PLATÓN

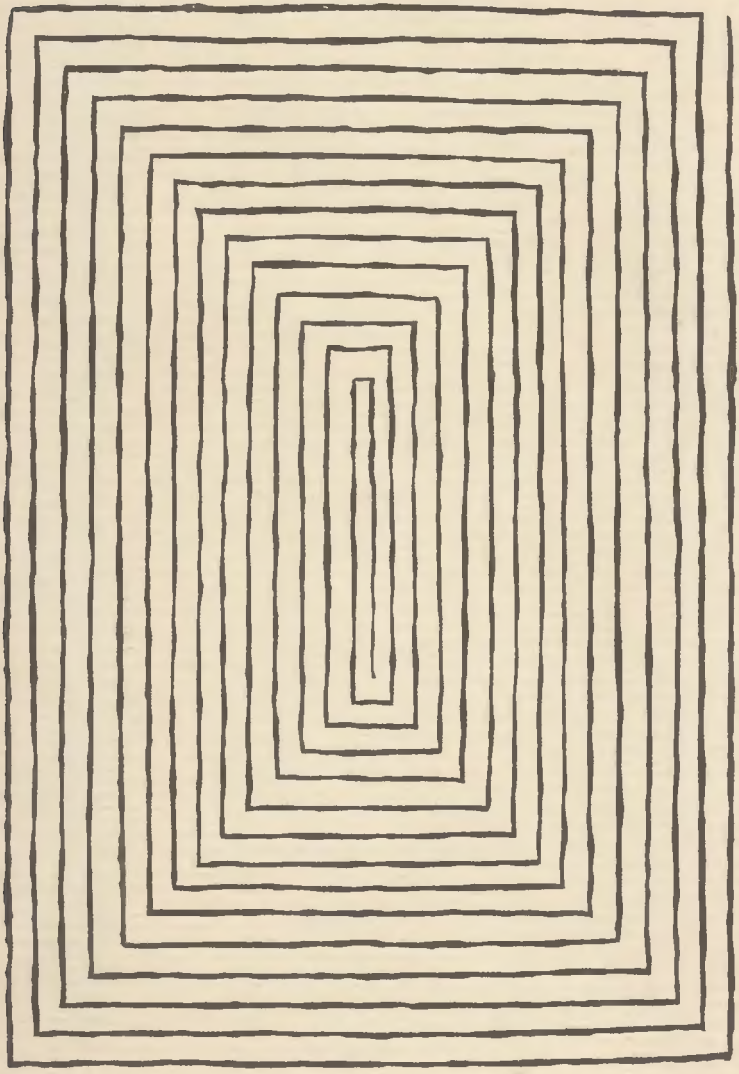

BIBLIOTHECA
CLASSICA

FORDÍTOTTA

DEVECSERI GÁBOR

FARAGÓ LÁSZLÓ

KARPÁTY CSILLA

KERÉNYI GRÁCIA

KOVENDI DÉNES

PAPP JÁNOS

PÉTERFY JENO

RITOÓK ZSIGMOND

STEIGER KORNÉL

SZABÓ ÁRPÁD

SZABÓ MIKLOS

TELEGDI ZSIGMOND

A SZOVEGET

FALUS ROBERT

GONDOZTA

A SZOVEGMAGYARÁZATOKBAN A BEVEZETŐKET FALUS RÓBERT,

A MAGYARÁZATOKAT MAYER GYULA (ALLAM)

ÉS NEMETH GYORGY ÍRTA

PLATÓN
ÖSSZES MŰVEI

MÁSODIK KOTET

EURÓPA KÖNYVKIADÓ BUDAPEST
1984

HU ISSN 0324 7406

ÁLLAM

SZABÓ MIKLÓS FORDÍTÁSA

SZÓKRATÉSZ A BENDISZ-ÜNNEPEN

327 a I. SZÓKRATÉSZ

Tegnap lesétáltam Glaukónnal, Arisztón fiával Peiraieuszba, hogy imádkozzam az istennőhöz, s egyúttal megnézzem, miképp ülik meg az ünnepet, mivel most rendezték meg első ízben. Nagyon szép volt a helybeliek
b felvonulása, de nem kevésbé pompás a thrákok menete. Mikor imánkat befejeztük és a látványosságokat megtekintettük, a város felé vettük utunkat. Polemarkhosz, Kephalosz fia azonban messziről megpillantott bennünket, amint hazafelé indultunk, s szolgáját utánunk futtatta azzal az üzenettel, hogy várjuk meg. A szolga, mikor elért, hátulról megfogta a köpönyegemet, s így szólt:

– Polemarkhosz üzeni, hogy várjátok meg.

Én megfordultam, s azt kérdeztem tőle, hol van Polemarkhosz.

– Itt jön – mondta – utánam: várjátok csak meg.

– No jó, megvárjuk – mondta Glaukón.

c Csakugyan, kisvártatva odaért Polemarkhosz s vele Adeimantosz, Glaukón testvére, meg Nikératosz, Nikiasz fia és mások, nyilván a felvonulásról jövet.

Ekkor Polemarkhosz így szólt:

– Ha jól sejtem, Szókratész, hazafelé tartotok a városba.

– Valóban, nem rosszul sejted – feleltem én.

– De látod-e, hogy mennyien vagyunk? – mondta ő.

– Hogyne látnám.

– Nos, vagy legyőztök bennünket erővel – így szólt –, vagy pedig itt maradtok.

– Nemde van még egy eshetőség – feleltem én –, hogy tudniillik sikerül meggyőznünk benneteket arról, hogy el kell engednetek.

– Igen, de meg tudtok-e egyáltalán győzni bennünket, ha nem hallgatunk oda? – így ő.

– Azt már nem – felelte Glaukón.

– Akkor hát vegyétek úgy, hogy nem fogunk benneteket meghallgatni.

328 a Ekkor megszólalt Adeimantosz:

– Talán nem is tudjátok, hogy este lovas fáklyafutás lesz az istennő tiszteletére?

– Lovas fáklyafutás? – mondtam én. – Ez aztán az újság! Úgy fognak versenyt lovagolni, hogy a kezükben lévő fáklyát egymásnak átadogatják? Vagy hogy érted?

– Így – felelte Polemarkhosz. – Sőt ezenkívül még éjjeli ünnepség is lesz, amelyet érdemes megnézni; majd fölkerekedünk vacsora után, s megnézzük az ünnepséget. Ott bizonyosan sok ifjúval találkozhatunk és beszélgethetünk! Ne ellenkezzetek hát, hanem maradjatok itt.

b Erre Glaukón így szólt:

– Szerintem maradni kellene.

– Ha úgy látod jónak – mondtam én –, akkor nem tehetünk egyebet.

SZÓKRATÉSZ ÉS KEPHALOSZ BESZÉLGETÉSE AZ ÖREGSÉGRŐL

II. Így aztán Polemarkhoszékhoz mentünk, s ott találtuk Lüsziaszt és Euthüdémoszt is, Polemarkhosz testvéreit, továbbá a khalkédóni Thraszümakhoszt, a paianiai Kharmantidészt és Kleitophónt, Arisztónümosz fiát; otthon volt Polemarkhosz apja, Kephalosz is. Őt
c bizony nagyon öregnek találtam; igaz, régen volt, mikor

legutóbb láttam. Párnán ült egy széken, fején koszorúval; éppen akkor fejezte be az áldozatot az udvarban. Letelepedtünk hát mellé; mert néhány szék hevert ott körben.

Kephalosz, amint megpillantott, üdvözölt, és így szólt:

– Szókratész, nem valami sűrűn látogatsz le hozzánk Peiraieuszba. Pedig úgy volna ám rendjén! Bezzeg ha én még olyan erőben volnék, hogy könnyen be tudnék
d menni a városba, nem kellene neked idejönnöd, hanem mi mennénk hozzád; így azonban neked illenék gyakrabban jönnöd. Mert tudd meg, minél jobban fonnyadoznak számomra a testi gyönyörök, annál inkább növekszik a beszélgetés utáni vágyakozásom és a benne rejlő öröm. Ezután tehát így legyen, s ne csak ezeknek az ifjaknak a társaságát keresd, hanem járogass el ide hozzánk is, hiszen mi meghitt, jó barátaid vagyunk.

– Ami engem illet, Kephalosz, mindig szívesen be-
e szélgetek igen öreg emberekkel – mondtam –, mert úgy vélem, tőlük, akik egy bizonyos utat, amelyet talán nekünk is meg kell még tennünk, már bejártak előttünk, meg kell tudakolnunk, hogy milyen is ez az út: göröngyös és fáradságos-e, vagy pedig könnyű és kényelmes. Nos, a te véleményedet is szeretném hallani erre nézve, hiszen te már az életnek azon pontján állsz, amelyet a költők* az „öregség küszöbének" neveznek; vajon valóban olyan nehéz szakasza-e ez az életnek, s ha nem az, hát hogyan vélekedsz róla.

329 a III. – Jó, Szókratész, majd elmondom – Zeusz a tanúm –, hogy mit tartok felőle – mondta. – Néhányan öregek, akik körülbelül egyidősek vagyunk, gyakran összegyűlünk, hogy eleget tegyünk a régi közmondásnak; összejöveteleinken a legtöbben csak panaszkodnak, mert ifjúkoruk gyönyöreire sóvárognak, és visszaidézik szerelmeiket, az evést-ivást s más egyebet, ami ehhez tarto-

zik; és zúgolódnak, mintha bizony valami nagy dolgoktól estek volna el, s mintha akkor éltek volna igazán jól,
b most pedig már nem is élnének. Egyesek még azokat a bántásokat is elsírják, melyekkel rokonaik illetik őket öregségük miatt, s mindezért persze az öregségről zengenek panaszdalokat, hogy mennyi sok bajt okoz ez nekik. Pedig szerintem, Szókratész, ezek az emberek nem az igazi ok ellen hadakoznak. Hiszen ha mindennek csakugyan az öregség volna az oka, akkor ez belőlem is valószínűleg ugyanezeket a hatásokat váltotta volna ki, sőt mindenki másból is, aki ilyen magas életkort ért el. Pedig én találkoztam már olyan emberekkel, akik nem
c így vannak; s egyszer éppen Szophoklésznál, a költőnél voltam, mikor valaki ezt a kérdést intézte hozzá: „Hogy állsz, Szophoklész, a szerelemmel? Tudsz-e még asszonyt szeretni?" Mire ő így válaszolt: „Gyarló beszéd ez, barátom! Olyan őszinte örömmel mondtam búcsút a szerelemnek, mintha egy őrült és kegyetlen úr mellől szöktem volna meg." Hogy igaza volt, én már akkor gondoltam, s nem kevésbé így gondolom ma is. Mert az öregkor – legalábbis ilyesmiben – feltétlenül teljes békét
d és szabadságot biztosít; ha a testi vágyak elbágyadtak, s hevességük megszűnt, feltétlenül bekövetkezik az, amit Szophoklész mondott: egész tömeg őrült kényúrtól menekülünk meg. Mindama panaszoknak, s a családi bajoknak is, egyetlenegy oka van, csakhogy ez nem az öregség, Szókratész, hanem az emberek lelkülete. Aki szerény és víg kedélyű, annak még az öregség is kevésbé terhes; de aki nem az, annak, Szókratész, az ifjúság is nehezen elviselhető.

IV. Megragadott, amit mondott, és mivel azt akartam, hogy tovább beszéljen, noszogatni kezdtem, mondván:

e – Azt hiszem, Kephalosz, amikor te ilyesmit beszélsz,

a legtöbb ember nem ad hitelt szavaidnak, hanem úgy vélekedik, hogy az öregséget nem a lelkületed miatt viseled olyan könnyen, hanem azért, mert nagy vagyon ura vagy: szerintük a gazdag embernek sokféle vigasztalása van.

– Igazad van – felelte –, a legtöbb ember valóban nem ad hitelt a szavaimnak. S igazuk is van bizonyos tekintetben, de korántsem oly mértékben, mint ők gondolják; sokkal helytállóbb a Themisztoklész mondása, aki az
330 a egyszeri szeriphoszi embernek, mikor az becsmérelve azt mondta neki, hogy nem önmagának, hanem csupán hazájának köszönheti a hírnevét, azt válaszolta, hogy – persze – ha szeriphoszi volna, nem lehetett volna belőle híres ember; amaz viszont akkor sem lett volna híres ember, ha athéni lett volna.* Ugyanez a megállapítás illik azokra is, akik nem gazdagok, s az öregséget nehezen viselik: igaz, hogy szegényen még a szerény ember sem egykönnyen viseli el az öregséget; de aki nem szerény, még ha meggazdagszik, sem békél meg önmagával.

– S vajon, Kephalosz – így folytattam –, vagyonod legnagyobb részét örökölted vagy pedig magad szerezted?

b – Hogy mennyit szereztem, Szókratész? – felelte. – Ami a vagyonszerzést illeti, körülbelül középütt állok a nagyapám és az apám között. Nagyapám, aki ugyanazt a nevet viselte, amelyet én, körülbelül akkora vagyont örökölt, mint amekkora most nekem van, de azt aztán megsokszorozta; apám, Lüszaniasz viszont ezt a vagyont még az enyémnél is jobban leapasztotta; nos, én meg leszek elégedve, ha vagyonomat úgy hagyhatom gyermekeimre, hogy az nem kisebb, sőt valamicskével talán még nagyobb is annál, amit örököltem.

c – Éppen ezért tettem fel ezt a kérdést – folytattam –,

mert mindjárt gondoltam, hogy nem túlságosan szereted a pénzt; ez pedig általában azokat jellemzi, akik nem maguk szerezték a vagyonukat; mert aki maga szerezte, az kétszer akkora szeretettel csüng rajta, mint más ember. Ahogy a költő szereti a költeményeit, s az apa a gyermekeit, akképp dédelgeti a vagyonszerző ember is a maga vagyonát, mintegy a maga alkotását; de azonkívül szereti, akárcsak más ember, a belőle származó haszonért is. Ezért olyan kellemetlen aztán az ilyen emberrel való együttlét: semmi egyebet nem hajlandó elismerni, csak a gazdagságot.

– Igazad van – felelte.

d V. – Bizony ez így van – mondtam. – De még egyet szeretnék tudni: véleményed szerint mi az a legnagyobb előny, amit annak folytán élvezel, hogy nagy vagyonnak vagy ura?

– Az – felelte –, aminek értékéről sok embert talán meg sem tudnék győzni. Mert hidd el, Szókratész – folytatta –, ha egyszer az ember közel jut ahhoz, hogy a halálra kell gondolnia, akkor rendszerint félelem és szorongás lopódzik a szívébe olyan dolgok miatt, amelyekre azelőtt nem is gondolt. Egyrészt az Alvilágról szállongó mesék, hogy aki itt igazságtalanságot követett
e el, annak ott bűnhődnie kell, akárhogy fitymálja is őket egy ideig az ember, végtére mégis nyugtalanítják a lelkét, hátha mégis igazak; másrészt az illető maga is – akár az öregséggel járó elgyengülés miatt, akár pedig azért, mert a túlvilági dolgokhoz közelebb van – azokat némileg jobban látja. Lassanként bizonytalansággal és félelemmel telik tehát meg, s kezdi visszamenőleg számolgatni és vizsgálgatni, hogy nem követett-e el valakivel szemben valami igazságtalanságot. Aki aztán nagyon sok igazságtalanságot fedez föl a múltjában, az félelmében még álmából is gyakran fölriad, mint a gyermek, s

331 a életét rossz sejtelmek közt éli tovább; aki ellenben semmi igazságtalanságot sem talál magában, azt állandóan az édes, jó és – mint Pindarosz mondja – „öregséget dajkáló" reménység kíséri. Mert nagyon szépen mondja ám ő, Szókratész, hogy aki az életét igazságosságban és kegyességben éli végig,

azt szivet vidító, öregséget dajkáló
édes reménység kíséri, mely a halandók
*nyugtalan gondolatát mindenekfelett kormányozza.**

Nagyon igaz, csodálatra méltó szavak ezek. Nos, ebből a szempontból tartom én a legnagyobb előnnyel járónak
b a vagyon birtoklását, persze nem akárki, hanem csak a tisztességes és derék ember számára. Mert hogy az embernek soha senkit, még akaratlanul se kelljen megcsalnia vagy hazugsággal rászednie, s hogy ne félelmek közt kelljen a túlvilágra távoznia, mert itt adósa maradt akár valamelyik istennek egy áldozattal, akár egy embernek pénzzel – ehhez sok tekintetben éppen a vagyon birtoklása segít bennünket. Persze van sok más előnye is; de ha egyenként lemérjük őket, akkor jómagam, Szókratész, nem utolsósorban éppen ebből a szempontból tartanám a leghasznosabbnak a vagyont egy okos ember kezében.

AZ IGAZSÁGOSSÁG: MEGADNI AZT, AMIVEL TARTOZUNK?

c – Tökéletesen igazad van, Kephalosz – mondtam én. – De mit tartsunk magáról az igazságosságról? Egyszerűen elfogadjuk-e, hogy annyit jelent, mint mindig igazat mondani, s minden esetben visszaadni azt, amit mástól

kaptunk? Vagy pedig el kell ismernünk, hogy ha bizonyos esetekben igazságos is ez a két dolog, más esetekben már igazságtalan? Például: azt bizonyára mindenki elismeri, hogy ha valaki egy épeszű barátjától fegyvert vesz át megőrzésre, aztán az illető megőrül, s azt visszakövetelni, nem szabad neki visszaadni; sőt egyáltalában nem is igazságos ember az, aki visszaadja, valamint az sem, aki az ilyen beteg embernek hajlandó mindig igazat mondani.

d – Ebben igazad van – mondta.

– Az igazságosságnak tehát mégsem az a helyes meghatározása, hogy mindig igazat kell mondanunk, s amit mástól kaptunk, azt mindig vissza kell adnunk.

– De bizony ez, Szókratész – szólt ekkor közbevágva Polemarkhosz –, ha ugyan meghajlunk Szimónidész tekintélye előtt.

– No, én ezzel át is adom nektek a szót – mondta Kephalosz –, éppen itt az ideje, hogy az áldozat után lássak.

– Hát nem örökösöd úgyis Polemarkhosz? – kérdeztem.

– Úgy van – felelte ő nevetve, s ezzel áldozni indult.

e VI. Halljuk hát most, te szóörökös, mit is mondott Szimónidész az igazságosságról, amit te annyira helyeselsz?

POLEMARKHOSZ

Azt, hogy az az igazságos cselekedet, ha kinek-kinek megadjuk, amivel neki tartozunk; ezzel a mondásával, véleményem szerint, el is találta az igazat.

SZÓKRATÉSZ

Hát persze, Szimónidész szavát nem könnyen lehet kétségbe vonni, bölcs és isteni férfiú ő! S mégis, hogy ennek

az állításnak mi az értelme, azt te, Polemarkhosz, talán fölismerted, de én semmiképp sem látom; mert hiszen nyilván nem azt akarja mondani, amiről az imént szó volt, hogy ha valaki valamit valakinek letétképp átad, s
332 a azt bomlott ésszel visszaköveteli, azt vissza is kell neki adni. Pedig hát amit valaki letétképp helyez el, az mégiscsak tartozás; vagy talán nem az?

POLEMARKHOSZ

De igen.

SZÓKRATÉSZ

Márpedig visszaadni semmi esetre sem szabad olyankor, ha valaki nem ép ésszel követeli vissza.

POLEMARKHOSZ

Így is van.

SZÓKRATÉSZ

Tehát Szimónidész minden valószínűség szerint nem így, hanem egészen másképp érti azt, hogy igazságos cselekedet az, ha az ember megadja a tartozását.

POLEMARKHOSZ

Kétségtelenül másképp; úgy gondolja, hogy barát a barátnak csak jótéteménnyel tartozhatik, rosszal semmi esetre sem.

SZÓKRATÉSZ

Most már értem; ha valaki valakinek, aki nála pénzt
b helyezett letétbe, ezt visszaadja, de úgy, hogy a visszaadás és az átvétel káros, az átvevő és a visszaadó pedig egymásnak jó barátai, ebben az esetben az illető tulajdonképp nem azt adja vissza, amivel tartozik; nem gondolod, hogy Szimónidész így érti a dolgot?

POLEMARKHOSZ

De feltétlenül így.

SZÓKRATÉSZ

S aztán? Ellenségeinknek is meg kell adnunk azt, amivel éppen tartozunk nekik?

POLEMARKHOSZ

Mindenesetre, de persze éppen azt, amivel nekik tartozunk; ellenség pedig az ellenségnek azzal tartozik, ami neki jár: rosszal.

VII. SZÓKRATÉSZ

Eszerint Szimónidész, mint afféle költő, csak úgy burkoltan célzott rá, hogy mi az igazságosság; gondolata
c – úgy látszik – ez volt: az igazságosság azt jelenti, hogy kinek-kinek a neki járó dolgot adjuk meg; csakhogy ezt úgy fejezte ki, hogy azt adjuk meg, amivel tartozunk.

POLEMARKHOSZ

S mi kifogásod van ez ellen?

SZÓKRATÉSZ

Ó, Zeusz! Ha valakinek eszébe jutott volna megkérdezni tőle: „Mondd csak, Szimónidész, kinek mit ad meg – mint olyasmit, amivel neki tartozik s ami neki jár – az a tudomány, amelyet orvostudománynak nevezünk?" Ugyan mit gondolsz, mit felelt volna kérdésünkre?

POLEMARKHOSZ

Nyilván ezt: a testnek gyógyszert, ételt és italt.

SZÓKRATÉSZ

S vajon kinek mit ad meg – mint olyasmit, amivel neki tartozik s ami neki jár – az a tudomány, amelyet szakácstudománynak nevezünk?

d POLEMARKHOSZ

Az ételnek az ízt.

SZÓKRATÉSZ

No jó. Mármost kinek mit ad meg az a tudomány, amelyet igazságosságnak nevezünk?

POLEMARKHOSZ

Ha követnünk kell, Szókratész, az eddigi gondolatmenetet, azt a tudományt kell igazságosságnak neveznünk, amely a barátnak és az ellenségnek segítséggel, illetve kárral fizet.

SZÓKRATÉSZ

Szóval Szimónidész azt tartja igazságosságnak, ha az ember a barátjával jót tesz, az ellenségének pedig árt?

POLEMARKHOSZ

Igen, így gondolom.

SZÓKRATÉSZ

Mármost ki az az ember, aki beteg barátjának legtöbbet tud használni, s ellenségének legtöbbet tud ártani, ha betegségről és egészségről van szó?

POLEMARKHOSZ

Az orvos.

e SZÓKRATÉSZ

S tengeri úton a hullámok veszélye ellen?

POLEMARKHOSZ

A kormányos.

SZÓKRATÉSZ

No és az igazságos ember? Milyen tevékenység körében, és milyen munka tekintetében tud legtöbbet használni barátainak és ártani ellenségeinek?

POLEMARKHOSZ

Úgy gondolom, a támadás és a segélynyújtás terén.

SZÓKRATÉSZ

Helyes. De aki nem beteg, drága barátom, az semmi hasznát sem veszi az orvosnak.

POLEMARKHOSZ

Úgy van.

SZÓKRATÉSZ

S a kormányosnak sem az, aki nem utazik tengeren.

POLEMARKHOSZ

Persze hogy nem.

SZÓKRATÉSZ
Hát akkor az igazságos embernek sem veszi hasznát az, aki nem folytat háborút?

POLEMARKHOSZ
Ezt már nem gondolnám.

SZÓKRATÉSZ
Szóval az igazságosság hasznos a békében is?

333 a POLEMARKHOSZ
Igen, hasznos.

SZÓKRATÉSZ
Mint például a földművelés is. Vagy talán nem?

POLEMARKHOSZ
De igen.

SZÓKRATÉSZ
Legalábbis a termelés szempontjából.

POLEMARKHOSZ
Igen.

SZÓKRATÉSZ
Sőt a cipészmesterség is?

POLEMARKHOSZ
Az is.

SZÓKRATÉSZ
Bizonyára a lábbeli előállítása szempontjából.

POLEMARKHOSZ

Igen.

SZÓKRATÉSZ

Hát ha így áll a dolog, akkor az igazságosságot vajon minek a használata vagy előállítása szempontjából tartod hasznosnak békeidőben?

POLEMARKHOSZ

A szerződések szempontjából.

SZÓKRATÉSZ

A szerződéseken pedig, ugyebár, a társulásokat érted, vagy más egyebet?

POLEMARKHOSZ

Persze hogy a társulásokat.

SZÓKRATÉSZ

Igen, de például a malomjátékban való húzások megté-
b telére is az igazságos ember a jó és hasznos társ, vagy talán mégis inkább a malomjátékos?

POLEMARKHOSZ

A malomjátékos.

SZÓKRATÉSZ

S vajon a téglák és építőkövek összerakására az igazságos ember hasznosabb és jobb társ az építőmesternél?

POLEMARKHOSZ

Dehogy jobb.

SZÓKRATÉSZ

De hát akkor miféle társulás szempontjából jobb társ az igazságos ember a gitárjátékosnál, mint ahogy fordítva a gitárjátékos bizonyára jobb az igazságos embernél a gitár pengetésében?

POLEMARKHOSZ

Azt hiszem, a pénzügyletekben.

SZÓKRATÉSZ

Kivéve persze, Polemarkhosz, a pénz felhasználását,
c mikor például arról van szó, hogy pénzért közösen lovat kell venni vagy eladni: ilyen esetben – véleményem szerint – mégiscsak jobb társ a lószakértő. Nem gondolod?

POLEMARKHOSZ

De valószínűleg.

SZÓKRATÉSZ

Ha meg hajóról van szó, a hajóács vagy a kormányos?

POLEMARKHOSZ

Alighanem.

SZÓKRATÉSZ

Hát akkor az aranynak vagy ezüstnek miféle közös alkalmazásában hasznosabb az igazságos ember, mint bárki más?

POLEMARKHOSZ

Mikor annak letétbe helyezéséről vagy megőrzéséről van szó, Szókratész.

SZÓKRATÉSZ

Úgy érted tehát, hogy mikor tulajdonképpen nem is a felhasználásáról, hanem a hevertetéséről van szó?

POLEMARKHOSZ

Eltaláltad.

SZÓKRATÉSZ

Más szóval: éppen mikor a pénznek nem vesszük hasznát, akkor bizonyul hasznosnak vele kapcsolatban az igazságosság?

d POLEMARKHOSZ

Úgy lehet.

SZÓKRATÉSZ

Eszerint, ha például a kacort csupán megőrizni kell, hasznos lehet az igazságosság – akár a közösségnek, akár a magánembernek –, de ha használni kell, már csak a szőlőművelés tudománya?

POLEMARKHOSZ

Úgy látszik, így van.

SZÓKRATÉSZ

Azt is megengeded tehát, hogy ha a pajzsot vagy a lírát csupán megőrizni kell, nem pedig használni, erre hasznos az igazságosság; de ha használni kell, erre a katonai és a zenei ismeret hasznos?

POLEMARKHOSZ

Kénytelen vagyok elismerni.

SZÓKRATÉSZ

Szóval általában: az igazságosság minden egyes dolog felhasználásában hasznavehetetlen, s csupán fel nem használása esetén hasznos?

POLEMARKHOSZ

Talán így van.

e VIII. SZÓKRATÉSZ

No, hát akkor, kedvesem, nem lehet valami túlságosan értékes dolog az igazságosság, ha csupán a használatban nem levő dolgokkal kapcsolatban bizonyul hasznosnak. De lássuk tovább! Vajon: aki a legügyesebben tudja osztogatni a csapásokat az ökölvívó- s egyéb küzdelemben, nem az tudja-e a legügyesebben kivédeni is őket?

POLEMARKHOSZ

Feltétlenül.

SZÓKRATÉSZ

S vajon: aki jól tud a betegség ellen védekezni, nem érti-e a legjobban, hogy miképp lehet azt észrevétlenül előidézni?

POLEMARKHOSZ

Valószínűnek tartom.

SZÓKRATÉSZ

Hasonlóképp: a tábort is nem az tudja-e jól megvédel-
334 a mezni, aki az ellenség terveit és egyéb tevékenységét el tudja lesni?

POLEMARKHOSZ

Így van.

SZÓKRATÉSZ

Szóval, aminek valaki éber őrzője, ugyanannak félelmes tolvaja is.

POLEMARKHOSZ

Úgy látszik, így van.

SZÓKRATÉSZ

Ha tehát az igazságos ember jól ért a pénz megőrzéséhez, akkor jól ért annak az ellopásához is.

POLEMARKHOSZ

A következtetés legalábbis ide vezet.

SZÓKRATÉSZ

No lám, ezek szerint az igazságos ember tolvajként áll előttünk, s meglehet, hogy ezt éppen Homérosztól tanultad: ő az, aki Autolükoszt, Odüsszeusz anyai nagyapját olyan nagyra tartja, s azt mondja róla, hogy mindenkit felülmúl a tolvajlásban és a hamis esküvésben. Az igazságosság tehát, úgy látszik, szerinted, de Homérosz és Szimónidész szerint is, afféle tolvajtudomány, csak persze olyan, amely a barátnak használ, az ellenségnek pedig árt. Vagy nem így értetted?

POLEMARKHOSZ

Zeuszra, nem! De jóformán már nem is tudom, hogy mit mondtam; csupán emellett tartok ki most is: igazságosság az, ha használunk a barátnak és ártunk az ellenségnek.

SZÓKRATÉSZ

S vajon barátnak azt tartod-e, aki embertársával szemben becsületesnek látszik, vagy pedig aki valósággal az,

még ha nem látszik is annak, és hasonlóképpen az ellenség esetében?

POLEMARKHOSZ

Valószínű, hogy akit becsületesnek tartunk, azt szeretjük, akit pedig gonosznak, azt gyűlöljük.

SZÓKRATÉSZ

De nem szoktak-e tévedni ebben az emberek, azaz nem tartanak-e sokszor becsületesnek olyan valakit, aki nem az, és megfordítva?

POLEMARKHOSZ

Bizony tévedni szoktak.

SZÓKRATÉSZ

Márpedig, aki így téved, annak a jó ember lesz az ellensége, s a rossz a barátja.

POLEMARKHOSZ

Csakugyan.

SZÓKRATÉSZ

S mégis azt kívánja tőlük az igazságosság, hogy a rossz emberen segítsenek, a jónak pedig ártsanak?

d POLEMARKHOSZ

Úgy látszik, igen.

SZÓKRATÉSZ

Pedig a jó ember nemcsak hogy igazságos, de nem is tudna igazságtalanságot elkövetni.

POLEMARKHOSZ

Igazad van.

SZÓKRATÉSZ

Márpedig akkor a te tételed szerint igazságos dolog: kárt tenni olyan valakinek, aki semmiféle igazságtalanságot nem követ el.

POLEMARKHOSZ

Nem, nem! Szókratész, úgy látszik, rossz a következtetésünk.

SZÓKRATÉSZ

Akkor tehát mégiscsak az igazságtalanoknak való ártás és az igazságosaknak való használás az igazságos dolog?

POLEMARKHOSZ

Így sokkal szebben hangzik, mint amúgy.

SZÓKRATÉSZ

Így viszont, Polemarkhosz, sok emberrel, aki téved a
e mások megítélésében, megesik majd, hogy rá nézve azt jelenti az igazságosság, hogy a barátjának árt – mert a barátja esetleg gonosz ember; az ellenségének pedig használ – mert hiszen az ellensége jó ember; így aztán éppen az ellenkezőjét kapjuk annak, amit értelmezésünk szerint Szimónidész mondott.

POLEMARKHOSZ

Bizony ez meglehet. De változtassunk a tételünkön, mert attól tartok, hogy a barát és az ellenség fogalmát nem helyesen állapítottuk meg.

SZÓKRATÉSZ

Miben nem helyesen, Polemarkhosz?

POLEMARKHOSZ

Abban, hogy azt vettük barátnak, aki csak látszik becsületesnek.

SZÓKRATÉSZ

No és most mit változtassunk ezen?

POLEMARKHOSZ

Hogy barátnak azt vegyük, aki nemcsak látszik becsületesnek, hanem valósággal az is; aki pedig csupán látszik
335 a annak, de valójában nem az, arról azt is jelentsük ki, hogy csupán látszólagos barát, nem pedig valóságos. Ugyanez áll az ellenség fogalmára is.

SZÓKRATÉSZ

E meghatározás szerint tehát, amint látom, barát a jó ember, ellenség pedig a rossz.

POLEMARKHOSZ

Igen.

SZÓKRATÉSZ

Helyesled-e tehát, hogy pontosítsuk az igazságosság fogalmát, melyet először így határoztunk meg: igazságos dolog az, ha barátunkkal jót teszünk, ellenségünknek pedig ártunk; s ezt most így egészítjük ki: igazságos dolog az, ha barátunkkal, feltéve, hogy jó ember, jót teszünk, ellenségünknek pedig, ha csakugyan rossz ember, ártunk?

b POLEMARKHOSZ

Nagyon helyes; azt hiszem, ez az igazi meghatározás.

AZ IGAZSÁGOS EMBER SENKINEK SEM ÁRTHAT

IX. SZÓKRATÉSZ

De feltehető-e egyáltalában az igazságos emberről, hogy bárkinek is ártson?

POLEMARKHOSZ

Már hogyne! Aki gonosz ember, s aki ellensége, azt feltétlenül károsítania kell.

SZÓKRATÉSZ

És vajon a ló jobbá vagy rosszabbá lesz attól, ha ártanak neki?

POLEMARKHOSZ

Természetesen rosszabbá.

SZÓKRATÉSZ

És vajon a kutya- vagy a lóerény kárára?

POLEMARKHOSZ

A lóéra.

SZÓKRATÉSZ

S ugyebár a kutya is, ha ártanak neki, rosszabbá lesz, éspedig a kutya-, nem pedig a lóerény kárára?

POLEMARKHOSZ

Így kell lenni.

c SZÓKRATÉSZ

S az emberről nem azt kell-e mondanunk, barátom: ha bántják, az emberi erény kárára lesz rosszabbá?

POLEMARKHOSZ

Csakugyan így van.

SZÓKRATÉSZ

Az igazságosság nem emberi erény-e?

POLEMARKHOSZ

Ezt is el kell ismernünk.

SZÓKRATÉSZ

Az az ember tehát, akinek ártanak, szükségképpen igazságtalanabbá lesz.

POLEMARKHOSZ

Úgy látszik.

SZÓKRATÉSZ

Másfelől: lehetséges-e az, hogy a zenész éppen a maga zenetudásával tesz valakit alkalmatlanná a zenére?

POLEMARKHOSZ

Nem lehetséges.

SZÓKRATÉSZ

Hát az, hogy a lószakértő a maga szakértelmével valakit lóhoz nem értővé?

POLEMARKHOSZ

Ez sem lehetséges.

SZÓKRATÉSZ

d Vagy az igazságos ember az igazságosságával másokat igazságtalanná? Egyszóval: a jó ember a maga erényével másokat rosszá?

POLEMARKHOSZ

Persze hogy ez lehetetlen.

SZÓKRATÉSZ

Mert hiszen – ugyebár – nem a hőség eredményezi a lehűlést, hanem ennek az ellenkezője.

POLEMARKHOSZ

Világos.

SZÓKRATÉSZ

Sem nem a szárazság a nedvesedést, hanem ennek az ellenkezője.

POLEMARKHOSZ

Természetesen.

SZÓKRATÉSZ

Éppígy nem a jó ember feladata az ártás, hanem az ellenkezőjéé.

POLEMARKHOSZ

Valószínűleg.

SZÓKRATÉSZ

Márpedig az igazságos ember jó ember.

POLEMARKHOSZ

Kétségkívül az.

SZÓKRATÉSZ

Akkor pedig az igazságos embernek, Polemarkhoszom, nem lehet az a feladata, hogy bárkit is megkárosítson,

akár barátot, akár másvalakit, hanem legfeljebb az ellentétéé: az igazságtalan emberé.

e POLEMARKHOSZ

Úgy látom, Szókratész, tökéletesen igazad van.

SZÓKRATÉSZ

Ha tehát valaki azt nevezi igazságosságnak, hogy mindenkinek adjuk meg azt, amivel tartozunk neki, s ez szerinte annyit jelent, hogy az igazságos ember ellenségeinek kártevéssel, a barátainak pedig segítséggel tartozik – ha valaki ilyet mondott, az nem lehetett bölcs ember, mert nem mondott igazat: mi arra az eredményre jutottunk, hogy sohasem igazságos dolog bárkit is károsítani.

POLEMARKHOSZ

Elismerem.

SZÓKRATÉSZ

Akkor hát együtt fogunk harcolni, én meg te, az ellen, aki azt merné állítani, hogy akár Szimónidész, akár Biasz, akár Pittakosz, akár másvalaki a hírneves bölcsek közül ilyet mondott.

POLEMARKHOSZ

Én készen állok a közös harcra.

336 a SZÓKRATÉSZ

De tudod-e, hogy szerintem kitől származhat az a tétel, amely azt állítja, hogy az igazságosság abban rejlik, hogy barátainkon segítünk, ellenségeinknek pedig ártunk?

POLEMARKHOSZ

Kitől?

SZÓKRATÉSZ

Azt hiszem, Periandrosztól, Perdikkasztól, Xerxésztől, a thébai Iszméniasztól, vagy más olyan gazdag embertől, aki nagyra tartotta a maga hatalmát.*

POLEMARKHOSZ

Tökéletesen igazad van.

SZÓKRATÉSZ

Eddig rendben is volnánk; minthogy azonban kiderült, hogy így sem értelmezhetjük az igazságosságot s az igazságos cselekedetet, mit tartsunk hát akkor felőle?

THRASZÜMAKHOSZ KÖZBELÉP

b X. Thraszümakhosz beszélgetésünk folyamán már többször is megkísérelte, hogy közbeszóljon, de a mellette ülők mindig megakadályozták benne, mert a vitát végig akarták hallgatni; mikor azonban utolsó szavaim után egy kis szünetet tartottunk, nem tudta tovább türtőztetni magát, hanem – mint egy vadállat – összehúzta s aztán ránk vetette magát, mintha szét akart volna tépni bennünket.

Persze én és Polemarkhosz szinte megdermedtünk:

c ő azonban annál jobban harsogott a fülünkbe:

– Micsoda badar fecsegés ez, Szókratész, amit itt hosszasan folytattok? Mit gyerekeskedtek, állandóan egymásnak udvarolva? Ha igazán meg akarod tudni, hogy mi az igazságosság, akkor ne csak kérdezz, s ne csak azzal hivalkodj, hogy ha valaki felel a kérdésedre, azt megcáfolod, mert hiszen jól tudod, hogy sokkal könnyebb kérdezni, mint felelni, hanem te magad is felelj,

d s mondd hát meg, te mit nevezel igazságosságnak. De

aztán nehogy azt próbáld ám mondani, hogy az igazságosság az, ami kötelező, vagy ami hasznos, vagy ami előnyös, vagy ami nyereséges, vagy ami kedvező, hanem világosan és szabatosan mondd, amit mondsz, mert úgysem fogadom el, ha ilyen értelmetlenségeket beszélsz.

Ennek hallatára elállt a lélegzetem, s őt látva nagy félelmet éreztem; sőt azt hiszem, ha véletlenül nem én
e pillantottam volna őrá először, hanem ő énrám, talán még meg is némultam volna.* Csakhogy mikor ő a beszéde alatt kezdett megvadulni, én pillantottam rá először, s ezáltal képessé lettem rá, hogy válaszoljak neki; reszketve így szóltam tehát:

– Thraszümakhosz, ne neheztelj túlságosan ránk, hiszen ha én meg a barátom a fogalmak tisztázása közben tévedtünk, hidd el, akaratlanul tévedtünk. Azt mégsem gondolhatod, hogy ha például aranyat keresnénk, bizonyára nem udvarolnánk egymásnak készakarva a keresés közben, s ezáltal nem hiúsítanánk meg a kincs megtalálását, s éppen most, hogy az igazságosságot, ezt a soksok aranynál becsesebb dolgot keressük, oktalanul hajbókolunk egymásnak, ahelyett, hogy a legeslegkomolyabban a felismerésén fáradoznánk. De hidd ezt, kedves barátom. Én azonban inkább azt hiszem, hogy nem tudjuk megtalálni, amit keresünk; és éppen ezért sokkal
337 a illőbb dolog, hogy ti, tudós emberek, sajnáljatok bennünket, semhogy dorgáljatok.

XI. Ezt hallva, gúnyosan fölkacagott, s így szólt.

THRASZÜMAKHOSZ

Ó, Héraklész! Lám, ez az a jól ismert Szókratész-féle gyúnyolódás! Tudtam én ezt előre, meg is mondtam ezeknek itt, hogy nem leszel kapható feleletre, hanem ehelyett majd gúnyolódsz, s mindenbe inkább bele-

mész, csak hogy ne kelljen felelned, ha valaki kérdést intéz hozzád.

SZÓKRATÉSZ

Igen, mert te, Thraszümakhosz, túlontúl bölcs vagy; tudod te azt nagyon jól, hogy ha valakitől megkérdeznéd, mennyi tizenkettő – de e kérdéssel egyidejűleg
b előre megmondanád neki, hogy: „De aztán, jóember, nehogy azt próbáld ám mondani, hogy tizenkettő annyi, mint kétszer hat, vagy hogy háromszor négy, vagy hogy hatszor kettő, vagy hogy négyszer három; mert úgysem fogadom el, ha ilyen értelmetlenségeket fecsegsz", azt hiszem, magad is tisztában vagy vele, hogy aki így kérdez, annak senki sem hajlandó felelni. S ha aztán valaki ezt mondaná neked:

– Hogy érted ezt, Thraszümakhosz? Egyik választ sem adhatom azok közül, amelyeket előre felsoroltál? Még akkor sem, drágalatos barátom, ha véletlenül ép-
c pen köztük van a helyes felelet? Inkább mást mondjak, mint ami az igazság? Hogy érted hát?

Ugyan mit felelnél erre?

THRASZÜMAKHOSZ

Ej, ej, mintha bizony ez a példa hasonló volna a te esetedhez.

SZÓKRATÉSZ

Miért ne volna? S ha nem volna is hasonló, de az, akinek a kérdést feltették, ilyennek látná: azt hiszed, az illető nem válaszolná azt, amit helyesnek tart, akár eltiltanánk ettől a választól, akár nem?

THRASZÜMAKHOSZ

Szóval, ha jól sejtem, te is ezt akarod tenni: olyan választ akarsz adni, amit én eleve kizártam?

SZÓKRATÉSZ

Ebben sem volna semmi csodálnivaló, ha alapos megfontolás után erre a meggyőződésre jutnék.

THRASZÜMAKHOSZ

No és ha én az igazságosságra vonatkozólag az eddigiek-
d től egészen eltérő feleletet tudnék adni, amely valamennyinél jobb lenne: milyen büntetésnek vetnéd alá magadat?

SZÓKRATÉSZ

Mi másnak, mint amit megérdemel az, aki valamit nem tud? Megérdemli pedig azt, hogy megtanulja attól, aki tudja. Nos, én is ennek a büntetésnek vetem alá magamat.

THRASZÜMAKHOSZ

Édes ember vagy te! De azért a tanulás mellett szurkold csak le szépen a tandíjat is!

SZÓKRATÉSZ

Majd ha lesz miből.

GLAUKÓN

Máris van. A pénz felől nyugodtan beszélhetsz, Thraszümakhosz: mi majd közösen összeadjuk Szókratésznak.

e THRASZÜMAKHOSZ

Persze, hogy Szókratész a megszokott módján intézze el a dolgot: maga ne adjon feleletet, de aztán ha más felel, átvegye a szót, s ő cáfoljon.

SZÓKRATÉSZ

De hát hogyan is felelhetne az, drága barátom, aki először is nem tudja – sőt nem is állítja, hogy tudja – azt, amiről szó van; aztán meg, ha volna is valami véleménye, egy nagy tekintélyű ember eleve megtiltotta neki, hogy e kérdésben bármit is mondjon, amit helyesnek
338 a tart? Sokkal jobb lesz, ha te nyilatkozol, hiszen magad mondod, hogy értesz a dologhoz, s van róla mondanivalód. Ne szabadkozz tehát, hanem tedd meg nekem azt a szívességet, hogy válaszolsz a kérdéseimre, s ne restelld kioktatni a mi Glaukónunkat meg a többieket.

XII. Miután ezt mondtam, Glaukón is meg a többiek is kérték őt, hogy ne ellenkezzen. Thraszümakhosznak nyilván igen nagy kedve volt a beszédhez, csak hogy tetszést arathasson, mert azt hitte, csodálatos feleletet tartogat a számunkra; de azért tettette magát, mintha azt akarta volna kiharcolni, hogy én legyek a felelő. Végtére mégis engedett, s így szólt.

b THRASZÜMAKHOSZ

Hát igen, ez a Szókratész bölcsessége! Ő maga nemigen szeret tanítani, inkább jár-kel, s közben másoktól tanul, s mindezért még csak nem is hálás.

SZÓKRATÉSZ

Hogy én másoktól szoktam tanulni, ebben igazad van, Thraszümakhosz, de ha azt mondod, hogy ezt nem szoktam meghálálni, akkor hazudsz; meghálálom én, amennyire tudom. De persze tőlem csak dicséret telik, mert pénzem nincs. Hogy azonban azt, aki véleményem szerint helyesen beszél, mennyire szívesen dicsérem, erről most mindjárt meggyőződhetsz, mihelyt feleltél
c kérdéseimre; mert hogy helyesen fogsz beszélni, azt biztosra veszem.

THRASZÜMAKHOSZ: AZ IGAZSÁGOS DOLOG AZ, AMI AZ ERŐSEBB ÉRDEKÉT SZOLGÁLJA

THRASZÜMAKHOSZ

Figyelj hát ide. Én azt állítom, hogy az igazságos dolog az, ami az erősebb érdekét szolgálja. No, miért nem helyeselsz? Úgy látszik, nemigen akarod megerőltetni magadat.

SZÓKRATÉSZ

Előbb meg akarom érteni, hogy mit is mondasz; mert egyelőre még nem értem. Szóval azt állítod, hogy az igazságos dolog az, ami az erősebb érdekét szolgálja. De mit akarsz ezzel mondani, Thraszümakhosz? Nyilván nem azt, hogy ha például Pulüdamasznak, a pankrátornak, aki nálunk jóval erősebb, a testi ereje érdekében
d hasznára van a marhahús, akkor ugyanez az eledel nekünk, akik sokkal gyengébbek vagyunk, egyúttal igazságos is attól, hogy neki hasznára van?

THRASZÜMAKHOSZ

Komisz ember vagy, Szókratész: mindig úgy értelmezed a beszédet, ahogy a legkönnyebben kiforgathatod.

SZÓKRATÉSZ

Szó sincs róla, kedvesem. De fejezd ki világosabban, amit mondani akarsz.

THRASZÜMAKHOSZ

Hát nem tudod-e, hogy vannak türannikus, demokratikus és arisztokratikus államok?

SZÓKRATÉSZ

Már hogyne tudnám?

THRASZÜMAKHOSZ

S hogy minden államban a vezető réteg képviseli az erőt?

SZÓKRATÉSZ

Persze hogy az.

THRASZÜMAKHOSZ

Mármost, mindegyik kormányzat a maga érdekének megfelelően alkot törvényeket: a demokratikus kormányzat demokratikusakat, a türannikus türannikusakat, és így tovább; e törvényalkotás által alattvalóiknak éppen ezt: a maguk érdekét nyilvánítják ki igazságosnak, s aki ettől el mer térni, azt – mint törvényszegőt és vétkest – megbüntetik. Íme ez az, drágalátos barátom, amiről én beszélek, hogy mindenféle államformában
339 a egyazon dolgot tekintenek igazságos dolognak: az uralkodó kormány érdekét; márpedig a kormány képviseli az erőt, úgyhogy ebből a helyesen gondolkodó ember számára az következik, hogy mindenütt ugyanazt tartják igazságos dolognak, tudniillik azt, ami az erősebb érdekét szolgálja.*

SZÓKRATÉSZ

Most már értem, mit mondasz; hogy aztán igaz-e vagy sem, majd csak ezután próbálom felderíteni. Annyi már is bizonyos, hogy a te ítéleted szerint is az az igazságos dolog, ami hasznos – bár nekem meg akartad tiltani, hogy ezt a választ adjam –, csak éppen hogy még hozzáteszed: ami az erősebbnek hasznos.

b THRASZÜMAKHOSZ

Mintha bizony ez valami jelentéktelen hozzátétel volna!

SZÓKRATÉSZ

Egyelőre még nem világos, hogy túlságosan jelentéken-e; de az világos, hogy meg kell vizsgálnunk, igazat mondtál-e. Minthogy azt én is elismerem, hogy az igazságos dolog bizonyos tekintetben hasznos is, de te még egy bővítményt is teszel hozzá, amennyiben az erősebb számára hasznosként határozod meg, ezt viszont én nem értem: a kérdést meg kell vizsgálnunk.

THRASZÜMAKHOSZ

Csak vizsgáld meg.

THRASZÜMAKHOSZ TÉTELÉNEK CÁFOLATA

XIII. SZÓKRATÉSZ

Meg fog történni. Felelj tehát: nemde igazságosnak tartod azt is, hogy a vezetőknek engedelmeskedni kell?

THRASZÜMAKHOSZ

Igen.

c SZÓKRATÉSZ

S vajon csalatkozhatatlanok-e bármelyik államban is a vezetők, vagy pedig feltehető róluk, hogy ők is tévedhetnek?

THRASZÜMAKHOSZ

Természetesen ők is tévedhetnek.

SZÓKRATÉSZ

Szóval, ha törvényalkotáshoz fognak, egyes törvényeket jól alkotnak meg, másokat azonban már nem jól.

THRASZÜMAKHOSZ
Én is azt hiszem.

SZÓKRATÉSZ
S vajon a „jó törvény" a maguk érdekében álló, a „nem jó törvény" pedig az ezzel ellenkező intézkedéseket jelenti-e? Vagy hogy érted?

THRASZÜMAKHOSZ
Így értem.

SZÓKRATÉSZ
S ha aztán valamit elrendelnek, ezt az alattvalóknak meg is kell tenniük, s ez az igazságos dolog?

THRASZÜMAKHOSZ
Hogy is lehetne másképp?

d SZÓKRATÉSZ
Igen ám, de akkor a te tételed szerint nemcsak az igazságos dolog, ha valaki azt teszi, ami az erősebb érdekében áll, hanem az is, ha ennek az ellenkezőjét teszi, azaz ami nem áll az erősebb érdekében.

THRASZÜMAKHOSZ
Mit mondasz?

SZÓKRATÉSZ
Csak azt, amit te; én legalábbis így látom a dolgot. De vizsgáljuk meg jobban a kérdést. Ugyebár abban állapodtunk meg, hogy a vezetők, mikor alattvalóiknak bizonyos dolgok megtételét elrendelik, néha tévednek abban, hogy mi felel meg legjobban a maguk érdekének; amit viszont a vezetők elrendelnek, annak a megtétele

igazságos az alattvalókra nézve. Hát nem állapodtunk meg ebben?

THRASZÜMAKHOSZ

De, azt hiszem, igen.

e SZÓKRATÉSZ

Hát akkor hidd el, hogy ezzel tulajdonképp máris elismerted, hogy annak a megtétele is igazságos, ami nem felel meg a vezetők és az erősebbek érdekének, mikor például a vezetők akaratlanul olyasmit rendelnek el, ami rájuk nézve rossz, s te mégis igazságosnak tartod, hogy az alattvalók megtegyék azt, amit nekik elrendeltek. Hát nem szükségszerű következménye-e ennek, te bölcsek bölcse, hogy igazságos dolog, ha valaki annak épp az ellenkezőjét teszi, amit te mondasz? Mert hiszen világos, hogy ebben az esetben olyasminek a megtételét rendelik el az alattvalóknak, ami az erősebb érdekével ellenkezik.

340 a POLEMARKHOSZ

Zeuszra, Szókratész, ez a napnál is világosabb.

KLEITOPHÓN (ÁTVÉVE A SZÓT)

Különösen, ha te tanúskodsz mellette.

POLEMARKHOSZ

Mi szükség van itt tanúra? Thraszümakhosz maga ismeri el, hogy a vezetők bizony néha olyasmit rendelnek el, ami nekik rossz, s másfelől igazságos dolog, hogy az alattvalók ezt megtegyék.

KLEITOPHÓN

Igen, Polemarkhosz, mert hiszen Thraszümakhosz fel-

tevése szerint igazságos dolog, hogy mindazt megtegyék, amit a vezetők parancsolnak.

POLEMARKHOSZ

Csakhogy azt is igazságosnak jelentette ki, Kleitophón,
b ami az erősebb érdekét szolgálja! S miután ezt a két tételt fölállította, folytatólag azt is elismerte, hogy az erősebbek néha olyasminek a megtételét parancsolják meg a gyengébbeknek és az alattvalóknak, ami a maguk érdekével ellenkezik. Márpedig e megállapodásoknak az alapján egy csöppet sem igazságosabb az, ami az erősebb érdekét szolgálja, mint ami nem szolgálja.

KLEITOPHÓN

Igenám, csakhogy „ami az erősebb érdekét szolgálja", szerinte így értelmezendő: amiről az erősebb úgy hiszi, hogy az érdekét szolgálja; ezt kell a gyengébbnek tennie, vagyis ez az igazságos dolog az ő tétele szerint.

POLEMARKHOSZ

De nem így mondta ám!

THRASZÜMAKHOSZ VÁLASZA

c SZÓKRATÉSZ

Nem fontos, Polemarkhosz; ha most így érti Thraszümakhosz, fogadjuk el tőle így.

XIV. Nyilatkozz tehát, Thraszümakhosz: valóban azt akartad mondani, hogy az igazságos dolog az, amiről az erősebb azt hiszi, hogy az ő érdekét szolgálja, akár valóban szolgálja, akár nem? Így értsük a tételedet?

THRASZÜMAKHOSZ

Szó sincs róla! Hiszen csak nem gondolod, hogy azt, aki téved, éppen mikor téved, erősebbnek mondom?

SZÓKRATÉSZ

Márpedig azt gondoltam, hogy így érted, hiszen elismerted, hogy a vezetők nem csalhatatlanok, hanem olykor-olykor tévednek is.

THRASZÜMAKHOSZ

Nagy kópé vagy te, Szókratész, a szócsavarásban! Ugyan bizony például orvosnak nevezed te azt, aki a beteg kezelésében téved – éppen azt tekintve, amiben téved? Vagy számolómesternek azt, aki a számolásban téved – éppen akkor, amikor téved, és éppen a tévedését tekintve? Én azt hiszem, mi inkább csak szokásból fejezzük úgy ki magunkat, hogy „az orvos tévedett", vagy hogy „a számolómester vagy a tanító tévedett"; holott pedig véleményem szerint ezek egyike sem tévedhet sohasem abban a vonatkozásban, amelyben az illető az, aminek őt nevezzük; így tehát szabatosan szólva – ha már egyszer te is olyan szabatosan szeretsz beszélni – egyetlen mesterember sem téved. Aki téved, csak akkor téved, amikor kihagy a tudása, de ebben az esetben az illető már nem is mester; tehát „a mester" vagy „a bölcs", vagy „a vezető" sohasem tévedhet ebben a minőségében – csak persze általában úgy mondják, hogy „az orvos tévedett", vagy hogy „a vezető tévedett". Nos, így értelmezd az én iménti feleletemet is; egészen szigorúan véve azonban az igazság az, hogy „a vezető", mint olyan, nem téved, s mivel nem téved, mindig azt rendeli el, ami neki a legjobb, s ezt kell az alattvalónak megtennie. Szóval most is csak azt tartom igazságos dolognak, amit eredetileg, hogy azt kell tenni, ami az erősebb érdekét szolgálja.

XV. Szókratész

Ej, ej, Thraszümakhosz, hát olyan nagy kópénak tartasz te engem?

Thraszümakhosz

Bizony annak.

Szókratész

Hát csakugyan azt hiszed, hogy fondorlatból akartalak a beszéd során megtéveszteni, s ezért kérdeztem tőled, amit kérdeztem?

Thraszümakhosz

b Biztosra veszem. De ezzel sem mész sokra; mert sem a cseleid nem tévesztenek meg, sem nyíltan nem tudsz erőt venni rajtam a vitában.

Szókratész

Meg sem próbálom, te dicső férfiú. De nehogy még egyszer ilyesmi előforduljon, mondd meg pontosan: vajon a szokásos vagy pedig – mint az imént mondtad – szabatos értelemben vett vezetőről, illetve erősebbről beszélsz-e, mikor azt mondod, hogy az az igazságos dolog, ha a gyengébb azt teszi, ami az erősebb érdekét szolgálja?

Thraszümakhosz

A legszabatosabb értelemben vett vezetőről. Most pró-
c bálj megtéveszteni, most mesterkedj, ha tudsz – semmi kifogásom ellene, de úgyis hasztalan próbálkozol!

Szókratész

Azt gondolod, elment az eszem, hogy meg akarjam beretválni az oroszlánt, s megtéveszteni Thraszümakhoszt?

THRASZÜMAKHOSZ

Pedig bizony most megpróbáltad, csakhogy ezzel is fölsültél.

SZÓKRATÉSZ VISZONTVÁLASZA

SZÓKRATÉSZ

Elég ebből. Felelj inkább erre: vajon a szoros értelemben vett orvos, akiről az imént beszéltél, pénzember-e, vagy pedig a betegek ápolója? De ne felejtsd ám el, hogy az igazi orvosról van szó!

THRASZÜMAKHOSZ

A betegek ápolója.

SZÓKRATÉSZ

S a kormányos? Az igazi kormányos vajon a hajósok vezetője-e, vagy pedig egyszerű hajós?

d THRASZÜMAKHOSZ

A hajósok vezetője.

SZÓKRATÉSZ

Igen, mert véleményem szerint itt nem az a fontos, hogy „hajózik" a hajón, s ezért nem is „hajósnak" kell őt neveznünk; mert nem a hajózás, hanem a szakértelem s a hajósok vezetése alapján nevezünk valakit kormányosnak.

THRASZÜMAKHOSZ

Igazad van.

SZÓKRATÉSZ

Mármost, ugyebár, mindegyiküknek van valami érdeke?

THRASZÜMAKHOSZ

Feltétlenül.

SZÓKRATÉSZ

S magának a mesterségnek nem éppen az-e a rendeltetése, hogy keresse és biztosítsa azt, ami az illetők érdekét szolgálja?

THRASZÜMAKHOSZ

De igen.

SZÓKRATÉSZ

S másfelől az egyes mesterségeknek lehet-e más érdeke, mint hogy minél tökéletesebbek legyenek?

e THRASZÜMAKHOSZ

Hogy érted ezt?

SZÓKRATÉSZ

Figyelj ide. Ha azt kérdeznéd tőlem, elég-e a testnek az, hogy mint test létezik, vagy pedig szüksége van ezenkívül még valamire, így válaszolnék: kétségtelenül szüksége van. Hiszen éppen azért fedezték fel a ma is gyakorlatban lévő orvostudományt, mert a test gyarló, márpedig azzal, hogy ilyen, nem érheti be. Hogy tehát neki az érdekében álló dolgokat előteremtse, éppen erre van hivatva az orvostudomány. Helyesnek tartanád-e ezt a feleletet, vagy nem?

342 a THRASZÜMAKHOSZ

Helyesnek.

SZÓKRATÉSZ

No, most menjünk tovább. Vajon maga az orvostudomány is gyarló-e, vagy általában képzelhető-e, hogy bármely tudománynak is valami külön képességre van szüksége – mint ahogy a szemnek a látásra s a fülnek a hallásra, úgyhogy éppen ezért velük kapcsolatban szükség van még bizonyos tudományra, amely az érdekükben szükséges dolgot majd kikémleli és előteremti –, más szóval: magában a tudományban is van-e valamelyes gyarlóság, s ennek folytán minden tudománynak szüksége van-e még egy másik tudományra, mely az érdekében szükséges dolgokról gondoskodik, s ennek a gondoskodó tudománynak megint csak egy másik ilyen tudományra, s így megy ez a végtelenségig? Vagy pedig
b önmaga gondoskodik a saját érdekében szükséges dolgokról? Vagy végül: sem magára, sem más tudományra nincs szüksége olyan célból, hogy a maga gyarlósága érdekében szükséges dolgokról gondoskodjék, mert sem gyarlóság, sem tévedés semmiféle tudományban nincs, s nem is illik a tudományhoz, hogy másvalaminek az érdekében keresse a szükséges dolgot, mint éppen csak annak az érdekében, aminek a tudománya; ő maga ellenben a maga valójában hibátlan és színtiszta mindaddig, amíg pontosan és teljesen az, ami? De kérlek, csak ama szigorú felfogás értelmében szólj a kérdéshez! Így van-e vagy másképp?

THRASZÜMAKHOSZ

Látszólag így van.

SZÓKRATÉSZ

c Eszerint tehát az orvostudomány nem azzal törődik, ami az orvostudománynak, hanem ami a testnek az érdekét szolgálja.

THRASZÜMAKHOSZ

Igen.

SZÓKRATÉSZ

S a lóápolás tudománya sem azzal törődik, ami a lóápolás tudományának, hanem ami a lovaknak használ; s általában semmiféle más tudomány sem önmagával törődik – erre nincs is szüksége –, hanem azzal, aminek a tudománya.

THRASZÜMAKHOSZ

Úgy látszik, így van.

SZÓKRATÉSZ

Másfelől nyilvánvaló, Thraszümakhosz, hogy a tudomány vezeti azt, és uralkodik azon, aminek a tudománya.

(Ezt már csak nagy nehezen ismerte el.)

Tehát semmiféle tudomány sem azzal törődik, s nem azt rendeli el, ami az erősebbnek, hanem ami a gyengébb-
d nek és az általa vezetettnek az érdekét szolgálja.

(Végül persze ezt is elismerte, de előbb megpróbált ezen a ponton ellenvetéseket tenni. Mikor végre megadta magát, így folytattam.)

Nemde tehát az orvos, amennyiben orvos, sem azzal törődik, és nem azt rendeli el, ami az orvosnak, hanem ami a betegnek az érdekét szolgálja? Mert hiszen abban már megállapodtunk, hogy az igazi orvos a testnek a gondozója, nem pedig pénzember. Vagy talán nem állapodtunk meg ebben?

e (Ezt elismerte.)

Éppígy az igazi kormányos is a hajósok vezetője, nem pedig egyszerűen hajós?

THRASZÜMAKHOSZ

Igen, ebben is megállapodtunk.

SZÓKRATÉSZ

Márpedig az ilyen kormányos és vezető nem azzal fog törődni, és nem azt fogja elrendelni, ami a kormányosnak, hanem ami a hajósnak és az alárendeltnek az érdekét szolgálja.

(Elismerte, de csak nagy nehezen.)

Szóval, Thraszümakhosz, soha senki, amennyiben vezető, semmiféle vezető helyen nem azzal törődik és nem azt rendeli el, ami a maga, hanem ami az alárendeltje érdekét szolgálja, és azét, akiért a mesterségét folytatja; figyelmét állandóan erre, s az alárendelt érdekében álló hasznos és célszerű dolgokra irányítja, s így mondja, amit mond, és teszi, amit tesz.

343 a XVI. (Mikor a vitában ennyire jutottunk, s mindenki előtt nyilvánvaló volt, hogy az igazságos dolog értelmezése éppen az ellenkezőjére billent át, Thraszümakhosz, ahelyett, hogy válaszolt volna, így szólt.)

THRASZÜMAKHOSZ

Mondd csak, Szókratész, van-e neked dajkád?

SZÓKRATÉSZ

Hogyhogy? Nem volna helyesebb válaszolni, mint ilyesmit kérdezni?

THRASZÜMAKHOSZ

Csak azért mondom, mert nem akarja észrevenni, hogy folyik az orrod, s nem törli meg, pedig kellene ám, hiszen – szégyenére – nem tudod a nyájat a pásztortól megkülönböztetni.

SZÓKRATÉSZ

Miért ne tudnám?

THRASZÜMAKHOSZ: AZ ERŐSEBB MINDIG A MAGA ÉRDEKÉT NÉZI

THRASZÜMAKHOSZ

b Azért, mert azt hiszed, hogy mikor a pásztorok és a csordások a juhokat és a szarvasmarhákat jól tartják, hizlalják és gondozzák, akkor valami egyéb lebeg a szemük előtt, mint az uruk meg a saját maguk érdeke; s mivel azt hiszed, hogy az államok vezetői is – már akik valóban vezetnek – másképp gondolkodnak az alattvalóikról, mint ahogy az ember például a juhaival törődik;
c s hogy egyáltalában éjjel-nappal máson járatják az eszüket, mint azon, hogy ők maguk miből húzhatnának hasznot. S olyannyira fogalmad sincs az igazságos dologról és az igazságosságról, valamint az igazságtalan dologról és az igazságtalanságról, hogy észre sem veszed, hogy az igazságosság és az igazságos dolog valójában idegen érdek, mert mindig az erősebbnek és a vezetőnek az érdekét szolgálja, az ellenben, aki másnak engedelmeskedik és szolgál, saját magának kárára van; az igazságtalanság pedig éppen ellenkezőleg: uralkodik azokon, akik valójában együgyűek és igazságosak, az alattvalók pedig az ő érdekét szolgálják, mivel ő az erő-
d sebb, s a neki nyújtott szolgálatokkal boldoggá is teszik, önmagukat azonban annál kevésbé. Tisztában kell lennünk vele, te világ együgyűje, hogy az igazságos ember az igazságtalannal szemben mindenütt a rövidebbet húzza. Először is, a magánügyletekben: ha ez a kétfajta ember egymással társul, akkor nincs eset rá, hogy a társulás felbontásakor az igazságos embernek többje volna, mint az igazságtalannak, sőt mindig kevesebbje van; állampolgárként pedig: ha adózásról van szó, az igazságos ember ugyanannyiból mindig többet szolgál-

e tat be, a másik pedig kevesebbet; ha pedig részesedésről, az előbbi rendszerint semmit sem kap, a másik meg ugyancsak sokat harácsol. Ha meg valami vezető tisztséget kell betölteniük, akkor az igazságos emberre, ha semmi egyéb kár, de annyi mindenesetre hárul, hogy a magángazdasága, mivel emiatt elhanyagolja, sokkal rosszabb helyzetbe kerül, az államkincstárból viszont – éppen mert igazságos – semmiféle hasznot sem húz; tetejébe még meg is gyűlölik a rokonai és ismerősei, ha nem hajlandó nekik szolgálatokat tenni az igazságosság ellenére. Bezzeg az igazságtalan ember mindennek az
344 a ellenkezőjét élvezi. De persze itt is, mint az imént, arról beszélek, aki nagyban tudja űzni a harácsolást; róla vedd a példát, ha azt akarod megítélni, mennyivel többet ér a saját magunk szempontjából, ha igazságtalanok vagyunk, mint ha igazságosak. Sőt a legkönnyebben akkor érted meg a dolgot, ha a legteljesebbé vált igazságtalanságig mész el, amely az igazságtalanságot elkövető embert a legboldogabbá, az igazságtalanságot elszenvedő vagy az igazságtalanságot elkövetni nem akaró embert pedig a legszerencsétlenebbé teszi. Ez pedig a türannisz, amely a mások vagyonát – akár szent, akár nem szent, akár magán- akár közvagyon – nem apránként, hanem
b tömegesen szedi el, lopva vagy erőszakkal; persze ha valaki részletekben követne el ilyen igazságtalanságot, s rajtakapnák, megbüntetnék, s az illetőt a legnagyobb szégyen érné – aki ilyen gazságokat részletekben követ el, azt templomrablónak, rabszolga-kereskedőnek, betörőnek, csalónak és tolvajnak nevezzük –, ha azonban valaki a polgároknak nemcsak a vagyonát rabolja el, hanem őket magukat is leigázza és rabszolgasorsra veti, arra ama csúf elnevezések helyett mint boldog és dicső emberre emlékeznek, éspedig nemcsak a polgártársai,
c hanem mások is, akik megtudják róla, hogy a kiteljesült

igazságtalanságot követte el; mert aki az igazságtalanságot becsmérli, az rendesen az igazságtalan tetteknek nem az elkövetésétől, hanem az elszenvedésétől fél. Így tehát, Szókratész, az igazságtalanság, ha kellő mértékben nyilvánul, sokkal erősebb, s szabad emberhez és úrhoz sokkal méltóbb, mint az igazságosság, s mint eleve is mondtam, az igazságos dolog az erősebb érdekét szolgálja, az igazságtalan ellenben önmagunknak használ, s a mi érdekünket szolgálja.

d XVII. Ezzel Thraszümakhosz el is akart távozni, miután így – mint valami fürdőmester – jól fülön öntött bennünket bőséges és szapora beszédével; de a jelenlevők nem engedték el, hanem kényszerítették, hogy maradjon ott, és álljon helyt a mondottakért. Én magam is nyomatékosan kértem erre, s így szóltam:

– Te isteni Thraszümakhosz, ilyen nagy kérdést dobsz bele a vitába, s aztán el akarsz menni, anélkül, hogy kellőképp kioktatnál bennünket rá, vagy pedig meggyőződnél róla, hogy valóban így áll-e a dolog vagy másképp? Vagy talán azt hiszed, hogy amit most meg akarsz

e állapítani, az valami jelentéktelen dolog, nem pedig az az életforma, amelyet mindegyikünknek követnie kell, ha életét a legcélszerűbben akarja élni?

THRASZÜMAKHOSZ

Éppen én hinném, hogy ez nem így van?

SZÓKRATÉSZ

A látszat ezt mutatja – vagy legalábbis azt, hogy velünk egyáltalában nem törődsz, s arra semmi gondod sincs, hogy életünket jobban vagy rosszabbul rendezzük-e be, mi, akiknek fogalmunk sincs róla, amit te a magad állítá-

345 a sa szerint tudsz. Éppen ezért, kedvesem, szánd el magad rá, hogy ebbe minket is beavatsz; nem bánod meg, ha

velünk, akik ilyen sokan vagyunk, jót teszel. Mert én a magam részéről máris kijelentem, hogy nem vagyok meggyőzve, s nem hiszem el, hogy az igazságtalanság hasznosabb, mint az igazságosság, még ha szabadjára engednék is, és nem gátolnák benne, hogy azt tegye, amit akar, hanem, kedvesem, ez a tételem: legyen adva egy igazságtalan ember, s legyen hatalma ahhoz, hogy suttyomban vagy nyílt erőszakkal igazságtalan tetteket hajtson végre: engem ugyan nem fog meggyőzni róla,
b hogy ez hasznosabb, mint az igazságosság. De lehet, hogy más is így gondolkozik köztünk, nemcsak én; éppen ezért mindenképpen győzz meg bennünket, te csodálatos ember, hogy nem helyesen gondolkodunk, mikor az igazságosságot többre tartjuk az igazságtalanságnál.

THRASZÜMAKHOSZ

Hogyan győzzelek meg téged? Ha azzal, amit az imént mondtam, nem tudlak meggyőzni, ugyan mit tehetek még az érdekedben? Dadusként tömjem a fejedbe, amit mondani akarok?

SZÓKRATÉSZ

Nem, Zeuszra! De először is, ha egyszer valamit kimondasz, tarts ki mellette, vagy pedig ha változtatsz rajta, tedd ezt nyíltan, és ne akarj bennünket megtéveszteni.
c Mert lám most is, Thraszümakhosz – pillantsunk csak vissza még egyszer az előzményekre –, először meghatároztad az igazi orvos fogalmát, de arra már nem figyelsz, hogy a továbbiak folyamán az igazi pásztor fogalmát is szigorúan szem előtt tartsd, hanem úgy vélekedsz róla, hogy pásztori minőségében a juhokat nem a juhok érdekében, hanem – mint egy házigazda, aki vendégségre készül – a lakomára, s esetleg – mint egy kereskedő, nem

d pedig mint egy pásztor – az eladásra való tekintettel gondozza. Márpedig a pásztori szakértelemnek, ugyebár, semmi egyébbel nem szabad törődnie, mint hogy annak, aminek az élére rendelve van, mindent a legjobban előteremtsen – mert hiszen afelől nem lehet kétség, hogy a maga szükségletei, a saját tökéletessége érdekében, kellőképp biztosítva vannak, legalábbis addig, amíg a pásztori szakértelem volta hiánytalan. Ezért véltem én úgy, hogy ezek után szükségképpen abban is egyet kell értenünk, hogy semmiféle vezetés – e minőség-
e ében – nem törődhetik másnak, csakis a vezetettnek és a gondozottnak a javával, az állami és a magánéletben egyaránt. S egyáltalában, te azt hiszed, hogy az államok vezetői – már az igazi vezetők – a maguk jószántából viselik ezt a tisztséget?

THRASZÜMAKHOSZ

Zeuszra, nem hiszem, hanem biztosan tudom.

XVIII. SZÓKRATÉSZ

Hogy lehet ez, Thraszümakhosz? Hát nem veszed észre, hogy a másfajta vezetők sohasem hajlandók a maguk jószántából a vezetésre, hanem ezért munkabért kérnek, mert hiszen a vezetésből nem nekik lesz hasznuk, hanem
346 a az alárendeltnek? Mert lássuk csak: vajon az egyes tudományok nem azáltal különböznek egymástól, hogy másmás képesség van bennük? De aztán ne a meggyőződésed ellenére felelgess ám, te bámulatos férfiú! Hadd jussunk már egy kissé előbbre!

THRASZÜMAKHOSZ

Igen, azáltal különböznek.

SZÓKRATÉSZ

S minden egyes tudomány nem azonos, hanem más-más haszonnal jár a számunkra: az orvostudomány például egészséggel, a kormányosé tengeren való biztonsággal, és így tovább?

THRASZÜMAKHOSZ

Így van.

SZÓKRATÉSZ

A bérmunkás szakértelme tehát munkabérrel. Mert hi-
b szen benne nyilván ez a képesség van meg; vagy talán az orvostudományt és a kormányos szakértelmét egynek veszed? S egyáltalában, ha szabatosan akarod a fogalmakat meghatározni, mint ahogy ezt fel is tetted magadban: vajon ha valaki kormányzás közben meggyógyul, mert használ neki a tengeren való hajózás, ezért talán mindjárt orvostudománynak nevezed a kormányos szakértelmét?

THRASZÜMAKHOSZ

Azt már nem.

SZÓKRATÉSZ

Sőt bizonyára a bérmunkás szakértelmét sem, ha tudniillik valaki e foglalkozás közben véletlenül jó egészségnek örvend.

THRASZÜMAKHOSZ

Bizony nem.

SZÓKRATÉSZ

No és fordítva, az orvostudományt a bérmunkás szakér-
c telmének nevezed-e azért, mert valaki a gyógyítással pénzt keres?

THRASZÜMAKHOSZ

Ezt sem.

SZÓKRATÉSZ

S ugyebár megállapítottuk, hogy minden egyes tudománynak más-más haszna van?

THRASZÜMAKHOSZ

Tegyük fel.

SZÓKRATÉSZ

Ha mármost valamennyi szakember egyformán élvez valami hasznot, akkor világos, hogy egyformán vesznek igénybe valami külön képességet, amely mindannyiuknál ugyanaz, s amelyből aztán hasznot húznak.

THRASZÜMAKHOSZ

Úgy látszik.

SZÓKRATÉSZ

Azt mondhatjuk tehát, hogy a szakember a munkabér elnyerésével csak úgy juthat haszonhoz, ha külön még a bérmunkás szakértelmét is felhasználja erre.

(Ezt már alig-alig ismerte el.)

d Szóval azt a hasznot, amit a munkabér elnyerése jelent, a szakember sohasem a maga tudományának köszöni, hanem ha szabatosan akarunk beszélni: az orvostudomány mindig csak egészséget eredményez, s csak a bérmunkás szakértelme szerzi meg a munkabért; s az építőmesteri szakértelem csupán házat alkot, s csak ha vele a bérmunkás szakértelme is párosul, ez szerzi meg a munkabért; éppígy minden más tudomány is: mindig csupán a maga feladatán dolgozik, s csak annak hajt hasznot, aminek az élére rendelve van. S ha külön mun-

kabér nem járul a szakértelemhez, lehetséges-e egyáltalában, hogy a szakember hasznot húzzon belőle?

THRASZÜMAKHOSZ
Úgy látszik, nem.

SZÓKRATÉSZ
e De vajon nem is hajt akkor semmi hasznot, ha ingyen dolgozik?

THRASZÜMAKHOSZ
De igen.

SZÓKRATÉSZ: A VEZETŐK MINDIG AZ ALÁRENDELTJEIK JAVÁT KERESIK

SZÓKRATÉSZ
Eszerint, Thraszümakhosz, annyi máris világos, hogy semmiféle szakértelem és semmiféle vezetés nem azt igyekszik megszerezni, s nem azt rendeli el, ami saját magának, hanem, miként már régen mondtuk, ami az alárendeltnek hasznos, úgyhogy mindig az ő érdekét tartja szem előtt – holott ő a gyengébb –, nem pedig az erősebbét. Ez az oka, Thraszümakhosz, hogy az imént azt mondtam: senki sem akar a maga jószántából vezető lenni, hogy aztán a más bajának a rendbe hozásával
347 a bajlódjék, hanem ezért munkabért kér, mert ha a tudománya szerint helyesen akar cselekedni, sohasem cselekedheti azt, ami neki jó, s ezt nem is rendelheti el, ha a tudományának megfelelően akar rendelkezni, hanem csupán azt, ami az alárendelteknek jó; ezért aztán – úgy látszik – munkabért kell biztosítani azok számára, akiket

szeretnénk rávenni a vezetésre, éspedig vagy pénzt, vagy kitüntetést, vagy büntetést, ha nem akarnának vezetők lenni.

XIX. GLAUKÓN

Hogy érted ezt, Szókratész? A két első munkabért még csak értem, de azt már sehogy sem tudom felfogni, hogy miféle büntetésről beszélsz, s hogy ezt milyen alapon sorolod a munkabérek közé.

b SZÓKRATÉSZ

Márpedig akkor éppen a legkiválóbb embereknek kijáró munkabért nem ismered: azt, amelyért a legbecsületesebb emberek – ha erre egyáltalában hajlandók – vállalják a vezetést. Vagy talán nem tudod, hogy ha valaki becsvágyó és pénzéhes, ezt szégyennek tartjuk, és valóban az is?

GLAUKÓN

Ez bizony így van.

BOLDOGABB-E AZ IGAZSÁGTALAN EMBER, MINT AZ IGAZSÁGOS?

SZÓKRATÉSZ

Nos, éppen ezért nem akar a becsületes ember pénzért vagy kitüntetésért vezetést vállalni: sem nyíltan nem akar a vezetésért munkabért elfogadni, nehogy bérmunkásnak, sem pedig titokban hasznot húzni a vezető állásból, nehogy tolvajnak nevezzék. De nem vállalja kitüntetésért sem, mert nem becsvágyó. Így aztán kényszer-
c re, illetve büntetésre van szükség, ha szeretnénk, hogy vállalja a vezetést – nyilván ezért tartjuk szégyenletes

dolognak, hogy ha valaki a maga jószántából vállalkozik a vezetésre, anélkül, hogy bevárná, míg erre rákényszerül –, a legnagyobb büntetés pedig az, hogy nála silányabb ember vezetése alá kerül, ha ő maga nem vállalja a vezetést; ettől a büntetéstől fél – véleményem szerint – a becsületes ember, mikor a vezetésre vállalkozik, s ilyenkor nem is úgy lép a vezető helyre, mintha valami jó állásba menne, vagy mintha ott valami jó várna rá, hanem csak kényszerből, s csak azért, mert nincs nála
d senki jobb vagy legalábbis hozzá hasonló, akinek ezt átengedhetné. Mert az a gyanúm, hogy ha létezne egy csupa jó emberekből álló állam, akkor az emberek éppen úgy tülekednének azért, hogy ne kelljen vezetniük, mint ahogy tülekednek most azért, hogy vezethessenek; s csak akkor lenne igazán nyilvánvaló, hogy az igazi vezető valójában nem arra van hivatva, hogy a maga, hanem hogy az alárendeltjei érdekét szolgálja; s ekkor minden okos ember sokkal inkább választaná azt, hogy a mások vezetése neki hajtson hasznot, semhogy másoknak hasz-
e nálva gondokat vegyen a nyakába. Én tehát, Thraszümakhosz, semmiképpen sem fogadom el, hogy az igazságos dolog az, ami az erősebb érdekét szolgálja. De erre később majd még visszatérünk; sokkal fontosabbnak tartom azonban azt, amit most mond Thraszümakhosz, hogy az igazságtalan ember élete jobb, mint az igazságosé. Te, Glaukón, melyiket választod? Melyik állítást tartod igazabbnak?

GLAUKÓN

Azt, hogy az igazságos ember élete a hasznosabb.

348 a SZÓKRATÉSZ

Hallottad, hogy Thraszümakhosz az imént az igazságtalan ember életének mennyi minden előnyét sorolta el?

GLAUKÓN

Hallottam, de ezt nem fogadom el.

SZÓKRATÉSZ

Akarod-e hát, hogy őt, hacsak valami utat-módot találhatunk erre, meggyőzzük, hogy nem igaz, amit mond?

GLAUKÓN

Már hogyne akarnám!

SZÓKRATÉSZ

Ha mármost az ő fejtegetésével a mienket szembeszegezve elmondanánk neki, hogy mennyi sok jót jelent az, ha valaki igazságos, s erre ő megint felelne, s mi megint válaszolnánk, akkor végül is össze kellene számolni az előnyöket, azaz le kellene mérni mindazt, amit egyikünk
b is, másikunk is az egyik és a másik irányban mondott, vagyis döntőbírákra lenne szükségünk; ha viszont – mint eddig is – egymást meggyőzni igyekszünk, s így folytatjuk a vitát, egy személyben leszünk bírák és szónokok.

GLAUKÓN

Igazad van.

SZÓKRATÉSZ

Melyik módszert választod tehát?

GLAUKÓN

Ez utóbbit.

THRASZÜMAKHOSZ: AZ IGAZSÁGTALANSÁG HASZNOSABB, MINT AZ IGAZSÁGOSSÁG

XX. SZÓKRATÉSZ

No, hát akkor gyere, Thraszümakhosz, kezdjük. Felelj a kérdéseinkre. Ugyebár azt állítod, hogy a végletes igazságtalanság hasznosabb, mint a végletes igazságosság?

c THRASZUMAKHOSZ

Persze hogy ezt állítom, sőt azt is megmondtam már, hogy miért.

SZÓKRATÉSZ

Hát akkor azt is mondd meg, hogy a következő szempontból miként vélekedsz róluk: nemde az egyiket erénynek, a másikat pedig rosszaságnak tartod?

THRASZUMAKHOSZ

Természetesen.

SZÓKRATÉSZ

S persze bizonyára az igazságosságot erénynek, az igazságtalanságot pedig rosszaságnak?

THRASZÜMAKHOSZ

Nono, kedvesem, ez éppen nem valószínű, ha egyszer azt állítom, hogy az igazságtalanság hasznos, az igazságosság pedig nem az.

SZÓKRATÉSZ

De hát akkor?

THRASZÜMAKHOSZ

Éppen ellenkezőleg!

SZÓKRATÉSZ

Talán bizony rosszaságnak nevezed az igazságosságot?

THRASZÜMAKHOSZ

Nem éppen annak, hanem igen nemes jószívűségnek.

d SZÓKRATÉSZ

S az igazságtalanságot talán rossz-szívűségnek?

THRASZÜMAKHOSZ

Nem, hanem józan ítéletnek.

SZÓKRATÉSZ

És szerinted, Thraszümakhosz, talán okosak és jók is az igazságtalanok?

THRASZÜMAKHOSZ

Igen, már akik végletes igazságtalanságok elkövetésére képesek, azaz államokat és egész népfajokat a hatalmuk alá tudnak hajtani; de persze te azt hiszed, hogy én zsebmetszőkről beszélek. Természetes, hogy az ilyesmi is hasznos, ha nem leplezik le; de erről nem érdemes beszélni, hanem csak arról, amire az imént céloztam.

e SZÓKRATÉSZ

Amit mondani akarsz, azt most már tisztán látom; de meglep, hogy az igazságtalanságot az erénnyel és a bölcsességgel, az igazságosságot pedig ezek ellentéteivel akarod egy sorba helyezni.

THRASZÜMAKHOSZ

Pedig bizony oda helyezem.

SZÓKRATÉSZ

Ez már egy kissé keményebb dió, barátom, s nem is könnyen tud rá mit válaszolni az ember. Mert ha az volna a tételed, hogy az igazságtalanság hasznos ugyan, de emellett azt is elismernéd, hogy rossz és szégyenletes dolog, amint ezt mások is vallják, akkor – az általános felfogás nyelvén – tudnánk rá valamit mondani; így
349 a azonban nyilvánvaló, hogy nemcsak szép és erőteljes dolognak tartod majd, hanem minden egyebet is, amit mi az igazsággosággal szoktunk kapcsolatba hozni, neki fogsz tulajdonítani, ha egyszer volt bátorságod ahhoz, hogy erénynek és bölcsességnek tartsd.

THRASZÜMAKHOSZ

Nagyon helyesen jósolsz.

SZÓKRATÉSZ

És mégsem szabad elcsüggednem, hogy a vitát mindaddig komolyan folytassam, amíg csak feltehetem rólad, hogy azt mondod, amit valóban gondolsz is. Mert most, Thraszümakhosz, véleményem szerint nyilván nem gúnyolódsz, hanem azt mondod, amit igaznak tartasz.

THRASZÜMAKHOSZ

Miért fontos ez neked, hogy igaznak tartom-e vagy sem? Inkább cáfold meg a tételemet!

b SZÓKRATÉSZ

Csakugyan nem fontos. Próbálj tehát felelni még erre a kérdésre: gondolod-e, hogy az igazságos ember az igazsággossal szemben bármi tekintetben is többet akar elérni?

THRASZÜMAKHOSZ

Semmi esetre sem, hiszen különben nem volna olyan udvarias és együgyű, mint amilyen.

SZÓKRATÉSZ

Hát vajon az igazságos cselekvéssel szemben?

THRASZÜMAKHOSZ

Azzal szemben sem.

SZÓKRATÉSZ

S az igazságtalan emberrel szemben vajon helyénvalónak tartja-e, hogy többet akarjon elérni, s úgy véli-e, hogy ez igazságos dolog, vagy pedig nem is gondolja ezt?

THRASZÜMAKHOSZ

Gondolni talán gondolná, és helyénvalónak is tartaná, de aligha volna képes rá.

SZÓKRATÉSZ

De én ezt nem kérdezem, hanem azt, vajon az igazságos
c ember az igazságossal szemben csakugyan nem tartja helyénvalónak, és nem is igyekszik arra, hogy többet érjen el, az igazságtalannal szemben viszont erre törekszik?

THRASZÜMAKHOSZ

Igen, ez így van.

SZÓKRATÉSZ

És az igazságtalan? Vajon helyénvalónak tartja-e, hogy

az igazságos embernél és az igazságos cselekedetnél többet érjen el?

THRASZUMAKHOSZ

Hogyne! Hiszen ő mindenkinél többet akar elérni!

SZÓKRATÉSZ

Az igazságtalan embernél és az igazságtalan cselekedetnél is többet akar tehát majd elérni az igazságtalan ember, s általában vetélkedni fog, hogy mindenkinél többet kaparintson meg?

THRASZUMAKHOSZ

Úgy van.

XXI. SZÓKRATÉSZ

Akkor így is mondhatnánk: az igazságos ember a hozzá hasonlóval szemben nem akar többet elérni, hanem csak a hozzá nem hasonlóval szemben; az igazságtalan ember
d azonban a hozzá hasonlóval és a nem hasonlóval szemben egyaránt többet akar elérni.

THRASZUMAKHOSZ

Igen helyesen mondtad.

SZÓKRATÉSZ

Másfelől pedig az igazságtalan ember, ugyebár, okos és jó, az igazságos ellenben egyik sem?

THRASZUMAKHOSZ

Ezt is jól mondod.

SZÓKRATÉSZ

Más szóval: az igazságtalan ember hasonlít az okoshoz és a jóhoz, az igazságos ellenben nem?

THRASZÜMAKHOSZ

Hogyne hasonlítana, aki olyan, viszont hogyan hasonlíthatna, aki nem olyan?

SZÓKRATÉSZ

No jó. Szóval mindegyikük olyan, mint amihez hasonlít?

THRASZÜMAKHOSZ

Hát milyen lehetne különben?

SZÓKRATÉSZ

e Rendben van, Thraszümakhosz; hát van-e szerinted olyan ember, aki zeneértő, s olyan, aki nem zeneértő?

THRASZÜMAKHOSZ

Van.

SZÓKRATÉSZ

Melyiket tartod okosnak, és melyiket nem okosnak?

THRASZÜMAKHOSZ

Természetes, hogy a zeneértőt okosnak, a nem zeneértőt pedig nem okosnak.

SZÓKRATÉSZ

Másfelől azonban, amiben valaki okos, abban jó is, s amiben nem okos, abban rossz is?

THRASZÜMAKHOSZ

Igen.

Szókratész

S nem ugyanez áll-e az orvosra is?

Thraszumakhosz

De igen.

Szókratesz

Mármost lehetségesnek tartod-e, te kitűnő férfiú, hogy egy zeneértő ember, mikor a lantját hangolja, egy másik zeneértővel szemben a húrok megfeszítésében és meglazításában többet akarjon elérni, vagy egyáltalán helyénvalónak tartsa, hogy többet érjen el?

Thraszumakhosz

Nem.

Szokratesz

És a nem zeneértővel szemben?

Thraszumakhosz

Okvetlenül.

350 a Szokratész

S vajon az orvos? Akarhat-e az orvossal vagy az orvosi tevékenységgel szemben az evés vagy az ivás szabályozásában többet elérni?

Thraszumakhosz

Semmi esetre sem.

Szókratész

S azzal szemben, aki nem orvos?

Thraszumakhosz

Azzal szemben igen.

SZÓKRATÉSZ

Mármost gondold meg, hogy bármiféle tudás vagy tudatlanság terén akarhat-e az, akit tudósnak tartasz, többet tenni vagy mondani, mint ugyanazon a téren egy másik tudós, ahelyett, hogy csak ugyanazt akarná, mint az, aki hozzá hasonló.

THRASZUMAKHOSZ

Bizony ez valószínűleg így kell hogy legyen.

SZÓKRATÉSZ

b S aki nem tudós? Nem akar-e többet elérni tudóssal és nem tudóssal szemben egyaránt?

THRASZUMAKHOSZ

Lehet, hogy így van.

SZÓKRATÉSZ

Vajon a tudós egyúttal bölcs is?

THRASZUMAKHOSZ

Igen.

SZÓKRATÉSZ

S a bölcs egyúttal jó is?

THRASZUMAKHOSZ

Igen.

SZÓKRATÉSZ

Szóval akkor a jó és bölcs ember a hozzá hasonlóval szemben nem akar többet elérni, hanem csak a hozzá nem hasonlóval, vagyis az ellentétével szemben.

THRASZUMAKHOSZ

Úgy látszik.

SZÓKRATÉSZ

A rossz és tudatlan ember ellenben mind a hozzá hasonlóval, mind az ellentétével szemben többet akar elérni.

THRASZUMAKHOSZ

Lehetséges.

SZÓKRATÉSZ

Márpedig, Thraszümakhosz, azt is mondtuk, hogy az igazságtalan ember a hozzá hasonlóval és nem hasonlóval szemben egyaránt többet akar elérni. Vagy talán nem ezt mondtad?

THRASZÜMAKHOSZ

De ezt.

c SZÓKRATÉSZ

S hogy az igazságos ember a hozzá hasonlóval szemben nem akar többet elérni, hanem csak a hozzá nem hasonlóval szemben?

THRASZUMAKHOSZ

Igen.

SZÓKRATÉSZ

Az igazságos ember tehát a bölcshöz és a jóhoz hasonlít, az igazságtalan pedig a rosszhoz és a tudatlanhoz.

THRASZUMAKHOSZ

Ilyenformán van.

SZÓKRATÉSZ

Abban is megállapodtunk viszont, hogy mindegyikük olyan, mint amihez hasonlít?

THRASZÜMAKHOSZ

Igen, megállapodtunk.

SZÓKRATÉSZ

Íme az igazságos ember úgy áll előttünk, mint jó és bölcs ember, az igazságtalan pedig, mint tudatlan és rossz ember.

d XXII. Thraszümakhosz persze mindezt elismerte, de nem ám olyan könnyen, mint ahogy én most elmondom, hanem csak keserves huzavona közben, mialatt szörnyen izzadt, hiszen ráadásul nyár volt; s ekkor láttam, amit azelőtt még soha: Thraszümakhosz elpirult; mikor aztán tisztáztuk azt, hogy az igazságosság: erény és bölcsesség, az igazságtalanság pedig: rosszaság és tudatlanság, így folytattam: Ez rendben volna, s emellett tartsunk is ki, de még arról is szó volt, hogy az igazságtalanságban nagy erő lakozik. Vagy talán erre már nem emlékszel, Thraszümakhosz?

THRASZÜMAKHOSZ

De emlékszem; csakhogy nekem már az sem tetszik, amit eddig hallottam tőled, s tudnék is erre nézve egyet-

e mást mondani. Persze ha szólnék valamit, biztosan azt mondanád, hogy népgyűlési beszédet akarok mondani. Tehát vagy engedd, hogy mindazt elmondhassam, amit akarok, vagy pedig ha kérdezni akarsz, te kérdezz: én úgyis mindent rád fogok hagyni, mint a mesélő vénaszszonyokra, és kedved szerint csak bólogatok vagy a fejemet rázom.

SZÓKRATÉSZ

Ezt a világért se tedd meggyőződésed ellenére!

THRASZÜMAKHOSZ

Így legalább a kedvedre teszek, hiszen úgysem engedsz beszélni. Különben mit akarsz még tőlem?

SZÓKRATÉSZ

Zeuszra, semmit; de ha legalább ennyit hajlandó vagy megtenni, hát tedd meg, én meg majd kérdezek.

THRASZÜMAKHOSZ

Jó, csak kérdezz.

SZÓKRATÉSZ

351 a Nos, azt szeretném kérdezni, amit az imént, már csak azért is, hogy szép sorjában végigtekintsük gondolatmenetünket: milyen viszonyban van az igazságosság az igazságtalansággal. Az előbb tudniillik az az állítás hangzott el, hogy az igazságtalanság hatalmasabb és erősebb, mint az igazságosság; de most, mikor már látjuk, hogy az igazságosság: bölcsesség és erény, nézetem szerint könnyen kimutatható, hogy erősebb, mint az igazságtalanság, ha egyszer az igazságtalanság: tudatlanság. Ezt most már mindenki átláthatja; de én nem ilyen egyszerűen akarom a dolgot elintézni, Thraszü-
b makhosz; lássuk inkább a következőképp: ugyebár te is úgy gondolod, hogy van állam, amely igazságtalan, s amely más államokat igazságtalanul le akar igázni, sőt már le is igázott, s a leigázás után sokat az uralma alatt tart?

THRASZÜMAKHOSZ

Igen, van. Sőt éppen a legtökéletesebb s a legvégletesebben igazságtalan állam teszi ezt elsősorban.

SZÓKRATÉSZ

Jól tudom, hogy ez volt a tételed. De engem most az érdekel, vajon az az állam, amely egy másik fölé kerekedett, meg tudja-e ezt a hatalmát tartani igazságosság nélkül is, vagy pedig szükségképpen csak igazságossággal.

c THRASZÜMAKHOSZ

Ha úgy áll a dolog, amint te az imént kifejtetted, hogy az igazságosság: bölcsesség, akkor csak igazságossággal; de ha úgy, amint én mondtam, akkor csak igazságtalansággal.

SZÓKRATÉSZ

Nagyon meg vagyok hatva, Thraszümakhosz, hogy nem csupán bólogatsz és a fejedet rázod, hanem szépen felelgetsz is.

THRASZÜMAKHOSZ

Neked akarok kedveskedni.

AZ IGAZSÁGTALANSÁG AKADÁLYOZZA AZ EGYÜTTMŰKÖDÉST

XXIII. SZÓKRATÉSZ

Ez szép tőled. De kedveskedj még ebben is, s mondd meg, mit gondolsz: az állam, a hadsereg vagy a rablók, tolvajok s bármiféle népség, amely csoportosan indul valamely igazságtalan vállalkozásra, elérhet-e valami eredményt, ha a tagjai egymással szemben igazságtalanok?

d THRASZÜMAKHOSZ

Azt nem.

SZÓKRATÉSZ

S ha nem volnának igazságtalanok? Nem érnének-e el könnyebben eredményt?

THRASZÜMAKHOSZ

De feltétlenül.

SZÓKRATÉSZ

Ez természetes is, Thraszümakhosz, hiszen az igazságtalanság viszályt, gyűlölködést és harcot, az igazságosság ellenben egyetértést és barátságot hoz létre az emberek közt. Vagy talán nem?

THRASZÜMAKHOSZ

Bánom is én, csak hogy ne ellenkezzem veled.

SZÓKRATÉSZ

Ez szép tőled, kedves barátom. De mondd csak: ha az igazságtalanság azzal jár, hogy gyűlölködést szít mindenütt, ahol csak megjelenik, nem fogja-e majd a szabad emberek s a rabszolgák közé beférkőzve is azt eredményezni, hogy egymást gyűlöljék, ellentéteket támasszae nak, s képtelenek legyenek arra, hogy közösen bármit is tehessenek?

THRASZÜMAKHOSZ

De igen.

SZÓKRATÉSZ

S mi lesz, ha két emberben jelentkezik? Nem fognak-e torzsalkodni, nem fogják-e egymást gyűlölni, s nem

lesznek-e egymás és az igazságos emberek iránt ellenséges érzülettel?

THRASZUMAKHOSZ

De bizony ez így lesz.

SZÓKRATÉSZ

S ha aztán, te csodálatos férfiú, egy emberen jelentkezik az igazságtalanság, csak nem gondolod, hogy ott nem fogja kifejteni a hatását? Sőt természetes, hogy ott is ugyanolyan hatása lesz.

THRASZUMAKHOSZ

Miattam ugyan lehet.

SZÓKRATÉSZ

Nyilvánvalóan olyan hatása van tehát, ha valahol jelentkezik, akár államban, akár családban, akár hadseregben,
352 a akár bárhol egyebütt, hogy először is a folytonos lázongás és torzsalkodás által lehetetlenné teszi, hogy az illető közösség önmagával egyetértésben járjon el, s aztán ellenségévé teszi nemcsak önmagának, hanem mindenkinek, aki tőle különbözik, tehát az igazságos embernek is. Nem így van?

THRASZUMAKHOSZ

De így.

SZÓKRATÉSZ

S ha egy emberben jelentkezik, valószínűleg akkor is csak ugyanazt fogja eredményezni, amit természetszerűen előidézni szokott: először is lehetetlenné teszi, hogy a folytonos lázongás és az önmagával való megha-

sonlás miatt bármit is cselekedjék, aztán meg ellenségévé teszi önmagának és az igazságosaknak. Így van?

THRASZÜMAKHOSZ
Így.

SZÓKRATÉSZ
Márpedig igazságosak, ugyebár, kedves barátom, az
b istenek is?

THRASZÜMAKHOSZ
Tegyük fel.

SZÓKRATÉSZ
Így hát, Thraszümakhosz, az igazságtalan ember az isteneknek is ellensége lesz, az igazságos ember viszont a barátjuk.

THRASZÜMAKHOSZ
Csak dőzsölj bátran a beszédben, úgysem fogok neked ellentmondani, mert nem akarom a többieket magamra haragítani.

SZÓKRATÉSZ
Hát akkor légy szíves a dőzsölés további folyamán is kiszolgálni engem feleleteiddel, mint eddig tetted. Annyit máris látok, hogy az igazságos ember nyilván bölcsebb, jobb, s a cselekvésre sokkal inkább képes, az igazságtalan emberek viszont még csak cselekedni sem
c tudnak önmagukkal egyetértésben – mert ha netán azt állítanánk, hogy voltak emberek, akik annak ellenére, hogy igazságtalanok, valamikor egy közös vállalkozást egyetértésben, nagy erővel hajtottak végre, ebben semmiképp sem volna igazunk: ha teljesen igazságtalanok

lettek volna, akkor egymást sem kímélték volna, nyilvánvaló tehát, hogy volt bennük némi igazságosság, amely megóvta őket attól, hogy nemcsak ellenségeikkel, hanem egymással szemben is igazságtalanságokat kövessenek el; ennek köszönhették, hogy elérték, amit elértek, pedig az igazságtalan tettek elkövetésére igazságtalan érzületből indultak, de csak félig voltak rossz
d emberek, mert hiszen a fenekestül rossz és végletesen igazságtalan emberek a cselekvésre is végképp képtelenek –, szóval, hogy mindez így van, nem pedig úgy, ahogy te ezt az első tételedben állítottad, azt már látom; hogy aztán az igazságos ember jobban is él-e és boldogabb-e, mint az igazságtalan, amit később tűztünk ki megvitatásra, most ezt kell fontolóra vennünk. Véleményem szerint a mondottakból ez máris valószínű; de azért vizsgáljuk meg alaposabban a kérdést. Mert nem holmi mellékes dologról van szó, hanem arról, hogy miképpen kell élnünk.

MINDENNEK MEGVAN A MAGA MUNKAKÖRE ÉS KIVÁLÓSÁGA

THRASZÜMAKHOSZ

Jó, csak vizsgáld meg.

SZÓKRATÉSZ

Meg is vizsgálom. Mondd csak: van-e a lónak szerinted valamelyes munkája?

THRASZÜMAKHOSZ

Van.

e SZÓKRATESZ

S bizonyára azt érted ezen a munkán – akár lóról, akár más állatról van szó –, amit az ember vagy csak azzal, vagy legalábbis a legjobban azzal tud elvégezni?

THRASZUMAKHOSZ

Nem értem.

SZÓKRATÉSZ

Hát vegyük akkor így: láthatsz-e mással, mint a szemeddel?

THRASZUMAKHOSZ

Nem.

SZÓKRATÉSZ

S hallhatsz-e mással, mint a füleddel?

THRASZUMAKHOSZ

Semmi esetre sem.

SZÓKRATÉSZ

Joggal mondhatjuk tehát, hogy ez az ő munkájuk?

THRASZUMAKHOSZ

Igen.

SZÓKRATÉSZ

353 a S a szőlővenyigét, ugyebár, késsel, ollóval és sok másféle eszközzel is le tudod metszeni?

THRASZUMAKHOSZ

Hogyne tudnám!

SZOKRATÉSZ

De azt hiszem, semmivel sem olyan jól, mint az erre a célra készített kacorral.

THRASZUMAKHOSZ

Ez igaz.

SZOKRATÉSZ

Ennek tehát ez a munkája?

THRASZUMAKHOSZ

Tegyük fel, hogy ez.

XXIV. SZOKRATÉSZ

Most már talán könnyebben megérted, amit az imént kérdeztem: mindenféle dolognak nem az-e munkája, amit csak ő, vagy legalábbis mindennél jobban ő tud elvégezni?

THRASZUMAKHOSZ

b Igen most már értem, s magam is azt hiszem, hogy minden dolognak valóban ez a munkája.

SZÓKRATÉSZ

Ennyire tehát volnánk. Mármost nem gondolod-e, hogy mindennek, aminek munkája van, erénye is van? Talán kezdjük ugyanott, ahol az előbb: a szemnek, ugyebár, van munkája?

THRASZUMAKHOSZ

Van.

SZÓKRATÉSZ

S van-e a szemnek erénye is?

THRASZUMAKHOSZ
Az is van.

SZOKRATÉSZ
Hát a fülnek van-e munkája?

THRASZUMAKHOSZ
Van.

SZÓKRATÉSZ
Tehát erénye is?

THRASZUMAKHOSZ
Az is.

SZÓKRATÉSZ
S így van-e ez mindennel, vagy pedig nem?

THRASZUMAKHOSZ
Így van.

SZÓKRATESZ
No, most figyelj ide: elláthatná-e a szem valaha is hibát-
c lanul a maga munkáját, ha nem a maga külön erénye, hanem az erény helyett fogyatékosság volna benne?

THRASZUMAKHOSZ
Már hogy láthatná el! Ha tudniillik úgy érted, hogy a látás helyett vakság volna benne.

SZÓKRATÉSZ
Akármiféle erénye volna is, mert egyelőre nem ezt kérdezem, hanem csak azt, vajon csakugyan minden, ami valami munkát végez, a maga erényével jól, ennek híján pedig rosszul végzi-e a munkáját.

THRASZUMAKHOSZ

Ez igaz.

SZÓKRATÉSZ

Tehát a fül is, ha meg van fosztva a maga erényétől, rosszul végzi a munkáját?

THRASZÜMAKHOSZ

Igen.

SZÓKRATÉSZ

S ezt a tételt általában mindenre alkalmazhatjuk?

d THRASZÜMAKHOSZ

Azt hiszem, igen.

A LÉLEK MUNKAKÖRE: A VEZETÉS; ERÉNYE: AZ IGAZSÁGOSSÁG

SZÓKRATÉSZ

No, most menjünk tovább! Van-e a léleknek valami munkája, amit egyetlen más létező dolog segítségével sem tudnál elvégezni? Például a másról való gondoskodást, a vezetést, a megfontolást, és így tovább, tulajdoníthatjuk-e másvalaminek, mint a léleknek, s nem azt kell-e mondanunk, hogy mindez az ő külön munkája?

THRASZUMAKHOSZ

Semmi másé, csak az övé.

SZÓKRATÉSZ

S vajon az életet nem a lélek munkájának tartjuk-e?

THRASZUMAKHOSZ

Legelsősorban ezt tartjuk annak.

SZÓKRATÉSZ

Akkor tehát erényt is tulajdonítunk a léleknek?

THRASZUMAKHOSZ

Igen.

e SZÓKRATÉSZ

De vajon, Thraszümakhosz, teljesítheti-e valaha is a lélek jól a maga munkáját, ha meg van fosztva a különleges erényétől? Nem volna ez lehetetlen?

THRASZUMAKHOSZ

De az volna.

SZÓKRATÉSZ

A rossz lélek tehát szükségképpen rosszul vezet, és rosszul gondoskodik másokról, a jó lélek pedig mindezt jól végzi.

THRASZUMAKHOSZ

Szükségképpen így van.

SZÓKRATÉSZ

Márpedig abban, ugyebár, megegyeztünk, hogy a lélek erénye az igazságosság, rosszasága pedig az igazságtalanság?

THRASZUMAKHOSZ

Igen, megegyeztünk.

SZÓKRATÉSZ

Nos, akkor az igazságos lélek és az igazságos ember jól fog élni, az igazságtalan pedig rosszul.

THRASZÜMAKHOSZ

A te okoskodásod szerint – úgy látszik – így áll a dolog.

354 a SZÓKRATÉSZ

Másfelől, aki jól él, az boldog és szerencsés, aki pedig nem, az mind ennek az ellenkezője.

THRASZÜMAKHOSZ

Hát persze.

SZÓKRATÉSZ

Szóval az igazságos ember boldog, az igazságtalan pedig boldogtalan.

THRASZÜMAKHOSZ

Mondjuk, hogy az.

SZÓKRATÉSZ

Márpedig ha valaki boldogtalan, az nem válik neki hasznára, hanem csak az, ha boldog.

THRASZÜMAKHOSZ

Természetesen.

SZÓKRATÉSZ

Így tehát, isteni Thraszümakhosz, az igazságtalanság sohasem lehet hasznosabb, mint az igazságosság.

THRASZÜMAKHOSZ

Legyen ez, Szókratész, a te ünnepi lakomád a Bendisz-ünnepen!

SZÓKRATÉSZ

Mégpedig a te jóvoltodból, Thraszümakhosz, mert ugyancsak megszelídültél velem szemben, s abbahagytad a gorombáskodást. És mégsem volt tökéletes ez a
b lakoma, de persze az én hibámból, nem a tiedből: úgy érzem magam, mint a nyalánk ember, aki mindig azt az ételt kóstolgatja nagy mohón, amit éppen behoznak, mielőtt még az előzőből eleget evett volna; én is, mielőtt még megtaláltam volna azt, amit először kerestünk: hogy mi az igazságos dolog, máris elfordultam tőle, s inkább arra a kérdésre vetettem magam, hogy vajon rosszaság és tudatlanság-e, vagy pedig bölcsesség és erény; s mikor később az a gondolat vetődött fel, hogy az igazságtalanság hasznosabb, mint az igazságosság, megint csak nem tudtam magam türtőztetni, hogy az
c előbbi kérdésről erre ne térjek át, úgyhogy most ott állok, hogy az egész beszélgetésből úgyszólván semmit sem tanultam; mert amíg nem tudom, hogy mi az igazságos dolog, addig nehezen fogom megtudni azt is, vajon erény-e vagy sem, s vajon az, akinek a birtokában van, boldog-e vagy sem.

THRASZÜMAKHOSZ TÉTELÉNEK ÚJABB ELEMZÉSE

357 a I. Azt hittem, e szavakkal be is fejeződött a beszélgetés, de, mint kitűnt, ez még csak a nyitány volt. Mert Glaukón, aki mindenütt a legjobban helyt szokott állani, most sem nyugodott bele Thraszümakhosz visszavonulásába, hanem így szólt.

GLAUKÓN

Mit szeretnél inkább, Szókratész, azt a látszatot kelteni, hogy meggyőztél bennünket, vagy pedig valósággal
b meggyőzni arról, hogy mindenképpen jobb igazságosnak lenni, mint igazságtalannak?

SZÓKRATÉSZ

A magam részéről – ha rajtam állna a dolog – inkább választanám azt, hogy valósággal meggyőzzelek benneteket.

GLAUKÓN

Márpedig nem azt teszed, amit szeretnél. Mert mondd csak: mit gondolsz, van-e olyan jó, aminek birtoklását nem a belőle származó előnyök kedvéért óhajtjuk, hanem amit önmagáért szeretünk, mint például az öröm, vagyis azok a gyönyörök, melyek ártalmatlanok és a jövőre nézve egyéb következményük nincs, de aki a birtokukban van, örül?

c SZÓKRATÉSZ

Igen, azt hiszem, van ilyen jó.

GLAUKÓN

Hát olyan van-e, amelyet mind önmagáért, mind a belőle származó előnyökért szeretünk, mint például a gondolkodás, a látás és az egészség? Mert ezek, ugyebár, olyanok, hogy mindkét okból szeretjük őket.

SZÓKRATÉSZ

Igen, olyanok.

GLAUKÓN

S ismersz-e még egy harmadik fajta jót is, amihez például a testedzés, a betegségben való gyógykezeltetés, az orvosi működés és egyéb pénzszerző foglalkozás tartozik? Ezekről ugyanis el kell ismernünk, hogy kellemetlenségekkel járnak, emellett azonban hasznosak is; tehát önmagukért nem vállalnánk őket, hanem csak a munkabérért és a belőlük származó egyéb előnyökért.

SZÓKRATÉSZ

Igen, van ilyen harmadik fajta is. No és?

GLAUKÓN

Te melyik fajtához sorolod az igazságosságot?

SZÓKRATÉSZ

Én a legszebbikhez: ahhoz, amelyet mind önmagáért, mind a belőle származó előnyökért szeretnünk kell, ha boldogok akarunk lenni.

GLAUKÓN

Csakhogy a legtöbb ember nem így gondolkodik ám, hanem inkább a kellemetlenségekkel járó fajtához sorolja, amit csak a munkabérért és a hírnévért s csak a

tekintély miatt kell gyakorolni, önmaga miatt azonban inkább kerülni kell, mint olyasvalamit, ami kellemetlen.

II. Szókratész

Tudom jól, hogy így gondolkodnak, s például Thraszümakhosz mint ilyet, már régen ócsárolja is az igazságosságot, az igazságtalanságot meg dicsőíti; de hát én, úgy látszik, nehéz felfogású vagyok.

b Glaukón

Gyere tehát, hallgass meg engem is, hátha meg tudunk egyezni. Thraszümakhosz ugyanis, akit, mint egy kígyót elbűvöltél, azt hiszem, a kelleténél hamarább beadta a derekát, én azonban egyik oldalról sem vagyok megelégedve a bizonyítással; azt szeretném hallani, hogy egyik is, másik is voltaképpen mi, és hogy milyen hatást kelt* önmagában véve a lélekben, a munkabért és a belőlük származó előnyöket pedig hagyjuk békében.
c Ha tehát neked is úgy tetszik, a következőképpen fogok eljárni: felújítom Thraszümakhosz gondolatmenetét, s először is azt mondom el, hogy a közvélemény milyennek tartja, és honnan származtatja az igazságosságot, másodszor, hogy mindenki, aki gyakorolja, ezt akarata ellenére teszi, csak azért, mert erre kényszerül, nem pedig mintha jó volna; harmadszor, hogy ebben igazuk is van, hiszen az igazságtalan ember élete sokkal jobb, mint az igazságosé – már amint ők mondják. Mert nekem, Szókratész, nem ez a véleményem; de telebeszélték a fejemet, s mindig zavarban vagyok, mikor Thraszümakhoszt s a többi ezer meg ezer embert hallgatom;
d az igazságosság érdekében viszont, hogy jobb, mint az igazságtalanság, még soha senkit sem hallottam beszélni, legalábbis nem úgy, ahogy én szeretném; pedig egyszer már szeretném hallani, mikor önmagáért dicsőítik,

s azt hiszem, ezt elsősorban tőled várhatom. Éppen ezért beszédemben az igazságtalan ember életét minden erőmmel dicsérni fogom, s ezzel mutatom meg, hogy tőled is milyen formában szeretném aztán hallani az igazságtalanság becsmérlését és az igazságosság dicséretét. Nyilatkozz tehát, hogy kedvedre van-e, amit mondok.

e SZÓKRATÉSZ

Nagyon is: hiszen miről beszélgethetne egy okos ember szívesebben és minél gyakrabban, mint éppen erről?

GLAUKÓN

Teljesen igazad van; hallgass meg tehát arról, amit első kérdésül jelöltem meg: mi is voltaképpen az igazságosság és honnan ered.

Nos, általában azt mondják, hogy természeténél fogva az igazságtalanság elkövetése jó, elszenvedése pedig rossz; mégis nagyobb rosszat jelent az igazságtalanság elszenvedése, mint amekkora jót az elkövetése; így aztán, mikor az emberek az igazságtalanság elkövetését és elszenvedését egymáson kipróbálják, és mind a kettőbe
359 a belekóstolnak, az a részük, amely nem képes az egyiket kikerülni és a másikat gyakorolni, jobbnak látja olyan egyezséget kötni, hogy egymás közt igazságtalanságot se el ne kövessenek, se el ne szenvedjenek. Azóta kezdtek az emberek törvényeket hozni és egymás közt szerződéseket kötni, s azóta nevezik a törvény rendelkezését törvényesnek és igazságosnak. Állítólag ez az eredete és a lényege az igazságosságnak, amely tehát középen van a legnagyobb jó és a legnagyobb rossz közt: az előbbi, mikor valaki igazságtalanságot követhet el anélkül, hogy bűnhődnie kellene, az utóbbi, mikor valakinek igazságtalanságot kell elszenvednie anélkül, hogy képes volna

ezért bosszút állni. Az igazságossággal pedig, amely e
b két véglet közt foglal helyet, nem azért elégednek meg az emberek, mintha jó volna, hanem azért, mert az igazságtalanság elkövetésére való erőtlenségük folytán tiszteletben tartják: aki képes ilyet elkövetni, és aki igazi férfi, az soha senkivel nem fog olyan egyezséget kötni, hogy igazságtalanságot se el ne kövessenek, se el ne szenvedjenek; bolond is volna. Íme, Szókratész, ez az igazságosság természete, s ezek azok az előzmények, amelyekből keletkezett – legalábbis így mondják.

A VARÁZSGYŰRŰ BIRTOKÁBAN AZ IGAZSÁGOS EMBER IS IGAZSÁGTALANNÁ LENNE

III. Hogy pedig még azok is, akik gyakorolják az igazságosságot, ezt akaratuk ellenére, s csupán azért teszik, mert nem képesek igazságtalanságot elkövetni, ezt leg-
c jobban akkor figyelhetnénk meg, ha képzeletben a következőképpen járnánk el: mindkettőjüknek, az igazságosnak és az igazságtalannak, teljes szabadságot adnánk arra nézve, hogy tegyenek, amit akarnak, s aztán a nyomukba szegődve figyelnénk őket, merre vezeti egyiket is, másikat is a vágya. Nos, alighanem rajtakapnánk az igazságos embert, hogy kapzsiságból bizony ő is ugyanarra veti magát, amire az igazságtalan ember, s amit – mint jót – mindenkinek űz-hajt a természete, s amitől csak a törvény térítheti el erőszakkal az egyenlőség tisztelete felé. Ez az említett cselekvési szabadság pedig
d leginkább olyasmi lenne, hogy nekik is olyan hatalmuk volna, mint hajdanában – a monda szerint – a lűd király ősének* volt. Ez ugyanis bérespásztor volt Lűdia akkori uralkodójánál. Egyszer egy nagy felhőszakadás és föld-

rengés következtében meghasadt a föld, s szakadék keletkezett éppen azon a helyen, ahol legeltetett. Ezen a látványon elcsodálkozva, lement a szakadékba, s ott – a mítosz szerint – egyéb csodálatra méltó dolgok közt látott egy bronzlovat, amely belülről üres volt, s amelyen kis ajtók voltak; ezek egyikén behajolt, s látott
e benne egy holttestet, amely emberfölötti nagyságúnak tűnt; egyebet aztán nem is tett, mint hogy a halott kezén lévő aranygyűrűt lehúzta, s kimászott a szakadékból. Egyszer a pásztoroknak összejövetelük volt, melyet azért szoktak tartani, hogy a királynak havonként beszámoljanak a nyájakról; erre ő is elment, kezén a gyűrűvel. Amint ott ült a többi között, a gyűrű követ véletlenül
360 a maga felé, azaz a tenyere felé fordította; ennek megtörténtével egyszerre láthatatlanná lett a jelenlévők számára, akik úgy beszéltek róla, mintha már elment volna. Ő ezen igen elcsodálkozott; s aztán a gyűrűt megint megfogta, s a követ kifelé fordította, mire újból láthatóvá lett. Mikor ezt észrevette, ki akarta próbálni a gyűrűt, hogy csakugyan ez a hatása van-e, s lám az történt, hogy valahányszor befelé fordította a követ, mindannyiszor láthatatlanná lett, mikor pedig kifelé, láthatóvá. Miután
b erre rájött, sietett kieszközölni, hogy a királyhoz menő küldöttek közé bejusson; be is jutott, s ekkor a király feleségét elcsábította, vele együtt a király életére tört, megölte, s így megszerezte az uralmat. Ha mármost két ilyen gyűrű volna, s az egyiket az igazságos, a másikat pedig az igazságtalan ember húzná föl, minden valószínűség szerint alig akadna egyetlenegy olyan acélszilárd jellemű ember is, aki megmaradna az igazságosság mellett, s akinek volna annyi lelkiereje, hogy tartózkodjon a másétól, és ne nyúljon hozzá, noha megvolna az a
c lehetősége, hogy például a piacról nyugodtan elvihesse azt, amit csak akar, bemehessen a házakba, s ott, akivel

tetszik, összeszűrhesse a levet, megölhessen vagy a börtönből kiszabadíthasson, akit akar, s általában mindent tehessen az emberek között, akárcsak egy isten.* Márpedig, aki ezt teszi, az nem cselekszik egyebet, mint az a másik, tehát mind a ketten ugyanazon cél felé haladnak. S ez bizony elég erős bizonyíték arra, hogy senki sem a maga jószántából, hanem csupán kényszerből igazságos, mert egyénileg ez neki nem jelent jót; hiszen aki úgy érzi, hogy képes egy igazságtalanságot elkövetni,
d az el is követi. Mert arról mindenki meg van győződve, hogy az igazságtalanság neki sokkal több előnyt jelent, mint az igazságosság; s ebben igaza is van, legalábbis azok szerint, akik ebben a kérdésben nyilatkozni szoktak; mert aki ilyen lehetőség birtokában nem akarna igazságtalanságot elkövetni, és nem is nyúlna a máséhoz, azt bizonyára mindenki, aki ezt látja, a legsajnálatraméltóbb és legostobább embernek tartja; de azért persze egymással szemben és egymást csalva dicsérik, mert attól félnek, hogy őket is érheti igazságtalanság. E tekintetben tehát így áll a dolog.

A VÉGLETESEN IGAZSÁGOS ÉS IGAZSÁGTALAN EMBER ÉLETE

e IV. Ami pedig a kétféle ember életének a megítélését illeti, ezt csak akkor mérlegelhetjük helyesen, ha a legigazságosabb és legigazságtalanabb embert állítjuk egymással szembe, egyébként nem. Milyen legyen hát ez a szembeállítás? Én így képzelem: ne vegyünk el semmit sem az igazságtalan ember igazságtalanságából, sem az igazságos ember igazságosságából, hanem mind a kettőt tökéletes formában állítsuk a maga szerepébe. Először is, az igazságtalan ember úgy cselekedjék, mint a kiváló

mesteremberek szoktak; például az elsőrendű kormányos vagy orvos először mindig pontosan megkülönbözteti, hogy az ő tudománya körében mi lehetetlen és
361 a mi lehetséges, s aztán ezzel megpróbálkozik, amazt ellenben nem erőlteti; s ha véletlenül valahol megbotlik is, még mindig ki tud egyenesedni; éppígy az igazságtalan embernek is, aki helyesen fog neki az igazságtalanságoknak, ha egészen igazságtalannak szánjuk, nem szabad magát elárulnia, hiszen akit rajtakapnak, azt kontárnak kell tartani: éppen az a végletes igazságtalanság, mikor valaki igazságosnak látszik, holott nem az. A végletesen igazságtalan embernek tehát a végletes igazságtalanságot kell juttatnunk, s nem szabad tőle megvonnunk, hanem hagynunk kell még azt is, hogy – bár a
b legnagyobb igazságtalanságokat követi el – a legigazságosabb ember látszatát biztosítsa magának, ha pedig valahol netán megbotlik, legyen meg benne a képesség, hogy kiegyenesedjen, s ha valamelyik igazságtalan cselekedetét leleplezik, tudjon úgy beszélni, hogy az embereket meggyőzze, ha pedig erőszakra van szükség, tudjon erőszakoskodni is, akár bátor kiállással, akár nyers erővel, akár barátainak és vagyonának a latba vetésével. S miután őt így megrajzoltuk, állítsuk melléje gondolatban az igazságos embert, aki őszinte és nemes lelkű, s aki – Aiszkhülosz szerint – „nem jónak látszani, az lenni vágyik".* Tőle tehát vonjuk meg a látszatot – az igazságosság látszatát –, ha annak látszik, akkor – mivel ilyen-
c nek tartják – része lehet kitüntetésekben és jutalmakban is, tehát nem tudjuk majd megállapítani, hogy az igazságosság, avagy a kitüntetések és a jutalmak kedvéért olyan-e amilyen. Az igazságosságon kívül tehát mindenből ki kell vetkőztetnünk, s az előbbivel teljesen ellentétes álláspontra kell helyeznünk; ha mindjárt semmi igazságtalanságot nem követ is el, hordozza magán a

legnagyobb igazságtalanság látszatát, hogy így kiállja az igazságosság próbáját azáltal, hogy rossz híre s az ebből folyó következmények miatt nem kedvetlenedik el, hanem rendületlenül megy tovább a maga útján egész a
d haláláig, úgy, hogy igazságtalan embernek tartják egész életében, holott pedig igazságos. Ha e kétféle ember a végletes igazságosságig, illetve igazságtalanságig jut el, akkor könnyebben megítélhetjük, hogy kettőjük közül melyik a boldogabb.

V. Szókratész

Teringettét, kedves Glaukónom, ugyancsak alaposan kitisztítod ennek a kétféle embernek a vonásait, akárcsak a szobrokét, hogy aztán ítéletet mondhassunk róluk!

Glaukón

Tőlem telhetőleg. Most aztán, hogy mind a kettő így áll előttünk, azt hiszem, már nem lesz nehéz kifejtenünk,
e hogy milyen élet vár egyikre is, másikra is. Lássuk tehát: s ha kissé nyersen hangzanék, amit mondok, gondolj arra, Szókratész, hogy tulajdonképpen nem is én beszélek, hanem azok, akik az igazságossággal szemben az igazságtalanságot dicsőítik. Nos, ők azt mondják, hogy az ilyen lelkületű igazságos embert megkorbácsolják, kínpadra feszítik, megkötözik, kiégetik a két szemét, s mikor minden szenvedést kiállt, végül keresztre feszítik,
362 a s akkor aztán majd megtudja, hogy nem arra kell az embernek törekednie, hogy igazságos legyen, hanem hogy annak lássék. Aiszkhülosz ama mondását bizony sokkal helyesebben lehetne alkalmazni az igazságtalan emberre. Csakugyan, mondják ők, az igazságtalan ember, aki valószerű dolgokat művel, és nem a látszatnak él, nem arra törekszik, hogy igazságtalannak lássék, hanem hogy valóban az is legyen,

lelkének mély barázdájából szedve jó
b *gyümölcsöt, melyből jósugallat sarjadoz.**

Először is, az államban vezető helyet foglal el, mert igazságosnak tartják; aztán meg onnan nősül, ahonnan akar, a leányát ahhoz adja, akihez akarja, azzal érintkezik s azzal társul, akivel akar, s mindebből hasznot húz, mert előnyére van az, hogy nem retten vissza az igazságtalanságtól. Ha akár a magán-, akár a közéletben harcba kell bocsátkoznia, mindig felülkerekedik, s mindig több-
c bet ér el, mint az ellenségei, s ezáltal gazdagságra tesz szert, úgyhogy módjában van barátaival jót tenni, ellenségeinek pedig ártani, az isteneknek bőséges és nagyszerű áldozatokat bemutatni és ajándékokat felajánlani, s általában az isteneknek s azoknak az embereknek, akiknek éppen akar, sokkal jobban a kedvükben járni, mint ahogy ezt az igazságos ember teheti; így – minden valószínűség szerint – még arra is számot tarthat, hogy az isteneknek sokkal inkább kedveltje lesz, mint az igazságos ember. Ilyenformán, Szókratész, szerintük az igazságtalan embernek az istenek és az emberek egyaránt sokkal jobb életet biztosítanak, mint az igazságosnak.

AZ IGAZSÁGOSSÁG ÉRTÉKE AZOKBAN A JAVAKBAN REJLIK, AMELYEK BELŐLE SZÁRMAZNAK

d VI. (Éppen válaszolni szándékoztam Glaukón szavaira, mikor testvére, Adeimantosz közbevágott.)

ADEIMANTOSZ

Csak nem gondolod, Szókratész, hogy a kérdés teljesen ki van merítve?

SZÓKRATÉSZ

Hogyhogy?

ADEIMANTOSZ

Éppen arról nem esett szó, amit legelsősorban kellett volna említeni.

SZÓKRATÉSZ

Ha így van, akkor – a közmondás szerint – a testvér álljon a testvér mellé: te is segíts tehát Glaukónnak, ha valamit kihagyott. Bár már az is, amit mondott, teljesen elég ahhoz, hogy engem földhöz vágjon és lehetetlenné
e tegye, hogy az igazságosságnak segítségére siessek.

ADEIMANTOSZ

Gyenge kifogás! Hallgasd meg inkább ezt is. Hiszen nekünk végig kell gondolnunk azt az érvelést is, amely éppen az ellenkezője annak, amit Glaukón előadott, s amely az igazságosságot dicséri, az igazságtalanságot pedig gáncsolja: így sokkal világosabbá lesz az, amire véleményem szerint Glaukón céloz. Ez az érvelés azt mondja, s arra buzdítják az apák is fiaikat, s általában
363 a mindenki azt, akinek a sorsa a szívén fekszik, hogy az embernek igazságosnak kell lennie; de ugyanakkor rendszerint nem magát az igazságosságot dicsérik, hanem a nyomában járó hírnevet, hogy aztán annak, aki igazságos ember hirében áll, e kedvező megítélés folytán vezető állás, jó házasság, s mindaz az előny jusson osztályrészül, amit az imént Glaukón felsorolt, s ami az igazságos embernek a jó híre alapján jut ki. Sőt a jó hírből fakadó előnyöket még ennél is részletesebben ismertetik. Utalnak az istenek részéről való kedvező megítélésre, és számtalan előnyt tudnak fölsorolni, amelyeket szerintük az istenek a kegyes embereknek nyújta-

b nak. Így vélekedik a derék Hésziodosz és Homérosz is. Az előbbi szerint az istenek úgy rendezik, hogy az igazságos emberek számára bőven van a

tölgy koronáján makk, odvában méhek; a réten
*sűrű gyapja alatt már szinte leroskad a bárány,**

s ehhez hasonló egyéb gazdag áldást is emleget. De ilyeneket hallunk Homérosz szájából is, aki ezt mondja:

(a te dicsőséged égig ér, akárcsak) a fennkölt
királyé, aki az isteneket tiszteli, s a jó
törvényeket megőrzi, s akinek a fekete föld búzát
és árpát terem, a fák gyümölcstől roskadoznak,
a nyájak szünet nélkül ellenek, s a tenger
*halat szolgáltat.**

Muszaiosz és fia még ezeknél is nagyszerűbb javakat juttatnak az istenek részéről az igazságos embereknek: képzeletben az Alvilágba vezetik, asztalhoz ültetik őket
d és egy istenfélők lakomáját rendeznek, s ezután minden időt koszorúval a fejükön mámorban töltetnek velük, mintha bizony az erény legszebb jutalma az örökös mámor volna. Mások még ennél is hosszabbra nyújtják az istenektől nyert jutalmak részletezését: elmondják, hogy a jámbor s esküjét megtartó ember gyermekeinek gyermekei és nemzetsége nem vész ki. Így s ehhez hasonlóan dicsőítik az igazságosságot. Ezzel szemben az istenteleneket és az igazságtalanokat az Alvilágban sárba
e ássák le, szitával vizet hordatnak velük, sőt már életükben is rossz hírüket költik, s mindazt, amit Glaukón a voltaképpen igazságos, de igazságtalannak tartott emberek büntetéseképpen sorolt el, az igazságtalanokra vonatkoztatják; egyebet nem tudnak fölhozni. Íme, így hangzik a dicséret és a gáncs, amely e kétféle embert illeti.

VII. Ezenkívül vedd még figyelembe, Szókratész, az igazságosságra és igazságtalanságra vonatkozó következő fölfogást is, amelyet közönséges emberek és költők egyaránt vallanak. Ezek valamennyien szinte egy torokból zengik, hogy szép dolog a józanság és az igazságosság, de nehéz és fáradságos, a fegyelmezetlenség és az igazságtalanság viszont igen édes, és könnyűszerrel el is sajátítható, s az emberek csak a mások véleménye és a törvény miatt tartják csúnya dolognak; az igazságtalanságot az igazságosságnál általában hasznosabbnak tartják, s a gonosz embert – ha gazdag és egyébként is hatalmas – hajlandók a köz- és a magánéletben könnyelműen boldognak nevezni és tisztelni, azt meg, aki gyenge és szerény, megvetik és semmibe veszik, bár egyhangúlag elismerik, hogy amannál erkölcsileg jobb. De mindenekfölött a legcsodálatosabb az, amit az istenekről és az erényről beszélnek, hogy sokszor még az istenek is balsorsot és rossz életet juttatnak osztályrészül a jó embernek, a rossznak pedig az ellenkezőjét. Aztán meg kolduló papok és jósok kopogtatnak a gazdagok ajtaján, s elhitetik velük, hogy az istenektől áldozattal és ráolvasással megszerezhető varázserő fölött rendelkeznek, melynek segítségével, ha azok maguk vagy őseik igazságtalanságot követtek el, ezt kellemes szórakozások és ünneplések közben jóvátehetik, s ha valaki az ellenségének akar ártani, ezt csekély költséggel megteheti akár igazságos, akár igazságtalan emberrel szemben, mert – mint mondják – ők az isteneket bizonyos igézések és varázslatok segítségével rá tudják venni, hogy nekik szolgáljanak. Mindezen állításaik igazolására költőket idéznek; például egyesek a rosszaságnak engednek szabad kezet az ilyesmivel:

364 a

b

c

Az, ki a hitványsághoz húz, célját el is éri
könnyűszerrel: sima az út hozzá s közel is van.
d *Ámde örökkéélő isteneink az erényhez*
*izzadság árán visznek,**

sőt hosszú, rögös és meredek utakon is; mások meg annak bizonyságául, hogy az emberek az isteneket befolyásolni tudják, Homéroszra hivatkoznak, mert ő is azt mondta, hogy:

még az isteneket is meg lehet engesztelni:
e *áldozatokkal, kegyes fogadalmakkal, itallal*
s az állatok zsírjával kérlelik
és térítik őket más irányba az emberek,
*ha éppen valaki vétkezik vagy hibázik.**

Azonkívül Muszaiosznak és Orpheusznak – mint ők mondják: Szeléné és a múzsák fiainak – egész sereg könyvére is hivatkoznak, amelyek szerint ők az áldozataikat végzik, s egyes emberekkel, de egész államokkal is elhitetik, hogy bizonyos áldozatok és kellemes játékok
365 a segítségével még a földi életben lehetséges az igazságtalanság bűne alól való feloldozás és megtisztulás, de lehetséges a halál után is; ezt engesztelő áldozatnak nevezik, s ez bennünket a túlvilági büntetésektől állítólag mentesít: aki nem mutat be ilyen áldozatot, arra szörnyű szenvedések várnak.

A KÖZFELFOGÁS ÉS A KÖLTŐK NÉZETEI AZ IGAZSÁGTALANSÁGRÓL

VIII. Mindez a magyarázat, kedves Szókratészom, ami az erényről és a rosszaságról, s arról, hogy miképp becsülik meg ezeket az emberek és az istenek, ilyen sokféle

formában elhangzik, mit gondoljunk, vajon milyen hatást gyakorol azoknak az ifjaknak a lelkére, akik ezt hallják, s akik tehetségüknél fogva képesek rá, hogy
b minden elhangzott vélemény fölött mintegy végigröpködve, leszűrjék belőlük azt, hogy milyennek kell lennie és merre kell haladnia annak, aki az életet a legjobban akarja leélni? Az ilyen ifjú valószínűleg ezt mondja magában Pindarosszal: „Vajon igaz úton, vagy pedig görbe csalárdsággal kapaszkodjam-e fel a magasabb toronyba",* hogy ott magamat eltorlaszolva éljem le életemet? A közfelfogás az, hogy ha igazságos leszek, ebből – hacsak nem látszom is annak – semmi hasznom sem lesz, sőt kellemetlenségem, és nyilvánvaló károm; ha ellenben igazságtalan leszek, s emellett biztosítani tudom
c magamnak az igazságosság látszatát, akkor csodálatos életem lehet. Mivel tehát – ahogy a bölcsek* ezt bizonygatják – „a látszat még az igazságot is legyőzi", s ura a boldogságnak, egészen erre kell fordítanom a figyelmemet: előcsarnokul és külső díszletül az erény árnyképét kell magam köré rajzolnom, ámde magam mögött a bölcsek bölcsének, Arkhilokhosznak a ravasz és kétszínű rókáját* kell vezetnem. „Csakhogy nem olyan könnyű ám a gonosz embernek állandóan elleplezve maradni"
d – vetheti közbe valaki. Erre mi ezt mondjuk: ami nagy feladat, az persze sohasem könnyű, s mégis ezt az utat kell választani, ha boldogulni akarunk; legalábbis az előbbi fejtegetések nyomai erre vezetnek. Az elleplezésre pedig majd összeesküvéseket és baráti szövetkezéseket hozunk létre; s azonkívül a meggyőzésnek is vannak mesterei, akik megtanítanak majd bennünket a népgyűlés és a törvényszék előtt követendő bölcs magatartásra, s mindennek segítségével aztán vagy meggyőzzük az embereket, vagy erőszakkal érjük el, hogy büntetlenül harácsolhassunk. „Csakhogy az istenek elől nem

lehet ám elbújni, sem pedig erőszakoskodni nem lehet
e velük!" Nos, ha nem léteznek, vagy pedig nem törődnek az emberek dolgaival, akkor miért kellene nekünk törődni azzal, hogy elbújjunk előlük? Ha pedig léteznek, és törődnek velünk, akkor is: máshonnan nem tudunk és nem hallottunk róluk, mint elbeszélésekből és a leszármazásukat tárgyaló költőkből, márpedig éppen ezek mondják róluk, hogy „áldozatokkal, kegyes fogadalmakkal" és felajánlásokkal meg lehet őket nyerni, s más irányba téríteni; vagy mind a két állításukat el kell tehát fogadnunk, vagy egyiket sem. Ha elfogadjuk, akkor nyugodtan kövessük csak el az igazságtalanságokat, s a
366 a haszonból mindjárt mutassunk be áldozatot. Mert ha igazságosak maradunk, csupán azt érjük el, hogy az istenek nem büntetnek meg, de az igazságtalanságból származó minden hasznot ellökünk magunktól; ha ellenben igazságtalanok leszünk, akkor ebből hasznunk lesz, s annak ellenére, hogy túlkapásokat és hibákat követtünk el, könyörgésünkkel meg tudjuk engesztelni az isteneket, s büntetés nélkül ússzuk meg a dolgot. „Igen ám, de majd az Alvilágban mindazért az igazságtalanságért meg kell bűnhődnünk, amit itt elkövettünk, akár magunknak, akár a gyermekeink gyermekeinek." Csakhogy, kedves barátom – hangzik az átgondolt vá-
b lasz –, nagy ereje van ám az engesztelő áldozatoknak és a feloldozó isteneknek, legalábbis ezt hirdetik a legnagyobb államok és azok az istenfiak,* akikből költők és istenek szószólói lettek, s akik nyíltan vallják, hogy mindez így van.

AZ IGAZSÁGOSSÁG ÉS AZ IGAZSÁGTALANSÁG ÖNMAGÁBAN VÉVE

IX. Milyen meggondolás alapján választanánk tehát még ezek után is az igazságosságot a legnagyobb igazságtalansággal szemben? Hiszen ha ezt színlelt tisztességgel gyakoroljuk, akkor isteneknél és embereknél életünkben és halálunkban mindent elérhetünk, amit csak akarunk, legalábbis ezt mutatja az általános felfogás és
d a legjelesebb emberek nézete. S a mondottak után ugyan mi értelme volna annak, Szókratész, hogy valaki, aki lélekben, vagyonban, testben és származásában erősnek érzi magát, mindenáron az igazságosságot tisztelje, ahelyett, hogy nevetne rajta, mikor dicsérni hallja? Úgyannyira, hogy ha valaki be tudja is bizonyítani, hogy mindaz hazugság, amit mondtunk, és biztosan tudja is, hogy legjobb dolog az igazságosság, mégis bizonyára a legnagyobb megértéssel viseltetik az igazságtalanokkal szemben, és nem haragszik rájuk, mert tudja, hogy – kivéve, ha valaki isteni természet folytán vagy tudományos alapon gyűlöli az igazságtalanságot, s ezért tartózkodik tőle – soha senki sem a maga jószántából igazságos, hanem csak gyávaság, öregség vagy másféle gyengeség miatt szidja az igazságtalanságot, mert érzi, hogy maga képtelen rá. S hogy ez valóban így van, az egészen nyilvánvaló: az első ilyen ember, aki hatalomhoz jut, lesz az első az igazságtalanság elkövetésében is, amennyire csak teheti. S mindennek, Szókratész, semmi egyéb oka nincs, mint az, amiből ez az egész beszélgetés, melyet Glaukón és én veled folytattunk, kiindult, s amely a következőképpen foglalható össze.
e Mindazok közt, te csodálatos ember, akik magatokat az igazságosság védelmezőinek tartjátok, kezdve a régi idők félisteneitől, akiknek mondásai ránk maradtak,

egészen a mi korunkig, soha senki sem akadt, aki az igazságtalanságot másokért ócsárolta, s az igazságosságot másért dicsérte volna, mint a belőlük származó tekintélyért, kitüntetésekért és jutalmakért; de azt, hogy az egyik is, másik is, az emberek szívében lakozva, elrejtve az istenek és az emberek elől, a maga erejéből mit tesz, eddig még soha senki, sem költeményben, sem egyszerű szavakban részletesen ki nem fejtette olyan értelemben, hogy az egyik a legnagyobb rossz, amit
367 a csak a lélek befogadhat, az igazságosság pedig a legnagyobb jó. Mert ha kezdettől fogva mindnyájan így beszéltetek volna, s ifjúságunktól fogva ezt igyekeztetek volna velünk megértetni, akkor nem kellene folyton egymást őriznünk, hogy senki se kövessen el igazságtalanságot, hanem mindenki magának lenne a legjobb őrizője attól való félelmében, hogy az igazságtalan cselekedetek által a legnagyobb rossznak ad magában szállást.

Ennyit s talán még ennél is többet mondhatna Thraszümakhosz, de mások is, az igazságosságról és az igazságtalanságról, miközben persze mind a kettőnek a
b lényegét alaposan kiforgatják – véleményem szerint elég otrombán. Én azonban – semmi szükségem arra, hogy előtted bármit is eltitkoljak – szeretném tőled mindennek az ellenkezőjét hallani, s ezért beszéltem a tőlem telhető legnagyobb hévvel. Bizonyításod során tehát ne csak azt fejtsd ki előttünk, hogy az igazságosság jobb, mint az igazságtalanság, hanem azt is, hogy egyik is, másik is önmagában véve miféle hatást fejt ki az emberben, amiért aztán az egyik rossz, a másik jó; a látszatot azonban zárd ki, mint ezt már Glaukón is kívánta. Mert ha nem vonod meg mind a kettőtől az igaz látszatot, s
c nem adod rájuk a csalóka látszatot, akkor bátran elmondhatjuk rólad, hogy nem az igazságos tettet dicsé-

red, hanem csak a látszatát, s nem azt ócsárolod, ha valaki igazságtalan, hanem csak a látszatát, s hogy az embereket igazságtalanságuk elleplezésére buzdítod, más szóval egyetértesz Thraszümakhosszal abban, hogy az igazságosság másnak a javát, s az erősebbnek az érdekét szolgálja, az igazságtalanság ellenben a magunk érdekét szolgálja, és nekünk hasznos, a gyengébbnek viszont kedvezőtlen. Minthogy pedig elismered, hogy az igazságosság ama legnagyobb javak közé tartozik, amelyeket nemcsak a belőlük származó előnyökért igyekszünk megszerezni, hanem sokkal inkább önmagukért,
d amilyen például a látás, a hallás, a gondolkodás és persze az egészség is, és mindazok a dolgok, amelyek a saját természetük, nem pedig a látszat szerint gyümölcsöző javak, az igazságosságban is azt dicsérd, ami önmagában véve használ az embernek, s az igazságtalanságban azt ócsárold, ami így árt; a jutalmakat és a látszatokat ellenben engedd át másoknak; mástól még csak elfogadnám, ha az igazságosságot úgy dicsérné, és az igazságtalanságot úgy ócsárolná, hogy velük kapcsolatban a látszatot és a jutalmakat magasztalná, illetve becsmérelné; tőled azonban nem fogadhatom el, hacsak te magad nem kívá-
e nod ezt; mert hiszen egész életedet úgy élted le, hogy úgyszólván semmi egyébbel nem foglalkoztál, mint ezzel. Tehát bizonyításod során ne csak azt fejtsd ki előttünk, hogy az igazságosság jobb, mint az igazságtalanság, hanem azt is, hogy egyik is, másik is önmagában miféle hatást fejt ki az emberben, akár elleplezve marad istenek és emberek előtt, akár nem, amely hatás folytán aztán az egyik jó, a másik rossz.

368 a X. (Szókratész elbeszélése: Mindig csodálattal adóztam Glaukón és Adeimantosz jellemének, de ezt hallva különösképpen megörültem, s így szóltam.)

SZÓKRATÉSZ

Nem ok nélkül írta rólatok, e derék férfiú* fiairól, miután a Megara melletti csatában kitüntettétek magatokat, Glaukón szerelmese* e szavakat elégiáinak első sorában: „Arisztón fiai, dicső férfiú isteni sarjai." Azt hiszem, ez talál is rátok: valóban isteni ihlet van bennetek, ha nem hiszitek el, hogy az igazságtalanság jobb,
b mint az igazságosság, annak ellenére, hogy ilyen védőbeszédet tudtok mondani az érdekében. S meg is vagyok győződve róla, hogy valóban nem hiszitek el; ezt pedig általában a jellemetekből következtetem, mert fejtegetéseitek alapján talán még kételkedhetném is ebben; de minél jobban meg vagyok győződve, annál nagyobb zavarban vagyok, hogy most aztán mihez kezdjek. Mert nem tudom, miképp kelhetnék az igazság védelmére, annyira tehetetlennek érzem magam; hiszen amit Thraszümakhosszal szemben felhoztam, s amit alkalmasnak tartottam annak a bizonyítására, hogy az igazságosság jobb az igazságtalanságnál, azt ti nem fogadtátok el;
c másfelől pedig azt sem tehetem, hogy ne segítsek: félek, hogy az isten ellen vétkeznék, ha visszavonulnék, mikor az igazságosságot a jelenlétemben rágalmazzák, s nem segítenék az igaz ügynek utolsó leheletemig, amíg csak hangot tudok adni. Leghelyesebb tehát, ha segítek úgy, ahogy tudok.

(Szókratész elbeszélése: Erre Glaukón és mások is arra kértek, hogy mindenképpen siessek az igazság se-

gítségére, s ne hagyjam abba a vitát, hanem nyomozzam ki, hogy egyik is, másik is voltaképpen mi, és hogy hasznosságuk tekintetében mi az igazság. Elmondtam tehát, amit jónak láttam, ilyenformán.)

A kérdés, amellyel foglalkozunk, egyáltalában nem
d egyszerű; sőt – véleményem szerint – nagyon is éles szemű ember kell hozzá. Mivel azonban mi nem vagyunk ilyenek, úgy vélem, olyanformán kellene a kérdés megvizsgálásához fognunk, mintha például nem nagyon éles szemű embereknek valaki azt a feladatot adná, hogy apró betűket olvassanak el messziről; ha ilyen esetben valamelyikük rájönne, hogy ugyanazok a betűk másutt is megvannak, éspedig nagyobb formában, nagyobb alapon, bizonyára mindnyájan szerencsés felfedezésnek tartanánk, hogy először ezeket olvassák el, s csak aztán nézzék meg a kisebbeket, vajon azok is ugyanolyanok-e.

e ADEIMANTOSZ

Csakugyan; de hát mi köze ennek, Szókratész, az igazságosság kérdéséhez?

SZÓKRATÉSZ

Mindjárt megmondom. Igazságosságról beszélhetünk, ugyebár, az egyes emberrel, de az egész állammal kapcsolatban is?

ADEIMANTOSZ

Természetesen.

SZÓKRATÉSZ

Márpedig az állam nagyobb, mint az egyes ember?

ADEIMANTOSZ

Nagyobb.

SZÓKRATÉSZ

De akkor abban, ami nagyobb, több is az igazságosság, s könnyebben fel is lehet ismerni. Vizsgáljuk meg tehát,
369 a ha úgy tetszik, először az államban, hogy mi az igazságosság természete; s csak azután vegyük szemügyre az egyes emberben is, állandóan figyelve a kisebb formában a nagyobbhoz való hasonlóságot.

ADEIMANTOSZ

Csakugyan, úgy látom, igazad van.

SZÓKRATÉSZ

S vajon ha képzeletben megfigyelnénk az állam keletkezését, nem látnánk-e meg egyúttal igazságosságának és igazságtalanságának a keletkezését is?

ADEIMANTOSZ

Bizony ez úgy lehet.

SZÓKRATÉSZ

S ha aztán ez megtörtént, lehet-e reményünk rá, hogy könnyebben megpillantjuk azt, amit keresünk?

ADEIMANTOSZ

Minden bizonnyal.

b SZÓKRATÉSZ

Gondoljátok-e hát, hogy meg kellene kísérelni tervünk végrehajtását? Azt hiszem, nem csekély feladat, jól gondoljátok tehát meg.

ADEIMANTOSZ

Meggondoltuk. Ne térj el szándékodtól.

XI. SZÓKRATÉSZ

Nos, állam – véleményem szerint – akkor keletkezik, ha az egyes ember már nem tudja magát ellátni, hanem sok segítségre van szüksége; vagy mit gondolsz, mi más oka lehet az állam alapításának?

ADEIMANTOSZ

Nem lehet más oka.

c SZÓKRATÉSZ

Ilyenformán, ha egy ember valami szükséglet okából egy másik embert vesz maga mellé, s aztán egy más szükséglet okából megint másikat, s – mivel sokféle dologra van szükségük – egyre több segítőtársat gyűjtenek össze egy lakóhelyre: ennek az összetelepülésnek szoktuk az „állam" nevet adni; így van?

ADEIMANTOSZ

Így.

SZÓKRATÉSZ

S mikor egyik a másikat részelteti valamiben, vagy elfogad tőle valamit, ezt nyilván abban a hiszemben teszi, hogy ez neki előnyt jelent?

ADEIMANTOSZ

Alighanem.

SZÓKRATÉSZ

Gyertek tehát, alapítsunk képzeletben, legeslegelőlről kezdve, egy államot: a létrehozó ok – minden valószínűség szerint – a mi szükségletünk lesz.

ADEIMANTOSZ
Helyes.

d SZÓKRATÉSZ
Mármost a legelső és legnagyobb szükséglet – a lét és az élet lehetősége céljából – az élelem előteremtése.

ADEIMANTOSZ
Kétségtelenül.

SZÓKRATÉSZ
A második szükséglet a lakás, a harmadik a ruházat, és így tovább.

ADEIMANTOSZ
Úgy van.

SZÓKRATÉSZ
Lássuk most, hogyan felelhet meg az állam ennyi igénynek? Nemde az egyik földműves lesz, a másik kőműves, a harmadik takács? Sőt talán mindjárt hozzávehetjük a cipészt is és a többi mesterembert, aki a testi élet szükségleteit elégíti ki?

ADEIMANTOSZ
Helyes.

SZÓKRATÉSZ
Szóval a legszükségesebb elemekből összetett állam négy vagy öt emberből állana.

e ADEIMANTOSZ
Úgy látszik.

SZÓKRATÉSZ

Menjünk tovább. Nem kell-e mindegyiküknek a maga készítményét szükségképpen mindannyiuk közös használatára átengednie, olyanformán, hogy például a földműves egymagában termelje az élelmiszereket a többi négynek, tehát négyszeres időt és munkát fordítson az élelem előállítására, s ebből aztán a többit is részeltesse?
370 a Vagy pedig ezzel ne törődjön, hanem csupán a maga részére termeljen negyedannyi élelmiszert negyedannyi idő alatt, a többi háromnegyed résznyi idejét pedig a ház, a ruha és a lábbeli előállítására fordítsa, s ne vegyen a nyakába gondot azzal, hogy a készítményéből másokat is részeltet, hanem végezze magában a maga munkáját?

ADEIMANTOSZ

Az előbbi módszer, Szókratész, talán könnyebb, mint az utóbbi.

SZÓKRATÉSZ

Zeuszra, ez nem is olyan meglepő. Most, hogy mondod,
b magam is arra gondolok, hogy először is egyikünk sem hasonló a másikhoz, hanem nagyon is különböző a természete; az egyik ennek, a másik annak a munkának elvégzésére alkalmas. Nem gondolod?

ADEIMANTOSZ

De igen.

SZÓKRATÉSZ

És akkor? Vajon hogyan végzi az ember tökéletesebben a munkáját: ha egymaga több mesterséget folytat, vagy ha csak egyet?

ADEIMANTOSZ

Ha csak egyet.

SZÓKRATÉSZ

De szerintem az is nyilvánvaló, hogy ha az ember valamely munka elvégzésére az alkalmas időpontot elszalasztja, ezt az eredmény sínyli meg.

ADEIMANTOSZ

Igen, nyilvánvaló.

SZÓKRATÉSZ

Mert az elvégzendő munka – véleményem szerint – nem várhat addig, míg a munkás ráér, hanem a munkásnak
c szükségképpen alkalmazkodnia kell az elvégzendő munkához, mert ezt nem lehet csak úgy mellékesen elintézni.

ADEIMANTOSZ

Feltétlenül így van.

SZÓKRATÉSZ

A mondottak alapján tehát minden készítmény nagyobb tömegben, szebben és könnyebben készül, ha a munkás – természetének megfelelően, az alkalmas időpontban, minden egyebet félretéve – mindig egyféle munkát végez.

ADEIMANTOSZ

Mindenesetre.

SZÓKRATÉSZ

Így azonban, Adeimantosz, nem négy, hanem sokkal több polgárra lesz szükségünk a felsorolt szükségletek előteremtése céljából. Hiszen ezek szerint a földműves

d nem készítheti maga az ekéjét, ha azt akarjuk, hogy jó legyen, sem pedig a kapáját, sem a többi szerszámot, ami a földműveléshez kell. De éppúgy a kőműves sem, pedig ennek is sok mindenre van szüksége. Ugyanez áll a takácsra és a cipészre is. Vagy talán nem?

ADEIMANTOSZ

De igen.

SZÓKRATÉSZ

Így aztán az ácsok, kovácsok és még sok mesterember, akik a közösség tagjaivá lesznek, alaposan megművelik a mi kis államocskánkat.

ADEIMANTOSZ

Bizony ez így van.

SZÓKRATÉSZ

De azért még akkor sem lesz túlságosan nagy, ha az
e előbbiekhez hozzávesszük a csordásokat, juhászokat s a többi pásztort, hogy a földműveseknek legyen ökrük a szántáshoz, a kőműveseknek pedig – éppúgy, mint a földműveseknek – igásállatjuk a szállításokhoz, s a takácsoknak és a cipészeknek bőrük és gyapjújuk.

ADEIMANTOSZ

Nem is olyan nagyon kicsi az az állam, amelyben ennyi mindenféle van.

SZÓKRATÉSZ

Hát még ha arra gondolunk, hogy magát az államot szinte lehetetlen olyan helyre telepíteni, ahol ne szorulna behozatali cikkekre.

ADEIMANTOSZ

Bizony lehetetlen.

SZÓKRATÉSZ

Márpedig akkor olyan polgárokra is szüksége lesz, akik mindazt, amiben hiányt lát, más államból odaszállítják neki.

ADEIMANTOSZ

Csakugyan szüksége lesz.

SZÓKRATÉSZ

Másfelől, ha az állam szolgája üres kézzel menne, azaz semmi olyan cikket nem vinne magával, ami hiányzik
371 a azoknak, akiktől az állam a maga szükségleteit akarja beszerezni, alighanem üres kézzel térne vissza. Ugyebár ez valószínű.

ADEIMANTOSZ

Bizony valószínű.

SZÓKRATÉSZ

A hazai cikkeket tehát nem csupán a maguk részére kell kielégítő mennyiségben előállítaniuk, hanem olyan minőségben és mennyiségben, ahogy azt – a maga szükségletének megfelelően – a másik fél kívánja.

ADEIMANTOSZ

Igen.

SZÓKRATÉSZ

Államunknak tehát több földművesre és minden foglalkozási ágban több mesteremberre lesz szüksége.

ADEIMANTOSZ

Igen, többre.

SZÓKRATÉSZ

Sőt több olyan szolgára is, akik az egyes cikkeket más államokba ki-, illetve onnan beszállítják. Ezek, ugyebár, a kereskedők?

ADEIMANTOSZ

Azok.

SZÓKRATÉSZ

Kereskedőkre is szükségünk lesz tehát.

ADEIMANTOSZ

Nagyon is.

SZÓKRATÉSZ

b Ha aztán a kereskedelem a tengeren bonyolódik le, még sok más olyan emberre is szükség lesz, aki ért a tengerészethez.

ADEIMANTOSZ

Bizony sokra.

A PRIMITÍV ÁLLAM ÉLETE

XII. SZÓKRATÉSZ

Hát magában az államban hogyan cserélik ki a polgárok egymás közt a készítményeiket? Hiszen éppen ezért hoztuk létre a társulást, és alapítottuk meg az államot.

ADEIMANTOSZ

Természetesen adásvétel útján.

SZÓKRATÉSZ

Lám, ennek következtében megszületik a piac és – csere céljából, mint jelkép – a pénz.

ADEIMANTOSZ

Valóban így van.

c SZÓKRATÉSZ

Ha mármost a földműves vagy egy más mesterember valamely termékét a piacra viszi, s véletlenül nem ugyanabban az időben ér oda, mint azok, akik az ő áruit szeretnék cserébe átvenni, vajon a munkáját elhanyagolva ott fog üldögélni a piacon?

ADEIMANTOSZ

Szó sincs róla! Hanem vannak olyan emberek, akik – ezt látva – ennek az elintézésére vállalkoznak, éspedig a jól megszervezett államokban rendszerint a leggyengébb testalkatúak, s akik más munka elvégzésére alkalmatlanok. Ezeknek aztán az a feladatuk, hogy állandóan a
d piacon tartózkodjanak, s pénzért cserébe átvegyék az árukat azoktól, akik valamit el akarnak adni, azoknak pedig, akik valamit venni akarnak, ezt pénzért kiszolgáltassák.

SZÓKRATÉSZ

Íme ez a szükségesség magyarázza az államban a szatócsmesterség keletkezését. Mert – ugyebár – szatócsoknak nevezzük azokat, akik a piacon ülve adásvétellel szolgálják az államot, a más államokba utazókat pedig kereskedőknek.

ADEIMANTOSZ

Igen.

SZÓKRATÉSZ

Vannak aztán még egyéb szolgák is, akik értelmi képes-
e ségeik alapján talán nem is igen volnának méltók a társulásra, de olyan testi erejük van, amely a munkát jól bírja: ezek áruba bocsátják a testi erejük használatát; ennek az árát bérnek hívják, s ezért bérmunkás a nevük. Igaz?

ADEIMANTOSZ

Feltétlenül.

SZÓKRATÉSZ

A bérmunkások is az állam lakosságát szaporítják tehát.

ADEIMANTOSZ

Úgy látszik.

SZÓKRATÉSZ

Nos, Adeimantosz, eléggé megnőtt-e már az államunk ahhoz, hogy az alapítást befejezettnek tekintsük?

ADEIMANTOSZ

Talán igen.

SZÓKRATÉSZ

S ugyan hol lehet benne az igazságosság s az igazságtalanság? Az általunk megvizsgált dolgok melyikével együtt jelentkezik?

372 a ADEIMANTOSZ

Én bizony nem tudom, Szókratész, hacsak nem éppen a fentebb fölsoroltak kölcsönös használatában.

SZÓKRATÉSZ

Lehet, hogy igazad van; ne csüggedjünk tehát, hanem lássuk a dolgot közelebbről.

Lássuk először is, milyen lesz az így berendezkedett állam polgárainak életmódja. Bizonyára termelnek majd gabonát és bort, készítenek ruhaneműt és lábbelit, építenek házakat, s nyáron többnyire mezítelenül és mezít-
b láb dolgoznak majd, télen pedig jól felöltözve és jó lábbelivel ellátva; eledelnek árpából kását, búzából lisztet készítenek, s ezt vagy megpörkölik, vagy megdagasztják, aztán a pompás kalácsot és kenyeret gyékényre vagy tiszta falevelekre kirakják, s gyermekeikkel együtt tiszafa- és mirtuszlombokkal letakart hencserre heveredve vígan lakomáznak, bort isznak, koszorúval a fejükön himnuszokat zengenek az istenekre; s egymással
c kellemesen töltik az időt, de anyagi erejükön felül nem nemzenek gyermekeket, mert tartanak a szegénységtől és a háborútól.

AZ IGÉNYEK NÖVEKEDÉSE MEGNAGYOBBÍTJA AZ ÁLLAMOT

XIII. GLAUKÓN (ÁTVÉVE A SZÓT)

Úgy látom, ezeket a szegény embereket üres kenyérrel akarod megvendégelni.

SZÓKRATÉSZ

Igazad van. Elfelejtettem, hogy mellékételt is kapnak, éspedig sót, olajbogyót és sajtot; továbbá veteményeseket, például hagymát és káposztát főznek majd magu-
d knak. Sőt utóételt is tálalunk föl nekik, éspedig: fügét, borsót és babot; továbbá mirtuszbogyót és makkot sütnek majd tűzön, s közben módjával iszogatnak, így élde-

gélnek majd békében és egészségben, s aztán – valószínűleg öregkorban – életüket befejezve, utódaikra ugyanezt az életmódot hagyományozzák.

GLAUKÓN

Ha sertésállamot alapítottál volna, Szókratész, azokat sem etethetted volna másképp.

SZÓKRATÉSZ

De hát hogy kellene akkor, Glaukón?

GLAUKÓN

Ahogy szokták; ha nem akarjuk, hogy nyomorúságosan tengődjenek, akkor feküdjenek kereveten, étkezzenek
e asztalról, s egyenek ők is olyan mellék- és utóételeket, mint mi.

SZÓKRATÉSZ

Ahá, most már értem. Úgy látszik, nemcsak az állam, hanem a dőzsölő állam keletkezését is meg kell vizsgálnunk. S talán nem is rossz ez a módszer: ha az ilyen államot is szemügyre vesszük, alkalmasint hamarosan rájövünk, hogy hol gyökerezik az államban az igazságosság és az igazságtalanság. Mármost az igazi állam, s egyúttal az egészséges is, véleményem szerint az, amelyet az imént leírtunk; de ha akarjátok, vegyük szem-
373 a ügyre a felpuffadt államot is; ennek semmi akadálya sincs. Mert hát, úgy látszik, amaz egyszerű berendezkedés és életmód egyeseket nem elégít ki; nekik kerevet, asztal s egyéb bútorok, no meg persze finom ételek, illat- és füstölőszerek, örömlányok és nyalánkságok kellenek, éspedig minden a legnagyobb választékban. Sőt még amit legelsősorban említettünk: házat, ruházatot, lábbelit, még ezt sem csupán a szükségnek megfelelően kell

nekik engedélyeznünk, hanem igénybe kell vennünk a festést és a hímzést is, sőt gondoskodnunk kell aranyról, elefántcsontról és egyéb csecsebecséről is. Így van?

GLAUKÓN

Igen.

b SZÓKRATÉSZ

Megint nagyobbítani kell tehát az államot, mert amaz első, egészséges állam most már nem elegendő, hanem olyan népséggel kell felduzzasztani, amely már nem is az igazi életszükségletek kedvéért van az államban; ilyenek a legkülönfélébb vadászok, az utánzók, részben azok, akik a formákat és a színeket utánozzák, részben pedig akik a múzsai művészet terén működnek, azaz a költők s ezek segédcsapatai: dalnokok, színészek, kar-
c táncosok, vállalkozók, továbbá azok az iparosok, akik mindenféle berendezési tárgyat, de különösen női ékszereket gyártanak. De sokkal több szolgára is lesz szükségünk; vagy nem gondolod-e, hogy szükség lesz nevelőkre, dadákra, dajkákra, komornákra, borbélyokra, meg aztán pékekre és szakácsokra? Sőt még kondásokra is szükségünk lesz; mert ilyesmi az előbbi államban még nem volt – nem is volt rá szükség –, a mostaniban azonban már erre is szükség lesz. Sőt szükség lesz minden egyéb állatfajtára is, ha lesz, aki megeszi. Nem gondolod?

GLAUKÓN

De igen.

d SZÓKRATÉSZ

Ha azonban így élünk, az orvosokra is sokkal jobban rá fogunk szorulni, mint azelőtt.

GLAUKÓN

Igen.

AZ ÁLLAM TERÜLETÉNEK VÉDELME: HIVATÁSOS HADSEREG

XIV. SZÓKRATÉSZ

Sőt mi több, az a terület, amely akkoriban a régi lakosságot még el tudta tartani, most már nem lesz elég, hanem kicsinek fog bizonyulni. Vagy talán nem?

GLAUKÓN

De igen.

SZÓKRATÉSZ

Márpedig akkor a szomszédaink területéből kell valamit kihasítanunk, ha azt akarjuk, hogy elegendő legelőnk és
e szántónk legyen; nekik viszont a miénkből, ha ők is túllépik a természetes szükségletek határát, és nyakló nélkül vetik magukat a birtokszerzésre.

GLAUKÓN

Hát bizony, Szókratész, ennek be kell következnie.

SZÓKRATÉSZ

Háborúzni fogunk ezután, Glaukón? Vagy hogy lesz?

GLAUKÓN

Úgy.

SZÓKRATÉSZ

Azt most ne is kutassuk, hogy a háború jó vagy rossz következményekkel jár-e, hanem csupán annyit állapít-

sunk meg, hogy, íme, megtaláltuk a háború végokát abban, ami – ha felüti fejét az államban – a magán- és a közélet szempontjából a legtöbb bajt okozza.

GLAUKÓN

Nagyon igazad van.

SZÓKRATÉSZ

Így hát, kedves barátom, még jobban meg kell nagyob-
374 a bítanunk az államot, éspedig nem is valami kicsiséggel, hanem egy egész hadsereggel, amelynek majd ki kell vonulnia, hogy az állam egész birtokállományáért s mindazért, amit az imént elsoroltunk, megvívja a harcot a támadó ellenséggel.

GLAUKÓN

Hogyhogy, hát ők maguk nem elegek erre?

SZÓKRATÉSZ

Bizony nem, ha ugyan helyes az a megállapítás, amelyet te és mi valamennyien akkor tettünk, amikor az államunkat kezdtük kialakítani; ez pedig – ha még emlékszel – az volt, hogy egy embernek sokféle mesterséget eredményesen folytatnia lehetetlenség.

GLAUKÓN

Igazad van.

b SZÓKRATÉSZ

Márpedig a háborúban való küzdelem nem mesterség-e?

GLAUKÓN

De bizony az.

SZÓKRATÉSZ

S vajon a cipészmesterségre több gondot kell-e fordítani, mint a háborús mesterségre?

GLAUKÓN

Semmiképpen sem.

SZÓKRATÉSZ

Mármost: a cipésznek meghagytuk, ugye, hogy se földműves, se takács, se kőműves ne akarjon egyidejűleg lenni, hanem kizárólag cipész, azért, hogy a munkája minél tökéletesebb legyen; s hasonlóképp minden más mesterembernek is csupán egy foglalkozást jelöltünk
c ki: azt, amire hajlama van, s amiben – minden egyebet félretéve, s egész életében csak ezt folytatva, s nem mulasztva el az alkalmas időpontot – jó eredményt érhet el. S vajon nem a legfőbb érdek-e, hogy a háborús cselekmények is szakszerűen történjenek? Vagy ez talán olyan könnyű foglalkozás, hogy a földműves, a cipész vagy bármelyik más mesterember egyidejűleg katona is lehet, tökéletes malmozó vagy kockavető ellenben senki sem lehet, ha ezt nem gyakorolja már gyerekkorától fogva, hanem csak úgy mellékesen űzi? S ha valaki
d pajzsot, egyéb fegyvert vagy katonaszerelvényt vesz a kezébe, talán még aznap tökéletesen kiképzett gyalogossá vagy más fegyvernembeli harcossá válik, holott bármi más eszközt vesz valaki a kezébe, attól még nem lesz sem mesterember, sem bajnok, sőt még csak használni sem tudja, ha nem sajátította el az illető szerszám használatát, s kellő gyakorlatot nem ért el benne.

GLAUKÓN

Természetes is, hiszen különben igen nagy értékük volna a szerszámoknak!

XV. SZÓKRATÉSZ

Mivel pedig az őrök feladata mindennél fontosabb,
e mindennél inkább szüksége is van az egyéb foglalkozástól való teljes mentességre s a legnagyobb szakértelemre és gyakorlatra.

GLAUKÓN

Én is azt hiszem.

SZÓKRATÉSZ

S nincs-e szüksége olyan természeti adottságokra is, amelyek alkalmassá teszik erre a foglalkozásra?

GLAUKÓN

Már hogyne volna!

SZÓKRATÉSZ

Úgy látszik tehát, a mi feladatunk lesz – ha ugyan erre képesek vagyunk – kiválasztani, hogy mely és milyen természetek lesznek alkalmasak az állam védelmére.

GLAUKÓN

Valóban, ez a mi feladatunk.

SZÓKRATÉSZ

375 a Zeuszra, nem csekély feladatot vállaltunk magunkra; s mégsem szabad elcsüggednünk, amíg csak erőnkből telik.

GLAUKÓN

Nem is szabad.

SZÓKRATÉSZ

Nos, mit gondolsz, van-e különbség az őrködés szempontjából a fajtiszta kutyakölyök és a nemes származású ifjú természete között?

GLAUKÓN

Hogy érted ezt?

SZÓKRATÉSZ

Úgy, hogy mindkettőjük elég éber legyen rá, hogy az ellenséget észrevegye; elég gyors, hogy ha észrevette, üldözőbe vegye; s elég erős, hogy ha utolérte, meg tudjon vele birkózni.

GLAUKÓN

Igen, minderre szükség van.

SZÓKRATÉSZ

No meg, hogy bátor is legyen, mert csak így fog jól harcolni.

GLAUKÓN

Persze.

SZÓKRATÉSZ

De lehet-e bátor akár a ló, akár a kutya, akár másféle
b élőlény, ha nem indulatos? Vagy nem tapasztaltad-e, hogy az indulat megvívhatatlan és legyőzhetetlen, s akiben ez megvan, annak a lelke mindig és minden körülmények között rettenthetetlen és legyőzhetetlen?

GLAUKÓN

De már tapasztaltam.

SZÓKRATÉSZ

Hogy tehát testileg milyennek kell az őrnek lennie, azt már látjuk.

GLAUKÓN

Igen.

SZÓKRATÉSZ

S azt is, hogy lelkileg milyennek: indulatosnak.

GLAUKÓN

Ez is világos.

SZÓKRATÉSZ

Mármost, kedves Glaukónom, hogyan érhetjük el azt, hogy egymással és a többi polgárral szemben ne legyenek ilyen vadak, mikor ilyen a természetük?

GLAUKÓN

Zeuszra, nem könnyen.

SZÓKRATÉSZ

c Márpedig úgy kell lenni, hogy honfitársaikkal szelídek, s csupán az ellenséggel legyenek szigorúak, mert különben azt sem várják meg, hogy mások irtsák ki őket: megteszik ezt jó előre maguk is.

GLAUKÓN

Igazad van.

SZÓKRATÉSZ

Mi hát akkor a tennivaló? Hol találunk mi olyan lelkületet, amely egyben szelíd is meg nagy indulatú is? Hiszen a szelíd természet éppen ellenkezője az indulatosnak.

GLAUKÓN

Úgy tűnik.

SZÓKRATÉSZ

Márpedig ha valakit e tulajdonságok valamelyikétől megfosztunk, abból jó őr már nem is lehet; mivel pedig a kettő együtt lehetetlennek látszik, ebből következik,
d hogy jó őr egyáltalában nem is lehet senki.

GLAUKÓN

Lehet, hogy így van.

(Szókratész elbeszélése: Itt egy kissé megakadtam, de aztán végiggondolva az előzményeket, így szóltam.)

SZÓKRATÉSZ

Nem is csoda, kedves barátom, ha zavarban vagyunk; de csak azért, mert azt a képet, amelyet magunk elé állítottunk, szem elől tévesztettük.

GLAUKÓN

Hogy érted ezt?

SZÓKRATÉSZ

Nem gondoltuk meg, hogy van ám olyan természet is, amelynek a létezését mi kétségbe vontuk, s amely amaz ellentéteket egyesíti magában.

GLAUKÓN

Ugyan hol?

SZÓKRATÉSZ

Bárki megfigyelheti más élőlényekben is, de nem utolsó-
e sorban éppen abban az állatban, melyet az őrhöz hasonlítottunk. Hiszen bizonyára tudod, hogy a fajtiszta ku-

tya természettől fogva olyan, hogy a háziakkal és ismerősökkel szemben a lehető legbarátságosabb, de az ismeretlenekkel szemben ennek éppen az ellenkezője.

GLAUKÓN
Igen, tudom.

SZÓKRATÉSZ
Nos, ez mégiscsak lehetséges, tehát nincs abban semmi természetellenes, ha az őröket is ilyeneknek szeretnénk látni.

GLAUKÓN
Nincs is.

XVI. SZÓKRATÉSZ
S vajon nem gondolod-e, hogy annak, aki őr akar lenni, az indulatosságon kívül még arra is szüksége van, hogy a természete bölcsességszerető legyen?

GLAUKÓN
Hogyan? Ezt nem értem.

376 a SZÓKRATÉSZ
Ezt is tapasztalhatod a kutyán, s ez valóban csodálatra méltó ebben az állatban.

GLAUKÓN
Micsoda?

SZÓKRATÉSZ
Az, hogy ha ismeretlen embert pillant meg, nekiesik, ha az nem is bántotta; ha meg ismerőst, hízeleg neki, még ha az soha semmi jót nem tett is vele. Sohasem csodálkoztál még ezen?

GLAUKÓN

Eddig nemigen gondoltam erre; de hogy a kutya valóban így viselkedik, azt tudom.

SZÓKRATÉSZ

b Márpedig természetesen ez kiváló vonása, sőt valósággal bölcsességszeretetre vall.

GLAUKÓN

Milyen értelemben?

SZÓKRATÉSZ

Abban, hogy azt, akit megpillant, kizárólag azon az alapon tartja jó barátnak vagy ellenségnek, hogy ismeri-e vagy nem ismeri. Márpedig hogyne volna az tanulni szerető lelkület, amely a megismerés, illetve nem ismerés alapján határolja el, hogy mi tartozik hozzánk, s mi idegen.

GLAUKÓN

Nem is képzelhető másképp.

SZÓKRATÉSZ

Márpedig a „tanulni szerető" és a „bölcsességszerető" ugyanazt jelenti.

GLAUKÓN

Ugyanazt.

SZÓKRATÉSZ

c Nyugodtan megkívánhatjuk tehát az embertől is, ha azt akarjuk, hogy a házbeliekkel és az ismerősökkel szemben barátságosan viselkedjék, hogy természeténél fogva bölcsességszerető és tanulni szerető legyen.

GLAUKÓN

Igen, megkívánhatjuk.

SZÓKRATÉSZ

Aki tehát az állam becsületes őre akar lenni, annak már természeténél fogva bölcsességszeretőnek, indulatosnak, gyorsnak és erősnek kell lennie.

GLAUKÓN

Így van.

AZ ÁLLAM ŐREINEK NEVELÉSE

SZÓKRATÉSZ

Az őröknek tehát ilyeneknek kell lenniük. Mármost az a kérdés, miképp kell őket táplálnunk és nevelnünk.
d S vajon jelent-e valamit ennek a fejtegetése a tekintetben, amiért ezt az egész beszélgetést folytatjuk, hogy megállapítsuk az igazságosságról és az igazságtalanságról, miképpen keletkeznek az államban? Nehogy figyelmen kívül hagyjunk valami lényeges szempontot, de túlságosan el se nyújtsuk a vitát.

(Ekkor Glaukón testvére így szólt.)

ADEIMANTOSZ

Én úgy vélem, ez a kérdés nagyon is fontos ebből a szempontból.

SZÓKRATÉSZ

Bizony, bizony, kedves Adeimantoszom, nem is szabad ezt annyiban hagynunk, még ha kissé hosszúra nyúlnék is.

ADEIMANTOSZ

Nem, nem.

SZÓKRATÉSZ

e Gyere tehát, próbáljuk meg – mintha időtöltésből mesét mondanánk – képzeletben megnevelni embereinket.

ADEIMANTOSZ

Meg is kell próbálnunk.

A NEVELÉSBŐL KI KELL ZÁRNI AZ ISTENKÁROMLÓ MESÉKET

XVII. SZÓKRATÉSZ

Milyen legyen hát a nevelésük? Azt hiszem, nehéz volna jobbat találni annál, amely olyan régóta gyakorlatban van, s amely részben a testtel, részben a lélekkel foglalkozik: amaz testnevelés, emez a múzsai nevelés.

ADEIMANTOSZ

Úgy van.

SZÓKRATÉSZ

S ugyebár először a múzsai nevelést kezdjük el, s csak aztán a testnevelést?

ADEIMANTOSZ

Hogyne.

SZÓKRATÉSZ

S a múzsai nevelésen, ugyebár, elbeszéléseket értesz?

ADEIMANTOSZ

Igen.

SZÓKRATÉSZ

Elbeszélés pedig kétféle van: igaz és hazug?

ADEIMANTOSZ

Igen.

377 a SZÓKRATÉSZ

S bár mind a kettővel nevelnünk kell, elsősorban mégis a hazug elbeszélésekkel?

ADEIMANTOSZ

Nem tudom, hogy érted.

SZÓKRATÉSZ

Hát nem tudod, hogy a gyermekeknek először meséket szoktunk mondani? Márpedig ezeknek úgyszólván a legnagyobb része hazug, bár van bennük igazság is. S a mesemondással előbb élünk a nevelésben, mint a testgyakorlással.

ADEIMANTOSZ

Ez igaz.

SZÓKRATÉSZ

Nos, ezért mondtam, hogy a múzsai nevelést előbb kell megkezdeni, mint a testnevelést.

ADEIMANTOSZ

Helyes is.

SZÓKRATÉSZ

S tudod-e azt is, hogy mindenféle dologban a kezdet a
b legfontosabb, általában is, de különösen a fiatal és zsenge lényeknél? Hiszen leginkább ilyenkor lehet őket for-

málni, s véső dik beléjük az a forma, amelyet bennük ki akarunk alakítani.

ADEIMANTOSZ

Minden bizonnyal így van.

SZÓKRATÉSZ

S mégis olyan könnyen belenyugodnánk abba, hogy gyermekeink jöttment emberek által találomra összetákolt meséket hallgassanak, s olyan nézeteket fogadjanak a lelkükbe, amelyek legnagyobbrészt ellenkeznek azokkal, amelyeket felfogásunk szerint felnőtt korukban majd vallaniuk kell?

ADEIMANTOSZ

Bizony ebbe nem nyugodhatunk bele.

SZÓKRATÉSZ

Mindenekelőtt tehát – én legalábbis így gondolom –
c felügyeletet kell gyakorolnunk a meseköltőkön, s ha jó mesét költenek, ezt be kell fogadnunk, de ami rossz, azt ki kell rekesztenünk. A dajkákat és az anyákat pedig figyelmeztetni fogjuk, hogy az elfogadott meséket mondják a gyermekeknek, s igyekezzenek a lelkük a mesékkel még jobban formálni, mint a testüket kezükkel; a jelenleg divatban levő mesék legnagyobb részét azonban ki kell dobnunk.

ADEIMANTOSZ

Melyeket?

SZÓKRATÉSZ

A nagyobb terjedelmű mesék után kell megítélnünk a kisebbeket is. Hiszen nyilván ugyanaz a lényegük, s

d ugyanaz az értelmük a nagyobbaknak, mint a kisebbeknek. Nem gondolod?

ADEIMANTOSZ

De igen, csakhogy azt sem tudom, hogy melyek azok a nagyobbak, amelyekre célzol.

SZÓKRATÉSZ

Azok, amelyeket Hésziodosz, Homérosz és a többi költő mondott el. Mert ők mind hazug meséket szerkesztettek, s ezeket mondták és mondják el az embereknek.

ADEIMANTOSZ

Milyeneket? Mi kivetnivalót találsz bennük?

SZÓKRATÉSZ

Azt, amit legelsősorban és leginkább kell kifogásolnunk, különösen ha még nem is tisztességesen hazudik a költő.

ADEIMANTOSZ

S ugyan mi ez?

e SZÓKRATÉSZ

Az, mikor valaki rosszul rajzolja meg a költeményében, hogy milyenek az istenek és a félistenek; akárcsak mikor a festő olyasmit fest, ami egyáltalában nem hasonlít ahhoz, amihez pedig hasonlónak akarta festeni.

ADEIMANTOSZ

Igazunk is van, ha ezt kifogásoljuk. De mégis, hogyan és milyen esetekre értsük ezt?

SZÓKRATÉSZ

Mindenekelőtt, éppen nem tisztességesen hazudott az,

aki a legfelségesebb lényekről a legnagyobb hazugságokat mondotta el, hogy például Uranosz mindazt elkö-
378 a vette, amit Hésziodosz ráfogott, Kronosz pedig bosszút állt rajta.* Sőt Kronosz tetteit, és a fia részéről őt ért bántalmakat – véleményem szerint – még ha igazak volnának, sem volna szabad olyan könnyelműen mesélgetni éretlen és fiatal gyermekek előtt, hanem lehetőleg agyon kellene hallgatni őket; ha pedig valami kényszer folytán mégis el kellene mondani, csak titokban, és minél kevesebb embernek volna szabad meghallgatni, s nem is holmi malacáldozat,* hanem nagy és nehezen teljesíthető áldozat árán, hogy minél kevesebb embernek legyen alkalma meghallgatni őket.

ADEIMANTOSZ

Bizony az ilyen beszéd nagyon bántó.

b SZÓKRATÉSZ

Éppen ezért nem is szabad, Adeimantosz, ilyesmit beszélni a mi államunkban. S nem szabad azt hangoztatni fiatal hallgatóság előtt, hogy ha a legnagyobb igazságtalanságokat követik el, s ha az apjuk igazságtalanságait minden elképzelhető módon megtorolják, ezzel semmi különös dolgot nem követnek el, mert csak azt teszik, amit a legősibb és a legnagyobb istenek is megtettek.

ADEIMANTOSZ

Zeuszra, én magam sem tartom helyesnek, hogy ilyesmit beszéljünk.

SZÓKRATÉSZ

Sőt egyáltalában olyat sem, hogy az istenek egymásra
c acsarkodnak, egymás ellen fondorkodnak és harcolnak – hiszen ez nem is igaz –, ha azt akarjuk, hogy azok,

akiknek az államot meg kell védeniük, az egymás közti gyűlölködést a legrútabb bűnnek tartsák. Nem szabad a gigászok harcairól, s az isteneknek és félisteneknek a rokonaikkal és hozzátartozóikkal folytatott sok furcsa viszályáról mesélnünk nekik, s ezt kiszíneznünk, hanem ha valamiképpen meg akarjuk győzni őket, hogy soha az igazi polgár nem gyűlölködött még a polgártársaival, s ez nem is istenfélő emberhez illő dolog, akkor inkább
d ilyesmit beszéljenek nekik az öreg emberek és asszonyok már zsenge gyermek korukban; ha pedig felserdülnek, a költőket is szorítsuk rá, hogy ilyen meséket mondjanak nekik. Ellenben Hérának a fia által való megkötöztetését, Héphaisztosznak, aki bántalmazott anyjának akart segítségére sietni, atyja által való letaszíttatását, s a többi istenharcot, amit Homérosz megénekelt,* nem szabad befogadnunk államunkba, akár képletes értelemben szerepelnek a költeményekben, akár nem. Mert az ifjú elme nem képes megítélni, hogy minek van rejtett értelme,
e minek nincs, hanem amit ilyen zsenge korban befogad, az rendszerint kitörölhetetlenné és megmásíthatatlanná lesz benne. Ezért bizonyára mindennél fontosabbnak kell tartanunk, hogy az első mesék, amelyeket hall, az erény szempontjából a lehető legtanulságosabbak legyenek.

AZ ISTENEKET CSAK ÚGY SZABAD ÁBRÁZOLNI, AMILYENEK A VALÓSÁGBAN

XVIII. Adeimantosz

Ebben van is valami. De ha aztán arra is kíváncsi volna valaki, hogy miről van hát tulajdonképp szó, és melyek ezek a mesék, mit válaszolnánk neki?

SZÓKRATÉSZ

Adeimantosz, mi most nem költők vagyunk, hanem
379 a államalapítók: az alapítóknak csupán az a dolguk, hogy ismerjék azokat az irányelveket, amelyek szerint a költők meséket mondhatnak, s ha ezeket figyelmen kívül hagyják, ezt ne tűrjék, maguknak azonban nem kell meséket költeniük.

ADEIMANTOSZ

Ez helyes is; de éppen arra vagyok kíváncsi, hogy milyenek legyenek az istenekkel foglalkozó mesék alapvonásai.

SZÓKRATÉSZ

Körülbelül ilyenek: amilyen az isten lénye,* olyannak kell őt mindig feltüntetni, akár hőskölteményben, akár dalban, akár tragédiában ábrázolja is a költő.

ADEIMANTOSZ

Igen.

SZÓKRATÉSZ

Márpedig az isten lényegileg jó, tehát így is kell róla beszélni.

b ADEIMANTOSZ

Hogy is lehetne másképp?

SZÓKRATÉSZ

Ami pedig jó, az sohasem ártalmas. Igaz?

ADEIMANTOSZ

Azt hiszem, igaz.

SZÓKRATÉSZ

S ami nem ártalmas, árthat–e az?

ADEIMANTOSZ

Semmi esetre sem.

SZÓKRATÉSZ

S ami nem árt, tehet-e az rosszat?

ADEIMANTOSZ

Nem tehet.

SZÓKRATÉSZ

S ami nem tesz rosszat, az, ugyebár, nem is lehet az oka semmi rossznak?

ADEIMANTOSZ

Hogy is lehetne!

SZÓKRATÉSZ

S most nézzük más oldalról a dolgot: hasznos-e az, ami jó?

ADEIMANTOSZ

Igen.

SZÓKRATÉSZ

S oka is az ember jó helyzetének?

ADEIMANTOSZ

Igen.

SZÓKRATÉSZ

Nos, tehát nem mindennek oka a jó, hanem ami jól van, annak oka, ami ellenben rosszul, annak nem oka.

ADEIMANTOSZ

Minden bizonnyal.

c SZÓKRATÉSZ

Mivel pedig az isten jó, ő sem lehet mindennek az oka, amint ezt általában mondják, sőt csak kevés dolognak oka az emberek életében, igen soknak azonban nem oka, hiszen életünkben sokkal kevesebb a jó, mint a rossz. S a jót valóban senki másnak nem szabad tulajdonítanunk, a rossz okát ellenben mindig valami másban kell keresnünk, nem pedig az istenben.

ADEIMANTOSZ

Azt hiszem, teljesen igazad van.

SZÓKRATÉSZ

Nem szabad tehát hitelt adnunk sem Homérosznak, sem
d más költőnek, aki az istenek felől oktalanul ilyen téves tanokat hirdet:

két hordó fekszik Zeusz küszöbén: az egyik
tele szerencsés, a másik nyomorúságos sorssal;

s akinek aztán a kettőből keverve ad Zeusz,

az hol bajban leledzik, hol meg szerencsében;

de akinek nem így ad, hanem csupán az egyikből tisztán,

*azt átkos állati éhség üldözi az isteni földön.**

De az sem igaz, hogy Zeusz

*a mi jó- és balsorsunk osztogatója.**

XIX. S ha valaki azt mondaná, hogy az esküvel megpecsételt szerződés megszegése, amit Pandarosz követett el, Athéné és Zeusz műve volt,* ennek nem tapsolha-
380 a tunk, valamint annak sem, aki az istenek közötti viszály és vetélkedés miatt Themiszt és Zeuszt okolja; s azt sem szabad tűrnünk, hogy ifjaink Aiszkhülosz eme szavait hallgassák:

> *Az isten az embert teszi okká, ha a házát mindenestül le akarja rontani.**

Ha tehát valaki költőileg fel akarja dolgozni „Niobé szenvedéseit" – ebből valók az imént idézett jambusok – vagy a Pelopidákét, a trójaiakét, vagy más, ehhez hasonló tárgyat, akkor vagy ne engedjük meg, hogy mindezt a szörnyűséget az isten művének tulajdonítsa, vagy ha mégis úgy adja elő, akkor próbáljon találni rájuk olyanféle magyarázatot, amilyent most mi is keresünk,
b vagyis mondja azt, hogy az isten igazságos és jó dolgot cselekedett, nekik meg hasznukra vált a bűnhődés. De hogy szerencsétlenek azok, akik bűnhődnek, s hogy az isten mérte rájuk a szerencsétlenséget: az ilyen beszédet nem szabad megengednünk a költőnek. Ha ellenben azt mondaná, hogy a gonosz ember, mivel rászolgált a büntetésre, szerencsétlen ugyan, de a bűnhődés az isten jóvoltából hasznára volt: ezt elfogadhatjuk; az ellen az állítás ellen azonban, hogy az isten, aki jó, bárkinek is rosszat okozhatna, mindenképpen a végsőkig kell harcolnunk; senki ilyesmit ne hangoztasson a maga államá-
c ban, ha azt akarja, hogy ott egészséges viszonyok uralkodjanak, és senki, se fiatal, se öreg, ne hallgasson ilyen meséket, se versben, se prózában; mert ha ilyesmi elhangzana, az nem volna sem istennek tetsző, sem nekünk hasznos dolog, sőt még csak következetes sem.

ADEIMANTOSZ

Szívesen megszavazom veled együtt ezt a törvényt, mert nekem is nagyon tetszik.

SZÓKRATÉSZ

Szóval ez volna egyike az istenekre vonatkozó törvényeknek és elveknek, s ennek értelmében kellene beszélniük a beszélőknek, s költeniük a költőknek: hogy az isten nem mindennek, hanem csupán a jónak az oka.

ADEIMANTOSZ

S ez elég is.

AZ ISTENEK ÁTVÁLTOZÁSA ELLENTÉTBEN ÁLL TÖKÉLETESSÉGÜKKEL

d SZÓKRATÉSZ

De mit szóljunk ehhez a másodikhoz? Vajon hihető-e, hogy az isten olyan, mint egy bűvész, aki, hogy rászedjen bennünket, más-más formában jelenik meg előttünk: hol úgy, hogy ő maga változtatja át az alakját különféle idomokba, hol meg úgy, hogy megtéveszt, amennyiben ilyen látomásokat támaszt bennünk maga felől? Vagy éppen ellenkezőleg, az isten egyszerű lény, aki sohasem lép ki a maga alakjából?

ADEIMANTOSZ

Nem tudnék ilyen egyszerűen felelni a kérdésre.

SZÓKRATÉSZ

Figyelj hát ide. Ha valami kilép a maga formájából, akkor, ugyebár, szükségképpen vagy önmaga, vagy va-
e lami más idézi elő benne ezt a változást?

ADEIMANTOSZ

Szükségképpen így van.

SZÓKRATÉSZ

De másnak a hatása alatt nem az változik s nem az mozdul-e legkevésbé, ami a legjobb állapotban van? Például a test az étel, az ital és a fáradság; mindenféle növény a napfény, a szél és egyéb ilyen behatások folytán nem akkor változik-e legkevésbé, ha a legegészségesebb és a legerősebb?

ADEIMANTOSZ

Már hogyne!

381 a SZÓKRATÉSZ

S a lelket is nem akkor zavarja és változtatja-e meg legkevésbé valamely kívülről jövő hatás, hogyha a legbátrabb s a legokosabb?

ADEIMANTOSZ

De igen.

SZÓKRATÉSZ

S ugyanígy minden összetett tárgy is: edény, épület, ruha akkor alakul át legkevésbé az idő és más behatás folytán, ha jól van elkészítve, és jó állapotban van.

ADEIMANTOSZ

Igen, ez így van.

SZÓKRATÉSZ

b Egyszóval: ami a természet vagy a mesterség folytán, vagy mindkét okból, jó állapotban van, a legkevésbé szenved változást másnak a hatása alatt.

ADEIMANTOSZ

Úgy látszik.

SZÓKRATÉSZ

Márpedig az isten és az isten dolgai minden tekintetben a legjobb állapotban vannak.

ADEIMANTOSZ

Hogyne volnának!

SZÓKRATÉSZ

Eszerint tehát éppen az isten a legkevésbé vehet fel sokféle formát.

ADEIMANTOSZ

Bizony a legkevésbé.

XX. SZÓKRATÉSZ

De hátha ő maga változtatja és másítja meg önmagát?

ADEIMANTOSZ

Világos, hogy így kell lenni, ha egyáltalában változik.

SZÓKRATÉSZ

S vajon jobbá és szebbé változtatja-e magát, vagy pedig rosszabbá és csúnyábbá?

c ADEIMANTOSZ

Szükségképpen rosszabbá, ha egyáltalában változik; mert azt csak nem ismerhetjük el, hogy az isten szépsége és erénye hiányos volna.

SZÓKRATÉSZ

Nagyon helyesen mondod. Ha pedig ez így van, feltehe-

tő-e, Adeimantoszom, hogy bárki is, akár isten, akár ember, a maga jószántából akárhogy is rosszabbá akarná magát tenni?

ADEIMANTOSZ

Bizony ez lehetetlen.

SZÓKRATÉSZ

Nos, akkor az is lehetetlen, hogy egy isten meg akarja magát másítani; ellenkezőleg, mindegyikük, mivel a lehető legszebb és legjobb, minden valószínűség szerint mindig egyszerűen a maga formájában marad meg.

ADEIMANTOSZ

Igen, ez szükségképpen így van.

d SZÓKRATÉSZ

Ne beszéljenek tehát nekünk a költők, kedves barátom, olyasmit, hogy

*Mert hisz az istenek is járják sokféle alakban messze vidékről jött vándorként városainkat,**

s Próteuszról* és Thetiszről* se hazudozzék senki, és sem tragédiában, sem más költeményben ne szerepeltesse Hérát megváltozott alakban, amint papnőként alamizsnát gyűjt

*az argoszi folyó, Inakhosz életadó gyermekeinek;**

s általában ne akarjanak nekünk ehhez hasonló dolgokat összevissza hazudozni. Az anyák pedig ne higgyenek nekik, és ne rémítgessék a gyermekeiket, elferditve a

meséket, hogy egyes istenek mindenféle csavargó idegen képében éjjelenként kóborolnak; mert ezzel nemcsak istenkáromlást követnek el, hanem gyermekeiket is gyávaságra nevelik.

ADEIMANTOSZ

Bizony ne!

SZÓKRATÉSZ

De hátha úgy áll a dolog, hogy maguk az istenek csakugyan olyanok, hogy nem is változhatnak át mássá, ellenben csalással és igézéssel elhitetik velünk, hogy sokféle alakban jelennek meg?

ADEIMANTOSZ

Lehet, hogy így van.

382 a SZÓKRATÉSZ

Hogyhogy? Hát akarhat egy isten hazudni úgy, hogy akár szóval, akár tettel egy csalóka képet állít elénk?

ADEIMANTOSZ

Nem tudom.

SZÓKRATÉSZ

Nem tudod, hogy az „igaz hazugságot" – ha lehet ilyen kifejezést használni – isten és ember egyaránt gyűlöli?

ADEIMANTOSZ

Hogy érted ezt?

SZÓKRATÉSZ

Úgy, hogy a maga leglényegesebb részével s a leglényegesebb dolgokban senki sem akar szándékosan hazudni,

hanem mindennél inkább irtózunk attól, hogy ezen a ponton hazugság legyen bennünk.

ADEIMANTOSZ

Még így sem értem.

b SZÓKRATÉSZ

Mert azt hiszed, hogy valami nagyot akarok mondani; pedig csak azt mondom, hogy mindenki éppen azt vállalja legkevésbé, hogy a lelkével a való dolgokban hazudjon, s ebben mások félrevezessék, tehát tudatlan maradjon, s hogy a hazugság éppen ezen a ponton legyen meg és állandósuljon benne; ellenkezőleg: a hazugságot mindenki éppen az ilyen vonatkozásban gyűlöli a legjobban.

ADEIMANTOSZ

Valóban így van.

SZÓKRATÉSZ

Márpedig „igaz hazugságnak", amire az imént céloztam, legtöbb joggal a megtévesztett ember lelkében levő tudatlanságot nevezhetjük: a beszédben elkövetett ha-
c zugság a lélek állapotának csupán utánzása, tehát csak egy később kialakult kép, nem pedig minden keveredéstől mentes hazugság. Nem így van?

ADEIMANTOSZ

De igen.

XXI. SZÓKRATÉSZ

Ezért aztán az „igaz hazugságot" nemcsak az istenek, hanem az emberek is gyűlölik.

ADEIMANTOSZ

Én is azt hiszem.

SZÓKRATÉSZ

S hogy áll a dolog a beszédben elkövetett hazugsággal? Mikor és kinek lehet annyira hasznos, hogy ne kelljen gyűlölnünk? Ugyebár ellenségeinkkel szemben; azokkal szemben azonban, akiket barátainknak nevezünk, csak akkor, ha őrültségükben vagy meggondolatlanságukban
d valami rosszat akarnak tenni: ilyenkor, hogy szándékuktól eltérítsük őket, gyógyszerként hasznos lehet. A fentebb említett mesékben pedig, mivel nem tudhatjuk, hogy e régmúlt dolgokban mi az igazság, úgy hasznosíthatjuk a hazugságot, ha az igazsághoz a lehető leghasonlóbbá tesszük.

ADEIMANTOSZ

Nagyon helyes, így is van.

SZÓKRATÉSZ

De melyik említett okból lehetne hasznos a hazugság az istennek? Talán bizony azért hazudna, mert – nem ismerve a régmúlt dolgokat – hasonlóvá akarná tenni a hazugságot az igazsághoz?

ADEIMANTOSZ

Nevetséges volna ilyesmit feltenni róla.

SZÓKRATÉSZ

Szóval hazug költészetet az istennél nem tételezhetünk fel.

ADEIMANTOSZ

Nem hiszem.

e SZÓKRATÉSZ

Vagy talán azért hazudna, mert fél az ellenségeitől?

ADEIMANTOSZ

Szó sincs róla!

SZÓKRATÉSZ

Vagy talán hozzátartozóinak a meggondolatlansága vagy őrültsége miatt?

ADEIMANTOSZ

De hiszen, aki meggondolatlan vagy őrült, az nem kedveltje az istennek.

SZÓKRATÉSZ

Tehát semmi ok nincs, amiért az isten hazudnék.

ADEIMANTOSZ

Bizony nincs.

SZÓKRATÉSZ

Más szóval, ami felsőbbrendű s ami isteni, az teljesen mentes a hazugságtól.

ADEIMANTOSZ

Feltétlenül így van.

SZÓKRATÉSZ

Az isten tehát egészen egyszerű és igaz, tetteiben éppúgy, mint beszédében, és sem maga nem változik mássá, sem pedig másokat nem csal meg, sem látomásokkal,
383 a sem szavakkal, sem jelek küldésével, sem ébren, sem álomban.

ADEIMANTOSZ

Most, hogy ezt mondod, én magam is így gondolom.

SZÓKRATÉSZ

Egyetértesz-e tehát velem abban, hogy ez a második alapelv, amely szerint az istenekről beszélni kell, s ahogy meg kell jeleníteni őket költeményekben, hogy sem ők maguk nem változtatják meg alakjukat, mint valami bűvészek, sem pedig minket nem akarnak hazugságokkal félrevezetni, sem szóval, sem tettel?

ADEIMANTOSZ

Egyetértek.

SZÓKRATÉSZ

Ha tehát Homéroszban sok minden tetszik is nekünk, az semmi esetre sem tetszhet, mikor Zeusz álmot bocsát Agamemnónra;* sem pedig Aiszkhüloszban az, mikor
b Thetisz elmondja, hogy Apollón, aki a lakodalmán dalolt,

*boldog gyermekáldást jövendölt nekem, betegséget nem ismerő, hosszú életű gyermekeket, egész sorsomat istentől áldottnak nevezte, s áldást mondott, hogy szívemet bátorítsa. És én azt hittem, hogy Phoibosz isteni ajka nem ismer hazugságot, hanem jósművészet árad belőle; s mégis, ő, aki a dicsőítő éneket zengte, aki részt vett a nászlakomámon, aki mindezt maga mondta, ő az, aki megölte gyermekemet.**

c Ha valaki ilyesmit állít az istenekről, ezt már kifogásoljuk, darabjának a színrehozatalát nem engedélyezzük, s azt sem tűrjük, hogy a tanítómesterek az ilyen költeményt az ifjak nevelésében felhasználják, ha azt akarjuk,

hogy az őrök – amennyire csak emberileg lehetséges – istenfélők és istenesek legyenek.

ADEIMANTOSZ

Minden tekintetben egyetértek ezekkel az elvekkel, s akár törvényül is elfogadom őket.

A HALÁLFÉLELMET TERJESZTŐ MESÉKET EL KELL VETNI

386 a I. SZÓKRATÉSZ

Az istenek felől tehát körülbelül ilyen nézeteket szabad, illetve nem szabad hallaniuk már gyermekkoruktól fogva azoknak, akiktől azt kívánjuk, hogy az isteneket és a szülőket tiszteljék, s az egymás iránti barátságot ne hanyagolják el.

ADEIMANTOSZ

S azt hiszem, ez nagyon helyes is.

SZÓKRATÉSZ

S ha azt akarjuk, hogy bátrak legyenek? Nem kell-e az eddigieken kívül még olyasmit is beszélnünk nekik, ami
b azt eredményezi, hogy a lehető legkevésbé féljenek a haláltól? Vagy talán azt hiszed, valaha is bátor ember válhat abból, aki ezt a félelmet magában hordozza?

ADEIMANTOSZ

Zeuszra, nem én.

SZÓKRATÉSZ

S hihető-e, hogy bárki is, aki az alvilági meséket valóságnak, éspedig borzalmas valóságnak tartja, mentes maradjon a halálfélelemtől, s a csatában inkább válassza a halált, mint a vereséget és a rabszolgaságot?*

ADEIMANTOSZ

Egyáltalában nem.

SZÓKRATÉSZ

Márpedig akkor nyilván azokat is szemmel kell tartanunk, akik az efféle mítoszok előadására szánják magukat, s kérnünk kell őket, ne ócsárolják csak úgy egyszerűen az alvilági életet, sőt inkább dicsérjék, mert különben a beszédük aligha fog használni a katonaéletre készülő ifjaknak.

c

ADEIMANTOSZ

Bizony ezt kell tennünk.

SZÓKRATÉSZ

Más szóval: minden ilyesmit ki kell irtanunk, kezdve mindjárt ezzel a verssel:

Napszámban szivesebben túrnám másnak a földjét,
egy nyomorultét is, kire nem szállt gazdag örökség,
*mint hogy az összes erőtlen holt fejedelme maradjak,**

vagy például ezt:

föl ne hasítsa a földet . . .
isten s ember előtt, mert föltárulnak a nyirkos
*rettenetes termek, miket isteneink is utálnak,**

vagy az ilyesmit:

Ó jaj, hát csakugyan van Hádész háza ölében
*lélek is, árnykép is, hanem élete csöpp sem az árnynak!,**

vagy ezt:

eszmélést egyedül neki nyújtott Perszephoneia
*holta után is; puszta szökellő árny csak a többi,**

aztán ezt:

lelke a tagjaiból kiröpült s Hádészbe lesurrant,
*sorsán sírva, s az ifjúságot, erőt odahagyva,**

387 a továbbá:

. . . . . *a lélek a föld mélyébe sziszegve*
*füstként szállt tova,**

vagy ezt:

Mint mikor isteni barlang mély zugolyán denevérek
röpdösnek surrogva, s a sziklárói, a csoportból
egy leesik, mire ott fönt mind összébb tapadoznak,
*így mentek surrogva azok.**

b Ami ezeket, s az ezekhez hasonló helyeket illeti, majd szépen megkérjük Homéroszt és a többi költőt, hogy ne haragudjanak, ha töröljük őket; nem mintha nem volnának költőiek, s a nagyközönség nem hallgatná őket szívesen, hanem azért, mert minél költőibbek, annál kevésbé szabad hallgatni őket a gyermekeknek és a férfiaknak, akiktől azt várjuk, hogy a szabadságot szeressék, s a rabszolgaságtól jobban féljenek, mint a haláltól.

ADEIMANTOSZ
Kétségtelenül így van.

A FÁJDALOM ÉS ÖRÖM TÚLZÓ KITÖRÉSEIT MEG KELL TILTANI

II. SZÓKRATÉSZ

De akkor az Alvilágra vonatkozó, hátborzongató és ijesztő elnevezéseket is mind el kell vetnünk: a „Siralmak folyóit", a „Borzalmak folyóit", a „Halottak országait", a „Kiaszottak folyóit", s egyéb ilyen veretű kifejezéseket, amelyek (ahogy ő képzeli) mindenkit, aki hallja őket, megreszkettetnek. Megengedem, hogy más célra talán meg is felelnek; mi azonban attól tartunk, hogy az őrök az efféle rémítgetéstől a kelleténél melegebbé és lágyabbá lesznek.

ADEIMANTOSZ

Ez az aggodalom bizony nagyon is indokolt.

SZÓKRATÉSZ

Mellőznünk kell tehát őket?

ADEIMANTOSZ

Igen.

SZÓKRATÉSZ

Éppen az ellenkező stílust kell tehát használni a beszédben és a költészetben?

ADEIMANTOSZ

Természetesen.

SZÓKRATÉSZ

Ki kell selejteznünk a nagyszerű férfiak siránkozásait és nyögdécseléseit is?

ADEIMANTOSZ

Szükségszerűleg, miként már az előbbieket is kiselejteztük.

SZÓKRATÉSZ

De lássuk csak, vajon helyesen járunk-e el, mikor ezt tesszük. Nos, mi azt valljuk, hogy a becsületes ember egy másik becsületes ember számára – még ha barátja is – a halált bizonyára nem tartja valami nagy szerencsétlenségnek.

ADEIMANTOSZ

Igen, ezt valljuk.

SZÓKRATÉSZ

Akkor nem is valószínű, hogy úgy siránkozzon felette, mint ha valami nagy szerencsétlenség érte volna.

ADEIMANTOSZ

Nem bizony.

SZÓKRATÉSZ

e Sőt azt is állítjuk, hogy az ilyen ember a helyes élet szempontjából a legkönnyebben megelégszik önmagával, s éppen ő szorul a világon legkevésbé másra.

ADEIMANTOSZ

Igaz.

SZÓKRATÉSZ

De éppen ezért neki a legkevésbé borzasztó, ha meg kell válnia fiától, testvérétől, vagyonától vagy más kedves dologtól.

ADEIMANTOSZ

Csakugyan így van.

SZÓKRATÉSZ

Tehát ő siránkozik a legkevésbé, és a lehető legnagyobb mérséklettel viseli, ha valami ilyen szerencsétlenség éri.

ADEIMANTOSZ

Feltétlenül.

SZÓKRATÉSZ

Nagyon is igazunk van tehát, amikor elvetjük a hírneves férfiak siránkozásait, s inkább az asszonyok szájába ad-
388 a juk őket – sőt még ezekébe sem, ha tartjuk őket valamire –, no meg semmirekellő férfiak szájába, hogy aztán azok, akiket az ország védelmére kívánunk nevelni, visszaret-tenjenek tőle, hogy ilyesmit tegyenek.

ADEIMANTOSZ

Nagyon helyes.

SZÓKRATÉSZ

Megint csak arra kell tehát kérnünk Homéroszt és költőtársait, hogy ne szerepeltessék Akhilleuszt, egy istennő fiát, úgy, hogy

oldalt is feküdött olykor, s olykor meg a hátán,
olykor az orcáján: végül fölkelve, a tenger
*partján bánatosan föl-alá járt,**

b sem pedig úgy, amint

mindkét kézzel a kormos port markolta a földről,
*szórta fejére vadul,**

s általában, amint Homérosz őt különböző helyzetekben nagy sírás-rívás közt ábrázolja. De Priamoszt, az istenek közeli rokonát se ábrázolja úgy, amint rimánkodik

. . . . . fetrengve a trágyán,
*néven szólongatva külön-külön is valamennyit,**

s még ennél is sokkal nyomatékosabban kérjük majd arra, hogy legalább az isteneket ne ábrázolja úgy, hogy jajveszékelve ilyeneket mondanak:

c *Jaj nyomorult, átokra ki szültem a legderekabbat,*
*megszültem fiamat ragyogónak.**

S ha már így szerepeltet is egyes isteneket, legalább a legnagyobb istent ne merészelje annyira a lényétől eltérően ábrázolni, hogy az így szóljon:

Jaj, be nagyon szeretett férfit látok szemeimmel,
*mint űzik bástyák körül őt, sír bennem a lélek,**

meg hogy:

Jaj nékem, Szarpédónt, kit legjobb szeretek, most
d *így leigázza a Moira, Menoitiadész keze által.**

III. Mert ha az ilyesmit, kedves Adeimantoszom, a mi ifjaink komolyan hallgatnák, ahelyett, hogy – mint méltatlan beszédet – kinevetnék, akkor aligha tartaná magához méltatlannak egyikük is, aki mégiscsak ember, az ilyen viselkedést, s aligha tenne magának szemrehányást, ha netán eszébe jutna ilyesmit beszélni vagy megtenni; ellenkezőleg: minden szégyenérzet nélkül, egy cseppet sem türtőztetve magát, jelentéktelen kellemet-

lenségek miatt is vége-hossza nélküli sirámokat és kesergéseket zengedezne.

e ADEIMANTOSZ

Nagyon igaz, amit mondasz.

SZÓKRATÉSZ

Márpedig ennek nem szabad így lennie – amint ezt iménti fejtegetésünk megmutatta; s ebben meg kell nyugodnunk mindaddig, amíg csak valaki egy más, elfogadhatóbb érveléssel meg nem győz bennünket.

ADEIMANTOSZ

Bizony nem szabad így lennie.

SZÓKRATÉSZ

Másfelől túlságosan nevetős kedvűnek sem szabad az embernek lennie: ha valaki erős hahotázásban tör ki, ezt rendszerint erős hangulatváltozás követi.

ADEIMANTOSZ

Én is azt hiszem.

SZÓKRATÉSZ

389 a Nem szabad tehát belenyugodnunk abba, ha egy költő úgy ábrázol tekintélyes embereket, amint erőt vesz rajtuk a nevetés; s még kevésbé, ha isteneket ábrázol így.

ADEIMANTOSZ

Bizony ezt még kevésbé tűrhetjük.

SZÓKRATÉSZ

Tehát azt sem fogadhatjuk el Homérosztól, mikor így beszél az istenekről:

*És ki nem oltódó nevetésre fakadtak a boldog istenek ott, látván Héphaisztosz mint sürög és fúj.**

Az ilyesmi a te fölfogásod szerint bizonyára nem fogadható el.

ADEIMANTOSZ

b Ha éppen tetszik, veheted az enyémnek is; elég az hozzá, hogy valóban nem fogadható el.

A VEZETŐNEK ÁLLAMÉRDEKBŐL JOGA VAN A MEGTÉVESZTÉSRE

SZÓKRATÉSZ

Meg aztán az igazságot is nagy becsben kell tartani. Mert ha helyes volt előbbi megállapításunk, tehát ha igaz az, hogy az isteneknek nem hajt hasznot a hazugság, az embereknek azonban, mintegy gyógyszerként, hasznos, akkor nyilvánvaló, hogy alkalmazását az orvosokra kell bíznunk, a magánembereknek ellenben nem szabad hozzányúlniuk.

ADEIMANTOSZ

Nyilvánvaló.

SZÓKRATÉSZ

Ha tehát egyáltalában valakinek, akkor csakis az állam vezetőinek áll jogában a hazugsággal való megtévesztés,
c akár az ellenséggel, akár a polgársággal szemben, az állam érdekében; mindenki másnak tilos ehhez az eszközhöz folyamodnia. Sőt ha az ilyen rangú vezetőkkel szemben egy magánember hazudik, állítom, hogy ugyanolyan vagy még súlyosabb hibát követ el, mint ha

a beteg az orvos előtt, vagy a testét edző ember a testnevelő előtt a saját egészségi állapotáról nem az igazat mondja; vagy ha valaki a kormányosnak nem mondja meg az igazat a hajó állapotáról vagy arról, hogy a matrózok – akár ő maga, akár valamelyik matróztársa – mivel foglalatoskodnak.

ADEIMANTOSZ

Tökéletesen így van.

d SZÓKRATÉSZ

Ha tehát az államban másvalakit csípnek rajta a hazugságon,

. . . olyat . . . , ki a közre hoz áldást:
*mert a jövendőt mondja, a közt gyógyítja, vagy épít,**

azt meg is büntetik, mert olyasmire mutat példát, ami az államot, akárcsak a hajót, könnyen felforgathatja vagy veszélybe sodorhatja.

ADEIMANTOSZ

Már tudniillik, ha e szavakat tettek is követik.

A HŐSÖKET NEM SZABAD TELHETETLENNEK ÉS KAPZSINAK ÁBRÁZOLNI

SZÓKRATÉSZ

S vajon józan önmérsékletre nem lesz-e szüksége az ifjaknak?

ADEIMANTOSZ

Hogyne lenne!

SZÓKRATÉSZ

S a józan önmérsékletnek nem az-e a legfőbb követelménye az átlagember számára, hogy a vezetőknek alá-
e rendelje magát, ő maga pedig vezetője legyen a vágyainak ételben, italban és szerelemben?

ADEIMANTOSZ

De, azt hiszem, igen.

SZÓKRATÉSZ

Véleményem szerint tehát az az okos beszéd, aminőt például Diomédész mond Homérosznál:

Bátya, csak ülj veszteg, s hallgatva hajolj
*a szavamra!,**

s ami ezután következik:

Ám az erőt lehelő nagy akhájok csöndbe haladtak,
*úgy félték a parancsnokokat,**

390 a és a többi ehhez hasonló.

ADEIMANTOSZ

Igen, ez az okos beszéd.

SZÓKRATÉSZ

Hát vajon az ilyesmi:

*Lomha borostömlő, szarvasszivü és kutyaképű,**

s ami még utána következik, s általában az olyan vakmerőségek, amilyenek sokszor egyik-másik közember szá-

jából prózában vagy valami költeményben a vezetők ellen elhangzanak, helyeselhetők-e?

ADEIMANTOSZ
Bizony nem helyeselhetők.

SZÓKRATÉSZ
Legalábbis a józan önmérséklet szempontjából aligha válnék előnyére ifjainknak az ilyen beszédek hallgatása: persze, hogy más tekintetben talán szórakoztató, azon nincs mit csodálkozni. Vagy talán te nem így gondolod?

ADEIMANTOSZ
De így.

IV. SZÓKRATÉSZ
Hát amikor egy költő azt mondatja a legbölcsebb emberrel, hogy neki bizony az a legszebb dolog a világon, mikor a vendégek

b *. . . ülnek sorban, mellettük dúsan az asztal*
rakva kenyérrel meg hússal, s meregetve a színbort,
*körben hordja a töltögető, s poharukba betölti,**

vajon célszerű-e az önfegyelmezés szempontjából, hogy az ifjak ilyeneket halljanak? Vagy akár ezt:

*. . . a legcsúfabb éhezve betölteni sorsunkat.**

S vajon célszerű-e olyasmit hallaniuk, hogy Zeusz, mi-
c közben a többi isten és az emberek aludtak, egyedül virrasztva terveket kovácsolt, de ezekről a szerelmi vágy miatt egykettőre elfeledkezett, és Héra láttára annyira elvesztette önuralmát, hogy még csak a házba sem akart

bemenni, hanem ott akart vele a földön eggyé lenni, mert – mint mondta – még akkor sem vett rajta annyira erőt a vágy, mikor először közeledtek egymáshoz, „jó szüleik tudtán kívül"?* Vagy például azt, hogy Arészt és Aphroditét hasonló okok miatt Héphaisztosz megkötözte?*

ADEIMANTOSZ

Zeuszra, én sem hiszem, hogy ez nagyon célszerű volna.

d SZÓKRATÉSZ

Ha ellenben kiváló emberek szóval vagy tettel minden helyzetben kemény ellenállást fejtenek ki, ezt ifjainknak látniuk és hallaniuk kell; például az ilyesmit:

Majd mellére csapott s a szivét korholta szavával:
*„Tűrj, szív, tűrtél már hajdan te kutyábbat is ennél . . ."**

ADEIMANTOSZ

Kétségtelenül így van.

SZÓKRATÉSZ

De azt sem szabad tűrnünk, hogy a férfiak megvesztegethetők és haszonlesők legyenek.

ADEIMANTOSZ

Nem bizony.

e SZÓKRATÉSZ

S nem szabad nekik arról dalolnunk, hogy:

*Az ajándék – ó, az ajándék! – megpuhítja még az isteneket és a tekintélyes királyokat is.**

Akhilleusz nevelőjét, Phonixot sem dicsérhetjük, hogy igen okosan beszélt, mikor azt tanácsolta Akhilleusznak: csak akkor segítsen az akhájoknak, ha ajándékot kap tőlük, ajándék nélkül azonban ne hagyjon föl haragjával.* Magát Akhilleuszt illetőleg pedig nem tartjuk helyénvalónak, s nem is hisszük el, hogy annyira haszonleső lett volna, hogy ajándékot fogadott el Agamemnóntól,* s hogy csak váltságdíj ellenében volt hajlandó a holttestet kiadni, s másképp nem volt rá kapható.*

391 a ADEIMANTOSZ

Bizony nem volna helyes az ilyesmiért lelkesedni.

SZÓKRATÉSZ

Tulajdonképp restellem is Homéroszról kimondani, hogy nem istenes dolog Akhilleuszról ilyesmit állítani, vagy másnak a szavára elhinni; de ilyen az is, amit Apollónnak mondott:

Rászedtél, Nyilazó, leg-ölőbb isten te, . . .
*megbosszulnám ezt rajtad, csak volna erőm rá!**

b Meg hogy a folyóval – egy istennel! – szemben engedetlen volt, sőt kész volt vele még harcba is szállni;* meg hogy a fajfürtjeiről, amelyek pedig egy másik folyónak, Szperkheiosznak voltak szentelve, ezt mondta:

*Patroklosznak adom hajamat, vigye sírba magával.**

S hogy ezt meg is tette, azt már nem szabad elhinnünk. De éppúgy Hektórnak a Patroklosz sírja körül való meghurcolását,* s a hadifoglyoknak a máglyán való leölését,* ezt is mind hazugságnak kell tartanunk, s nem
c szabad eltűrnünk, hogy ifjaink elhiggyék azt, hogy Ak-

hilleusz – egy istennőnek és Péleusznak, a világ legokosabb emberének, és Zeusz harmadizigleni leszármazottjának a gyermeke, az igen bölcs Kheirón neveltje – annyira megháborodott volna, hogy benne két, egymással teljesen ellentétes betegség lakozott: egyfelől a haszonleséssel párosult rabszolgaszellem, másfelől az istenekkel és emberekkel szemben való gőg.

ADEIMANTOSZ

Igazad van.

V. SZÓKRATÉSZ

Ne higgyük tehát el, s ne engedjük meg azokat a meséket se, hogy Thészeusz, Poszeidón fia, vagy Peirithoosz,
d Zeusz fia olyan ocsmány rablásokra vetemedett, semhogy bármely más istenivadék vagy hérósz olyan szörnyű és istentelen tetteket merészelt végrehajtani, amilyeneket manapság róluk hazudoznak, hanem kényszerítsük a költőket, hogy vagy ne tulajdonítsanak nekik ilyen cselekedeteket, vagy ne mondják róluk, hogy isteneknek a gyermekei, de mind a kettőt egyszerre semmi esetre se állítsák, és ne próbálják ifjainkkal elhitetni,
e hogy az istenektől gonoszság is származhatik, s hogy a hérószok semmivel sem jobbak az embereknél, mert – mint fentebb már kifejtettük – az ilyen beszéd sem nem istenfélő, sem nem igaz; hiszen eléggé megmagyaráztuk már, hogy az istenektől semmiképpen sem származhat rossz.

ADEIMANTOSZ

Hogy is lehetne ez másképp!

SZÓKRATÉSZ

Hozzá még az ilyen beszéd mindenkire, aki hallja, csak

káros lehet: mindenki megbocsátja önmagának a saját gonoszságát, abban a meggyőződésben, hogy hiszen ilyesmit megtesznek s megtettek

*az istenek közeli ivadékai is, akik Zeusz mellett vannak, s akiknek ősi Zeusz-oltára ott áll az Ida hegyén az éterben, s akikből még nem veszett ki az istenek vére.**

Tehát el kell némítanunk az ilyen mítoszokat, nehogy
392 a ifjainkban a gonoszságra hajló könnyelműséget nagymértékben kifejlesszék.

ADEIMANTOSZ
Minden bizonnyal.

SZÓKRATÉSZ
Mármost, mikor azt akarjuk meghatározni, hogy milyen történeteket szabad elbeszélni s milyeneket nem, vajon miféle tárgykör lehet még hátra? Mert arról már nyilatkoztunk, hogy miképp kell az istenekről, a daimónokról, a félistenekről és az Alvilágról beszélni.

ADEIMANTOSZ
Igen.

SZÓKRATÉSZ
Az emberek tehát még hátravolnának?

ADEIMANTOSZ
Csakugyan.

SZÓKRATÉSZ
Igen ám, kedvesem, csakhogy ezt a kérdést egyelőre még lehetetlenség elintéznünk.

ADEIMANTOSZ

Miért?

SZÓKRATÉSZ

Mert – úgy vélem – ezt fogjuk mondani: a költők és az
b elbeszélők az emberek esetében a legfontosabb dolgokban tévednek, mondván, hogy köztük sokan vannak, akik igazságtalanok s mégis boldogok, ellenben sokan, akik igazságosak s mégis szerencsétlenek; s hogy az igazságtalan cselekedet, ha titokban marad, előnyt jelent, az igazságosság viszont másoknak talán jó lehet, de önmagunknak csak kárunkra van; s meg is fogjuk tiltani, hogy ilyesmit beszéljenek, azt viszont megkövetelj ük, hogy ennek éppen az ellenkezőjét hangoztassák költeményekben és mítoszokban. Nem gondolod, hogy így van?

ADEIMANTOSZ

Sőt egészen biztosan tudom.

SZÓKRATÉSZ

De ha elismered, hogy ebben igazam van, akkor azt kell mondanom, hogy máris egyetértesz velem mindabban, amire kutatásunk kezdettől fogva irányul.

ADEIMANTOSZ

Nagyon helyes az ellenvetésed.

c SZÓKRATÉSZ

Csakhogy arra nézve, hogy az emberekről csakugyan így kell beszélnünk, majd csak akkor érthetünk egyet véglegesen, ha előbb rájövünk, milyen is voltaképpen az igazságosság, tudniillik, hogy természeténél fogva hasz-

nára van annak, aki magában hordozza, akár ilyennek látszik az illető, akár nem.

ADEIMANTOSZ
Tökéletesen igazad van.

AZ ELŐADÁS FORMÁI

VI. SZÓKRATÉSZ
Ami tehát a beszéd tárgyát illeti, azt ezzel be is fejezhetjük, s azt hiszem, áttérhetünk a kifejezés formájának a taglalására, mert ezzel aztán teljesen kimerítjük nemcsak azt, hogy mit kell beszélni, hanem azt is, hogy hogyan.

ADEIMANTOSZ
Nem egészen értem, amit mondasz.

d SZÓKRATÉSZ
Márpedig meg kell értened; így talán könnyebb lesz: ugyebár, mindaz, amit a mesemondók vagy a költők elmondanak, tulajdonképp nem más, mint elmúlt, jelen vagy jövendő dolgok elbeszélése?

ADEIMANTOSZ
Mi is lehetne más?

SZÓKRATÉSZ
Mármost ezt – ugyebár – vagy egyszerű, vagy utánzás által történő elbeszéléssel, vagy pedig egyszerre mind a kettővel érik el?

ADEIMANTOSZ
Ezt is szeretném még világosabban látni.

SZÓKRATÉSZ

Úgy látszik, nevetséges és zavaros fejű tanítómester vagyok. Ezért majd – akárcsak azok, akik nem képesek
e értelmesen beszélni – nem általánosan mondom el, amit akarok, hanem kiragadok egy kis részt, s azon próbálom a kérdést megvilágítani. Nos, figyelj ide. Ismered, ugyebár, az Iliasz bevezetését, melyben a költő elmondja hogy Khrüszész Agamemnóntól a leánya kiadását kéri, mire Agamemnón méregbe jön, Khrüszész pedig,
393 a mivel célját nem érte el, Apollón istenhez folyamodik, s átkot szór az akhájokra?

ADEIMANTOSZ

Ismerem.

SZÓKRATÉSZ

No, hát akkor azt is tudod, hogy e sorokig:

. . . . . *kérlelte az összes akháj hőst,*
*Átreusz két sereget-tagoló sarját a leginkább,**

maga a költő beszél, és meg sem kísérli képzeletünket abba az irányba terelni, mintha másvalaki beszélne,
b mint ő; ettől fogva azonban úgy beszél, mintha ő volna Khrüszész, s mindenáron azt akarja velünk elhitetni, hogy nem Homérosz beszél, hanem a pap, az aggastyán. Sőt csaknem az egész elbeszélést, amely az Ilionban, Ithakában s az Odüsszeiában történő eseményeket tartalmazza, így szerkesztette meg.

ADEIMANTOSZ

Valóban így van.

SZÓKRATÉSZ

Mármost, ugyebár, elbeszélés az is, mikor beszédeket, s az is, mikor beszédek közé eső részeket mond el?

ADEIMANTOSZ

Persze hogy az.

SZÓKRATÉSZ

c De mikor – valaki másnak a szerepében – egy beszédet elmond, nem látjuk-e, hogy a maga előadását lehetőleg azéhoz igyekszik hasonlóvá tenni, akit, mint beszélőt, előre bejelentett?

ADEIMANTOSZ

De igen.

SZÓKRATÉSZ

Márpedig ha magát akár hangban, akár taglejtésben egy más személyhez akarja hasonlóvá tenni, ez azt jelenti, hogy utánozza azt, akivel való hasonlóságra törekszik?

ADEIMANTOSZ

Igen.

SZÓKRATÉSZ

Az ilyen eljárással tehát a költő, éppúgy, mint más költők is, az utánzás által való elbeszélést alkalmazza.

ADEIMANTOSZ

Kétségtelenül.

SZÓKRATÉSZ

Ha viszont a költő sehol sem rejti el magát, akkor egész
d költészete és elbeszélése utánzás nélküli alakot ölt. De

hogy megint azt ne mondd: nem érted, hogy miként lehetséges ez, mindjárt meg is magyarázom. Ha Homérosz – miután elmondta, hogy Khrüszész magával vitte a leánya váltságdíját, a táborba ment, s könyörgéssel fordult az akhájokhoz, de legfőképp a két királyhoz – ezután nem Khrüszész személyében beszélne, hanem tovább is mint Homérosz, akkor ez, tudd meg, nem volna utánzás, hanem egyszerű elbeszélés. Éspedig körülbelül így hangzanék – én persze nem versben mon-
e dom el, mert nem vagyok költő –: „Miután a pap odaérkezett, imában kérte az istenektől, engedjék meg az akhájoknak, hogy Tróját elfoglalják, maguk pedig épségben hazakerüljenek; de a leányát adják ki neki, fogadják el a váltságdíjat, és hajoljanak meg Apollón előtt. Mikor beszédét befejezte, a többiek mind tisztelettel vették körül, és helyeseltek neki; Agamemnón azonban méregbe jött, s ráparancsolt, hogy azonnal távozzon, s ne merjen többé visszatérni, mert különben nem védi meg őt sem a papi botja, sem az isten szent szalagjai; sőt azt is megmondta neki, hogy a leány előbb fog mellette megöregedni Argoszban, mint hogy kiszabadulna; aztán
394 a sürgette, hogy kotródjon el, s ne ingerelje őt, mert különben aligha kerül haza ép bőrrel. Mikor az öreg ezt meghallotta, megszeppent, és szó nélkül eltávozott; de amint távolabb jutott a tábortól, buzgó könyörgéssel fordult Apollónhoz, s – különféle nevein szólította az istent – kérve kérte, s emlékeztette rá, hogy templomépítéssel és áldozatok bemutatásával mennyi kedves ajándékot ajánlott fel neki; mindennek viszonzásául kér-
b te az istent, hogy álljon bosszút nyilaival az akhájokon az ő könnyeiért." Így alakulna, kedves barátom, az utánzás nélküli, egyszerű elbeszélés.

ADEIMANTOSZ

Most már értem.

VII. SZÓKRATÉSZ

Hát akkor értsd meg azt is, hogy ennek éppen ellenkezője az az előadásmód, mikor a költőnek az egyes beszédek közé eső szavait elhagyjuk, s csupán a váltakozó beszédeket hagyjuk meg.

ADEIMANTOSZ

Ezt is értem: a tragédiában figyelhetünk meg ilyesmit.

SZÓKRATÉSZ

Nagyon helyesen jegyezted meg, s azt hiszem, most végre világosan áll előtted, amint az előbb még nem tudtál megérteni, hogy a költészet és a mesemondás
c vagy egészen utánzásból áll, például – mint te is megjegyezted – a tragédia és a komédia, vagy egészen magának a költőnek az elbeszéléséből – ezt főképp a dithüramboszokban láthatjuk, vagy pedig mind a két előadásmód megvan benne, például az epikus költeményekben, s egyebütt is, ha ugyan ezt is megérted.

ADEIMANTOSZ

Most már mindent értek, amit akkor mondani akartál.

SZÓKRATÉSZ

Nos, akkor emlékezz vissza arra is, amit még előbb mondtunk: hogy azt már kifejtettük, hogy mit szabad beszélni, de hátravan még annak a vizsgálata, hogy miképp kell beszélni.

ADEIMANTOSZ

Emlékszem erre is.

d SZÓKRATÉSZ

Nos, éppen ez az, amire akkoriban céloztam: meg kellene állapodnunk abban, vajon megengedjük-e a költőknek, hogy elbeszéléseikben az utánzást akalmazzák; vagy csak bizonyos esetekben utánozhatnak, más esetekben nem – megszabva, hogy melyik esetben mit –, vagy pedig egyáltalában ne utánozzanak.

ADEIMANTOSZ

Úgy sejtem, kérdésed tulajdonképpen arra irányul, befogadjuk-e államunkba a tragédiát és a komédiát, vagy ne.

SZÓKRATÉSZ

Lehet, hogy erre, de lehet, hogy még ennél is többre; egyelőre még magam sem tudom; mindenesetre arra kell mennünk, amerre a beszélgetés gondolatmenete, mint a szél, hajt bennünket.

e ADEIMANTOSZ

Jól mondod.

AZ ŐRÖKNEK TILOS AZ „UTÁNZÁS"

SZÓKRATÉSZ

Ezt a kérdést vedd tehát fontolóra, Adeimantoszom: szabad-e utánzóknak lenniük a mi őreinknek vagy sem. Vagy talán előbbi megállapításainkban már az is benne foglaltatik, hogy egy ember csak egy foglalkozást láthat el jól, sokat nem; s ha ezt mégis megpróbálja, akkor – azáltal, hogy sokat markol – nagyon könnyen mindenben elveszítheti az esélyét arra, hogy számottevő ember legyen.

ADEIMANTOSZ

Bizony ezzel számolnia kell.

SZÓKRATÉSZ

Nos, ugyanez áll az utánzásra is: ugyanaz az ember nem tudhat sokféle dolgot olyan jól utánozni, mint egyet.

ADEIMANTOSZ

Persze hogy nem tudhat.

SZÓKRATÉSZ

395 a Alig hihető tehát, hogy valaki egyszerre érdemleges foglalkozást is folytasson, meg sok mindent utánozzon is, s általában utánzó művész legyen; hiszen még azt a két utánzóművészetet, amelyek látszólag oly közel vannak egymáshoz – a komédiát és a tragédiát –, sem művelheti jól ugyanaz a költő egyszerre. Márpedig, ugyebár, e két művészetet az imént utánzásnak nevezted?

ADEIMANTOSZ

Igen. S igazad van: ugyanaz a költő nem művelheti jól mind a kettőt egyszerre.

SZÓKRATÉSZ

Sőt többet mondok: rhapszódosz és színész sem lehet valaki egyszerre.

ADEIMANTOSZ

Úgy van.

SZÓKRATÉSZ

b De tovább megyek: a komédiaíró nem használhatja ugyanazt a színészt, akit a tragédiaíró; márpedig ez mind az utánzás körébe esik. Vagy talán nem?

ADEIMANTOSZ

De igen.

SZÓKRATÉSZ

Sőt szerintem még ennél is jobban felaprózódik, kedves Adeimantoszom, az ember természete, úgyhogy lehetetlenség neki sokfélét jól utánozni, vagy éppen magukat a cselekvéseket folytatni, amelyeknek az utánzások csak másolói.

ADEIMANTOSZ

Tökéletesen igaz.

VIII. SZÓKRATÉSZ

Ha tehát kitartunk eredeti tételünk mellett, hogy őreinknek – minden egyéb mesterségről lemondva – az
c állam szabadsága szakértő munkásaivá kell válniuk, és semmi egyébbel nem szabad foglalkozniuk, csak ami erre irányul, akkor nekik tulajdonképpen nem is szabad mást tenniük vagy utánozniuk; s ha már utánoznak valamit, akkor utánozzák már gyermekkoruktól fogva azt, ami hozzájuk illik: a bátor, mértékletes, istenfélő, szabad férfiakat, s minden ilyen erényt; a szabad emberhez nem illő dolgokat ellenben se ne cselekedjék, se ügyesen ne utánozzák, s éppúgy semmi rút dolgot se,
d nehogy az utánzásnak az legyen az eredménye, hogy maguk is olyanná lesznek. Vagy talán nem tapasztaltad még, hogy az utánzás, ha a gyermekkortól kezdve végigvonul az egész életen, lassanként szokássá és természetté válik, akár a testre és a beszédre, akár a gondolkodásra vonatkozik?

ADEIMANTOSZ

De nagyon is.

Szókratész

Nem engedhetjük tehát meg, hogy olyan emberek, akikkel állítólag törődünk, s akiknek derék férfivá kell lenniük, férfi létükre asszonyt utánozzanak, akár fiatalt, akár öreget, akár olyat, aki a férjét szidalmazza, akár olyat,
e aki nagy kevélyen istenekkel vetélkedik, mert boldogságában elbízza magát,* vagy aki sorscsapások közt bánatban és siralomban vergődik; még kevésbé egy beteg, szerelmes vagy éppen szülő asszonyt!

Adeimantosz

Teljesen egyetértek veled.

Szókratész

De szolgai munkát végző női vagy férfi rabszolgát sem!

Adeimantosz

Persze hogy nem.

Szókratész

De nyilván a hitvány férfiakat sem, a gyávákat, s akik mindannak az ellenkezőjét teszik, mint amit az imént mondtunk; akik egymást rágalmazzák és kicsúfolják,
396 a akik mocskos szavakat mondanak, akár részegen, akár józanul; s általában semmit, amit az ilyen emberek szóban vagy tettben önmaguk vagy egymás ellen vétenek; de minden bizonnyal ahhoz sem szabad ifjainkat hozzászoktatnunk, hogy szóval vagy tettel őrjöngőket utánozzanak; ismerni persze kell az őrjöngő meg a gonosz férfiak és asszonyok természetét is; de ilyesmit sem cselekedni, sem utánozni nem szabad.

Adeimantosz

Nagyon is igaz.

SZÓKRATÉSZ

De tovább megyek: szabad-e utánozniuk a kovácsokat vagy más mesterembereket, a hadihajók evező legénységét vagy parancsnokaikat s egyéb mesterségek körébe eső tevékenységet?

ADEIMANTOSZ

Hogy volna ez lehetséges, mikor a figyelmüket sem szabad semmi ilyesmire fordítaniuk?

SZÓKRATÉSZ

Hát vajon nyerítő lovakat, bőgő bikákat, zúgó folyókat, bömbölő tengert, égdörgést és ezekhez hasonló dolgokat utánozhatnak-e?

ADEIMANTOSZ

De hiszen megtiltottuk nekik, hogy őrjöngjenek vagy őrjöngőket utánozzanak.

SZÓKRATÉSZ

Ha tehát jól értem, amit mondasz, van egy olyan előadási és elbeszélési forma, amelyet a valóban derék és becsületes ember használ, mikor valami mondanivalója van; s van aztán egy másik, ettől különböző forma, amelyhez viszont az olyan ember ragaszkodik, s amelyben az szokott elbeszélni, akinek amaz előbbivel ellentétes természete és neveltetése van.

ADEIMANTOSZ

S melyek ezek a formák?

SZÓKRATÉSZ

Én azt hiszem, hogy a derék ember, mikor az elbeszélésben odáig ér, ahol egy jó ember beszél vagy cselekszik

valamit, attól kezdve szívesen folytatja az elbeszélést az illető személyében, és az ilyen utánzás miatt nem is
d restelkedik; s a jó embert is legszívesebben akkor utánozza, mikor ez határozottan és megfontoltan cselekszik; de már sokkal kelletlenebbül és sokkal kevésbé akkor, ha ezt betegség, szerelem, mámor vagy más nyavalya megingatta; ha azonban egy magához méltatlan emberrel kerül szembe, a maga jószántából nem ölti magára a silányabb ember alakját, legföljebb rövid időre, s csak akkor, ha ez véletlenül valami tisztességes dolgot művel; különben pedig átallja ezt megtenni, nemcsak azért, mert nincs gyakorlata abban, hogy ilyen embereket utánozzon, hanem azért is, mert nehezére
e esik, hogy magát a nála hitványabb emberek képére gyúrja és azt öltse magára; ennek már a gondolatától is irtózik, s legfeljebb tréfából teszi meg.

ADEIMANTOSZ

Minden bizonnyal így is van.

IX. SZÓKRATÉSZ

Ezért aztán olyan előadási formát választ, amilyet az imént a homéroszi eposszal kapcsolatban megtárgyaltunk; előadásában tehát meglesz ugyan mindkét forma: az utánzás és az egyszerű elbeszélés, de az utánzás csak kis részt foglal el a nagy terjedelmű elbeszélésben. Nos, nincs igazam?

ADEIMANTOSZ

De igen, ilyennek kell lennie a szóban forgó elbeszélő előadásának.

SZÓKRATÉSZ

397 a Aki aztán nem ilyen, az – minél hitványabb – annál

inkább hajlandó lesz mindent előadni, és semmit sem fog magához méltatlannak tartani; nagy komolyan és a teljes nyilvánosság előtt bármit készségesen utánozni fog, azt is, amit fentebb említettünk: a mennydörgést, a szél, a jégeső, a kocsitengely és a kocsikerék zaját, a trombita, a fuvola, a síp és mindenféle más hangszer, a
b kutyák, juhok, madarak hangját. Az ilyen ember előadása úgyszólván egészen a hanggal és taglejtéssel való utánzásból áll, s legfeljebb egy kis része elbeszélés.

ADEIMANTOSZ

Ez bizony szükségképpen így van.

SZÓKRATÉSZ

Íme, ez az előadásnak az a két formája, amelyre föntebb céloztam.

ADEIMANTOSZ

Igen, ezek azok.

SZÓKRATÉSZ

E formák közül az egyik csupán kis változásokat mutat; s ha valaki a beszédnek megadja a kellő hangnemet és ütemet, akkor a helyesen beszélő ember jóformán végig
c egy és ugyanazon hangnemben beszélhet, mert a változások kicsinyek; s ugyanígy áll a dolog az ütemmel is.

ADEIMANTOSZ

Kétségtelenül.

SZÓKRATÉSZ

Hát vajon a másik forma? Nem éppen az ellenkezőt kívánja-e: mindenféle hangnemet és mindenféle üte-

met? Már persze ha a jellegének megfelelő akar lenni, mert hiszen mindenféle változás megvan benne.

ADEIMANTOSZ

Nyilván így áll a dolog.

SZÓKRATÉSZ

Mármost, ugyebár, minden költő, s általában mindenki, aki valamit elmond, az előadás e formáinak vagy az egyikét, vagy a másikát alkalmazza, vagy pedig kettőből kever egy harmadikat?

ADEIMANTOSZ

Szükségképpen így van.

d SZÓKRATÉSZ

Akkor hát mit tegyünk? Valamennyit befogadjuk-e államunkba, vagy csupán az egyik tiszta formát, vagy pedig a kevertet?

ADEIMANTOSZ

Ha az én szavam dönthet, csupán azt a tiszta formát, amely az erényt utánozza.

SZÓKRATÉSZ

Csakhogy, Adeimantoszom, szórakoztató ám a kevert forma is, sőt a gyermekeknek, nevelőknek és a nép nagy tömegeinek éppen az a legkedvesebb, amely ellentétje az általad választott formának.

ADEIMANTOSZ

Persze hogy az a legkedvesebb.

SZÓKRATÉSZ

De azért aligha tartanád beleillőnek az államunkba; hi-
e szen nálunk nincs helye sem a kétlaki, sem a soklaki embernek, hanem mindenki csak egy dolgot végez.

ADEIMANTOSZ

Bizony nem is illik bele.

SZÓKRATÉSZ

Ez az oka annak, hogy csak az ilyen államban találunk olyan vargát, aki csupán varga, nem pedig egyúttal kormányos is a vargaság mellett; olyan földművest, aki csupán földműves, nem pedig egyúttal bíró is a földművesség mellett; olyan katonát, aki csupán katona, nem pedig egyúttal pénzember is a katonaság mellett, és így tovább.

ADEIMANTOSZ

Igazad van.

AZ UTÁNZÓMŰVÉSZETET KI KELL REKESZTENI AZ ÁLLAMBÓL

SZÓKRATÉSZ

Nyilvánvaló tehát, hogy ha aztán egy olyan ember ér-
398 a kezne államunkba, aki képes volna művészetével mindenféle alakot ölteni, és mindenféle dolgot utánozni, s költeményeit akarná nekünk bemutatni, talán nagy tisztelettel öveznénk, mint egy szent, csodálatra méltó és kedves embert, de azért mégiscsak azt mondanánk neki, hogy ilyen ember a mi államunkban nincs, s ilyennek nem is szabad lennie; s valószínűleg el is küldenénk – fejét mürrhával meghintve és gyapjúszalaggal ékesítve

– egy másik államba, s a magunk érdekében beérnénk
b a szárazabb és kevésbé szórakoztató költővel és mesemondóval, aki a becsületes ember beszédét utánozná nálunk, s mondókáját azokban a formákban adná elő, amelyeket törvényerővel eleve kikötöttünk, mikor a katonák nevelésére vállalkoztunk.

ADEIMANTOSZ

Bizonyára ezt tennénk, ha tőlünk függne.

SZÓKRATÉSZ

Ezzel aztán, kedves barátom, a múzsai művészetnek azt a részét, amely az elbeszélésekre és a mondákra vonatkozik, körülbelül ki is merítettük, mert hiszen hogy mit és hogyan kell elmondani, azt egyaránt kifejtettük.

ADEIMANTOSZ

Magam is azt hiszem.

A DALLAM

c X. SZÓKRATÉSZ

Hátravan még az ének és a dal kérdése.

ADEIMANTOSZ

Igen.

SZÓKRATÉSZ

S ha az eddig mondottakkal összhangban akarunk maradni, mindenki könnyen ki is találhatja, hogy mit kell felőlük tartanunk, hogy milyeneknek kell lenniük.

GLAUKÓN (ELNEVETVE MAGÁT)

Úgy látszik, én valahogy kimaradtam a „mindenki"-ből: legalábbis én nem tudnám hamarjában eltalálni, hogy mit kell erről mondanunk, bár azért sejtem.

SZÓKRATÉSZ

d Először is, annyit mindenesetre tudsz te is, hogy a dal három tényezőből áll: szövegből, dallamból és időmértékből.

GLAUKÓN

Igen, ennyit tudok.

SZÓKRATÉSZ

Mármost, ami a szöveget illeti, ez nyilván nem különbözik a nem énekelt szövegtől; legalábbis abban a tekintetben, hogy ugyanazon tartalmi elvek szerint és ugyanúgy van szerkesztve, mint ahogy föntebb már elmondtuk.

GLAUKÓN

Csakugyan.

SZÓKRATÉSZ

A dallamnak és az időmértéknek viszont alkalmazkodnia kell a szöveghez.

GLAUKÓN

Hogy is ne kellene?

SZÓKRATÉSZ

Másfelől azt is mondtuk, hogy az elbeszélésben semmi szükség sincs a gyászra és siralomra.

GLAUKÓN

Nincs is.

e SZÓKRATÉSZ

Nos, melyek a gyászos dallamok? Mondd meg, hiszen te zeneértő vagy.

GLAUKÓN

Az úgynevezett „kevert" és a „magas" lűd, és a hasonló dallamok.

SZÓKRATÉSZ

Ezeket tehát mellőznünk kell, mert nemhogy a férfiaknak, de még azoknak az asszonyoknak sem használnak, akiktől bizonyos kiválóságot várunk.

GLAUKÓN

Valóban így van.

SZÓKRATÉSZ

Továbbá: az őrökhöz a legkevésbé sem illik a részegség, elpuhultság és renyheség.

GLAUKÓN

Magától értetődik.

SZÓKRATÉSZ

Nos, melyek is a lagymatag és a tivornyánál szokásos dallamok?

GLAUKÓN

„Ión" és „lűd" néven ismerünk bizonyos ványadt dalla-
399 a mokat.

SZÓKRATÉSZ

Nos, harcos férfiakról lévén szó, veheted-e ezeknek hasznát, kedves barátom?

GLAUKÓN

Semmi esetre sem. De hátravan még a „dór" és a „phrűg", amelyekről szó lehet.

SZÓKRATÉSZ

Én nem értek a dallamokhoz, de mindenesetre csak azt a dallamot hagyd meg, amely méltó módon tudja utánozni egy olyan férfiúnak a kiejtését és hangsúlyát, aki a háborús cselekményekben és mindenféle kényszerhelyzetben bátran viselkedik; s aki balsorsában is – akár
b sebekkel fenyegető veszélybe s a halálba rohan, akár más szerencsétlenségbe zuhan – megállja a helyét, és keményen szembenéz a sorssal. S aztán hagyj meg egy másikat, amely a békés, nem kényszerű, hanem önként vállalt cselekvést végző férfiúhoz illik; akár arról van szó, hogy valakit valamire kéréssel rá akar venni – egy istent imádsággal, egy embert meggyőzéssel és figyelmeztetéssel –, akár arról, hogy másnak a kérésére, felvilágosítására vagy rábeszélésére készségesen hajlik, s ennek következtében minden sikerül neki, de nem viselkedik fölé-
c nyesen, hanem minden helyzetben józan önmérséklettel cselekszik, és a következményeket szívesen vállalja. Ezt a kétféle: a kényszerű és az önként vállalt cselekvéshez illő dallamot hagyd meg, melyek a szerencsétlen és szerencsés, a józan és bátor férfiak hangját a legszebben fogják utánozni.

GLAUKÓN

Éppen azoknak a meghagyását kívánod tőlem, melyeket az imént már magam is említettem.

SZÓKRATÉSZ

Eszerint tehát az énekben és a dalban nem lesz szükségünk sokhúrú és minden hangnemben játszó hangszerekre.

GLAUKÓN

Azt hiszem, nem.

SZÓKRATÉSZ

d A hárfa, a cimbalom, s általában a sokhúrú és sok hangnemben játszó hangszerek készítőit tehát nem támogatjuk.

GLAUKÓN

Aligha.

SZÓKRATÉSZ

Hát a fuvolakészítőket és a fuvolásokat beereszted-e államunkba? Vagy nem magától értetődik-e, hogy éppen ezt a hangszert nevezhetjük leginkább „sokhúrú"-nak, s hogy a sok hangnemben játszó hangszerek tulajdonképpen a fuvola utánzatai.

GLAUKÓN

Nyilván így van.

SZÓKRATÉSZ

Eszerint csupán a líra és a kithara jöhet számba a városlakók szempontjából; persze a mezőn a pásztoroknak lehet valami sípféléjük is.

GLAUKÓN

A valószínűség legalábbis emellett szól.

e SZÓKRATÉSZ

Tehát semmi újságot nem mondunk, kedves barátom, mikor Apollónt és az Apollón hangszerét Marszüasznál és a Marszüasz hangszerénél többre értékeljük.

GLAUKÓN

Zeuszra, magam sem hiszem.

SZÓKRATÉSZ

A kutyára! Észre se vesszük, hogy egészen megtisztítottuk államunkat, amelyről épp az imént mondtuk, hogy ledér életet folytat.

GLAUKÓN

Nagyon okosan tettük.

A RITMUS

XI. SZÓKRATÉSZ

No, hát akkor csak tisztogassuk tovább. A dallam után szólnunk kell az időmértékről, olyan értelemben, hogy ne hajszoljuk a tarkabarka időmértékeket, sem pedig a legkülönfélébb ütemeket, hanem azt keressük, hogy melyek az okos és férfias életformának megfelelő ritmu-
400 a sok; s ha ezeket felismertük, akkor követeljük is meg, hogy az ilyen ember beszédéhez alkalmazkodjék a láb és a dallam is, s ne megfordítva, a beszéd a lábhoz és a dallamhoz. De hogy melyek ezek a ritmusok, azt – éppúgy, mint a dallamokat is – neked kell elsorolnod.

GLAUKÓN

Zeuszra, ezt nem tudom megmondani. Mert hogy három olyan fajta van, amelyeknek összefonódásából az

egyes ritmusok keletkeznek, aminthogy négy hang van, amelyekből valamennyi dallam levezethető, ennyit még csak mernék eddigi tanulmányaim alapján állítani; de hogy melyek mely életformák utánzásai, ezt már nem tudom megmondani.

b SZÓKRATÉSZ

Sebaj, úgyis meg kell majd még Damónnal beszélnünk, hogy milyen versmérték illik a rabszolgalelkülethez, a dölyfhöz, az eszeveszettséghez s a többi lelki rosszasághoz, s hogy milyen ritmusokat kell meghagynunk az ezekkel ellentétes jellemvonásoknak; azt hiszem, tőle hallottam – bár nem egész világos előttem a dolog –, hogy emlegetett valami „összetett enoplioszt", továbbá daktilust meg hősi versmértéket, amelyet – én bizony nem tudom, hogyan – úgy szerkesztett meg, hogy „fent" és „lent" – a rövidség és a hosszúság megoszlása tekintetében – egyenlővé tette; aztán – úgy rémlik – beszélt
c valami jambusról és troheusról is, amelyekhez ugyancsak hozzáfűzte a hosszúságokat és a rövidségeket. Ezek egyikében-másikában – úgy emlékszem – éppúgy megrótta, illetve dicsérte a „láb" ütemét, mint magát a ritmust, vagy valami olyasmit, ami mindkettőben közös; pontosan nem tudom megmondani; különben is, mint már mondtam, utaljuk ezt a kérdést Damónhoz, úgysem könnyű dolog ezt elemezni. Vagy talán azt hiszed, hogy igen?

GLAUKÓN

Zeuszra, nem én!

SZÓKRATÉSZ

Azt azonban mindenesetre te is meg tudod állapítani, hogy a jó, illetve a rossz ritmus nyomában rend, illetve rendetlenség jár.

GLAUKÓN

Hogyne tudnám.

d SZÓKRATÉSZ

Másfelől pedig a jó, illetve a rossz ritmus a szép, illetve a csúnya beszédhez hasonul, s azt követi, akárcsak a jó, illetve a rossz dallam; hiszen tudjuk, hogy mindig az időmérték és a dallam alkalmazkodik a szavakhoz, mint az imént mondtuk, nem pedig a szavak amazokhoz.

GLAUKÓN

Persze hogy amazoknak kell a szavakhoz alkalmazkodniuk.

SZÓKRATÉSZ

Hát az előadásmód és a beszéd? Nem a lélek alkatához idomulnak-e?

GLAUKÓN

Hogy is ne idomulnának?

SZÓKRATÉSZ

A beszédhez pedig minden egyéb?

GLAUKÓN

Igen.

SZÓKRATÉSZ

e Így hát a helyes beszéd, a jó dallam, a rend és a jó ritmus együtt jár a jámborlelkűséggel; persze nem azzal, amelyet szépítőleg „butaság" értelemben használunk, hanem a valóban jól és szépen kialakult erkölcsi magatartással.

GLAUKÓN

Feltétlenül.

SZÓKRATÉSZ

S nem kell-e ezekre az ifjaknak mindenütt törekedniük, ha a maguk feladatát akarjuk, hogy végezzék?

GLAUKÓN

De bizony törekedniük kell.

SZÓKRATÉSZ

401 a Nyilván ezek jellemzik a festészetet és minden egyéb mesterséget, jellemzik a szövő- és hímzőfoglalkozást, a házépítést és minden egyéb tárgy készítését, sőt a test és minden teremtmény természetét is: mindenben megvan a jó, illetve a rossz rend. Mármost, a rossz rend, a rossz ritmus és a rossz dallam a rossz beszédnek és a rossz jellemnek a testvére, ellentéteik pedig az ellentétének, a józan és jó jellemnek a testvérei és utánzatai.

GLAUKÓN

Kétségtelenül így van.

MINDEN MŰVÉSZET A SZÉPET ÉS A JÓT UTÁNOZZA

b XII. SZÓKRATÉSZ

Vajon csupán a költőkre kell tehát ügyelnünk, s csak őket kell arra kötelezn ünk, hogy a jó erkölcs képét jelenítsék meg a költeményeikben, mert különben nem működhetnek nálunk; vagy ügyelnünk kell minden más mesteremberre is, s őket is meg kell akadályoznunk abban, hogy azt a bizonyos rossz jellemet, fegyelmetlen-

séget, rabszolgaszellemet és rendetlenséget akár az élőlények képmásaiban, akár épületekben, akár egyéb termékben megjelenítsék; s aki erre nem képes, annak nem is szabad megengednünk, hogy nálunk mesterséget
c folytasson, nehogy őreink a rosszaság képmásain, mintegy ártalmas legelőn, nevelkedjenek, s így napról napra a sok rosszból apránként mégis sokat lecsipegessenek, s ezzel táplálkozzanak, s lelkükben észrevétlenül valami nagy bajt okozzanak. Inkább olyan mesterembereket kell keresnünk, akikben megvan a szép és a jó természetének nyomozására való szerencsés képesség, hogy így ifjaink – mintegy egészséges helyen lakozva – mindenből hasznot merítsenek, ahonnan csak a szép készítmé-
d nyek láttán vagy hallatán valami áramlik feléjük, ami, mint a szellő, egészséget visz feléjük az egészséges tájakról, s gyermekkoruktól fogva észrevétlenül vezeti őket a helyes beszéddel való hasonlóság, rokonság és összhang felé.

GLAUKÓN

Nyilván ez a leghelyesebb nevelési módszer.

A ZENEI NEVELÉS JELENTŐSÉGE

SZÓKRATÉSZ

Éppen azért van, kedves Glaukónom, olyan óriási fontossága a zenei nevelésnek, mert a ritmus és a dallam hatolnak be legjobban a lélek belsejébe, azt hatalmas erővel megragadják, s jó rendet hozva magukkal, azt, aki
e helyes elvek szerint nevelkedik, rendezett lelkű emberré teszik, aki pedig nem, azt éppen ellenkezővé. Különben az elhanyagolt, s a nem szépen alkotott, vagy nem szépen nőtt dolgokat is az látja meg legélesebben, aki meg-

felelő zenei nevelést kapott; mert ő – ezen joggal felhá-
borodva – a szépet dicséri, ennek örül, ezt fogadja a lelké-
402 a kébe, s ebből táplálkozva válik szép és jólelkű emberré,
a rútat viszont joggal gyalázza, s már gyermekkorától
fogva gyűlöli, mielőtt még képes volna az okos beszédet
felfogni; mikor aztán kinyílik az értelme, az ilyen neve-
ltetésű ember üdvözli a legnagyobb szeretettel, mert a
vele való rokonság folytán ismeri már.

GLAUKÓN

Azt hiszem, csakugyan ilyen célok érdekében történik
a zenei nevelés.

SZÓKRATÉSZ

Mármost a betűvetés tudományában is csak akkor értük
el a kellő fokot, mikor már nem volt titok előttünk, hogy
a betűk, amelyekből aránylag csak kevés van, minden
b szóképben megjelennek; s mikor sem kicsiben, sem
nagyban nem tartottuk őket elhanyagolhatónak, hanem
mindenütt arra törekedtünk, hogy felismerjük őket, ab-
ban a meggyőződésben, hogy nem is lehetünk előbb
írástudók, míg idáig nem jutottunk.

GLAUKÓN

Igazad van.

SZÓKRATÉSZ

És, nemde, a betűk képmásait sem ismerhetjük föl előbb
– például ha a víz felszínén vagy a tükörben mutatkoz-
nak –, míg magukat a betűket nem ismerjük; hiszen ez
is ugyanazon mesterség és tudomány körébe tartozik.

GLAUKÓN

Kétségtelenül.

SZÓKRATÉSZ

Nos, azt akarom mondani – az istenekre! –, hogy zeneileg képzettek sem lehetünk előbb, sem magunk, sem
c azok az őrök, akiknek a nevelésére vállalkoztunk, míg a józan önmérsékletnek, a bátorságnak, a szabad emberhez méltó jellemnek és a nagylelkűségnek formáit, s mindazt, ami ezekkel rokon, illetve ami velük ellentétes, bármiben jelennek is meg, fel nem ismerjük, s ezeket mindenütt, ahol vannak, magukat éppúgy, mint képmásaikat, észre nem vesszük, és sem kicsiben, sem nagyban nem hanyagoljuk el őket, hanem ugyanazon mesterség és tudomány körébe tartozóknak valljuk.

GLAUKÓN

Feltétlenül így van.

d SZÓKRATÉSZ

Mármost, ha valakinek nemcsak a lelkében vannak szép jellemvonások, hanem ezzel egybeesik még az is, hogy a külsejében is az előbbiekkel megegyező, velük összhangban levő, ugyanabból a jellegből részesülő vonások vannak, akkor ez a legszebb látvány annak, aki képes valamit meglátni.

GLAUKÓN

Nagyon is az.

SZÓKRATÉSZ

Márpedig a legszebb egyúttal a legszeretetreméltóbb is.

GLAUKÓN

Hogyne volna az.

SZÓKRATÉSZ

A zeneileg képzett ember tehát minden bizonnyal azokat szereti, akik ezt az ideált leginkább megközelítik; s ha valaki ettől elüt, azt nem szereti.

GLAUKÓN

Legalábbis akkor nem, ha az illetőnek valami lelki fogyatkozása van; mert ha csak testi fogyatkozásról volna szó, akkor talán kitart amellett, hogy szeresse.

e SZÓKRATÉSZ

Értem; bizonyára azt akarod mondani, hogy neked van vagy volt ilyen szerelmesed, s ezt méltányolom is. De mondd csak: megfér-e a józan önmérséklettel a túlzásba menő gyönyör?

GLAUKÓN

Már hogy férne meg? Hiszen éppúgy elveszi az ember eszét, akárcsak a fájdalom.

403 a SZÓKRATÉSZ

S a többi erénnyel?

GLAUKÓN

Azzal sem.

SZÓKRATÉSZ

Hát az erőszakoskodással és a fegyelmetlenséggel?

GLAUKÓN

Ezekkel aztán igen!

SZÓKRATÉSZ

De ismersz-e a szerelmi kéjnél nagyobb és áthatóbb gyönyört?

GLAUKÓN

Nem ismerek, sőt olyat sem, amely jobban megbolondítaná az embert!

SZÓKRATÉSZ

Márpedig az igazi szeretetnek az a természete, hogy józan önmérséklettel és a múzsákhoz illően szeresse azt, ami nemes s ami szép.

GLAUKÓN

Bizony ez így van.

SZÓKRATÉSZ

Az igazi szeretethez tehát semmit sem szabad közel engednünk, ami megőrjíthet vagy ami rokon a fegyelmetlenséggel.

GLAUKÓN

Bizony nem szabad.

SZÓKRATÉSZ

b Tehát nem szabad közel engednünk amaz említett gyönyört sem; s ebből nem kérhet részt sem a szerető, sem a szerelmese, már aki igazi szerető és igazi szerelmes.

GLAUKÓN

Bizony, Zeuszra, Szókratész, ilyesmit nem szabad közel engednünk.

SZÓKRATÉSZ

Általában véve tehát, véleményem szerint, olyan törvényeket kell hoznod az alapítandó államban, hogy a szerető úgy csókolja a szerelmesét, úgy éljen vele, s úgy érintse, mintha a fia volna, csupán a szép dolgok kedvé-

ért, s csak akkor, ha a hajlandóságát megnyeri; egyéb-
c ként pedig olyan viszonyt tartson fenn azzal, aki iránt érdeklődik, hogy soha ne keletkezhessen az a látszat, mintha ennél több is történne köztük, mert ha nem így volna, a durvaság és a szép iránti érzéketlenség vádját kelljen eltűrnie.

GLAUKÓN
Így is van.

SZÓKRATÉSZ
Ugyebár te is úgy látod, hogy ezzel végéhez ért a zenei nevelésről szóló fejtegetésünk? Éspedig ott végződött, ahova jutnia kellett: a zene nem végződhetik másutt, mint a szép szeretetében.

GLAUKÓN
Egyetértek veled.

A TESTNEVELÉS

XIII. SZÓKRATÉSZ
A zene után aztán testedzéssel kell ifjainkat nevelnünk.

GLAUKÓN
Természetesen.

SZÓKRATÉSZ
d Ebben is – gyermekkoruktól kezdve egész életükön át – nagy gonddal kell őket nevelni. Éspedig a dolog, legalább amint én látom, a következőképp áll, de vizsgáld meg magad is. Én nem hiszem, hogy a test, még ha egészséges is, a maga kiválóságával jóvá tudná tenni a

lelket; fordítva: a jó lélek tudja csak a testet a maga erényével a lehető legjobbá tenni. Te mit gondolsz?

GLAUKÓN

Én is azt hiszem.

SZÓKRATÉSZ

Akkor járunk el tehát helyesen, ha az értelmet kellőképp
e kimüveljük, s aztán rábízzuk a testre vonatkozó teendők részletes kidolgozását, magunk pedig – hogy hosszadalmasak ne legyünk – legfeljebb az irányelveket jelöljük meg?

GLAUKÓN

Igen.

SZÓKRATÉSZ

Azt már mondottuk, hogy a részegségtől tartózkodniuk kell, mert hiszen éppen az őrökhöz mindenki másnál kevésbé illik, hogy az öntudatlanságig lerészegedjenek.

GLAUKÓN

Hát bizony nevetséges volna, ha maga az őr is őrre szorulna.

SZÓKRATÉSZ

Hát az étkezésükről mit tartsunk? Annyi bizonyos, hogy a mi férfiaink a legeslegnagyobb küzdelemre hivatott atléták. Vagy talán nem?

GLAUKÓN

De igen.

Szókratész

Nos, akkor talán azoknak az életrendje felel meg nekik legjobban, akik a testüket ilyen küzdelmekre edzik?

404 a Glaukón

Lehetséges.

Szókratész

Igen ám, de ez nagyon aluszékonnyá teszi az embert, s az egészség szempontjából is csalóka. Vagy talán nem tudod, hogy az atléták egész életüket átalusszák, s ha csak kissé is eltérnek megállapított életrendjüktől, azonnal súlyos és nagy erővel fellépő betegségbe esnek.

Glaukon

De tudom.

Szókratész

Éppen ezért sokkal ésszerűbb edzésre van szükségük a mi katona atlétáinknak, mert hiszen tőlük feltétlenül megkívánjuk, hogy ébren alvók legyenek, akár a kutyák,
b a látásuk és a hallásuk pedig a lehető legélesebb legyen, s annak ellenére, hogy a tábori életben ki vannak téve az ivóvíz, az étel, a meleg és a hideg gyakori változásának, az egészségük ne legyen ingadozó.

Glaukón

Én is így gondolom.

Szókratész

S a legjobb testedzés, ugyebár, valamiképpen testvére annak a zenének, amelyet éppen az imént jellemeztünk?

Glaukón

Hogy érted ezt?

SZÓKRATÉSZ

Úgy, hogy a legjobb testedzés egyszerű és mesterkéletlen, főképp a katonáké.

GLAUKÓN

Mégis, milyen?

SZÓKRATÉSZ

Ezt már Homéroszból is megtanulhatja bárki. Hiszen tudod, hogy a táborban, a hősök lakomáin, nem hallal
c traktálja őket, pedig a hellészpontoszi tengerparton voltak, sem pedig főtt hússal, hanem kizárólag sült hússal, mert a katonák ezt készíthetik el legkönnyebben: az igazat megvallva, mindenütt sokkal egyszerűbb magán a tűzön megsütni az ételt, mint ha fazekakat kellene magukkal cipelniük.

GLAUKÓN

Csakugyan.

SZÓKRATÉSZ

De édességekről sem tesz említést Homérosz sehol sem. Különben azt úgyis tudja minden atléta, hogy a testtől, ha azt akarjuk, hogy jó erőállapotban legyen, minden ilyesmit meg kell vonni.

GLAUKÓN

Nemcsak tudja, hanem – nagyon helyesen – tartózkodik is tőle.

d SZÓKRATÉSZ

Márpedig, kedves barátom, ha te ezt helyesnek tartod, akkor a szürakuszai asztalt és a szicíliai ínyenckonyhát aligha dicsérheted.

GLAUKÓN

Nem bizony.

SZÓKRATÉSZ

S bizonyára azt is helyteleníted, ha olyan férfiak szeretkeznek korinthoszi lánnyal, akiknek jó testi erőben kellene lenniük.

GLAUKÓN

De még mennyire!

SZÓKRATÉSZ

Sőt az attikai süteményeknek oly nagyra becsült élvezetét is?

GLAUKÓN

Kénytelen vagyok ezt is helyteleníteni.

SZÓKRATÉSZ

Persze, mert hiszen az ilyen étkezést és életmódot sem-
e mihez sem hasonlíthatjuk olyan találóan, mint ahhoz a dallamhoz és énekhez, amely mindenféle hangnemből és ritmusból van összeállítva.

GLAUKÓN

Hogy is lehetne ez másképp?

SZÓKRATÉSZ

Elmondhatjuk tehát, ugyebár, hogy a tarkaság emitt fegyelmetlenséget, amott pedig betegséget, az egyszerűség viszont, ha zenéről van szó, a lélekben józan önmérsékletet, ha pedig testedzésről, a testben egészséget okoz?

GLAUKÓN

Igen, elmondhatjuk.

SZÓKRATÉSZ

Márpedig ha a fegyelmetlenség és a betegek elharapódz-
405 a nak az államban, akkor – ugyebár – egyre-másra nyílnak meg a törvényszékek és az orvosi rendelők, s a bírói és orvosi foglalkozásnak egyre nagyobb lesz a keletje, különösen akkor, ha szabad emberek is sokan és buzgón serénykednek bennük?

GLAUKÓN

Hogy is lehetne másképp?

XIV. SZÓKRATÉSZ

Márpedig arra, hogy valamely államban rossz és gyalázatos a nevelés, találhatsz-e jobb bizonyítékot, mint éppen azt, hogy nemcsak a csőcselék és a kézi munkások, hanem még azok is szakértő orvosokra és bírákra szorulnak, akik úgy tettetik magukat, mintha szabad
b emberhez méltó nevelésben részesültek volna? Vagy talán nem szégyenletes dolog-e, s nem a legnagyobb bizonyítéka-e a nevelés hiányának, ha valaki a maga igazságának hiányában mástól – mintegy urától és bírájától – kölcsönvett igazságot kénytelen igénybe venni?

GLAUKÓN

Bizony ez a legszégyenletesebb dolog a világon!

SZÓKRATÉSZ

Talán azt hiszed, hogy még annál is szégyenletesebb, mikor valaki nemcsak hogy élete legnagyobb részét – hol mint vádlott, hol mint vádló – a törvényszékeken tölti, hanem a szép iránti érzéketlenségétől hajtva még

hivalkodik is, mert ő elég ügyesen tud igazságtalanságokat elkövetni, s aztán mindenféleképpen forgolódni, s minden kibúvón átsurranva addig-addig hajladozni, amíg végre is kivágja magát, s megmenekül a büntetéstől – s mindezt szóra sem érdemes apróságokért –, miközben nem is sejti, hogy mennyivel szebb és jobb az, ha az ember úgy alapozza meg az életét, hogy ne legyen szüksége holmi bóbiskoló bíróra.

GLAUKÓN

No, ezt már nem hiszem, sőt ellenkezőleg: ez még az előbbinél is szégyenletesebb.

SZÓKRATÉSZ

Hát azt nem tartod-e szégyenletes dolognak, hogy az emberek orvosi ápolásra szorulnak, de nem ám sebesülés vagy évszakhoz kötődő betegségek miatt, hanem azért, mert a renyheség vagy az imént jellemzett életmód folytán nedvekkel és gázokkal telítődnek meg, akár egy pocsolya, amivel arra kényszerítik a tudós Aszklépiosz-nemzetséget, hogy „felfúvódás" és „hasmenés" nevet adjanak a különböző betegségeknek?

GLAUKÓN

Bizony ez így van; s valóban, nagyon újszerű és furcsa betegségnevek ezek.

A RÉGI ÉS ÚJSZERŰ ORVOSTUDOMÁNY

SZÓKRATÉSZ

Ilyesmi, azt hiszem, Aszklépiosz idejében még nem is volt. Ezt abból következtetem, hogy az ő fiai Trójában egyáltalában nem tettek szemrehányást annak az asz-

szonynak, aki pramnoszi borra jócskán lisztet szórt és sajtot reszelt, s ezt adta inni a sebesült Eurüpülosznak,
406 a pedig ez nagyon is hevítő ital, és nem rótták meg Patrokloszt sem, aki ezt a gyógymódot előírta.*

GLAUKÓN

Márpedig ez csakugyan furcsa ital egy ilyen betegnek.

SZÓKRATÉSZ

Egyáltalában nem, ha meggondolod, hogy a betegségeknek mai, túlságosan gyámkodó orvoslási módszerét az Aszklépiosz-utódok egészen Hérodikoszig nem is alkalmazták. Ez a Hérodikosz testnevelő volt, s mikor bete-
b geskedni kezdett, annyira összezavarta a testedzést a gyógyítással, hogy elsősorban és legfőképp saját magát gyötörte meg, de később aztán sok más embert is.

GLAUKÓN

Hogyhogy?

SZÓKRATÉSZ

Egyszerűen úgy, hogy haldoklását nagyon hosszúvá tette. Azáltal ugyanis, hogy betegségével, amely pedig halálos volt, túlságosan sokat törődött, meggyógyítani ugyan nem tudta magát, viszont egész életén át semmi egyébre nem volt ideje, csak a saját maga ápolására; s emellett mindig ráfizetett, ha megszokott életmódjától egy kissé eltért: így aztán bölcsessége eredményeképp keserves haldoklás közben ért el magas kort.

GLAUKÓN

Mondhatom, szép kis ajándékot kapott a tudományáért!

c SZÓKRATÉSZ

Csak olyat, amilyet meg is érdemel az az ember, aki nem tudja, hogy Aszklépiosz nem azért nem tanította meg utódait az orvoslás e módjára, mintha nem ismerte volna vagy járatlan lett volna benne, hanem egyszerűen azért, mert tudta, hogy a jó törvényekkel szabályozott államban mindenkinek ki van szabva egy munkakör, amelyet végeznie kell, tehát senki sem töltheti azzal az idejét, hogy egész életén át betegeskedjék és magát ápoltassa. S elég nevetséges, hogy – ha mesteremberekről van szó – ezt elismerjük, de már a gazdagokról és az állítólagos boldogokról sehogy sem akarjuk elismerni.

GLAUKÓN

Hogy érted ezt?

d XV. SZÓKRATÉSZ

Ha például egy ács megbetegszik, megelégszik azzal, hogy az orvostól orvosságot kér, azt megissza, s ettől kihányja a betegséget; vagy alulról tisztul meg, vagy pedig égetés vagy metszés segítségével szabadul meg a betegségtől. Ha azonban valaki nagyon hosszadalmas kúrát rendel neki, gyapjúkendővel csavargatja körül a fejét, akkor hamarosan tudtára adja, hogy neki nincs ideje betegeskedni, s nem érdemes úgy élnie, hogy állandóan csak a betegségét figyelje, kiszabott munkáját
e pedig közben elhanyagolja. S ezzel búcsút is vesz az ilyen orvostól, visszatér megszokott életmódjához, s esetleg meg is gyógyul, és úgy él tovább, folytatva a maga munkáját; ha meg a szervezete nem bírja ki a betegséget, bevégzi életét, s ezzel minden nyavalyától megszabadul.

GLAUKÓN

Bizony az ilyen embernek csak így érdemes igénybe vennie az orvosi segítséget.

407 a SZÓKRATÉSZ

Éspedig, ugyebár, azért, mert neki van munkája, amelyet ha nem végezhet, nem érdemes élnie?

GLAUKÓN

Világos dolog.

SZÓKRATÉSZ

A gazdag embernek viszont, mint mondani szokták, nincs ilyen kiszabott munkája, amelytől ha kénytelen megválni, már élnie sem érdemes.

GLAUKÓN

Legalábbis nem hivatkoznak ilyesmire.

SZÓKRATÉSZ

Igen, mert nem akarod meghallani, hogy mit mond Phókülidész: ha az ember megélhetése már biztosítva van, az erényt kell gyakorolnia.

GLAUKÓN

Szerintem már előbb is kell!

SZÓKRATÉSZ

Ne vitázzunk most vele erről, inkább magunk közt tisztázzuk a dolgot: csakugyan kell-e a gazdag embernek
b gyakorolnia az erényt, és ha nem gyakorolhatja, akkor élnie sem érdemes; vagy pedig a betegség mesterséges kitenyésztése csupán abban akadályozza az embert, hogy figyelmét az építő- vagy egyéb mesterségnek szen-

telje, de már a Phókülidész parancsának teljesítését nem akadályozza?

GLAUKÓN

Zeuszra, az igazság az, hogy talán semmi sem akadályozza annyira, mint a testnek ama túlzó, a testedzés érdekén túlmenő ápolása; hiszen ez még a háztartás, a hadviselés és a békés államvezetés szempontjából is tűrhetetlen helyzetet jelent.

SZÓKRATÉSZ

A legnagyobb baj azonban az, hogy mindenféle tanulmányra, gondolkozásra és elmélyedő elmélkedésre nagyon hátrányos: az ilyen ember állandóan fejszaggatástól és szédüléstől tart, s a filozófiát okolja miattuk; ahol tehát az erényt gyakorolják és megbecsülik, ott csak útban van, mert azt eredményezi, hogy az ember állandóan betegnek hiszi magát, s a beteges nyavalygásnak se vége, se hossza.

GLAUKÓN

Nagyon valószínű.

SZÓKRATÉSZ

Állítom tehát, hogy ennek tudatában Aszklépiosz is csak olyan emberekre gondolt, akik testi alkotottságuknál és életmódjuknál fogva általában egészségesek, s csak valami körülhatárolható betegségben szenvednek, és csupán ezeknek és az ilyen szervezetnek a kedvéért alapította meg az orvostudományt, amennyiben orvossággal vagy metszéssel kiűzte belőlük a betegséget, s aztán a megszokott életmódra utasította őket, nehogy az állam szerkezetét károsan befolyásolja; azt azonban meg sem kísérelte, hogy egy keresztül-kasul beteg szervezetnek ap-

ránként való kimeregetésével, majd újra feltöltésével az ember életét hosszúvá és elviselhetetlenné tegye, s tőlük, ami nagyon valószínű, megint csak ilyen ivadékok
e születsenek; ellenben az volt a felfogása, hogy aki az átlagos élettartamot végigélni nem képes, azt nem is szabad gyógyítani, mert ez sem az illetőnek, sem az államnak nem érdeke.

GLAUKÓN

Szerinted tehát Aszklépiosz kitűnő államférfi volt.

SZÓKRATÉSZ

Természetesen; s lám, a fiai is, éppen mivel ő ilyen volt, Trójában nemcsak hogy vitéz harcosoknak bizonyultak, hanem gyógyítással is az általam leírt módon foglalkoztak. Vagy nem emlékszel-e, hogy Menelaosz sebét, amelyet Pandarosz ütött rajta:

. . . . . kiszívta
*s meghintette tudósan az írral, az enyhet-adóval,**

de hogy aztán utána mit kell innia vagy ennie, ezt éppoly kevéssé szabták meg neki, mint Eurüpülosznak, abban a meggyőződésben, hogy azt az embert, aki a sebesülés előtt egészséges volt, és rendes életmódot folytatott, a
b gyógyszer még úgy is meg tudja gyógyítani, ha történetesen azt a bizonyos keveréket issza; másfelől pedig úgy vélekedtek, hogy egy természettől fogva beteges és mértéktelen ember életének a megnyújtása sem neki, sem másoknak nem áll érdekében, s nem is ilyenekért van az ő tudományuk, sőt az ilyeneket nem is szabad gyógyítani, még ha Midasznál gazdagabbak is.

GLAUKÓN

Szerinted ugyancsak okosak voltak Aszklépiosz fiai.

XVI. SZÓKRATÉSZ

Ez is illik hozzájuk. De persze a tragédiaköltők és Pindarosz nincsenek velünk egy véleményen, hanem azt
c mondják, hogy Aszklépiosz Apollónnak volt a fia, de pénzért elvállalta, hogy egy gazdag embert, aki már a halál torkában volt, meggyógyít, s ezért a villám agyonsújtotta. Mi azonban, az előbbiek értelmében, mindkét állításukat nem fogadhatjuk el, hanem azt mondjuk, hogy vagy isten fia volt, s akkor nem lehetett kapzsi, ha meg kapzsi volt, akkor nem lehetett isten fia.

GLAUKÓN

Nagyon helyes. De mit szólsz ehhez, Szókratész? Nincs szükség az államban jó orvosokra? Márpedig ilyenek elsősorban azok, akik igen sok egészséges, de igen sok
d beteges szervezetű embert is kezeltek már, aminthogy a legjobb bírák is azok, akik mindenféle természetű emberrel érintkeztek már.

SZÓKRATÉSZ

Az bizonyos, hogy szükség van jó orvosokra. De tudod-e, kiket tartok én ilyennek?

GLAUKÓN

Majd ha megmondod.

SZÓKRATÉSZ

Meg is próbálom; csakhogy az a két foglalkozás, amit te a kérdésedben ugyanazon szempontból ítéltél meg, nem hasonlítható ám össze!

GLAUKÓN

Hogyhogy?

MILYEN A JÓ ORVOS?

SZÓKRATÉSZ

Az valószínű, hogy csakugyan abból lesz a legkitűnőbb orvos, aki gyermekkorától fogva nemcsak hogy állandóan tanulja a mesterségét, hanem minél több és minél
e rosszabb szervezetű emberrel jut érintkezésbe, s maga is lehetőleg minden betegségen átesik, sőt természettől fogva sem egészen egészséges. Mert hiszen úgysem testtel gyógyít testet – ez esetben nem volna megengedhető, hogy rossz szervezete legyen vagy megbetegedjék –, hanem lélekkel testet; s ha a lélek rossz vagy rosszá lesz, nem képes mást jól ápolni.

GLAUKÓN

Ez igaz.

MILYEN A JÓ BÍRÓ?

SZÓKRATÉSZ

A bíró ellenben, kedves barátom, lélekkel lelket irányít,
409 a tehát a léleknek nem szabad zsenge korától kezdve gonosz lelkek közt nevelkednie, s velük társalkodnia; s nem szabad – az igazságtalanság minden fajtáját elkövetve – azokon mintegy végighaladni, hogy aztán a maga tapasztalatából élesen tudjon következtetni a mások igazságtalanságaira, mint a betegségekre, ha testről van szó; sőt ellenkezőleg: a rossz erkölcsöktől érintetlenül és tisztán kell megmaradnia a zsenge korban, ha azt akarjuk, hogy szép és jó állapotban, egészséges elvek szerint ítélkezzék az igazság dolgában. Éppen ezért a becsületes
b ember fiatal korában még együgyűnek és az igazságtalan emberek által könnyen félrevezethetőnek látszik; nem is

csoda, hiszen benne nincsenek meg a gonosz embert jellemző érzület mintái.

GLAUKÓN

Ez bizony nagyon könnyen megeshet.

SZÓKRATÉSZ

Ezért aztán jó bíró nem is lehet fiatal, hanem csak öreg ember, aki jó későre mégis megtanulja, hogy milyen is az igazságtalanság; nem mintha a maga lelkében figyelné ezt meg, hanem a másokban lakozó idegen tulajdonságot hosszú időn át tartó szemlélődés által ismeri meg
c töviről hegyire, hogy milyen természetű baj is az – tehát a megismerésből, nem pedig az önmagán szerzett tapasztalatból merít.

GLAUKÓN

A legeszményibb kétségtelenül az ilyen bíró.

SZÓKRATÉSZ

S azonkívül jó is, s te éppen erről kérdezősködtél; mert akinek a lelke jó, az maga is jó. Az a bizonyos nagyon ügyes és jó szimatú ember viszont, aki már sok igazságtalanságot követett el, s ezért magát minden hájjal megkent, okos embernek tartja, ha a magához hasonló emberek társaságában forog, csakugyan igen ügyesnek látszik, mert jól tud védekezni azáltal, hogy mindig a gonosznak a képmása felé tekinget, amelyet magában hordoz. De már, ha jó és idősebb emberek közelébe
d kerül, mindjárt sokkal ügyetlenebbnek látszik, mert sokszor ok nélkül is gyanakszik, s általában nem ismeri az egészséges erkölcsöt, mert hiszen ennek a képét nem hordozza magában. Minthogy azonban többet forgolódik gonoszok, mint tisztességesek közt, mind a maga,

mind a mások szemében inkább bölcsnek tűnik, mintsem tudatlannak.

GLAUKÓN

Kétségtelenül így van.

XVII. SZÓKRATÉSZ

Ha tehát jó és bölcs bírót keresünk, akkor ne ezt válaszszuk, hanem az előbbit; mert a gonoszság az erényt és
e önmagát sohasem ismerheti meg; az erény viszont, ha az alaptermészetet még nevelés is támogatja, idővel nemcsak önmaga, hanem a gonoszság ismeretére is eljut. Bölcs tehát, legalábbis az én véleményem szerint, csak ő lehet, nem pedig a gonosz.

GLAUKÓN

Nekem is ez a véleményem.

SZÓKRATÉSZ

Az általunk már jellemzett orvostudományt tehát az ilyen igazságszolgáltatással párosítva kell államunkban
410 a törvényerővel meghonosítani; ezek aztán majd az ép testű és ép lelkű embereket gondozásukba veszik, a betegeket pedig, ha testükben betegek, engedik meghalni, ha pedig lelkileg torzszülöttek és gyógyíthatatlanok, ők maguk ölik meg.

GLAUKÓN

Igen, mert így a legjobb nemcsak ezeknek a szerencsétleneknek, hanem az államnak a szempontjából is.

SZÓKRATÉSZ

Mármost az ifjak nyilván megóvják magukat attól, hogy az igazságszolgáltatást igénybe vegyék, mégpedig amaz

egyszerű zenei tudomány segítségével, amelyről azt mondtuk, hogy a bölcsesség születik belőle.

GLAUKÓN
Így van.

SZÓKRATÉSZ
b S ugyanezen a nyomon haladva, a múzsai nevelésű ember, aki a testedzést is gyakorolja, ha akarja, elérheti azt, hogy orvosra egyáltalában nem lesz szüksége, legfeljebb kényszerhelyzetben.

GLAUKÓN
Én is azt hiszem.

A TESTEDZÉS IGAZI CÉLJA

SZÓKRATÉSZ
A fárasztó testgyakorlatokat pedig inkább természetének indulatos részét szem előtt tartva s azt élesztgetve végzi, semmint a testi erő kedvéért; nem úgy, mint általában az atléták, akik a nyers erő növelése érdekében vállalnak diétát és fáradalmakat.

GLAUKÓN
Nagyon helyes.

SZÓKRATÉSZ
c Ilyenformán, kedves Glaukónom, akik a zenével és a testedzéssel való nevelést megkövetelik, talán nem is azért teszik ezt, amiért egyesek gondolják, hogy egyikkel a testet, a másikkal a lelket neveljék.

GLAUKÓN
Hát miért?

SZÓKRATÉSZ
Úgy látszik, mindkettőt elsősorban a lélek kedvéért szorgalmazzák.

GLAUKÓN
Hogyhogy?

A ZENEI NEVELÉS ÉS A TESTEDZÉS ÖSSZHANGJA

SZÓKRATÉSZ
Hát nem látod, milyen lelkülete van annak, aki egész életében csak a testedzéssel törődik, a zenébe pedig bele sem kóstol, s milyen annak, aki ellenkezőképpen cselekszik?

GLAUKÓN
Miről beszélsz tulajdonképpen?

d SZÓKRATÉSZ
Vadságról és durvaságról egyfelől, elpuhultságról és szelídségről másfelől.

GLAUKÓN
Értem. Szóval, aki csupán a testedzésnek él, az a kelleténél jobban eldurvul, aki pedig csupán a zenének, az puhább lesz, semmint kívánatos.

SZÓKRATÉSZ
Éspedig a szilajságot nyilván a természetünkben rejlő

indulatosság fejleszti ki, s ha jól irányítják, bátorsággá lesz, de ha a kellő határon túlmegy, akkor minden bizonnyal durva és kellemetlen.

GLAUKÓN
Én is azt hiszem.

e SZÓKRATÉSZ
Hát a szelídség nem a filozófus-természet tulajdonsága-e, amelyet ha kelleténél jobban szabadjára engedünk, akkor elpuhultsággá fajul, de ha megfelelően irányítjuk, akkor valóban szelídségnek és tisztességnek nevezhető?

GLAUKÓN
Úgy van.

SZÓKRATÉSZ
Márpedig azt állítjuk, hogy az őrökben mind a két jellemvonásnak meg kell lennie.

GLAUKÓN
Bizony meg kell lennie.

SZÓKRATÉSZ
Így hát egymással összhangban is kell lenniük?

GLAUKÓN
Igen.

SZÓKRATÉSZ
Másfelől pedig akiben ez az összhang megvan, az józan, mértékletes és bátor?

GLAUKÓN
Feltétlenül.

411 a SZÓKRATÉSZ

Az összhang nélküli ember pedig gyáva és durva?

GLAUKÓN

Az bizony.

XVIII. SZÓKRATÉSZ

Ha mármost valaki a zenére ráhagyja, hogy az őt a fuvola hangjaival egészen elbűvölje, a lelkét pedig a fülön, mint valami tölcséren keresztül egészen elárassza az imént említett édes, lágy és bánatos dallamokkal, s így a dal hatása alatt egész életét nyafogás és mámoros öröm közt tölti, az ilyen ember, ha van is benne valame-
b lyes indulatosság, azt egyelőre, mint a vasat, csupán megpuhítja, tehát használhatóvá teszi, ami különben használhatatlan és merev; ha azonban nem hagy alább vele, hanem tovább folytatja a bűvöletet, idővel egyre jobban megolvasztja és egyre folyékonyabbá teszi, míg végül egészen kiolvasztja, s – mint az inakat – kimetszi az indulatot a lélekből, s ezzel magát puhadárdássá* teszi.

GLAUKÓN

Bizony ez így van.

SZÓKRATÉSZ

Ha aztán valakinek a lelkében már eleve, természettől fogva kevés az indulat, az csakhamar el is éri ezt; ha pedig az indulat erős, ennek a gyengítésével azt éri el, hogy túlérzékennyé lesz, s minden csekélységen köny-
c nyen fölingerül, bár éppúgy könnyen le is higgad. Az ilyen ember tehát az indulatosság helyett szenvedelmessé és dühös természetűvé válik, telis-tele összeférhetetlenséggel.

GLAUKÓN

Minden bizonnyal.

SZÓKRATÉSZ

S fordítva, mi történik akkor, ha valaki nagyon sok időt szentel a testgyakorlásnak, s igen bőségesen táplálkozik, a zenéhez és a bölcselethez pedig hozzá sem szagol? Nem természetes-e, hogy jó testi erőben lévén, mindenekelőtt önbizalommal és indulattal telik meg, s bátrabb lesz, mint valaha?

GLAUKÓN

De nagyon is.

SZÓKRATÉSZ

Mi történik azonban később, ha semmi egyébbel nem
d foglalkozik, s egyik múzsával sem tart fenn közösséget? Nem természetes-e, hogy – még ha volt is a lelkében valamicske tudásvágy – ez, mivel semmiféle tanulmányt vagy kutatást meg sem ízlel, sem pedig észbeli tevékenységben vagy egyéb múzsai műveltségben része nincs, lassanként elernyed, megsüketül és megvakul, hiszen nem élesztgetik, nem táplálják, s nem igyekeznek az észleleteit megtisztítani.

GLAUKÓN

Így van.

SZÓKRATÉSZ

Az ilyen ember aztán, szerintem gyűlölni fogja az okos szót, elfordul a múzsáktól, s az észokokkal való meggyő-
e zéshez többé már nem is folyamodik, hanem – mint az állat – egyszerűen mindent nyers erővel és vadsággal

iparkodik elérni, s életét tudatlanságban és műveletlenségben, lelki durvaságban és szeretetlenségben tölti.

GLAUKÓN

Tökéletesen így van.

SZÓKRATÉSZ

Nos, merem állítani, hogy éppen e két dologért: az indulatért és a bölcsesség szeretetéért adott valamelyik isten az embereknek két művészetet, a zene és a testedzés művészetét; nem a lélekért és a testért, hacsak nem
412 a mellékesen, hanem ama két dologért, hogy azok – nekifeszülésükben és ellanyhulásukban az illő mértéket elérve – egymással összhangba jussanak.

GLAUKÓN

Nyilván így van.

SZÓKRATÉSZ

Azt az embert tehát, aki a testedzés művészetét a zeneművészettel a legszebb arányban keveri, s aki a leghelyesebb mérték szerint juttatja őket a léleknek: a legtöbb joggal mondhatjuk a zene és az összhangzat tökéletes mesterének – sokkal inkább, mint azt, aki csak a húrokat tudja összehangolni.

GLAUKÓN

Nagyon valószínű, Szókratész.

SZÓKRATÉSZ

Nem lesz-e tehát szükségünk, Glaukónom, az államban is olyan valakire, aki erre állandóan ügyel, ha azt akarjuk, hogy államunk fennmaradjon?

b GLAUKÓN

De bizony feltétlenül szükségünk lesz.

XIX. SZÓKRATÉSZ

Lám, körülbelül ezek volnának a nevelés és a képzés alapformái. Mert ugyan miért kellene az ilyen nevelésű embereknek még a táncait, a falkával és anélkül való vadászatait, torna- és lovasjátékait is részleteznünk? Hiszen nyilvánvaló, hogy mindennek szükségképpen alkalmazkodnia kell az alapformákhoz, ennek a módját pedig már nem nehéz kitalálni.

GLAUKÓN

Talán nem is nehéz.

SZÓKRATÉSZ

No jó! S folytatólag mit kellene megvitatnunk? Nem azt-e, hogy most már őköztük kik legyenek a vezetők s kik a vezetettek?

c GLAUKÓN

Miért ne?

A VEZETŐK KIVÁLASZTÁSA

SZÓKRATÉSZ

Nos, az – ugyebár – nyilvánvaló, hogy a vezetőknek kell öregebbeknek lenniük, a vezetetteknek pedig fiatalabbaknak?

GLAUKÓN

Ez kétségtelen.

SZÓKRATÉSZ

Sőt nemcsak öregebbeknek, hanem a legjobbaknak is?

GLAUKÓN

Igen.

SZÓKRATÉSZ

S például a földművesek közt nem azok-e a legjobbak, akik a legjobban értenek a földműveléshez?

GLAUKÓN

De igen.

SZÓKRATÉSZ

Nos, mivel a vezetőknek még az őrök közt is a legjobbaknak kell lenniük, nem kell-e a legjobban érteniük az állam őrzéséhez?

GLAUKÓN

De igen.

SZÓKRATÉSZ

d Más szóval: ebben okosaknak és rátermetteknek kell lenniük, és ezenkívül törődniük kell az állammal is?

GLAUKÓN

Valóban így van.

SZÓKRATÉSZ

Márpedig mindenki azzal törődik legjobban, amit éppen szeret.

GLAUKÓN

Az bizonyos.

SZÓKRATÉSZ

S valószínűleg azt szereti legjobban, aminek az érdekei – véleménye szerint – az övéivel azonosak, s amiről felteheti, hogy ha annak jól megy a sora, ez magával hozza az ő boldogulását is, ha pedig nem, ennek az ellenkezőjét.

GLAUKÓN

Csakugyan így van.

SZÓKRATÉSZ

Ki kell tehát keresnünk az őrök közül azokat az embereket, akiktől vizsgálataink alapján leginkább várhatjuk,
e hogy azt, amit az államra nézve hasznosnak tartanak, egész életük folyamán, minden igyekezetükkel készek cselekedni, ennek ellenkezőjét pedig semmi szín alatt nem hajlandók megtenni.

GLAUKÓN

Igen, ezek az alkalmas emberek.

SZÓKRATÉSZ

Úgy vélem tehát, szemmel kell őket tartani életük minden szakában, vajon híven őrzik-e ezt az elvet, s vajon – varázslat vagy erőszak hatása alatt megfeledkezve – nem vetik-e ki magukból azt a nézetet, hogy mindig azt kell tenni, ami az államnak a legjobb.

GLAUKÓN

Hogy érted, hogy kivetik?

SZÓKRATÉSZ

Mindjárt megmondom. Én azt hiszem, hogy valamely nézet kétféleképp távozhat az elméből: a maga jószántá-

413 a ból vagy akarata ellenére; a maga jószántából a hamis nézet, ha a gazdája jobb belátásra tér, akarata ellenére pedig minden helyes nézet.

GLAUKÓN

Ami a maga jószántából való távozást illeti, ezt értem; az akarata ellenére való távozást azonban előbb még meg kell értenem.

SZÓKRATÉSZ

Hogyhogy? Hát nem tudod-e te is, hogy a jó dolgoktól nem szívesen válik meg az ember, a rosszaktól ellenben szívesen? Vagy talán az igazság dolgában való téves felfogás nem rossz dolog, s az igazság ismerete nem jó? Vagy ne tudnád, hogy a valóságon alapuló nézet az igazság ismeretét jelenti?

GLAUKÓN

Igazad van, most már látom, hogy az ember csak akarata ellenére válhat meg egy igaz nézettől.

SZÓKRATÉSZ

S nem úgy szokott-e ez történni, hogy az illetőt meglopják, elbűvölik vagy erőszakot tesznek rajta?

GLAUKÓN

Már megint nem értem.

SZÓKRATÉSZ

b Úgy látszik, nagyon is „tragikus" nyelven beszélek. Hogy valakit meglopnak, ezen azt értem, hogy más nézetre térítik, vagy pedig ő maga felejti el a nézetét: ez utóbbi esetben az idő, az előbbiben az érvelés észrevétlenül mintegy kilopja belőle a nézetét. No, most csak érted?

GLAUKÓN

Most már igen.

SZÓKRATÉSZ

Az erőszakon meg azt értem, hogy az embert néha fájdalom vagy kín téríti más nézetre.

GLAUKÓN

Ezt is értem, s igazad is van.

c SZÓKRATÉSZ

Végül az elbűvölést, gondolom, te is azokra érted, akik valami gyönyörűségtől elbódítva, vagy valami ijesztő dolog hatása alatt valamitől megrettenve, változtatják meg nézetüket.

GLAUKÓN

Valóban; hiszen mindaz, ami megtéveszt, nyilván elbűvöl bennünket.

XX. SZÓKRATÉSZ

Mint az imént mondtam tehát, azt kell kutatnunk, hogy kik a legjobb őrei annak a bennünk lévő elvnek, hogy mindig azt kell tenniük, amit az állam érdekében a legjobbnak tartanak. Ezeket aztán gyermekkoruktól kezdve figyelnünk kell, s olyan feladatokat kell eléjük tűznünk, amelyekben az ember az ilyesmiről legkönnyebben megfeledkezik, és tőrbe esik; a választásunk
d aztán arra essék, akinek hű emlékezete van, s akit nehéz megcsalni; azt pedig, aki nem ilyen, ki kell rekesztenünk. Vagy talán nem?

GLAUKÓN

De igen.

SZÓKRATÉSZ

Aztán fáradalmakkal, kínokkal és küzdelmekkel kell őket szembeállítanunk, s itt is ugyanerre kell figyelnünk.

GLAUKÓN

Nagyon helyes.

SZÓKRATÉSZ

Végül a harmadik módnak – az elbűvölésnek – a próbáját kell velük megtennünk, s ebben vizsgálnunk őket; tehát valamint a csikókat lárma és kavargó tömeg közé szokták vezetni, s így állapítják meg róluk, hogy nem ijedősek-e, akképpen a mi embereinket is már fiatal
e korukban különféle félelmes helyzetek elé kell állítanunk; majd meg gyönyörűségek közé kell őket vetnünk, és sokkal jobban kell őket vizsgálnunk, mint aranyat a tűzben, hogy ki-ki nehezen elbűvölhetőnek és minden körülmények között állhatatosnak bizonyul-e, önmaga és az eltanult zenei művészet becsületes őrének, aki mindezen helyzetekben helyes mértéket és összhangot mutat fel magában, amely tulajdonsága által aztán nemcsak magának, hanem az államnak is a legnagyobb has-
414 a nára lehet. S aki aztán a gyermek-, ifjú- és férfikorban kiállt próbákból mindig színtisztán kerül ki, azt az állam vezetőjének és őrének kell megtennünk, s kitüntetéseket kell juttatnunk neki életében és halálában, hogy a legszebb temetés és minden egyéb megtisztelő emlékmű legyen osztályrésze. Aki pedig nem ilyen, azt ejtsük el. Körülbelül ilyennek gondolom én, kedves Glaukónom, a vezetők és az őrök kiválogatását és tisztjükbe helyezését, természetesen csak körvonalakban, nem pedig részletesen szólva a dologról.

GLAUKÓN

Én is valamiképp így képzelem.

SZÓKRATÉSZ

b De valójában nem volna-e leghelyesebb, ha ezeket tekintenénk a külső ellenségek és a belső társak tökéletes őreinek, hogy emezek ne akarhassanak, amazok pedig ne tudjanak gonoszat tenni – a fiatalokat meg, akiket az imént őröknek neveztünk, csupán segéderőknek, akik a vezetők rendelkezéseinek érvényt szereznek?

GLAUKÓN

Nagyon helyes.

A POLGÁROK TEKINTSÉK EGYMÁST TESTVÉREKNEK

XXI. SZÓKRATÉSZ

S volna-e valami útja-módja annak, hogy ama helyzet parancsolta hazugságok közül, amelyekről az imént
c szóltunk, egyet, egy nemes hazugságot elhitessünk lehetőleg magukkal az őrökkel is, ha pedig ez nem megy, legalább a polgárság többi részével?

GLAUKÓN

Milyenre gondolsz?

SZÓKRATÉSZ

Nem is olyan nagyon újra, hanem egy phoinikiaira, amely régebben – mint a költők mondják, s mint ezt el is hitették – már sok helyütt megtörtént, a mi időnkben azonban nem, sőt nem is tudom, hogy egyáltalában

megtörténhetik-e; mindenesetre igen erős rábeszélőképesség kell hozzá, hogy valaki elhitesse.

GLAUKÓN

Úgy látom, nehezen szánod rá magadat, hogy végre belekezdj.

HÁROM EMBERFAJTA

SZÓKRATÉSZ

Ha majd elmondtam, meg fogod érteni, hogy nagyon komoly okom volt rá, hogy nehezen szánjam el magamat.

d GLAUKÓN

Mondd csak bátran, ne félj semmit!

SZÓKRATÉSZ

Hát jó, elmondom – bár magam sem tudom, honnan veszem hozzá a merészséget, s milyen szavakat fogok használni –, de megkísérlem, először magukkal a vezetőkkel és a katonákkal, s aztán a többi polgárral is elhitetni, hogy mindaz, amit mi velük a táplálásuk és nevelésük folyamán tettünk, csak álomkép volt, s ők csak úgy képzelték, hogy mindazon keresztülmentek, s mindaz meg is történt velük, holott pedig a valóságban ők akkor
e még a föld alatt voltak, ott formálódtak és nevelkedtek maguk, s ott készültek a fegyvereik és egyéb felszerelésük is; mikor aztán teljesen készen voltak, a föld mintegy anyjukként a felszínre bocsátotta őket, s így aztán a földdel, amelyen élnek, mint tápláló anyjukkal kell törődniük, s ha valaki erre rátámad, meg kell ellene védelmezniük, a többi polgárt pedig édestestvérüknek és a föld szülötteinek kell tekinteniük.

GLAUKÓN

Csakugyan, nemhiába fogtál olyan restelkedve ennek a hazugságnak az elmondásába.

415 a SZÓKRATÉSZ

Meg is volt rá az okom. No de azért hallgasd csak meg a mese folytatását is. Szóval ti mind, akik az államban éltek, édestestvérek vagytok, így mondjuk majd nekik a mesét, csak éppen hogy a titeket kiformáló isten azokba, akik közületek vezetésre alakalmasok, születésükkor aranyat kevert, ezért nekik kell legyen a legnagyobb tekintélyük; a segéderőkbe pedig ezüstöt, a földművesekbe és a kézművesekbe viszont vasat, illetve bronzot.

b S mivel mindnyájan rokonok vagytok, általában ugyan önmagatokhoz hasonló ivadékokat fogtok létrehozni; de az is megeshetik, hogy az aranyból esetleg ezüst- vagy az ezüstből aranyivadék származik, és így tovább a többieknél is, egyik a másikból. Mármost a vezetőknek elsősorban és legfőképpen azt parancsolja meg az isten, hogy semminek olyan hűséges őrei ne legyenek, és semmit olyan éberen ne figyeljenek, mint az ivadékaikat, hogy a lelkükbe milyen anyagok vannak belekeverve; s ha aztán a saját magzatuk netán bronz- vagy vastartalmú

c volna, akkor semmi áron sem szabad neki megkegyelmezniük, hanem - a természetének megfelelő szerepet juttatva neki – a kézművesek vagy a földművesek közé kell letaszítaniuk; ha viszont az utóbbiak közt valaki arany- vagy ezüsttartalommal jön a világra, akkor őt meg kell becsülni, s az első esetben az őrök, a második esetben a segéderők közé kell fölemelni, mert egy jóslat azt mondja, hogy az állam akkor megy tönkre, ha vas- vagy bronztermészet őrködik fölötte.* Nos, tudsz-e valami utat-módot arra, hogy embereinknél ez a monda hitelre találjon?

d GLAUKÓN

Semmi esetre sem, ha őróluk magukról van szó; de elképzelhető ez a gyermekeikről, ezek utódairól és általában a későbbi nemzedékekről.

SZÓKRATÉSZ

Még ez is szerencse volna, mert így jobban törődnének az állammal és egymással; mert körülbelül sejtem, mit akarsz mondani.

AZ ŐRÖKNEK NEM LEHET MAGÁNTULAJDONUK

XXII. Történetünk sorsa mindenesetre úgy fog alakulni, ahogy majd a közfelfogás azt megszabja. Mi csak fegyverezzük fel azokat a bizonyos föld szülötte embereket, s vonultassuk fel őket vezetőik parancsnoksága
e alatt. Mihelyt megérkeztek, szemeljék ki a városnak azt a pontját, amely táborozásra a legalkalmasabb, ahonnan tehát nemcsak a falakon belül levő lakosságot tudják féken tartani, ha netán valaki nem akarna engedelmeskedni a törvényeknek, hanem a külső ellenség ellen is védekezhetnek, ha valaki – mint a farkas a nyájra – támadó szándékkal törne rájuk; ha aztán a tábort felütötték, s akiknek kell, az áldozatokat bemutatták, készítsék el a fekvőhelyüket. Jó lesz így?

GLAUKÓN

Igen, jó.

SZÓKRATÉSZ

Mégpedig úgy, hogy télen-nyáron menedéket nyújtson.

GLAUKÓN

Természetesen. Ha jól értem, a lakásról van szó.

SZÓKRATÉSZ

Igen, de persze katonai lakásról, nem pedig üzletember lakásáról.

416 a GLAUKÓN

Hát mi különbség van a kettő között?

SZÓKRATÉSZ

Majd megpróbálom megmagyarázni. A legveszedelmesebb és legszégyenletesebb dolog a pásztorokra az, hogyha olyan kutyákat tartanak, s úgy nevelik őket a nyáj őrzésére, hogy engedetlenség, éhség vagy egyéb rossz szokás következtében éppen a kutyák vetemednek arra, hogy a juhokat bántalmazzák, úgyhogy a juhászkutyák valósággal farkasokká válnak.

GLAUKÓN

Hát bizony ez szörnyű dolog! Hogy is ne volna az!

b SZÓKRATÉSZ

Mindenáron meg kell tehát akadályoznunk, hogy segéderőink ilyesmit kövessenek el a polgárokkal, s – mivel náluk erősebbek – jóindulatú szövetségesekből vad zsarnokokká váljanak.

GLAUKÓN

Bizony ezt meg kell akadályoznunk.

SZÓKRATÉSZ

S a leghatásosabb biztosítékkal nem akkor vannak-e ellátva, ha valóban jó nevelésben részesültek?

GLAUKÓN

De hiszen abban részesültek!

SZÓKRATÉSZ

No, ezt még nem merném állítani, kedves Glaukónom; azt azonban igenis merném, amit az imént mondtunk,
c hogy tudniillik a segéderőknek, ha azt akarjuk, hogy meglegyen bennük a legfőbb biztosíték az egymás és a védelmük alatt álló polgárság iránti türelemre, okvetlenül részesülniük kell a helyes nevelésben, akármilyen is ez.

GLAUKÓN

Nagyon helyesen.

SZÓKRATÉSZ

Nos, azt minden értelmes ember megkövetelheti, hogy e nevelésen kívül a segéderők lakása és minden egyéb ingósága is olyan legyen, hogy ne gátolja őket abban, hogy a lehető legjobb őrök legyenek, s ne kapassa arra, hogy ártsanak a polgártársaiknak.

d GLAUKÓN

Valóban megkövetelheti.

SZÓKRATÉSZ

Fontold meg tehát, nem a következőképp kell-e nekik élniük és lakniuk, ha azt várjuk tőlük, hogy ilyenek legyenek? Először is: egyiküknek se legyen semmiféle magánvagyona, kivéve a legszükségesebbet; továbbá: egyiküknek se legyen olyan lakása, sőt semmiféle olyan kamrája sem, ahová kénye-kedve szerint bárki be ne léphetne; az ellátást illetőleg pedig, amire egy józan és
e bátor katona atlétának szüksége van: a polgártársaikkal

való megegyezés szerint a védelem fejében kapjanak annyi zsoldot, hogy egy évre se sok, se kevés ne legyen; mint a táborban levő katonák, közös étkezőhelyekre járjanak, és közösségben éljenek; magyarázzuk meg nekik, hogy mivel az istenek jóvoltából isteni arany és ezüst mindig van a lelkükben, emberi aranyra és ezüstre sohasem lesz szükségük, s kárhozatos dolog is volna az előbbinek birtoklását az emberi arany birtoklásával összekeverni és megfertőzni, hiszen a nagy tömeg kezén
417 a forgó pénz miatt már úgyis igen sok istentelenség történt, az ő birtokukban lévő arany viszont színtiszta; éppen ezért ők az egyedüliek a város lakói közt, akiknek aranyat és ezüstöt kezelni vagy érinteni szigorúan tilos, sőt vele még csak egy fedél alatt sem tartózkodhatnak, magukon nem hordhatják, s ezüst- vagy aranypohárból nem ihatnak. S így épen megőrizhetik magukat is meg az államot is; de hogyha magántulajdonként földet, há-
b zakat és pénzt szereznek, akkor őrökből gazdákká és földművesekké, polgártársaik szövetségeseiből pedig bizonyára gyűlöletes kényurakká válnak, s egész életüket kölcsönös gyűlöletben és áskálódásban töltik, és sokkal többször és sokkal inkább kell rettegniük a belső, mint a külső ellenségtől, közben pedig már akkor a végveszély legszélén futnak maguk is meg az állam is. Mindezen okok miatt megkívánhatjuk-e, hogy az őrök – lakás és egyéb viszonyaik tekintetében – így rendezkedjenek be, s hozzunk-e ennek megfelelő törvényeket vagy sem?

GLAUKÓN

Hozzunk, persze.

BOLDOGOK-E AZ ŐRÖK?

419 a I. ADEIMANTOSZ (KÖZBEVÁGVA)

Mivel fogsz majd védekezni, Szókratész, ha valaki azt mondja, hogy nem valami túlságosan teszed boldoggá ezeket az embereket? S méghozzá úgy, hogy ennek maguk lesznek az okai, mert hiszen, bár az állam igazság szerint az övék, mégsem lesz belőle semmi hasznuk, mint például másoknak, akiknek földbirtoka van, vagy akik szép nagy házakat építenek, ezeket pompás berendezésekkel látják el, az isteneknek áldozatokat mutatnak be a magukéból, vendégbarátokat fogadnak, sőt – mint az imént említetted – aranyat, ezüstöt s minden egyebet birtokolnak, ami pedig általános felfogás szerint azoknak jut osztályrészül, akik boldog emberek. Ezzel szem-
420 a ben – így érvelhetne valaki – ők nyilván csak mint fizetett segéderők laknak az államban, semmi másért, csak hogy őrködjenek.

SZÓKRATÉSZ

Igen, méghozzá mint egyszerű kosztosok, akik az élelmen kívül fizetést sem kapnak, mint mások, tehát ha például magánügyben el akarnak utazni, ezt meg sem tehetik, és azt sem, hogy barátnőiknek valamit ajándékozzanak, s általában bármi másra költsenek, amire az úgynevezett boldog emberek áldozni szoktak. Ezt, de még sok más ehhez hasonló dolgot is, kifelejtetted a vádból.

ADEIMANTOSZ

Hát jó, tegyük ezt is a vád tárgyává.

b SZÓKRATÉSZ

Szóval azt kérdezed, hogyan fogok ezzel szemben védekezni?

ADEIMANTOSZ

Igen.

SZÓKRATÉSZ

Ha ugyanazon a csapáson haladunk, mint eddig, azt hiszem, megtaláljuk a feleletet. Ezt fogjuk mondani: azon nem volna semmi csodálnivaló, ha ők is így lennének legboldogabbak; csakhogy mi nem azzal a céllal alapítjuk államunkat, hogy abban egyvalamely népréteg legyen különösen boldog, hanem hogy lehetőleg az egész állam az legyen. Mert hiszen az alapgondolatunk az volt, hogy az ilyen államban tudunk legkönnyebben rábukkanni az igazságosságra, s másfelől a legrosszab-
c bul berendezett államban az igazságtalanságra; és ha ezeket szemünk előtt látjuk, könnyen véleményt mondhatunk arról is, amit oly régen keresünk. Egyelőre tehát, amint mi képzeljük, a boldog államot mintázzuk meg; de nem úgy, hogy abból egy kis csoportot kiragadunk, s ezt tesszük boldoggá, hanem az egészet; mindjárt utána aztán az ellenkező fajta államot fogjuk szemügyre venni. Mármost, ha történetesen egy szobrot festenénk, s valaki hozzánk lépve kifogásolná, hogy a test legszebb részeire nem a legszebb színeket rakjuk fel – mert a
d szem, bár ez a legszebb, nem bíborszínnel, hanem feketével van színezve –, minden bizonnyal találóan védekezhetnénk vele szemben a következőképp: „Jóember, ne gondold, hogy olyan szép szemet kell festenünk,

hogy az már nem is tekinthető szemnek; ne kívánd ezt a többi testrésznél sem; inkább arra ügyelj, vajon – megadva mindegyik résznek azt, ami őt illeti – az egészet szépnek alkotjuk-e meg. Ne akarj tehát te sem a jelen esetben arra kényszeríteni bennünket, hogy olyan boldogságot juttassunk az őröknek, amely őket mindenné inkább teszi, csak nem őrökké. Mert hiszen azt mi is megtehetnénk, hogy a földműveseket uszályos ruhákba öltöztessük, aranyat rakjunk rájuk, s aztán rájuk bízzuk, hogy kényük-kedvük szerint műveljék a földet; vagy hogy a fazekasokat, amint a tűz körül iszogatnak és lakmároznak, korongjukat letétetve illő rendben kerevetekre fektessük, s annyit dolgozzanak, amennyi éppen nekik tetszik; mert ezen az úton-módon a többieket is mind boldoggá tudnánk tenni, hogy hát ekképpen az egész államnak jól menjen a dolga. De ne akarj te minket ilyesmire rávenni; hiszen ha rád hallgatnánk, sem a földműves nem lenne földműves, sem a fazekas fazekas, sőt senki más sem őrizné meg a jellegét; pedig az állam ezekből tevődik össze. Persze a legtöbbjénél ez nem olyan fontos: ha a varga rossz irányba fejlődik, lezüllik vagy szakembernek tetteti magát, holott nem az, az államra nézve ez még nem veszedelem; ha ellenben a törvények és az állam őrei nem a valóság, hanem csupán a látszat szerint őrök, akkor el kell ismerned, hogy az egész államot mindenestül tönkreteszik, holott jólétének és boldogulásának is egyes-egyedül ők a biztosítékai." Mármost, ha mi igazi őrökre akarunk szert tenni, akik legkevésbé sem ártanak az államnak, ama fenti álláspont hirdetője pedig inkább csak afféle földművesekre, akik nagy boldogan úgy vendégeskednek, mintha nem is államban, hanem ünneplő sokaság közepette élnének, akkor a mi emberünk talán nem is államról, hanem valami másról beszél. Mérlegelnünk kell tehát,

e

421 a

b

vajon oly céllal szervezzük-e meg az őröket, hogy nekik jusson minél nagyobb boldogság, vagy pedig inkább az állam összességére legyünk tekintettel, s arra ügyeljünk, hogy ennek jusson ez ki, azokat a bizonyos segéderőket
c és az őröket pedig arra szorítsuk és arra vegyük rá, hogy a maguk feladatát minél tökéletesebben végezzék, s éppúgy a többiek is mind, s hagyjuk, hogy az állam összességének gyarapodásával és helyes berendezkedésével minden egyes néprétegnek a saját természete juttasson a boldogságban való részesedést.

II. Adeimantosz

Igazad is van.

A GAZDAGSÁG ÉS A SZEGÉNYSÉG EGYARÁNT ÁRTALMAS

Szókratész

Kíváncsi vagyok, hogy ennek a testvértételével is igazam lesz-e.

Adeimantosz

Mi volna az?

d Szókratész

Gondold meg, vajon a többi munkást ez a két körülmény nem rontja-e meg annyira, hogy még haszontalanná is válnak.

Adeimantosz

Miféle két körülmény?

Szókratész

A gazdagság meg a szegénység.

ADEIMANTOSZ

Hogyhogy?

SZÓKRATÉSZ

Hát így. Hiszed–e, hogy a fazekas, ha megszedi magát, még mindig szívesen foglalkozik a mesterségével?

ADEIMANTOSZ

Szó sincs róla.

SZÓKRATÉSZ

Lustább és hanyagabb lesz tehát, mint volt azelőtt?

ADEIMANTOSZ

Alighanem.

SZÓKRATÉSZ

Szóval rosszabb fazekas lesz?

ADEIMANTOSZ

Éspedig sokkal rosszabb!

SZÓKRATÉSZ

Másfelől, ha szegénysége miatt nem tud szerszámokat
e vagy egyéb, mesterségéhez tartozó kelléket szerezni, akkor a munkáját is rosszabbul fogja végezni, fiait és más tanítványait pedig silányabb mesteremberré fogja kiképezni.

ADEIMANTOSZ

Így van.

SZÓKRATÉSZ

Szóval e két körülmény: a szegénység és a gazdagság

hatása alatt silányabbak lesznek a mesteremberek készítményei, de silányabbak lesznek ők maguk is.

ADEIMANTOSZ
Úgy látszik.

SZÓKRATÉSZ
Találtunk tehát másik két olyan dolgot, amelyekre az őröknek mindenképpen vigyázniuk kell, nehogy észrevétlenül belopóddzanak az államba.

ADEIMANTOSZ
Melyek ezek?

22 a SZÓKRATÉSZ
A gazdagság és a szegénység; az előbbi elpuhultságra, munkakerülésre és forrongásra vezet, az utóbbi pedig a forrongáson kívül nemtelen lelkületet és rossz munkaeredményt is okoz.

HÁBORÚ

ADEIMANTOSZ
Ez kétségtelen. De azt is gondold meg, Szókratész, hogyan lesz majd képes államunk hadat viselni, ha egyszer anyagi erő nem áll a rendelkezésére, különösen ha egy hatalmas és gazdag állammal kényszerül háborúskodni.

SZÓKRATÉSZ
Nyilvánvaló, hogy egy ellen nehezebben, de már két
b ilyen állam ellen sokkal könnyebben.

ADEIMANTOSZ

Hogy érted ezt?

SZÓKRATÉSZ

Először is: ha harcra kerül a sor, vajon nem gazdag emberekkel fognak-e harcolni ők, a katona atléták?

ADEIMANTOSZ

Azokkal bizony.

SZÓKRATÉSZ

Nos, mit gondolsz, Adeimantoszom, egy ökölvívó, ha erre a lehető legalaposabban felkészült, nem küzd-e meg könnyen két olyan emberrel, aki nem ökölvívó, de gazdag és jó kövér?

ADEIMANTOSZ

Aligha, legalábbis egyszerre nem.

SZÓKRATÉSZ

Még akkor sem, ha például módjában volna megtennie,
c hogy színleg hátráljon, s aztán visszafordulva, azt ütlegelje, amelyik éppen előbb támad rá, s ezt sokszor megismételje tűző napsütésben és fojtó melegben? Nem tudna-e ilyenformán még több ilyen ellenfelet is leteriteni?

ADEIMANTOSZ

Hát ezen bizony nem lehetne csodálkozni.

SZÓKRATÉSZ

Mármost nem gondolod-e, hogy a gazdag ember tudás és gyakorlat által több jártasságra tehet szert az ökölvívásban, mint a harcban?

ADEIMANTOSZ

De igen.

SZÓKRATÉSZ

Nos, akkor a mi atlétáink minden valószínűség szerint kétszer-háromszor annyi ellenséggel szemben is könnyen állják majd a harcot, mint ahányan ők maguk vannak.

d ADEIMANTOSZ

Elismerem, mert látom, hogy igazad van.

SZÓKRATÉSZ

És ha az egyik államba követséget küldenének, s ott – amint hogy igaz is – előadnák a következőket: „Nálunk arany és ezüst nincs használatban, nincs is megengedve, annál inkább nálatok; ha tehát a mi oldalunkon háborúba léptek, tiétek lesz amazok aranya-ezüstje", el tudod-e képzelni, hogy ha valaki ezt hallja, inkább akar majd izmos, sovány kutyákkal harcolni, semmint a kutyák oldalán kövér, puhány birkákkal?

ADEIMANTOSZ

e Ezt magam sem hiszem. De ha történetesen egy államban tömörül a többiek anyagi ereje, akkor mégiscsak jó lesz vigyázni, hogy ez veszélyt ne idézzen fel arra az államra, amely nem gazdag.

SZÓKRATÉSZ

Micsoda boldog ártatlanság! Hát azt hiszed, hogy másféle alakulat is megérdemli az „állam" elnevezést, mint az olyan, amilyet mi alkotunk meg?

ADEIMANTOSZ

Miért ne?

Szókratész

A többit nagyobb igényű elnevezéssel kell megjelölnünk: mindegyikük – ahogy a játékban* – „egész sereg állam", nem pedig egyszerűen „állam". Legalábbis kettő mindegyikben, akármelyiket vesszük is, ellenséges
423 a érzülettel van egymás iránt: a szegények és gazdagok állama; sőt ezek mindegyikében is megint igen sok állam van; s ha ezekkel mint egységes állammal fordulsz szembe, nagyon megjárhatod; de ha sok államnak tekinted őket, s egyik részüknek a vagyonát, hatalmát, sőt a polgárait is odaígéred a többinek, szövetségesed mindig sok lesz, ellenséged pedig kevés. S ameddig az állam okosan abban a formában marad, amint az imént megszerveztük, a leghatalmasabb lesz – nem külső tekintélye szerint, hanem valóban a leghatalmasabb –, ha
b mindjárt csak ezer harcosa lesz is; mert ekkora egységes államot nem egykönnyen találsz sem a görögök, sem a barbárok közt, olyat viszont akárhányat, amely látszatra sokszorta nagyobb a miénknél. Vagy talán te másképp gondolkodsz?

Adeimantosz

Zeuszra, nem.

MEKKORA LEGYEN AZ ÁLLAM?

III. Szókratész

Nemde a mi államvezetőink számára ez lehetne a legészszerűbb határa annak, hogy milyen nagyságúra szabják az államot, s ennek megfelelően mekkora területet hasítsanak ki, lemondva a többiről.

ADEIMANTOSZ

Miféle határról beszélsz?

SZÓKRATÉSZ

Én így gondolom: ameddig az állam úgy növekszik, hogy egységes marad, addig növeljék, de tovább ne.

c ADEIMANTOSZ

Nagyon helyes.

SZÓKRATÉSZ

Egy újabb intelemként tehát ezt is lelkükre kötjük az őröknek: mindenképpen azon legyenek, hogy az állam se kicsi, se látszatra nagy ne legyen, hanem megfelelő nagyságú és egységes.

ADEIMANTOSZ

No, ez ugyan elég egyszerű követelmény.

SZÓKRATÉSZ

Ennél még egyszerűbb a következő, amelyről különben már fentebb is megemlékeztünk, mikor azt mondtuk,
d hogy ha az őrök közt csenevész gyermek születik, ezt a többi polgár közé, ha pedig emezek közt kiváló, ezt az őrök közé kell besorolni. Ennek pedig az az értelme, hogy a többi polgár esetében is minden egyes személyt arra az egy munkára kell beosztani, amelyre természettől fogva alkalmas, hogy így mindenki, a maga egyetlen foglalkozását űzve, „egy" maradjon, ne pedig „sok", s ennek megfelelően az egész állam is „eggyé", ne pedig „sokká" fejlődjön.

ADEIMANTOSZ

Valóban, ez még egyszerűbb követelmény, mint az előbbi.

SZÓKRATÉSZ

e Látod, drága Adeimantoszom, nem is olyan sok és nagy dolgot kívánunk tőlük, mint ahogy valaki gondolhatná; sőt mindez nagyon könnyű, föltéve, hogy – mint mondani szokás – egyetlen nagy dolgot megszívlelnek, jobban mondva nem is nagy dolgot, hanem olyat, ami éppen elég.

ADEIMANTOSZ

S ugyan mi ez?

SZÓKRATÉSZ

Az oktatás és a nevelés; mert ha jó nevelés által fegyelmezett férfiakká lesznek, mindama követelményt könnyen meg fogják érteni; sőt mást is, amit egyelőre mel-
424 a lőzni akarunk: az asszony és a család birtoklását, s a gyermekek nemzését, hogy mindezt, amennyire csak lehet, a közmondás szerint közössé kell tenni a barátok közt.

ADEIMANTOSZ

Csakugyan, ez volna a leghelyesebb.

SZÓKRATÉSZ

Mert hiszen ha egyszer az állam jó irányt vesz, akkor tovább már úgy növekszik, mint a kör: nevelés és oktatás – ha megőrizzük egészséges szellemét – jó természetet fejleszt ki a polgárokban, s másfelől az egészséges
b természet, ha ilyen nevelésben részesül, még jobbá lesz, mint az előzők voltak, többek közt a nemzés szempontjából is, ahogy ezt más élőlényeknél is látjuk.

ADEIMANTOSZ

Alighanem.

SZÓKRATÉSZ

Röviden szólva: az állam gondozóinak arra kell ügyelniük, hogy tudtukon kívül káros elferdülések ne következzenek be, s mindenekfölött arra vigyázzanak, hogy a testi és zenei nevelés terén a megállapított rend ellenére újítások ne történjenek, hanem azt lehetőleg híven megőrizzék, amiatt való aggodalmukban, hogy – mikor valaki ezt mondja: „az emberek szívesebben figyelnek
c arra az énekre, amely a legújabb a dalnok ajkán"* – valaki könnyen azt hiszi, hogy a költő ezen nem annyira „új éneket", mint inkább új dalformát ért, s az illető ezt még talán helyesli is. Márpedig az ilyesmit nem szabad helyeselni, sem a költőről feltételezni. Mert a zene formájának újító megváltoztatásától óvakodnunk kell: ezzel mindent kockára teszünk, hiszen a zene jellegéhez senki sem nyúlhat anélkül, hogy a legalapvetőbb állami törvényeket is ne érintse – ezt tanítja Damón, s engem is meggyőzött.

ADEIMANTOSZ

Engem is azok közé sorolhatsz, akik így gondolkoznak.

d IV. SZÓKRATÉSZ

Eszerint, úgy látszik, az őröknek valahol itt, a zenében kell az őrhelyüket megépíteniük.

ADEIMANTOSZ

Legalábbis a törvények semmibevevése legkönnyebben éppen itt csúszik be észrevétlenül.

SZÓKRATÉSZ

Igen, mintegy játék leple alatt, s mintha semmit sem ártana.

ADEIMANTOSZ

Nem is csinál semmi egyéb bajt, mint hogy apránként befészkeli magát, s lassacskán beszivárog az emberek erkölcseibe és magatartásába; innen – megnagyobbodva
e – átterjed a polgárok egymás közötti üzleti ügyleteire, ezektől pedig minden bizonnyal tovább nyomul előre a törvény és az alkotmány ellen, s hidd el, Szókratész, úgy elhatalmasodik, hogy végtére is egyéni és társadalmi vonatkozásban mindent felforgat.

SZÓKRATÉSZ

Lám, lám; hát valóban így van?

ADEIMANTOSZ

Én azt hiszem, így.

SZÓKRATÉSZ

Nemde tehát – mint már kezdetben is mondtuk – gyermekeinknek már eleve törvénytisztelőbb játékhoz kell szokniuk; mert ha a játékuk fittyet hány a törvénynek,
425 a s ilyenek maguk a gyermekek is, akkor teljes lehetetlenség, hogy belőlük törvénytisztelő és erkölcsös férfiak nevelkedjenek?

ADEIMANTOSZ

Hogy is lehetne ez másképp?

SZÓKRATÉSZ

Ha ellenben a gyermekek már játék közben helyes irányba indulnak, s a fegyelmet a zenei nevelés útján megszokják, akkor – ellentétben az előbbiekkel – ez a fegyelem minden lépésüket kísérni fogja, egyre erősödni

fog bennük, s még azt is helyrehozza, ami azelőtt az államban talán rossz állapotban volt.

ADEIMANTOSZ

Teljesen igazad van.

NEM KELL MINDEN APRÓ KÉRDÉST SZABÁLYOZNI

SZÓKRATÉSZ

Ők aztán majd azokat a kicsinyesnek látszó szabályokat is kieszelik, amelyeket elődeik egytől egyig sutba dobtak.

ADEIMANTOSZ

Melyeket?

SZÓKRATÉSZ

Az olyasfélét, hogy a fiatalemberek az öregebbek jelen-
b létében hallgassanak, ahogy ez illik, engedjenek nekik helyet, álljanak fel előttük, szülőiket tiszteljék; továbbá: hajviselet, ruházat, lábbeli, valamint az egész külső megjelenés, és így tovább. Vagy talán nem így gondolod?

ADEIMANTOSZ

De bizony így.

SZÓKRATÉSZ

Hanem, persze, hogy ilyesmire törvényt is hozzanak, ezt értelmetlen dolognak tartanám: ez sehol sincs így, de – ha szóban vagy írásban rendelnék el – nem is igen maradhatna érvényben.

ADEIMANTOSZ

Nem hát!

SZÓKRATÉSZ

Szóval, Adeimantoszom, körülbelül úgy áll a dolog, hogy amilyen irányba indul valaki a nevelése folytán,
c olyan lesz későbbi fejlődése is. Avagy nem mindig hasonlót von-e maga után a hasonló?

ADEIMANTOSZ

De igen.

SZÓKRATÉSZ

S végül – azt hiszem, így fejezhetnénk ki magunkat – a dolog egységes, teljes és határozott kifejlethez jut, akár jó ez, akár rossz.

ADEIMANTOSZ

Természetesen.

SZÓKRATÉSZ

Éppen ezért én meg se próbálnám, hogy az ilyesmit törvénnyel szabályozzam.

ADEIMANTOSZ

Magától értetődik.

SZÓKRATÉSZ

És vajon – az istenekre! –, ha afféle piaci ügyekről van szó, mint például üzletről, amelyet a piacon kötnek
d egymással az emberek; vagy ha úgy tetszik iparosokkal kötött megállapodásról, sértegetésről, tettlegességről, vádaskodásról, bíróküldésről; s ha adóbehajtás vagy kivetés válik szükségessé piacon vagy kikötőben; s általá-

ban bizonyos piaci, városi, kikötői s más efféle rendészeti ügyről: vajon hajlandók leszünk-e ezek bármelyikét is törvénnyel szabályozni?

ADEIMANTOSZ

Bizony nem méltó tisztességes és becsületes emberek közt ilyesmit szabályozni: a legtöbb dologban, ami szae bályozásra szorul, maguk is könnyen el fognak igazodni.

SZÓKRATÉSZ

Igen, barátom, feltéve, hogy az isten megajándékozza őket vele, hogy azok a törvények, amelyeket fentebb sorra vettünk, érvényben maradnak.

ADEIMANTOSZ

Ha pedig nem így lesz, akkor egész életükben egyebet sem fognak tenni, mint hogy tömegesen gyártják az ilyen törvényeket, toldozzák-foldozzák őket, abban a reményben, hogy majd csak eltalálják a legjobbat.

SZÓKRATÉSZ

Szerinted tehát az ilyen emberek úgy fognak élni, mint azok a betegek, akik féktelenségük miatt nem hajlandók abbahagyni káros életmódjukat.

ADEIMANTOSZ

Valóban.

426 a SZÓKRATÉSZ

Egyébként az ilyen emberek igen kellemesen élnek; állandóan orvosoltatják magukat, bár ezzel semmit sem érnek el, legfeljebb még bonyolultabbá és súlyosabbá teszik a betegségüket, s ha valaki orvosságot ajánl nekik, állandóan reménykednek, hogy attól majd meggyógyulnak.

ADEIMANTOSZ

Csakugyan, az ilyen betegeknek ez a sorsuk.

SZÓKRATÉSZ

No és nem kellemes-e az az álláspont, hogy legnagyobb ellenségüknek azt tartják, aki az igazat megmondja, hogy míg abba nem hagyják az örökös ivást, töltekezést,
b szeretkezést és henyélést, addig sem gyógyszer, sem égetés, sem metszés, sem ráolvasás, sem amulettek s egyéb efféle dolog nem fog segíteni rajtuk?

ADEIMANTOSZ

No, ez már aztán nemigen lehet kellemes: abban ugyan semmi „kellem" sincs, ha valaki arra haragszik, aki neki jót akar.

SZÓKRATÉSZ

Úgy látom, nemigen rajongsz az ilyen emberekért.

ADEIMANTOSZ

Nem, Zeuszra, nem.

V. SZÓKRATÉSZ

Akkor hát azért sem fogsz lelkesedni, ha az egész állam így tesz. Vagy talán nem gondolod, hogy az ilyen beteg-
c hez hasonlít az az állam is, amely – bár rossz az alkotmánya – megtiltja polgárainak, hogy általános berendezkedését megbolygassák, mert aki ezt teszi, annak meg kell halnia; aki ellenben őket ennek az alkotmánynak a formái közt kedvükre kiszolgálja, aki hízelegve sürög-forog körülöttük, kiszimatolja hajlandóságaikat, s ezeket ügyesen kielégíti, az aztán derék, nagy feladatokra képes, bölcs ember lesz, akit tisztelettel övezneknek?

ADEIMANTOSZ

Bizony én is azt hiszem, hogy ahhoz hasonlít, s egyáltalában nem lelkesedem érte.

d SZÓKRATÉSZ

Hát azokat, akik készek az ilyen államot kiszolgálni és érdekében fáradozni, nem csodálod-e bátorságukért és alkalmazkodóképességükért?

ADEIMANTOSZ

Csodálom bizony, kivéve azokat, akiket a saját polgártársaik tévesztenek meg, s akik el is hiszik magukról, hogy valóban államférfiak, csak azért, mert a tömeg állandóan dicséri őket.

SZÓKRATÉSZ

Hogy mondhatsz ilyet? Nem tudod ezt nekik megbocsátani? Hát elképzelhetőnek tartod te, hogy ha egy embernek, aki nem ért a méréshez, sok más, ugyanilyen járatlan ember egyre azt hajtogatja, hogy ő négy könyök magas,* ezt végre is nem hiszi el magáról?

e

ADEIMANTOSZ

Bizony ez nem valószínű.

SZÓKRATÉSZ

Ne vedd tehát zokon tőlük se; hiszen ők a világ legdrágább emberei: szabályokat alkotnak olyan dolgokról, amilyeneket az imént felsoroltunk, ezeket toldozzák-foldozzák, s egyre abban reménykednek, hogy majd csak véget vetnek valahogyan az üzleti ügyletekben tapasztalható gazságoknak, s mindannak, amiről az előbb beszéltem, s közben nem is sejtik, hogy tulajdonképpen csak a hüdrát vagdalják.

427 a ADEIMANTOSZ

Hát bizony nem is tesznek egyebet.

SZÓKRATÉSZ

Éppen ezért én mindig úgy gondolkoztam, hogy az effajta törvényekkel és szabályozással az igazi törvényhozónak sem a rosszul, sem a jól berendezkedett államban nem szabad bíbelődnie; az előbbiben azért nem, mert úgyis hasztalan, s nem vezet eredményre, az utóbbiban pedig azért, mert e teendők egy részét mindenki kitalálhatja, más része pedig úgyis magától következik a már meglevő intézkedésekből.

b ADEIMANTOSZ

Mi volna még hátra akkor a törvényalkotás terén?

VALLÁS

SZÓKRATÉSZ

Nekünk semmi; de volna a delphoi Apollónnak: a legfontosabb, a legszebb és a legelső törvények.

ADEIMANTOSZ

S melyek azok?

SZÓKRATÉSZ

Szentélyek alapítása, áldozatok, s egyéb, isteneknek, daimónoknak és hérószoknak járó tiszteletadás; továbbá az elhunytak sírba tétele, s mindaz, amit a másvilágon levőknek nyújtanunk kell, hogy jóindulatukat megnyerjük. Ehhez mi magunk nem értünk, mikor tehát államot c alapítunk, ebben senki másra nem hallgatunk, ha van eszünk, s másra nem támaszkodunk, mint az ősi tanács-

adóra: ilyen dolgokban ez az isten minden népnek az ősi tanácsadója, aki a földkerekség köldökén* ülve ad útmutatást.

ADEIMANTOSZ

Helyesen beszélsz, így kell tennünk.

HOL TALÁLHATJUK MEG AZ ÁLLAMBAN AZ IGAZSÁGOSSÁGOT?

d VI. SZÓKRATÉSZ

Eszerint tehát, Arisztón fia, az államalapítással meg is volnánk; most aztán tekints körül benne – megfelelő világításról gondoskodva – te magad, s szólítsd ide testvéredet meg Polemarkhoszt és másokat is, hátha megpillantjuk, hogy hol van az igazságosság, s hol az igazságtalanság, miben különböznek egymástól, s melyiket kell annak gyakorolnia, aki boldog akar lenni – akár titokban marad ez isten és ember előtt, akár nem.

GLAUKÓN

Szó sincs róla! Hiszen megígérted, hogy te fogod a
e nyomozást vezetni, mert szentségtörésnek tartanád, ha erődhöz képest minden úton-módon nem lennél az igazságosság segítségére.

SZÓKRATÉSZ

Nagyon helyes, hogy figyelmeztetsz; így is kell tennem, de szükség van a ti közreműködéstekre is!

GLAUKÓN

Jó, megtesszük.

SZÓKRATÉSZ

Nos, én remélem, hogy az igazságosságot meg fogjuk találni, éspedig a következőképpen. Úgy gondolom, hogy államunk, ha csakugyan helyesen van megalapítva, tökéletesen jó.

GLAUKÓN

Minden bizonnyal.

SZÓKRATÉSZ

Nyilvánvaló tehát, hogy bölcs, bátor, józan és igazságos.

GLAUKÓN

Kétségkívül.

A NÉGY ERÉNY AZ ÁLLAMBAN

SZÓKRATÉSZ

Nos, ha e tulajdonságok közül valamit felfedezünk benne, akkor az, amit még nem találtunk meg, csak a még hátralevő rész lehet.

GLAUKÓN

Hogy érted?

428 a SZÓKRATÉSZ

Tegyük fel, hogy valamely más területen négy ismeretlen közül az egyiket keressük; ha ezt mindjárt elsőnek felismerjük, ezzel meg is elégszünk; ha meg előbb a többi hármat ismerjük fel, akkor éppen ezáltal már ismerjük azt is, amit keresünk, hiszen nyilvánvaló, hogy nem is lehet más, mint ami még hátravan.

GLAUKÓN
Jól mondod.

SZÓKRATÉSZ
A mi esetünkben is tehát, mivel éppen négy dologról van szó, így kell eljárnunk?

GLAUKÓN
Világos.

A BÖLCSESSÉG

b SZÓKRATÉSZ
Mármost, szerintem, először a bölcsesség válik benne nyilvánvalóvá; csakhogy ezzel kapcsolatban valami különös dolgot tapasztalunk.

GLAUKÓN
Ugyan mit?

SZÓKRATÉSZ
Az az állam, amelynek kialakulását leírtuk, véleményem szerint valóban bölcs, mert hiszen – ugyebár – jó elhatározásokra képes?

GLAUKÓN
Igen.

SZÓKRATÉSZ
De éppen ez a képesség: a jó elhatározás, nyilván valamiféle tudomány, mert hiszen az ember nem tudatlansággal, hanem tudománnyal jut jó elhatározásra.

GLAUKÓN
Világos.

SZÓKRATÉSZ
Tudomány pedig igen sok és igen sokféle van az államban.

GLAUKÓN
Hogyne volna!

SZÓKRATÉSZ
Mármost az államot az ácsok tudománya alapján nevez-
c zük bölcsnek és jó elhatározásra képesnek?

GLAUKÓN
Dehogy! Ezen az alapon legfeljebb az ácsmesterséghez értőnek volna nevezhető.

SZÓKRATÉSZ
De nem is a fabútorok készítésének tudománya alapján – ami ahhoz ad tanácsot, hogy miképp lesznek ezek tökéletesek – kell az államot bölcsnek mondanunk.

GLAUKÓN
Nem bizony.

SZÓKRATÉSZ
Akkor talán a fémtárgyak készítésének tudománya vagy egyéb ehhez hasonló alapján?

GLAUKÓN
Egyiknek az alapján sem.

SZÓKRATÉSZ

Szóval annak a tudománynak alapján sem, amely a növényeket az anyaföldből kitermeli: ez alapon is legfeljebb földműveléshez értőnek volna nevezhető.

GLAUKÓN

Én is azt hiszem.

SZÓKRATÉSZ

Hát akkor? Vajon nincs-e az általunk imént alapított államban a polgárok egy részének birtokában egy olyan
d tudomány, melynek segítségével nem valamely részkérdésben, hanem az állam egészéről határoz, hogy miképp viselkedik leghelyesebben a saját polgáraival és más államokkal szemben?

GLAUKÓN

Bizonyára van.

SZÓKRATÉSZ

Melyik ez, és kiknek a birtokában van?

GLAUKÓN

Ez éppen az őrök tudománya; s azoknak a vezetőknek a birtokában van, akiket az imént tökéletes őröknek neveztünk.

SZÓKRATÉSZ

Nos, ennek a tudománynak alapján vajon minek nevezhetjük az államot?

GLAUKÓN

Jó elhatározásra képesnek s valóban bölcsnek.

e SZÓKRATÉSZ

S mit gondolsz, kovács lesz-e több a mi államunkban, vagy ilyen valóságos őr?

GLAUKÓN

Sokkal több lesz a kovács.

SZÓKRATÉSZ

S valamennyi más ember közt, akiket a tudományuk alapján szoktunk valamely elnevezéssel megjelölni, nem éppen ezek vannak-e legkevesebben?

GLAUKÓN

De ezek vannak a legkevesebben.

SZÓKRATÉSZ

Tehát a legparányibb népréteg és részecske által – amely az élen áll és parancsol – s a benne levő tudomány által
429 a lesz bölccsé az egész, természetes úton alapított állam; s ez – úgy látszik – természettől fogva a legkisebb csoport, s erre vár az a szerep, hogy részesüljön abban a tudományban, amely pedig valamennyi tudomány közül egyedül érdemli meg a bölcsesség nevet.

GLAUKÓN

Nagyon helyesen mondod.

SZÓKRATÉSZ

Ezt az egyet a négy közül tehát – magam sem tudom, hogyan – már meg is találtuk, őt magát is, meg hogy az állam mely részében székel.

GLAUKÓN

Én legalábbis úgy látom, hogy eléggé felderítettük.

VII. SZÓKRATÉSZ

Már aztán a bátorságot magát, meg azt, hogy az állam mely részében székel, aminek alapján az államot bátornak kell nevezni, nem olyan nehéz felismernünk.

GLAUKÓN

Hogyhogy?

b SZÓKRATÉSZ

Ugyan mi mást lehetne figyelembe venni, mikor az államot gyávának vagy bátornak nevezi valaki, mint éppen azt a részt, amely síkraszáll és harcol érte?

GLAUKÓN

Nincs is senki, aki másra gondolna.

SZÓKRATÉSZ

Én legalább nem hiszem, hogy a benne lakó többi polgár – akár gyávák, akár bátrak – döntené el azt, hogy maga az állam ilyen vagy olyan-e.

GLAUKÓN

Nem bizony.

SZÓKRATÉSZ

Tehát bátor is csak valamely része révén lehet az állam – azáltal, hogy ebben olyan hatalommal rendelkezik,
c amely minden körülmények között híven megőrzi a félelmes dolgokról vallott felfogást, hogy ezek ugyanazok és ugyanolyanok, amelyeket és amilyeneket a nevelés folyamán a törvényhozó emlegetett. Vagy te talán nem ezt nevezed bátorságnak?

GLAUKÓN

Nem értettem meg jól, amit mondtál: mondd el még egyszer.

SZÓKRATÉSZ

Azt mondom, hogy a bátorság a „megőrzés" egy neme.

GLAUKÓN

Miféle megőrzésről beszélsz?

SZÓKRATÉSZ

Annak a felfogásnak a megőrzéséről, amely a törvény által – a nevelés útján – jön létre arra vonatkozólag, hogy melyek a félelmes dolgok, s milyenek; a felfogásnak „minden körülmények közötti" megőrzésén pedig azt
d értem, hogy az ember bánatban, örömben, vágyai és félelmei közt egyaránt tartson ki mellette, és ne vesse ki magából. Szívesen mondok erre egy hasonlatot is, ha kívánod.

GLAUKÓN

Kérlek.

SZÓKRATÉSZ

Bizonyára tudod, hogy ha a kelmefestő a gyapjút bíborszínre akarja megfesteni, mindenekelőtt kiválaszt a sok színárnyalatból egyetlenegyet: a fehéret; ezt előre kidol-
e gozza és körülményes eljárással előkészíti, hogy minél jobban magába fogadja a bíbort, s csak azután kezd a festéshez. Amit ilyen módon festenek meg, az színálló lesz, nem veszti el a fényét, akár szappannal mossák, akár szappan nélkül. Ami azonban nem így készül, arról magad is tudod, hogy milyen lesz, akár más alapszínre festenek rá, akár fehérre, de megfelelő előkészítés nélkül.

GLAUKÓN

Tudom, hogy a mosásban kifakul, és nevetségesen rossz lesz.

SZÓKRATÉSZ

No, most képzeld el, hogy tőlünk telhetőleg mi is ilyesmiben fáradoztunk, mikor a katonákat válogattuk, s
430 a zenei és testi nevelésben részesítettük őket; hidd el, semmi egyéb célunk nem volt ezzel, mint hogy a törvényeket a lehető legteljesebb meggyőződéssel magukba szívják, akárcsak a gyapjú a festéket, hogy így – megfelelő természet és nevelés birtokában – „színálló" legyen a félelmes és egyéb dolgokról vallott felfogásuk, s ne mossák ki belőlük a festéket ama tisztítószerek, amelyek
b egyébként nagyon is alkalmasak rá, hogy kimossák: a gyönyör, amely mindenféle szódánál és lúgnál biztosabban mar; a fájdalom, a félelem és a vágy, amely mindenféle szappanon túltesz. Nos, ezt az erőt s a félelmes dolgokról és ezek ellenkezőjéről vallott helyes és törvényes felfogásnak ezt a minden körülmények közötti „megőrzését" nevezem és nyilvánítom én bátorságnak – hacsak neked nincs más véleményed.

GLAUKÓN

Nincs; mert hiszen az efféle dolgokról nevelés nélkül kialakult helyes felfogást, amilyen például az állaté vagy a rabszolgáé, bizonyára nem tartod törvényszerűnek, és másnak nevezed, nem bátorságnak.

c SZÓKRATÉSZ

Tökéletesen igazad van.

GLAUKÓN

Akkor hát elfogadom, hogy ez a bátorság.

SZÓKRATÉSZ

Fogadd is el, legalábbis állampolgári értelemben; igazad lesz, ha elfogadod; majd később, ha úgy tetszik, erről még részletesebben is beszélünk. Egyelőre azonban nem azt akartuk felderíteni, hanem az igazságosságot: ennek a felderítése szempontjából, azt hiszem, ennyi is elég.

GLAUKÓN

Igazad van.

A JÓZAN ÖNMÉRSÉKLET

d VIII. SZÓKRATÉSZ

Ezek után már csak kettő van hátra, amit fel kell ismernünk az államban: a józan önmérséklet s az, amiért egész fejtegetésünket folytatjuk: az igazságosság.

GLAUKÓN

Nagyon helyes.

SZÓKRATÉSZ

Nem tudnánk-e már most felfedezni az igazságosságot, anélkül, hogy foglalkoznunk kellene a józan önmérséklettel?

GLAUKÓN

Nem tudom, de nem is szeretném, ha már előbb felbukkanna, mert hiszen akkor nem törődnénk a józan önmérséklettel; ha örömöt akarsz nekem szerezni, előbb ezt fejtsd ki.

e SZÓKRATÉSZ
Megteszem, nehogy megbántsalak.

GLAUKÓN
Kezdj hát neki.

SZÓKRATÉSZ
Ám fejtsük ki; így első pillanatra sokkal inkább hasonlít bizonyos egyetértéshez és összhanghoz, mint az előbbiek.

GLAUKÓN
Hogy érted?

SZÓKRATÉSZ
A józan önmérséklet a rendnek és bizonyos gyönyörökben és vágyakban mutatkozó önuralomnak egy neme, amilyen értelemben azt szokták mondani valakiről, hogy – tudom is én, hogyan – „erőt vesz magán", s ennek még más nyomait is megtaláljuk a köznyelvben. Nem gondolod?

GLAUKÓN
De igen.

SZÓKRATÉSZ
Mármost ez a kifejezés: „erőt vesz magán", ugyebár nevetséges? Hiszen aki önmagánál erősebb, az nyilván
431 a gyengébb is önmagánál, s aki gyengébb, az erősebb is: e kijelentések mindegyikében ugyanarról állítunk valamit.

GLAUKÓN
Igaz.

Szókratész

De én azt hiszem, ez a kifejezés azt akarja mondani, hogy magában az emberben – a lelkét tekintve – van egy jobb s egy rosszabb rész; s mikor e természettől fogva jobb rész a rosszabbon erőt vesz, erre mondjuk – dicséretképpen –, hogy „erőt vesz magán"; ha pedig a rossz nevelés vagy társaság következtében a rosszabbik rész a
b maga nagyságával legyőzi a jobbik, de kisebb részt, ezt – mint szégyenletes dolgot – megrójuk, s ilyenkor mondjuk, hogy aki ilyen jellemű, az „gyengébb önmagánál" és fegyelmezetlen.

Glaukón

Nyilván így van.

Szókratész

Ha mármost tekintetedet a mi új államunk felé fordítod, a fenti két lehetőség egyikét fogod benne felfedezni; el kell ismerned, hogy teljes joggal nevezzük „önmagánál erősebbnek", mert hiszen aminek a jobb része uralkodik a rosszabbon, azt józan önmérséklőnek, azaz „önmagánál erősebbnek" kell nevezni.

Glaukón

Arra fordítom a tekintetemet, s látom, hogy igazat mondasz.

c Szókratész

Másfelől pedig ama sok és sokféle vágyat, gyönyört és fájdalmat leginkább a gyermekekben találhatjuk meg, no meg az asszonyokban, a szolgákban, az úgynevezett szabad emberek közt pedig a műveletlen tömegben.

GLAUKÓN

Valóban.

SZÓKRATÉSZ

Az egyszerű és mérsékelt érzelmeket viszont, melyeket ésszel és helyes fölfogással a józan gondolkodás vezet, csak kevés emberben lelheted meg: azokban, akik a legjobbaknak születtek, s a legjobban nevelkedtek.

GLAUKÓN

Igaz.

SZÓKRATÉSZ

Nos, láthatod, hogy ez is mind megvan az államban;
d csakhogy itt a műveletlen tömeg vágyait elnyomják a csekély számú, de legkiválóbb elem vágyai és józan esze.

GLAUKÓN

Csakugyan.

IX. SZÓKRATÉSZ

Ha tehát egyáltalában el lehet mondani egy államról, hogy „erőt tud venni" a gyönyörökön és a vágyakon, valamint „önmagán", akkor ezt a mi államunkról is el kell mondani.

GLAUKÓN

Feltétlenül.

SZÓKRATÉSZ

S nem kell-e mindezekből az okokból józan önmérsékllőnek is mondani?

GLAUKÓN

De igen.

SZÓKRATÉSZ

S ha egyáltalában valamely államban a vezetők és a
e vezetettek felfogása megegyezik abban, hogy kiknek kell uralkodniuk, ez az egyetértés a mi államunkban is meglesz. Nem gondolod?

GLAUKÓN

De, a legnagyobb mértékben.

SZÓKRATÉSZ

S vajon a polgárok mely részében van meg a józan önmérséklet, mikor ilyen magatartást tanúsítanak? A vezetőkben vagy az alárendeltekben?

GLAUKÓN

Mindkettőben.

SZÓKRATÉSZ

Lám, jól jósoltuk az imént, hogy a józan önmérséklet az összhang egy neméhez hasonlít.

GLAUKÓN

Mennyiben?

SZÓKRATÉSZ

Úgy, hogy a józan önmérsékletnek nem olyan a hatása, mint a bátorságé vagy a bölcsességé, amelyek – az állam
432 a egy-egy részében lakozva – teszik bölccsé, illetve bátorrá az államot; a józan önmérséklet az egész államot átfogja, s egyetlen tökéletes összhangban egyesíti a leggyengébbeket, a legerősebbeket és a közepeseket, akár okosságban, akár nyers erőben, akár számban, vagyonban s más effélében akarod őket összehasonlítani. Teljes joggal értelmezhetjük tehát ezt az egyetértést józan ön-

b mérsékletnek, vagyis a természet szerint rosszabb és jobb rész összehangolódásának arra nézve, hogy melyik legyen a vezető elem államban és egyénben egyaránt.

GLAUKÓN

Teljesen egyetértek veled.

SZÓKRATÉSZ

Helyes; ezt a hármat most már tisztán látjuk az államban, ha szabad magunkat így kifejezni; mi lehet akkor az a negyedik alak, amelynek révén az állam még az erényből részesedhet? Nyilvánvaló, hogy ez csak az igazságosság lehet.

GLAUKÓN

Nyilvánvaló.

AZ IGAZSÁGOSSÁG

SZÓKRATÉSZ

No most aztán Glaukónom, mint a vadászoknak, körül kell ám állnunk a bokrot, s élesen odafigyelnünk, nehogy valamiképp el tudjon menekülni az igazságosság,
c s szem elől tévesztve nyomát veszítsük. Mert hiszen nyilvánvaló, hogy itt lappang valahol; figyelj tehát, és iparkodj megpillantani, hátha hamarább észreveszed, mint én, s nekem is megmutathatod.

GLAUKÓN

Bárcsak tudnám! Valószínűbb azonban, hogy akkor veszed igazán hasznomat, ha csupán kísérőnek tekintesz, aki azt, amit mutatnak neki, meg tudja látni.

SZÓKRATÉSZ
Gyere hát, s fohászkodj velem együtt.

GLAUKÓN
Mindent megteszek, csak vezess.

SZÓKRATÉSZ
Csakhogy ez a hely nehezen járható ám, és árnyékos;
d legalábbis nagy a homály, s nehezen lehet átkutatni. S mégis neki kell vágnunk.

GLAUKÓN
Vágjunk hát neki.

SZÓKRATÉSZ (MEGLÁTOTT VALAMIT)
Hahó, hahó, Glaukón, alighanem nyomon vagyunk, s nemigen hiszem, hogy elillanhat előlünk!

GLAUKÓN
Jó hírt mondasz.

SZÓKRATÉSZ
Ejnye, de buta dolog történt velünk!

GLAUKÓN
Micsoda?

SZÓKRATÉSZ
Úgy látszik, drágalátos barátom, már régóta, sőt kezdettől fogva, itt hever a lábunk előtt, s lám, nem vettük
e észre; a világ legnevetségesebb alakjai vagyunk; mint ahogy az ember néha azt keresi, ami a kezében van, mi sem oda néztünk, ahova kellett volna, hanem valahol a

messzeségben jártattuk a szemünket, s így aztán természetesen rejtve kellett maradnia.

GLAUKÓN
Hogy érted ezt?

SZÓKRATÉSZ
Úgy, hogy már régen beszélünk és hallunk róla, csak nem tudatosodott bennünk, hogy bizonyos értelemben eddig is róla volt szó.

GLAUKÓN
Nagyon hosszú ez a bevezetés annak, aki szeretne már rátérni a tárgyra.

33 a X. SZÓKRATÉSZ
Figyelj tehát ide, igazam van-e. Aminek mindenáron való cselekvését államalapításunk közben kezdettől fogva alapelvül tűztük ki, véleményem szerint éppen ez, vagy legalábbis ennek egy változata az igazságosság. Márpedig azt tűztük ki, s – ha emlékszel – sokszor ismételtük is, hogy az államban szokásos foglalkozási ágak közül minden egyes polgárnak csak egyet szabad folytatnia: azt, amelyre természete születésénél fogva a legalkalmasabb.

GLAUKÓN
Igen, ezt sokszor mondtuk.

SZÓKRATÉSZ
Hogy pedig az igazságosság azt jelenti, hogy mindenki „a maga munkáját végezze", s ne ártsa magát sokféle
b dologba, ezt is hallottuk már másoktól is, meg magunk is sokszor mondtuk.

GLAUKÓN

Bizony mondtuk.

SZÓKRATÉSZ

Szóval, kedves barátom, alighanem ez az – ha bizonyos formák közt történik –, amit igazságosságnak nevezünk, hogy mindenki a maga munkáját végezze. Tudod-e, miből következtetem ezt?

GLAUKÓN

Nem én. Mondd meg!

SZÓKRATÉSZ

Én azt hiszem, azok után, amiket már megtárgyaltunk – a józan önmérséklet, a bátorság és az okosság után –, az államban már csak az marad hátra, ami ezeknek is az erőt adta ahhoz, hogy létrejöjjenek, létrejövésük után pedig a fennmaradásukat biztosítja mindaddig, amíg
c bennük lakozik. Márpedig azt mondtuk, hogy a három előbbinek megtalálása után fennmaradt rész lesz az igazságosság.

GLAUKÓN

Feltétlenül így is van.

SZÓKRATÉSZ

De ha döntenünk kellene abban, hogy amaz értékek melyikének a jelenléte teszi államunkat legnagyobb mértékben jóvá, nehéz volna eldöntenünk, vajon a vezetők és vezetettek egyetértése – vagy a félelmes és nem félelmes dolgok mivoltára vonatkozó törvényszerű felfogásnak a katonákban lakozó megőrzése – vagy a vezetők okossága és ébersége – vagy végül az teszi-e jóvá az államot, ha gyermekben, asszonyban, szolgában, szabad

emberben, iparosban, vezetőben és vezetettben egyaránt megvan az a tulajdonság, hogy, maga is egy lévén, a maga munkáját végzi, és nem ártja magát sokféle dologba.

GLAUKÓN

Bizony ezt nehéz eldönteni; hogy is ne volna az!

SZÓKRATÉSZ

Szóval, az állam erénye szempontjából a bölcsességgel, a józan önmérséklettel és a bátorsággal legalábbis felveszi a versenyt az, hogy az államban mindenki a maga munkáját végezze.

GLAUKÓN

Nagyon is!

SZÓKRATÉSZ

Márpedig, ami az erény szempontjából amazokkal a versenyt fölveszi, azt bizonyára csak az igazságosságnak
e tarthatod?

GLAUKÓN

Feltétlenül!

SZÓKRATÉSZ

No, most nézd a kérdést erről az oldalról is, hogy egyetértesz-e velem. Vajon rábízod-e a város vezetőire a pered eldöntését?

GLAUKÓN

Persze.

SZÓKRATÉSZ

Vajon törekszenek-e az emberek bármire is jobban az ítélkezésükben, mint arra, hogy senki se vegye el a másét, és tőle se vegyék el az övét?

GLAUKÓN

Nem; csakis erre törekszenek.

SZÓKRATÉSZ

Nyilván azért, mert ez az igazság?

GLAUKÓN

Igen.

SZÓKRATÉSZ

434 a Erről az oldalról nézve is el kell ismernünk tehát, hogy a tulajdonnak s a magunkénak a birtoklása és cselekvése az igazságosság.

GLAUKÓN

Így is van.

SZÓKRATÉSZ

De figyelj ide: egyetértesz-e velem a következőkben is? Ha az ács arra vállalkozna, hogy a varga munkáját végezze, a varga pedig az ácsét, akár úgy, hogy egymás szerszámait és a mesterségükkel járó tiszteletet kicserélnék, akár pedig úgy, hogy ugyanaz a személy egyszerre folytatná mindkét mesterséget, s a többi mesterség is mind kicserélődne, hiszed-e, hogy ebből nagy baj származna az államra?

GLAUKÓN

Nemigen.

SZÓKRATÉSZ

b De már ha egy iparos vagy más pénzkereső ember, a vagyonától, hívei tömegétől, testi erejétől vagy más efféléktől elkapatva a harcos hivatására törne, vagy a harcosok közül valaki a tanácsosok és az őrök hivatására, anélkül, hogy méltó volna rá, s ezek kicserélnék egymás eszközeit és a nekik járó tiszteletet; vagy pedig egyetlen személy mindezt egyszerre akarná vállalni – akkor te is valószínűleg úgy gondolkoznál, hogy ezeknek az embereknek a cseréje és sokféle munkája az állam pusztulását jelentené.

GLAUKÓN

Feltétlenül.

SZÓKRATÉSZ

c E három rendnek sokirányú foglalkozása és egymás közt való kicserélődése tehát az államnak a legnagyobb kárt okozhatja, s teljes joggal volna kártevésnek nevezhető.

GLAUKÓN

Bizonyára.

SZÓKRATÉSZ

Márpedig a saját államunknak okozott legnagyobb kártevésnek nem igazságtalanság-e a neve?

GLAUKÓN

Hogyne volna az!

SZÓKRATÉSZ

Lám, ez az igazságtalanság.

XI. S most fordítsuk meg a dolgot: a pénzkeresők, segéderők és őrök rendjének a maguk munkájával való

foglalkozása – vagyis, ha ezek mindegyike az államban a maga munkáját végzi –, amaz előbbivel szemben maga az igazságosság, illetve az, ami az államot igazságossá teszi.

d GLAUKÓN
Én is egészen így ítélem meg a dolgot.

AZ IGAZSÁGOSSÁG AZ EGYES EMBERBEN

SZÓKRATÉSZ
Talán ne jelentsük még ezt ki végérvényesen; ha majd ez a magatartás az egyes emberekre külön-külön átvive is igazságosságnak bizonyul, akkor ám járuljunk hozzá, mit is tehetnénk egyebet? De ha nem, akkor valami más megoldás után kell néznünk. Egyelőre azonban vezessük végig fejtegetésünket, amit azzal a feltevéssel kezdtünk, hogy ha az igazságosságot először valami nagyobb dologban, amiben szintén benne van, próbáljuk meg
e felismerni, akkor utána sokkal könnyebben meg tudjuk majd látni az egyes emberben is. Ezt pedig az államban véltük megtalálni; s így kezdtünk aztán egy lehetőleg tökéletes állam alapításához, mert biztosra vettük, hogy legalábbis a jóban meg kell lennie. Mármost, ami ott megnyilatkozott előttünk, azt vigyük át az egyes emberre; s ha itt is igazolódik, akkor rendben van; ha ellenben
435 a az egyes emberben másnak mutatkozna, akkor térjünk vissza az államhoz, s vizsgáljuk meg újra a kérdést; a kettőt egymás mellett szemlélve és mintegy egymáshoz dörzsölve mégiscsak elérjük, hogy – mint a tűzkőből – kicsillan az igazságosság; ha aztán egyszer megnyilatkozott, szilárdan megerősítjük magunkban.

GLAUKÓN

Ez a helyes út, így kell tennünk.

SZÓKRATÉSZ

Mármost: ha egy nagyobb és egy kisebb dologról azt mondja valaki, hogy „ugyanazok", vajon hasonlók-e ezek egymáshoz, amely szempontból „ugyanannak" mondjuk őket, vagy pedig nem?

GLAUKÓN

Hasonlók.

b SZÓKRATÉSZ

Nos, akkor az igazságos ember sem különbözik semmiben sem az igazságos államtól, magát az igazságosságot illetőleg, hanem hasonló hozzá.

GLAUKÓN

Igen, hasonló.

SZÓKRATÉSZ

Márpedig azt láttuk, hogy az állam akkor igazságos, ha a természetek benne lévő három csoportjának mindegyike a maga munkáját végzi; józan önmérsékletűnek, bátornak és bölcsnek pedig éppen e három csoport másmás hajlama és alkata alapján mondható.

GLAUKÓN

Ez igaz.

SZÓKRATÉSZ

Akkor pedig, kedvesem, meg kell állapítanunk, hogy –
c mivel az egyes ember lelkében is ugyanezek a formák vannak meg – az előbbiekkel azonos hajlamok alapján ő

is ugyanazon elnevezésekre tarthat számot, mint az állam.

GLAUKÓN

Ez szükségképpen így is van.

SZÓKRATÉSZ

Csakhogy itt, tisztelt barátom, megint egy „könnyebb fajta" kérdésbe botlottunk bele a lélekre vonatkozólag: vajon csakugyan megvan-e benne ez a három forma, vagy nincs.

GLAUKÓN

Nem hiszem, hogy olyan igen könnyű volna, alighanem jól mondja a közmondás, Szókratész, hogy „minden szép dolog nehéz".

d SZÓKRATÉSZ

Nyilván így is van. S hidd el, Glaukón, hogy – legalábbis az én véleményem szerint – ezt a kérdést ezzel a módszerrel, amelyet fejtegetéseinkben most alkalmazunk, aligha tudjuk megfogni; efelé egy sokkal hosszabb és nagyobb út vezet – de azért az előbb elmondottakhoz és a fentebb kifejtettekhez mérve talán megfelelő lesz.

GLAUKÓN

Nem kell-e hát beérnünk ezzel is? Én a magam részéről ezt – legalább egyelőre – elegendőnek tartanám.

SZÓKRATÉSZ

Engem pedig nagyon is kielégít.

GLAUKÓN

Ne lankadj tehát, hanem folytasd a fejtegetést.

AZ ÁLLAM ERKÖLCSÖSSÉGE A POLGÁROK ERKÖLCSEINEK A FÜGGVÉNYE

e SZÓKRATÉSZ

Nos, nem vagyunk-e kénytelenek elismerni, hogy mindegyikünkben ugyanazok a formák és hajlamok vannak meg, mint az államban? Hiszen nem is kerülhettek ebbe máshonnan. Mert nevetséges volna, ha valaki nem akarná elhinni, hogy például az indulatosság az egyénekből kerül az államba: olyanokból, akikről ez elmondható: a thrákokról, a szkűthákról, s általában az északi vidék lakóiról; vagy például a tudományszeretet,
436 a amit főképp a mi vidékünk lakóiról lehetne megállapítani; vagy a haszonlesés, amit nem utolsósorban a phoinikiaiakra és az egyiptomiakra szoktunk mondani.

GLAUKÓN

Így van.

SZÓKRATÉSZ

Szóval ez így van, s ezt nem is nehéz megérteni.

GLAUKÓN

Nem.

A LÉLEKBEN HÁROM HAJLAM VAN: GONDOLKODÁS, INDULAT, VÁGYAKOZÁS

XII. SZÓKRATÉSZ

Azt azonban már nehéz megérteni, hogy mindent egyugyanazon hajlammal teszünk-e, vagy pedig – három hajlamunk lévén – mindegyikkel mást és mást: vajon a bennünk levő hajlamok közül az egyikkel tanulunk, a

b másikkal felindulunk, a harmadikkal pedig a táplálkozást, a nemzést s az ezekkel rokon dolgokat kísérő gyönyörökre vágyakozunk-e, avagy minden ilyen életműködésünkben, mikor belekezdünk, egész lelkünkkel cselekszünk? Ez az, amit nagyon nehéz megnyugtató módon eldönteni.

GLAUKÓN
Ezt én is gondolom.

SZÓKRATÉSZ
Próbáljuk tehát a következőképp eldönteni, hogy e három hajlam ugyanaz-e, vagy pedig egymástól különbözők.

GLAUKÓN
Hogyan?

SZÓKRATÉSZ
Az világos, hogy ugyanaz a dolog, ugyanabban az értelemben, ugyanazzal a dologgal való viszonylatban nem képes ellentétes dolgokat egyszerre cselekedni vagy szenvedni, ha tehát valahol e jelenségeket tapasztaljuk
c rajtuk, akkor tudni fogjuk, hogy nem egyugyanazon dologról, hanem többről van szó.

GLAUKÓN
Helyes.

SZÓKRATÉSZ
No, most figyelj ide.

GLAUKÓN
Halljuk!

SZÓKRATÉSZ

Tud-e ugyanaz a dolog ugyanabban a vonatkozásban egyszerre állni is meg mozogni is?

GLAUKÓN

Nem, ez lehetetlen.

SZÓKRATÉSZ

De fejezzük ki magunkat még pontosabban, hogy aztán később félre ne értsük egymást. Mert ha valaki egy emberről, aki álló helyzetben van, de a karját és a fejét mozgatja, azt mondaná, hogy ugyanaz az ember egyszerre áll is meg mozog is, akkor mi – azt hiszem – aligha engednénk meg, hogy így fejezze ki magát, hanem úgy,
d hogy az embernek egy része áll, más része pedig mozog. Nincs igazam?

GLAUKÓN

De igen.

SZÓKRATÉSZ

Sőt, ha valaki incselkedve még tovább csűrné-csavarná a dolgot, hogy például a búgócsiga a maga egészében egyszerre áll is meg mozog is, mikor a lábát egy pontba fúrva pörög, vagy akármi más, ami körbeforogva egy helyben végzi a mozgást, ezt a felfogást sem fogadnánk el, mert hiszen ezek a dolgok nem ugyanabban a vonatkozásban maradnak a helyükön és mozognak, hanem azt
e kell mondanunk, hogy van bennük egy „egyenes" és egy „körben forgó"; s az „egyenes" szerint állnak – mert semerre sem hajolnak el –, a „körben forgó" szerint pedig körben mozognak; ha azonban az egyidejű körforgás közben „egyenes" helyzetüket jobbra, balra, előre vagy hátra elhajlítják, akkor már semmiképp sem „állnak".

GLAUKÓN

Nagyon helyes.

SZÓKRATÉSZ

Az ilyenféle kijelentések tehát egyáltalában nem hoznak majd zavarba bennünket, se nem hitetik el velünk, hogy valaha is ugyanaz a dolog, ugyanabban a vonatkozásban,
437 a ugyanazzal a dologgal való viszonylatban, ellentétes dolgokat egyszerre elszenvedhet, velük azonos lehet vagy cselekedheti őket.

GLAUKÓN

Velem ugyan el nem hitetik.

SZÓKRATÉSZ

Mindazonáltal, hogy ne kényszerüljünk az ilyen ellenvetéseket, melyeknek semmi értelme sincs, sorra venni és hosszadalmasan cáfolni, tételezzük fel, hogy a dolog így áll, s aztán menjünk tovább előre, de állapodjunk meg abban, hogy ha netán másképp látnánk a dolgot, mint ahogy most látjuk, akkor mindazt, ami ebből a tételből következik, érvénytelennek fogjuk tekinteni.

GLAUKÓN

Helyes, tegyünk így.

b XIII. SZÓKRATÉSZ

Mármost: ugyebár az igenlést a tagadással, a valaminek elérésére való törekvést annak elutasításával, valaminek a magunkhoz vonását annak eltaszításával, s általában az ilyen dolgokat mind, egymással ellentétesnek veszed, akár cselekvésről, akár szenvedésről van szó? Mert ez nem jelent különbséget.

GLAUKÓN

Igen, ellentétesnek tartom őket.

SZÓKRATÉSZ

S aztán: a szomjúságot és éhséget, s általában a vágyakat, az akarást és a kívánást, vajon mindezeket nem az imént említett fogalmak körébe utalod-e? Aki például vágyakozik, annak a lelkéről nem azt mondod-e, hogy törekszik arra, amire vágyakozik; vagy hogy magához vonja azt, amit bírni akar; vagy pedig, ha valamit nyújtani akar magának – mintha csak kérdezné valaki –, igenlően bólint magában kívánsága beteljesedésére áhítozva?

GLAUKÓN

Igen, így van.

SZÓKRATÉSZ

És a helytelenítést, a nem akarást, a nem kívánást, vajon nem a magától való eltaszítás, elutasítás, általában az előbbiekkel ellentétes fogalmak közé soroljuk-e?

GLAUKÓN

De igen.

SZÓKRATÉSZ

S mindezek alapján nem kell-e feltennünk, hogy a vágyak önálló csoportot alkotnak, s ezek közt a legerősebb a szomjúság és az éhség?

GLAUKÓN

De igen.

SZÓKRATÉSZ

Az egyik, ugyebár, az ital, a másik az étel utáni vágy?

GLAUKÓN

Igen.

SZÓKRATÉSZ

Mármost a szomjúság, lényegét tekintve, jelenti-e a léleknek még többre való vágyakozását is, mint arra, amire általában értelmezzük, vagyis a szomjúság jelent-e meleg vagy hideg, sok vagy kevés, egyszóval valamilyen italra való szomjúságot? Vagy pedig a hideg utáni vágyakozást csak az kelti fel, ha a szomjúsághoz hozzájárul a melegség érzése is, a meleg utáni vágyakozást pedig csak a hideg érzése? S ugyanígy a „sok" ital utáni vágyat csak az kelti fel, ha a mennyiség fogalmának hozzájárulása által „nagy" szomjúságról van szó, a „kevés" ital utáni vágyat pedig a „kis" szomjúság? A szomjúság önmagában véve pedig sohasem jelent másra való vágyakozást, mint arra, ami a természetének megfelel, tehát az italra, éppúgy, mint az éhség az ételre?

GLAUKÓN

Csakugyan, mindenféle vágy csupán arra irányul, ami a természetének megfelel, ennek ilyen vagy olyan tulajdonságaira pedig csak az, ami még hozzájárul.

SZÓKRATÉSZ

Azzal pedig senki se hozzon zavarba bennünket meglepetésszerűen, hogy az ember sohasem egyszerűen italra, hanem mindig egészséges italra vágyakozik, s nem egyszerűen ételre, hanem egészséges ételre. Mert hiszen az ember – mint tudjuk – csak jóra vágyakozik, ha tehát a szomjúság vágy, akkor ez csak egészséges italra vagy egyébre vonatkozhatik, s éppígy a többi vágy is.

GLAUKÓN

Mégis, ennek az ellenvetésnek van valamelyes értelme.

SZÓKRATÉSZ

b Igen ám, csakhogy ami valamivel viszonyban áll, az – véleményem szerint – „valamilyen" formájában csak „valamilyen" dologgal állhat viszonyban; „önmagában véve" azonban csak egy „önmagában vett" dologgal.

GLAUKÓN

Nem értem.

SZÓKRATÉSZ

Hát azt sem érted, hogy a „nagyobb" csak valamivel való viszonyban mondható „nagyobb"-nak?

GLAUKÓN

De igen.

SZÓKRATÉSZ

Ugyebár a „kisebbel" való viszonyban?

GLAUKÓN

Igen.

SZÓKRATÉSZ

A „sokkal nagyobb" pedig a „sokkal kisebbel" való viszonyban, nemde?

GLAUKÓN

Igen.

SZÓKRATÉSZ

S éppígy a „valaha nagyobb" a „valaha kisebbhez", s a

„leendő nagyobb" a „leendő kisebbhez" való viszonyban?

GLAUKÓN
Persze.

c SZÓKRATÉSZ
S nem ugyanilyen viszonyban áll-e a „több" a „kevesebbel", a „kétszeres" a „féllel", és így tovább, valamint a „nehezebb" a „könnyebbel", a „gyorsabb" a „lassúbbal", s ugyancsak a „meleg" a „hideggel", s a többi, ezekhez hasonló fogalmak?

GLAUKÓN
De igen.

SZÓKRATÉSZ
S hogy áll a dolog a tudományokat illetőleg? Nem ugyanaz-e a helyzet itt is? A tudomány „önmagában véve" az „önmagában vett" tannak, illetve annak a dolognak a tudománya, amire a tudományt vonatkoztatjuk; „valamely" és „valamilyen" tudomány viszont csak
d „valamilyen" és „valamely" dolog tudománya lehet. Ezt pedig a következőképpen értem. Ugyebár a házépítés tudománya, mióta csak megszületett, különbözik a többi tudománytól, s éppen ezért nevezik „házépítő tudománynak"?

GLAUKÓN
Persze.

SZÓKRATÉSZ
S nem azért-e, mert „valamilyen", vagyis olyan, amilyen egyik más tudomány sem?

GLAUKÓN

De igen.

SZÓKRATÉSZ

S nem azért „valamilyen"-e ő maga is, mert „valamilyen" dologgal áll viszonyban? És ugyanúgy a többi mesterség és tudomány.

GLAUKÓN

De igen.

XIV. SZÓKRATÉSZ

Nos, ez volt az értelme fentebbi kijelentésemnek, ha ugyan most már érted, hogy ami valamivel viszonyban áll, az „önmagában véve" mindig csak az „önmagában vett dologgal" áll viszonyban, de már „valamilyen" do-
e loggal csak akkor, ha maga is „valamilyen". S ezt persze nem úgy értem, hogy amilyen dologgal áll viszonyban, olyan ő maga is, tehát hogy az egészség és a betegség tudománya maga is egészséges, illetve beteg, s a rosszaság és jóság tudománya maga is jó, illetve rossz; hanem mivel annak, aminek a tudománya nem mint „önmagában vett" dolognak a tudománya, hanem „valamilyen" dologé – ez az egészség és a betegség –, ennek következményeképp a tudomány is „valamilyen"; s ez viszont arra vezet, hogy most már nem egyszerűen „tudománynak" nevezzük, hanem – mivel a meghatározáshoz az is hozzájárul, hogy „valamilyen" dolognak a tudománya – „orvostudománynak".

GLAUKÓN

Most már értem, s el is hiszem, hogy így van.

SZÓKRATÉSZ

439 a Vegyük mármost a szomjúságot; vajon nem azok közé a dolgok közé sorolod-e, amelyek – természetüknek megfelelően – valamivel való viszonyban azok, amik? Éspedig a szomjúság . . .

GLAUKÓN

De igen, az itallal áll viszonyban.

SZÓKRATÉSZ

Nos, „valamilyen" itallal nem „valamilyen" szomjúság áll-e viszonyban, a szomjúság „önmagában véve" pedig sem sok, sem kevés, sem jó, sem rossz, egyszóval nem „valamilyen" itallal, hanem természettől fogva csupán az „itallal önmagában" véve áll viszonyban?

GLAUKÓN

Feltétlenül.

A VÁGYAKOZÁS KÜLÖNBÖZIK A GONDOLKODÁSTÓL

SZÓKRATÉSZ

A szomjazó ember lelke tehát, ha szomjazik, semmi
b egyebet nem kíván, mint inni; csak erre törekszik, s csak erre irányul a hajlandósága.

GLAUKÓN

Ez világos.

SZÓKRATÉSZ

Ha tehát valami a lelket – bár szomjazik – az ellenkező irányba húzza, ez a léleknek csak egy más része lehet,

mint ami szomjazik, s ami – mint valami állatot – az ivásra hajtja? Mert hiszen azt állítjuk, hogy ugyanaz a dolog, önmagának ugyanazzal a részével, ugyanazzal való vonatkozásban, egyszerre ellentétes dolgokat nem cselekszik.

GLAUKÓN

Nem bizony.

SZÓKRATÉSZ

Aminthogy az íjászról sem mondhatjuk helyesen, hogy karja az íjat egyszerre taszítja is meg maga felé húzza is; hanem csak azt, hogy egyik karja taszítja, a másik pedig maga felé húzza.

c GLAUKÓN

Kétségkívül így van.

SZÓKRATÉSZ

S vajon elképzelhetünk-e egy olyan esetet, hogy valaki szomjazik, s mégsem akar inni?

GLAUKÓN

Nagyon sokan s nagyon sokszor vannak így.

SZÓKRATÉSZ

S ugyan mit mondjunk erről? Ne azt-e, hogy az ilyen embernek a lelkében van valami, ami parancsolja, s valami, ami tiltja az ivást; s ez utóbbi más, mint az előbbi, s erősebb, mint a parancsoló rész?

GLAUKÓN

Azt hiszem.

SZÓKRATÉSZ

S vajon az, ami ilyesmit tilt, nem gondolkodás által
d fejlődik-e ki, ha egyáltalán kifejlődik, ami pedig ilyesmire hajt és vonz, nem szenvedély és betegség hatása alatt keletkezik-e?

GLAUKÓN

Azt hiszem, igen.

SZÓKRATÉSZ

Valószínűleg tehát nem minden alap nélkül fogjuk ezeket egymástól különböző dolgoknak tartani. Azt, amelylyel gondolkodunk, a lélek gondolkodó részének, amely pedig szeret, éhezik, szomjúhozik, s általában a vágyak hatása alatt áll, gondolkodás nélküli és vágyakozó résznek nevezzük, mert mintegy barátja a töltekezésnek és gyönyörnek.

GLAUKÓN

Bizony nem alap nélkül, sőt nagyon is indokoltan értel-
e mezzük így a dolgot.

AZ INDULAT KÜLÖNBÖZIK A VÁGYAKOZÁSTÓL ÉS A GONDOLKODÁSTÓL

SZÓKRATÉSZ

Lám, a lélekben lakozó e két formát már meg is határoztuk. Hát az indulat, vagyis az a rész, amellyel indulatba jövünk, vajon harmadik forma-e, s ha nem, akkor az előbbiek melyikével egyezik a természete?

GLAUKÓN

Talán egyezik az egyikkel, a vágyakozó résszel.

SZÓKRATÉSZ

Csakhogy hallottam én egyszer valamit, s el is hiszem, hogy így van. Leontiosz, Aglaión fia, egyszer Peiraieuszból az északi falon kívül a városba visszajövet holttesteket pillantott meg a hóhérnál; s látni is vágyta őket,
440 a de ugyanakkor borzadt is a látványtól, és elfordult; egy ideig küszködött magával, eltakarta az arcát, de végre is erőt vett rajta a vágy, tágra nyitotta a szemét, odafutott a holttestekhez, s így kiáltott fel: „Nesztek, gyalázatosak, lakjatok jól ezzel a gyönyörű látvánnyal!"

GLAUKÓN

Én is hallottam ezt.

SZÓKRATÉSZ

Nos, ez a történet azt bizonyítja, hogy a harag bizony harcban áll a vággyal; mintha más volna az egyik, s más a másik.

GLAUKÓN

Csakugyan ezt bizonyítja.

XV. SZÓKRATÉSZ

S nem tapasztalhatjuk-e akárhányszor másutt is, mikor valakin a gondolkodás ellenére erőt vesznek a vágyak,
b hogy az illető szidalmazza önmagát, s indulata föltámad az ellen, ami erőszakot akar benne elkövetni, s hogy az ilyen emberben az indulat, mintha csak két lázadó félről volna szó, a józan ész pártjára áll? De hogy az indulat a vágyakkal szövetkezne, s mikor a józan ész valamit tilt, ellene szegülne – alig hiszem, hogy ilyen esetet valaha is tapasztaltál volna akár magadon, akár máson.

GLAUKÓN

Zeuszra, nem.

c SZÓKRATÉSZ

Hát még mikor valaki úgy érzi, hogy igazságtalanságot követett el! Minél nemesebb lelkületű, annál kevésbé tud haragudni, akár éheznie kell, akár fáznia, akár más szenvedést kell elviselnie attól, akiről azt tartja, hogy jogosan jár el vele szemben, s mondhatom, az indulata semmi esetre sem gerjed fel ellene.

GLAUKÓN

Igazad van.

SZÓKRATÉSZ

S mikor valaki azt hiszi, hogy igazságtalanság történt vele? Nem azt látjuk-e, hogy az ilyen emberben forr az
d indulat, méltatlankodik, és pártjára áll annak, amit igazságnak tart; éhezésen, fázáson, s egyéb szenvedéseken át kitart és győzedelmeskedik, s nem tágít a becsülettől mindaddig, amíg vagy eléri célját, vagy belepusztul, vagy pedig – mint a kutya a pásztor hívására – a józan ész parancsára visszavonul és lecsillapodik?

GLAUKÓN

Valóban ehhez hasonlít ez az eset; aminthogy a segéderőket is – mint a juhászkutyákat – alárendeltük államunkban a vezetőknek, akik mintegy pásztorai az államnak.

SZÓKRATÉSZ

Helyesen érted, amit mondani akarok. De észreveszed-e ezenkívül még ezt is?

e GLAUKÓN

Mit?

SZÓKRATÉSZ

Azt, hogy éppen ellenkező eredményre jutottunk az indulat tekintetében, mint fentebb. Akkor ugyanis vágyakozásnak értelmeztük, most pedig ilyesmiről szó sincs, hanem inkább azt tartjuk róla, hogy a lélek lázongásai esetében a gondolkodó rész mellett fog fegyvert.

GLAUKÓN

Feltétlenül.

SZÓKRATÉSZ

De vajon ettől is különbözik-e, vagy pedig a gondolkodó résznek csupán egyik formája, úgyhogy a lélekben tulaj-
441 a donképpen nem három, hanem csak két forma van: a gondolkodó és a vágyakozó? Vagy pedig, miként az államot is a benne lévő három népréteg: a vagyonszerző, a védő és a tanácskozó tartja össze, éppúgy a lélekben is az indulatos alkotja a harmadik részt, amely azonban természettől fogva a gondolkodó résznek segítőtársa, hacsak a rossz nevelés miatt meg nem romlik?

GLAUKÓN

Kétségkívül ez a harmadik rész.

SZÓKRATÉSZ

Igen, de csak abban az esetben, ha a gondolkodó résztől is éppúgy különbözőnek mutatkozik, mint ahogy a vágyakozótól különbözőnek bizonyult.

GLAUKÓN

Ezt nem is olyan nehéz bebizonyítani, hiszen már a gyermekeknél is azt tapasztaljuk, hogy mihelyt megszü-
b letnek, máris telve vannak indulattal, a gondolkodásban viszont egyesek talán sohasem részesülnek, a legtöbben pedig csak későn.

Szókratész

Zeuszra, ezt jól mondtad. Különben az állatoknál is tapasztalhatjuk, hogy amit mondasz, úgy van. S emellett szól még Homérosznak az a mondása is, melyet
c föntebb valahol már idéztünk, hogy „mellére csapott s a szivét korholta";* Homérosz itt világosan kifejezésre juttatta, hogy más az, ami ráüt, s más, amire ráütnek: az egyik a „jobb" és a „rosszabb" kérdésében döntő megfontoló rész, a másik a megfontolás nélküli indulatos rész.

Glaukón

Teljesen igazad van.

XVI. Szókratész

No, ezt nagy nehezen megúsztuk, s most már kétségtelenül látjuk, hogy az egyes ember lelkében is ugyanazok a részek vannak meg, mint az államban, s a számuk is megegyezik.

Glaukón

Úgy van.

Szókratész

Ebből pedig szükségképpen következik, hogy amilyen módon s ami által volt bölcs az állam, ugyanazon a módon és ugyanaz által lesz bölcs az egyes ember is?

Glaukón

Igen.

Szókratész

Másfelől: ami által s amilyen módon bátor az egyes
d ember, ugyanaz által és ugyanolyan módon bátor az

állam is; s általában: az erény szempontjából mindkettő más tekintetben is ugyanúgy viselkedik.

GLAUKÓN

Kétségkívül.

SZÓKRATÉSZ

Szóval, Glaukónom, talán kijelenthetjük, hogy igazságos is ugyanazon úton-módon lesz az egyes ember, mint ahogy ezt az államról megállapítottuk.

GLAUKÓN

Ez is csak így képzelhető el.

SZÓKRATÉSZ

Azt meg talán még nem felejtettük el, hogy államunk azáltal lett igazságossá, hogy a benne levő három népréteg mindegyike a maga munkáját végezte.

GLAUKÓN

Úgy tűnik, nem felejtettük el.

AZ EGYES EMBER IGAZSÁGOSSÁGA

SZÓKRATÉSZ

Emlékeznünk kell tehát, hogy közülünk is csak az lehet
e igazságos, s csak az végezheti a maga munkáját, akinek a lelkében mindegyik rész a maga munkáját végzi.

GLAUKÓN

Erre valóban emlékeznünk kell.

SZÓKRATÉSZ

Márpedig a gondolkodó részt, mivel bölcs és mivel az egész léleknek gondját viseli, a vezetés illeti meg, az indulatos részt pedig az, hogy engedelmeskedjék neki és támogassa őt.

GLAUKÓN

Nagyon igaz.

SZÓKRATÉSZ

S nem a zene és testgyakorlás okos keveréke fogja-e őket
442 a összhangba hozni, mint már említettük is, azáltal, hogy az egyiket szép beszédekkel és tanulmányokkal edzi és neveli, a másikat pedig állandó figyelmeztetéssel csitítja, s összhanggal és ütemmel szelídíti?

GLAUKÓN

Nyilván így van.

SZÓKRATÉSZ

E kettő aztán – így növekedve, s valóban a maguk feladatát megtanulva, és ebben nevelkedve – élére áll majd a vágyakozó résznek, amely persze mindegyikünk lelkében a legnagyobb helyet foglalja el, s amely természeténél fogva anyagiakban a legtelhetetlenebb, s vigyáz rá, nehogy az úgynevezett testi gyönyöröktől eltelve, túlsá-
b gosan naggyá és erőssé legyen, s aztán még a maga munkáját se akarja végezni, sőt még azt is megkísérelje, hogy a többieket is leigázza és vezesse, amihez pedig neki eredetileg semmi joga sincs, s így valamennyinek az egész életét fölforgassa.

GLAUKÓN

Bizony, bizony.

SZÓKRATÉSZ

S vajon a külső ellenséget is nem ezek tudják-e legeredményesebben féken tartani az egész lélek és test érdekében, úgy, hogy az egyik tanácsot ad, a másik pedig – követve a vezetőt, és bátorságával végrehajtva a jó tanácsot – síkraszáll érte?

GLAUKÓN

De igen.

SZÓKRATÉSZ

c S bátornak is minden bizonnyal ennek a résznek az alapján mondunk valakit, mikor az ember indulatos része minden fájdalom és gyönyör ellenére is kitart amellett, hogy csak az a félelmes, illetve nem félelmes dolog, amit a józan ész annak nyilvánít.

GLAUKÓN

Nagyon helyes.

SZÓKRATÉSZ

Bölcsnek pedig ama kicsike rész alapján, amely az emberben uralkodik, s ama parancsokat osztogatja, s amely ugyancsak birtokában van annak a tudománynak, amely az egyén és a három részből összetett közösség javát szolgálja.

GLAUKÓN

Tökéletesen igazad van.

SZÓKRATÉSZ

d Hát aztán? Józan önmérsékletűnek nem az ő barátságuk és összhangjuk alapján nevezzük-e, mikor a vezető is meg a vezetettek is megegyeznek abban, hogy a gondol-

kodó résznek kell uralkodnia, s amikor ez ellen nem lázadoznak?

GLAUKÓN

Bizony a józan önmérséklet nem is lehet más, mint ez, akár államról, akár egyénről van szó.

SZÓKRATÉSZ

Igazságos pedig csak azáltal és csak úgy lehet valaki, ahogy már sokszor elmondtuk.

GLAUKÓN

Minden bizonnyal.

SZÓKRATÉSZ

De vigyázzunk csak! Nem homályosodik el szemünk előtt a kérdés, és nem látszik másnak az igazságosság, mint aminek az államban mutatkozott?

GLAUKÓN

Nekem nem.

e SZÓKRATÉSZ

S ha mégis volna valami kétely a lelkünkben, azt mindenképpen eloszlathatjuk, ha a közismert tényeket állítjuk vele szembe.

GLAUKÓN

Melyeket?

SZÓKRATÉSZ

Például ezt: ha nyilatkoznunk kellene amaz államról, s a vele hasonlóan fejlődött és nevelkedett férfiúról abban a tekintetben, hogy vajon valószínű-e, hogy az ilyen

ember az általa átvett arany- vagy ezüstletétet elsikkasztja, ugyan mit gondolsz, feltételezné-e bárki is,
443 a hogy ezt a mi emberünk hamarább megteszi, mint azok, akik nem ilyenek?

GLAUKÓN
Semmi esetre sem.

SZÓKRATÉSZ
Hát a templomrablástól, lopástól, árulástól – akár a magánéletben barátaival, akár a közéletben az állammal szemben – mentes-e az ilyen ember?

GLAUKÓN
Mentes.

SZÓKRATÉSZ
S általában sem esküben, sem egyéb megállapodásban nem megbízhatatlan.

GLAUKÓN
Hogy is volna az?

SZÓKRATÉSZ
Házasságtörés, szülők iránti kötelesség elhanyagolása, istenek semmibevevése is akárkihez inkább illik, mint az ilyen emberhez.

GLAUKÓN
Bizony akárkihez inkább.

b SZÓKRATÉSZ
S mindennek nem az-e a magyarázata, hogy a benne lévő részek mindegyike a maga munkáját végzi, a vezetésben éppúgy, mint az engedelmességben?

GLAUKÓN

Bizony ez, és semmi egyéb.

SZÓKRATÉSZ

Nos, akarod-e még az igazságosság lényegét másban keresni, mint ebben az erőben, amely az egyes embereket és az állatokat ilyenné teszi?

GLAUKÓN

Zeuszra, én nem.

XVII. SZÓKRATÉSZ

Íme beteljesedett hát az álmunk, amelyet előre megsejtettünk; szinte mindjárt államalapításunk legkezdetén
c valami isteni rendelés folytán az igazságosság elvére és mintájára bukkantunk.

GLAUKÓN

Úgy van.

SZÓKRATÉSZ

Persze, Glaukónom – s éppen ez segít rajtunk –, az igazságosságnak ez csak afféle árnyképe volt, hogy aki vargának született, annak a dolgok rendje szerint csak lábbelit kell készítenie, és semmi mást nem szabad csinálnia; az ácsmesternek pedig csak ácsmunkát szabad végeznie, és így tovább.

GLAUKÓN

Én is azt hiszem.

SZÓKRATÉSZ

Valójában azonban – bár kétségkívül ilyesmi volt az
d igazságosság – mégsem az ember saját dolgai külsőleges

megcselekvésére, hanem belső magatartására – igazából ennek tárgya önmaga és a saját dolgai – vonatkozik, amennyiben az ember nem engedi meg, hogy az egyes, benne levő részek rájuk nem tartozó munkát végezzenek, s a lelkében lévő hajlamok egymás dolgába ártsák magukat, hanem minden résznek a különleges munkáját helyesen osztja be, önmagán uralkodik, rendet teremt, barátja lesz önmagának, összhangba foglalja ama három hajlamot, akárcsak a zenei összhangzat három fő hang-
e ját: a legmagasabbat, a legmélyebbet és a középsőt, s ami még közibük esik, azt is mind összeköti, s a sok részből egészen eggyé forrva, józan önmérséklettel és lelki egyensúlyban cselekszi azt, amit cselekednie kell, akár vagyonszerzésről, akár teste ápolásáról, akár közügyekről vagy magánügyletről van szó, s mindebben azt tartja és azt nevezi igazságos és szép cselekedetnek, ami ezt a
444 a lelki alkatot megőrzi és kialakítani segíti, bölcsességnek pedig azt a tudományt, amely ezt a cselekvést irányítja, s igazságtalan cselekvésnek azt, amely ama lelki alkatot állandóan bomlasztja, tudatlanságnak pedig azt a véleményt, amely az ilyen cselekvést irányítja.

GLAUKÓN

Mindenben igazad van, Szókratész.

SZÓKRATÉSZ

No jó; szóval, ha kijelentenénk, hogy megtaláltuk az igazságos ember és állam, s a bennük rejlő igazságosság fogalmát, alig hiszem, hogy csalatkoznánk.

GLAUKÓN

Zeuszra, nem.

SZÓKRATÉSZ

b Kijelentsük-e hát?

GLAUKÓN

Jelentsük ki.

XVIII. SZÓKRATÉSZ

Hát jó; most aztán az igazságtalanságot kell szemügyre vennünk.

GLAUKÓN

Világos dolog.

AZ IGAZSÁGTALANSÁG

SZÓKRATÉSZ

Nos, ez minden bizonnyal a lélek ama három részének a viszálykodása, a sokféle munka vállalása, és egymás dolgába való avatkozás, és egyvalamely résznek az egész lélek ellen való lázadása, hogy ő uralkodjon benne, holott ez őt nem illeti meg, mert természettől fogva olyan, hogy hozzá csak a vezetőnek való rész szolgálata illik. Azt hiszem tehát, ilyesminek: ama részek összezavarodásának és tévelygésének kell tartanunk az igazságtalanságot, a fegyelmetlenséget, a gyávaságot, a tudatlanságot, s általában minden rosszaságot.

GLAUKÓN

Éppen ennek.

c SZÓKRATÉSZ

Így hát az igazságtalan dolgok cselekvése és az igazságtalanság, s másfelől az igazságos dolgok cselekvése, mindez most már pontosan tisztázva van, ha egyszer az igazságtalanság és az igazságosság kérdése is tisztázva van.

GLAUKÓN

Hogyhogy?

AZ IGAZSÁGOSSÁG A LÉLEK EGÉSZSÉGE, AZ IGAZSÁGTALANSÁG A BETEGSÉGE

SZÓKRATÉSZ

Úgy, hogy ugyanazt jelentik a lélek szempontjából, mint az egészség és a betegség a test szempontjából.

GLAUKÓN

Hogyan?

SZÓKRATÉSZ

Az egészséges dolgok egészséget, a beteges dolgok pedig betegséget eredményeznek.

GLAUKÓN

Igen.

SZÓKRATÉSZ

Nos, akkor az igazságos dolgok cselekvése nem igazságosságot, s az igazságtalan dolgok cselekvése nem igaz-
d ságtalanságot eredményez-e?

GLAUKÓN

Szükségképpen.

SZÓKRATÉSZ

Márpedig az egészség megteremtése annyit jelent, hogy a test részeit az uralkodás és az egymásnak való alárendelés tekintetében természetes viszonyba hozzuk, a betegség előidézése pedig annyit, hogy az egyes részek természetellenesen uralkodnak egymáson, és vannak egymásnak alárendelve.

GLAUKÓN

Ez igaz.

SZÓKRATÉSZ

Hát akkor az igazságosságnak a magunkba oltása nem annyit jelent-e, hogy a lélekben lévő hajlamokat az uralkodás és az egymásnak való alárendelés tekintetében természetes viszonyba hozzuk, az igazságtalanság kifejlesztése pedig annyit, hogy az egyes hajlamok természetellenesen uralkodnak és vannak egymásnak alárendelve?

GLAUKÓN

Minden bizonnyal.

SZÓKRATÉSZ

e Más szóval, úgy látszik, az erény bizonyos értelemben a lélek egészsége, szépsége és jó erőállapota, a rosszaság pedig a lélek betegsége, rútsága és erőtlensége?

GLAUKÓN

Úgy van.

SZÓKRATÉSZ

S vajon a szép cselekedetek nem az erény, s a rútak nem a rosszaság kifejlődésére vezetnek-e?

GLAUKÓN

De igen.

AZ IGAZSÁGOSSÁG ELŐNYÖS, AZ IGAZSÁGTALANSÁG KÁROS

XIX. SZÓKRATÉSZ

Eszerint, úgy vélem, már csak annak a megvizsgálása van hátra, hogy mi az előnyösebb: igazságos tetteket cselekedni, szép dolgokat véghezvinni és igazságosnak

lenni, akár titokban marad ez, akár nem, avagy igazságtalanságot cselekedni és igazságtalannak lenni, feltéve, hogy az illető nem bűnhődik meg, s nem válik jobbá a fenyítés következtében?

GLAUKÓN

Ezek után, Szókratész, én nevetségesnek tartom ennek a vizsgálatát: ha a test szervezete megromlik, azt hiszszük, nem érdemes tovább élni, még az ételek és italok bőségében, minden gazdagság és hatalom közepette
b sem; hát még ha annak a résznek, amely által élünk, annak a szervezete zavarodna és romlana meg, hogyan volna érdemes tovább élnünk, mikor az ember mindent tehet, amit akar, csak éppen azt nem, aminek folytán a rosszaságtól és az igazságtalanságtól megszabadulhatna, s az igazságosságot és erényt megszerezhetné – ha már egyszer e kettő olyannak mutatkozott, amilyennek fejtegetésünk folyamán láttuk!

SZÓKRATÉSZ

Bizony nevetséges is; de ha már egyszer benne vagyunk, ne sajnáljuk a fáradságot, s amennyire és amilyen világosan csak lehet, lássuk meg, hogy ez valóban így is van.

GLAUKÓN

Zeuszra, azt mindennél kevésbé szabad sajnálnunk.

AZ IGAZSÁGTALANSÁG FAJAI

c SZÓKRATÉSZ

Gyere tehát, s lásd, hányféle fajtája van véleményem szerint a rosszaságnak, amelyeket érdemes megfigyelni.

GLAUKÓN
Készen állok, csak mondd.

SZÓKRATÉSZ
Íme, mint valami kilátóhelyről, ahová beszélgetésünk során felérkeztünk, elébem tárul, hogy az erénynek csak egy formája van, a rosszaságnak azonban számtalan, de van ezek között négy, amelyeket érdemes megemlíteni.

GLAUKÓN
Hogy érted?

SZÓKRATÉSZ
Ahány államforma van, valószínűleg ugyanannyi fajtája van a léleknek is.

d GLAUKÓN
Hány?

SZÓKRATÉSZ
Öt az államnak s öt a léleknek.

GLAUKÓN
Sorold el, melyek azok.

SZÓKRATÉSZ
Én úgy látom, az egyik államforma az lehetne, amelyiket már részletesen megtárgyaltunk, de amelyet kétféleképp is nevezhetünk: ha a vezetők közt van egy kiemelkedő férfiú, akkor királyságnak nevezhetjük, ha pedig ezek többen vannak, akkor arisztokráciának.

GLAUKÓN
Igaz.

SZÓKRATÉSZ

e Ez tehát – véleményem szerint – egy forma, mert akár többen vannak a vezetők, akár csak egy, nem változtatják meg az állam érdemleges törvényeit, ha kitartanak a mellett a nevelés és oktatás mellett, amelyet leírtunk.

GLAUKÓN

Nem valószínű.

ASSZONY- ÉS GYERMEKKÖZÖSSÉG

449 a I. SZÓKRATÉSZ

Az ilyen államot és alkotmányt s az ilyen embert nevezem én jónak és becsületesnek; rossznak és elhibázottnak pedig a többit – ha valóban az előbbi a jó, mind az állam berendezkedése, mind az egyes ember lelki alkatának kialakulása tekintetében –, éspedig a romlottságnak négy formájában.

GLAUKÓN

Melyek ezek?

SZÓKRATÉSZ

S én éppen hozzá akartam fogni, hogy sorra elmondjam, hogyan képzelem az egyes államformáknak egymásból
b való átalakulását, mikor Polemarkhosz, aki kissé messzebb ült Adeimantosztól, kinyújtotta felé a kezét, megfogta vállán a ruháját, magához vonta, s feléje hajolva valamit súgott a fülébe, amiből csak ennyit hallottunk: „Elengedjük? S ha nem, hát mihez kezdjünk?"

ADEIMANTOSZ (MOST MÁR HANGOSAN)

Szó sincs róla.

SZÓKRATÉSZ

Mit nem akartok elengedni?

ADEIMANTOSZ

Téged.

c SZÓKRATÉSZ

S ugyan miért?

ADEIMANTOSZ

Úgy vesszük észre, nagyon könnyen veszed a dolgot, s beszélgetésünk egy egész fejezetét – s nem is a legjelentéktelenebbet – el akarod sikkasztani, csak hogy ne kelljen részletesen kifejtened; s még azt hiszed, nem vesszük észre, milyen felületesen vetetted oda, hogy az asszonyokra és gyermekekre vonatkozólag úgyis mindenki világosan látja, hogy – mint barátok vagyona – közös tulajdon lesznek.

SZÓKRATÉSZ

S nemde jól mondtam, Adeimantoszom?

ADEIMANTOSZ

Persze hogy jól. Csakhogy éppen ez a „jól" – mint a többi kérdés is – magyarázatra szorul: milyen lesz ez a
d közösség? Mert hiszen igen sokféle lehet. Ne akard tehát tovább elhallgatni, hogy milyennek képzeled; mi már úgyis régóta várunk erre, abban a reményben, hogy egyszer majd csak nyilatkozol, miképp képzeled a gyermeknemzés kérdését, s hogy a megszületett gyermekeket hogyan kell felnevelni, s általában milyennek gondolod azt a bizonyos asszony- és gyermekközösséget; mert azt gondoljuk, hogy ez sokat jelent – jobban mondva mindent – az állam szempontjából, aszerint, hogy jól vagy rosszul szervezik-e meg. Ezért tehát most, hogy egy másik államforma tárgyalásába akarsz belefogni, mielőtt azokat a kérdéseket kielégítően megoldottad
450 a volna, eltökélt szándékunk – amit különben már tudomásul is vettél –, hogy nem tágítunk addig, amig mindazokat a kérdéseket, akárcsak a többit, ki nem meríted.

GLAUKÓN

Úgy nézzetek rám, hogy én is e határozat mellett szavazok.

THRASZÜMAKHOSZ

Egyszerűen úgy is veheted a dolgot, Szókratész, hogy valamennyiünknek ez a véleménye.

II. SZÓKRATÉSZ

Mit tettetek, hogy így nekem estetek! Micsoda vitát kavartok fel megint – szinte elölről kezdve – az államról; pedig én már örültem, hogy ezzel végeztem, s szívesen vettem volna, ha abbahagyjátok a dolgot, s mindent
b elfogadtok úgy, ahogyan mondottuk. Ám ti most mindezt újból felidézitek, pedig nem is tudjátok, hogy milyen kérdéstömeget bolygattok meg ezzel; bezzeg én láttam, s készakarva mellőztem, hogy túlságos huzavonát ne okozzon.

THRASZÜMAKHOSZ

Ugyan-ugyan! Hát azt hiszed, ezek azért jöttek ide, hogy csalfa reményeket keltsenek magukban, nem pedig azért, hogy fejtegetéseket hallgassanak?

SZÓKRATÉSZ

Hogy azokat hallgassanak, de csak mértékkel.

GLAUKÓN

Szókratészom, ilyen beszédek hallgatásának a mértéke – okos ember szemében – csak az egész élet lehet. Éppen
c ezért velünk ne törődj; csak te valahogy el ne lankadj, hanem szép sorjában fejtsd ki, mi a nézeted a felvetett kérdésben: milyen legyen az őrök között a gyermek- és asszonyközösség, s milyen legyen az ifjúság táplálása a

születés és nevelés közé eső időközben, amikor ez a legfáradságosabb. Próbáld kifejteni, hogy miképp kell ennek történnie.

SZÓKRATÉSZ

Nem könnyű dolog, drága barátom, ezzel végezni: számtalan nehézséget rejt magában, sokkal inkább, mint a fentebb tárgyalt kérdések. Hiszen már abban is kételkedhet valaki, hogy egyáltalában lehetséges-e ilyesmi;
d ha pedig mégis megvalósul, nem hiszik majd el, hogy így a legjobb. Ezért aztán csak vonakodva nyúl az ember ezekhez a kérdésekhez, nehogy az egész gondolat jámbor óhajnak lássék, kedves barátom.

GLAUKÓN

Ne vonakodj, hiszen akik hallgatni fognak, se nem értelmetlenek, se nem hitetlenek, se nem rosszindulatúak.

SZÓKRATÉSZ

Jóember, talán bizony bátorítani akarsz ezzel?

GLAUKÓN

Igen.

SZÓKRATÉSZ

Nos, éppen az ellenkezőjét éred el vele. Mert ha bíznék
e magamban, hogy tudom is azt, amit mondani akarok, akkor talán helyénvaló volna a bátorítás; ha értelmes és kedves emberek közt úgy beszélhetünk a legnagyobb és a legkedvesebb dolgokról, hogy tudjuk, mi bennük az igazság, ez valóban biztonság és bátorság érzését kelti bennünk, de ha az ember nem bízik önmagában, s elő-
451 a adása közben maga is csak keresgél, mint ahogy most én, ez nagyon veszélyes és kockázatos dolog; nem mintha

attól félnék, hogy nevetségessé teszem magamat – ez gyerekes dolog volna –, hanem mert eltéveszthetem az igazságot, s ezzel nemcsak magam bukom el, hanem barátaimat is magammal rántom, olyan kérdésekben, melyekben pedig a legkevésbé szabad tévedni. S most leborulok Adraszteia előtt, Glaukónom, bocsásson meg azért, amit mondani akarok: én ugyanis kisebb bűnnek tartom azt, ha valaki egy embert akaratlanul megöl, mintha valakit a szép, jó és a törvény szerint igazságos
b dolgok kérdésében megtéveszt. Nos, ezt a kockázatot könnyebben vállalhatjuk ellenségeinkkel, semmint barátainkkal szemben. Lám, szépen bátorítasz te engem!

GLAUKÓN (ELNEVETVE MAGÁT)

Csakhogy mi, Szókratész, ha beszéded netán tévútra vezetne is bennünket, megadjuk a felmentést, akárcsak ha gyilkosságról volna szó, hogy ártatlan vagy, s nem tévesztettél meg bennünket. Tehát csak beszélj bátran.

SZÓKRATÉSZ

Persze-persze, ártatlan ott is, akit felmentenek, ahogy a törvény mondja; valószínű tehát, hogy ha ott úgy van, akkor itt is.

GLAUKÓN

Efelől tehát nyugodtan beszélhetsz.

SZÓKRATÉSZ

Akkor hát most mégiscsak elölről kell elmondanom azt, amit fentebb talán folytatólagosan kellett volna elmon-
c danom; s talán így is van rendjén, hogy mikor a férfiszínjáték egészen befejeződött, utána lejátsszuk a női színjátékot is, már csak azért is, mert te így kívánod.

III. Azok az emberek, akik úgy születtek és nevelkedtek, ahogy mi leírtuk, véleményem szerint helyesen csak úgy tehetnek szert gyermekekre és asszonyokra, s csak úgy élhetnek velük, ha azon az úton haladnak tovább, amelyen eredetileg elindítottuk őket; s rendszerünkben a férfiakat mint a nyáj őrzőit próbáltuk beállítani.

GLAUKÓN
Igen.

d SZÓKRATÉSZ
Haladjunk tehát tovább is ezen az úton, s tételezzünk fel az asszonyoknál is ugyanilyen születést és táplálkozást, s aztán lássuk, hogy kielégít-e ez bennünket vagy sem.

GLAUKÓN
Hogy érted?

SZÓKRATÉSZ
Így: vajon mit gondolunk, a nyájőrző kutyák közt a nőstényeknek is éppúgy kell őrizniük azt, amit a hímek őriznek, s éppúgy kell vadászniuk, s minden egyebet velük együtt kell végezniük – avagy a nőstényeknek csak odahaza a házat kell őrizniük, mintha az ellés és a kutyakölykök táplálása miatt egyébre nem is volnának képesek, a hímek pedig törjék magukat, s a nyáj őrzésének gondját egyedül viseljék?

GLAUKÓN
Egyformán kell végezniük mindent, azzal a különbség-
e gel, hogy figyelembe vesszük a nőstények gyengébb és a hímek erősebb voltát.

SZÓKRATÉSZ

De lehetséges-e bármely élőlényt ugyanarra a feladatra alkalmaznunk, ha nem adjuk meg neki ugyanazt a táplálékot és nevelést?

GLAUKÓN

Nem lehetséges.

SZÓKRATÉSZ

Ha tehát az asszonyokat ugyanolyan feladatokra akarjuk
452 a alkalmazni, mint a férfiakat, ugyanarra kell őket oktatnunk is.

GLAUKÓN

Igen.

SZÓKRATÉSZ

Mármost: a férfiaknak zenei és testi nevelést juttattunk.

GLAUKÓN

Igen.

SZÓKRATÉSZ

Tehát az asszonyoknak is meg kell adnunk e két művészetet és a hadi ismereteket, s ugyanarra kell alkalmaznunk őket.

GLAUKÓN

A mondottak alapján valószínű.

SZÓKRATÉSZ

De lehetséges, hogy a most érintett kérdésekben sok dolog szokatlannak és nevetségesnek tűnhetik fel, ha megvalósítjuk, ahogy mondjuk.

GLAUKÓN

Nagyon is.

SZÓKRATÉSZ

Vajon mi lehet köztük a legnevetségesebb? Bizonyára az, hogy az asszonyok a tornacsarnokokban mezítelenül
b együtt tornásznak a férfiakkal, éspedig nemcsak a fiatalok, hanem az öregebbek is, akárcsak az öreg férfiak a testedző iskolákban, mikor már ráncosak, s a szemnek nem éppen kellemesek, mégis szívesen végzik a testgyakorlatokat.

GLAUKÓN

Zeuszra, valóban, ez a mai világban talán nevetségesnek tűnnék fel.

SZÓKRATÉSZ

De ha már elkezdtük mondani, nem szabad visszariadnunk az élcelődő emberek gyúnyolódásaitól, akármenynyit és akárhogyan tréfálkoznak is az ilyen változáson:
c a tornán, a zenei nevelésen, s nem utolsósorban a fegyverforgatáson és a lovagláson.

GLAUKÓN

Igazad van.

SZÓKRATÉSZ

S ha már egyszer belefogtunk, tovább kell mennünk a törvény szigora felé, s arra kérnünk a csúfolódókat, hogy ne tegyék azt, amit egyébként szoktak, hanem próbáljanak komolyan gondolkodni; s emlékeztessük őket, hogy a görögök – nem is olyan nagyon régen – még rút és nevetséges dolognak tartották azt, amit a legtöbb barbár nép még ma is annak tart, hogy a férfiak mezíte-

lenül mutatkoznak; mikor pedig a testgyakorlás divatba
d jött – először a krétaiaknál, később a lakedaimóniaknál* –, az akkori vicces emberek feljogosítva érezték magukat rá, hogy mindebből tréfát űzzenek. Nem gondolod?

GLAUKÓN
De igen.

SZÓKRATÉSZ
De mikor aztán – úgy hiszem, a tapasztalat folytán – rájöttek, hogy sokkal jobb a ruhát levetni, mint eltakarni a testet, az érvekkel kimutatott előny hatása alatt a látvány nevetségessége is megszűnt; s ez azt is igazolta, hogy balga ember az, aki mást tart nevetségesnek, mint a rosszat, s aki másokat úgy akar megnevettetni, hogy
e nem az ostobaságot és a gonoszságot, hanem valami mást tűz ki gúnyolódása céltáblájául; s hogy az ilyen ember – még ha komolyan törekszik is a szépre – nem a jót, hanem valami más célt tűz ki maga elé.

GLAUKÓN
Minden bizonnyal így van.

ELLENÉRV: A NŐ TERMÉSZETE KÜLÖNBÖZIK A FÉRFIÉTÓL

IV. SZÓKRATÉSZ
Mindenekelőtt tehát nem azt kellene-e eldöntenünk, hogy lehetségesek-e egyáltalában ezek a dolgok vagy sem; s nem kellene-e megengednünk a vitát – akár tréfá-
453 a ból, akár komolyan veti fel valaki a kérdést –, vajon a női nem természete versenyezhet-e a férfiéval mindenféle munkakörben, vagy egyben sem, vagy pedig egyesek-

ben igen, másokban nem; s vajon a háborús szolgálat melyik csoportba tartozik? Nem ez-e a leghelyesebb kiindulás, s minden valószínűség szerint nem így érünk-e legbiztosabban célhoz?

GLAUKÓN

De bizony.

SZÓKRATÉSZ

Nos, ha tetszik, érveljünk egymással mások nevében, nehogy a másik fél álláspontját úgy ostromoljuk, hogy senki sem védi.

b GLAUKÓN

Ennek semmi akadálya sincs.

SZÓKRATÉSZ

Mondjuk hát helyettük ezt: „Kedves Szókratész és Glaukón, semmi szükség sincs rá, hogy veletek más vitázzon; hiszen államalapításnak mindjárt a kezdetén magatok egyeztetek meg benne, hogy természetének megfelelően mindenkinek csupán egyféle munkát: a magáét szabad végeznie.

– Úgy emlékszem, megegyeztünk: hogy is ne egyeztünk volna meg?

– De nem a lehető legnagyobb különbség van-e – természetüket tekintve – asszony és férfi közt?

– Hogyne volna!

c – Célszerű tehát, hogy más munkát is jelöljünk ki mindegyiküknek; azt, amely természetüknek megfelel?

– Persze.

– Hogyan érthető akkor, hogy most mégsem tévedtek, s nem kerültök magatokkal ellentmondásba, mikor most meg azt állítjátok, hogy a férfiaknak és asszonyok-

nak ugyanazt a munkát kell végezniük, holott természetük a legnagyobb mértékben ellentétes?"

Tudsz-e valamit ezzel szemben felhozni a védelmünkre, kedves barátom?

GLAUKÓN

Bizony így sebtiben nemigen könnyen; sőt egyenesen rád szorulok, s kérlek, hogy a mi álláspontunkat, akármilyen lesz is, szintén te fejtsd ki.

SZÓKRATÉSZ

Látod, Glaukón, éppen ez az, és még sok más ilyen
d kérdés, amit én előre láttam, s ami miatt féltem, és vonakodtam érinteni az asszonyok és gyermekek szerzésére és táplálására vonatkozó törvényt.

GLAUKÓN

Hát, Zeuszra, ez nem könnyű dolog.

SZÓKRATÉSZ

Nem bizony; csakhogy a dolog így áll: akár egy kicsike úszómedencébe esik bele valaki, akár a nyílt tenger kellős közepébe, mindenképpen úsznia kell.

GLAUKÓN

Ez igaz.

SZÓKRATÉSZ

Úsznunk kell tehát nekünk is, s meg kell kísérelnünk, hogy ebből a vitából kievickéljünk, akár egy delfinben reménykedünk,* amely a hátára vesz majd bennünket, akár pedig valami más, csodálatos menekülésben.

e GLAUKÓN

Úgy látszik.

A FÉRFI ÉS NŐ KÉPESSÉGEI KÖZT NEM ALAPVETŐ, HANEM CSAK FOKOZATI KÜLÖNBSÉG VAN

SZÓKRATÉSZ

Lássuk tehát, megtaláljuk-e a kivezető utat. Megállapításunk az volt, hogy más-más természetnek más-más munkát kell végeznie, az asszony természete pedig más, mint a férfié; most viszont azt állítjuk, hogy a különböző természeteknek ugyanazt a munkát kell végezniük. Ugyebár így szól ellenünk a vád?

GLAUKÓN

Pontosan így.

454 a SZÓKRATÉSZ

Hej, Glaukón, különös ereje van ám az ellentmondás művészetének!*

GLAUKÓN

Hogyhogy?

SZÓKRATÉSZ

Hát úgy, hogy – szerintem – sokan még akaratlanul is beleesnek: azt hiszik, hogy ők nem feleselnek, hanem komoly eszmecserét folytatnak; igen, mert képtelenek rá, hogy egy kijelentést szempontként elemezve vizsgáljanak; ehelyett puszta szavakon indulnak el, s csak a felállított tétel cáfolatára vetik magukat, holott így csak feleselnek, nem pedig eszmecserét folytatnak.

GLAUKÓN

Ez bizony sok emberrel megesik; de csak nem vonatkozik ez ránk is a jelen esetben?

b SZÓKRATÉSZ

De bizony vonatkozik: attól tartok, hogy akaratlanul is az ellentmondást keressük.

GLAUKÓN

Hogyan?

SZÓKRATÉSZ

Hát úgy, hogy ezt a tételünket: a különböző természeteknek nem szabad ugyanazon foglalkozásokat juttatnunk, túlságos bátorsággal, szinte feleselve, szó szerinti értelemben erőszakoljuk, pedig még egyáltalában meg sem vizsgáltuk, hogy a más és az ugyanazon természetet milyen szempontból s mire vonatkozóan határoztuk meg akkor, mikor a más természetnek más, ugyanannak a természetnek pedig ugyanazt a foglalkozást jelöltük ki.

GLAUKÓN

Ezt bizony még nem vizsgáltuk meg.

c SZÓKRATÉSZ

Csakhogy ilyenformán akár azt is megtehetnénk, hogy föltesszük magunknak a kérdést, vajon ugyanaz a természete van-e a kopasz embernek, mint a dús hajúnak, s nem éppen ellenkező-e; s ha aztán megállapodunk abban, hogy valóban ellenkező, akkor – ha a kopaszok véletlenül lábbelikészítéssel foglalkoznak – ettől eltiltjuk a dús hajúakat, ha meg a dús hajúak foglalkoznak ezzel, eltiltjuk tőle amazokat.

GLAUKÓN

Ez ugyancsak nevetséges volna!

Szókratész

S nem azért volna-e nevetséges, mert eredetileg nem általánosságban alkalmaztuk az ugyanazon és a más ter-
d mészet kifejezést, hanem a különbözőség és a hasonlóság szempontjának magukat a foglalkozásokat vettük? Például azt mondtuk, hogy az orvos lelkületű férfinak és nőnek ugyanaz a természete. Nem gondolod?

Glaukón

De igen.

Szókratész

Az orvosnak ellenben más, mint az építésznek?

Glaukón

Feltétlenül.

V. Szókratész

Mármost, ha a férfi és a női nem valami mesterség vagy egyéb foglalkozás tekintetében mutatkoznék különbözőnek, valóban azt mondanánk, hogy mindegyiknek a neki megfelelőt kell juttatnunk; de ha csupán abban
e mutatkoznak különbözőknek, hogy a nőstény szül, a hím pedig nemz, ezzel még nem látjuk jobban bizonyítottnak azt, hogy az asszony – abból a szempontból, amiről beszélünk – különbözik a férfitól; tehát ennek ellenére is úgy fogunk gondolkozni, hogy az őröknek ugyanazt a munkát kell végezniük, mint asszonyaiknak.

Glaukón

Igaz is.

Szókratész

Ezek után, ugyebár, bátran felszólíthatjuk az ellenkező

állásponton levőket, hogy világosítsanak hát fel bennün-
455 a ket, vajon az állami élet körébe tartozó melyik mesterség vagy melyik foglalkozás szempontjából nem azonos, hanem más a nő és a férfi természete?

GLAUKÓN

Teljes joggal.

SZÓKRATÉSZ

De erről is könnyen azt mondhatná valaki, amit te kevéssel ezelőtt mondtál, hogy így sebtiben nem könnyű dolog kielégítő feleletet adni, de ha az ember jól meggondolja, nem nehéz.

GLAUKÓN

Csakugyan ezt mondhatná.

SZÓKRATÉSZ

Akarod-e tehát, hogy felkérjük azt, aki ilyenféle ellenve-
b téseket tesz: kövessen bennünket, hátha be tudjuk neki bizonyítani, hogy az állami életben nincs különlegesen női foglalkozás?

GLAUKÓN

Igen.

SZÓKRATÉSZ

Gyere csak, ezt mondjuk majd neki, felelj a kérdésünkre; vajon azt, hogy valami tekintetben az egyik ember rátermett, a másik pedig nem rátermett, úgy értetted-e, hogy az egyik könnyen tanul valamit, a másik meg nehezen? S hogy az egyik már rövid tanulás után is nagyfokú találékonyságot mutat abban, amit megtanult, a másik ellenben hosszú tanulmány és gyakorlás után

még azt sem tudja megjegyezni, amit megtanult? S végül: hogy az egyikben a testi képességek kellő mértékben segítik az értelmet, a másikban szemben állanak vele? Vajon ezek-e azok a szempontok, amelyeknek alapján megállapítottad, hogy ki rátermett az egyes feladatokra, s ki nem?

GLAUKÓN

Senki sem tudna egyebet felhozni.

SZÓKRATÉSZ

Nos, ismersz-e olyan emberi foglalkozást, amelyben a férfinem az említett szempontokból fölötte nem állna a női nemnek? Vagy talán a szót szaporítsuk, s a szövésre és a sütés-főzésre való jártasságra hivatkozzunk, amelyekben a női nem valóban jelent valamit, úgyhogy a legnevetségesebb dolog volna, ha még ebben is alulmaradna?

GLAUKÓN

Igazad van: az egyik nem a másikat úgyszólván minden téren sokkal felülmúlja. Persze sok asszony sok férfinál sok dologban különb; egészben véve azonban úgy áll a dolog, ahogy mondod.

SZÓKRATÉSZ

Tehát, kedvesem, nincs olyan foglalkozás az állami életben, ami nőnek való volna, csak azért, mert nő, s férfinak való, csak azért, mert férfi, hanem a természet adta alkalmasság mindkét nemben egyformán van elosztva, s a nő – természeténél fogva – éppúgy kiveszi részét minden foglalkozásból, mint a férfi, csak éppen hogy a nő mindenben gyengébb, mint a férfi.

GLAUKÓN
Valóban.

SZÓKRATÉSZ
Lehetséges-e akkor, hogy mindent a férfiakra bízzunk, a nőkre meg semmit?

GLAUKÓN
Már hogy volna lehetséges?

SZÓKRATÉSZ
Azt ellenben – úgy hiszem – nyugodtan mondhatjuk, hogy természeténél fogva az egyik nőnek orvosi tehetsége van, a másiknak meg nincs; s az egyiknek zenei tehetsége van, a másiknak meg nincs.

GLAUKÓN
Így van.

456 a SZÓKRATÉSZ
S nem éppen ezáltal alkalmas-e az egyik a testgyakorlásra és a hadakozásra, a másik pedig ezért nem való háborús szolgálatra, s nem kedveli a testgyakorlást?

GLAUKÓN
Azt hiszem, így van.

SZÓKRATÉSZ
Vagy például: az egyik szereti a bölcseletet, a másik utálja; az egyik indulatos, a másik pedig nem?

GLAUKÓN
Ez is így van.

Szókratész

Akkor tehát feltétlenül van őrnek alkalmas nő is, a másik meg nem arra való; vagy talán a férfi őrök esetében nem az ilyen természetet válogattuk ki?

Glaukón

De bizony az ilyet.

Szókratész

Szóval a nő és a férfi természete az állam őrzése szempontjából teljesen egyforma, csak éppen hogy az egyik gyengébb, a másik pedig erősebb.

Glaukón

Úgy látszik.

A FÉRFIAK ÉS NŐK EGYFORMA ALKALMAZÁSÁNAK ELŐNYEI

b VI. Szókratész

Eszerint az ilyen férfiak mellé élettársul és az őrködésben való bajtársul ilyen nőket kell kiválogatni, ha egyszer alkalmasak erre, s ha természetük a férfiakénak megfelel.

Glaukón

Feltétlenül.

Szókratész

S vajon az egyforma természeteknek nem egyforma foglalkozásokat kell-e kijelölni?

Glaukón

De egyformákat.

SZÓKRATÉSZ

Tehát kerülő úton megint csak előbbi tételünkhöz jutunk vissza, s most is azt állítjuk, hogy az őrök asszonyait nem természetük ellenére kell zenére és testgyakorlásra oktatni.

c GLAUKÓN

Semmi esetre sem.

SZÓKRATÉSZ

Nem volt tehát lehetetlenség, sem pedig jámbor óhaj, amit törvényalkotásunkban követtünk, hiszen a törvényt természeti alapon alkottuk meg; ami azonban manapság ennek ellenére történik, az – véleményem szerint – sokkal inkább mondható természet elleni dolognak.

GLAUKÓN

Úgy látszik.

SZÓKRATÉSZ

Kutatásunk pedig – ugyebár – arra irányult, hogy a javasolt rendszer lehetséges-e és a legjobb-e?

GLAUKÓN

Igen.

SZÓKRATÉSZ

S hogy lehetséges, ez már eldöntött dolog?

GLAUKÓN

Igen.

SZÓKRATÉSZ

Most tehát azt kell megvitatnunk, hogy a legjobb-e?

GLAUKÓN

Világos.

SZÓKRATÉSZ

Nos, abból a szempontból, hogy a nők őrökké váljanak:
d vajon másféle nevelés alakítja-e a férfiakat, s másféle a nőket – figyelembe véve főképp azt, hogy a nevelésnek mindkét esetben ugyanazzal a természettel van dolga?

GLAUKÓN

Nem.

SZÓKRATÉSZ

S mi a véleményed a következő dologról?

GLAUKÓN

Miről?

SZÓKRATÉSZ

Arról, hogy az egyik embert magadban jobbnak tartod, a másikat meg rosszabbnak; vagy talán mindenkit egyformának tartasz?

GLAUKÓN

Semmi esetre sem.

SZÓKRATÉSZ

S mit gondolsz, vajon – az általunk alapított államot véve – az ismertetett nevelésben részesült őrök formálódnak-e jobb emberré, vagy pedig a cipészmesterségben nevelkedett cipészek?

GLAUKÓN
Szinte nevetséges, amit kérdezel.

e SZÓKRATÉSZ
Értem. S a többi polgár közt is ők a legjobbak?

GLAUKÓN
Persze.

SZÓKRATÉSZ
No és a nők közt is nem éppen ezek a nők lesznek-e a legjobbak?

GLAUKÓN
Biztosan.

SZÓKRATÉSZ
De lehet-e az államra nagyobb szerencse, mintha a lehető legjobb nők és férfiak fejlődnek ki benne?

GLAUKÓN
Nem lehet.

SZÓKRATÉSZ
457 a Ezt pedig az általunk előadott módon alkalmazott zene és testgyakorlás biztosítja?

GLAUKÓN
Igen.

SZÓKRATÉSZ
Az a törvény tehát, amit államunknak alkottunk, nemcsak lehetséges, hanem a legjobb is?

GLAUKÓN

Így van.

SZÓKRATÉSZ

Vessék csak le tehát bátran ruhájukat az őrök asszonyai, hiszen ruha helyett erénybe fognak öltözni; s vegyék ki részüket a háborús és egyéb, államnak teljesítendő őrségi szolgálatból, mással pedig ne is foglalkozzanak; mindebből azonban a könnyebb részt inkább a nőknek kell
b juttatni, semmint a férfiaknak, nemük gyengesége miatt. Ha aztán valaki nevet a mezítelen nőkön, akik a legjobb cél érdekében edzik magukat, az csak „elmésségének éretlen gyümölcsét aratja"* élcelődésével, mert – úgy látszik – nem tudja, min nevet és mit cselekszik; pedig az a legbölcsebb mondás, s mindig az is marad, hogy ami hasznos, az szép, ami pedig káros, az rút.

GLAUKÓN

Feltétlenül.

VII. SZÓKRATÉSZ

Ez volt tehát mintegy az első hullám, amelyen az asz-
szonytörvényről szólva átvergődtünk; nem is borított
c el bennünket teljesen azzal az állításunkkal, hogy a férfi és a női őröknek minden munkát egyformán kell végezniük; sőt bizonyos értelemben maga a gondolatmenet bizonyítja, hogy lehetséges és hasznos, amit mond.

GLAUKÓN

Bizony nem kis hullámon vergődtél át.

SZÓKRATÉSZ

Bezzeg nem fogod majd nagynak nevezni, ha az ezután következőt meglátod!

GLAUKÓN

Ki vele, hadd látom!

SZÓKRATÉSZ

Ezzel s minden előbbivel a következő rendszabály függ össze.

GLAUKÓN

Melyik?

SZÓKRATÉSZ

d Az, hogy ezek az asszonyok ezeknek a férfiaknak valamennyien közös asszonyai, külön-külön azonban egyik sem élhet együtt egyikkel sem; s aztán a gyermekek is közösek, tehát sem a szülő nem ismerheti a saját gyermekét, sem a gyermek a szülőjét.

GLAUKÓN

Hát bizony ez az előbbinél még sokkal hihetetlenebb, akár a lehetőséget, akár a hasznosságot vesszük.

SZÓKRATÉSZ

Én azt hiszem, a hasznosság kérdését alig lehet vitatni, hogy a legnagyobb jó az, ha az asszonyok közösek, s
e közösek a gyermekek is, feltéve, hogy ez lehetséges; de már aztán, hogy ez lehetséges-e vagy sem, e körül a legnagyobb vita támadhat.

GLAUKÓN

Alaposan lehet vitatni mind a két kérdést.

SZÓKRATÉSZ

Te a két tételt összekötöd; én úgy gondoltam, hogy legalábbis az egyik elől kitérhetek, ha te elismerned a hasznosságot, s nekem már csak a lehetőség, illetve lehetetlenség kérdése volna hátra.

GLAUKÓN

Nem sikerült észrevétlenül kitérned; adj tehát számot mindkettőről!

SZÓKRATÉSZ

458 a Bűnhődnöm kell hát. De egy szívességre kérlek: hadd legyen nekem is jó napom, mint ahogy a lusta szellemű emberek mintegy megvendégelik magukat, mikor egyedül sétálnak. Ezek ugyanis, mielőtt még kieszelnék, hogy miképp valósulhat meg a vágyuk, túlteszik magukat rajta, hogy ne kelljen fáradniuk annak a latolgatásával, vajon lehetséges-e a dolog egyáltalában vagy nem, s vágyukat teljesültnek véve máris a továbbiakat tervezgetik, s örömmel elképzelik, hogy mi mindent fognak
b tenni, ha majd a kérdéses dolog meglesz; s ezáltal a már úgyis lusta szellemük még lustábbá lesz. Nos, én is így kényelmeskedem most: szeretném későbbre halasztani annak a megvizsgálását, vajon egyáltalában lehetséges-e a dolog; egyelőre azonban fölteszem, hogy lehetséges, s ezen az alapon fogom vizsgálni, ha megengeded, hogy miképpen fogják a vezetők ezt a dolgot elrendezni, s hogy ennek a megvalósulása a lehető legnagyobb előnyt jelenthet az államra és az őrökre. Először tehát ezt próbálom veled együtt megvitatni; a másik kérdést – ha megengeded – majd csak azután.

GLAUKÓN

Megengedem, csak vizsgáld meg a kérdést.

c SZÓKRATÉSZ

Nos, én azt hiszem, hogy ha a vezetők méltók lesznek erre a névre, és éppúgy a segéderők is, akkor ez utóbbiak szívesen fogják a parancsokat teljesíteni, az előbbiek pedig úgy fognak parancsolni, hogy részben maguk is engedelmeskednek a törvényeknek, részben pedig ezeket veszik mintául mindabban, amit rájuk bízunk.

GLAUKÓN

Valószínű.

SZÓKRATÉSZ

Tehát te, az ő törvényhozójuk, ahogy a férfiakat kiválogattad, éppúgy kiválogatod majd a nőket is, s amennyire csak lehetséges, hasonló természetűeket rendelsz mellé-jük; így aztán a közös lakásokban és étkezőhelyeken,
d mivel lakása senkinek külön nem lesz, állandóan együtt lesznek; s mivel a testgyakorló helyeken s az élet egyéb viszonylataiban is mindig érintkezni fognak egymással, a beléjük oltott vágy kényszerítő ereje – úgy gondolom – az egymással való egyesülésre fogja hajtani őket. Vagy nem gondolod, hogy ennek így kell történnie?

GLAUKÓN

Bizony nem is a mértani törvények, hanem a szerelem kényszerítő ereje teszi ezt, amely alighanem még amazoknál is hevesebben győzi meg és vonzza a nagy tömeget.

VIII. SZÓKRATÉSZ

Minden bizonnyal. De már ezután, Glaukón, az egy-

mással való összevissza keveredést vagy bármely cselekedet elkövetését sem a vallás, sem a vezetők nem engedhetik meg a boldogok államában.

GLAUKÓN

Nem is volna igazságos dolog.

SZÓKRATÉSZ

Világos tehát, hogy ezután már csak házasságot engedélyezünk,* éspedig a lehető legszentebbet; a szent házasság pedig valószínűleg az, amely a legüdvösebb.

GLAUKÓN

Feltétlenül.

SZÓKRATÉSZ

De hogyan lesz a házasság a legüdvösebb? Mondd csak, Glaukón! Látok én a te házadban vadászkutyákat és rengeteg sok nemesített baromfit; vajon, Zeuszra, figyelemmel voltál-e valamennyire ezeknek a párosodására és szaporodására?

GLAUKÓN

Hogyhogy?

SZÓKRATÉSZ

Mindenekelőtt, még ezek közt is, pedig mind nemesítettek, nincsenek-e s nem lesznek-e mindig olyanok, amelyek a legkiválóbbak?

GLAUKÓN

De igen.

SZÓKRATÉSZ

Mármost valamennyiből egyformán szaporítod őket, vagy pedig igyekszel lehetőleg a legkiválóbbakból?

GLAUKÓN

Persze hogy a legkiválóbbakból.

b SZÓKRATÉSZ

S aztán: a legfiatalabbakból vagy a legöregebbekből – vagy pedig a lehető legéleterősebbekből?

GLAUKÓN

Az életerősekből.

SZÓKRATÉSZ

S ha nem így szaporodnának, nem gondolod, hogy sokkal silányabb lenne a baromfiak és a kutyák ivadéka?

GLAUKÓN

De igen.

SZÓKRATÉSZ

S mit gondolsz a lovakról és a többi állatról? Talán ott másképp van?

GLAUKÓN

Érthetetlen volna.

SZÓKRATÉSZ

Teringettét, kedves barátom, milyen nagyon kiváló vezetőkre van nekünk szükségünk, ha az emberi nemzetségben is ez a helyzet!

c GLAUKÓN

Márpedig ez a helyzet. S ugyan miért?

SZÓKRATÉSZ

Mert sokféle gyógyszert kell ám alkalmazniuk. Mármost, ha a testnek nincs szüksége gyógyszerre, mert elég, hogy a beteg tartja az előírt életrendet, akkor – nézetünk szerint – egy gyengébb orvos is megteszi; ha azonban gyógyszert is kell alkalmazni, tudjuk, hogy akkor már képzettebb orvosra van szükség.

GLAUKÓN

Igaz. De miért mondod ezt?

SZÓKRATÉSZ

Azért, mert a vezetőknek az alárendeltek érdekében
d valószínűleg igen sok hazugsággal és fortéllyal kell élniük. Hiszen mondtuk, hogy az ilyesmi gyógyszer gyanánt használva mind igen hasznos.

GLAUKÓN

Mondtuk, éspedig nagyon helyesen.

SZÓKRATÉSZ

Nos, ez a helyesen a házasság és a gyermeknemzés kérdésében éppen nem a legjelentéktelenebb szempont.

GLAUKÓN

Hogyhogy?

SZÓKRATÉSZ

Az eddig elfogadott elvek alapján a legkiválóbb férfiaknak és nőknek minél gyakrabban kell közösülniük, a legsilányabbaknak pedig éppen ellenkezőleg; s az előb-

e biek gyermekeit föl kell nevelni, az utóbbiakét azonban nem, ha azt akarjuk, hogy a nyáj a legegészségesebb legyen; s mindezen intézkedésekről senkinek sem szabad tudnia, csak a vezetőknek, ha azt akarjuk, hogy az őrök nyájában a lehető legkevesebb torzsalkodás legyen.

GLAUKÓN

Nagyon helyes.

SZÓKRATÉSZ

Törvényekkel ünnepélyeket kell tehát rendszeresítenünk, amelyeken összehozzuk a leányokat és az ifjakat, s ugyancsak áldozatokat is; költőinknek meg a leendő
460 a házasságokhoz méltó himnuszokat kell szerezniük; a házasságkötések számát pedig a vezetőkre bízzuk majd, hogy ők – figyelembe véve a háborúkat, betegségeket s egyéb ilyen körülményeket – a férfilakosság számát lehetőleg ugyanazon a szinten tartsák, s így az állam, hacsak lehetséges, se nagy, se kicsi ne legyen.

GLAUKÓN

Nagyon helyes.

SZÓKRATÉSZ

Úgy vélem tehát, valami elmés sorsolási módszert kell kitalálni, hogy az a bizonyos silányabb ember minden egyesülés alkalmával a véletlent okolja, ne pedig a vezetőket.

GLAUKÓN

Nagyon jó.

b IX. SZÓKRATÉSZ

A háborúban vagy egyebütt kitűnt jeles ifjaknak pedig egyéb ajándékok és jutalmak közt a nőkkel való egyesülésnek gyakoribb lehetőségét is biztosítani kell, hogy így ezzel az ürüggyel is a legtöbb gyermek ilyen szülőktől szülessék.

GLAUKÓN

Helyes.

SZÓKRATÉSZ

Az esetenként született gyermekeket aztán erre a célra létesített hatóságok veszik át, amelynek tagjai lehetnek férfiak vagy nők, vagy mindkét nembeliek, mert hiszen a hivatalok is közösek az asszonyok és a férfiak közt.

GLAUKÓN

Igen.

c SZÓKRATÉSZ

Mármost a kiváló szülők gyermekeit átveszik, s úgy gondolom, csecsemőgondozóba viszik dajkákhoz, akik külön laknak a város egy részében; a silányabb szülők gyermekeit pedig, vagy akik kiválóktól csenevésznek születtek, egy megközelíthetetlen, titkos helyen annak rendje és módja szerint eltüntetik.

GLAUKÓN

Hát igen, ha azt akarjuk, hogy az őrök rendje tiszta maradjon.

SZÓKRATÉSZ

Ugyancsak gondoskodnak aztán a gyermekek táplálásáról is, mert az anyákat, akiknek teje van, odavezetik a csecsemőgondozóba, de mindenképpen ügyelnek rá,
d hogy egyikük se ismerje meg a magáét; s ha nem volnának elegen, más asszonyokat is kerítenek elő, akiknek tejük van; de még azokra is, akik egyébként bírják, gondjuk lesz, hogy csak korlátozott ideig szoptassanak; az éjjelezést és a többi fáradságos munkát pedig dajkákra és ápolónőkre bízzák.

GLAUKÓN

Ez nagy könnyebbséget jelent az őrök asszonyainak a gyermeknevelésben.

SZÓKRATÉSZ

Úgy is illik. Folytassuk most tovább, amit magunk elé tűztünk. Azt mondtuk ugyanis, hogy a gyermekeknek mindig életerős szülőktől kell születniük.

e GLAUKÓN

Ez igaz.

SZÓKRATÉSZ

Nos, egyetértesz-e velem abban, hogy az életerő teljességének átlagos tartama a nőknél húsz, a férfiaknál pedig harminc év?

GLAUKÓN

S melyek ezek az évek?

SZÓKRATÉSZ

Az asszony húszéves korától negyvenéves koráig szüljön az államnak, a férfi pedig attól kezdve, hogy a futásban

már túl van a legsebesebb iramon, ötvenöt éves korig nemzhet az államnak.

461 a GLAUKÓN

Valóban, mindkét nemnek ez a testi és szellemi virágkora.

SZÓKRATÉSZ

Ha tehát ennél öregebb vagy fiatalabb korban kísérli meg valaki a közösség számára való gyermeknemzést, ezt a vétket már sem a vallás, sem a törvény értelmében nem tartjuk megengedhetőnek, mert olyan gyermeket nemzene az államnak, aki – ha titokban világra jön is – nem olyan áldozatok és imák védelme alatt születik meg, amelyeket papnők, papok és az egész állam mondanak el minden egyes házasság alkalmával, kérvén, hogy a
b kiváló szülőktől még kiválóbb, s a jóktól mindig még jobb ivadékok szülessenek, hanem aki sötétségben, vétkes bujaságból születik meg.

GLAUKÓN

Helyes.

SZÓKRATÉSZ

Ugyanez a törvény áll arra is, aki nemző korában ugyan, de a vezetők közreműködése nélkül közeledik egy törvényes korban lévő asszonyhoz: erre is kimondjuk, hogy fattyú, törvénytelen és szentségtelen gyermeket adott az államnak.

GLAUKÓN

Nagyon helyes.

SZÓKRATÉSZ

Ha aztán a nők és a férfiak a nemzés törvényes korhatárát már átlépték, akkor a férfiaknak bizonyos szabadságot engedélyezünk, hogy azzal érintkezhessenek, akivel akarnak, kivéve leányukat, anyjukat, a leányaik leányait és az anyjuknál idősebbeket; az asszonyokra nézve pedig: kivéve fiukat, apjukat s az ezektől lefelé, illetve felfelé származókat; de mindezen esetekben már lelkükre kell kötnünk, hogy ha fogamzás történt, lehetőleg ne engedjék világra jönni a magzatot, ha pedig valami körülmény ezt mégis meghiúsítja, vegyék úgy, hogy az ilyen gyermek részére nincs táplálék.

GLAUKÓN

Ez is nagyon helyesen van megállapítva; de hogyan fogják fölismerni apjukat, leányaikat s a többi rokoni viszonyt, amit az imént említettél?

SZÓKRATÉSZ

Sehogy: aki ellenben házasságot köt, az valamennyi gyermeket, aki ettől a naptól számítva a tizedik, illetve hetedik hónapban születik, ha fiúgyermek, fiának, ha pedig leánygyermek, leányának fogja nevezni, ezek pedig őt apjuknak, és így tovább: ezeknek a gyermekeit unokáiknak, ezek viszont őket nagyapjuknak, illetve nagyanyjuknak, s akik abban az időközben születtek, amikor az ő anyjuk és apjuk nemző korban voltak, fivéreinek, illetve nővéreinek, úgyhogy – mint az imént mondtuk – az említetteknek egymással érintkezniük nem szabad. A fivérek és a nővérek együttélését ellenben a törvény megengedi, ha a sorsolás így alakul, s ha a Püthia is hozzájárul.

GLAUKÓN

Nagyon helyes.

AZ ASSZONY- ÉS GYERMEKKÖZÖSSÉG ERŐSÍTI AZ ÁLLAM EGYSÉGÉT

X. SZÓKRATÉSZ

Szóval, Glaukónom, ilyen az állam őreinek asszony- és gyermekközössége; hogy pedig ez az alkotmány egyéb intézkedéseinek is megfelel, s hogy mindennél jobb, azt
462 a most kell beszédünk során megerősítenünk. Vagy mit tegyünk?

GLAUKÓN

Zeuszra, ezt.

SZÓKRATÉSZ

Vajon nem abból kell-e a megoldásnál kiindulnunk, hogy föltesszük magunknak a kérdést: mit tartsunk az állam életében a legnagyobb jónak, amit a törvényalkotónak a törvények alkotásánál irányelvül kell vennie, s mit a legnagyobb rossznak; s aztán vegyük fontolóra, vajon mindaz, amit az imént kifejtettünk, beleillik-e a jó nyomdokaiba, s elkerüli-e a rosszat?

GLAUKÓN

De igen.

SZÓKRATÉSZ

b De képzelhető-e nagyobb rossz az államra annál, ami pártokra bontja, s egy helyett sokká teszi? Vagy nagyobb jó annál, ami összefűzi és eggyé teszi?

GLAUKÓN

Bizony nem.

SZÓKRATÉSZ

Nos, az örömben és a bánatban való együttérzés összeköt, amikor minden polgár lehetőleg ugyanannak létrejövésén vagy elmúlásán egyformán örül, illetve bánkódik.

GLAUKÓN

Minden bizonnyal.

SZÓKRATÉSZ

Az ilyen dolgokban való egyéni magatartás viszont szétválaszt, mikor az államot vagy az állam polgárait érő
c események felett egyesek túlzott szomorúságot, mások pedig túlzott örömet éreznek.

GLAUKÓN

Még csak az kellene!

SZÓKRATÉSZ

S az ilyesmi nem abból szokott-e keletkezni, hogy az állam polgárai nem egyöntetűen használják ezeket a kifejezéseket: enyém, nem az enyém; s éppígy az idegen tulajdonra vonatkozólag is?

GLAUKÓN

Feltétlenül.

SZÓKRATÉSZ

Amely államban tehát legtöbben mondják az enyém, nem az enyém kifejezéseket ugyanarra a dologra, ugyanolyan értelemben, annak van a legjobb alkotmánya?

GLAUKÓN

Minden bizonnyal.

SZÓKRATÉSZ

S annak, amelynek élete az emberegyedéhez a legközelebb áll? Ha például az ujjunkat megütjük, akkor a testnek a lélekkel való egész közössége, amely a benne
d levő uralkodó elv egységes rendje alá tartozik, tudomást szerez erről, s bár csak egy résznek van baja, a maga teljes egészében vele együtt érzi a fájdalmat; s így mondhatjuk aztán, hogy az ember fájdalmat érez az ujján; de ugyanez áll az ember bármily más részére is: fájdalmat érzünk, ha beteg, s örömet, ha gyógyul.

GLAUKÓN

Valóban, ugyanaz áll, s ami a kérdésedet illeti: ehhez hasonlítható leginkább a tökéletesen megszervezett állam élete.

SZÓKRATÉSZ

e Ha mármost az egyik polgárt valami jó vagy rossz éri, elsősorban az ilyen állam vallja majd magáénak azt, ami történt, s a maga egészében vele örül vagy vele bánkódik.

GLAUKÓN

Így is kell lenni, ha jó törvényei vannak.

XI. SZÓKRATÉSZ

Ideje volna mármost visszatérni a mi államunkhoz, s megvizsgálni, hogy a beszélgetésünk során elért megállapításaink benne valósulnak-e meg a legtökéletesebben, vagy inkább egy más államban.

GLAUKÓN

Így kell tennünk.

463 a SZÓKRATÉSZ

Nos, a többi államban is, éppúgy, mint a miénkben, ugyebár, vannak vezetők, és van nép?

GLAUKÓN

Igen.

SZÓKRATÉSZ

S ezek egymást mind polgárnak nevezik?

GLAUKÓN

Igen.

SZÓKRATÉSZ

De azonkívül, hogy polgárnak, mi egyébnek nevezi még a többi államban lévő nép a vezetőket?

GLAUKÓN

A legtöbb államban kényuraknak, a demokratikus államokban pedig ugyanezzel a névvel vezetőknek.

SZÓKRATÉSZ

No és a mi államunkban lévő nép? Azonkívül, hogy
b polgároknak, mi egyébnek nevezi még a vezetőket?

GLAUKÓN

Megmentőinek és segítőinek.

SZÓKRATÉSZ

S minek nevezik ők a népet?

GLAUKÓN

Kenyéradójuknak és táplálójuknak.

SZÓKRATÉSZ

S minek nevezik a többi államban lévő vezetők a népet?

GLAUKÓN

Szolgáknak.

SZÓKRATÉSZ

S a vezetők egymást?

GLAUKÓN

Vezetőtársaknak.

SZÓKRATÉSZ

S a mieink?

GLAUKÓN

Bajtársaknak.

SZÓKRATÉSZ

S ismersz-e a többi államban olyan vezetőt, aki hivatali társai közül az egyiket rokonának, a másikat pedig idegennek nevezi?

GLAUKÓN

Akárhányat.

c SZÓKRATÉSZ

S a rokonát nem a magáénak nevezi és mondja-e, szemben az idegennel?

GLAUKÓN

Így van.

SZÓKRATÉSZ

A mi őreink közt viszont akad-e csak egy is, aki valamelyik bajtársát idegennek nevezné vagy szólítaná?

GLAUKÓN

Semmi esetre sem, hiszen bármelyikkel kerül is össze, az az érzése lesz, hogy fivérével, nővérével, apjával, anyjával, fiával, leányával vagy ezek ivadékaival, vagy felmenő rokonaival áll szemben.

SZÓKRATÉSZ

d Nagyon helyesen mondod; de felelj még erre is: vajon a törvényben csupán a rokoni megszólítást fogjuk tőlük megkívánni, vagy pedig azt is, hogy minden cselekedetükben e megszólításnak megfelelően járjanak el, tehát apjukkal szemben úgy, ahogy azt a törvény az apával szemben a tisztelet, a róla való gondoskodás és a szülőknek járó engedelmesség tekintetében megkívánja? Hiszen ellenkező esetben sem isten, sem ember részéről nem számíthat semmi jóra; mert ha másképp cselekednék, mint ahogy mondtuk, ez aligha volna istennek tetsző és igazságos dolog. Nem ilyen intelmeket, hanem talán másokat fog minden polgár állandóan zengeni már
e a gyermekek fülébe is azokról, akiket apjuknak nyilvánítanak, s ugyancsak többi rokonukról is?

GLAUKÓN

Bizony ilyeneket; hiszen nevetséges is volna, ha a rokoni megszólítást – megfelelő cselekedetek nélkül – csupán a szájukkal hangoztatnák.

SZÓKRATÉSZ

Valamennyi állam közt tehát a miénkben fogják leginkább egyértelműen használni – ha valamelyiküknek jól

vagy rosszul megy a dolga – azt a kifejezést, hogy az enyémnek jó, vagy hogy az enyémnek rossz dolga van.

GLAUKÓN
Nagyon igaz.

464 a SZÓKRATÉSZ
Márpedig mondtuk, hogy ezzel a felfogással és kifejezéssel függ össze a közös öröm és bánat is?

GLAUKÓN
Mondtuk, éspedig nagyon helyesen.

SZÓKRATÉSZ
Nos, mindenkinél inkább a mi polgáraink fognak ugyanabban a dologban közösen részesedni, s ezt enyémnek nevezik majd. S ha ebben részesednek, nem bennük lesz-e meg leginkább a fájdalomban és örömben való együttérzés?

GLAUKÓN
Feltétlenül.

SZÓKRATÉSZ
S ennek – egyéb intézkedéseken kívül – nem éppen az őrökre kötelező asszony- és gyermekközösség-e az oka?

GLAUKÓN
Bizony elsősorban az.

b XII. SZÓKRATÉSZ
De éppen ebben ismertük fel az államra nézve a legnagyobb előnyt, amennyiben a jól berendezett államot az emberi testhez hasonlítottuk abból a szempontból, hogy

ez miképp viselkedik valamely részével szemben a fájdalomban és örömben.

GLAUKÓN

S ez a felismerésünk nagyon is helyes volt.

SZÓKRATÉSZ

Az államra nézve tehát nyilván a legnagyobb jót eredményezi a segéderőkre kötelező gyermek- és asszonyközösség.

GLAUKÓN

Feltétlenül.

SZÓKRATÉSZ

Sőt mindez összhangban van az előbbiekkel is; hiszen mondtuk, hogy egyénenként sem házuknak, sem földc jüknek, sem egyéb vagyonuknak nem szabad lennie, hanem a táplálékot – az őrszolgálat zsoldjaként – a többiektől kell kapniuk, s közösen kell elfogyasztaniuk, ha igazi őrök akarnak lenni.

GLAUKÓN

Nagyon helyesen.

SZÓKRATÉSZ

De nem teszik-e őket – ahogy mondom – a föntebb említett és a most kifejtett elvek még inkább igazi őrökké? Hiszen ezek eredményezik azt, hogy az őrök nem bontják pártokra az államot azzal, hogy nem ugyanazt nevezik enyémnek, hanem az egyik ezt, a másik azt, s az egyik a maga házába cipel mindent, amit csak tud, hogy d ott másoktól elkülönülve birtokolja, a másik meg a magáéba, amely más, mint amazé; s odaviszik az asszonyu-

kat és a gyermekeiket is, akik megint csak mások, mint a máséi, s akik – éppen, mivel az övékéi – mindegyikükben külön-külön örömöt és fájdalmat idéznek fel; sőt a tulajdonról való egyöntetű felfogással valamennyien ugyanarra törekednek, s lehetőleg ugyanazt a fájdalmat és örömöt érzik.

GLAUKÓN

Mindenesetre így van.

SZÓKRATÉSZ

S vajon az egymás elleni pereskedések és vádaskodások nem fognak-e köztük úgyszólván teljesen megszűnni? Hiszen a testükön kívül semmi egyéb magántulajdonuk
e nincs, mert minden más közös. S ebből következik, hogy köztük semmi viszály sem lehet, legalábbis olyan nem, amilyet a vagyon, a gyermekek és a hasonlók miatt szoktak az emberek felidézni.

GLAUKÓN

Feltétlenül meg fognak szűnni.

SZÓKRATÉSZ

Sőt erőszakoskodás és megbecstelenítés miatti vádak is alig tehetők fel köztük jogi formában, mert azt fogjuk mondani, hogy ha a velük egykorúakkal szemben védekeznek, az szép és igazságos dolog, s kötelezni is fogjuk őket rá, hogy törődjenek erőállapotukkal.

GLAUKÓN

Így van.

465 a SZÓKRATÉSZ

Sőt még az is helyes ebben a törvényben, hogy ha valaki

haragszik valakire, ilyen esetben kitöltheti a haragját, s így kevésbé valószínű, hogy ez nagyobb arányú viszályba kezd.

GLAUKÓN
Feltétlenül.

SZÓKRATÉSZ
Az idősebbnek viszont felhatalmazása lesz rá, hogy a fiatalabbakat vezesse, s kordában tartsa őket.

GLAUKÓN
Világos dolog.

SZÓKRATÉSZ
Meg az is, hogy a fiatalabb az öregebbel szemben – hacsak a vezetők ezt meg nem parancsolják – nem mer majd sem kényszert alkalmazni, sem megütni őt, amint ez természetes is. Sőt azt hiszem, más becstelenséget
b sem fog vele szemben elkövetni; elég lesz ennek a megakadályozására két őr: a félelem és a szeméremérzet; ez utóbbi visszatartja majd attól, hogy a szüleihez nyúljon, a félelem pedig eszébe juttatja, hogy a bántalmazottnak a többiek segítségére lesznek, egyesek mint fiai, mások mint testvérei, ismét mások mint apái.

GLAUKÓN
Ez bizony megeshetik.

SZÓKRATÉSZ
Szóval törvényeink folytán a polgárok minden tekintetben békében fognak élni egymással?

GLAUKÓN
Nagyon is.

SZÓKRATÉSZ

Ha pedig ők nem viszálykodnak egymás közt, akkor nem kell attól tartanunk, hogy a polgárság többi része akár velük szemben, akár egymás közt egyenetlenkedni fog.

GLAUKÓN

Nem bizony.

c SZÓKRATÉSZ

Az apróbb bajok aztán, amelyektől meg lesznek kímélve, oly szégyenletesek, hogy szinte már röstellem is felsorolni őket: a gazdagoknak való hízelgést, a nélkülözést, s mindazt a nehézséget, amivel a szegényeknek a gyermeknevelés és a kenyérkereset közben okvetlenül szükséges szolgatartás miatt küszködniük kell: hol kölcsönvesznek, hol meg letagadják, s ha mindenáron előteremtenek is valamit, ezt az asszonyoknak és a szolgáknak kell átadniuk, hogy azok gazdálkodjanak vele; s
d hogy mi mindent kell még nekik, kedves barátom, ezzel kapcsolatban elszenvedniük, azt nagyon jól tudjuk; nyomorult dolgok ezek, s kár róluk beszélni.

XIII. GLAUKÓN

Bizony ezt a vak is látja.

AZ ŐRÖK BOLDOGSÁGA

SZÓKRATÉSZ

Nos, mindettől meg fognak menekülni, s boldogabb életet fognak élni, mint az olümpiai győzők, pedig az ő életük a legboldogabb.

GLAUKÓN

Hogyhogy?

SZÓKRATÉSZ

Mert az olümpiai győzőket az őröknek kijáró előnyök csupán egy kis hányada miatt tartjuk boldognak. Hiszen az őröknek nemcsak a győzelme szebb, hanem a közvagyonból nekik járó ellátás is bőségesebb. Az ő győzelmük: az egész állam üdve; koszorújuk: maguknak és gyermekeiknek élelemmel és az élethez szükséges mindenféle dologgal való ellátása; életükben ajándékokat
e kapnak az államtól, haláluk után pedig méltó végtisztességben van részük.

GLAUKÓN

Milyen szép is ez!

SZÓKRATÉSZ

Emlékszel-e, hogy a fentebbiekben – nem is tudom, kitől – szemrehányás ért bennünket, hogy az őröket nem
466 a tesszük boldoggá, mert hiszen – bár a polgároknak mindene az övék lehetne – semmijük sincs? Mi akkor azt mondtuk, hogy ezt a kérdést, ha még egyszer felvetődik, majd megvizsgáljuk, egyelőre azonban az őröket csupán őrökké akarjuk tenni, az államot pedig a lehető legboldogabbá, de nem az a célunk, hogy benne egyetlen népréteget szemeljünk ki, s ezt tegyük boldoggá.

GLAUKÓN

Emlékszem.

SZÓKRATÉSZ

Nos, ha most az őrök életét szebbnek és jobbnak látjuk,
b mint az olümpiai győzőkét, csak nem fogjuk azt hinni,

hogy olyan az életük, mint a cipész vagy valamely más mesterember vagy a földműves élete?

GLAUKÓN

Alig hiszem.

SZÓKRATÉSZ

De joggal mondhatjuk most is, amit akkor is mondtam: ha az őr olyanformán próbál boldog lenni, hogy nem akar őr maradni, s nem tetszik neki az ilyen középszerű, de biztos, s a mi felfogásunk szerint legjobb élet, hanem
e a boldogságról való oktalan és gyermeteg felfogás megejti őt, s arra indítja, hogy az állam egész vagyonát tőle telhetőleg a magáévá tegye – csakhamar be fogja látni, hogy Hésziodosz valóban bölcs volt, amikor azt mondta, hogy „a fél valahogyan több, mint az egész".*

GLAUKÓN

Ha rám hallgat, megmarad amaz életforma mellett.

SZÓKRATÉSZ

Helyesled-e tehát, hogy a nők és férfiak – mint kifejtettük – egyforma munkát végezzenek a nevelés, a gyermekek és a többi polgár védelme körül, s hogy a nőknek, akár otthon maradnak, akár hadba vonulnak, a férfiakkal
d együtt kell őrködniük, együtt vadászniuk, aminthogy a nőstény kutya is együtt vadászik a hímmel, s lehetőleg minden téren mindent együtt kell végezniük, s ha ezt teszik, a legjobban cselekednek, s ezzel nem sértik a nő és a férfi közt lévő természetes viszonyt, melynek alapján közös munkára vannak hivatva?

GLAUKÓN

Helyeslem.

XIV. Szókratész

Most már tehát csak annak a kifejtése van hátra, hogy az emberek közt is éppúgy lehetséges-e ez a munkaközösség, mint a többi élőlénynél, s milyen formában.

Glaukón

Megelőztél ezzel a kérdéssel: én is ezt akartam felvetni.

KATONAI NEVELÉS

e Szókratész

Ami a háborút illeti, azt hiszem, világos, hogyan fogják folytatni.

Glaukón

Hogyan?

Szókratész

Úgy, hogy együtt vonulnak ki, de magukkal viszik azokat a gyermekeket is, akik hadi szolgálatra már elég erősek, hogy – miként a többi iparos gyermekei is – mindazt
467 a láthassák, amit felnőttkorukban majd csinálniuk kell; de az egyszerű nézelődésen kívül segédkeznek és szolgálatot is teljesítenek a háború minden teendőjében, s rendelkezésre állnak apáiknak és anyáiknak. Vagy talán nem figyelted még meg, hogyan van ez a mesterségek terén, hogy például a fazekasok gyermekei milyen sokáig inaskodnak, és csupán nézelődnek, mielőtt hozzá mernének látni a fazékkészítéshez?

Glaukón

Bizony így van.

SZÓKRATÉSZ

S vajon ezeknek gondosabban kell-e nevelniük a gyermekeiket, mint az őröknek, az őket illető dolgok gyakorlásával és ezek szemléletével?

GLAUKÓN

Ez nevetséges volna.

b SZÓKRATÉSZ

S azonkívül minden élőlény sokkal jobban harcol, ha mellette vannak azok, akiket nemzett.

GLAUKÓN

Úgy van. Csakhogy, Szókratész, nem kis veszély rejlik ám abban, ha aztán elbuknak, ami pedig a háborúban könnyen megesik, s gyermekeiket is magukkal rántják, s ezzel az állam többi részének is lehetetlenné teszik a talpraállást.

SZÓKRATÉSZ

Igazad van. Azt gondolod tehát, mindenekelőtt azt kellene biztosítanunk, hogy egyáltalában ne is kerülhessenek veszélybe?

GLAUKÓN

Szó sincs róla!

SZÓKRATÉSZ

Hát akkor? Ha már vállalni kell a veszélyt, nem ott kell-e, ahol – siker esetén – csak jobbá lehetnek?

GLAUKÓN

Világos.

c SZÓKRATÉSZ

Márpedig mit gondolsz, olyan jelentéktelen dolog az, s nem éri meg a kockázatot, hogy azok a gyermekek, akik majdan harcos férfiak lesznek, láthatják-e a háború egész menetét vagy sem?

GLAUKÓN

Dehogy gondolom; sőt az említett okból ez nagyon is fontos.

SZÓKRATÉSZ

Ezzel kell tehát kezdeni: a gyermekeket valóban a háború szemtanúivá kell tennünk, de egyben okos intézkedésekkel a biztonságukról is gondoskodnunk kell, s így aztán rendben lesz a dolog. Nem gondolod?

GLAUKÓN

De igen.

SZÓKRATÉSZ

Nos, először is az apák, már amennyire ez emberileg
d lehetséges, bizonyára nem lesznek tájékozatlanok, sőt biztosan tudni fogják, hogy mely hadjáratok veszélyesek s melyek nem.

GLAUKÓN

Valószínű.

SZÓKRATÉSZ

Tehát némelyikbe magukkal viszik őket, más esetben azonban óvakodni fognak ettől.

GLAUKÓN

Nagyon helyes.

SZÓKRATÉSZ

Aztán meg nem a leglomhábbakat, hanem éppen ellenkezőleg, azokat fogják vezetőkül melléjük rendelni, akik tapasztalatuknál és koruknál fogva vezérnek és nevelőnek alkalmasak.

GLAUKÓN

Így is illik.

SZÓKRATÉSZ

Hanem persze meg kell vallanunk, sok emberrel sok olyasmi is történt már, amire nem számított.

GLAUKÓN

Nagyon sokszor!

SZÓKRATÉSZ

Nos, az ilyen eshetőségeket figyelembe véve, kedves barátom, a gyermekeket már korán fel kell szárnyazni, hogy szükség esetén repülve el tudjanak menekülni.

e GLAUKÓN

Hogy érted ezt?

SZÓKRATÉSZ

Minél fiatalabb korban lóra kell őket ültetni, s ha már megtanítottuk őket lovagolni, lóháton kell őket arra a bizonyos nézelődésre vinni; de persze nem szilaj csatalovakon, hanem a leggyorsabbakon és a legszelídebbeken. Így szemlélhetik majd a legkényelmesebben a maguk jövendő munkáját, s egyúttal szükség esetén a legbiztosabban el is menekülhetnek idősebb vezetőik nyomában.

GLAUKÓN

Úgy látom, igazad van.

468 a SZÓKRATÉSZ

S a harcban való magatartást illetőleg? Hogyan viselkedjenek a katonák egymással és az ellenséggel szemben? Jó lesz-e úgy, ahogy én képzelem?

GLAUKÓN

Mondd hát, hogy képzeled?

SZÓKRATÉSZ

Vajon azt, aki elhagyja a csatasort, eldobja a fegyvereit vagy ilyesmit tesz, nem kell-e gyávasága miatt iparosnak vagy földművesnek beosztanunk?

GLAUKÓN

Feltétlenül.

SZÓKRATÉSZ

S aki élve kerül hadifogságba, nem kell-e azt ajándékba átengedni azoknak, akik elfogták, hogy tegyenek a zsákmányukkal, amit akarnak?

b GLAUKÓN

De bizony.

SZÓKRATÉSZ

Aki pedig vitézül harcolt és kitüntette magát, nem gondolod-e, hogy azt először is a hadjárat tartama alatt a vele együtt katonáskodó ifjak és gyermekek mindegyikének sorjában meg kell koszorúznia? Vajon talán nem?

GLAUKÓN

De igen.

SZÓKRATÉSZ

S kezet fogni vele?

GLAUKÓN

Ezt is.

SZÓKRATÉSZ

De már a következő dolgot talán nem helyesled.

GLAUKÓN

Mit?

SZÓKRATÉSZ

Hogy mindenkit megcsókolhasson, s őt is mindenki megcsókolja.

GLAUKÓN

Ezt legelsősorban! Sőt meg is toldom a törvényt azzal,
c hogy míg a hadjárat tart, senkinek se legyen szabad visszautasítania, akit meg akar csókolni, hogy így, ha valaki szeret egy fiút vagy lányt, annál több kedve legyen a legmagasabb kitüntetés elnyerésére.

SZÓKRATÉSZ

Nagyon helyes. Mert hogy a vitéz harcosnak sokkal több párosodási lehetősége lesz, mint másnak, s hogy őket másokkal szemben gyakrabban fogjuk erre kiválasztani, hogy így az ilyen embertől minél több ivadék származzék – ezt már mondtuk.

GLAUKÓN

Igen, mondtuk.

d De Homérosz szerint is méltányos dolog, hogy a vitéz ifjakat a következőképp tiszteljék meg. Ő ugyanis elmondja, hogy Aiaszt, aki a harcban kitüntette magát, „nagy darab háthúsokkal ajándékozták meg",* mert hát ez a viruló és vitéz férfiakhoz illő tiszteletajándék, amelyből a megtiszteltetés mellett még erejét is gyarapítja.

Glaukón

Nagyon helyes!

Szókratész

Ebben tehát Homérosz példáját fogjuk követni. Az áldozatokon, s minden hasonló alkalommal, a vitézeket – amennyiben ilyeneknek bizonyulnak – mi is himnu-
e szokkal s az imént említett ajándékokkal fogjuk megtisztelni, s ezenkívül még „díszhellyel, hússal és teli pohárral",* hogy a tiszteletadás mellett még erősítsük is az ilyen férfiakat és nőket.

Glaukón

Nagyon helyesen beszélsz.

Szókratész

Hát aztán? A hadjáratban elesettek közül azt, aki dicsőséget aratva halt meg, nem nyilvánítjuk-e mindenekelőtt az „arany nemzetséghez" tartozónak?

Glaukón

De igen.

Szókratész

S nem hisszük-e el Hésziodosznak, hogy az ilyen nem-

469 a zetségből való emberek – ha meghalnak – „szent daimónokként élnek a földön, mint kiváló, bajt elhárító őrzői a halandó embereknek"?*

GLAUKÓN

De bizony elhisszük.

SZÓKRATÉSZ

S aztán, ugyebár, megtudakoljuk az istentől, hogy miképpen és milyen különleges dísszel kell ezeket a daimóni és isteni embereket eltemetni, s úgy temetjük el őket, ahogy az isten kívánja?

GLAUKÓN

Hogyne tennénk így!

SZÓKRATÉSZ

S azontúl a sírjukat nem mint daimónokét fogjuk-e
b tisztelni és hódolattal illetni? S nem ugyanezt tesszük-e majd akkor is, ha olyan valaki hal meg öregségben vagy másképp, aki életében különösen derék ember hírében állott?

GLAUKÓN

Így is van rendjén.

AZ ELLENSÉGGEL VALÓ BÁNÁSMÓD

SZÓKRATÉSZ

Hát az ellenséggel szemben hogyan fognak viselkedni katonáink?

GLAUKÓN

Mire érted ezt?

SZÓKRATÉSZ

Először is a rabszolgasorsot illetőleg; helyes dolog-e az, ha görögök görög államokat rabszolgasorba döntenek? Vagy pedig ennek lehetőleg még a kísérletét sem szabad megengednünk, sőt általános elvvé kell tennünk, hogy
c a görög nemzetet kímélni kell, mert csak így védekezhetünk a barbárok által való leigázás ellen?*

GLAUKÓN

A kímélet mindenképpen előnyösebb.

SZÓKRATÉSZ

Továbbá: görög rabszolgát magunk se tartsunk, s a többi görögnek is ezt a tanácsot adjuk?

GLAUKÓN

Feltétlenül; így inkább a barbárok ellen fognak fordulni, maguknak pedig békét hagynak.

SZÓKRATÉSZ

S aztán: szép dolog-e az, ha a kivívott győzelem után az elesettektől mást is elszednek, nemcsak a fegyvereiket?
d Nem ürügy-e ez a gyáváknak arra, hogy ne nyomuljanak a még harcoló ellenség ellen, mintha bizony valami kötelességszerű dolgot végeznének, mikor a holttest körül bukdácsolnak? S nem pusztult-e el már sok hadsereg az ilyen fosztogatás miatt?

GLAUKÓN

De bizony!

SZÓKRATÉSZ

S nem tartod-e egyáltalában a hullarablást szabad emberhez méltatlan és pénzéhes cselekedetnek, s némberi,

alantas gondolkodásnak azt, ha valaki az elesett harcos testét tartja ellenségének, holott az ellenség abból már
e elröppent, s csak azt hagyta hátra, amivel harcolt? S mit gondolsz, miben különbözik annak az embernek az eljárása, aki ilyesmit tesz, a nőstény kutyáétól, amely a kőre haragszik, mellyel megdobták, de azt, aki dobta, nem bántja?

GLAUKÓN

Egy cseppet sem különbözik.

SZÓKRATÉSZ

Véget kell tehát vetni a holttestek kifosztásának, s nem kell akadályozni, hogy az ellenség a maga halottait eltemethesse.

GLAUKÓN

Bizony véget kell vetni, Zeuszra mondom.

XVI. SZÓKRATÉSZ

De a szentélyekbe sem visszük ám a zsákmányolt fegyvereket, hogy azokat ott felajánljuk, különösen nem a
470 a görög fegyvereket – ha szívünkön viseljük a többi göröggel való jó viszony ügyét; sőt attól tartunk, hogy szentségtörést követnénk el, ha a véreinktől származó zsákmányt a szentélybe vinnénk –, hacsak az isten mást nem kíván.

GLAUKÓN

Nagyon helyes.

SZÓKRATÉSZ

S ami a görög föld feldúlását és a lakóházak felperzselését illeti: hogyan járnak majd el katonáink az ellenséggel szemben?

GLAUKÓN

Szeretném hallani erről a kérdésről a véleményedet.

b SZÓKRATÉSZ

Én azt hiszem, egyiket sem szabad megtennünk, legfeljebb az évi termést vihetik el. Megmondjam, miért?

GLAUKÓN

Kérlek.

SZÓKRATÉSZ

Én úgy látom, hogy valamint háború és viszály két külön szó, éppúgy két külön fogalom is, amely két különböző dologra vonatkozik. Az egyik fogalom: együvé tartozó és rokon, a másik: idegen és más fajú. Mármost: az együvé tartozóval való ellenséges viszonyt viszálynak, az idegennel való ellenséges viszonyt pedig háborúnak nevezzük.

GLAUKÓN

Nem valószínűtlen, amit mondasz.

c SZÓKRATÉSZ

Figyelj most ide, valószínű-e az is, amit most mondok: a görög nemzet önmagával szemben együvé tartozó és rokon, a barbárral szemben pedig más fajú és idegen.

GLAUKÓN

Nagyon helyes.

SZÓKRATÉSZ

Ha tehát görögök barbárokkal vagy barbárok görögökkel állnak harcban, azt kell mondanunk róluk, hogy háborút viselnek, s hogy természettől fogva egymás

ellenségei, s ezt az ellenséges viszonyt háborúnak kell neveznünk; ha ellenben görögök görögökkel szemben teszik ezt, akkor azt mondjuk, hogy természettől fogva barátai ugyan egymásnak, csakhogy Görögország az
d adott helyzetben beteg és viszálykodik, s az ilyen ellenséges viszonyt viszálynak kell neveznünk.

GLAUKÓN

Egyetértek veled; ez a helyes felfogás.

GÖRÖGÖK EGYMÁS KÖZÖTTI HÁBORÚSKODÁSA

SZÓKRATÉSZ

Nézzük, mármost hogy áll a dolog az imént említett viszály esetében; ahol ilyesmi bekövetkezik, s az állam pártokra szakad, ott – ha a két fél egymás földjeit dúlja és lakóházait perzseli – milyen kárhozatos az ilyen viszály, s mennyire nem szereti egyik fél sem a hazáját, különben nem merészelnék tápláló édesanyjukat pusztí-
e tani! Ezzel szemben az volna rendjén, hogy a győztes fél a legyőzöttnek csupán a termését vigye el, s gondolja meg, hogy egyszer ki fognak békülni, s nem fognak örökké háborúskodni.

GLAUKÓN

Ez a felfogás sokkal emberségesebb, mint az a másik.

SZÓKRATÉSZ

Nomármost, az az állam, amelyet meg akarsz alapítani, ugyebár görög állam lesz?

GLAUKÓN

Annak kell lennie.

SZÓKRATÉSZ

S nem lesznek-e a polgárai jók és emberségesek?

GLAUKÓN

Nagyon is.

SZÓKRATÉSZ

Vagy talán nem lesznek görögbarátok? Nem fogják Görögországot a magukénak tekinteni, s nem fognak részt venni a többiekkel együtt a szentségekben?

GLAUKÓN

Dehogynem.

SZÓKRATÉSZ

S nem fogják-e a görögökkel – mint rokonokkal – szem-
471 a ben támadt nézeteltérést csupán viszálynak tekinteni, amit nem is neveznek háborúnak?

GLAUKÓN

De igen.

SZÓKRATÉSZ

Abban a tudatban fognak tehát ellenségeskedni, hogy úgyis ki fognak békülni?

GLAUKÓN

Természetesen.

SZÓKRATÉSZ

Vagyis jóindulatúan fogják ellenfeleiket észre téríteni, s nem rabszolgaságba döntéssel és végpusztulással fogják őket büntetni, mert inkább csak észhez térítők, semmint ellenségek.

GLAUKÓN
Így is van.

SZÓKRATÉSZ
Tehát nem fogják Görögországot görög létükre feldúlni, sem a lakóházakat fölperzselni, s nem fognak úgy gondolkodni, hogy az illető államban mindenki ellenségük: férfiak, asszonyok, gyermekek; hanem hogy az el-
b lentéteknek tulajdonképpen csak néhány ellenségük az oka. S éppen ezért sem a földjüket nem dúlják fel, mert hiszen a többséget barátjuknak tekintik, sem a lakóházaikat nem rombolják le, hanem csak addig folytatják az ellenségeskedést, amíg a bűnösök a velük együtt szenvedő ártatlanok nyomására elégtételt nem szolgáltatnak.

GLAUKÓN
Egyetértek veled abban, hogy a mi polgárainknak így kell viselkedniük ellenfeleikkel szemben; a barbárokkal szemben pedig úgy, ahogy most a görögök teszik egymással szemben.

c SZÓKRATÉSZ
Szóval azt is tegyük törvénnyé az őröknek, hogy se földet fel ne dúljanak, se lakóházakat föl ne perzseljenek?

GLAUKÓN
Igen, s állapítsuk meg, hogy ez is éppen olyan üdvös törvény, mint az előbbiek.

XVII. Csakhogy én azt hiszem, Szókratész, ha az ember rád hagyja, hogy tovább is így folytasd, sohasem fog eszedbe jutni az a kérdés, amit egyelőre félretoltál utadból, hogy elmondhasd: vajon ennek az államnak a megvalósulása lehetséges-e, és miképp lehetséges; mert hiszen hogy – amennyiben megvalósulhatna – mindez úgy, ahogy volna, nagyon üdvös volna az állam, ezt én nemcsak elismerem, hanem még azt is hozzáteszem, amit te nem említettél, hogy az ilyen őrök az ellenséggel
d is a legbátrabban fognak harcolni, mert a legkevésbé éppen ők hagyják cserben egymást, hiszen mind ismerik, sőt testvérnek, apának, gyermeknek szólítják egymást, s ha még a nők is hadba vonulnának velük – akár ugyanabban a csatasorban, akár hátul felállítva, s akár megfélemlítésül az ellenségnek, akár arra számítva, hogy szükség lehet a segítségükre –, tudom, hogy mindezzel szinte legyőzhetetlenek lennének; sőt látom azt is, hogy mi minden előnyük volna békében, amit eddig nem említettünk. De vedd úgy, hogy én mind ennek, sőt
e ezernyi más előnynek a meglétét is elismerem abban az esetben, ha ez az állam megvalósulhatna; s éppen ezért tovább ne is beszélj erről, hanem arról próbáljuk meggyőzni magunkat, hogy ez lehetséges, s hogy miképp lehetséges; minden egyebet pedig dobjunk sutba.

472 a SZÓKRATÉSZ

Hirtelenében szinte rajtaütöttél gondolatmenetemen, s nem tudod megbocsátani habozásomat. Talán nem is tudod, hogy alig menekültem meg két hullám elől, s máris a hármas hullám legnagyobbikát és legveszedelmesebbikét zúdítod rám; olyat, hogy ha majd meglátod

és meghallod, bizonyára megbocsátasz nekem; mert okom volt rá, hogy tétováztam, s annyira féltem ilyen valószínűtlen dolgot előadni s kifejtését megkísérelni.

GLAUKÓN

Minél több ilyen kifogást mondasz, annál kevésbé fog-
b juk neked elengedni, hogy megmagyarázd, hogyan képzelhető ennek az államnak a megvalósulása. Kezdd el tehát, és ne fecséreld az időt.

SZÓKRATÉSZ

Nos, mindenekelőtt azt kell emlékezetünkbe idéznünk, hogy az igazságosság és az igazságtalanság mivoltának keresése közben jutottunk ide.

GLAUKÓN

Igen. De mit jelent ez?

SZÓKRATÉSZ

Semmit. De ha egyszer megtaláltuk az igazságosság lényegét, vajon kívánhatjuk-e majd, hogy az egyes em-
c ber ne különbözzék tőle semmiben sem, hanem minden tekintetben olyan legyen, mint az igazságosság? Vagy mégis inkább beérjük azzal, ha a lehető legközelebb áll hozzá, s mindenki másnál több része van benne?

GLAUKÓN

Igen, érjük be ezzel.

SZÓKRATÉSZ

Tehát csupán minta kedvéért kerestük magát az igazságosságot s a tökéletesen igazságos embert; van-e ilyen, s ha van, milyen; s ugyancsak az igazságtalanságot és a legigazságtalanabb embert is, de csak azért, hogy aztán

rájuk tekintve, amilyeneknek látjuk őket a boldogság és a boldogtalanság szempontjából, kénytelenek legyünk
d magunkra nézve is elismerni, hogy aki hozzájuk leghasonlóbb, annak a sorsa is leghasonlóbb lesz az övékéhez – nem pedig azért, hogy kimutassuk mindennek a lehetőségét.

GLAUKÓN
Ebben igazad van.

SZÓKRATÉSZ
De hihető-e az, hogy valaki, aki megrajzol egy mintaképet, amilyennek a legszebb embernek lennie kellene, s aki mindent az utolsó vonásig tökéletesen ábrázol, csupán azért lenne kevésbé jó festő, mert nem tudja bebizonyítani, hogy ilyen ember a valóságban is lehetséges?

GLAUKÓN
Nem, Zeuszra, ezt nem hiszem.

e SZÓKRATÉSZ
Nos, nem ilyen mintaképet rajzoltunk-e mi is gondolatban a tökéletes államról?

GLAUKÓN
De igen.

SZÓKRATÉSZ
Hát vajon kevésbé van-e igazunk azért, mert talán nem tudjuk bebizonyítani, hogy lehetséges is az államnak úgy berendezkednie, ahogy mondtuk?

GLAUKÓN
Nem valószínű.

Szókratész

Valójában tehát így áll a dolog; de ha a kedvedért arra is vállalkoznunk kell, hogy bebizonyítsuk, miképpen és milyen értelemben volna mégis leghamarább megvalósítható, a bizonyítás érdekében ismerd el még egyszer ugyanezeket az elveket.

Glaukón

Melyeket?

473 a Szókratész

Vajon lehetséges-e egyáltalában valamit úgy megvalósítanunk, ahogy azt elmondjuk? Nem inkább az-e a természetes, hogy a cselekvés mindig kevésbé tudja a valóságot megközelíteni, mint a szó, még ha ezt valaki nem hiszi is el? Egyetértesz-e velem ebben, vagy nem?

Glaukón

Igen, egyetértek.

Szókratész

Ne akarj hát engem annak mindenáron való bebizonyítására kényszeríteni, hogy amit szóval előadtunk, annak a valóságban is tökéletesen úgy kell történnie; hanem ha sikerül megtalálnunk a módját annak, hogy miképp tudja az állam az előadott elveket legjobban megközelíteni, s úgy berendezkedni, máris jelentsük ki, hogy megfeleltb tünk arra, amit kívánsz, hogy mindez lehetséges. Vagy talán te nem örülsz, ha ennyit el tudsz érni? Én bizony örülnék ennek is.

Glaukón

Én is.

XVIII. Szókratész

Ezek után tehát – úgy vélem – az a feladatunk, hogy megkeressük és kimutassuk: mit intéznek manapság rosszul az államokban, amiért nem tudnak így élni; s mi volna az a legkisebb változás – lehetőleg csak egy, de ha nem, hát kettő, s ha még ez sem, akkor legalább minél kevesebb és minél kisebb mértékű változás –, aminek árán az állam erre az alkotmányformára térhetne át.

c Glaukón

Nagyon helyes.

Szókratész

Nos, azt hiszem, ki tudnánk mutatni, hogy egy változás árán máris megváltoznék a helyzet; de persze ez nem csekély s nem is könnyű, bár lehetséges.

Glaukón

S mi volna az?

Szókratész

Most vagyok éppen annál a pontnál, amit a legnagyobb hullámhoz hasonlítottam. S mégis elmondom, ha mindjárt – mint valami kacagó hullám – teljesen elborít is gúnykacajjal és megvetéssel. Figyelj rám, mit mondok.

Glaukón

No mondd.

Szókratész

d Amíg vagy a filozófusok nem veszik át a királyi hatalmat az államokban, vagy pedig a jelenlegi, úgynevezett királyok és uralkodók nem fognak becsületesen és komolyan filozofálni, s amíg nem esik egészen egybe az államhata-

lom a filozófiával, s azoknak a sokféle természetét, akik manapság külön haladnak az egyik vagy a másik irányba, erőszakkal ki nem rekesztjük, addig – kedves Glaukónom – nem lehet nyugta a bajoktól az államnak, sőt azt hiszem, általában az emberi nemnek sem, s az az állam, amelyet imént gondolatban megrajzoltunk, aligha születhetik meg – már amennyiben ez egyáltalán
e lehetséges –, s aligha láthatja meg a napvilágot. De hát éppen ez az, ami már régen feszélyez a beszédben, mert látom, hogy amit mondani fogok, nagyon is eltér az általános felfogástól: nehéz dolog ám azt belátni, hogy másféle államban nem is lehet boldog sem az egyén, sem a közösség.

GLAUKÓN

Szókratész, ezzel egy olyan szót és egy olyan kijelentést ejtettél el, amelynek kimondása után elkészülhetsz rá, hogy sokan, s nem éppen megvetendő emberek, úgy,
474 a ahogy vannak, ledobva felső ruhájukat, puszta kézzel, s azzal a fegyverrel, ami éppen kezük ügyébe akad, teljes erejükkel neked rohannak, hogy majd elbánnak veled: ha ezek ellen nem védekezel szóban, s nem menekülsz el előlük, bizonyos, hogy meglakolsz, mert a valóságban tesznek világ csúfjává.

SZÓKRATÉSZ

Hát nem te vagy-e ennek az oka?

GLAUKÓN

Jól is tettem. De légy nyugodt, nem hagylak cserben, hanem segíteni fogok, amivel tudok; tudok pedig jóin-
b dulattal és bátorítással, no meg azzal, hogy másnál talán talpraesettebben tudok neked felelgetni. Ilyen segítő-

társra támaszkodva próbáld tehát bizonyítani a hitetlenkedőknek, hogy a dolog úgy van, ahogy mondod.

SZÓKRATÉSZ

Meg kell kísérelnem, ha már egyszer te is ilyen nagy segítséget ajánlasz fel. Ha azonban az általad említett emberek karmai közül valamiképp ki akarunk szabadulni, szükségesnek tartom, hogy meghatározzuk velük szemben, kik azok a filozófusok, akikről azt merjük mondani, hogy uralkodniuk kell; hogy aztán ennek tisztázása után védekezhessünk, s kimutathassuk, hogy
c egyes emberek már természetüknél fogva a filozófiával való foglalkozásra és az államban való vezetésre vannak hivatva, a többieknek viszont nem szabad a filozófiához nyúlniuk, hanem mások vezetését kell követniük.

GLAUKÓN

Bizony ideje volna ezt meghatároznunk.

SZÓKRATÉSZ

Gyere hát, csatlakozz hozzám, hátha valami kielégítő módon megmagyarázhatjuk a dolgot.

GLAUKÓN

Gyerünk.

SZÓKRATÉSZ

Nos, emlékeztesselek-e rá – vagy talán magadtól is emlékszel? –, hogy ha valakiről azt mondjuk: szeret valamit, akkor – ha ez a kijelentés helyes – az illető ennek a dolognak nemcsak egyik részét szereti, a másikat pedig nem, hanem az egészet szereti?

XIX. Glaukón

Úgy érzem, mégiscsak emlékeztetned kell erre, mert
d nem értem egészen.

KI A FILOZÓFUS?

Szókratész

Ej, Glaukón, inkább valaki máshoz illett volna ez a kijelentés, amit tettél: szerelmes természetű embernek nem illik arról elfeledkeznie, hogy a viruló ifjak a szerelmes gyermekbarátot valamiképpen mindig ingerlik és érdeklik, mert méltónak látszanak rá, hogy törődjenek velük és szeressék őket. Vagy talán ti nem így viselkedtek a szép fiúkkal? Hiszen a pisze orrút is bájosnak nevezitek, s még dicshimnuszt is zengetek róla; a másiknak a sasorrát meg királyi orrnak mondjátok, a kettő közé
e zött levőről pedig megállapítjátok, hogy ez a legszabályosabb; a sötét bőrűeket férfias külsejűeknek, a fehér bőrűeket pedig istenek gyermekeinek tartjátok; ami pedig a „mézsárga" arcszínt illeti, gondolod-e, hogy ezt a jelzőt valaki más is alkothatta, mint egy becéző szerel-
475 a mes, aki még a sápadtságot is szívesen elnézi, csak fiatal legyen a szerelmese? Egyszóval: mindenféle kifogást kitaláltok, s mindenféle hangot meg tudtok ütni, csak hogy senkit ne kelljen elszalasztanotok, aki fiatalsága virágjában van.

Glaukón

Ha rajtam akarod bemutatni, hogy a szerelmesek így viselkednek, még ebbe is belenyugszom a beszélgetés kedvéért.

SZÓKRATÉSZ

S nem látod-e, hogy a borkedvelők is ezt teszik? Minden bor, minden ürüggyel jólesik nekik.

GLAUKÓN

Nagyon is.

SZÓKRATÉSZ

S azt hiszem, azt is tapasztalhatod, hogy a dicsőségvágyó ember, ha nem lehet hadvezér, beéri szakaszparancsnoksággal is; s ha nem tudja kivívni a megbecsülést
b a nagyobbak és kiválóbbak részéről, megelégszik a kisebbekkel és a silányabbakkal, mert mindenáron kitüntetésre törekszik.

GLAUKÓN

Természetesen.

SZÓKRATÉSZ

Nyilatkozz hát: ha valakiről azt állítjuk, hogy szeret valamit, vajon úgy értjük-e ezt, hogy ama dolgot egészen szereti, vagy pedig úgy, hogy egyik részét igen, a másikat nem?

GLAUKÓN

Úgy, hogy egészen szereti.

SZÓKRATÉSZ

A filozófusról is azt kell mondanunk tehát: szereti a bölcsességet, de nem úgy, hogy egyik részét igen, a másikat nem, hanem az egészet?

GLAUKÓN

Ez igaz.

c SZÓKRATÉSZ

Ha tehát valaki húzódozik a tanulmányoktól, különösen egy fiatalember, akinek még fogalma sincs róla, hogy mi értékes és mi nem, ezt nem fogjuk tudományszeretőnek és filozófusnak nevezni, aminthogy az ételben válogatósról sem mondjuk azt, hogy éhes, hogy kívánja az ételt, vagy hogy jó étvágya van, hanem hogy étvágytalan.

GLAUKÓN

Jól is mondjuk.

SZÓKRATÉSZ

Aki ellenben szívesen ízlel meg minden tudományt, örömest fordul a tanulmányok felé, sőt ebben telhetetlen, azt joggal nevezhetjük bölcsességszeretőnek. Nem igaz?

d GLAUKÓN

Ami azt illeti, ilyen embert sokat találhatsz, éspedig elég furcsákat. A látványosságot kedvelő ember például, aki örül annak, ha valamit megismerhet, mind ilyen; aki pedig a hallásban leli örömét, azt meg éppenséggel nagyon furcsa dolog volna a filozófusok közé számítani; ezek beszélgetésekre és hasonló eszmecserére a maguk jószántából aligha mennek el szívesen, ellenben – mintha csak a fülüket bérbe adták volna, hogy minden kardalt meghallgassanak – úgy futkároznak mindenüvé a Dionűszosz-ünnepeken, s a világért el nem maradnáe nak, sem a városiakról, sem a falusiakról.* Vajon ezeket s másokat, akik hasonló tanulmányokat vagy apró kis művészeteket kedvelnek, mind bölcsességszeretőnek fogjuk nevezni?

SZÓKRATÉSZ

Azt nem; de mindenesetre a filozófusokhoz hasonlóknak.

XX. GLAUKÓN

S kiket tartasz igaziaknak?

SZÓKRATÉSZ

Azokat, akik szeretik az igazságot szemlélni.

GLAUKÓN

Ez így helyes is; de hogyan magyarázod ezt meg?

SZÓKRATÉSZ

Másnak nem egykönnyen; de te, remélem, egyetértesz velem a következőkben.

GLAUKÓN

Miben?

SZÓKRATÉSZ

Mivel a szép a rútnak ellentéte, ez két fogalom.

GLAUKÓN

Hogyne!

476 a SZÓKRATÉSZ

Mivel pedig két fogalom, mindegyikük külön-külön egy.

GLAUKÓN

Ez is igaz.

SZÓKRATÉSZ

De ugyanez áll az igazságosról, az igazságtalanról, a jóról, a rosszról, s általában minden fogalomról is: magában véve mindegyik egy, de mivel mindenütt a cselekvésekkel, testekkel s az egymással való közösségben jelentkeznek, mindegyikük soknak látszik.

GLAUKÓN

Igazad van.

SZÓKRATÉSZ

Nos, én ebből a szempontból osztályozom a bölcsességszeretőket: külön veszem azokat, akiket az imént emlí-
b tettél, a látványosságot kedvelőket, a művészetek barátait s a cselekvő embereket; s külön azokat, akikről most szó van, s akik egyedül nevezhetők joggal filozófusoknak.

GLAUKÓN

Hogy érted ezt?

SZÓKRATÉSZ

A látványosságokat kedvelők és a hallásban gyönyörködők csak a szép hangokat, színeket és alakokat szeretik, meg azt, ami ezekből van alkotva, de magának a szépnek a természetét az ő elméjük nem képes meglátni és megszeretni.

GLAUKÓN

Bizony ez így van.

SZÓKRATÉSZ

Akik pedig képesek maga a szép felé menni, és ezt önmagában szemlélni, nem lesznek-e nagyon kevesen?

c GLAUKÓN

De bizony.

SZÓKRATÉSZ

Mármost, aki elismeri, hogy vannak szép dolgok, de sem magának a szépnek a létezését nem ismeri, sem pedig azt, aki ennek a megismerésére vezetné, követni nem tudja – mit gondolsz, álomvilágban vagy a valóban éli-e az életét? Figyelj ide. Nem az-e az álmodozás, mikor valaki – alva vagy ébren – azt, ami valamihez hasonló, nem hasonlónak, hanem magának az illető dolognak gondolja, amihez pedig csak hasonlít?

GLAUKÓN

Én bizony azt mondanám, hogy az ilyen ember álmodozik.

SZÓKRATÉSZ

S aztán? Aki ezzel ellentétben magának a szépnek a
d létezését elismeri, s képes meglátni őt magát is meg a benne részesülő dolgokat is, de azért a benne részesülőket nem téveszti össze ővele magával, sem őt magát a benne részesülőkkel – mit gondolsz erről: a valóban vagy az álomvilágban éli-e az életét?

GLAUKÓN

Nagyon is a valóban.

SZÓKRATÉSZ

S az ő gondolatát – mint olyanét, aki ismer valamit – nem ismeretnek kell-e helyesen mondanunk, amazét pedig – mint olyanét, aki csak vélekedik valamiről – véleménynek?

GLAUKÓN
De igen.

SZÓKRATÉSZ
De mi lesz akkor, ha az, akiről azt mondtuk, hogy csak vélekedik, nem pedig ismer, megneheztel ránk, s vitába
e száll velünk, hogy nincs igazunk? Tudjuk-e majd vigasztalni, tapintatosan meggyőzni, s amellett eltitkolni előtte, hogy nem egészségesen gondolkozik?

GLAUKÓN
Márpedig ezt kell tennünk.

SZÓKRATÉSZ
Nos, gondold meg, hogy mit is mondunk majd neki. Vagy ha tetszik, tegyünk fel neki kérdéseket – előrebocsátván, hogy ha valamit tud, ezt senki sem irigyli tőle, sőt örömmel látnánk, ha valamit tudna. Mondd meg tehát: aki ismer, az – ugyebár – mindig valamit ismer, de nem ismerhet semmit? Felelj te helyette.

GLAUKÓN
Azt felelem, hogy valamit ismer.

SZÓKRATÉSZ
Valami létezőt vagy nem létezőt?

477 a GLAUKÓN
Létezőt; hogyan is lehetne a nem létezőt megismerni?

SZÓKRATÉSZ
Ennyi elég is nekünk, akárhányféleképp tekintsük is a dolgot: a teljesen létező teljesen meg is ismerhető, a semmiképp sem létező pedig mindenképpen megismerhetetlen.

GLAUKÓN

Bőségesen elég.

SZÓKRATÉSZ

No jó; de ha valami olyan, hogy van is meg nincs is – ez nem középre esik-e a színtiszta létező és a semmiképp sem létező között?

GLAUKÓN

De középre.

SZÓKRATÉSZ

Mármost az ismeretet a létezőre vonatkoztattuk, a nem
b ismerést pedig szükségképpen a nem létezőre; ami tehát a középre esik, arra olyat kell keresnünk, ami a nem tudás és a tudás között van, ha ugyan van ilyen.

GLAUKÓN

Feltétlenül.

SZÓKRATÉSZ

Nos, mondjuk-e azt valamire, hogy vélemény?

GLAUKÓN

Hogyne mondanánk!

SZÓKRATÉSZ

S ez más képesség-e, mint a tudás, vagy pedig ugyanaz?

GLAUKÓN

Más.

SZÓKRATÉSZ

Tehát másra vonatkozik a vélemény, s másra a tudás, mindegyik a maga különleges képessége szerint.

GLAUKÓN

Úgy van.

SZÓKRATÉSZ

S a tudás – természetének megfelelően – a létezőre vonatkozik, annak a megismerésére, hogy a létező van? Egyébként azt hiszem, hogy előbb a következőképpen kellene a dolgot taglalnunk.

GLAUKÓN

Hogyan?

c XXI. SZÓKRATÉSZ

Azt fogjuk mondani, hogy a képesség a létező dolgok egy neme, amelynek segítségével nemcsak mi vagyunk képesek arra, amire képesek vagyunk, hanem minden más is, ami valamire képes: például a látást és a hallást képességnek nevezem – ha ugyan érted, mit akarok mondani ezzel a fogalommal.

GLAUKÓN

Igen, értem.

SZÓKRATÉSZ

Hallgasd tehát meg, mit gondolok róla. Én úgy látom, hogy a képességnek sem színe, sem alakja, sem olyanféle tulajdonságai, mint sok más dolognak, nincsenek, amelyek alapján egyes dolgokról magamban megállapíthad tom, hogy mások, mint a többiek; a képességnél csak arra lehetek tekintettel, amire vonatkozik s amit létre-

hoz, s csak ennek alapján tudom megnevezni az egyes képességeket, s így az egyazon dologra vonatkozó s az egyazon dolgot létrehozó képességet egynek veszem, a más dologra vonatkozó és mást létrehozó képességet pedig másnak. És te? Hogy gondolod?

GLAUKÓN

Én is így.

SZÓKRATÉSZ

Hát akkor menjünk tovább, drága barátom. Vajon a
e tudást képességnek tartod-e, vagy valami más fogalom körébe utalod?

GLAUKÓN

Ebbe, éspedig valamennyi képesség leghatalmasabbikaként.

SZÓKRATÉSZ

Hát a véleményt a képességek vagy valami más jellegű dolgok közé számítjuk-e?

GLAUKÓN

Semmi esetre sem, hiszen a vélemény nem is lehet más, mint aminek a segítségével vélekedni képesek vagyunk.

SZÓKRATÉSZ

De kevéssel ezelőtt elismerted, hogy a tudás és a vélemény nem ugyanaz.

GLAUKÓN

Hogy is vehetné egynek, akinek esze van, a csalatkozhatatlant a nem csalatkozhatatlannal?

SZÓKRATÉSZ

Nagyon helyes; s világos is, hogy a tudás – mindkettőnk
478 a megállapítása szerint – más, mint a vélemény.

GLAUKÓN

Más.

SZÓKRATÉSZ

Vagyis természet szerint mindegyik másra vonatkozik, mert másra képes?

GLAUKÓN

Feltétlenül.

SZÓKRATÉSZ

Éspedig a tudás a létezőre, vagyis annak a megismerésére, hogy a létező milyen?

GLAUKÓN

Igen.

SZÓKRATÉSZ

A vélemény pedig – így mondhatnánk – csak vélekedés?

GLAUKÓN

Igen.

SZÓKRATÉSZ

De talán ugyanarra vonatkozik, amit a tudás megismer? Más szóval: a megismerhető és véleményezhető ugyanaz? Nem lehetetlen-e ez?

GLAUKÓN

De bizony eddigi megállapításaink szerint lehetetlen;

mert ha a dolog természete szerint minden képesség
b másra vonatkozik, s mindkettő – a vélemény és a tudás – képesség, csakhogy – mint mondtuk – mindegyik más és más: akkor ebből az következik, hogy a megismerhető és a véleményezhető nem lehet ugyanaz.

SZÓKRATÉSZ

Másfelől, ha a megismerhető a létező, akkor a véleményezhető valószínűleg más lesz, mint a létező?

GLAUKÓN

Más.

SZÓKRATÉSZ

Talán bizony a nem létezőről szoktunk vélekedni? Vagy inkább: a nem létezőről még csak vélekedni sem lehetséges? Figyelj csak ide. Aki vélekedik, nem vonatkoztatja-e valamire a véleményét? Vagy lehetséges úgy is vélekedni, hogy semmiről sem vélekedünk?

GLAUKÓN

Ez lehetetlen.

SZÓKRATÉSZ

Tehát aki vélekedik, az egyvalamiről vélekedik?

GLAUKÓN

Igen.

SZÓKRATÉSZ

c Márpedig, ami nem létezik, az egyvalami sem lehet, hanem igazság szerint csak semminek nevezhető?

GLAUKÓN
Nagyon is.

SZÓKRATÉSZ
S a nem létezővel szükségképpen a nem tudást, a létezővel pedig a tudást hoztuk kapcsolatba?

GLAUKÓN
Nagyon helyesen.

SZÓKRATÉSZ
Szóval sem a létezőről, sem a nem létezőről nem szoktunk vélekedni?

GLAUKÓN
Nem.

SZÓKRATÉSZ
Más szóval: a vélemény sem nem nem-tudás, sem nem tudás.

GLAUKÓN
Úgy látszik.

SZÓKRATÉSZ
Akkor talán e kettőn kívül van, azaz túllépi a tudást világosságával, illetve a nem tudást homályosságával?

GLAUKÓN
Nem.

SZÓKRATÉSZ
Sőt ellenkezőleg: te is úgy gondolod, hogy a vélemény a tudásnál halványabb, a nem tudásnál pedig világosabb?

GLAUKÓN
Nagyon is.

SZÓKRATÉSZ
Szóval a kettőn belül esik?

d GLAUKÓN
Igen.

SZÓKRATÉSZ
Vagyis a vélemény alighanem e kettő között van.

GLAUKÓN
Minden bizonnyal.

SZÓKRATÉSZ
Azt mondtuk, ugyebár, fentebb, hogy ha olyasmivel találkozunk, ami egyaránt létező is meg nem létező is, ez a színtiszta létező és az egyáltalában nem létező közt foglal majd helyet, s erre sem a tudás, sem a nem tudás nem vonatkozik, hanem csak az, ami a nem tudás és a tudás közt van?

GLAUKÓN
Igen.

SZÓKRATÉSZ
S most megjelent a kettő között az, amit véleménynek nevezünk?

GLAUKÓN
Igen, megjelent.

e XXII. SZÓKRATÉSZ

Ezek után tehát – úgy látszik – már csak az van hátra, hogy felfedezzük azt, ami mindkettőben – a létezésben és a nem létezésben – egyaránt részesül, s amiről helyesen nem állíthatjuk, hogy bármelyikkel is – a maga tisztaságában – azonos volna; ezt aztán, ha megjelenik, joggal mondhatjuk véleményezhetőnek, mert így a szélső fogalmakkal szélsőket, a középsőkkel pedig középsőket kapcsolunk össze. Vagy nem így van?

GLAUKÓN

De így.

SZÓKRATÉSZ

479 a Ezen az alapon – így folytatom majd – beszéljen aztán, és adjon feleletet az a derék ember, aki nem akar tudni magáról a szépről, s magának a szépségnek örökké változatlan ideájáról, hanem azt hiszi, hogy sokféle szép van; az a látványosságok kedvelője, aki sehogyan sem bírja elviselni, ha valaki a szépet, az igazságost s a többit egynek mondja. E sokféle szép közt, drágalátos barátunk – ezt mondjuk majd neki –, csak nem gondolod, hogy lesz olyan, ami ne látszanék rútnak is? Vagy olyan igazságos, ami ne látszanék igazságtalannak is? S olyan szent dolog, ami ne látszanék szentségtelennek is?

b GLAUKÓN

Nem, sőt ezek a dolgok szükségképpen szépek is meg rútak is, és éppígy a többi is, amit kérdezel.

SZÓKRATÉSZ

Hát vajon a sok kétszeres dolog? Talán kevésbé látszik majd félnek, mint kétszeresnek?

GLAUKÓN

Szó sincs róla!

SZÓKRATÉSZ

S a nagy, a kicsi, a könnyű és a nehéz talán inkább nevezhető így, ahogy mondani szoktuk, mint ellenkezőképp?

GLAUKÓN

Nem, mert mindegyikük mindkét fogalomból foglal magában valamit.

SZÓKRATÉSZ

Így tehát ama sok dolog mindegyike inkább az-e, aminek mondani szokták, mint nem?

GLAUKÓN

Olyan az, mint a vendégségekben szokásos kétértelmű tréfák, vagy a gyermekeknek feltett találós kérdés az eunuchról, aki a denevért megdobta, amikor is azzal tréfálják meg őket, hogy mivel és min dobta meg.* Ezek a fentiek is éppen olyan kétértelműek, mert egyikükről sem lehet határozottan állítani, sem hogy vannak, sem hogy nincsenek, sem hogy mindkét határozmány, vagy hogy egyik sem illik rájuk.

SZÓKRATÉSZ

Mit tudsz hát akkor velük kezdeni, vagy tudod-e őket megfelelőbb helyre tenni, mint a létezés és a nem létezés
d közé? Hiszen nyilván nem homályosabbak a nem létezőnél, hogy még kevésbé létezzenek – sem nem világosabbak a létezőnél, hogy még jobban léteznének.

GLAUKÓN

Nagyon igaz.

SZÓKRATÉSZ

Úgy látszik tehát, felfedeztük, hogy a nagy tömegnek a szépről és más fogalmakról alkotott sok-sok nézete valahol a nem létező és a tisztán létező közt imbolyog.

GLAUKÓN

Igen, felfedeztük.

SZÓKRATÉSZ

Abban meg már előre megállapodtunk, hogy ha valami ilyennek mutatkozik, azt véleményezhetőnek, nem pedig megismerhetőnek kell neveznünk, amennyiben a középen bolyongó fogalmat a középen elhelyezkedő képesség ragadhatja meg.

GLAUKÓN

Igen, megállapodtunk.

e SZÓKRATÉSZ

Aki tehát sokféle szépet szemlél, de magát a szépet nem látja, s mást sem tud követni, aki őt erre irányítaná; s aki sokféle igazságos dolgot szemlél, de magát az igazságosságot nem látja, és így tovább arról azt kell mondanunk, hogy minderről csak vélekedik, de arról, amiről vélekedik, valójában nincs tudása.

GLAUKÓN

Szükségképpen így van.

SZÓKRATÉSZ

S mit mondunk majd azokról, akik magukat az örökké változatlanul létező egyes fogalmakat szemlélik? Nem azt-e, hogy ismerik őket, s nemcsak vélekednek róluk?

GLAUKÓN

Ez is szükségképpen így van.

SZÓKRATÉSZ

S nem mondjuk-e majd azt is, hogy emezek azt kedvelik
480 a és azt szeretik, amire a megismerés vonatkozik, amazok pedig azt, amire a vélemény? Vagy talán nem emlékszünk már rá, mikor megállapítottuk róluk, hogy ők csak hangokat, szép színeket s más effélét szeretnek és szemlélnek, magának a szépnek azonban még a létezését sem hajlandók elismerni?

GLAUKÓN

De emlékszünk.

SZÓKRATÉSZ

Tehát nem tévedünk, ha őket inkább filodoxusoknak (véleményszeretőknek) nevezzük, semmint filozófusoknak (bölcsességszeretőknek)? S nagyon meg fognak ránk haragudni, ha így szólítjuk őket?

GLAUKÓN

Ha rám hallgatnak, akkor nem: nem szép dolog az igazságra haragudni.

SZÓKRATÉSZ

Aki pedig mindenben magát a létezőt kedveli, azt filozófusnak (bölcsességszeretőnek), nem pedig filodoxusnak (véleményszeretőnek) kell neveznünk?

GLAUKÓN

Okvetlenül.

A FILOZÓFUSNAK KELL KORMÁNYOZNIA, MERT CSAK Ő ISMERI AZ IGAZSÁGOT

484 a I. SZÓKRATÉSZ

Kedves Glaukónom, végre hosszú párbeszéd után nagynehezen világosság derült rá, hogy ki a filozófus és ki nem az.

GLAUKÓN

Igen; rövid beszélgetéssel nem is könnyen jutottunk volna el ide.

SZÓKRATÉSZ

Nem bizony! De azt hiszem, még jobban sikerült volna a bizonyítás, ha csupán erről kellett volna beszélnünk, s nem kellett volna sok más kérdést is megtárgyalnunk, miközben meg akartuk tudni, miben különbözik az igazságos élet az igazságtalantól.

b GLAUKÓN

S ezek után most már mi a teendőnk?

SZÓKRATÉSZ

Mi egyéb, mint ami soron van? Minthogy az, aki az örökké változatlanul létezőt képes megragadni: filozófus, aki viszont erre nem képes, mert a sok és sokféleképp létező dolog közt tévelyeg: nem filozófus – vajon melyiküknek kell az államot vezetnie?

GLAUKÓN

Hogyan kellene erre felelnünk, hogy a felelet helyes legyen?

SZÓKRATÉSZ

c Amelyikük képesnek látszik rá, hogy az állam törvényeit és intézményeit megőrizze, azt kell őrré tennünk.

GLAUKÓN

Helyes.

SZÓKRATÉSZ

Az még csak világos, ugye, hogy az őrnek, aki valamire vigyáz, vaknak vagy éles szeműnek kell-e lennie?

GLAUKÓN

Hogyne volna világos?

SZÓKRATÉSZ

De hiszed-e, hogy valamiben is különböznek a vakoktól azok, akik minden létezőnek az ismeretétől valóban meg vannak fosztva, akiknek a lelkében nincs tökéletes mintakép, s akik nem képesek – mint a festő – a legeredetibb
d mintára tekinteni, mindent ehhez hasonlítani, ezt a legpontosabban szemlélni, s ennek alapján a szépnek, az igazságosnak és a jónak itteni törvényeit megalkotni, amennyiben még meg kell alkotni, vagy ha már készen vannak, híven megőrizni?

GLAUKÓN

Hát bizony, Zeuszra, nemigen különböznek.

SZÓKRATÉSZ

Inkább tehát ezeket állítanánk őrökül, semmint azokat, akik már ismerik minden dolog lényegét, s emellett tapasztalatban sem maradnak el amazok mögött, s az erény semmi más részében sem fogyatékosak?

GLAUKÓN

Botorság volna másokat választani, ha egyéb tekintetben nem maradnak el; mert éppen abban, ami valószí-
485 a nűleg a legfontosabb, nyilván fölényben vannak.

SZÓKRATÉSZ

Ne szóljunk-e tehát most arról, hogy miképp lehet meg ugyanabban az emberben az is meg ez is?*

GLAUKÓN

De igen.

SZÓKRATÉSZ

Nos, mint már beszélgetésünk kezdetén is említettük, mindenekelőtt a filozófusok természetét kell alaposan megismernünk; s úgy hiszem, ha ezt teljesen egyöntetűen értelmezzük, akkor abban is egyetértünk majd, hogy valóban meglehetnek egyugyanazon emberben azok a kívánalmak, s nem másokat, hanem csakis ezeket az embereket szabad az állam élére állítani.

GLAUKÓN

Hogyhogy?

A FILOZÓFUS-TERMÉSZET TULAJDONSÁGAI

II. SZÓKRATÉSZ

Először is fogadjuk el a filozófusok természetét illetőleg
b azt, hogy ők mindig abba a tudományba szerelmesek, amely felvilágosítást tud nekik nyújtani amaz örökkévaló, s a keletkezés és romlás miatt nem ingadozó lényegről.

GLAUKÓN

Fogadjuk el.

SZÓKRATÉSZ

S aztán, hogy e lényeghez teljes egészében ragaszkodnak, s ennek sem kicsi, sem nagyobb, sem becsesebb, sem kevésbé becses részéről nem mondanak le önként, akárcsak a dicsőségvágyók és a szerelmesek, akikről fentebb szóltunk.

GLAUKÓN

Jól mondod.

SZÓKRATÉSZ

Aztán gondold meg, hogy ezenkívül nem kell-e még a
c következő vonásnak is feltétlenül meglennie azok természetében, akik olyanok akarnak lenni, mint mondtuk.

GLAUKÓN

Minek?

SZÓKRATÉSZ

Hogy kerülik a hazugságot, s készakarva semmi körülmények között sem fogadják be, hanem gyűlölik, az igazságot ellenben szeretik.

GLAUKÓN

Valószínű.

SZÓKRATÉSZ

Nemcsak valószínű, kedves barátom, hanem feltétlenül bizonyos is, hogy aki valamit természeténél fogva szeret, az mindenhez ragaszkodik, ami a szerelmesével összefügg s hozzátartozik.

GLAUKÓN
Helyes.

SZÓKRATÉSZ
De ismersz-e valamit, ami jobban hozzátartozna a bölcsességhez, mint az igazság?

GLAUKÓN
Már hogy ismernék?

SZÓKRATÉSZ
S lehetséges-e, hogy ugyanaz a természet bölcsességszerető és hazugságszerető legyen?

d GLAUKÓN
Semmi esetre sem.

SZÓKRATÉSZ
A valóban tudományszerető embernek tehát már ifjúkorától kezdve a lehető legjobban törekednie kell minden igazságra.

GLAUKÓN
Feltétlenül.

SZÓKRATÉSZ
De tudjuk, hogy ha valakinek a vágyai erősen egy irányba hajlanak, akkor azok a többi irányban már sokkal gyengébbek: mintha csak a folyásuk arra volna vezetve.

GLAUKÓN
Igen.

SZÓKRATÉSZ

Ha tehát valakinek a vágyai a tudományok és ehhez hasonló célok felé áramlanak, akkor csupán magának a léleknek a gyönyörűségére irányulnak, a test gyönyöreit ellenben figyelmen kívül hagyják, ha az illető nemcsak látszólag, hanem valóban is filozófus.

e GLAUKÓN

Feltétlenül így van.

SZÓKRATÉSZ

Az ilyen ember tehát józan önmérséklő, és semmi esetre sem pénzéhes; amiért a pénzt s a vele járó életet általában hajszolni szokták, azért bárki másnak inkább illik fáradoznia, mint neki.

GLAUKÓN

Így is van.

SZÓKRATÉSZ

486 a De a következőre is vigyáznod kell, ha dönteni akarsz afelől, hogy melyik a filozófus-természet s melyik nem.

GLAUKÓN

Vajon mire?

SZÓKRATÉSZ

Nehogy alattomban szabad emberhez méltatlan gondolkodás lakozzon benne! Mert a kicsinyesség a legnagyobb ellensége annak a léleknek, amely isteni és emberi dolgokban egyaránt az egészre és a teljességre törekszik.

GLAUKÓN

Nagyon igaz.

SZÓKRATÉSZ

Akinek tehát elméjét emelkedett gondolkodás s az egész időnek és az egész létezésnek szemlélete jellemzi, gondolod-e, hogy annak szemében sokat jelent az emberi élet?

GLAUKÓN

Lehetetlen, hogy sokat jelentene.

b SZÓKRATÉSZ

Ez az ember tehát a halált sem fogja valami félelmetes dolognak tartani?

GLAUKÓN

Egyáltalában nem.

SZÓKRATÉSZ

Eszerint – úgy látszik – a gyáva és a szabad emberhez nem méltó természetnek az igazi filozófiában aligha lehet része.

GLAUKÓN

Nem hiszem.

SZÓKRATÉSZ

Másfelől pedig: képzelhető-e, hogy aki tisztességes, nem pénzéhes, szabad emberhez méltó gondolkodású, nem nyegle s nem gyáva, az bármi tekintetben is összeférhetetlen és igazságtalan volna?

GLAUKÓN

Nem lehetséges.

SZÓKRATÉSZ

Ha tehát azt kutatod, hogy melyik lélek filozófus-természetű, s melyik nem, már ifjúkorától kezdve arra is figyelemmel kell lenned, hogy igazságos-e, szelíd-e, vagy pedig társas életre alkalmatlan és szilaj.

GLAUKÓN

Nagyon is.

SZÓKRATÉSZ

Sőt – remélem – ezt sem fogod kifelejteni.

c GLAUKÓN

Mit?

SZÓKRATÉSZ

Hogy jó vagy gyenge felfogású-e. Vagy gondolod-e, hogy valaki igazán szeretheti azt a foglalkozást, amelyet csak nagy kínnal tud folytatni, s amelyben csekély eredményt is alig-alig tud elérni?

GLAUKÓN

Ez aligha lehetséges.

SZÓKRATÉSZ

Hát még ha annyira feledékeny, hogy semmire sem emlékszik, amit megtanult! Elképzelhető-e, hogy az ilyen ember ne maradjon egészen tudatlan?

GLAUKÓN

Dehogy.

SZÓKRATÉSZ

S mivel hiábavaló munkát végez, nem gondolod-e, hogy

végül magát is kénytelen meggyűlölni meg a foglalkozását is?

GLAUKÓN
De igen.

d SZÓKRATÉSZ
Feledékeny lelket ne tekintsünk tehát soha igazi filozófusléleknek, ellenben követeljük meg, hogy jó emlékezőtehetsége legyen.

GLAUKÓN
Feltétlenül.

SZÓKRATÉSZ
S bizonyára azt sem állíthatjuk, hogy a műveletlen és bárdolatlan természet másra vezethetne, mint mértéktelenségre.

GLAUKÓN
Hogy is lehetne ez másképp?

SZÓKRATÉSZ
S az igazságot vajon a mértéktelenséggel avagy a mértéktartással véled-e rokonnak?

GLAUKÓN
A mértéktartással.

SZÓKRATÉSZ
Egyéb kívánalom mellett tehát természeténél fogva mértéktartó, rokonszenves elme után kell kutatnunk,
e melyet a maga belső alkata könnyen az egyes dolgok lényegének ideája felé vezethet.

GLAUKÓN
Igen.

SZÓKRATÉSZ
Nos, csak nem gondolod, hogy ezek a követelmények, amelyeket felsoroltunk, egytől egyig nem szükségesek, s nem egymásból folynak, mikor olyan lélekről van szó, amely a létezőt teljesen és tökéletesen meg akarja ragadni?

487 a GLAUKÓN
Ezek bizony feltétlenül szükségesek.

SZÓKRATÉSZ
Becsmérelheted-e tehát bármiféle szempontból is azt a foglalkozást, amelyet aligha tud valaki komolyan folytatni, hacsak természettől fogva nem jó emlékezőtehetségű, jó felfogású, emelkedett gondolkodású és rokonszenves, s hacsak nem barátja és rokona az igazságnak, igazságosságnak, bátorságnak és a józan önmérsékletnek?

GLAUKÓN
Még Mómosz sem merné az ilyesmit becsmérelni.

SZÓKRATÉSZ
Ha mármost az ilyen emberek nevelésben és életkorban a fejlődés tetőpontját elérték, nem egyes-egyedül rájuk kell-e bíznunk az államot?

III. Adeimantosz (közbevágva)

b Lehet, Szókratész, hogy ez ellen senki sem tudna ellenvetést tenni. De aki hallgatja, amit most beszélsz, annak állandóan ilyesforma élménye van: úgy érzi, hogy a kérdezésben és válaszolásban való járatlansága folytán a beszélgetés minden egyes kérdéssel egy kissé félrevezeti, s mikor aztán a sok kicsi felhalmozódik, a beszélgetés végén egyszerre csak kiderül a nagy tévedés, hogy az eredmény az eredeti állításokkal merő ellentétben áll; s ahogy a jó kockajátékos a gyengébbet végtére is sarokba
c szorítja, úgyhogy nem tud mit húzni, akképpen e másfajta kockajáték, amely persze nem kockákkal, hanem szavakkal történik, végtére őt is sarokba szorítja, úgyhogy nem tud mit válaszolni; de természetesen ez még egyáltalában nem jelenti azt, hogy ez az igazság. S ezt éppen a jelen esetre gondolva mondom. Itt is azt mondhatná valaki, hogy szóval talán nem tud minden egyes kérdésnél ellenvetést tenni, de a valóságban úgy látja, hogy akik a filozófiára adják magukat, mégpedig nem pusztán művelődés céljából fognak bele, hogy még fiatalon felhagyjanak vele, hanem hosszabb időt töltenek
d vele, azoknak a legnagyobb része nagyon is meghasonlott – hogy ne mondjuk, teljesen romlott – emberré lesz; s még azok is, akik a legkiválóbbaknak látszanak köztük, csak azt köszönhetik ennek az általad magasztalt foglalkozásnak, hogy az állam szempontjából haszontalanná válnak.

Szókratész

Azt gondolod talán, hogy aki ezt mondja, annak nincs igaza?

e ADEIMANTOSZ

Nem tudom, de szívesen hallanám a véleményedet.

SZÓKRATÉSZ

Hallhatod: én azt hiszem, igaza van.

ADEIMANTOSZ

De hát mi értelme van akkor annak a kijelentésnek, hogy addig nem szűnnek meg a bajok az államokban, amíg nem a filozófusok lesznek bennük a vezetők, mikor most egyértelműleg megállapítjuk róluk, hogy az állam szempontjából haszontalanok?

SZÓKRATÉSZ

Olyan kérdést teszel fel most, amire csak képes beszéddel lehet felelni.

ADEIMANTOSZ

Pedig te, úgy tudom, nem szoktál képletesen beszélni.

ENNEK AZ ÁLLAM AZ OKA: MIÉRT NEM HASZNÁLJA FEL ŐKET?

IV. SZÓKRATÉSZ

No tessék! Még csúfolódsz is? Nem elég, hogy ilyen bonyolult kérdésbe kevertél? Halld hát a példabeszédet,
488 a hogy annál jobban lásd, mennyire kedvemre való a képes beszéd. Azok a bizonyos legkiválóbbak olyan súlyos helyzetbe kerülnek az állammal szemben, hogy szinte nincs még egy dolog a világon, aminek ilyesmit kellene elszenvednie; s ezért sok vonásból kell valamit összeszerkesztenünk, hogy ehhez hasonlíthassuk őket, s így kelhessünk a védelmükre; ahogy a festők is bakkecske-

szarvúkat és mindenféle keveréklényeket szoktak ábrázolni. Képzeld el a következő helyzetet, akár egy hajóhadban, akár egyetlenegy hajón. A hajó ura mindenki-
b nél nagyobb és erősebb, aki csak a hajón van, de nagyothall, rövidlátó, s más tekintetben is körülbelül csak ennyit ért a hajózáshoz; a hajó legénysége pedig marakodik egymással a kormányzásért, mert mindegyik azt hiszi, hogy neki kell kormányosnak lennie, pedig nem tanulta soha ezt a mesterséget, sem a mesterét nem tudja megnevezni, sem azt az időt, amely alatt tanonc volt; s emellett mind azt hangoztatja, hogy ezt nem is lehet
c tanítani, sőt aki azt meri mondani, hogy tanítható, azt képesek összeaprítani; közben pedig mind a hajó urának a nyakán lógnak, esengenek és mindent elkövetnek, csak hogy rájuk bízza a kormányrudat; sokszor aztán, ha sehogy sem tudják megpuhítani, másoknak ellenben sikerül, ezeket a másokat leöldösik vagy kidobálják a hajóból, a hajó derék urát pedig mandragorával, szeszes itallal vagy más úton-módon úgyszólván gúzsba kötik, s aztán – a hajón lévő rakományt a maguk céljára használva – vezérkednek, s állandó eszem-iszom közt folytatják útjukat, már amint ez ilyen embereknél természe-
d tes is; emellett agyba-főbe dicsérik, igazi hajósnak, kormányostehetségnek, hajózási szakértőnek nevezik ki azt, aki ügyesen a kezükre tud járni abban, hogy a vezérséget megszerezzék, akár úgy, hogy a hajó urát szép szóval megnyerik, akár úgy, hogy kényszerítik; aki pedig nem ilyen, azt – mint haszontalant – szidalmazzák, s közben fogalmuk sincs róla, hogy az igazi kormányosnak – ha valóban a hajó vezetője akar lenni – feltétlenül tanulmányoznia kell az évet, az évszakokat, az égboltozatot, a csillagokat, a szeleket s minden e mesterséggel összefüg-
e gő dolgot; ezzel szemben így gondolkodnak: hogy valaki miképp juthat kormányossághoz, akár tetszik ez egye-

seknek, akár nem – ennek sem az elméletét, sem a gyakorlatát nem szerezheti meg az ember a kormányzás tudományával egyidejűleg. Ha a hajókon ilyesmi megtörténhet, nem gondolod-e, hogy annak a hajónak a legénysége, amelyen ilyen állapotok uralkodnak, az igazi
489 a kormányost csupán időjósnak, szószátyár és haszontalan embernek fogja tartani?

ADEIMANTOSZ

De igen.

SZÓKRATÉSZ

Azt hiszem, nem nagyon kell elemeznem ezt a képet, hogy meglásd, mennyire hasonlít az államoknak az igazi filozófusokkal szemben elfoglalt álláspontjához; sőt bizonyára már érted is, amit mondani akarok.

ADEIMANTOSZ

Nagyon is.

SZÓKRATÉSZ

Először is tehát: annak, aki annyira csodálkozik, hogy a filozófusokat nem tisztelik az államokban, magyarázd
b meg ezt a hasonlatot, s próbáld megértetni vele, hogy még jobban lehetne csodálkozni azon, ha tisztelnék őket.

ADEIMANTOSZ

Majd megmagyarázom.

SZÓKRATÉSZ

S értesd meg vele azt is, hogy neki persze igaza van, mikor azt mondja, hogy a legkiválóbb filozófusok a nagy tömeg szemében haszontalanok; de figyelmeztesd őt,

hogy e haszontalanság miatt azokat okolja, akik nem akarják a filozófusok szolgálatát igénybe venni, nem pedig e kiváló férfiakat. Mert természetellenes dolog volna, ha a kormányos könyörögne a legénységnek, hogy fogadja el az ő vezetését; vagy ha a bölcsek mennének a gazdagok ajtaja elé; aki így élcelődött, az nem mondott igazat; ellenben az igazság magától értetődően az, hogy akár gazdag, akár szegény ember a beteg, mindenképpen neki kell az orvos ajtaja elé menni, s általában mindig annak, aki a vezetésre rászorul, kell ahhoz fordulnia, aki képes a vezetésre, és nem a vezetőnek kell kérnie a vezetendőket, hogy hagyják magukat vezetni, már ha valóban tud segíteni. Hanem persze akkor aligha fogsz tévedni, ha az államok mai vezetőit amaz imént említett hajóslegénységhez, az általuk haszontalanoknak és időjósoknak csúfolt embereket pedig az igazi kormányosokhoz hasonlítod.

ADEIMANTOSZ

Nagyon helyes.

SZÓKRATÉSZ

Mindez okok miatt s ilyen körülmények közt nemigen várhatjuk, hogy a legjobb foglalkozásnak becsülete legyen azok előtt, akik éppen az ellenkező foglalkozásokat űzik. De a legnagyobb és legsúlyosabb rágalom mégis azok miatt éri a filozófiát, akik azt állítják magukról, hogy filozófiával foglalkoznak; s akikről – mint mondod – a filozófia vádlója úgy nyilatkozik, hogy a legtöbben, akik erre adják magukat, teljesen romlott emberek, a legkiválóbbak pedig haszontalanok; s én magam is elismertem, hogy igazad van. Nem gondolod?

ADEIMANTOSZ

De igen.

V. Szókratész

Nos, a kiválóak haszontalanságának okát már ismertettük?

Adeimantosz

Igen.

Szókratész

Akarod-e, hogy ezek után a többség romlottságának
e szükségszerűségét is kifejtsük, s megkíséreljük – ha tudjuk – bebizonyítani, hogy ennek sem a filozófia az oka?

Adeimantosz

Igen.

MIÉRT FEJLŐDIK ROSSZUL A LEGTÖBB FILOZÓFUS?

Szókratész

Halljuk tehát, és visszaemlékezve az előbbiekre, induljunk ki abból, amivel fejtegetésünket kezdtük, hogy
490 a milyen természetűnek kell szükségképpen lennie annak, akiből majd becsületes és derék ember válik. Őt mindenekelőtt, ha emlékszel, az igazság vezérelte, ezt kellett neki mindenképpen és minden körülmények között keresnie, mert különben nyegle maradt volna, és semmiképp sem jutott volna el az igazi filozófiához.

Adeimantosz

Valóban ezt mondtuk.

Szókratész

Nos, már ez az egy követelmény is nincs-e élesen ellentétben a mostanában erről vallott felfogással?

ADEIMANTOSZ

De nagyon is.

SZÓKRATÉSZ

Nem kielégítő védekezés-e tehát, ha azt mondjuk, hogy a valóban tudományszerető embernek természetében
b van a létezőért való küzdelem? Ő nem áll meg a sok látszólagos jelenségnél, hanem továbbmegy, nem csügged, s nem hagy alább a szerelme, míg önmagukban a létezőknek a természetét meg nem ragadja lelkének azzal a részével, amellyel az ilyesmit el lehet érni: a vele rokon természetű résszel, amellyel megközelíti a valóságos létezőt; vele egyesülve, észt és igazságot nemz, s aztán már mindent ismer, valóságos életet folytat, és igazi táplálékkal táplálkozik, s csak ekkor szűnnek meg szülési fájdalmai, előbb nem.

ADEIMANTOSZ

Ez bizony teljesen kielégítő védekezés.

SZÓKRATÉSZ

S vajon lehetséges-e, hogy ez az ember szereti a hazug-
c ságot, vagy pedig éppen ellenkezőleg, gyűlöli?

ADEIMANTOSZ

Gyűlöli.

SZÓKRATÉSZ

S mivel az igazság a vezető, azt hiszem, alig tételezhetjük föl, hogy nyomában a gonoszság kara halad?

ADEIMANTOSZ

Hogy is volna ez lehetséges?

SZÓKRATÉSZ

Inkább az egészséges és igazságos jellem, amelynek nyomában jár a józan önmérséklet is.

ADEIMANTOSZ

Igen.

SZÓKRATÉSZ

De mi szükség van rá, hogy a filozófus-természet ünnepi karát – szigorú bizonyítással – újból elölről rendezzem? Hiszen bizonyára emlékszel, hogy hozzáillőnek bizonyult a bátorság, az emelkedett gondolkodás, a könnyű felfogás és a jó emlékezet is; minthogy azonban
d te azt az ellenvetést tetted, hogy állításainkat mindenki kénytelen ugyan elfogadni, de ha a szavaktól elfordul, s magukat az embereket figyeli meg, akikről szó van, akkor könnyen azt mondhatja, hogy köztük némelyeket haszontalannak, legnagyobb részüket pedig mindenféle rosszaságtól romlottnak lát – a rágalom okának vizsgálata közben most idáig jutottunk, hogy miért is rossz a legnagyobb részük; s ezért tértünk vissza ismét az igazi filozófus természetének kérdésére, s ezért határoztuk meg, hogy – szükségszerűen – milyen.

e ADEIMANTOSZ

Úgy van.

VI. SZÓKRATÉSZ

Ennek a természetnek a romlásait kell tehát szemügyre vennünk; azt, hogy a legtöbb emberben miképp pusztul el a jó, s hogy ezt csak kevesen kerülik el, akiket aztán nem is rossznak, hanem csak haszontalannak neveznek;
491 a aztán meg azt a természetet, amely ezt utánozni akarja, s ennek a hivatását akarja betölteni: milyen természetű

lelkek ezek, amelyek nem nekik való, erejüket meghaladó feladatra vállalkoznak, de aztán sokféleképpen hibázva, mindenütt és mindenkivel szemben olyan hírbe keverik a filozófiát, amilyenről szóltál.

ADEIMANTOSZ

Miféle romlásokról beszélsz?

A FILOZÓFUS-TERMÉSZETET MEGRONTJA A KÖRNYEZETE

SZÓKRATÉSZ

Megpróbálom kifejteni, ha ugyan képes leszek rá. Azt azonban – úgy gondolom – mindenki elismeri, hogy ilyen természet, amelyben minden tulajdonság megvan,
b amit a leendő tökéletes filozófustól megkövetelünk, csak kevés emberben és nagyon ritkán születik. Nem gondolod?

ADEIMANTOSZ

De igen.

SZÓKRATÉSZ

S figyeld meg, hogy e keveset is milyen sok és milyen nagy veszély fenyegeti.

ADEIMANTOSZ

Milyen veszélyek?

SZÓKRATÉSZ

Mindenekelőtt első hallásra a legcsodálatosabb az, hogy éppen azok a tulajdonságok, amelyeket a filozófus-természetben oly sokra értékeltünk, szokták az őket

befogadó lelket megrontani, s a filozófiától eltéríteni. A bátorságra, a józan önmérsékletre s a többi, tárgyalt tulajdonságra gondolok.

ADEIMANTOSZ

Bizony ez különös dolog.

c SZÓKRATÉSZ

Aztán meg ezenkívül minden úgynevezett jó elronthatja és eltérítheti, úgymint: szépség, gazdagság, testi erő, befolyásos rokonság az államban, s mindaz, ami ezzel összefügg; nyilván érted, mi a szavaim lényege.

ADEIMANTOSZ

Értem; de szeretném még szabatosabban hallani, amit mondasz.

SZÓKRATÉSZ

Értelmezd a dolgot a maga egészében helyesen, s akkor minden világos lesz, s az előbb mondottakat sem fogod olyan különösnek tartani.

ADEIMANTOSZ

Hogyan kívánod hát?

d SZÓKRATÉSZ

Minden magról és palántáról tudjuk, akár növényről, akár állatról van szó, hogy ha nem kapja meg a neki való táplálékot, s nem a megfelelő évszakban és vidéken nő fel, minél erősebb az illető fajta, annál több kiválósága fogja ennek kárát látni; mert hiszen a rossz sokkal élesebb ellentétben van a jóval, mint a nem jóval.

ADEIMANTOSZ

Igaz.

SZÓKRATÉSZ

Magától értetődik tehát, hogy a legkiválóbb természet a neki nagyon idegenszerű táplálkozástól többet szenved, mint a selejtes.

ADEIMANTOSZ

Bizony.

SZÓKRATÉSZ

e Nem mondhatjuk-e el tehát bátran, kedves Adeimantoszom, a legnemesebb lélekről is, hogy ha rossz nevelésben részesül, különlegesen rosszá válik? Vagy te talán azt hiszed, hogy a nagy igazságtalanságok és a színrosszaság selejtes, nem pedig erőteljes, de a táplálék által megnyomorított természetből származik, az erőtlen természet viszont nagy dolgot – sem jót, sem rosszat – soha létrehozni nem tud?

ADEIMANTOSZ

Nem, hanem magam is így gondolom.

492 a SZÓKRATÉSZ

Úgy vélem tehát, hogy ha az általunk feltételezett filozófus-természet a megfelelő tanulmányokban részesül, fejlődésében mindenesetre a tökéletes erényig fog eljutni; de ha a magja nem megfelelő talajba hull, nem ott ver gyökeret, és nem így növekedik, akkor éppen az ellenkező irányban fejlődik – hacsak véletlenül egy isten a segítségére nem siet. Vagy talán te is úgy gondolkodsz, mint a nagy többség, hogy vannak ifjak, akik a szofisták hatása alatt romlanak meg, s vannak szofisták, akik

egyéni működésükkel másokat megrontanak – leg-
b alábbis számba vehető mértékben? S nem éppen azok a legnagyobb szofisták, akik így beszélnek, s akik fiatalokat és öregeket, férfiakat és asszonyokat tökéletesen úgy nevelnek és olyanná tesznek, amilyenné akarnak?

ADEIMANTOSZ

S mikor teszik ezt?

SZÓKRATÉSZ

Mikor népgyűléseken, törvényszéki tárgyalásokon, színházakban, katonai táborokban és más csoportos összejöveteleken nagy tömegekben együtt ülve, a hallott vagy látott dolgokat óriási lármával hol lehurrogják, hol
c meg helyeslik, mindkettőt túlzó formában, ordítozva és tapsolva; s rajtuk kívül még a szikláknak, s annak a helynek, ahol vannak, a visszhangja* is szinte megkettőzi a lehurrogás és a helyeslés lármáját. Mit gondolsz, mit érez – ahogy mondani szokták – ilyen környezetben az ifjú ember szíve? Vagy miféle egyéni nevelés tudná ezt ellensúlyozni úgy, hogy a lehurrogás és a helyeslés víz alá ne nyomja, s az ár magával ne ragadja, amerre a tömeghangulat hömpölyög, míg végre aztán ő is azt
d tartja szépnek és rútnak, amit a tömeg, s ő is azt fogja tenni, amit a tömeg, s maga is egészen olyanná lesz?

ADEIMANTOSZ

Bizony, Szókratész, ez súlyos kényszer.

VII. SZÓKRATÉSZ

Pedig a legsúlyosabbat még nem is említettem.

ADEIMANTOSZ

Melyiket?

SZÓKRATÉSZ

Azt, amelyet – ha szép szóval nem boldogulnak – tettekkel alkalmaznak ezek a „nevelők" és „szofisták". Vagy nem tudod-e, hogy aki nem hajlik a szavukra, azt polgárjogaitól való megfosztással, pénzbírsággal, sőt halállal büntetik?

ADEIMANTOSZ

Nagyon is tudom.

SZÓKRATÉSZ

Mit gondolsz tehát, miféle más szofista vagy miféle
e egyéni ráhatás tudna ezekkel szembeszállni s rajtuk győzedelmeskedni?

ADEIMANTOSZ

Bizony senki.

SZÓKRATÉSZ

Valóban senki, sőt ezt még csak megkísérelni is nagy oktalanság volna. Mert nem szokott megtörténni, eddig sem történt meg, sőt félek, a jövőben sem fog megtörténni, hogy a tömeg „nevelésével" szemben a jellem más, erényre irányuló fejlődést venne – már tudniillik az emberi jellem, kedves barátom, mert az istenit, ahogy a közmondás mondja, hagyjuk ki a számításból; tudnunk kell ugyanis, hogy ami az államok ilyen berendez-
493 a kedése mellett egyáltalában megmarad, s olyanná lesz, amilyennek lennie kell, azt – csak így értelmezhetjük helyesen a dolgot – csupán isteni végzés menthette meg.

ADEIMANTOSZ

Én is így gondolom.

SZÓKRATÉSZ

De ezenkívül még a következőről is így kell gondolkodnod.

ADEIMANTOSZ

Miről?

SZÓKRATÉSZ

Arról, hogy a pénzért tanító magánemberek, akiket a nagy tömeg szofistáknak nevez, s mesterségük tekintetében a maga ellenlábasainak tart, valamennyien nem is más nézeteket, hanem éppen a nagy tömeg nézeteit terjesztik, amelyeket ez – csoportosulásai alkalmával – nyilvánítani szokott, s ezt nevezik bölcsességnek. Olyan ez, mintha valaki egy hatalmas, nagy erejű állatot nevelne, s ennek az ösztöneit és kívánságait kitanulmányozná, hogy miképp kell hozzá közeledni, hogyan szabad hozzányúlni, mikor a legvadabb, mikor a legszelídebb, s mindezt mi szokta előidézni, mire milyen hangot szokott hallatni, s másnak milyen hangjára szelídül vagy vadul meg; s mikor aztán a mellette eltöltött hosszú idő alatt mindezt alaposan kitanulmányozta, ezt bölcsességnek nevezné, s mintegy tudományos rendszerbe foglalva, ennek a tanítására adná magát, anélkül, hogy valójában bármit is tudna róla, hogy e nézetekben és kívánságokban mi a szép és rút, mi a jó és rossz, mi az igazságos és igazságtalan, ellenben mind e fogalmakat csupán ama nagy állat véleménye alapján emlegetné, s aminek az örül, azt jónak, ami miatt pedig dühös, azt rossznak mondaná, egyébként azonban minderről fogalma sem volna, hanem a kényszerű dolgokat igazságosnak és szépnek tartaná; holott a kényszerű és a jó természetét, hogy a valóságban mennyire különböznek egymástól, soha meg sem látta, s mással sem képes megismertetni.

Nem tartanád-e te, Zeuszra, különösnek az ilyen nevelőt?

ADEIMANTOSZ

De bizony.

SZÓKRATÉSZ

d Hát azt hiszed, hogy valamiben is különbözik ettől az az ember, aki a sokfelől összegyűlt tömeg ösztönének és kedvteléseinek tanulmányozását – akár a festészetről, akár a zenéről, akár a politikáról van szó – bölcsességnek tartja? Mert ha valaki, aki a tömegemberek társaságát keresi, s nekik költeménnyel, egyéb műalkotással vagy az államnak tett szolgálatokkal kedveskedik, az okvetlenül szükséges mértéken túlmenően a maga uraivá teszi őket: ez már valósággal diomédészi kényszerűségre vezet, ami aztán arra kényszeríti, hogy azt tegye, ami nekik tetszik; ámde hogy mindez a valóságban jó és szép volna, vajon hallottad-e már valaha is valamelyiküktől ennek olyan igazolását, ami nem lett volna nevetséges?

e ADEIMANTOSZ

Azt hiszem, nem is fogom hallani.

VIII. SZÓKRATÉSZ

Nos, mindezt meggondolva, emlékezz csak vissza föntebbi tételünkre: vajon képzelhető-e, hogy a tömegember magát a szépet a sok széppel szemben, s az egyes dolgokat önmagukban véve, azok sokféle nyilvánulásával szemben tudomásul veszi, s létezésükben hisz?

ADEIMANTOSZ

A legkevésbé sem.

494 a SZÓKRATÉSZ

A tömegember tehát nem is lehet filozófus.

ADEIMANTOSZ

Nem.

SZÓKRATÉSZ

Sőt szükségképpen még becsmérli is azt, aki filozofál.

ADEIMANTOSZ

Igen.

SZÓKRATÉSZ

De becsmérlik azok a magánemberek is, akik a tömeg közt élve, neki szeretnének tetszeni.

ADEIMANTOSZ

Világos.

SZÓKRATÉSZ

Mindezek alapján miféle biztosítékot látsz a filozófus-természet számára, hogy foglalkozásában megmaradva juthasson el végcéljához? Tekintsd a dolgot az előbbiek
b alapján. Abban már fentebb megállapodtunk, hogy jó felfogás, jó emlékezőképesség, bátorság és emelkedett gondolkodás ennek a természetnek a tulajdonságai.

ADEIMANTOSZ

Igen.

SZÓKRATÉSZ

S nem lesz-e az ilyen ember már gyermekkorában is első valamennyi társa közt, különösen, ha testileg is úgy fejlődik, mint szellemileg?

ADEIMANTOSZ

Hogy is ne lenne?

SZÓKRATÉSZ

Tehát a rokonai és polgártársai bizonyára arra számítanak majd, hogy ha idősebb lesz, a maguk érdekeinek szolgálatába állítják.

ADEIMANTOSZ

Igen.

c SZÓKRATÉSZ

Csúsznak-másznak tehát majd előtte, kérésekkel és tiszteletnyilvánításokkal halmozzák el, s előre igyekeznek maguknak biztosítani és hízelgéssel lekötelezni leendő hatalmát.

ADEIMANTOSZ

Ez bizony így szokott történni.

SZÓKRATÉSZ

S mit gondolsz, mit fog tenni ilyen viszonyok közt ez az ember, különösen, ha egy hatalmas állam polgára, ha gazdag és előkelő származású, s hozzá még szép* és daliás növésű is? Nem fog-e keble megtelni teljesülhetetlen reményekkel, abban a meggyőződésben, hogy
d képes lesz a görögök és a barbárok sorsát intézni? S nem fogja-e emiatt magasan hordani a fejét, tele üres hivalkodással és képzelgéssel, minden értelem nélkül?

ADEIMANTOSZ

Nagyon igaz.

SZÓKRATÉSZ

Ha mármost valaki az ilyen lelkületű emberhez csendesen odalép, s megmondja neki az igazat, hogy ész őbenne nincsen, pedig kellene lennie, csakhogy ezt nem lehet másképp elérni, mint ha az ember megszolgálja az elnyerését – azt hiszed, könnyű lesz neki rád hallgatnia ennyi káros befolyás közepette?

ADEIMANTOSZ

Szó sincs róla!

SZÓKRATÉSZ

Ha pedig a jó alaptermészet és az eszméinkkel való
e rokonság következtében valaki valamiképpen mégis észre tér, irányt változtat, és a filozófia mellé szegődik, mit gondolsz, mit fognak tenni azok, akik azt hiszik, hogy most elvesztik az ő segítségét és barátságát? Nem fognak-e tettel és szóval mindent elkövetni, nemcsak vele szemben, hogy ne hallgasson másra, hanem azzal szemben is, aki jobb belátásra akarja bírni, hogy ezt ne tehesse meg, s nem fognak-e áskálódni ellenük a magánéletben, s nem fogják-e bíróság elé állítani őket a közéletben?

495 a ADEIMANTOSZ

Feltétlenül így lesz.

SZÓKRATÉSZ

Elképzelhető-e tehát, hogy az ilyen ember filozofálni fog?

ADEIMANTOSZ

Nemigen.

IX. Szókratész

Látod-e most már, hogy nem tévedtünk, mikor azt mondtuk: nemcsak a filozófus-természet részesei – ha rossz környezetben fejlődnek – lehetnek oka annak, hogy e természet kiesik eredeti irányából, hanem az úgynevezett javak is, például a gazdagság s minden efféle előny?

Adeimantosz

Bizony nem tévedtünk, sőt nagyon is igazunk volt.

Szókratész

b Lám, drága barátom, ez a veszély, s ekkora és ilyen pusztulás fenyegeti a legjobb természetet, amely mint mondtuk – amúgy is igen ritka a legértékesebb foglalkozás felé vezető útján. S ezek közül az emberek közül kerülnek ki azok, akik az államoknak és az egyedeknek a legnagyobb bajokat okozzák; de azok is, akik a legnagyobb jót teszik velük, amennyiben véletlenül ebbe az irányba sodródnak; mert a selejtes természet soha semmiféle nagy dolgot – senkivel, sem egyénnel, sem állammal – nem tud tenni.

Adeimantosz

Nagyon igaz.

A FILOZÓFIÁT ELÁRASZTJÁK A SELEJTES ELEMEK

c Szókratész

Ezek tehát, akik pedig leginkább arravalók volnának, így kiesnek, s a filozófiát befejezetlenül faképnél hagyják; s míg ők nem nekik való s nem igazi életet élnek, a

filozófiát, mint egy rokontalan árvát, haszontalan betolakodók meggyalázzák és szégyenbe hozzák – amint te is mondod, hogy a gáncsoskodók egyre azt hánytorgatják, hogy a filozófia művelői közül egyesek semmit sem érnek, a legtöbben pedig minden rosszra rászolgáltak.

ADEIMANTOSZ

Valóban, ezt szokták mondani.

SZÓKRATÉSZ

S teljes joggal. Mihelyt ugyanis egyes emberkék észre-
d veszik, hogy ez a terület, mely egyébként tele van szép nevekkel és ígéretekkel, kezd elnéptelenedni, akárcsak a börtönökből szökött rab a szentélybe, ők is áhítozva igyekeznek átjutni a maguk mesterségéből a filozófiába; pedig a maguk kis mesterségében talán éppen a legügyesebbek voltak. Hanem persze a többi mesterséghez képest a filozófia tekintélye – még jelenlegi helyzetében is – sokkal nagyobb: erre vágyakoznak sokan, akiknek pedig tökéletlen a természete; sőt a mesterség és a kézi
e foglalkozás következtében nemcsak a testük rokkant meg, hanem a szolgai munka miatt lelkük is össze van törve és meg van gyötörve. Vagy nem természetes-e ez?

ADEIMANTOSZ

De bizony nagyon is az.

SZÓKRATÉSZ

S gondolod-e – őket látva –, hogy valamiben is különböznek egy olyan kovácslegénytől, aki kopasz és töpörödött, de pénzhez jutott, s bár éppen csak hogy kiszabadult a dutyiból, a fürdőben kimosakodott, új ruhát vett
496 a magára, s aztán, kicsípve magát, mint egy vőlegény, az

ura leányát készül elvenni, bízva annak szegénységében és árvaságában?

ADEIMANTOSZ

Bizony nemigen különböznek.

SZÓKRATÉSZ

S milyen ivadékot hoznak majd ezek a világra? Nem korcs és hitvány gyermeket?

ADEIMANTOSZ

Feltétlenül.

SZÓKRATÉSZ

Hát akik méltatlanok a műveltségre, de annak közelébe jutva, érdemtelenül forgolódnak benne, mit gondolsz, miféle gondolatokat és nézeteket hoznak majd napfényre? Nem olyanokat-e, amelyek igazában megérdemlik a szofizma elnevezést, mert nincs bennük semmi eredeti vagy ami az igazi értelemmel függne össze?

ADEIMANTOSZ

Tökéletesen így van.

AZ IGAZI FILOZÓFUS KÉNYTELEN VISSZAVONULNI

X. SZÓKRATÉSZ

Tehát csak elenyészően kis rész nem kallódik el, Adei-
b mantoszom, azok közül, akik érdemesek a filozófiával való foglalkozásra, éspedig vagy úgy, hogy egy nemes és jól nevelt jellemet a száműzetés sorsa ér utol, s mivel itt nincs, aki megrontsa, természetének megfelelően kitart

a filozófia mellett – vagy pedig úgy, hogy egy nagy lélek egy kis államban élve megvetéssel elfordul a közélettől; de más mesterség köréből is átkerülhet esetleg egy-egy kiváló természet a filozófiához, ha előbbi foglalkozásától indokoltan elfordul. Sőt elképzelhető az is, hogy valakit egy olyan zabola köt le a filozófia mellett, mint a mi
c Theagész barátunkat: az ő körülményei mind úgy alakultak, hogy elvonják a filozófiától, de állandó betegeskedése, amely távol tartja a politikától, mégis a filozófiához láncolja. Ami pedig az én esetemet illeti, azt a bizonyos daimóni jeladást, erről nem is érdemes beszélni, mert hiszen rajtam kívül ez még aligha jelentkezett másnál, sőt talán senkinél sem. Mármost, ha valaki e kevesek közé tartozik, s megízleli azt, hogy milyen édes és boldog ez a szerzemény; s másfelől alapos tapasztalatot szerez a tömegemberek oktalanságáról, s arról, hogy
d az állam ügyeiben jóformán senki semmiféle egészséges dolgot nem művel; s látja azt, hogy olyan szövetségesre sem igen találhat, akivel összefogva az igazságos ügy segítésére siethetne, anélkül, hogy életét kellene kockáztatnia, sőt ember létére valósággal vadállatok közé kerül, akikkel sem az igazságtalanságra nem hajlandó szövetkezni, sem pedig egymagában nem elég erős hozzá, hogy e vad tömeggel szembeszálljon; s így, mielőtt még az államnak vagy barátainak valamit is használna, el kell buknia, tehát élete magának is meg embertársainak is haszontalan – mondom, ha mindezt világosan megérti, akkor szép csendben visszavonul, s a maga munkáját végzi, mint ahogy az ember a viharban, mikor a szélvész porfelhőt és záporesőt kerget maga előtt, tető alá áll; s mivel látja, hogy mások telides-teli szívják magukat
e törvénytelenséggel, megelégszik azzal, ha igazságtalanságtól és istentelen cselekedetektől tiszta lélekkel élheti

le földi életét, s majdan boldog reménységgel, kegyes és jámbor szívvel távozhat belőle.

ADEIMANTOSZ

497 a Mondhatom, nem csekélységet teljesített, ha így távozhat.

SZÓKRATÉSZ

De nem is a legnagyobbat, mert nem élhetett egy neki megfelelő államban: ebben nemcsak ő maga növekednék egyre jobban, hanem magánéletén kívül a közjót is biztosítani tudná.

XI. Arra tehát, hogy miért éri annyi gáncs a filozófiát, s hogy alaptalanul éri, azt hiszem, kimerítően megfeleltünk, ha ugyan te nem akarsz még valamit hozzáfűzni.

ADEIMANTOSZ

Nem, erről nincs több mondanivalóm; de a jelenlegi államformák közül melyik felel meg szerinted a filozófiának?

b SZÓKRATÉSZ

Egyik sem; sőt éppen az a panaszom, hogy a jelenlegi államformák egyike sem méltó a filozófus-természethez: ezért is ireg-forog és változik ez annyit! Valamint az idegenből hozott mag, ha más földbe vetik, a környezettől elnyomva könnyen elfajzik, és a helybeli növényzethez hasonul: éppígy ez a fajta sem tudja a jelenlegi viszonyok közt erejét megtartani, hanem más jelleget
c vesz föl; de ha majd egyszer a legjobb államformában élhet, amint hogy ő maga is a legjobb – akkor majd nyilvánvalóvá lesz, hogy ez a fajta valóban isteni volt, minden egyéb különféle természetek és azok törekvései pedig csupán emberiek. Világos tehát, hogy most azt fogod tőlem kérdezni, melyik hát ez az államforma.

ADEIMANTOSZ

Nem találtad el, nem ezt akartam kérdezni, hanem azt, hogy a keresett államforma az-e, amelyet iménti államalapításunk közben ismertettünk, avagy más.

SZÓKRATÉSZ

Általában véve azt mondhatnám, hogy az: de ami éppen a legfontosabb kérdést illeti, erre nézve nyilatkoztunk ugyan már fentebb is, hogy mindig szükség lesz az
d államban egy olyan szervre, amelynek az alkotmányról ugyanolyan felfogása lesz, mint neked – a törvényhozónak – volt, mikor a törvényeket megalkottad.

ADEIMANTOSZ

Igen, erről már volt szó.

SZÓKRATÉSZ

Csakhogy nem világítottuk meg a kérdést eléggé, mert visszariadtunk ellenvetéseitektől, melyekkel nyilvánvalóvá tettétek, hogy ennek a bizonyítása igen hosszú és nehéz feladat; pedig a még hátralevő rész sem éppen a legkönnyebb.

ADEIMANTOSZ

Melyik?

HOGYAN KELLENE ÁPOLNIA AZ ÁLLAMNAK A FILOZÓFIÁT?

SZÓKRATÉSZ

Az, hogy miképpen ápolhatja az állam úgy a filozófiát, hogy közben nem pusztul el. Mert minden nagy dolog

veszélyekkel jár, s ami szép, az – mint mondani szokták – valóban nehéz is.

e ADEIMANTOSZ

Azért csak világosítsuk meg ezt a kérdést is, hadd legyen teljes a bizonyítás.

SZÓKRATÉSZ

Nem a jó szándékomon fog múlni, legfeljebb a képességemen; egyébként a saját szemeddel fogod látni igyekezetemet. S figyeld meg most mindjárt, milyen határozottsággal, sőt elszántsággal fogok szólni róla, hogy az államnak ehhez a feladathoz éppen ellenkező módon kell hozzányúlnia, mint manapság.

ADEIMANTOSZ

Hogyan?

498 a SZÓKRATÉSZ

Manapság, akik belekóstolnak ebbe a tudományba, nagyon fiatalok, s mivel a zsenge gyermekkor s a házvezetés és pénzkeresés közötti években a filozófiának éppen a legnehezebb részével ismerkednek meg, elfordulnak tőle; pedig még ők állnak a legkitűnőbb filozófusok hírében; mert a legnehezebbnek az okfejtést tartom. Később aztán, ha olyanok meghívására, akik filozófiával foglalkoznak, hajlandók is hallgatókként szerepelni, ezt már áldozatnak tekintik, mert úgy gondolkodnak, hogy a filozófiát csak mellékfoglalkozásként szabad űzni; az
b öregkor közeledtével pedig – kevés kivétellel – egészen kihűlnek, sokkal jobban, mint a hérakleitoszi nap,* mert ők többé már lángra sem lobbannak.

ADEIMANTOSZ

De hát akkor hogyan járjunk el?

SZÓKRATÉSZ

Éppen ellenkező módon: az ifjak és gyermekek csak gyermekeknek való műveltséget és filozófiát tanuljanak, s testükre, míg növekedésben van és emberesedik, nagy gondot fordítsanak, mert ezzel éppen a filozófiának nyújtanak segítséget; mikor aztán abba az életkorba jutnak, amelyben a lélek kezd kiteljesedni, lassanként
c ennek a kiképzését is fokozni kell; mikor pedig a testi erő hanyatlani kezd, s az állami és tábori élet feladataira már nem alkalmas, akkor a filozófia legelőjén egészen szabadjára kell őket engedni, s ezentúl már semmi mással nem szabad foglalkozniuk, legföljebb mellékesen, ha boldogan akarnak élni, s ha haláluk után a földön leélt életüket egy méltó túlvilági sorssal akarják betetőzni.

XII. ADEIMANTOSZ

Látom, hogy valóban igen határozottan beszélsz, Szókratész; de azt gondolom, a hallgatóság túlnyomó része még határozottabban ellentmond, s távolról sem ad igazat neked, kezdve mindjárt Thraszümakhoszon.

SZÓKRATÉSZ

Ne akarj engem összeveszíteni Thraszümakhosszal, mi-
d kor csak az imént lettünk jó barátok – bár ellenségek azelőtt sem voltunk. Hiszen fáradozásainkat úgysem hagyjuk abba mindaddig, amíg vagy meg nem győzzük őt is meg a többieket is, vagy legalábbis valami előnyt nem biztosítunk nekik arra az életre, amikor majd újraszületnek, s esetleg hasonló beszélgetésben lesz részük.

ADEIMANTOSZ

No, te ugyan közeli időpontra szántad a beszédedet.

SZÓKRATÉSZ

Az örökkévalósághoz képest ez semmiség. De hogy az elmondottakban a legtöbb ember csakugyan nem hisz, ezen sincs mit csodálkozni: még sohasem látták, hogy a
e szavak valóra váltak volna; ehelyett inkább csak olyasféle szavakat hallottak, amelyek mesterségesen voltak egymáshoz hasonlítva, s nem maguktól rendeződtek össze, mint a mieink. Olyan férfit azonban, aki szóban és tettben a lehető legtökéletesebben az erényhez lett volna szabva és hasonítva, s aki ugyancsak ilyen államban
499 a uralkodott volna, még sohasem láttak, sem egyet, sem többet. Vagy talán igen?

ADEIMANTOSZ

Semmi esetre sem.

SZÓKRATÉSZ

Sőt, drága barátom, még csak szép és nemes beszélgetéseket sem hallgattak végig sohasem becsületesen, amelyekben az ember minden erejét megfeszítve, minden úton-módon az igazságot kutatja, csupán a megismerés céljából, s amelyeknek semmi köze azokhoz a mesterkedésekhez és fortélyos fogásokhoz, amiknek semmi egyéb célja nincs, mint hivalkodás és kötekedés, akár törvényszéki tárgyalásokon, akár magán-összejöveteleken.

ADEIMANTOSZ

Nem bizony.

b SZÓKRATÉSZ

Éppen azért, bár mindezt már akkor előre láttuk, és

féltünk is tőle, mégis az igazságtól kényszerítve azt mondtuk, hogy sem az állam, sem az alkotmány, de még az egyén sem lehet sohasem tökéletes mindaddig, amíg azt a néhány filozófust, akit manapság ha nem is rossznak, de haszontalannak tartanak, valami szerencsés körülmény rá nem kényszeríti, hogy – akár tetszik nekik, akár nem – törődjenek az állammal, az állam pedig
c hallgasson rájuk – vagy amíg a jelenleg hatalmon levők és királyi trónon ülők fiait, vagy őket magukat, valami isteni ihlet folytán meg nem szállja az igazi filozófia igazi szerelme. Hogy e két eset egyike, vagy éppen mind a kettő, lehetetlen volna, erre semmi okot nem látok. Mert ha így volna, akkor joggal nevethetnének rajtunk, hogy hiú kívánságokról ábrándozunk. Nincs igazam?

ADEIMANTOSZ

De igen.

SZÓKRATÉSZ

Ha tehát valaha az elmúlt idők végtelenségében már megtörtént, hogy kiváló filozófusok az állam ügyeinek gondozására kényszerültek, vagy ha manapság is meg-
d történik ez valami barbár, a mi ismeretkörünkön messze kívül eső vidéken, s ha a jövőben is megtörténhetik, akkor kész vagyok észokokkal síkraszállni amellett, hogy az ismertetett alkotmány csakugyan meg is valósult, megvan, s meg is fog valósulni – ha ez a múzsa lett úrrá az államban. Mert ez az alkotmány nem lehetetlenség, s mi sem beszélünk lehetetlenségeket; persze, hogy nehéz dolog, azt mi is elismerjük.

ADEIMANTOSZ

Én szintén így látom.

SZÓKRATÉSZ

S ezzel azt akarod mondani, hogy a tömegemberek nem így látják?

ADEIMANTOSZ

Körülbelül.

e SZÓKRATÉSZ

Drága barátom, ne rágalmazd így a tömegembereket. Egészen másképp fognak ők gondolkodni, ha egyszer nemcsak azért, hogy mindenáron igazad legyen, hanem szép szóval, s eloszlatva a tanulás szeretetére szórt rágalmakat, meg fogod nekik magyarázni, hogy kiket tartasz te filozófusoknak; s ha – úgy, mint az imént – meghatá-
500 a rozod előttük a természetüket s a foglalkozásukat, nehogy azt higgyék, hogy te is azokról beszélsz, akikre ők gondolnak. S ha majd erről az oldalról ismerik meg őket, meglátod, hogy egészen más véleményt fognak róluk alkotni, s más feleleteket fognak adni. Vagy hiszed-e, hogy bárki is haragudhat egy nem haragos emberre, s irigykedhet egy nem irigy emberre, ha ő maga sem irigy, s ha szelíd természetű? Én máris elébed vágok, és kijelentem, hogy meggyőződésem szerint csak nagyon kevés emberben, de semmi esetre sem a nagy tömegben, van ilyen megátalkodott természet.

ADEIMANTOSZ

Én is veled tartok.

b SZÓKRATÉSZ

Akkor talán abban is velem tartasz, hogy a tömegemberek filozófiaellenes, barátságtalan magatartásának azok az okai, akik handabandázva, illetéktelenül, kívülről tolakodtak be, s akik állandóan egymást rágalmazzák, egy-

mással marakodnak, s beszédeikben örökké csak személyeskednek, ami a legkevésbe sem illik a filozófiához.

ADEIMANTOSZ

Bizony ez így van.

XIII. SZÓKRATÉSZ

Mert hiszen, Adeimantosz, aki gondolatait valóban a létezőkre irányítja, annak nincs ideje rá, hogy állandóan
c lefelé nézzen az emberek ügyes-bajos dolgaira, s a velük való tülekedésben irigységgel és rosszindulattal teljen el; ellenkezőleg, szemét a szép rendben lévő és örökké változatlan dolgokra függeszti, s azokat a valóságokat szemléli, amelyek igazságtalanságot sem nem cselekszenek, sem nem szenvednek el egymástól, hanem állandóan szép rendben és ésszerűségben vannak; ezeket igyekszik utánozni s lehetőleg hozzájuk hasonulni. Vagy azt hiszed, elképzelhető volna, hogy valaki azt, amivel állandóan érintkezik, s amire csodálattal tekint, ne utánozza?

ADEIMANTOSZ

Ez lehetetlen volna.

d SZÓKRATÉSZ

Így a filozófus – az isteni és rendezett dolgokkal való állandó érintkezés folytán – maga is rendezetté és istenivé válik, amennyire ez embernek lehetséges: de rágalom azért mindig akad bőven.

ADEIMANTOSZ

Kétségkívül.

Szókratész

Ha aztán valami arra kényszerítené őt, hogy amit ott látott, azt próbálja alkalmazni – egyéni és közösségi viszonylatban – az emberek erkölcseire is, s ne csak önmagát formálja, mit gondolsz, rossz tanítómestere lesz-e a józan önmérsékletnek, az igazságosságnak s minden közösségi erénynek?

Adeimantosz

A legkevésbé sem.

Szókratész

S ha a nagy tömeg tudatára jut annak, hogy igazat be-
e szélünk róluk, vajon haragudni fog-e a filozófusokra, s továbbra is hitetlenkedni fog-e, mikor azt mondjuk, hogy az állam soha, de soha nem lehet boldog, hacsak nem az isteni mintaképre tekintő festőművész rajzolja meg a körvonalait?

Adeimantosz

501 a Bizony nem fog haragudni, ha ugyan tudatára ébred. De hogyan képzeled ezt a rajzot?

Szókratész

Kezébe veszi – mint egy rajztáblát – az államot és az emberi jellemeket, s mindenekelőtt tisztára letörli, ami nem könnyű dolog; de hát magad is tudod, hogy mindjárt ebben nagyon különbözik a többi államférfitól, hogy sem egyénhez, sem államhoz nem hajlandó addig nyúlni s neki törvényeket szabni, míg tisztán nem veheti kézbe vagy maga meg nem tisztítja.

Adeimantosz

Nagyon helyes.

A FILOZÓFUS AZ ÁLLAMOT AZ ISTENI MINTÁRA FOGJA MEGALKOTNI

SZÓKRATÉSZ

Ezután, ugyebár, meg fogja rajzolni az alkotmány vázát?

ADEIMANTOSZ

Alighanem.

b SZÓKRATÉSZ

A kidolgozás közben pedig sűrűn tekinget egyfelől a természetes igazságosságra, szépségre, józan önmérsékletre, s a többi hasonló fogalomra, másfelől pedig arra, amit az emberekbe átvisz, midőn az emberi életnyilvánulásokból összekeveri és összegyúrja az emberi ideált, kiindulva abból, amit – ha embereknél nyilvánul meg – Homérosz „istenformájúnak" és „istenhez hasonlónak" nevezett.

ADEIMANTOSZ

Nagyon helyes.

SZÓKRATÉSZ

c S közben – úgy gondolom – hol kitöröl valamit, hol meg újra berajzol, mindaddig, amíg olyan emberi jellemeket sikerül megalkotnia, amelyek a lehető legnagyobb mértékben istennek tetszők.

ADEIMANTOSZ

Valóban, így lesz legszebb a kép.

SZÓKRATÉSZ

S vajon meg tudjuk-e majd győzni azokat, akikről fentebb azt mondtad, hogy teljes erejükkel ránk vetik ma-

gukat, afelől, hogy valóban ilyen, alkotmányt ábrázoló festőművész az a filozófus, akit fentebb dicsértünk előttük, s aki miatt ők annyira haragudtak, mert az államot az ő kezükbe akartuk átadni? S ha most hallják ezt, talán engedékenyebbek lesznek?

d ADEIMANTOSZ

Feltétlenül, ha van egy kis eszük.

SZÓKRATÉSZ

Mivel is tudnának még belénk kötni? Talán azzal, hogy a filozófusok nem szeretik a létezőt és az igazságot?

ADEIMANTOSZ

Ez értelmetlenség volna.

SZÓKRATÉSZ

Vagy talán azzal, hogy a természetük, amelyet ismertettünk, nincs benső összefüggésben a legjobbal?

ADEIMANTOSZ

Ez sem valószínű.

SZÓKRATÉSZ

Vagy éppen azzal, hogy ez a természet, ha megfelelő foglalkozáshoz jut, nem lesz tökéletesen jóvá és filozófussá, sokkal inkább, mint bármely más? Talán inkább azokról fogják ezt állítani, akiket mi kirekesztettünk!

ADEIMANTOSZ

Semmi esetre sem.

e SZÓKRATÉSZ

S még mindig berzenkedni fognak, ha azt mondjuk,

hogy amíg a filozófus-nemzetség hatalomra nem jut az államban, addig sem az államnak, sem a polgároknak a bajai meg nem szűnnek, s az az államforma, amelyet gondolatban magunk elé varázsolunk, a valóságban be nem teljesülhet?

ADEIMANTOSZ

Most már talán kevésbé.

SZÓKRATÉSZ

Mit szólsz hozzá, a kevésbé helyett ne mondjuk-e inkább, hogy teljesen megszelídülnek és jobb belátásra
502 a térnek, hogy aztán – ha másért nem, legalább restelkedésből – igazat adjanak nekünk?

ADEIMANTOSZ

Nagyon helyes.

LEHETSÉGES-E, HOGY EGY ÁLLAMOT FILOZÓFUSOK KORMÁNYOZZANAK?

XIV. SZÓKRATÉSZ

Tegyük fel tehát, hogy ezek ebbe belenyugodtak; de arra nézve lehet-e valakinek aggodalma, hogy a királyoknak és az uralkodóknak esetleg nem lesznek olyan gyermekei, akiknek filozófus-természetük van?

ADEIMANTOSZ

Nem, senkinek.

SZÓKRATÉSZ

Ha pedig ilyenek születnek, mondhatja-e valaki, hogy ezek feltétlenül elzüllenek? Hiszen hogy nehéz dolog a

b helyes úton megmaradni, azt mi is elismerjük; de hogy az idő egész folyamán valamennyiből soha egyetlenegy sem marad meg a helyes úton: állíthatja-e ezt valaki?

ADEIMANTOSZ
Már hogy állíthatná?

SZÓKRATÉSZ
Márpedig ha csak egyetlenegy akad is, ez elég rá, hogy – ha az állam alárendeli magát – mindazt megvalósítsa, amit most kétségbe vonnak.

ADEIMANTOSZ
Elég bizony.

SZÓKRATÉSZ
Mert hiszen ha egy vezető megalkotja azokat a törvényeket és intézményeket, amelyekről szóltunk, az már csak nem lehetetlen, hogy a polgárok hajlandók legyenek ezeket végrehajtani?

ADEIMANTOSZ
Egyáltalában nem.

SZÓKRATÉSZ
S olyan csodálatos és lehetetlen dolog volna az, hogy amit mi elfogadhatónak tartunk, azt más is annak tartsa?

c ADEIMANTOSZ
Nem hiszem.

SZÓKRATÉSZ
Hogy pedig – amennyiben lehetséges – ez a legjobb megoldás: ezt, úgy vélem, az előbbiekben alaposan kifejtettük.

ADEIMANTOSZ

Alaposan bizony.

SZÓKRATÉSZ

Azt hiszem tehát, a törvényalkotást illetőleg megállapodhatunk a következőkben: leghelyesebb az, amit előadtunk, ha megvalósul, ám nehéz megvalósítani, de mégsem lehetetlen.

ADEIMANTOSZ

Igen, megállapodhatunk.

AZ ŐRÖK NEVELÉSE

XV. SZÓKRATÉSZ

Miután ezzel nagy nehezen végeztünk, most a még hát-
d ralevő kérdésekről kell szólnunk: milyen módszerrel, milyen tanulmányokon és foglalkozásokon nevelődnek az alkotmány megőrzői, s kinek-kinek hány éves korában mivel kell foglalkoznia.

ADEIMANTOSZ

Igen, erről kell szólnunk.

SZÓKRATÉSZ

Semmit sem használt tehát a ravaszkodásom, mellyel fentebb elodáztam a nősülés és a gyermeknemzés nehéz kérdését, s a vezetők kijelölését, jól tudván, hogy a
e tökéletes igazság ellenszenvet kelt s megvalósítása nehéz; mert lám, most mégiscsak előállt annak a szükségessége, hogy ezeket a kérdéseket megtárgyaljuk. Ami mármost az asszonyokat és gyermekeket illeti, ezzel végeztünk; a
503 a vezetők kérdését ellenben szinte elölről kell kezdenünk.

Fentebb azt mondottuk róluk, ha emlékszel, hogy hazaszeretetüket – kiállva a gyönyör és fájdalom próbáját – be kell bizonyítaniuk, s hogy ezt az érzületet sem fáradalmak, sem veszélyek közepette, sem az élet bármilyen fordulatában nem szabad megtagadniuk, s aki erre képtelen, azt ki kell rekeszteni; aki pedig mindezekből a próbákból tisztán kerül ki, akárcsak az arany, melyet a tűzben kiolvasztottak, azt vezető helyre kell állítani, s életében és halálában tiszteletajándékokat és adományokat kell neki juttatni. Íme körülbelül ilyenek voltak megállapításaink, mikor beszédünk még csak oldalúton
b sompolygott, és le volt fátyolozva, mert félt megbolygatni a most már nyílt kérdést.

ADEIMANTOSZ

Nagyon igazad van, emlékszem.

SZÓKRATÉSZ

Akkor még, kedves barátom, vonakodtam kimondani azt, amit azóta elszántan kimondtam; mondjuk tehát ki most bátran, hogy a tökéletes őrök helyére csak filozófusokat szabad állítani.

ADEIMANTOSZ

Jó, mondjuk ki.

SZÓKRATÉSZ

Mindenekelőtt gondold meg, hogy ezek – érthető okból – nagyon kevesen lesznek; mert annak a természetnek a részei, amelyről kifejtettük, hogy a filozófusokban meg kell lennie, csak igen ritkán nőnek összse egységgé, legnagyobb részük elszigetelten jelentkezik.

ADEIMANTOSZ

Hogyan érted?

c SZÓKRATÉSZ

Azt bizonyára tudod, hogy aki természettől fogva könnyen tanul, jó emlékezőtehetségű, leleményes, éles eszű, s akiben egyéb, ezekhez hasonló tulajdonságok vannak, az – akárcsak az elszánt és emelkedett gondolkodásúak – nemigen hajlandó békességben és állhatatosságban, az erkölcsi rendnek megfelelően élni; az ilyen ember a szellemének elevensége miatt úgy sodródik, ahogy éppen adódik, az állhatatosság meg egészen kivész belőle.

ADEIMANTOSZ

Igazad van.

SZÓKRATÉSZ

Másfelől azok a bizonyos állhatatos és nem egykönnyen változó jellemek, melyekben az ember jobban megbízik,
d s melyek a háborúban is megingathatatlanok a veszélyek közt, ugyanilyeneknek bizonyulnak a tanulmányokkal szemben is: nehezen mozdulnak, s nehezen értenek meg valamit, mintha csak kábultak volnának, s álom és ásítás nehezedik rájuk, ha valami ilyen munkát kívánnak tőlük.

ADEIMANTOSZ

Bizony ez így van.

SZÓKRATÉSZ

Mi pedig azt mondtuk, hogy mindkettőnek helyes és szép arányban kell az emberben meglennie, s akiben nincs meg, azt sem a legmagasabb rendű nevelésben, sem kitüntetésben, sem a vezetésben részeltetni nem szabad.

ADEIMANTOSZ

Nagyon helyes.

SZÓKRATÉSZ

S mit gondolsz, ritka lesz az ilyen jellem?

ADEIMANTOSZ

Alighanem.

e SZÓKRATÉSZ

Próbára kell tehát tennünk, mint fentebb mondtuk, a fáradalmakban, veszélyekben és élvezetekben; s ehhez most még azt is hozzáfűzzük, amit akkor elhallgattunk, hogy sokféle tudományban is edzeni kell, s közben ál-
504 a landóan figyelni, hogy képes lesz-e vállalni a legmagasabb rendű tanulmányokat, vagy pedig csődöt mond, mint ahogy ez más esetben másokkal történni szokott.

ADEIMANTOSZ

Bizony nagyon is helyénvaló ez a próbára tétel. De mit értesz legmagasabb rendű tanulmányokon?

XVI. SZÓKRATÉSZ

Bizonyára emlékszel még, hogy a léleknek három képességét különböztettük meg, s ezek alapján mutattuk ki az igazságosságról, a józan önmérsékletről, a bátorságról és a bölcsességről, hogy melyik micsoda.

ADEIMANTOSZ

Ha nem emlékezném, nem volnék méltó rá, hogy a továbbiakat meghallgassam.

SZÓKRATÉSZ

S amit azelőtt mondtunk?

b ADEIMANTOSZ

Mit?

SZÓKRATÉSZ

Azt mondtuk, hogy ez erények lehető legtökéletesebb megismerésére van ugyan egy másik, hosszabb kerülő út, melynek megtétele után minden világosan állna előttünk; de lehetséges az is, hogy csupán olyan bizonyításokat fűzzünk előadásunkhoz, melyek az előbb előadottakból következnek. Ti erre azt mondtátok, hogy ezzel is beéritek, s így hangzottak el azok a tételek, melyek az én érzésem szerint a szabatosság szempontjából ugyan hiányosak, de ti nyilatkozhattok, hogy nektek megfelelnek-e.

c ADEIMANTOSZ

Nekem megfeleltek; sőt a többiek is így vélekedtek.

SZÓKRATÉSZ

Igen ám, kedvesem, csakhogy ilyen kérdésekben a mérték, ha csak valamivel is elüt a valóságtól, már nemigen lehet megfelelő, hiszen ami nincs pontosan meghatározva, az semminek sem lehet a mértéke. Persze egyesek néha úgy gondolkoznak, hogy már ez is elég, s hogy nem kell a kutatást tovább folytatni.

ADEIMANTOSZ

Sőt nagyon is sokan gondolkodnak ilyen felületesen.

SZÓKRATÉSZ

Erre a gondolkodásmódra van legkevésbé szüksége az állam és a törvények őrének.

ADEIMANTOSZ

Nyilván.

SZÓKRATÉSZ

d Az őrnek tehát, kedves barátom, a hosszabb kerülő utat kell megjárnia, s a tanulásban ugyanolyan erőfeszítést kell tennie, mint a testedzésben, mert különben – mint az imént mondtuk – a legmagasabb rendű és legszükségesebb tudománynak sohasem fog a végére érni.

ADEIMANTOSZ

Hát nem ezek a legnagyobbak, hanem még az igazságosságnál s a többi említett erénynél is van valami nagyobb?

SZÓKRATÉSZ

Egyrészt van nagyobb is, másrészt pedig maguknak az erényeknek sem csupán a körvonalait kell – mint ahogy eddig tettük – szemügyre venni, hanem a legtökéletesebb ábrázolásukat sem szabad figyelmen kívül hagyni. Vagy nem nevetséges-e, ha az emberek más, jelentéktelen dologban minden erejüket megfeszítik, és mindent
e megtesznek, csak hogy az minél szabatosabb és minél tisztább alakot öltsön, de azzal nem törődnek, hogy a legnagyobb jelentőségű dolgokban a legnagyobb szabatosságot érjék el?

ADEIMANTOSZ

Bizony, bizony. De mit értesz te a legmagasabb rendű tanulmányon, s mire érted ezt? Azt hiszed, elengedi neked valaki ezt a kérdést, hogy mi is hát ez?

AZ ŐRÖKNEK A JÓ IDEÁJÁT KELL MEGISMERNIÜK

SZÓKRATÉSZ

Egyáltalában nem; sőt akár te is kérdezz. Különben nemegyszer hallottad már ezt; de most vagy nem emlékszel rá, vagy pedig megint azon jártatod az eszedet, hogy akadékoskodásoddal zavarba hozz. Én inkább ez utóbbira gondolok; mert hogy a legmagasabb rendű tanulmány tárgya a jó ideája, ezt már sokszor hallottad: az igazságos és egyéb cselekedetek is csak úgy lesznek igazán értékesek és hasznosak, ha vele párosulnak. S most is tudod te bizonyosan, hogy ezt akarom mondani, s hozzá még azt, hogy nem ismerjük eléggé: márpedig ha nem ismerjük, akkor – ezt is tudod – ismerhetünk rajta kívül minden egyebet még olyan jól, semmi hasznunk nincs belőle, aminthogy abból sem volna, ha valamit a jó híján birtokolnánk. Vagy talán azt hiszed, jelent valami előnyt az, ha bármit birtokolunk is, ami nem jó? Vagy ha minden egyebet meg tudunk érteni, ami a jó híján van, ellenben semmi szépet és jót nem tudunk megérteni?

505 a

b

ADEIMANTOSZ

Nem, Zeuszra, ezt nem hiszem.

XVII. SZÓKRATÉSZ

De bizonyára tudod azt is, hogy a tömegemberek a gyönyört tartják a jónak, a műveltebbek pedig az okosságot?

ADEIMANTOSZ

Hogyne.

SZÓKRATÉSZ

Sőt azt is, hogy akik ez utóbbi nézeten vannak, azok általában nem tudják megmagyarázni, hogy miféle okosságról van itt szó, hanem végül is kénytelenek azt mondani, hogy a jóra vonatkozó okosságról.

ADEIMANTOSZ

Elég nevetséges dolog.

c SZÓKRATÉSZ

Hogyne volna az, mikor megrónak bennünket, hogy nem ismerjük a jót, s aztán mégis úgy beszélnek hozzánk, mintha ismernénk? Mert hiszen a jóra vonatkozó okosságról beszélnek, mintha bizony – mihelyt kiejtik a jó szót – mi azonnal értenénk is, amit mondani akarnak.

ADEIMANTOSZ

Nagyon is igaz.

SZÓKRATÉSZ

Hát akik a gyönyört értelmezik jónak? Talán kevésbé van tele a fejük tévelygéssel, mint amazoké? Vagy talán nem kénytelenek ők is elismerni, hogy vannak rossz gyönyörök is?

ADEIMANTOSZ

Nagyon is.

SZÓKRATÉSZ

d De akkor nyilván azt is el kell ismerniük, hogy a jó és a rossz ugyanaz. Vagy nem?

ADEIMANTOSZ

De bizony.

SZÓKRATÉSZ

Nyilvánvaló tehát, ugyebár, hogy sok és nagy nézeteltérés van ekörül?

ADEIMANTOSZ

Hogyne volna.

SZÓKRATÉSZ

Hát az nem nyilvánvaló-e, hogy ha igazságosságról és szépségről van szó, akkor sokan a látszattal is megelégszenek, még ha az nem valóság is, és készek az ilyen dolgokat cselekedni, birtokolni, s általában a látszatot vállalni; de bezzeg azzal senki sem éri be, hogy csupán látszólagos javakat birtokoljon, hanem mindenki a valóságosakat keresi, a látszatot ellenben ezen a téren semmibe se veszi.

e ADEIMANTOSZ

Így van bizony.

SZÓKRATÉSZ

Mármost: ha minden lélek a jót keresi, s ezért tesz mindent, sejtvén, hogy valódi létező; de ingadozik is, mert nem tudja elég biztosan megragadni a lényegét, s nem olyan szilárd a meggyőződése, mint más dolgokban, s éppen ezért még a többi dologban is elesik attól,
506 a ami talán hasznára volna – vajon megengedhetőnek tartjuk-e, hogy ilyen természetű és ilyen nagy fontosságú kérdésben az államnak még azok a legjobbjai is sötétben botorkáljanak, akiknek a kezére akarunk mindent bízni?

ADEIMANTOSZ

A legkevésbé sem.

Szókratész

Én legalább azt hiszem, hogy az igazságos és a szép dolgok, annak a tudása nélkül, hogy mennyiben jók, nem sokat nyernek az olyan őrrel, aki ezt maga sem tudja; sőt megjósolhatom, hogy enélkül még az igazságos és szép dolgokat sem fogja senki kielégítően megismerni.

Adeimantosz

Nagyon helyesen jósolsz.

b Szókratész

Nem akkor lesz-e tehát a mi államformánk tökéletesen megszervezve, ha olyan őr ügyel föl rá, aki ezeket jól tudja?

XVIII. Adeimantosz

Feltétlenül. De mondd csak, Szókratész, minek értelmezed te a jót: tudománynak, gyönyörnek vagy másvalaminek?

Szókratész

Ez a mi emberünk! Jól tudtam én előre, hogy nem fogod beérni erre vonatkozólag a mások véleményével.

Adeimantosz

Szerintem nem is volna rendjén, Szókratész, ha az ember csak a más véleményét tudná előadni, a magáét nem, holott már oly régóta foglalkozunk ezekkel a kérdésekkel.

c Szókratész

Hát az rendjén van-e, ha valaki olyasmiről nyilatkozik, amit nem tud, éspedig úgy, mintha tudná?

ADEIMANTOSZ

Semmi esetre sem, ha úgy nyilatkozik, mintha tudná; de nyilatkozzék úgy, ahogy gondolja azt, amit mondani akar.

SZÓKRATÉSZ

Jó; de nem tapasztaltad-e már, hogy a tudás nélküli vélemények mindig szégyenletesek? Közülük még a legjobbak is vakok; vagy azt hiszed, hogy akinek az ész nélküli véleményében van igazság, az valamiben is különbözik attól a vaktól, aki véletlenül helyes úton jár?

ADEIMANTOSZ

Dehogy hiszem.

SZÓKRATÉSZ

d S mégis azt akarod figyelembe venni, ami szégyenletes, vak és görbe, holott másoktól meghallhatnád azt, ami világos és szép?

GLAUKÓN

Zeuszra, Szókratész, félre ne állj, mintha már a végére értél volna. Hiszen megelégszünk azzal is, ha csak úgy fejted ki nézetedet a jóról, mint ahogy az igazságosságról, a józan önmérsékletről s a többi erényről kifejtetted.

SZÓKRATÉSZ

Én is megelégednék ennyivel, kedves barátom, sőt nagyon is! Csak aztán csődöt ne mondjak, s nagy igyekezetemben ügyetlenségem miatt ki ne nevessetek! Éppen
e ezért, kedves barátaim, hagyjuk egyelőre azt a kérdést, hogy mi a jó; szerintem ez nagyobb feladat, semhogy jelenlegi lendületünkben el tudnánk jutni a róla most vallott felfogásomig. Inkább arról szeretnék beszélni,

ami nyilván a jó szülötte, s ami hozzá a leghasonlóbb – ha ezt ti is óhajtjátok; de ha nem, akkor inkább hagyjuk ezt is.

GLAUKÓN

De csak beszélj. Majd egyszer aztán leróhatod az apára vonatkozó fejtegetést is.

507 a SZÓKRATÉSZ

Nagyon szeretném, ha leróhatnám, ti meg megkaphatnátok, de nem ám csak a kamatokat, mint most. Nos, fogadjátok el egyelőre a kamatot, magának a jónak a szülöttét. De vigyázzatok, hogy akaratlanul is be ne csapjalak benneteket, s hamis számlát ne nyújtsak be a kamatról.

GLAUKÓN

Jó, jó, tőlünk telhetőleg vigyázni fogunk. De beszélj már!

SZÓKRATÉSZ

Igen, de előbb tisztázni szeretnék bizonyos dolgokat, s emlékeztetni akarlak benneteket azokra a tételekre, amelyeket fentebb már említettünk, s melyeket máskor is sokat hangoztattunk.

b GLAUKÓN

Melyek azok?

SZÓKRATÉSZ

A sok szépről, a sok jóról és a többi dologról azt mondjuk, hogy léteznek, és beszédünkben ezt állítjuk róluk.

GLAUKÓN

Igen.

SZÓKRATÉSZ

Másfelől pedig feltételezzük magát a szépet, magát a jót és így tovább, amikkel kapcsolatban fentebb a sok kifejezést használtuk, éspedig mindegyiknek egy-egy ideája – mint ami egy – alapján, s így adjuk meg mindegyiknek a lényegét.

GLAUKÓN

Úgy van.

SZÓKRATÉSZ

A „sok" jelenségről azt mondjuk, hogy látjuk, nem pedig ésszel fogjuk fel – az ideákról pedig, hogy ésszel
c fogjuk fel, nem pedig látjuk őket.

GLAUKÓN

Minden bizonnyal.

SZÓKRATÉSZ

Mármost: milyen képességünkkel látjuk a látható dolgokat?

GLAUKÓN

A látással.

SZÓKRATÉSZ

S nem a hallással halljuk-e a hallható dolgokat, s nem a többi érzékünkkel vesszük-e észre mind a többi érzékelhető dolgot?

GLAUKÓN

Dehogynem.

SZÓKRATÉSZ

Nos, gondoltál-e már valaha rá, hogy az érzékek alkotómestere valamennyi közt a látás és a látszás képességét alkotta meg a legelmésebben?

GLAUKÓN

Nem.

SZÓKRATÉSZ

Tekintsd a dolgot a következőképp. Van-e szüksége a hallásnak és a hangnak még valami más dologra is ah-
d hoz, hogy az előbbi hallhasson, az utóbbit pedig hallani lehessen, s ha ez a harmadik dolog nem volna jelen, az előbbi nem tudna hallani, s az utóbbi nem hallatszanék?

GLAUKÓN

Nincs szüksége.

SZÓKRATÉSZ

Sőt én azt hiszem, nem sok érzék van, hogy ne mondjam, egyetlen sincs, amelyiknek ilyen dologra szüksége volna. Vagy te talán tudsz ilyet említeni?

GLAUKÓN

Én bizony nem tudok.

SZÓKRATÉSZ

Hát azt nem veszed észre, hogy a látásnak és a látható dolognak szüksége van ilyen dologra?

GLAUKÓN

Hogyhogy?

Szókratész

Ha a szemben megvan a látás képessége, s a szem tulajdonosa meg is próbálja ezt használni, sőt a szín is rajta
e van a tárgyakon, de nincs jelen valami harmadik dolog, ami egyenesen erre a célra szolgál – tudod-e, hogy akkor sem a látás nem láthat semmit, sem pedig a színek nem lesznek láthatók?

Glaukón

Mi ez a harmadik dolog?

Szókratész

Az, amit te fénynek nevezel.

Glaukón

Igazad van.

Szókratész

Tehát nem holmi jelentéktelen formában köti össze a
508 a látás érzékét a látszás képességével egy minden más kapcsolatnál értékesebb kapcsolat – ha ugyan a fény nem értéktelen.

Glaukón

Dehogy! Távolról sem értéktelen.

XIX. Szókratész

Mármost: melyik égi istent tudnád megnevezni, aki ura ennek, s akinek a fénye előidézi azt, hogy a látás a legtökéletesebben lásson, s a látható dolgokat láthassuk?

Glaukón

Csak azt, akit te is meg más is; mert hiszen nyilvánvaló, hogy a napra célzol.

SZÓKRATÉSZ

S nem ilyen viszonyban áll-e látásunk ezzel az istennel?

GLAUKÓN

Milyenben?

SZÓKRATÉSZ

Sem maga a látás, sem az, amiben székel, tudniillik a szem, nem nap.

b GLAUKÓN

Persze hogy nem.

SZÓKRATÉSZ

De az érzékszervek közt mégiscsak a legközelebbi rokonságban van a nappal.

GLAUKÓN

Nagyon is.

SZÓKRATÉSZ

A képességét is tőle nyeri tehát, s mintegy onnan árad rá?

GLAUKÓN

Igen.

SZÓKRATÉSZ

De nem ez áll-e a napra is? Nem látás, ellenben oka a látásnak, úgyhogy ez aztán már látja őt.

GLAUKÓN

Úgy van.

MIKÉNT A NAP MEGVILÁGÍTJA A LÁTHATÓ DOLGOKAT, AKKÉPPEN A JÓ AZ ÉSSZEL FELFOGHATÓ DOLGOKAT

SZÓKRATÉSZ

c Nos, őt értem én a jó szülöttén, akit a jó a maga hasonlatosságára nemzett; ami a jó gondolat világában az észhez és az ésszel felfogható dolgokhoz viszonyítva, ugyanaz a nap a látható világban a látáshoz és a látható dolgokhoz viszonyítva.

GLAUKÓN

Hogyan? Fejtsd ki világosabban.

SZÓKRATÉSZ

Tudod-e, hogy a szem, ha olyan tárgyakra irányítja az ember, amelyeket nem nappali fény, hanem csak éjszakai világítás ér, elhomályosul, és szinte vaknak tűnik, mintha nem is volna benne tiszta látás?

GLAUKÓN

Nagyon igaz.

d SZÓKRATÉSZ

Ha meg olyan dolgokra irányítjuk, amelyeket a nap világít meg, akkor világosan lát, s a látás nyilvánvalóan benne van a szemben.

GLAUKÓN

Igaz.

SZÓKRATÉSZ

Így értelmezd tehát a lélek működését is: ha olyan dologra szegeződik, amelyre az igazság és a valóság fénye

esik, ezt azonnal felfogja és megismeri, s ilyenkor eszesnek látjuk; ha azonban sötétséggel kevert: keletkező és elmúló dologra, akkor csak vélekedik, sötétségben tapogatódzik, fel s alá váltogatja a véleményeit, s olyan, mintha nem is volna esze.

GLAUKÓN

Bizony olyan.

e SZÓKRATÉSZ

Ami tehát a megismerhető dolgoknak az igazságot, a megismerőnek pedig a megismerés képességét biztosítja: ezt kell a jó ideájának tartanunk; ha a tudás és a megismerhető igazság okának tartjuk is, mégis – bár mind a kettő: a megismerés és az igazság, egyaránt igen szép – csak akkor lesz igazunk, ha a jót más, még ezeknél is szebb dolognak fogjuk fel; a tudást és az igazságot
509 a illetőleg pedig ez a helyzet: valamint a föntebbi esetben helyes dolog, ha a fényt és a látást a nappal rokonságban lévőnek értelmezzük, de ha a nappal azonosítanánk őket, ez már nem volna helyes – éppúgy e másik esetben is helyes dolog e kettőt a jóval rokonságban levőnek értelmezni, de már ha bármelyiküket is a jóval azonosítanánk, ez nem volna helyes, mert a jó alkatát még többre kell értékelnünk.

GLAUKÓN

Valami csodálatos szépség lehet az, amiről beszélsz: tudást és igazságot ad, s maga mégis fölöttük áll szépségével; mert hiszen csak nem hihető, hogy a gyönyörre gondolsz.

b SZÓKRATÉSZ

Ne káromolj; próbáld inkább így tekinteni a képmását.

GLAUKÓN

Hogyan?

SZÓKRATÉSZ

Azt bizonyára te is tudod, hogy a nap a látható dolgoknak nemcsak azt a lehetőséget adja, hogy láthassuk őket, hanem a létrejövésüket, növekedésüket és táplálékukat is, bár maga egyáltalában nem létrejövés.

GLAUKÓN

Hogy is volna az!

SZÓKRATÉSZ

Nos, a megismerhető dolgoknak is nem csupán a megismerhetősége származik a jótól, hanem ezenfelül még a létezésük és a lényegük is, holott pedig a jó nem a létező, hanem a létezőt méltóságával és erejével messze túlszárnyalja.

c XX. GLAUKÓN (INCSELKEDVE)

Ej, Apollón, ez aztán a fölséges túlszárnyalás!

SZÓKRATÉSZ

Te vagy az oka: te kényszerítesz rá, hogy elmondjam róla a nézeteimet.

GLAUKÓN

A világért se hagyd abba; s ha nem akarod folytatni, hát legalább a napról szóló hasonlatot vezesd végig, ha netán volna még valami mondanivalód.

SZÓKRATÉSZ

Sőt még nagyon is sok van hátra.

GLAUKÓN

Ne hagyj tehát el belőle egy csöppet se.

SZÓKRATÉSZ

Pedig azt hiszem, sokat el kell hagynom; mindazonáltal, amit most el tudok mondani, azt készakarva nem fogom elhallgatni.

GLAUKÓN

Ne is.

d SZÓKRATÉSZ

Jól figyeld meg tehát, hogy – mint mondtuk – két hatalmasságról van szó, melyek közül az egyik az ésszel felfogható nemnek és területnek a királya, a másik pedig a láthatóé – nem akarom mondani, hogy az égé, nehogy azt gondold, hogy elmés játékot akarok űzni a szavakkal. Érted tehát, ugyebár, hogy kétféléről van szó: láthatóról és ésszel felfoghatóról?

GLAUKÓN

Értem.

A MEGISMERÉS TÁRGYA NÉGYFÉLE, S UGYANCSAK NÉGYFÉLE A MEGISMERÉS FORMÁJA IS

SZÓKRATÉSZ

Képzelj mármost egy vonalat, amely két egyenlőtlen részre van osztva; s aztán vágd ketté megint mindegyik darabot, melyek közül az egyik a látható, a másik az e ésszel felfogható világot jelképezi ugyanazon arány szerint; az egymáshoz viszonyított világosság, illetve ho-

mélyesség foka szerint a látható rész egyik darabja
510 a jelzi majd a képeket – a képeken értem elsősorban az árnyékképeket, aztán a víz felszínén, valamint a kemény, sima és fényes tárgyak felületén visszatükröződő látomásokat s hasonlókat. Érted?

GLAUKÓN
Igen, értem.

SZÓKRATÉSZ
A másik darab jelenti majd azt, aminek ezek a képek a hasonmásai: a körülöttünk levő élőlényeket, az egész nyövényzetet, s minden, kézzel készített dolgot.

GLAUKÓN
Jó.

SZÓKRATÉSZ
Mármost hajlandó vagy-e elismerni, hogy az igazság és a tévedés szempontjából hasonmás úgy viszonylik az eredetihez, mint a véleményezett dolog a megismerthez?

b GLAUKÓN
Sőt nagyon is.

SZÓKRATÉSZ
No, most figyeld meg, hogyan kell az ésszel felfogható részt kettészelni.

GLAUKÓN
Hogyan?

SZÓKRATÉSZ

Úgy, hogy az egyik részt a lélek kénytelen – bizonyos feltevésekből kiindulva – úgy kutatni, hogy az előbbi esetben lemintázott jelenségeket képek gyanánt használja fel, de közben nem a kiindulópont, hanem a végpont felé halad; a másik részt pedig úgy kutatja, hogy – egy feltevésből kiindulva – a feltétel nélküli kezdet felé halad, s az előbbi esetben szereplő képek nélkül csupán a fogalmak segítségével teszi meg az utat.

GLAUKÓN

Amit most mondasz, nem értettem meg jól.

c SZÓKRATÉSZ

Sebaj; majd könnyebben megérted, ha a következőket előrebocsátom. Azt hiszem, tudod, hogy akik mértannal, számtannal és ehhez hasonló tudományokkal foglalkoznak, azok – az egyes kutatási ágak szerint – alapul veszik a páratlant, a párosat, az idomokat, a szögek három fajtáját, s más, ezekkel összefüggő fogalmakat; aztán ezeket, mint akik mindezzel tisztában vannak, szilárd alapnak tekintik, s tovább már érdemesnek sem tartják, hogy felőlük akár önmaguknak, akár másoknak fölvilágosítással szolgáljanak, mert hiszen – szerintük –
d úgyis mindenki előtt nyilvánvalóak; s aztán ezekből kiindulva folytatják nyugodtan következtetéseiket, s így érnek el végtére – teljes következetességgel – addig a pontig, amelynek a bebizonyításához hozzáfogtak.

GLAUKÓN

Igen, ezt én is jól tudom.

SZÓKRATÉSZ

S bizonyára azt is, hogy mindig csak látható alakokkal

dolgoznak, s beszédeikben is ezekkel foglalkoznak, holott pedig gondolataik igazi tárgyai nem ezek az alakok, hanem azok, amelyekhez ezek hasonlítanak; magának a
e négyzetnek s magának az átlónak a kedvéért folytatják elmélkedéseiket, nem pedig azért az átlóért, amelyet lerajzolnak, és így tovább; magukat az alakokat pedig, amelyeket kiformálnak vagy lerajzolnak, s amelyeknek árnyéka és a víz felszínén tükörképe van, képek gyanánt
511 a használják fel, de közben azokat a fogalmakat keresik, amelyeket másképp, mint értelemmel, senki meg nem láthat.

GLAUKÓN

Igazad van.

XXI. SZÓKRATÉSZ

Ezt tehát ésszel felfoghatónak tartottam ugyan, de mégis olyannak, aminek a kutatásában a lélek kénytelen föltevésekkel dolgozni, s emellett nem a kiindulópont felé halad – hiszen a föltevéseknél magasabbra is tud eljutni –, hanem azokat a dolgokat használja föl képek gyanánt, amelyeket az alsóbbrendű dolgok mintegy lemásolnak, s amelyeket – ez utóbbiakhoz viszonyítva – általában világosan fölismerhetőnek vélünk és értékelünk.

b GLAUKÓN

Most már értem, hogy a mértanban és a vele rokon tudományokban tárgyalt kérdésekről beszélsz.

SZÓKRATÉSZ

Most aztán értsd meg azt is, hogy az ésszel felfogható dolog másik szeletének azt veszem, amit csak maga az ész tud megragadni az okfejtés erejével, míg a feltevése-

ket nem tekinti kiindulópontoknak, hanem valóban csak feltevéseknek, mintegy lépcsőknek és megindulásnak, hogy aztán a mindenség kezdete felé vezető úton a föltétel nélküliig eljutva, azt megragadva, s híven követve a hozzá kapcsolódó fogalmakat, lassanként eljusson a végpontig, anélkül, hogy az önmagukban való fogalmakon
c kívül egyáltalában valami érzékelhető dolgot felhasználna, s végül is a fogalmakhoz érkezzék.

GLAUKÓN

Egészen ugyan nem értem – mert érzésem szerint igen sokoldalú kérdést vetettél fel –, de annyit mégis megértettem, hogy ezt akarod megállapítani: az okfejtés tudományának a létezőről és az ésszel felfoghatóról alkotott ismerete sokkal világosabb, mint az úgynevezett matematikai tudományoké, amelyek a föltevéseket kiindulópontoknak tekintik, s amelyeknek a tudósai, bár ők is
d értelemmel, nem pedig érzékekkel kénytelenek a tudományuk tárgyát szemlélni, mégis – mivel nem a kiindulóponthoz fölfelé haladva, hanem feltevések alapján folytatják kutatásaikat – a te véleményed szerint szinte ész nélkül dolgoznak, pedig helyes kiindulópont mellett ama föltevések is ésszel felfoghatók volnának. S úgy látom, hogy te a mértantudósok és a hasonlók szellemi képességét inkább csak értelemnek, semmint észnek nevezed, mert szerinted az értelem középen van a vélemény és az ész között.

SZÓKRATÉSZ

Nagyon jól megértetted. Vedd tehát a dolgot úgy, hogy ama négy szeletnek a lélekben e négy szellemi képesség
e felel meg: a legfelső fokon van az ész, a másodikon az értelem, a harmadikra helyezd a hitet s a negyedikre a találgatást, s aszerint állítsd őket sorba, hogy amekkora

részük van az igazságban azoknak a dolgoknak, amelyekre ezek a képességek vonatkoznak, ugyanazon mértékben részesülnek ezek is a világosságban.

GLAUKÓN

Értem, hozzájárulok, s úgy rendezem el őket, ahogy mondod.

BARLANGHASONLAT

514 a I. SZÓKRATÉSZ

Hasonlítsd mármost természetünket – abból a szempontból, hogy részesült-e nevelésben vagy sem – a következő helyzethez. Képzeld el, hogy az emberek egy barlangszerű föld alatti lakóhelyen – melynek a világosság felé nyíló s a barlang egész szélességében elhúzódó bejárata van – gyermekkoruktól fogva lábukon és nyakukon meg vannak kötözve, úgyhogy egy helyben kell
b maradniuk, s csak előrenézhetnek, fejüket a kötelékek miatt nem forgathatják; hátuk mögött felülről és messziről egy tűz fénye világít, a tűz és a lekötözött emberek között pedig fent egy út húzódik, melynek mentén alacsony fal van építve, mint ahogy a bábjátékosok előtt a közönség felé emelvény szokott állni, amely fölött a bábjaikat mutogatják.

GLAUKÓN

Értem.

SZÓKRATÉSZ

Aztán képzeld el, hogy az alacsony fal mellett mindenféle tárgyakat, emberszobrokat, kőből és fából való s más-
515 a féle készítményű állatalakokat hordoznak fel s alá, melyek az alacsony fal felett kilátszanak; s – mint ahogy természetes is – a tárgyakat hordozó emberek egy része beszélget, más része hallgat.

GLAUKÓN

Különös egy kép, s különösek a rabok is.

SZÓKRATÉSZ

Éppen olyanok, mint mi. Mert először is, hiszed-e, hogy ezek az emberek önmagukból és egymásból valaha is mást láttak, mint azokat az árnyékokat, amelyeket a tűz a barlangnak velük szembe eső falára vetített?

GLAUKÓN

Hogy is láthattak volna, mikor a fejüket egész életükön
b át mozdulatlanul kénytelenek tartani?

SZÓKRATÉSZ

S mit látnak vajon a fel s alá hordozott tárgyakból? Nem ugyanezt?

GLAUKÓN

Dehogynem.

SZÓKRATÉSZ

S ha beszélni tudnának egymással, nem gondolod-e, hogy azt tartanák valóságnak, amit látnak?

GLAUKÓN

Feltétlenül.

SZÓKRATÉSZ

Hát még ha a börtön szembeeső fala visszhangot is adna! Ha a fel s alá járó emberek valamelyike megszólalna, gondolhatnának-e másra, mint hogy az előttük elhaladó árnyék beszél?

GLAUKÓN

Zeuszra, nem.

c SZÓKRATÉSZ

S egyáltalában, ezek az emberek aligha gondolhatnák azt, hogy más az igazság, mint ama mesterséges dolgoknak az árnyéka.

GLAUKÓN

Minden bizonnyal.

SZÓKRATÉSZ

Képzeld el most, milyen volna a bilincsekből való felszabadulásuk, s az értelmetlenségből való meggyógyulásuk! Ugye természetszerűleg valahogy így történne a dolog: ha valamelyiküket feloldanák, s kényszerítenék, hogy hirtelen álljon fel, forgassa körül a nyakát, járjon, és nézzen fel a tűz felé; s ha mind e mozdulatok közben fájdalmat érezne, s a ragyogó fény miatt nem volna
d képes ránézni azokra a tárgyakra, amelyeknek az árnyékát azelőtt látta: mit gondolsz, mit felelne az ilyen ember, ha valaki azt mondaná neki, hogy előbb csak üres semmiségeket látott, most azonban, mivel a létezőhöz közelebb van, s a nagyobb mértékben létező dolgok felé van fordulva, sokkal helyesebben lát; s ha az úton elhaladó tárgyakra mutatva rákényszerítené, hogy feleljen a kérdésére: mi az? Nem gondolod-e, hogy zavarban lenne, és azt hinné, hogy az előbb látott dolgok sokkal igazabbak voltak, mint amelyeket most mutatnak neki?

GLAUKÓN

Úgy van.

II. SZÓKRATÉSZ

Ha tehát arra kényszerítené, hogy magába a fénybe
e tekintsen, nemde fájna a szeme, és elfordulna, és azok-

hoz a dolgokhoz menekülne, melyeknek a nézésére képes, és a most mutatott tárgyaknál valójában világosabbnak tartaná őket?

GLAUKÓN

Így van.

SZÓKRATÉSZ

Ha aztán innen valaki erőszakkal továbbvonszolná felfelé a göröngyös és meredek úton, s nem engedné el, amíg csak ki nem húzná a napfényre: vajon nem szenvedne-e
516 a emiatt, s nem méltatlankodna-e hurcoltatása közben? S mikor a napfényre érne, vajon tudna-e a fénytől elárasztott szemével valamit is látni abból, amit most mint igazi világot mutatnak be neki?

GLAUKÓN

Aligha; legalábbis azonnal nem.

SZÓKRATÉSZ

Azt hiszem, előbb meg kellene itt szoknia, ha a fenti dolgokat látni akarná. Először is, legkönnyebben az árnyékképeket tudná nézni, aztán az embereknek s minden másnak a vízben tükröződő képét, s csak utoljára
b magukat a dolgokat; s továbbhaladva, az égitesteket és az égboltozatot is sokkal könnyebben tudná éjjel szemlélni, ha a csillagok és a hold fényére tekintene fel, mintha nappal nézné a napot és a napfényt.

GLAUKÓN

Így van.

SZÓKRATÉSZ

S végül aztán a napot is – de nem a víz tükrében, s nem

valami más helyen lévő hasonmását, hanem őt magát, a maga valóságában, s a maga helyén – meg tudná pillantani, s eredeti minőségében megszemlélni.

GLAUKÓN

Minden bizonnyal.

SZÓKRATÉSZ

S akkor aztán arra a következtetésre jutna felőle, hogy
c a nap hozza létre az évszakokat és az éveket, ő intéz mindent a látható térben, s mindannak, amit láttak, valamiképp ő az oka.

GLAUKÓN

Egészen bizonyos, hogy az előbbiek után ide kell jutnia.

SZÓKRATÉSZ

S ha visszaemlékezik korábbi lakóhelyére, ottani bölcsességére és ottani rabtársaira, nem gondolod-e, hogy e változás miatt boldognak fogja tartani magát, amazokat pedig szerencsétlennek?

GLAUKÓN

De igen.

SZÓKRATÉSZ

S ha az akkori életükben voltak is bizonyos kitüntetések, dicséretek és tiszteletajándékok, amelyeket annak adtak, aki az előtte elvonuló árnyképeket a legélesebben tudta
d felismerni, s aki a legjobban tudott emlékezni rá, hogy melyek szoktak előbb, melyek később, s melyek egyszerre elhaladni, s aki mindennek alapján a legbiztosabban meg tudta jósolni, hogy mi fog következni: gondolod-e, hogy ő ezekre még mindig vágyakozik, s hogy az

ottani világban kitüntetetteket és hatalmasokat irigyli – s nem inkább Homérosszal érezne-e, s nem szeretné-e
e inkább „napszámban . . . bírni másnak a földjét, egy nyomorultét”,* s inkább akármit elszenvedni, mint ama révület világában élni?

GLAUKÓN

Én bizony azt hiszem, hogy mindent inkább vállalna, semhogy úgy kelljen élnie.

SZÓKRATÉSZ

S gondold meg ezt is. Ha ez az ember megint lemenne ugyanarra a helyre, s ott leülne, nem lenne-e a szeme tele sötétséggel, így hirtelen a napfényről jövet?

GLAUKÓN

De bizony.

SZÓKRATÉSZ

517 a S ha megint csak azoknak az árnyékképeknek a megfejtésében kellene neki vetélkednie amaz örök rabokkal, miközben homályosan látna mindaddig, míg csak a szeme újból nem alkalmazkodna – márpedig az az idő, amíg hozzászokna, aligha lenne rövid –, nem lenne-e nevetség tárgya, s nem mondanák-e róla, hogy felmenetele volt az oka annak, hogy megromlott szemmel jött vissza, tehát nem érdemes még csak megpróbálni sem a felmenetelt? S ha valaki aztán megpróbálná a többieket feloldozni s felvezetni, s ezt valamiképpen kézre keríthetnék és megölhetnék, nem ölnék-e meg?

GLAUKÓN

Feltétlenül.

III. SZÓKRATÉSZ

Ezt a hasonlatot, kedves Glaukónom, teljes egészében
b a fentebb mondottakra kell alkalmazni: a látás által megismert világot hasonlítsd a börtönlakáshoz, a benne levő tűz fényét pedig a nap erejéhez, s ha a felmenetelt és a fent lévő dolgok szemléletét a léleknek a gondolat világába való felemelkedésével veszed egyenlőnek, nem jársz messze az én felfogásomtól – ha már egyszer ezt kívánod hallani. Bár isten tudja, igaz-e. Én mindenesetre így képzelem: a megismerhető dolgok közt végső a
c jó ideája – de ezt csak nehezen lehet meglátni; ha azonban egyszer megpillantottuk, azt kell róla tartanunk, hogy mindnyájunk részére minden jónak és szépnek az oka, amely a látható világban a fényt s ennek az urát szüli, az ésszel felfogható világban pedig ő maga mint úr biztosítja nekünk az igazságot és az észt; s ezt az ideát meg kell látnia annak, aki a magán- és közéletben okosan akar cselekedni.

GLAUKÓN

Osztozom a nézetedben, már amennyire hozzá tudok szólni.

SZÓKRATÉSZ

Nos, akkor osztozz abban is, és ne csodálkozz rajta, hogy aki egyszer idáig eljutott, az tovább már nem hajlandó az emberi dolgokat cselekedni, mert a lelke
d állandóan arra törekszik, hogy ott fent élhessen; ez természetes, ha egyszer a fentebbi hasonlat is erre mutat.

GLAUKÓN

Igen, természetes.

Szókratész

Hát azon csodálkozol-e, ha valaki az isteni szemlélődésekből az emberiekhez érkezve gyámoltalanul viselkedik, s nagyon nevetséges színben tűnik fel, mert a szeme még homályosan lát, s mielőtt az ottani sötétséghez egészen hozzászoknék, kénytelen a törvényszék előtt vagy egyebütt vitázni az igazságosság árnyékáról vagy
e azokról a mesterséges alakokról, melyeknek ezek az árnyékai, és harcot folytatni azoknak a felfogásával, akik magát az igazságot soha nem is látták?

Glaukón

Bizony ezen sem lehet csodálkozni.

518 a Szókratész

Ha azonban valakinek egy csöpp esze van, arra kell gondolnia, hogy a látási zavarok kétfélék, és két okból keletkeznek: vagy akkor, ha az ember világosságból megy sötétségbe, vagy ha sötétségből megy világosságba. Mármost meggondolva, hogy ugyanez áll a lélekre is: ha azt látja, hogy valamely lélek zavarban van, s nem képes valamit felismerni, ezen nem nevet értelmetlenül, hanem azt tudakolja, vajon egy fényesebb világból érb kezve, a neki szokatlan sötétség miatt van-e a látása elhomályosulva, vagy pedig egy vaskosabb tudatlanságból jött át a nagyobb világosságba, s a fényesebb ragyogás vakította-e el; s ez utóbbit boldognak mondja majd helyzete és élete miatt, az előbbit pedig szerencsétlennek; s ha ez utóbbin éppenséggel nevetni akarna, még mindig kevésbé volna nevetséges a nevetése, mintha azon a lelken nevetne, amely felülről, a világosságból érkezik.

Glaukón

Nagyon helyesen beszélsz.

A NEVELÉSNEK A LÉLEK SZEMÉT A JÓ FELÉ KELL IRÁNYÍTANIA

IV. SZÓKRATÉSZ

Ha tehát ez igaz, akkor ezekről a dolgokról a következőképp kell gondolkodnunk: a nevelés tulajdonképpen nem az, aminek egyesek kikiáltják. Azt hirdetik ugyanis,
c hogy – mivel a lélekben eredetileg nincs tudomány – a nevelők oltják ezt bele, mintha például a vak szembe a látás képességét adnák bele.

GLAUKÓN

Csakugyan ezt hirdetik.

SZÓKRATÉSZ

Mostani gondolatmenetünk pedig azt mutatja, hogy ezt a mindegyikünk lelkében meglevő erőt, s azt a szervet, amellyel valamit megtanulunk – éppúgy, ahogy a szemet sem volt lehetséges másképp, mint az egész testtel együtt a sötétségből a világosság felé fordítani –, szintén csak az egész lélekkel együtt lehet a keletkező világból kifelé fordítani mindaddig, amíg képes lesz rá, hogy el
d tudja viselni a létezőnek s a létező legvilágosabb részének a szemléletét; ez pedig szerintünk a jó. Nem igaz?

GLAUKÓN

De igen.

SZÓKRATÉSZ

A nevelés tehát éppen ennek: a megfordításnak a művészete: hogy miképp fog a lélek legkönnyebben és legeredményesebben más irányba fordulni – nem pedig annak, hogy miképp lehet a látást beléoltani; mert ez már benne van, csakhogy nem jó irányba van fordulva, s

nem arra tekint, amerre kellene; ezt kell tehát a nevelés művészetével elérnünk.

GLAUKÓN
Úgy látszik.

SZÓKRATÉSZ
A léleknek tehát egyéb, úgynevezett erényei bizonyára közeli rokonságban vannak a test kiválóságaival – mert
e valóban, eredetileg nincsenek meg benne, s csak később, a szokás és a gyakorlás folytán kerülnek belé; a gondolkodás erénye azonban, úgy látszik, mindennél inkább valami istenibb lényegből való, amely az erejét sohasem
519 a veszti el, de persze aszerint, hogy merre fordul, üdvössé és hasznossá, illetve haszontalanná és károssá lehet. Vagy talán nem figyelted még meg, hogy a gonosznak tartott, de egyébként okos emberek nyomorult lelkecskéje milyen élesen lát, s milyen pontosan fel tudja ismerni azt, amire irányítva van? Mert hiszen a látás nem rossz, csak éppen abban a kényszerhelyzetben van, hogy a gonoszságnak kell szolgálnia, s így minél élesebben lát, annál több aljasságot követ el.

GLAUKÓN
Így van bizony.

SZÓKRATÉSZ
De ha az ilyen természetnek erről a képességéről mindjárt a gyermekkortól kezdve körös-körül levernék – ha
b szabad így mondanom – a keletkezésből származó ólomsúlyokat, amelyek a falánkság s az efféle gyönyörök és ínyencségek következtében hozzánőnek, s lefelé fordítják a lélek tekintetét; s ha tőlük megszabadulva az igazi dolgok felé fordulna, akkor ugyanannak az embernek

ugyanaz a képessége azokat is a legélesebben látná, ahogy azt is látja, amerre most van fordulva.

GLAUKÓN

Nagyon valószínű.

SZÓKRATÉSZ

Hát az nem valószínű-e, sőt a mondottakból nem szükségképpen következik-e, hogy az államot sem azok nem
c tudják jól kormányozni, akik nevelésben nem részesülnek, s akik az igazságot nem ismerik, sem pedig azok, akiknek megengedik, hogy életüket véges-végig önműveléssel töltsék? Az előbbiek azért nem, mert nincs az életükben egyetlenegy olyan cél sem, amelyhez igazodva kellene a magán- és a közéletben cselekedniük mindent; az utóbbiak pedig azért nem, mert maguktól semmit sem fognak tenni, abban a hitben, hogy más életükben a Boldogok Szigetének a lakói.

GLAUKÓN

Igaz is.

A FILOZÓFUSOKAT KÉNYSZERÍTENI KELL AZ ÁLLAMVEZETÉSRE

SZÓKRATÉSZ

A mi kötelességünk tehát, hogy legtehetségesebb polgárainkat rákényszerítsük, hogy elérkezzenek ahhoz a tanulmányhoz, amelyet fentebb a legmagasabb rendűnek
d mondtunk, azaz meglássák a jót, s megtegyék ama felfelé vezető utat; s ha ezt megtették, és már elég világosan látnak, ne engedjük meg nekik azt, amit manapság megengednek nekik.

GLAUKÓN

Ugyan mit?

SZÓKRATÉSZ

Azt, hogy végleg ott maradjanak, s ne akarjanak újból leszállani ama börtönlakókhoz, s ne akarjanak részt venni az ő nyomorúságukban és kitüntetéseikben, akár értéktelenek ezek, akár értékesek.

GLAUKÓN

Szóval igazságtalanul bánjunk velük, s rosszabb életet szánjunk nekik, mikor jobban is élhetnének?

e V. SZÓKRATÉSZ

Már megint elfelejtetted, kedves barátom, hogy a mi törvényünknek nem az a fontos, hogy az állam egyvalamely rétegének különösen jó dolga legyen, hanem ezt a jót az egész államban igyekszik megvalósítani, amennyiben a polgárokat szép szóval vagy kényszerrel összetartja, s így eléri, hogy egyik a másiknak segítséget nyújtson
520 a abban, amiben ki-ki a köznek használni tud; ő maga nevel ilyen férfiakat az államnak, de nem azért, hogy aztán szabadjára eressze őket, s mindenki arra forduljon, amerre akar, hanem hogy ő maga használja fel őket az állam megszilárdítására.

GLAUKÓN

Igazad van, erről elfeledkeztem.

SZÓKRATÉSZ

Gondolj tehát arra, Glaukón, hogy tulajdonképpen nem is bánunk igazságtalanul a nálunk nevelkedő filozófusokkal, sőt teljes joggal szólunk hozzájuk, mikor arra kényszerítjük őket, hogy gondoskodjanak a többiekről,

b és vigyázzanak rájuk. Ezt mondjuk majd nekik: egészen természetes, hogy más államokban nevelkedő filozófusok nem veszik ki részüket az államigazgatás fáradságos munkájából, mert hiszen ők a maguk erejéből fejlődnek ki, anélkül, hogy az egyes alkotmányformák törődnének velük, márpedig az teljesen rendjén van, hogy ami magától fejlődik ki, anélkül, hogy a gondozásért bárkinek is hálával tartoznék, annak nem is kell törnie magát, hogy a nevelési költséget visszatérítse. De mi benneteket a magatok és az állam javára úgy neveltünk fel,
c akárcsak a méhkasban a vezéreket és a királynőket, s amazoknál jobb és tökéletesebb nevelésben részesítettünk benneteket, hogy alkalmasabbak legyetek mindkét életforma vállalására. Sorjában le kell tehát szállnotok a többiek lakóhelyére, s meg kell szoknotok a sötétben való látást, mert ha ehhez lassacskán hozzászoktok, náluk ezerszer jobban fogtok látni, s jobban meg fogjátok ismerni az egyes képeket, hogy mi micsoda, és mit ábrázol, mert hiszen ti már láttátok az igazságot a szépben, az igazságosban és a jóban. S így aztán az állam – a mi és a ti javatokra – ébren fogja élni az életét, nem pedig álomban, mint ahogy manapság a legtöbb állam
d él, mert a polgárai egymás közt árnyékharcot folytatnak, és a vezetésért marakodnak, mintha bizony ez valami nagy érték volna. Pedig a valóságban így áll a dolog: amely államban a legkevésbé tülekednek a vezetésért az arra hivatottak, szükségképpen annak a helyzete a legegészségesebb, s azt fenyegeti legkevésbé a belső viszály; amelynek ellenkező természetű vezetői vannak, annak a helyzete a legrosszabb.

GLAUKÓN

Bizony ez így van.

SZÓKRATÉSZ

Azt hiszed talán, hogy a mi neveltjeink, ha ezt hallják, nem fogadnak majd szót, s nem lesz hajlandó mindegyikük sorjában kivenni részét az államigazgatás gondjából, mikor a legtöbb időt úgyis egymás közt, a maguk tiszta világában tölthetik?

e GLAUKÓN

Nem hiszem, hiszen igazságos dolgot kívánunk igazságos érzésű emberektől. Az azonban bizonyos, hogy mindegyikük csupán kötelességből vállalja a vezetést, éppen ellenkezőleg, mint az államok mai vezetői.

SZÓKRATÉSZ

A helyzet az, kedves barátom, hogy ha a vezetésre hivatottaknak tudsz egy olyan életformát találni, amely több-
521 a bet ér, mint a vezetés, akkor megvalósítható egy olyan állam, amely jól van igazgatva: csakis ebben az államban fognak a vezető helyre kerülni az igazi gazdagok, akik nem aranyban, hanem abban gazdagok, amire a boldog embernek szüksége van, hogy gazdag legyen: erényes és okos életelvekben. De ha koldusok és magánvagyonra éhes emberek lepik el a közügyeket, akik azt hiszik, hogy onnan kell az áhított jót elrabolniuk, akkor már nem lehetséges; mert ha a vezető méltóság harcok központjába kerül, akkor ez a belső testvérháború nemcsak őket, hanem az egész államot tönkreteszi.

b GLAUKÓN

Nagyon igaz.

SZÓKRATÉSZ

De ismersz-e olyan életformát, amely megveti a politikai vezérkedést, az igazi filozófusén kívül?

GLAUKÓN

Zeuszra, nem én.

SZÓKRATÉSZ

Másfelől pedig kívánatos, hogy csak olyanok vállalkozzanak a vezetésre, akik nem szerelmesek belé, mert különben a vetélytársak beléjük kötnek.

GLAUKÓN

Így van.

SZÓKRATÉSZ

Ki mást fogsz tehát arra kényszeríteni, hogy az állam őrzésére vállalkozzon, mint azt, aki a legtájékozottabb azokban a dolgokban, amelyek az állam tökéletes működését biztosítják, s akinek emellett más kitüntetései és a politikus életnél jobb életlehetőségei is vannak?

GLAUKÓN

Senkit.

MILYEN TUDOMÁNYOKKAL KELL NEVELNÜNK A FILOZÓFUST?

c VI. SZÓKRATÉSZ

Akarod-e tehát, hogy most már azt vizsgáljuk meg: milyen úton-módon tehetünk szert ilyen emberekre, s hogyan vezetheti fel őket valaki a napfényre, mint ahogyan az Alvilágból állítólag egyesek följutottak az istenekhez?*

GLAUKÓN

Hogyne akarnám!

SZÓKRATÉSZ

Csakhogy ez, úgy gondolom, nem olyan egyszerű ügy, mint a játékcserép* fordulása, hanem ez a lélek átvezetése az éjjeli sötétségű nappalból az igaziba, azaz a létezőhöz felvezető útra, amelyet igazi filozófiának nevezünk.

GLAUKÓN

Bizonyára.

SZÓKRATÉSZ

d Nem kell-e tehát azt vizsgálnunk, hogy melyik tudománynak van ekkora ereje?

GLAUKÓN

De igen.

SZÓKRATÉSZ

Melyik tudomány lehet tehát az, Glaukón, amely a lelket a keletkezőtől a létező felé vonja? S mikor ezt mondom, eszembe jut a következő dolog: nem mondtuk-e, hogy az őröknek ifjúkorukban a háborúra kell magukat edzeniük?

GLAUKÓN

De mondtuk.

SZÓKRATÉSZ

Annak a tudománynak tehát, amelyet keresünk, a fentebb említett értéken kívül még más előnyt is nyújtania kell.

GLAUKÓN

Melyiket?

Szókratész

Azt, hogy ne legyen haszontalan egy harcos férfinak.

Glaukón

Kell bizony, ha ez lehetséges.

e Szókratész

Nos, fentebb testgyakorlással és zenével neveltük őket.

Glaukón

Úgy van.

Szókratész

Márpedig a testgyakorlás a keletkezővel és az elmúlóval foglalkozik, hiszen a test növekedésére és fogyására ügyel fel.

Glaukón

Úgy látszik.

Szókratész

522 a Ez tehát aligha lesz az a tudomány, amelyet keresünk.

Glaukón

Nem.

Szókratész

Akkor talán a zene, abban a mértékben, ahogy az imént tárgyaltuk?

Glaukón

De hiszen a zene, ha emlékszel, csupán a testgyakorlás ellensúlyozására szolgált: jó szokásokkal nevelte az őröket; az összhangzattal bizonyos jó szellemet, de nem

tudományt, oltott beléjük; az ütemmel pedig lelki egyensúlyt, s a beszédekben más, ezekkel testvérviszonyban lévő lelki tulajdonságokat nyújtott, részint azokban, amelyek meseszerűek, részint azokban, amelyek már valószerűbbek; de tudománynak, amely olyas-
b féle cél felé vezetne, aminőt te most keresel, nyoma sem volt benne.

SZÓKRATÉSZ

A lehető legpontosabban emlékeztetsz minderre; valóban, ilyesmit nem tartalmazott. De hát, drága Glaukónom, miről lehet akkor szó? Mert hiszen például a mesterségeket mind igen alantas értékűeknek találtuk.

GLAUKÓN

Igaz. Miféle tudomány marad tehát még, ha a zenét, a testgyakorlást és a mesterségeket kirekesztjük?

SZÓKRATÉSZ

Tudod mit? Ha ezeken kívül egyet sem tudunk találni,
c keressünk egy olyat, amely mindegyikkel összefüggésben van.

GLAUKÓN

Ugyan melyiket?

SZÓKRATÉSZ

Például azt az egyetemes jellegű tudományt, amelyet minden mesterség, gondolatmenet és tudomány alkalmaz, s amelyet elsősorban kell mindenkinek tanulnia.

GLAUKÓN

Melyik az?

SZÓKRATÉSZ

Az a szerény tudomány, amellyel fel tudjuk ismerni az egyet, kettőt, hármat; röviden szólva: a számok és a számolás tudománya, vagy nem úgy áll-e a dolog velük, hogy minden mesterség és tudomány kénytelen hozzájuk folyamodni?

GLAUKÓN

De igen.

SZÓKRATÉSZ

Tehát a hadtudomány is?

GLAUKÓN

Feltétlenül.

d SZÓKRATÉSZ

Akkor pedig ugyancsak nevetséges hadvezérnek tünteti fel Agamemnónt Palamédésznek az egyes tragédiákban való szereplése.* Nem emlékszel? Azt állítja magáról, hogy ő találta fel a számolást, s ennek segítségével ő osztotta be rendekbe Trója előtt a hajótábort, ő számolta meg a hajókat s minden egyebet; mintha bizony azelőtt meg sem lettek volna számolva, s mintha Agamemnón azt se tudta volna, hány lába van – ha egyszer nem tudott számolni. Márpedig akkor, mit gondolsz, milyen hadvezér lehetett?

GLAUKÓN

Különös hadvezér, ha ez igaz volna.

e VII. SZÓKRATÉSZ

Szóval mint elengedhetetlen tudományt követeljük meg a hadvezértől, hogy értsen a számvetéshez és a számoláshoz?

GLAUKÓN

Sokkal inkább, mint bármit, ha azt várjuk tőle, hogy csak valamit is értsen a hadrendhez, jobban mondva, hogy általában embernek számítson.

SZÓKRATÉSZ

Szóval te is úgy gondolkodsz erről a tudományról, mint én?

GLAUKÓN

Hogyan?

523 a SZÓKRATÉSZ

Úgy látszik, azok közé az általunk keresett tudományszakok közé tartozik, amelyek természetüknél fogva a megismerés felé vezetnek, csakhogy senki sem alkalmazza helyesen, pedig mindenképpen a lényeg felé vonz bennünket.

GLAUKÓN

Hogy érted ezt?

SZÓKRATÉSZ

Megpróbálom a dolgot megvilágítani úgy, ahogy én látom. S amit én a magam szempontjából az említett célra vezetőnek vagy pedig nem ilyennek értelmezek, azt – a kutatáshoz csatlakozva – te is erősítsd meg vagy utasítsd el, hogy ezt a kérdést is világosabban lássuk, vajon úgy áll-e, ahogy sejtem.

GLAUKÓN

Add elő a nézetedet.

SZÓKRATÉSZ

Előadom tehát, ha ide figyelsz. Az érzékelések egy része
b nem ösztönzi a gondolkodást kutatásra, mert ez esetben maga az érzékelés is elég biztosan dönt; más része viszont mindenképpen a kutatásra sürgeti, minthogy itt az érzékelés semmi egészséges eredményt sem tud elérni.

GLAUKÓN

Nyilván a távolról látszó tárgyakra s az árnyékképekre gondolsz.

SZÓKRATÉSZ

Egyáltalában nem találtad el, hogy mit akarok mondani.

GLAUKÓN

Mire gondolsz hát?

SZÓKRATÉSZ

A nem ösztönző érzékelések azok, amelyek nem csapnak
c át egyszersmind az ellentétes érzékelésbe is; amelyek pedig átcsapnak, azokat ösztönzőknek tartom, mert ez esetben az érzékelés éppúgy mutatja az ellentétet is, már aztán akár közelről történik, akár távolról. De mindjárt világosabban látod majd, hogy mit mondok. Itt van ez a három ujjam, a legkisebb, a második és a középső.

GLAUKÓN

Látom.

SZÓKRATÉSZ

Amit pedig róluk mondok, azt vedd úgy, hogy egészen közelről látod. Nomármost, figyeld meg a következő dolgot.

GLAUKÓN
Mit?

d SZÓKRATÉSZ
Mindegyiket egyformán ujjnak látjuk, s e tekintetben nincs is különbség, akár a középen van, akár a szélen, akár fehér, akár fekete, akár vastag, akár vékony, és így tovább. Mert mindez esetben a legtöbb ember lelke nem kényszerül megkérdezni a gondolkodást, hogy mi is hát az ujj; mert hiszen a látás egyetlen esetben sem jelzi neki egyidejűleg, hogy az ujj ellenkezője is lehet annak, ami az ujj.

GLAUKÓN
Bizony nem.

SZÓKRATÉSZ
e Akkor viszont csak természetes, hogy az ilyen érzékelés a gondolkodást nem ösztönzi, és nem keltegeti.

GLAUKÓN
Természetes.

SZÓKRATÉSZ
De menjünk tovább. Vajon az ujjak nagyságát és kicsiségét eléggé látja-e a látás, s nem jelent-e neki különbséget, hogy valamelyik ujj a középen vagy a szélen van-e? S éppúgy: a vastagságot és a vékonyságot, s a puhaságot és a keménységet eléggé érzi-e a tapintás? S a többi érzékelés is nem fogyatékosan jelzi-e benyomásait?
524 a Nem inkább a következőképp működik-e minden érzékelés? Mindenekelőtt, a keménységre vonatkozó érzékelés vonatkozik a puhaságra is, tehát azt jelenti a lélek-

nek, hogy ugyanazt a dolgot keménynek is meg puhának is érzi.

GLAUKÓN
Úgy van.

SZÓKRATÉSZ
Nem habozik-e aztán szükségképp ilyen esetekben a lélek arra nézve, hogy mit is jelez az érzékelés keménynek, mikor ugyanazt puhának is mondja; s hogy mit nevez a könnyűségre és nehézségre vonatkozó érzékelés könnyűnek és nehéznek, mikor a nehezet könnyűnek is s a könnyűt nehéznek is jelzi?

b GLAUKÓN
Hát bizony ezek a léleknek szóló jelentések elég furcsák, és vizsgálatra szorulnak.

SZÓKRATÉSZ
Természetes tehát, hogy ily esetekben a lélek elsősorban a számolást és a gondolkodást iparkodik segítségül hívni, s megállapítani, hogy minden egyes dolog, amiről hírt kapott, egy vagy kettő-e.

GLAUKÓN
Így van.

SZÓKRATÉSZ
Mármost, ha kettőnek látjuk, akkor nyilván mindegyik: más és mindegyik: egy.

GLAUKÓN
Igen.

SZÓKRATÉSZ

Ha tehát mindegyik: egy, s a kettő együtt: kettő, akkor a kettőt a lélek egymástól elválasztva fogja gondolni;
c mert ha elválaszthatatlanok volnának, akkor nem kettőnek, hanem csak egynek gondolná őket.

GLAUKÓN

Helyes.

SZÓKRATÉSZ

S aztán a látás is látott nagyot is meg kicsit is, mint mondtuk, csakhogy nem elválasztva, hanem valahogy összekeveredve. Nem igaz?

GLAUKÓN

De igen.

SZÓKRATÉSZ

Ennek a tisztázása céljából volt aztán kénytelen a gondolkodás a nagyot és kicsit meglátni, csakhogy nem összekeveredve, hanem szétválasztva, éppen ellenkezőleg, mint a látás.

GLAUKÓN

Úgy van.

SZÓKRATÉSZ

Körülbelül így merült fel tehát először az a kérdés, hogy mi is hát tulajdonképp a nagy és a kicsi.

GLAUKÓN

Bizonyára.

Szókratész

S így aztán az egyiket ésszel felfoghatónak, a másikat láthatónak neveztük.

d Glaukón

Nagyon helyes.

VIII. Szókratész

Nos, ezekre akartam én célozni az imént is azzal, hogy az egyik ösztönöz a gondolkodásra, a másik pedig nem, amennyiben azt, ami a vele ellentétessel egyidejűleg esik az érzékelés körébe, ösztönzőnek, ami pedig nem, azt nem gondolkodást ébresztőnek határoztam meg.

Glaukón

Most már értem, s így is gondolom.

Szókratész

S vajon a szám és az egy melyik csoportba tartozik?

Glaukón

Nem értlek.

Szókratész

e Következtess csak a fentebb mondottakból. Ha az egyet a maga valóságában elég világosan lehet látni, vagy valamely más érzékünkkel felfogni, akkor ez nem vezet bennünket a lényeg felé, ahogy ezt az ujj példájában is mondtuk; ha azonban vele együtt mindig valami ellentéteset is látunk, úgyhogy nem látszik inkább egynek, mint az ellentétének, akkor már a felülvizsgálóra van szükség, s vele szemben a lélek habozni és keresni kényszerül, unszolva magában a gondolkodást, s ismételten
525 a azt kérdezni, hogy mi is hát tulajdonképpen az egy; s így

aztán az eggyel foglalkozó tudomány azok közé tartozik, amelyek a létező szemlélete felé vezetnek és fordítanak bennünket.

GLAUKÓN

Márpedig nem utolsósorban éppen az egynek a látása mutatja ezt: egyszerre ugyanazt a dolgot egynek is meg végtelen sokaságúnak is látjuk.

SZÓKRATÉSZ

Ha pedig így áll a dolog az eggyel, akkor ugyanígy áll valamennyi számmal.

GLAUKÓN

Így van.

SZÓKRATÉSZ

Márpedig az egész számtan és számelmélet a szám körül forog.

GLAUKÓN

Igen.

b SZÓKRATÉSZ

Ezek pedig nyilván az igazság felé vezetnek bennünket.

GLAUKÓN

Méghozzá rendkívüli mértékben.

SZÓKRATÉSZ

Úgy látszik tehát, hogy azok közé a tudományok közé tartoznak, amelyeket keresünk; mert a hadvezérnek a hadrend miatt kell megtanulnia őket, a filozófusnak pedig azért, hogy – a keletkezés világából felemelkedve

– a lényeget ragadhassa meg, mert különben sohasem lehet igazi számoló.

GLAUKÓN

Ez bizony így van.

SZÓKRATÉSZ

Márpedig a mi őreink katonák és filozófusok egy személyben.

GLAUKÓN

Így van.

SZÓKRATÉSZ

Ennek a tanulmánynak a folytatását tehát, Glaukónom, nagyon érdemes volna törvénnyel kötelezővé tenni, s azokat, akik az államban a legmagasabb állások betöltésére vannak hivatva, rávenni arra, hogy forduljanak a számtan felé, s foglalkozzanak vele, de ne csak úgy felületesen, hanem egészen addig, amíg tisztán elméleti úton el nem érnek a számok természetének meglátásához, nem azért, hogy azt adásvétel céljából mint kereskedők és szatócsok hasznosítsák, hanem hadászati okokból, s azért, hogy maga a lélek könnyen forduljon el a keletkezés világától az igazság és a létezés felé.

GLAUKÓN

Nagyon helyesen mondod.

SZÓKRATÉSZ

S csak most, hogy a számolás tudományát jellemeztük, értem meg igazán, milyen nagyszerű és milyen sokféle tekintetben jelenthet hasznot a mi célunk érdekében, persze ha az ember a megismerés, nem pedig a szatócskodás céljából foglalkozik vele.

GLAUKÓN

Milyen értelemben?

SZÓKRATÉSZ

Abban, mint az imént már mondtuk is, hogy a lelket a magasba vezeti, s kényszeríti, hogy magukról a számokról beszéljen, mert soha nem tűri, hogy valaki a lélek
e előtt fejtegetései közben látható és tapintható testet bíró számokkal hozakodjon elő. Hiszen tudod, hogy akik ehhez a tudományhoz értenek, azok, ha valaki az egyet megpróbálná gondolatban felosztani, kinevetnék és elutasítanák, s ha te fel akarnád darabolni, ők megszoroznák, mert mindenképpen el akarnák kerülni, hogy az egy valaha is ne egynek, hanem sok részből állónak lássék.

GLAUKÓN

Nagyon igazad van.

526 a SZÓKRATÉSZ

S mit gondolsz, Glaukón, ha valaki azt kérdezné tőlük: „Miféle számokról beszéltek ti, szerelmes barátaim, ahol az egy olyan, amilyennek ti állítjátok: egyik a másikkal teljesen egyenlő, köztük a legkisebb különbség sincs, s egyik sem osztható részekre?", vajon mit válaszolnának erre?

GLAUKÓN

Bizonyára azt, hogy ők arról beszélnek, amiről csak gondolkodni lehet, és amihez semmiféle más módon nem lehet hozzányúlni.

SZÓKRATÉSZ

b Látod tehát, kedves barátom, valóban nagy szükségünk

van erre a tudományra, ha egyszer a lelket arra szorítja, hogy magával a gondolkodással közeledjék a tiszta igazsághoz.

GLAUKÓN

Márpedig nagyon is ezt teszi.

SZÓKRATÉSZ

Hát azt megfigyelted-e már, hogy akiknek tehetségük van a számtanhoz, azok úgyszólván minden tanulmányban igen éles eszűek; a nehézfejűek pedig, ha ezen nevelkednek, és ebben edzik a szellemüket, ha semmi egyéb hasznuk nem lesz is belőle, annyit bizonyára elérnek, hogy élesebb lesz a felfogásuk, mint azelőtt volt?

GLAUKÓN

Így is van.

c SZÓKRATÉSZ

Úgy gondolom viszont, nem könnyen és nem sok tanulmányt tudnál említeni, amely a tanulónak és a vele foglalkozónak nagyobb nehézséget támasztana, mint éppen ez.

GLAUKÓN

Nem bizony.

SZÓKRATÉSZ

Mindebből az okból tehát nem szabad elhanyagolnunk ezt a tanulmányt, hanem a legtehetségesebb embereket ebben kell nevelnünk.

GLAUKÓN

Én is helyeslem.

IX. SZÓKRATÉSZ

Ez legyen tehát az első tudomány, amiben megállapodunk; lássuk most már a másodikat, amely ezzel összefügg, hogy megfelel-e nekünk.

GLAUKÓN

Melyik az? Talán bizony a mértanra gondolsz?

SZÓKRATÉSZ

Igen, arra.

d GLAUKÓN

Ha a hadászattal való kapcsolatait tekintjük, nyilvánvaló, hogy megfelel; mert a táborhelyek kijelölése, a megerősített pontok megszállása, a csapatok összevonása és széthúzása, s a seregnek harcban vagy menet közben való különféle alakulatai tekintetében nagy különbséget jelent, hogy valaki jártas-e a mértanban vagy sem.

SZÓKRATÉSZ

Csakhogy erre a célra a mértannak és a számtannak egy kis részecskéje is megteszi; de a nagyobb és előrehala-
e dottabb részéről kell megállapítanunk, hogy a mi célunkra irányul-e, tehát előmozdítja-e azt, hogy a jó ideáját könnyebben megpillantsuk. Szerintünk ugyanis minden erre irányul, ami a lelket ama hely felé való fordulásra kényszeríti, ahol a létező legáldottabb része van, amelyet a léleknek mindenáron meg kell pillantania.

GLAUKÓN

Nagyon helyesen mondod.

SZÓKRATÉSZ

Más szóval: ha a létezés szemléletére kényszerít bennünket, akkor megfelel; de ha a keletkezés szemléletére, akkor nem felel meg.

GLAUKÓN

Legalábbis miszerintünk.

527 a SZÓKRATÉSZ

Legalábbis azt tehát nem fogják kétségbe vonni, akik egy csöppet is járatosak a mértanban, hogy ennek a tudománynak egészen más az értelme, mint ahogy a vele foglalkozók a róla szóló fejtegetésekben beszélni szoktak.

GLAUKÓN

Hogyan?

SZÓKRATÉSZ

Nagyon nevetségesen és erőszakoltan beszélnek: minden kifejezésüket mintegy cselekvés közben és cselekvés céljából alkotják, s így mondják aztán, hogy négyszögesíteni, hozzáilleszteni, hozzáadni, és így tovább, holott b pedig az egész tudományt a megismerés céljából művelik.

GLAUKÓN

Feltétlenül.

SZÓKRATÉSZ

De nem kell-e ezenkívül még másban is megegyeznünk?

GLAUKÓN

Miben?

SZÓKRATÉSZ

Hogy az örökké létezőnek, nem pedig a valamikor keletkezőnek és elmúlónak a megismerése céljából művelik a mértant.

GLAUKÓN

Ebben könnyű megegyeznünk, a mértan valóban az örökké létezőnek a megismerése.

SZÓKRATÉSZ

A lelket tehát, derék barátom, az igazság felé húzza, és filozófus-gondolkodást alakít ki benne, hogy felfelé törekedjünk abban, amiben most – bár nem kellene – lefelé tartunk.

GLAUKÓN

A lehető legnagyobb mértékben.

c SZÓKRATÉSZ

A lehető legnagyobb mértékben biztosítanunk kell tehát, hogy a boldog állam lakói semmiképpen se zárkózzanak el a mértantól. Mert még a mellékes haszna sem kicsinylendő.

GLAUKÓN

Ugyan melyik?

SZÓKRATÉSZ

Először is az, amit már említettél a hadászattal kapcsolatban; aztán meg tudjuk, hogy mindenféle tudomány könnyebb befogadása szempontjából is kimondhatatlan különbség, hogy valaki foglalkozott-e mértannal vagy nem.

GLAUKÓN
Úgy bizony, Zeuszra.

SZÓKRATÉSZ
Ezt jelöljük ki tehát második tantárgyul az ifjaknak?

GLAUKÓN
Igen, ezt.

CSILLAGÁSZAT

d X. SZÓKRATÉSZ
S harmadikul talán a csillagászatot jelöljük ki? Vagy nem helyesled?

GLAUKÓN
Én igen; mert ha az ember alaposan ismeri a hónapok és évek változásait, ez nemcsak a földművelésnek és a hajózásnak, hanem éppen annyira a hadvezetésnek is előnyére van.

SZÓKRATÉSZ
No, ez ugyan kedves dolog; az ember szinte azt hihetné, félsz a nagy tömegtől: rád ne fogják, hogy haszontalan tudományokra utasítod őket. Pedig valójában nem kicsinylendő dolog ám – csak nehezen hiszik el –, hogy
e ezekben a tanulmányokban mindegyikünk lelkének egy olyan szerve tisztul meg és éled fel, amely a többi foglalkozás hatása alatt lassanként tönkremenne és megvakulna, holott pedig ennek a megmentése tízezer szempár megmentésénél is fontosabb; hiszen csak ezzel láthatjuk meg az igazságot. Mármost, akik így gondolkoznak, azoknak a te felfogásod felettébb tetszeni fog; akik azon-

ban ezt sehogy sem értették meg, azok természetesen azt fogják gondolni, hogy badarságot beszélsz, mert hiszen e tanulmányoknak egyéb, említésre méltó hasznáról nem tudnak. Gondold tehát meg jó előre, melyik cso-
528 a porthoz akarsz szólni; vagy egyikhez sem, hanem főképp a magad kedvéért folytatod a beszélgetést, bár azért mástól sem irigyled, ha abból hasznot tud húzni.

GLAUKÓN

Ezt választom: főképp a magam kedvéért beszélek, kérdezek és felelek.

SZÓKRATÉSZ

Akkor visszakozz csak hátrafelé; az imént ugyanis nem helyesen választottuk meg a mértan után következő tantárgyat.

GLAUKÓN

Miért nem helyesen?

SZILÁRD TESTEK TANA

SZÓKRATÉSZ

b Mert a sík után azonnal a már körforgásban lévő testet vettük, mielőtt azt még önmagában tekintettük volna; holott pedig a második kiterjedés után a harmadikat kellett volna sorra vennünk. Ez pedig a kocka kiterjedése, s az, aminek mélysége is van.

GLAUKÓN

Úgy van; csakhogy ezt a tudományt, Szókratész, úgy látszik, még nem találták föl.

SZÓKRATÉSZ

Ennek két oka van; mivel egyetlen állam sem becsüli meg, igen lanyhán folyik a kutatás ebben az egyébként is nehéz tudományágban; aztán meg a kutatóknak felügyelőre volna szükségük, mert nélküle aligha érhetnek el eredményt; ilyen felügyelő azonban nehezen akad, de
c ha akadna is, a mai viszonyok közt az e területen kutatók felfuvalkodottságukban aligha fogadnának neki szót. De ha az egész állam közös erővel ügyelne fel rájuk, s megbecsülné ezt a tudományt, akkor ők is szót fogadnának, meg az állandó és kitartó kutatás következtében a tudomány alapelvei is megvilágosodnának; hiszen még ma is, amikor pedig a nagy tömeg, sőt azok a kutatók is, akiknek fogalmuk sincs a hasznosságáról, lenézik és gáncsol-
d ni igyekeznek, mindennek ellenére – vonzóerejénél fogva – növekedőben van; nem szabad tehát csodálkoznunk, hogy ennyire tért hódított.

GLAUKÓN

Az bizonyos, hogy ennek a tudománynak különös vonzóereje van. De mégis, világosabban fejtsd ki, amit mondtál. A síkkal foglalkozó tudományon mindenesetre a mértant értetted.

SZÓKRATÉSZ

Igen.

GLAUKÓN

Ezután először a csillagászatot említetted, de ezt később visszavontad.

SZÓKRATÉSZ

Igen, mert siettemben, hogy minél előbb mindenen túl legyünk, még lassabban haladok előre, bár tulajdonkép-

pen a mélységi kiterjedés elmélete következett volna, ezt átugrottam, mert ennek a kutatása még nagyon kezdetleges fokon áll, s a mértan után mindjárt a csillagászatot
e említettem, holott pedig ez már a testek mozgásával foglalkozik.

GLAUKÓN

Nagyon helyes.

SZÓKRATÉSZ

A csillagászatot tehát tegyük a negyedik helyre, mert hiszen számolnunk kell a most kihagyott tudománnyal, feltéve, hogy az állam ezt felkarolja.

GLAUKÓN

Helyes. Arra nézve pedig, Szókratész, hogy az imént megróttál, amiért a csillagászatot nagyon is köznapi
529 a értelemben dicsértem, íme, most kész vagyok a te felfogásodnak megfelelően dicsérni: meggyőződésem szerint mindenki előtt világos, hogy a lelket a magasba tekintésre kényszeríti, s innen arrafelé vonja.

SZÓKRATÉSZ

Lehet, hogy mindenki előtt világos, de előttem nem; én nem így látom a dolgot.

GLAUKÓN

Hát hogyan?

SZÓKRATÉSZ

Ahogy manapság foglalkoznak vele azok, akik filozófiai magaslatra akarják emelni, csak arra vezet, hogy lefelé irányítja a tekintetünket.

GLAUKÓN

Hogy érted ezt?

SZÓKRATÉSZ

Meg vagyok győződve róla, hogy te, a magad módja
b szerint, igen nemesen értelmezed az égi jelenségek tudományát; nyilván úgy képzeled, hogy ha valaki felfelé tekintve, a mennyezet díszítését szemléli, s ebből valamit tanul, az is az elméjével, nem pedig a szemével szemlélődik. Lehet, hogy helyesen is képzeled, s én vagyok az együgyű. Én ugyanis nem tudom elhinni, hogy bármely tudomány a fölfelé tekintésre tudná ösztönözni a lelket, csak éppen az, amely a létezővel és a láthatatlannal foglalkozik; s ha valaki akár tátott szájjal fölfelé vagy csukott szájjal lefelé próbál is valami érzékelhető dolgot megismerni, szerintem ezt soha meg nem ismerheti, hiszen tudományról ilyesmivel kapcsolatban nem lehet szó: annak a lelke nem felfelé, hanem lefelé
c tekint, ha mindjárt hanyatt fekve a földön, vagy hanyatt úszva a tengeren tanulmányozná is.

XI: GLAUKÓN

Ezt megérdemeltem; jogos volt a szemrehányás. De hogyan kell hát akkor szerinted – a mai módszerekkel ellentétben – tanulmányozni a csillagászatot, ha a tanulmánnyal használni akarunk kitűzött célunknak?

SZÓKRATÉSZ

A következőképpen. A csillagos ég díszítményeit, éppen mivel látható térben vannak, minden látható dolog közt
d a legszebbnek és legtökéletesebbnek kell ugyan tartanunk, mégis olyanoknak, amelyek nagyon is híján vannak a valóságnak, tehát annak a mozgásnak, amellyel a valóságos gyorsaság és a valóságos lassúság a valóságos számban és valamennyi valóságos formában egymás

közt mozog, s minden benne lévőt magával visz: mindezt csak ésszel és értelemmel lehet megragadni, látással nem: vagy talán azt gondolod, hogy igen?

GLAUKÓN

Semmi esetre sem.

SZÓKRATÉSZ

A csillagos ég díszítményeit tehát csak mint példát szabad felhasználnunk ama láthatatlan dolgok megismerése, mint ahogy például az ember elé kerülhetnek Daidalosztól, vagy más művésztől vagy festőtől pompásan megrajzolt és kidolgozott mértani ábrák is. Ha a mértanban jártas ember ezeket meglátná, talán kidolgozásukat illetőleg igen szépnek találná őket; ámde nevetségesnek tartaná oly célból való komoly tanulmányozásukat, hogy bennük az egyenlő, a kétszeres vagy másféle arány igazi értelmét fölfoghassa.

GLAUKÓN

Hogy is ne volna nevetséges!

SZÓKRATÉSZ

Nem gondolod-e, hogy az igazi csillagásznak ugyanez az érzése van, mikor a csillagok járását figyeli? Azt bizonyára elismeri, hogy az ég alkotója az égboltozatot és a rajta lévő csillagokat olyan gyönyörűen állította össze, amilyen gyönyörűen csak ilyen alkotást összeállítani lehet; de mit gondolsz, nem tartaná-e furcsának azt, ha valaki úgy vélekedne, hogy az éjjelnek a nappalhoz, mindkettőnek a hónaphoz, a hónapnak az évhez, s a többi csillagnak hozzájuk és egymáshoz való viszonya örökké ugyanúgy alakul, és soha semmiképp nem változik, holott pedig testük van és láthatók; s nem tartaná-e

furcsának, ha valaki mindenáron ezeknek az igazságát akarná megragadni?

GLAUKÓN

Ez bizony – most, hogy tőled hallom – nagyon valószínűnek látszik.

SZÓKRATÉSZ

A csillagászattal is tehát – akárcsak a mértannal – csupán
c az általuk felvetett kérdések kapcsán foglalkozunk, az égboltozaton lévő dolgoknak azonban békét hagyunk, ha azt akarjuk, hogy a csillagászattal való igazi foglalkozás útján lelkünknek természettől fogva értelmes részét, mely eleddig haszontalan volt, hasznossá tegyük.

GLAUKÓN

Bizony sokszorta nagyobb feladatot rósz ezzel ránk, mint ahogy manapság űzik a csillagászatot.

ÖSSZHANGZATTAN

SZÓKRATÉSZ

Azt hiszem, más tekintetben is ugyanilyen követelményeket kell támasztanunk, ha – mint törvényhozók – valamit használni akarunk.

XII. De tudsz-e még olyan tudományt említeni, amely idevág?

GLAUKÓN

Hamarjában nem tudok.

SZÓKRATÉSZ

A mozgás azonban – véleményem szerint – nemcsak

d egy, hanem több formát mutat fel. Valamennyit talán csak egy tudós tudná fölsorolni; kettőt azonban mi is tisztán látunk.

GLAUKÓN
Melyek azok?

SZÓKRATÉSZ
Az előbb említetten kívül ennek a megfelelője.

GLAUKÓN
Ugyan melyik?

SZÓKRATÉSZ
Valószínű, hogy miképp a csillagászatra a szem, úgy van alkotva az összhangzatban nyilvánuló mozgás felfogására a fül; s ez a két tudomány egymásnak édestestvére, mint ezt Püthagoraszék mondják, s mi is, Glaukónom, elismerjük. Vagy mi egyebet mondjunk?

GLAUKÓN
Ezt.

SZÓKRATÉSZ
Minthogy pedig a feladat igen sokoldalú, tudakoljuk meg tőlük, mit tartanak erről, s van-e ezenkívül még más mondanivalójuk is. Mi ennek ellenére ugyis kitartunk álláspontunk mellett.

GLAUKÓN
Melyik mellett?

SZÓKRATÉSZ
Hogy növendékeink ne akarjanak ebben valami tökélet-

len ismeretre szert tenni, s olyanra, amely nem jut el ahhoz a célhoz, amelyhez mindennek el kell jutnia,
531 a ahogy az imént a csillagászatról is mondtuk. Vagy nem tudod-e, hogy az összhangzattanban is hasonló eljárást szoktak követni? Ők is hiábavaló munkát végeznek – akárcsak a csillagászok –, mikor a hallható összhangokat és hangokat méregetik egymáshoz.

GLAUKÓN

Az istenekre, így van; pedig elég nevetséges dolog, mikor bizonyos szoros hangokról beszélnek, s úgy hegyezik a fülüket, mintha csak a szomszédok beszélgetését akarnák ellesni; egyesek aztán azt állítják, hogy még mindig hallanak közben valami hangot, s hogy ez az a legkisebb hangköz, amelyet mértékegységül kell használni; mások pedig ezt kétségbe vonják, s erősködnek,
b hogy a két hang teljesen azonos; a fülét azonban mindegyik többre tartja, mint az eszét.

SZÓKRATÉSZ

Te persze azokról a derék emberekről beszélsz, akik a húrokat keverik bajba, fogják kínvallatásra, és feszítik csigára. De hogy hosszúra ne nyúljon a képes beszéd – esetleg a pengető vesszővel rájuk mért ütésekről, az ellenük emelt vádakról, s a húrok tagadásáról és hetyke feleletéről –, abbahagyom a képes beszédet, s kijelentem, hogy én nem ezekre gondolok, hanem azokra, aki-
c ket – mint az imént mondtuk – az összhangzatról meg akarunk kérdezni. Ezek tudniillik ugyanazt teszik, amit a csillagászat hívei; a hallható összhangokban lévő számokat keresik, ámde azoknak a kérdéseknek a vizsgálatáig nem jutnak el, hogy mely számok tekinthetők összhangzóknak, s melyek nem, s melyik miért.

GLAUKÓN

Ördöngös egy dolog, amit mondasz.

SZÓKRATÉSZ

S nagyon hasznos a szép és jó keresése szempontjából; de haszontalan, ha az ember másképp űzi.

GLAUKÓN

Valószínű.

MINDEN TUDOMÁNY MÉG CSAK BEVEZETÉS A DIALEKTIKÁBA

XIII. SZÓKRATÉSZ

d Én azt hiszem, már maga az is, ha a tárgyalt tudományok kutatása elérkezik az egymás összefüggésének és rokonságának felismeréséig, s ha összegzik mindazt, aminek alapján egymással összefüggenek, jelent valamit az elérendő cél megvalósítására, s a fáradság nem hiábavaló, noha egyébként hiábavaló volna.

GLAUKÓN

Én is így sejtem. De hát roppant feladat ez, Szókratész, amit mondasz.

SZÓKRATÉSZ

Az előjátékra érted vagy mire? Vagy ne tudnánk, hogy mindez csupán előjátéka annak a dallamnak, amelyet meg kell tanulnunk? Hiszen csak nem gondolod, hogy
e akik e tudományokban otthonosak, már kész dialektikusok is?

GLAUKÓN

Zeuszra, nem; nagyon kevés ilyen van azok közt, akikkel találkoztam.

SZÓKRATÉSZ

Márpedig akik nem képesek egy beszélgetést megindítani és folytatni, tudhatnak-e valaha abból valamit, aminek a tudását mi megköveteljük?

GLAUKÓN

Ez sem lehetséges.

532 a SZÓKRATÉSZ

Nem ez-e hát, Glaukón, az a bizonyos dallam, amelyet a dialektika játszik? Ezt, amely a gondolati világba tartozik, veszi mintául a látás ereje, amelyről azt mondtuk, hogy már magukra az élőlényekre, magukra a csillagokra, s végül magára a napra is megpróbál tekinteni. Ugyanígy van itt is: mikor valaki a dialektikával – minden érzékelés kizárásával s az ész segítségével – próbál
b minden egyes létezőt megközelíteni, s nem nyugszik addig, amíg magát a valóságos jót magával a gondolkodással meg nem ragadja: akkor érkezik el az ésszel felfogható dolgok végére, miként ama másik a látható dolgok végére.

GLAUKÓN

Mindenesetre így van.

SZÓKRATÉSZ

S ezt az utat nem dialektikának nevezed?

GLAUKÓN

De igen.

SZÓKRATÉSZ

A bilincsekből való felszabadulást, az árnyékoktól a szobrok és a fény felé való fordulást, valamint a föld alatti barlangokból a napfényre való fölmenetelt – bár
c itt is egyelőre a lélek nem képes az élőlényekre, a növényekre és a nap fényére tekinteni, hanem csupán a vízben mutatkozó isteni tükörképekre és a létező dolgok árnyékaira, de persze már nem olyanokra, amelyeket a naphoz viszonyítva csak másodrendű fény vetít oda –, mindezt a képességet az említett tudományokkal való foglalkozás nyújtja; valamint azt is, hogy a lélek legjobb része a létezőkben található legnagyobb jó szemléletéhez tud felemelkedni, éppúgy, mint amott a test legvilágosabban látható része a testi és látható világban találha-
d tó legfényesebb dolgok szemléletéhez.

GLAUKÓN

Jó, elfogadom így. Bár mindenképpen úgy érzem, hogy nehéz elfogadnom; másfelől pedig el nem fogadnom is nehéz volna. Mindazonáltal – hiszen nemcsak most kell erről hallanunk, hanem többször is vissza kell rá térnünk – tegyük fel, hogy a dolog úgy áll, ahogyan most mondjuk, s térjünk át a tulajdonképpeni dallamra, s tárgyaljuk meg éppúgy, mint az előjátékot. Fejtsd ki
e tehát, miben áll a dialektika ereje, milyen változatai és útjai vannak: nyilván ezek vezetnek majd el oda, ahova ha elérkezünk, vándorlásunkban megpihenhetünk, és utunk végére juthatunk.

533 a SZÓKRATÉSZ

Ide már, kedves Glaukónom, aligha fogsz tudni követni – bár az én igyekezetemben nem lesz hiány –, pedig itt

már nemcsak annak a képét látnád meg, amiről beszélünk, hanem magát az igazságot is, legalábbis ahogy én látom, persze, hogy helyesen-e vagy sem, ezt most nem érdemes bizonyítgatni, de hogy valami hasonlót fogunk megpillantani, ezt bátran állíthatjuk. Nem igaz?

GLAUKÓN
Dehogynem.

SZÓKRATÉSZ
Valamint azt is, hogy csupán a dialektika ereje képes ezt megmutatni annak, aki az imént tárgyalt tudományokban jártas, mert ez semmiféle más módon nem lehetséges.

GLAUKÓN
Ezt is nyugodtan állíthatjuk.

A DIALEKTIKA CÉLJA A JÓ MEGISMERÉSE

SZÓKRATÉSZ
Azt az állításunkat tehát bizonyára senki sem vonhatja
b kétségbe, hogy az egyes dolgok lényegét valami egészen más tudományos eljárás igyekszik minden esetre kiterjedően és módszeresen megragadni. Mert hiszen a másféle művészetek egy része csak az emberek véleményeivel és vágyaival van összefüggésben, s a keletkezésekre és összetételekre, vagy a növekvő és összerótt dolgok ápolására irányul; a többi meg, amiről azt mondtuk, hogy a létezőből valamit meg tud ragadni – a
c mértan és a vele rokon tudományok –, nyilvánvalóan csak mintegy álmodozik a létező felől, de képtelen éber szemmel látni mindaddig, amíg olyan

feltevésekkel dolgozik, amelyeket érintetlenül hagy, mert nem tud róluk számot adni. Mert ha az ember olyasmiből indul ki, amit maga sem tud, s aminek a vége és a közbeeső része olyasmiből szövődik, amit maga sem tud: ugyan miképp lehetne az ilyen megegyezésből valaha is tudomány?

GLAUKÓN

Ez bizony nem lehetséges.

XIV. SZÓKRATÉSZ

Egyedül a dialektika módszere halad tehát így – elvetve
d a feltevéseket – a kezdet felé, hogy így szilárddá legyen; a léleknek a barbárság pocsolyájába alávetett szemét pedig lassanként húzza és vezeti felfelé, s közben munkatársul és segítőül felhasználja az említett művészeteket, melyeket szokásból ugyan sokszor tudománynak nevezünk, de amelyekre tulajdonképp más név illenék, ami világosabb dologra utal, mint a vélemény, viszont
e sötétebbre, mint a tudomány; valahol föntebb értelemnek mondtuk; egyébként az elnevezésről kár vitázniuk azoknak, akik oly fontos kérdésekkel foglalkoznak, mint mi.

GLAUKÓN

Bizony kár.*

SZÓKRATÉSZ

Elég lesz tehát, ha – mint fentebb – az első részt tudo-
534 a mánynak, a másodikat értelemnek, a harmadikat hiedelemnek, s a negyediket találgatásnak nevezzük; e két utóbbi: vélemény, a két előbbi pedig: megismerés; a vélemény a keletkezésre, a megismerés pedig a létezésre vonatkozik; s ahogyan viszonylik a létezés a keletkezés-

hez, úgy viszonylik a megismerés a véleményhez; s ahogy a megismerés a véleményhez, akképpen a tudomány a hiedelemhez, s az értelem a találgatáshoz; de már azoknak a dolgoknak a viszonyát, amelyekre mindeme fogalmak vonatkoznak, valamint e két osztály mindegyikének – a véleménnyel elérhetőnek és a gondolkodással fölfoghatónak – két-két részre osztását, kedves Glaukónom, hagyjuk el, nehogy ez még sokszorta hosszabb fejtegetésekkel árasszon el bennünket, mint az előbbiek voltak.

b GLAUKÓN

Én a magam részéről a többire nézve – amennyire követni tudlak – egyetértek.

SZÓKRATÉSZ

S dialektikusnak bizonyára azt nevezed, aki minden dolog lényegének az értelmét meg tudja ragadni! S aki ezt nem tudja, arról azt állapítod meg, hogy – amennyiben önmagának és másnak valamiről nem tud számot adni – erről a dologról nincs igazi fogalma?

GLAUKÓN

Hogy is mondhatnék mást?

SZÓKRATÉSZ

Nos, ugyanígy áll a dolog a jó tekintetében is: aki a jó ideáját – minden egyéb fogalomtól elkülönítve – okfej-
c téssel nem tudja meghatározni; s aki – mint a csatában – magát minden akadályon átvágva, s azzal a szándékkal, hogy ne látszat, hanem valóság alapján nyomozza azt ki, mindez igyekezetében nem tud botlás nélküli gondolkodással átvergődni: arról bizonyára azt fogod megállapítani, hogy sem magát a jót nem ismeri, sem egyáltalában

másféle jót; s ha valamiképpen eléri is a jó képmását, azt csak véleményével, nem pedig tudománnyal éri el, s
d egész földi életet átálmodva és átaludva, még mielőtt itt felébredne, máris a Hadészba érkezik, s ott aztán végképp elalszik.

GLAUKÓN

Zeuszra, ezt fogom mondani.

SZÓKRATÉSZ

Ha azonban tulajdon gyermekeidet, akiket most csak képzeletben táplálsz és nevelsz, egyszer valósággal föl kellene nevelned, azt hiszem, aligha engednéd meg, hogy értelem nélkül – akárcsak az értelmetlen vonalak – vezessék az államot, s intézzék a legfőbb ügyeket.

GLAUKÓN

Nem bizony.

SZÓKRATÉSZ

Bizonyára törvénnyel fogod tehát elrendelni, hogy legelsősorban arra a műveltségre törekedjenek, amelynek alapján képesek lesznek tudós módra kérdéseket feltenni és feleleteket adni.

e GLAUKÓN

El fogom rendelni törvénnyel, veled egyetértésben.

SZÓKRATÉSZ

Elhiszed-e tehát, hogy a dialektika a tudományok csúcsán mint az oromkő, úgy nyugszik, és hogy nála magasabbra józan ésszel semmiféle tudományt sem lehet
535 a helyezni, mert hiszen a tudományok rendszerének itt vége van?

GLAUKÓN

Elhiszem.

XV. SZÓKRATÉSZ

Most már tehát csak az elosztás kérdése vár rád: kiknek és miképp osszuk ki e tudományokat.

GLAUKÓN

Világos.

SZÓKRATÉSZ

Nos, emlékszel ugye, hogy fentebb milyen embereket választottunk ki vezetőknek?

GLAUKÓN

Hogyne emlékezném?

SZÓKRATÉSZ

Vedd tehát úgy a dolgot, hogy általában itt is ugyanilyen természetű ifjakat kell kiválogatnunk: a legállhatatosabbakat és a legbátrabbakat kell előnyben részesítenünk,
b s lehetőség szerint a legszebb külsejűeket; ezenkívül azonban nemcsak nemes és feddhetetlen jelleműeket kell keresnünk, hanem azoknak a tulajdonságoknak is meg kell bennük lenni, amelyek ennek a nevelésnek kedveznek.

GLAUKÓN

Ugyan milyeneket kívánsz?

SZÓKRATÉSZ

Éles felfogóképességük legyen a tanulmányokra, derék barátom, s ne nehezen tanuljanak. Mert a lélek sokkal jobban elcsügged a kemény tanulmányokban, mint a testgyakorlásban: a fáradtság ott közelebb férkőzik a

lélekhez, mert csak őt éri, és nem oszlik meg közte és a test között.

GLAUKÓN

Igaz.

SZÓKRATÉSZ

c Azonkívül jó emlékezőtehetségű, törhetetlen akaratú és minden tekintetben munkaszerető ifjakat kell kikeresnünk. Mert különben hogyan volnának hajlandók testi fáradalmakat is vállalni, s ugyanakkor ilyen nehéz tanulmányt és szellemi foglalkozást kitartóan végezni?

GLAUKÓN

Bizony sehogy sem, hacsak minden tekintetben nem arra valók.

SZÓKRATÉSZ

A filozófia mai sikertelensége és meg nem becsülése pedig onnan ered, hogy – mint fentebb is mondtuk – nem érdeme szerint foglalkoznak vele: nem fattyúknak, hanem nemes születésűeknek kellene vele foglalkozniuk.

GLAUKÓN

Hogyhogy?

d SZÓKRATÉSZ

Először is, aki a filozófiára adja magát, annak a munkaszeretetben nem szabad sántikálnia, azaz félig munkaszeretőnek, félig pedig munkakerülőnek lennie. Ilyen például az az ember, aki szereti ugyan a tornát és a vadászatot, s minden testi fáradalmat szívesen vállal, de a tanulást nem szereti, másokat nem szívesen hallgat,

nincs benne kutató szellem, hanem minden ilyen dologra sajnálja a fáradságot. Persze sánta az is, aki minden munkaszeretetét a másik oldalra fordítja.

GLAUKÓN

Nagyon helyesen beszélsz.

SZÓKRATÉSZ

e S ugyanígy az igazsággal kapcsolatban is csonkának kell tartanunk azt a lelket, amely a szándékos hazugságot gyűlöli ugyan, s ezért nemcsak magára neheztel, hanem a mások hazudozásain is szörnyen fölháborodik, de már az akaratlan hazugságot nyugodtan eltűri, s ha mások tudatlanságon érik, ezen nem háborodik föl, hanem – mint egy disznó – élvezettel fetreng a tudatlanság sarában.

536 a GLAUKÓN

Minden bizonnyal

SZÓKRATÉSZ

S a józan önmérséklet, a bátorság, az emelkedett gondolkodás és az erény minden része szempontjából is felettébb szemmel kell tartanunk, hogy ki a fattyú s ki a nemes. Mert ha ezeket a szempontokat akár a magánember, akár az állam nem kíséri figyelemmel a fenti erényeket megkívánó feladatokban, anélkül, hogy észrevenné, sánta és fattyú barátokra, illetve vezetőkre támaszkodik.

GLAUKÓN

Ez bizony így van.

b SZÓKRATÉSZ

Nekünk tehát minderre éberen kell ügyelnünk; mert ha erre a hatalmas szellemi és testi feladatra erős testű és élénk szellemű ifjakat szemelünk ki, s ezeket neveljük, akkor egyfelől maga az igazságosság nem fog nekünk szemrehányást tenni, másfelől pedig az államot és az alkotmányt is épen meg fogjuk őrizni; ha viszont e feladatokra másféle egyéniségeket bocsátunk, akkor nemcsak mindennek az ellenkezőjét érjük el, hanem a filozófiára is még nagyobb gúnykacajt zúdítunk.

GLAUKÓN

Ez pedig szégyen volna.

SZÓKRATÉSZ

Az bizony. De én is úgy érzem, hogy most valami nevetséges dolog történt velem.

GLAUKÓN

Ugyan mi?

c SZÓKRATÉSZ

Egészen elfelejtettem, hogy mindez csak játék, és túlságos hévvel beszéltem. Beszéd közben ugyanis a filozófiára esett a tekintetem, s mivel láttam, hogy méltatlanul be van mocskolva, felháborodásomban, és azok ellen való haragomban, akik ennek az okai, úgy érzem, kissé keményebben mondtam azt, amit mondtam.

GLAUKÓN

Szó sincs róla; legalábbis rám, mint hallgatóra, nem tette ezt a benyomást.

SZÓKRATÉSZ

De rám, mint szónokra, igen. Ne felejtsük azonban el, hogy az előbbi kiválasztás alkalmával idősebbeket válogattunk ki, mert ez most nem volna helyénvaló; mert
d nem szabad hitelt adnunk Szolónnak, hogy az ember öregségében még sokat tud tanulni; sőt kevésbé tud tanulni, mint akár futni; ellenben minden nagy és gyakori fáradalom az ifjúságra vár.

GLAUKÓN

Szükségképpen.

A DIALEKTIKUSOK NEVELÉSE

XVI. SZÓKRATÉSZ

Mindazt tehát, ami a számtanhoz, a mértanhoz és ahhoz az egész előtanulmányhoz tartozik, amit a dialektika előtt kell megtanulni, még gyermekkorukban kell velük megismertetni, csakhogy az oktatásnak olyan formát kell adni, hogy a tanulás ne lássék kényszernek.

GLAUKÓN

Miért?

e SZÓKRATÉSZ

Mert a szabad embernek semmit sem szabad szolgai módon tanulnia. A testi fáradalmak ugyanis, ha mindjárt kényszer nyomása alatt szenvedi is el őket az ember, a testet nem teszik silányabbá; a lélekben azonban semmi erőszakosan megtanult ismeret nem marad meg.

GLAUKÓN

Ez igaz.

SZÓKRATÉSZ

537 a Ne erőszakkal oktasd tehát a gyermekeket a tanulmányokra, drága barátom, hanem játszva tanuljanak; már csak azért is, hogy könnyebben megfigyelhesd, melyiknek mire van hajlama.

GLAUKÓN

Van valami abban, amit mondasz.

SZÓKRATÉSZ

Nos, emlékszel-e, hogy azt mondottuk: még a háborúba is el kell vinni a gyermekeket lóháton, mint nézőket, sőt – ha valahol elég biztonságos a helyzet – egészen közel kell őket vezetni, hadd kóstolják meg a vért, mint a kutyakölykök?

GLAUKÓN

Emlékszem.

SZÓKRATÉSZ

Aki aztán mindebben: a fáradalmakban, tanulmányokban és veszélyekben a legleleményesebbnek mutatkozik, azt külön csoportba kell sorolni.

GLAUKÓN

S milyen életkorban?

b SZÓKRATÉSZ

Mikor a kötelező testgyakorlástól mentesülnek; mert ez az idő – akár két, akár három évig tart – kizár minden egyéb foglalkozást: a fáradtság és az álmosság ellensége a tanulmányoknak. S egyszersmind ez is egyik, s nem is legkisebb próbája annak, hogy a testgyakorlás közben melyik milyennek mutatkozik.

GLAUKÓN

Így van.

SZÓKRATÉSZ

Ez idő után a húszévesek közül kiválasztottak a többieknél nagyobb megbecsülésben részesülnek; azokat a tanulmányokat pedig, melyeket – mint gyermekek – nevelésük folyamán nagy összevisszaságban ismertek meg, most már olyan összefüggésben kell elébük tárni, hogy a tudományoknak egymással való benső összefüggését és a létező természetét átfogóan szemlélhessék.

GLAUKÓN

Legalábbis ez az egyetlen módszer, amely az ismereteket mindenkiben, aki hozzájuk jut, megszilárdítja.

SZÓKRATÉSZ

S azonkívül a legnagyobb próbája annak is, hogy kiben van dialektikai képesség, s kiben nincs; mert aki átfogóan tud valamit szemlélni, az dialektikus is, aki pedig nem tud, az nem az.

GLAUKÓN

Egyetértek veled.

SZÓKRATÉSZ

Mindezt állandóan figyelemmel kell kísérned; s aztán azokat, akik köztük minderre a legalkalmasabbak, s akik kitartóak a tanulmányokban, kitartóak a harcban, és egyéb törvényes kötelességekben, harmincadik életévük befejezése után a már kiválasztottak közül újra ki kell válogatnod, megint nagyobb megtiszteltetésekben kell részesítened, s a dialektika erejével vallatóra fogva őket, azt kell vizsgálnod, hogy melyikük képes – búcsút

mondva szeme világának és többi érzéklésének az igazság erejével maga a létező felé fordulni. S itt lesz aztán szükség, barátom, nagy elővigyázatra.

GLAUKÓN
Ugyan miért?

A HELYTELENÜL MŰVELT DIALEKTIKA VESZÉLYEI

e SZÓKRATÉSZ
Hát nem veszed észre, hogy milyen nagy bajok vannak manapság a dialektika körül?

GLAUKÓN
Milyenek?

SZÓKRATÉSZ
Az embereket a törvénytelenség szelleme tölti el.

GLAUKÓN
Ez igaz.

SZÓKRATÉSZ
De csodálkozhatsz-e a gondolkodásukon, s nem bocsátod-e ezt meg nekik?

GLAUKÓN
Hogyan?

SZÓKRATÉSZ
Csak úgy, mintha például egy becsempészett gyermeket nagy vagyonban, népes és hatalmas családban, számta-

538 a lán udvaronc közt nevelnének fel; de ez aztán férfivá növekedve megtudná, hogy nem azoknak a gyermeke, akik magukat szüleinek adják ki, de az igazi szüleit sem találná meg; mármost el tudod-e képzelni, hogy ez az ember micsoda érzelmekkel viseltetnék az udvaroncok és a csempész szülők iránt, egyfelől abban az időben, amikor még nem tudott semmit a csempészésről, másfelől abban, amikor már mindent tudott? Vagy inkább azt akarod hallani, hogy én hogyan képzelem ezt el?

GLAUKÓN

Inkább ezt akarom hallani.

b XVII. SZÓKRATÉSZ

Én úgy képzelem, hogy inkább az állítólagos apját, anyját és a többi rokonát tiszteli, mint az udvaroncokat, s kevésbé fogja eltűrni, hogy valamiben szükséget lássanak, s kevésbé fog velük szemben valami törvénytelenséget elkövetni vagy mondani, s általában kevésbé fog nagy dolgokban velük szemben engedetlenkedni, mint az udvaroncokkal szemben – persze csak addig, míg az igazságot nem ismeri.

GLAUKÓN

Ez valószínű.

SZÓKRATÉSZ

Mikor azonban rájön a valóságra, úgy képzelem, hogy az irántuk való tiszteletben és buzgalomban is alábbhagy, de annál jobban keresi majd az udvaroncok kedvét, sokkal jobban fog rájuk hallgatni, mint azelőtt, s most már egészen az ő módjuk szerint fog élni, nyíltan keresi a társaságuk, apjával és többi állítólagos rokonával viszont, hacsak nem kivételesen tisztességes természetű, egyáltalában nem fog törődni.

c

GLAUKÓN

Mindent úgy mondasz, ahogyan valószínűleg történni fog. De mi köze ennek a hasonlatnak azokhoz, akik a dialektikával foglalkoznak?

SZÓKRATÉSZ

Mindjárt megmondom. Gyermekkorunk óta vannak bizonyos fogalmaink az igazságosságról és szépségről, melyekben – mintegy szüleink irányítására – nevelkedtünk, engedelmeskedve nekik és tisztelve őket.

GLAUKÓN

Igen, vannak.

d SZÓKRATÉSZ

De vannak más, ezekkel ellentétes, gyönyört nyújtó foglalkozásaink is, amelyek állandóan hízelegnek a lelkünknek, maguk felé vonják, bár rábeszélni nem tudják a csak valamennyire is rendes embereket; ezek inkább amaz atyai intelmeket tisztelik, s nekik engedelmeskednek.

GLAUKÓN

Valóban.

SZÓKRATÉSZ

Hát aztán? Ha az ilyen ember előtt felvetődik ez a kérdés: „mi a szép?", s ha ő erre azt a feleletet adja, amit a törvényhozótól hallott, ezt viszont az észokok cáfolják, a sokszori és sokféle cáfolatukkal azt a véleményt keltik
e benne, hogy az őáltala szépnek tartott dolog csak éppen annyira szép, mint amennyire rút; s ugyanerre a felismerésre jut az igazságosnak, a jónak s mindannak a tekintetében, amit ő a legtöbbre becsül – mit gondolsz,

milyen magatartást fog elfoglalni e fogalmakkal szemben, a tiszteletet és engedelmességet illetőleg?

GLAUKÓN

Bizonyos, hogy nem fogja őket úgy tisztelni, s nem fog nekik úgy engedelmeskedni.

SZÓKRATÉSZ

Ha pedig sem ezeket nem tartja majd becsesnek, s annyira a szívéhez nőttnek, mint azelőtt, sem pedig az
539 a igaziakat nem tudja felfedezni, vajon képzelhető-e, hogy másféle életmódhoz szegődik, mint – egész természetesen – a hízelgőhöz?

GLAUKÓN

Nem képzelhető.

SZÓKRATÉSZ

Más szóval – úgy vélem – törvénytisztelő emberből törvényszegővé lesz.

GLAUKÓN

Feltétlenül.

SZÓKRATÉSZ

Nem valószínű-e tehát, hogy ez lesz a helyzete azoknak, akik így foglalkoznak a dialektikával? S nem érdemlik-e meg, hogy messzemenően elnézők legyünk velük szemben?

GLAUKÓN

Sőt mi több, sajnáljuk őket.

SZÓKRATÉSZ

Hogy tehát ezt a sajnálkozást ne a harmincévesekkel szemben kelljen nyilvánítanod, mindenképpen ügyelned kell, hogy miképp kezdenek a dialektikához.

GLAUKÓN

Nagyon is.

b SZÓKRATÉSZ

S nem az-e az egyik igen fontos elővigyázati rendszabály, hogy fiatalon ne kóstoljanak bele a dialektikába? Mert remélem, nem felejtetted el, hogy a fiatal emberkék, mikor először kóstolnak bele, csak mintegy játékszerként foglalkoznak vele, csupán felelésre tartják jónak, s az állandóan cáfolók példáját követve, ők maguk is cáfolni igyekeznek másokat, s mint a kölyökkutyák, örömüket lelik abban, ha a közelükben levőket okoskodásaikkal cibálhatják és ide-oda rángálhatják.

GLAUKÓN

Valóban, ez rendkívüli örömet okoz nekik.

SZÓKRATÉSZ

c S mikor aztán sok embert megcáfoltak, és őket is sokan megcáfolták, ellenállhatatlanul és gyorsan odáig sodródnak, hogy már semmit sem hisznek abból, amit azelőtt hittek; ennek következtében pedig nemcsak ők maguk, hanem az egész filozófiai tudomány is rossz hírbe jut a világ szemében.

GLAUKÓN

Nagyon is igaz.

SZÓKRATÉSZ

Az idősebb ember ellenben az ilyen őrültségbe nem szívesen ártja magát, hanem inkább azt utánozza, aki
d beszélgetni óhajt, s aki az igazságot akarja vizsgálni, és nem azt, aki csak mintegy a játék kedvéért szórakozik, s mindig csak ellentmond; s így aztán maga is tökéletesebbé lesz, meg a foglalkozásának is tiszteletet szerez, nem pedig megvetést.

GLAUKÓN

Igaz.

SZÓKRATÉSZ

Vajon az előbb elmondottakat is mind nem óvatosság okából mondottuk-e el, azért, hogy csak tisztességes és megállapodott jellemű embereket részesültessünk a dialektikában, s ne úgy legyen, mint most, hogy minden jöttment s oda nem való ember arra adja magát?

GLAUKÓN

Bizony, bizony.

XVIII. SZÓKRATÉSZ

Nem elég-e tehát a dialektikával való foglalkozásra – feltéve, hogy állandóan és szilárdan kitartanak mellette, és semmi egyebet nem tesznek, mint hogy a testedzés
e ellentéteképpen ebben edzik magukat –, ha még egyszer annyi időt szánunk rá, mint a testedzésre?

GLAUKÓN

Hat vagy négy évet gondolsz?

SZÓKRATÉSZ

Mindegy; végy ötöt. Ezután ismét le kell küldened őket

abba a bizonyos barlangba, s kényszerítened kell őket, hogy vezető szerepet lássanak el a háborúban, s egyéb, ifjaknak fönntartott hivatalokban, hogy a tapasztalatokban se maradjanak el a többiek mögött; s még itt is próbára kell őket tenni, hogy megmaradnak-e – minden
540 a csábítás ellenére – elveik mellett, vagy valamerre elhajlanak.

GLAUKÓN

S erre mennyi időt szánsz?

SZÓKRATÉSZ

Tizenöt évet. Mikor aztán ötvenévesek lesznek, akkor azokat, akik mindenen átvergődtek, s mindenféle tekintetben, alkotásokban és tudományokban kitűntek, végre a célhoz kell vezetnünk, s kényszerítenünk kell, hogy lelkük fényét fölfelé irányítva, arra tekintsenek, ami mindennek fényt ad; s megpillantva magát a jót, ezt
b példaképül használják, s életük hátralevő részében – egymást fölváltva – az államot, polgártársaikat s önmagukat gondozzák, úgy, hogy bár életük legnagyobb részét a filozófiával tölthetik, mikor azonban a sor rájuk kerül, az állam érdekében a közéleti feladatok és a vezetés súlyos gondját vállalják, nem mintha ez valami igen szép dolog volna, hanem mivel ezzel kötelességet teljesítenek; s mindig másokat és másokat nevelve erre a feladatra s maguk után utódokat hagyva, akik majdan az
c állam őrei lesznek, így távoznak a Boldogok Szigetére, s ott élnek tovább. Az állam pedig közköltségen emléket állít nekik, s áldozatokkal tiszteli meg őket – ha a Püthia is helyesli – mint isteni lényeket; ha pedig nem, akkor mint boldogokat és isteni embereket.

GLAUKÓN

Csodálatos tökéletességű vezetőket alkottál, Szókratész, akárcsak egy szobrász.

SZÓKRATÉSZ

Sőt vezető nőket is, Glaukónom; mert ne hidd, hogy amit mondtam, az nagyobb mértékben vonatkozik a férfiakra, mint a nőkre, már akik természetüknél fogva erre alkalmasak.

GLAUKÓN

Nagyon helyes, ha – mint mondtuk – a férfiakkal egyformán mindenből kiveszik a részüket.

d SZÓKRATÉSZ

Nos, elismeritek-e hát, hogy egyáltalában nem volt jámbor óhaj az, amit az államról és az alkotmányról mondtunk? Mert ha nehéz is megvalósítani, valamiképp mégiscsak lehetséges; éspedig másképp nem lehetséges, mint ahogy mondtuk: ha igazi filozófusok – akár többen, akár egy – jutnak az államban hatalomra, akik a manapság szokásos kitüntetéseket – mivel szabad emberhez
e méltatlannak és teljesen értéktelennek tartják – megvetik, ellenben a legtöbbre becsülik az egyenes utat és az abból származó megtiszteltetéseket; legnagyobbnak és legszükségesebbnek pedig az igazságosságot tartják, s ennek szolgálva és ezt öregbítve rendezik be államukat.

GLAUKÓN

Hogyan?

SZÓKRATÉSZ

Úgy, hogy az államnak valamennyi, tíz éven felüli lako-
541 a sát kiküldik a szántóföldekre; a gyermekeket pedig gon-

dozásukba veszik, s aztán – mit sem törődve a mai szokásokkal, amelyeket még a szülők is követnek – a maguk felfogása s ama törvények szerint nevelik fel őket, amelyeket ismertettünk; így fog az az állam és alkotmány, amelyet leírtunk, a leghamarább és a legkönnyebben megvalósulni, és maga is boldogulni, meg
b annak a népnek is, amelyért van, a legtöbb hasznot hajtani.

GLAUKÓN

Nagyon igaz; s úgy látom, Szókratész, helyesen állapítottad meg, hogy miképp valósulhat meg, ha egyáltalában megvalósulhat.

SZÓKRATÉSZ

Nos, elég-e már a magyarázatból azt az államformát s a hozzá hasonló férfijellemet illetően? Mert hiszen most már ez utóbbit is tisztán látjuk, hogy kívánságunk szerint milyennek kell lennie.

GLAUKÓN

Igen, tisztán látjuk; s ezzel azt, amire a kérdésed vonatkozik, befejeztük.

MILYENEK LEGYENEK AZ ŐRÖK?

543 a I. SZÓKRATÉSZ

No jó. Abban tehát egyetértünk, Glaukón, hogy abban az államban, amely tökéletes berendezkedésre törekszik, közösnek kell lennie asszonynak, gyermeknek, az egész nevelésnek, s éppígy minden háborús és békebeli foglalkozásnak; királlyá pedig annak kell köztük lennie, aki a filozófiában és a háborúban a legjobbnak bizonyul.

GLAUKÓN

Igen, egyetértünk.

b SZÓKRATÉSZ

Sőt megegyeztünk abban is, hogy mikor a vezetők hivatalba lépnek, a katonákat olyan lakásokba vezetik és telepítik le, amilyeneket leírtunk, azaz amelyekben semmi saját tulajdon nincs, hanem amelyek mindenkinek a közös tulajdona; s a lakáson kívül, ha emlékszel, még azt is megállapítottuk, hogy milyen vagyontárgyaik lehetnek.

GLAUKÓN

Igen, emlékszem, az volt a gondolatunk, hogy egyiküknek sem szabad semmi olyan vagyonának lennie, amilyent manapság mások birtokolnak; ellenben – mint
c katona atlétáknak és mint őröknek – az őrzés fejében évenként a többiektől a szükségleteik költségét meg kell kapniuk, s aztán magukra és az állam többi lakosaira kell gondot viselniük.

SZÓKRATÉSZ

Helyesen mondod. Most pedig, miután ezzel végeztünk, emlékezzünk csak vissza, honnan tettük ezt a kitérést, hogy aztán megint a régi csapáson haladjunk.

A HIBÁS ÁLLAMFORMÁK

GLAUKÓN

Ez nem is olyan nehéz. Akkor is, akárcsak most, körülbelül úgy fejezted ki magad, mintha az államról szóló fejtegetésedet már befejezted volna; azt mondtad, hogy
d tökéletesnek azt az államot tartod, amelyet leírtál, s tökéletesnek azt a férfiút, aki ehhez az államhoz hasonlít; bár azt a benyomást keltetted, hogy még sokkal tökéletesebb államot és férfit is tudnál mondani. Ehe-
544 a lyett azonban úgy folytattad, hogy ha a jellemzett államforma helyes, akkor a többi szükségképpen elhibázott. E többi közül pedig – ha jól emlékszem – négyet említettél, amelyekről érdemes szólni s megfigyelni hibáikat, valamint a hozzájuk hasonló férfijellemeket, hogy aztán szemlét tartva valamennyi fölött, s megállapítva azt, hogy melyik a legjobb és a legrosszabb ember, megvizsgálhassuk azt is, hogy valóban a legjobb a legboldogabb-e, s a legrosszabb a legszerencsétlenebb-e, vagy pedig másképp áll a dolog. S mikor én azt kérdeztem, hogy
b melyik ez a négy államforma, akkor vágott közbe Polemarkhosz és Adeimantosz, mire te átvetted a szót, s így jutottál ide.

SZÓKRATÉSZ

Nagyon helyesen emlékszel.

GLAUKÓN

Adj tehát alkalmat, mint a birkózó, még egyszer ugyanarra a fogásra, hadd tegyem fel ugyanazt a kérdést; te pedig próbáld most elmondani azt, amit akkor szándékoztál előadni.

SZÓKRATÉSZ

Igen, csak tudjam!

GLAUKÓN

Márpedig magam is nagyon szeretném hallani, hogy melyik négy államformára gondoltál.

c SZÓKRATÉSZ

Mindjárt meghallod, ennek semmi akadálya. Azok az államformák ugyanis, amelyekre célzok, egyébként is ismeretesek; az egyik, amelyet általában elismeréssel emlegetnek, az úgynevezett krétai és lakedaimóni; sorrendben és értékelésben a második az úgynevezett oligarchia, amely államforma azonban sok-sok baj alatt roskadozik; ebből fejlődik a vele egyébként egészen ellentétes demokrácia; végül a „nemes" és valamennyi közül messze kiemelkedő türannisz, amely a negyedik
d és utolsó beteg államforma. Vagy te talán tudnál még más államformát is említeni, amelynek világosan felismerhető jellege volna? Mert a kényuralmak, a megvásárolható királyságok s más efféle államformák az említettek közt csak átmenetet jelentenek, s nem kisebb számban találhatók a barbároknál, mint a görögöknél.

GLAUKÓN

Bizony nagyon sok, furcsa államformáról tudunk.

II. Szókratész

Azt meg tudod, ugyebár, hogy emberi jellem is szükségképpen annyiféle van, ahány alkotmány? Vagy talán azt hiszed, hogy a különféle államformákat tölgyfa vagy
e szikla hozta a világra,* nem pedig az állam lakosainak az erkölcsei, amelyek – amerre a mérleg serpenyőjét lenyomják – mindent arra vonnak maguk után?

Glaukón

Bizony sehonnan máshonnan nem erednek, hanem csakis onnan.

Szókratész

Ha tehát öt államforma van, akkor az egyén lelki alkata is alighanem ötféle lehet.

Glaukón

Így van.

Szókratész

Nos, az arisztokráciához hasonló férfiút már részletesen jellemeztük, s őt helyesen mondottuk jónak és igazságosnak.

545 a Glaukón

Igen, őt már jellemeztük.

Szókratész

Vegyük tehát sorra folytatólag a silányabb jelleműeket; a győzelemre és kitüntetésre áhítozót, aki a lakedaimóni államformának felel meg; továbbá az oligarchikus, a demokratikus és a türannikus jelleműt, hogy aztán megpillantva a legigazságtalanabb embert, szembeállíthassuk a legigazságosabbal, s így a végére járhassunk annak

a kérdésnek, hogyan viszonylik a teljes igazságosság a teljes igazságtalansághoz az egyéni boldogság, illetve boldogtalanság szempontjából, s hogy Thraszümak-
b hoszra hallgatva az igazságtalanságot keressük-e, vagy pedig érvelésünk nyilvánvaló eredménye szerint az igazságosságot.

GLAUKÓN

Mindenesetre így kell eljárnunk.

SZÓKRATÉSZ

Mármost, valamint fejtegetésünk kezdetén előbb vettük szemügyre az államban, s csak azután az egyénben nyilvánuló erkölcsöt, mert hiszen az előbbi sokkal szembetűnőbb – akképpen most is először a „kitüntetésre vágyó" államformát kell megvizsgálnunk – más közkeletű névvel nem tudom megjelölni, hacsak timokráciának
c vagy timarchiának nem akarjuk nevezni –, aztán vele kapcsolatban az ilyen jellemű embert; majd az oligarchiát és az oligarchikus jellemű embert; ugyanígy a demokráciát véve szemügyre, megfigyeljük a demokratikus jellemű embert; negyedsorban a türannikus berendezkedésű államformához jutva, s ezt megismerve, a türannikus lelket boncoljuk; így kíséreljük meg kielégítő módon megítélni a felvetett kérdéseket.

GLAUKÓN

Valóban így lehet a dolgot ésszerűen megfigyelni, s róla ítéletet alkotni.

III. SZÓKRATÉSZ

Gyere tehát, próbáljuk megvilágítani azt a kérdést, hogyan
d lesz az arisztokráciából timokrácia. Vagy talán egészen természetes is, hogy az államforma változása mindig a vezető állásokat kézben tartó rétegből indul ki, mikor tudniillik ebben belső egyenetlenség keletkezik? Mert ha egyetértés van benne, ha mégoly kicsi is, a változás szinte elképzelhetetlen.

GLAUKÓN

Ez bizony így van.

SZÓKRATÉSZ

Mármost, Glaukón, hogyan állhat be változás az államformában, s hogyan juthatnak ellentétbe egymással s önmagukkal is a segéderők és a vezetők? Ne fohászkodjunk–e, ha úgy tetszik, Homérosz módjára a múzsákhoz:
e mondják el nekünk, „hogyan tört ki először a viszály",* s ne képzeljük-e el, hogy – bár úgy játszanak és tréfálódznak velünk, mint gyermekekkel – valójában tragikus fenséggel és komoly hangon szólnak hozzánk?

GLAUKÓN

Vajon hogyan?

546 a SZÓKRATÉSZ

Körülbelül ilyenformán: „Az az állam, amely így van megszervezve, nehezen változik ugyan meg, de mivel minden dologban, ami keletkezett, benne van a romlás csírája, ez a szervezet sem marad meg örök időkre, hanem felbomlik. A felbomlás pedig így történik: nemcsak a földben gyökerező növényekre, hanem a föld

felszínén mozgó élőlényekre is vonatkozik a léleknek és a testnek bizonyos termékenysége, illetve meddősége, mikor tudniillik az egyes lényekre vonatkozólag a körmozgások a körpályát befejezik – a rövid életűeknél rövidebbet, a hosszú életűeknél hosszabbat. Ami pedig a ti nemzetségtek termékenységét és meddőségét illeti,
b akármilyen bölcsek is azok, akiket az állam vezetőiül neveltetek fel, nem fognak tapasztalattal párosult okoskodásukkal több eredményt elérni, mert a helyes megoldás elkerüli a figyelmüket, s néha olyankor is nemzenek gyermekeket, amikor nem volna szabad. Az isteni nemzetségnek van egy körforgása, melyet tökéletes szám foglal egybe; az emberi nemzetség pedig egy olyan szám, amelynek legkisebb formájában bizonyos uralkodó és alárendelt szorzások, három közt és négy tagot alkotva – a hasonlóság és különbözőség, a növekedés és fogyás útján – az összes tagokat egymásnak megfelelővé
c és egymással összemérhetővé teszik. E számok négyharmados alapja öttel összekötve, s háromszor megszorozva két összhangot eredményez: az egyiket úgy nyerjük, ha egyenlőt egyenlővel, s százat százzal szorzunk, míg a másiknak a tényezői részben egyenlők, részben egyenlőtlenek, vagyis az »öt« racionális átlóinak százszoros négyzete, ha tudniillik mindegyikből egyet kivonunk, illetve az irracionális átlóké, ha kettőt vonunk ki belőlük – és a háromnak százszoros köbe. Ez az egész egy »mér-
d tani« számot alkot, amely a jobb és rosszabb születések kérdésében dönt; márpedig ha őreink ezeket nem ismerik fel, s az ifjakat a hajadonokkal időszerűtlenül házasítják össze, akkor nem születhetnek jó növésű és szerencsés ivadékok; s ezek közül a legjobbakat fogják ugyan elődeik az élre állítani, de mivel nem odavalók, az apjuk hatalmi polcára jutva azzal fogják kezdeni, hogy őr létükre mindenekelőtt bennünket hanyagolnak

el, amennyiben a zenei műveltség feladatait a kelleténél kevésbé méltányolják; másodsorban pedig a testi neve-
e lés szükségleteit, minek folytán ifjaitok tőlünk, múzsáktól egyre jobban el fognak idegenedni. Ezekből kerülnek majd ki a vezetők, de bennük nemigen lesz meg az őrök
547 a szelleme, hogy a Hésziodosznál* és a ti államotokban lévő arany-, ezüst-, bronz- és vasnemzetséget meg tudják különböztetni; márpedig ha vas keveredik az ezüsthöz, vagy bronz az aranyhoz, akkor különbözőség és széthúzó egyenetlenség keletkezik köztük, s ahol felütik a fejüket, ott mindig háborúságot és gyűlölködést okoznak. Lám, azt kell mondanunk, hogy a belső viszály, ahol csak megjelenik, »ebből a családból« származik."

GLAUKÓN

Megállapíthatjuk, hogy a múzsáknak ez a felelete igen helyes.

SZÓKRATÉSZ

Ez nem is lehet másképp, ha egyszer múzsák.

b GLAUKÓN

No, és mit mondanak a múzsák tovább?

SZÓKRATÉSZ

„Ha a viszály kitör, akkor e két nemzetség: a vas és a bronz, az anyagiasságra, s a föld, ház, arany és ezüst megszerzésére ösztökéli a lelkeket; a másik kettő viszont: az arany- és ezüstnemzetség, minthogy ők nem szegények, hanem természettől fogva gazdagok, az erény és az eredeti állapot felé vonják; sok erőszakoskodás és egymással való ellenkezés után aztán megegyezés
c jön létre, mely szerint a föld- és házbirtokot szétosztják, és egyéni tulajdonba veszik, azokat pedig, akik eddig

mint jó barátaik és táplálóik szabad emberként álltak őrizetük alatt, leigázzák, zsellér- és szolgasorban tartják, s aztán a háború és a mások őrzésének ügyét maguk intézik."

GLAUKÓN

Azt hiszem, ez az átalakulás csakugyan innen veszi kezdetét.

SZÓKRATÉSZ

S vajon ez az államforma nem az arisztokrácia és az oligarchia közé esik?

GLAUKÓN

De igen.

A TIMOKRATIKUS ÁLLAM JELLEGE

IV. SZÓKRATÉSZ

A változás tehát így fog végbemenni; s ha egyszer befe-
d jeződött, mi lesz a helyzet? Ugyebár nyilvánvaló, hogy az állam részben az előbbi államformát fogja utánozni, részben pedig az oligarchiát – minthogy a kettő közé esik –, de ezenkívül lesz benne valami sajátságos is?

GLAUKÓN

Úgy van.

SZÓKRATÉSZ

Abban tehát, hogy a vezetőket tiszteletben tartják, hogy az állam harcos része tartózkodik a földműveléstől, a kézművességtől s egyéb pénzkereséstől, továbbá, hogy közös étkezőhelyeket tartanak fenn, törődnek a testne-

veléssel és a háborúra való kiképzéssel; az ilyesmiben, ugyebár, a korábbi államformát fogják utánozni?

GLAUKÓN
Igen.

e SZÓKRATÉSZ
De hogy másfelől az állam fél a bölcseket a vezető helyekre engedni, mert hiszen tulajdonképp már nem is rendelkezik hamisítatlan és szigorú értelemben vett bölcsekkel, hanem csak kevert jelleműekkel, s hogy helyet-
548 a tük az indulatosak és az egyszerűbb műveltségűek felé fordul, akik inkább a háborúra termettek, mint a békére, s hogy az e téren való ravaszságot és leleményességet különösen értékeli, s örökösen csak háborúskodik, ugyebár, az ilyesmik nagy része sajátságos vonása lesz ennek az államnak?

GLAUKÓN
Igen.

SZÓKRATÉSZ
Ezek az emberek aztán pénzéhessé lesznek, akárcsak az oligarchia urai, s titokban vadul hódolnak az aranynak és ezüstnek, hiszen most már van külön kamrájuk és kincsesházuk, ahol mindezt elhelyezhetik és elrejthetik,
b van bekerített lakásuk, valósággal saját fészkük, ahol asszonyokra s másokra, akikre akarnak, akármennyi pénzt költhetnek.

GLAUKÓN
Nagyon is igaz.

SZÓKRATÉSZ

Tehát fukarkodnak is a pénzükkel, hiszen imádják, s nem nyíltan szerzik, ellenben a máséból szívesen költenek a vágyaik kielégítésére, és titokban szedik a gyönyör gyümölcseit, állandóan bujkálva a törvény elől, akárcsak a gyermekek az apjuk elől; hiszen őket már nem szép szóval, hanem erőszakkal nevelték, mert a meggyőzéssel
c és filozófiával társuló igazi múzsáról megfeledkeztek, és a testápolást nagyobb tiszteletben részesítették, mint a zenei műveltséget.

GLAUKÓN

Ez az államforma, amelyről beszélsz, mindenesetre rosszból és jóból van összekeverve.

SZÓKRATÉSZ

Valóban, úgy van összekeverve; de egyvalami mégis igen világosan felismerhető benne az indulatos rész uralma folytán: a győzelemre és kitüntetésre való áhítozás.

GLAUKÓN

Nagyon is.

SZÓKRATÉSZ

Nos, ennek az államformának körülbelül ez volna az eredete és lényege; természetesen csak elképzelés alap-
d ján vázoltam az állam szerkezetét, anélkül, hogy részletesen fel is építettem volna, mert hiszen a legigazságosabb és legigazságtalanabb embert a vázlatból is eléggé meg lehet ismerni; másrészt lehetetlen feladat volna mindenféle államformát és mindenféle erkölcsű embert sorjában leírni, úgyhogy semmi se maradjon ki.

GLAUKÓN

Nagyon helyes.

V. SZÓKRATÉSZ

Milyen most már az ilyen kormányformának megfelelő férfiú? Hogyan alakul ki, s milyen a jelleme?

ADEIMANTOSZ

e Azt hiszem, a győzelem óhajtása szempontjából közel jár a mi Glaukónunkhoz.

SZÓKRATÉSZ

Ez lehet; de már a következő pontban nem hiszem, hogy hozzá hasonlítana.

ADEIMANTOSZ

Bizonyára sokkal önteltebb, s a múzsáktól távolabb álló lesz, bár azért szereti is őket; szívesen hallgat majd
549 a másokat, de semmi esetre sem lesznek szónoki hajlamai. A szolgákkal szemben az ilyen ember kegyetlen, ahelyett, hogy lenézné őket, mint az igazi művelt ember; a szabad születésűekkel szemben szelíd, s a vezetőknek feltétlenül engedelmeskedik, de amellett hatalomra és kitüntetésre vágyik, bár a vezetésre való igényét nem a szónoki készségére vagy más effélére alapítja, hanem a hadi, valamint a hadviseléssel összefüggő tetteire: barátja a testedzésnek és a vadászatnak is.

ADEIMANTOSZ

Igen, ez a jellem felel meg amaz államformának.

SZÓKRATÉSZ

S nem így van-e az ilyen ember a pénzzel is: fiatalkorá-
b ban talán megveti, de minél idősebb lesz, annál jobban örül neki, mert benne is van valami az anyagias ember

természetéből, s az erényhez való viszonya, mivel a legjobb őrtől elszakadt, már nem zavartalan?

ADEIMANTOSZ
Miféle őrtől?

SZÓKRATÉSZ
A zenei műveltséggel párosult értelemtől: egyedül ennek a jelenléte biztosítja – ha bennünk lakozik – az erénynek egész életünkön át való megőrzését.

ADEIMANTOSZ
Nagyon jól mondod.

SZÓKRATÉSZ
Ilyen tehát a timokratikus jellemű ifjú, aki megfelel a timokratikus államformának.

ADEIMANTOSZ
Valóban ilyen.

c SZÓKRATÉSZ
Ilyenné pedig körülbelül a következőképp válik. Tegyük fel, ami éppen nem ritka eset, hogy egy olyan derék apának a fiáról van szó, aki egy rosszul kormányzott államnak a polgára, s aki éppen ezért kerüli is a kitüntetéseket, vezető állásokat, pereskedéseket, s általában minden ilyen természetű elfoglaltságot, s mindenben inkább a rövidebbet húzza, csak hogy bajba ne keveredjék.

ADEIMANTOSZ
Hogyan válik hát ez az ifjú timokratikussá?

SZÓKRATÉSZ

d Először is, állandóan az anyja zsörtölődését hallja, hogy a férje nem vezető ember, s ezért ő a többi asszony közt mindig háttérbe szorul; és látja, mennyire nem törődik a férje anyagi dolgokkal, nem tülekedik, és nem gyalázkodik személyes ügyekben a törvényszékek előtt, sem pedig a közéletben, hanem minden ilyen kérdést félvállról vesz; így aztán tapasztalnia kell, hogy férjének mindig csak magára van gondja, őt ellenben – ha nem is nézi le – különösebben nem is becsüli; mindez okok miatt aztán az asszony elégedetlen, s egyre csak azt hajtogatja
e a fiú előtt, hogy az apja férfiatlan, nagyon lagymatag s más effélét, amit az asszonyok szoktak hasonló esetben fennen hangoztatni.

ADEIMANTOSZ

Bizony sok ilyesmit fecsegnek, ez rájuk vall.

SZÓKRATÉSZ

S bizonyára tudod azt, is, hogy néha a látszólag jóindulatú szolgák is ilyesmit suttognak a gazdájuk fiának fülébe; s ha azt látják, hogy valaki adósa marad a gazdájuknak, vagy más igazságtalanságot követ el ellene, anélkül,
550 a hogy az apa erélyesen eljárna vele szemben, biztatják a fiát, hogy – majd ha felnő – vegyen bosszút minden ilyen emberen, s legyen igazibb férfiú az apjánál. S a fiú, ha kimegy a házból, megint csak ilyesmit hall; és látnia kell, hogy aki a maga munkáját végzi, azt az állami életben általában együgyűnek tartják, s kevésbe veszik, aki ellenben nem a maga dolgával törődik, azt megbecsülik és dicsőítik. Így aztán azt az ifjút, aki mindig csak ilyesmit hall és lát, s aki másfelől hallja az apja beszédét is, s közelről látja a másokéval ellentétes magatartását, e két-
b féle befolyás ide-oda rángatja: az apa a fiú lelkének eszes

részét igyekszik öntözgetni és növelni, mások pedig a vágyakozó és az indulatos részét; s mivel természetét tekintve nem rossz ember, csak mindig a mások rossz társaságában forog, a két befolyástól ide-oda ráncigálva végre is középre kerül, s a maga felett való uralmat átadja a középnek, azaz a mindig győzni akaró és indulatos résznek, s ezzel ő maga nagyratörő és becsvágyó emberré lesz.

ADEIMANTOSZ

Úgy érzem, igen jól írtad le az ilyen ember jellemének kialakulását.

c SZÓKRATÉSZ

Előttünk áll tehát a második államforma, s a második férfijellem.

ADEIMANTOSZ

Igen, előttünk áll.

VI. SZÓKRATÉSZ

Folytatólag – Aiszkhülosszal szólva – beszéljünk „egy másik férfiúról, aki egy másik államformában foglal helyet";* vagy jobban mondva, eredeti tervünk szerint, először talán az államról.

ADEIMANTOSZ

Helyes.

AZ OLIGARCHIA

SZÓKRATÉSZ

Éspedig – véleményem szerint – az imént jellemzett államforma után az oligarchia következnék.

ADEIMANTOSZ

S milyen államszervezetet nevezel te oligarchiának?

SZÓKRATÉSZ

d A vagyonbecslésen alapuló államformát, amelyben a gazdagok vezetnek, a szegénynek pedig semmi része sincs a vezetésben.

ADEIMANTOSZ

Értem.

SZÓKRATÉSZ

Elsősorban is tehát arról kellene szólnunk, hogy miképp változik át a timarchia oligarchiává?

ADEIMANTOSZ

Igen.

SZÓKRATÉSZ

Márpedig a vak is láthatja, hogyan változik át.

ADEIMANTOSZ

Hogyan?

SZÓKRATÉSZ

Az egyes polgároknak ama bizonyos, arannyal megtöltött kincseskamrája okozza vesztét az ilyen államformának. Először is költekezési alkalmakat eszelnek ki, s a
e törvényeket ezek szerint csűrik-csavarják, amellett azonban nem engedelmeskednek nekik, sem maguk, sem a feleségük.

ADEIMANTOSZ

Ez bizony valószínű.

SZÓKRATÉSZ

Aztán – úgy vélem –, mivel egyik a másikról vesz példát, s egymással versenyeznek, lassanként az egész népet a maguk hasonlatosságára formálják át.

ADEIMANTOSZ

Alighanem.

SZÓKRATÉSZ

S így aztán egyre jobban belemerülnek az anyagiasságba, s minél többre tartják ezt, annál kevésbé becsülik az erényt. Vagy talán nem olyan a különbség a gazdagság és az erény közt, hogy – ha a mérleg két serpenyőjére tesszük őket – annak a játékában mindig ellenkező irányt vesznek?

ADEIMANTOSZ

De igen.

SZÓKRATÉSZ

551 a Ha tehát az államban nagy becsülete van a gazdagságnak és a gazdag embernek, akkor kevesebbre értékelik az erényt és az erényes férfiakat.

ADEIMANTOSZ

Világos.

SZÓKRATÉSZ

Márpedig az emberek mindig annak szentelik magukat, ami éppen közbecsülésben áll, a lebecsült dolgokat viszont elhanyagolják.

ADEIMANTOSZ

Úgy van.

SZÓKRATÉSZ

Így aztán a győzelemre és kitüntetésre vágyó emberek végül is haszonlesővé és pénzsóvárrá válnak, akik a gazdag embert dicsérik, csodálják és vezető állásokba juttatják, a szegényt pedig lebecsülik.

ADEIMANTOSZ

Nagyon is.

b SZÓKRATÉSZ

S akkor aztán törvényben fektetik le az oligarchikus államforma alapelvét, vagyis vagyonhatárt állapítanak meg – ahol erősebb az oligarchia, magasabbat, ahol gyengébb, alacsonyabbat –, s kimondják, hogy nem juthat vezető állásokhoz az, akinek a vagyona nem éri el a megállapított vagyonhatárt; s mindezt vagy fegyveres erővel valósítják meg, vagy pedig – még mielőtt erre kerülne a sor – megfélemlítéssel vetik meg ennek az államformának az alapját. Vagy talán nem így szokott lenni?

ADEIMANTOSZ

De így.

SZÓKRATÉSZ

Az államforma kialakulása tehát körülbelül így megy végbe.

ADEIMANTOSZ

Igen; de milyen a jellege ennek az államformának? S melyek azok a hibák, amelyek – mint mondtuk –
c megvannak benne?

VII. SZÓKRATÉSZ

Az első mindjárt magából az alapelvből folyik. Mert gondold csak meg, mi volna, ha valaki a hajókormányosokat is így, a vagyonbecslés alapján jelölné ki, a szegényre ellenben nem bízná a kormányzást, még ha jobban értene is hozzá?

ADEIMANTOSZ

Ugyancsak pórul járnának a tengeren.

SZÓKRATÉSZ

S nem így van-e ez mindenféle vezetés esetében?

ADEIMANTOSZ

Bizony így.

SZÓKRATÉSZ

Talán az állam kivétel? Vagy az államra is áll ez?

ADEIMANTOSZ

Sőt erre áll legelsősorban, hiszen ennek a vezetése a legnehezebb és legnagyobb feladat.

d SZÓKRATÉSZ

Ez tehát az oligarchia egyik, éspedig elég nagy hibája.

ADEIMANTOSZ

Úgy látszik.

SZÓKRATÉSZ

Hát a következő kisebb-e nála?

ADEIMANTOSZ

Melyik?

SZÓKRATÉSZ

Az, hogy az ilyen állam nem egységes, hanem szükségképpen két állam van benne: a szegényeké és a gazdagoké, akik – bár egy helyen laknak – örökké terveket szőnek egymás ellen.

ADEIMANTOSZ

Bizony ez nem kisebb hiba, mint az előbbi.

SZÓKRATÉSZ

S az sem nagyon kecsegtető, hogy jóformán képtelenek háborút viselni, mert vagy arra kényszerülnek, hogy a
e felfegyverzett tömeg segítségéhez folyamodjanak, s akkor tőlük jobban kell félniük, mint az ellenségtől; vagy pedig – ha az ő segítségüket nem veszik igénybe – a szó szoros értelmében „kevesen" kell hogy a csatában megjelenjenek; s emellett pénzáldozatot sem igen szívesen hoznak, mert hiszen nagyon szeretik a pénzt.

ADEIMANTOSZ

Bizony nem kecsegtető.

SZÓKRATÉSZ

Hát aztán, amit föntebb is annyiszor kárhoztattunk,
552 a hogy az ilyen szerkezetű államban ugyanazok a polgárok egyszerre földművesek is, pénzkeresők is, meg harcosok is, szóval sokféle foglalkozást űznek – mit gondolsz, rendjén van-e?

ADEIMANTOSZ

Egyáltalában nem.

SZÓKRATÉSZ

De gondold meg: valamennyi baj közt nem az-e a legnagyobb, amelynek legelsősorban éppen ez az államforma kedvez.

ADEIMANTOSZ

Ugyan melyik?

SZÓKRATÉSZ

Az, hogy itt az ember minden vagyonán túladhat, s azt más megszerezheti; s ha valaki mindenén túladott, úgy él tovább az államban, hogy az állam egyik részéhez sem tartozik, sem mint pénzkereső, sem mint kézműves, sem mint lovas vagy gyalogos katona, hanem egyszerűen mint úgynevezett szegény és nincstelen ember.

b ADEIMANTOSZ

Ez bizony elsősorban itt fordul elő.

SZÓKRATÉSZ

Ezt legalábbis nem akadályozzák meg az oligarchikus államokban; különben nem volna a polgárok egy része dúsgazdag, a másik része pedig teljesen szegény.

ADEIMANTOSZ

Nagyon igaz.

SZÓKRATÉSZ

S gondold meg ezt is: mikor az ilyen ember még gazdag volt, s költötte a pénzét, talán több hasznot jelentett az államnak az imént említett szempontokból? Nem csupán látszólag tartozott-e akkor is a vezetőkhöz, a valóságban azonban akkor sem volt az államban sem vezető, sem segéderő, hanem csupán a rendelkezésére álló vagyon fogyasztója?

ADEIMANTOSZ

c Így is van; csupán látszott annak, pedig semmi egyéb nem volt, mint pénzköltő.

SZÓKRATÉSZ

Ha úgy tetszik, azt is mondhatjuk, hogy valamint a viaszban megterem a here, a méhcsalád veszedelmére, éppúgy fejlődik ki az ilyen ember is a családban herévé, az állam veszedelmére.

ADEIMANTOSZ

Nagyon helyesen mondod, Szókratész.

SZÓKRATÉSZ

Csakhogy, Adeimantosz, a szárnyas heréket az isten mind fullánk nélkülivé alkotta, ezeknek a bizonyos két lábon járó heréknek azonban csak egy részét alkotta így, más részüknek félelmes fullánkot adott. S míg a fullánk
d nélküliekből öregségükre koldus lesz, azokból, akiknek fullánkja van, kerülnek ki mindazok a gonosztevők, akiket ezzel a névvel foglalunk össze.

ADEIMANTOSZ

Tökéletesen igazad van.

SZÓKRATÉSZ

Ha tehát az államban koldusokat látsz, biztosra veheted, hogy ott tolvajok, zsebmetszők, templomrablók és mindenféle ilyen gazságot űző gonosztevők is lappanganak.

ADEIMANTOSZ

Ez nyilvánvaló.

SZÓKRATÉSZ

Nos, az oligarchikus államban nincsenek koldusok?

ADEIMANTOSZ

A vezetőkön kívül jóformán valamennyien azok.

e SZÓKRATÉSZ

Nem kell-e tehát azt hinnünk, hogy van ott sok fullánkos gonosztevő is, akiket a vezetők elővigyázatosságból erőszakkal tartanak féken?

ADEIMANTOSZ

De bizony azt kell hinnünk.

SZÓKRATÉSZ

S nem kell-e azt mondanunk, hogy ezek az emberek a nevelés hiánya, valamint a rossz gondozás és a rossz államszervezet folytán válnak ilyenné?

ADEIMANTOSZ

Azt kell mondanunk.

SZÓKRATÉSZ

Ilyen tehát az oligarchikus állam, s ennyiféle hibája van, sőt talán még több is.

ADEIMANTOSZ

Alighanem.

AZ OLIGARCHIKUS JELLEMŰ EMBER

553 a SZÓKRATÉSZ

Végeztünk tehát azzal az államformával is, amelyet oligarchiának nevezünk, s amelynek a vezetőit vagyonbecslés alapján jelölik ki. Vegyük most szemügyre az ilyen államformának megfelelő emberi jellemet: hogyan alakul ki, s kialakulása után milyennek mutatkozik.

ADEIMANTOSZ

Helyes.

VIII. SZÓKRATÉSZ

Vajon minden valószínűség szerint a következőképp alakul-e át a már ábrázolt timokratikusból oligarchikussá?

ADEIMANTOSZ

Hogyan?

SZOKRATÉSZ

Ha az ilyen embernek fia születik, az először az apja példáját követi, s az ő nyomdokain halad; de aztán egy-
b szer csak azt veszi észre, hogy apja hirtelen beleütközik az államba, mint egy sziklába, s ezzel mindenét, sőt önmagát is veszélybe dönti, miután akár hadvezérséget, akár más, magas vezető szerepet vállalt; aztán törvényszék elé kerül, ahol a besúgók üzelmei folytán vagy halálra ítélik, vagy számkivetésbe küldik, vagy polgári jogaitól fosztják meg, és egész vagyonát elkobozzák.

ADEIMANTOSZ

Bizony, bizony.

SZÓKRATÉSZ

Mikor aztán, kedves barátom, ezt látja, a maga bőrén érzi, és mindenét elveszti, félelmében – így gondolom
c – gyorsan letaszítja lelkének a trónusáról a becsvágyat s a lélek ama indulatos részét; majd a szegénységtől megalázva pénzszerzésre adja magát, s kuporgatva, apránként takarékoskodva és dolgozva vagyont kezd gyűjteni. Nem gondolod-e, hogy az ilyen ember most már ama trónusra lelkének vágyakozó, pénzsóvár részét ülte-

ti, ezt teszi meg magában mindenható királlyá, akit aztán fejdísszel, nyakláncokkal és díszkardokkal övez fel?

ADEIMANTOSZ
De igen.

d SZÓKRATÉSZ
A lélek eszes és indulatos részét pedig bizonyára jobbról és balról a trón lábánál földre ülteti, és rabszolgává alacsonyítja, amennyiben az előbbinek nem engedi meg, hogy másról gondolkozzék és máson jártassa az eszét, mint hogy a kis vagyon hogyan lehet nagyobbá, az utóbbinak pedig, hogy mást csodáljon és mást tiszteljen, mint a gazdagságot és a gazdag embereket, s másba helyezze becsvágyát, mint a vagyonszerzésbe, s ami ehhez hozzásegít.

ADEIMANTOSZ
Bizony sehogy másképp nem változhatik át ilyen gyorsan és alaposan a becsvágyó ifjú pénzsóvárrá.

e SZÓKRATÉSZ
Márpedig, ugyebár, az ilyen jellem oligarchikusnak mondható?

ADEIMANTOSZ
Legalábbis ahhoz az államformához hasonló jellemből alakult át, amelyből az oligarchia keletkezett.

554 a SZÓKRATÉSZ
Lássuk hát, hasonló-e hozzá.

IX. Szókratész

Először is abban, hogy a pénzt mindennél többre becsüli, bizonyára hasonló hozzá.

Adeimantosz

Bizonyára.

Szókratész

De nyilván abban is, hogy zsugori, és nagyon szorgalmas, s csupán a legszükségesebb vágyait elégíti ki, egyéb kiadásokat nem enged meg magának, sőt többi vágyát, mint értelmetlent, elfojtja.

Adeimantosz

Kétségtelen.

Szókratész

b Szikkadt lelkű ember ez, aki mindenből hasznot csinál magának, s rakásra gyűjti a pénzt – persze helyesel is neki a tömeg. Nem ez felel-e meg az ilyen államformának?

Adeimantosz

Szerintem igen. Annyi bizonyos, hogy ennél az államnál s a hozzá hasonló embernél a pénz mindennél nagyobb becsben áll.

Szókratész

Mégpedig azért, mert az ilyen ember semmit sem ad a műveltségre.

Adeimantosz

Én is azt hiszem; különben nem vakot állított volna a kar élére, s nem részesítené őt a legnagyobb tiszteletben.

Szókratész
No jó. De menjünk tovább: nem vehetjük-e biztosra, hogy a műveletlenség folytán heréhez illő kívánságok
c keletkeznek benne, részben koldusjellegűek, részben gonosz indulatúak, amelyeket csak erőszakkal tud féken tartani más irányú aggodalma?

Adeimantosz
Feltétlenül.

Szókratész
S tudod-e, hová kell tekintened, ha gazságaik nyomára akarsz jutni?

Adeimantosz
Hová?

Szókratész
Az árvák felett való gyámkodásra, s olyan esetekre, mikor alkalmuk adódik, hogy a garázdálkodásnak korlátlan lehetőségét ragadhassák meg.

Adeimantosz
Igaz.

Szókratész
De nem éppen ez bizonyítja-e legjobban, hogy a mi emberünk más üzleti ügyletekben, melyekben látszólagos igazságosságával elismerésnek örvend, csupán bizonyos, önmagával szemben alkalmazott, dicséretre méltó
d erőszakkal tudja féken tartani a benne lakozó egyéb gonosz vágyakat, nem mintha meggyőzni igyekezne őket helytelenségükről, vagy észokokkal iparkodna őket

megszelídíteni, hanem csupán kényszerűségből és félelemből, mert retteg egyéb vagyona miatt?

ADEIMANTOSZ
Nagyon jól mondod.

SZÓKRATÉSZ
Zeuszra, kedves barátom, ha a más vagyonának elköltéséről van szó, legtöbbjükben felfedezheted azokat a kívánságokat, melyek a herékre emlékeztetnek.

ADEIMANTOSZ
Feltétlenül.

SZÓKRATÉSZ
S az ilyen ember aligha képzelhető belső meghasonlás nélkül; sőt tulajdonképpen nem is egy, hanem két ember
e lakozik benne, bár ami a vágyait illeti, a jobbak a roszszabbakat általában uralmuk alatt tartják.

ADEIMANTOSZ
Úgy van.

SZÓKRATÉSZ
Ezért van az, hogy az ilyen ember első tekintetre sok másnál jobb benyomást tesz, de persze az egységes gondolkodású és önmagával összhangban lévő lélek igazi erénye messze elkerüli őt.

ADEIMANTOSZ
Én is azt hiszem.

Szókratész

555 a Egyébként a szűkmarkú ember az államon belül, a magánéletben nagyon közönyös, akár győzelemről, akár magasztos célokért folyó egyéb nemes versengésről van szó; s mivel dicsőségért és ilyen vetélkedésekért pénzt nem hajlandó áldozni, mert fél a költséges vágyakat felébreszteni, s azokat mintegy szövetségesekül hívni győzelmi akaratához: igazi oligarcha módra erejének csak kis részével folytatja a harcot, s így legtöbb esetben vereséget szenved – de gazdag ember marad.

Adeimantosz

Így van.

Szókratész

b S még kételkedhetünk abban, hogy az oligarchikus államformának a zsugori és anyagias ember felel meg?

Adeimantosz

Semmi esetre sem.

A DEMOKRÁCIA

X. Szókratész

Ezek után úgy látom, a demokráciát kell szemügyre vennünk, éspedig miképp fejlődik ki, s kifejlődése után milyen formát mutat, hogy aztán a neki megfelelő emberi jellemet megismerve, összehasonlító megítélés alá vonhassuk.

Adeimantosz

Legalábbis így maradunk következetesek önmagunkhoz.

SZÓKRATÉSZ

Nos, az oligarchia nem úgy és nem azért változik-e át demokráciává, mert az emberek telhetetlenül áhítoznak a célul kitűzött jóra: hogy minél gazdagabbak legyenek?

c ADEIMANTOSZ

Hogyan?

SZÓKRATÉSZ

Mivel ebben az államban a vezetők nagy vagyonuknak köszönhetik a hatalmukat, nem szívesen hoznak olyan tiltó törvényeket, hogy a zabolátlanságra hajló ifjaknak ne legyen szabad felélniük és eltékozolniuk a vagyonukat, csak azért, hogy aztán az ilyen ifjak birtokát összevásárolva és hitelt nyújtva rá, még gazdagabbak és még tekintélyesebbek legyenek.

ADEIMANTOSZ

Kétségtelenül.

SZÓKRATÉSZ

Nem nyilvánvaló-e tehát, hogy – ha az állam polgárairól
d van szó – a gazdagságnak hódolni, s ugyanakkor a józan önmérsékletet kellő mértékben gyakorolni lehetetlen, mert vagy az egyikről, vagy a másikról feltétlenül le kell mondani?

ADEIMANTOSZ

Ez bizony meglehetősen nyilvánvaló.

SZÓKRATÉSZ

Így aztán az oligarchikus államokban sokszor még a nem közönséges embereket is szinte erőszakkal koldus-

botra juttatják, mert nem törődnek velük, s szabadon engedik őket rakoncátlankodni.

ADEIMANTOSZ

Úgy van.

SZÓKRATÉSZ

S aztán – tudjuk – ott ülnek az állam nyakán, felfullánkozva és felfegyverkezve, adósságok alatt nyögve, vagy polgárjogaiktól megfosztva, vagy éppen egyszerre mind a két bajban; s gyűlölködve fenekednek azokra, akik a
e vagyonukat megkaparintották, de másokra is, s epedve várnak egy felfordulásra.

ADEIMANTOSZ

Ez bizony így szokott lenni.

SZÓKRATÉSZ

Az uzsorások pedig meglapulnak, mintha e szerencsétleneket észre se vennék, s a többiek közül mindig abba szúrják pénzdárdájukat, s azt sebesítik meg, aki éppen kiszolgáltatja magát nekik, s tőkéjükből sokszorosan
556 a fiadzó kamatot harácsolva össze, egész tömeg herével és koldussal szaporítják az államot.

ADEIMANTOSZ

Hogy is ne szaporítanák?

SZÓKRATÉSZ

S a fellángoló bajt sem az előbb említett módon nem hajlandók eloltani, mert hiszen nem vetnek gátat annak, hogy a polgárok a vagyonukat arra fordítsák, amire nekik tetszik, sem pedig úgy, hogy egy más értelmű törvénnyel elejét lehetne venni az ilyesminek.

ADEIMANTOSZ

Milyen törvénnyel?

SZÓKRATÉSZ

Azzal, amely csak másodsorban jön tekintetbe, de amely szinte rákényszeríti a polgárokat, hogy törődjenek az erénnyel. Mert ha olyan törvényt hoznának, hogy a szabad elhatározáson alapuló üzleti ügyeket általában
b mindenki csak a maga veszélyére kötheti meg, akkor kevésbé szemérmetlenül folyna az államban az üzérkedés, s az imént említett bajok sokkal ritkábban fordulnának elő.

ADEIMANTOSZ

Egészen bizonyos.

SZÓKRATÉSZ

Így azonban az említett okok miatt először is az alattvalókat juttatják a leírt helyzetbe az állam vezetői; ami pedig magukat és övéiket illeti, nem teszik-e az ifjakat
c dőzsölővé, a testi és lelki feladatokra tunyává, a gyönyörökkel és fájdalmakkal szemben ernyedtté és lustává?

ADEIMANTOSZ

De igen.

SZÓKRATÉSZ

Ők maguk pedig az anyagiasságon kívül minden egyébről megfeledkeznek, s az erénnyel egyáltalában nem törődnek többet, mint a szegények.

ADEIMANTOSZ

Nem bizony.

Szókratész

Ha aztán így kialakult formájukban kerülnek egymás mellé a vezetők és az alattvalók, akár utazáson vagy más társas összejövetelen, akár ünnepi követségben vagy hadjáratban, akár mint hajóutastársak, vagy mint katonabajtársak, vagy éppen a veszélyek közepette, mikor egymást megfigyelhetik, s mikor a szegényeket egyáltalában nem nézhetik le a gazdagok; s ha ilyenkor a szikár, napbarnított szegény ember, aki a csatában egy, az árnyékban nevelkedett és nagy idegen hústömeget magán hordó gazdag ember mellé van beosztva, látja, amint az nehezen liheg, s különféle nehézségekkel küzd: azt hiszed, nem jut eszébe, hogy az ilyen emberek csak a szegények gyávasága miatt lehetnek gazdagok? S mikor maguk közt vannak, talán nem jár szájról szájra, hogy: „Ezek már a markunkban vannak, hiszen nem érnek egy fabatkát sem!"?

Adeimantosz

Tudom én jól, hogy így szoktak tenni.

Szókratész

S valamint egy beteges testnek csupán egy kívülről jövő csekély megrázkódtatásra van szüksége, hogy végképp megbetegedjék, sőt néha még külső ok nélkül is küszködik önmagával – éppúgy a hozzá hasonló helyzetben levő állam is már egy csekély változásra, ha például az egyik párt kívülről egy oligarchikus államból, vagy a másik egy demokratikus államból hív segítségül szövetségeseket, megbetegszik, és önmagával meghasonlik, sőt néha még külső beavatkozás nélkül is forrong.

Adeimantosz

Bizonyára.

SZÓKRATÉSZ

Demokrácia tehát, úgy vélem, olyankor keletkezik, ha a szegények – magukhoz ragadva a győzelmet – ellenfeleiket részben megölik, részben száműzik, a többieket pedig az alkotmányos jogokban és a vezető állásokban az egyenlőség alapján részeltetik, s ha az állam vezető állásainak betöltése általában sorsolás útján történik.

ADEIMANTOSZ

Valóban így jön létre a demokrácia, már aztán akár fegyverrel megy végbe a változás, akár úgy, hogy az ellenpárt félelmében elmenekül.

A DEMOKRATIKUS ÁLLAM JELLEGZETES VONÁSAI

XI. SZÓKRATÉSZ

Hogyan élnek mármost ebben az államban az emberek?
b S általában milyen jellege van ennek az államformának? Mert hiszen világos, hogy a neki megfelelő jellemű embert kell majd aztán demokratikusnak nyilvánítanunk.

ADEIMANTOSZ

Világos.

SZÓKRATÉSZ

Mindenekelőtt, ugyebár, természetes, hogy itt a polgárok mind szabadok, s az állam csak úgy duzzad a szabadságtól és a szabad beszédtől, s mindenkinek megvan a joga arra, hogy azt tegyen, amit akar.

ADEIMANTOSZ

Így mondják.

Szókratész

Márpedig ahol teljes szabadság van, ott nyilvánvaló, hogy mindenki úgy rendezi be a magánéletét, ahogyan neki tetszik.

Adeimantosz

Persze.

Szókratész

c Úgy vélem tehát, hogy ebben az államban – sokkal inkább, mint bárhol egyebütt – mindenféle emberfajta megtalálható.

Adeimantosz

Igen.

Szókratész

Szinte a legszebb államformának tarthatná az ember: mint a mindenféle virágokkal telehímzett tarka ruha, éppúgy a mindenféle életformával tarkított állam is a legszebb külsőben jelentkezik. S meglehet, hogy sokan ezt is nyilvánítják a legszebbnek, akárcsak a gyermekek és az asszonyok, mikor a tarkabarka dolgokat nézegetik.

Adeimantosz

Kétségtelenül.

d Szókratész

Éspedig, drágalátos barátom, ugyancsak kényelmes feladat, ha az embernek ebben az államban kell alkotmány után keresgélnie.

Adeimantosz

Hogy érted ezt?

Szókratész

Úgy, hogy itt – a korlátlan szabadság folytán – az alkotmánynak minden válfaja megvan; ha tehát valaki – mint ahogy az imént mi tettük – államot akarna alapítani, csak egy demokratikus államba kellene elmennie, s amelyik változat ott megtetszenék neki, azt kellene kiválasztania – mintha csak egy alkotmány-zsibvásárba menne –, s ha egyszer kiválasztotta, már meg is kezdhetné az államalapítást.

Adeimantosz

Valóban, itt aligha volna hiány mintákban.

e Szókratész

Ha pedig meggondoljuk, hogy ebben az államban semmiféle kényszer sincs arra nézve, hogy vezető állást vállalj, ha mindjárt erre megvan is a képességed; vagy alárendelt helyzetben maradj, ha erre nincs kedved; vagy harcolj, mikor mások is harcolnak, s békében élj, mikor mások ezt teszik, de te nem kívánod a békét; sőt arra sincs szabály, hogy ha valami törvény netán eltiltana a vezető állásoktól vagy a bíráskodástól, ennek ellenére ne vállalj vezető állást és bírói működést, ha neked 558 a úgy tetszik; nem isteni és nem gyönyörűséges-e első pillantásra az ilyen életforma?

Adeimantosz

Első pillantásra talán igen.

Szókratész

S aztán: milyen kedélyes némely törvényszéki ítélettel elmarasztalt ember könnyedsége! Vagy nem figyelted még meg, hogy olyan ember, akit halálra vagy számkivetésre ítéltek, ebben az államban minden további nél-

kül a helyén marad, sőt a nyilvánosság előtt szerepel? S aztán, mintha senki sem figyelne rá, és senki sem látná, úgy járkál fel-alá, mint egy hős.

ADEIMANTOSZ

Bizony sokan vannak ilyenek.

SZÓKRATÉSZ

b S aztán vegyük a megbocsátás szellemét, mely szerint ez az állam kicsiségekkel egyáltalában nem törődik, hanem mindent lenéz, amit mi halálos komolysággal mondtunk, mikor államunkat felépítettük, hogy senki – hacsak különlegesen kimagasló tulajdonságok nincsenek benne – nem válhat erkölcsös emberré, ha már gyermekkorában, játék közben, meg nem ismeri az erkölcsi fogalmakat, s tovább is nem ezekkel foglalkozik – ó, milyen fönnhéjázva tipor rá a demokrácia mindezekre az elvekre, s mennyire nem törődik vele, hogy milyen tanulmányok után adja magát valaki az államügyekkel való foglalkozásra, ellenben mindenkit tisztelettel övez,
c aki azt hangoztatja, hogy jóindulattal viseltetik a tömeg iránt.

ADEIMANTOSZ

Ez aztán a dicső államforma!

SZÓKRATÉSZ

Ilyen s ezekhez hasonló előnyöket nyújt tehát a demokrácia, úgyhogy minden bizonnyal igen kellemes, vezető nélküli és tarkabarka államforma, amely egyenlőknek és egyenlőtleneknek egyaránt egyenlőséget biztosít.

ADEIMANTOSZ

Közismert dolog, amit mondasz.

XII. SZÓKRATÉSZ

Most figyeld meg, milyen a megfelelő egyéni jellem. Vagy talán itt is, mint az államforma esetében, először azt állapítsuk meg, milyen módon fejlődik ki?

ADEIMANTOSZ

Igen.

SZÓKRATÉSZ

d Vajon nem a következőképp-e? Tegyük fel, hogy ama fukar és oligarchikus természetű embernek van egy fia, akit az apja a maga erkölcsei szerint nevelt.

ADEIMANTOSZ

Bizonyára.

SZÓKRATÉSZ

Ő is erőszakkal fog tehát uralkodni a gyönyörök utáni vágyain, már amelyek költségesek, de hasznot nem hajtanak, s melyeket – mint tudjuk – nem okvetlenül szükségesnek szoktak nevezni.

ADEIMANTOSZ

Természetes.

SZÓKRATÉSZ

Ha tehát úgy tetszik, először is állapítsuk meg, melyek a szükséges s melyek a nem szükséges vágyak, hogy eszmecserénk további folyamán ne kelljen sötétben tapogatódznunk.

ADEIMANTOSZ

Kérlek.

SZÓKRATÉSZ

Nos, szükségeseknek minden bizonnyal azokat kell ne-
e veznünk, amelyeket nem tudunk magunktól elutasítani, s amelyeknek kielégítése hasznunkra van. Mert e kétféle vágynak kénytelen a természetünk engedelmeskedni. Nem igaz?

ADEIMANTOSZ

De igaz.

559 a SZÓKRATÉSZ

Teljesen joggal alkalmazhatjuk tehát rájuk a szükséges jelzőt.

ADEIMANTOSZ

Teljes joggal.

SZÓKRATÉSZ

Ha viszont azokat a vágyakat, amelyeket az ember esetleg le tud rázni, ha ebben gyermekkorától kezdve fegyelmezi magát, s amelyek annak, akiben lakoznak, semmi jót nem eredményeznek, sőt bizonyos esetben még rosszat is – ha az efféle vágyakat mind nem szükségesnek neveznénk, nem lenne-e igazunk?

ADEIMANTOSZ

De bizony.

SZÓKRATÉSZ

Ne világítsuk-e meg mindegyiknek a lényegét egy-egy példával, hogy általános képet nyerjünk róluk?

ADEIMANTOSZ

De igen.

SZÓKRATÉSZ

Az evés vágya például – amennyire ezt az egészség és a jó erőállapot megkívánja –, éspedig a kenyér és hús
b evésének a vágya: nem szükséges-e?

ADEIMANTOSZ

De, azt hiszem, igen.

SZÓKRATÉSZ

S emellett a kenyér evésének vágya két szempontból is szükséges: mert hasznos, s mert – ha nem teszünk neki eleget – az élet lehetetlenné válik.

ADEIMANTOSZ

Igen.

SZÓKRATÉSZ

A hús evésének vágya azonban már csak annyiban szükséges, amennyiben hasznot jelent a jó erőállapot szempontjából.

ADEIMANTOSZ

Úgy van.

SZÓKRATÉSZ

Hát az a vágy, amely ezeken túlmenőleg egészen más ételekre irányul, mint amiket említettünk, s amelyet – ha ifjúkortól kezdve kordában tartják és neveléssel irá-
c nyítják – a legtöbb ember elfojthat magában, s amely nemcsak a testre káros, hanem káros a lélekre is az

okosság és a józanság szempontjából? Igazunk van, mikor az ilyen vágyakat nem szükségesnek nevezzük?

ADEIMANTOSZ

Nagyon is.

SZÓKRATÉSZ

S ne mondjuk-e ez utóbbiakat egyúttal költségesnek is, amazokat pedig – mivel a munka szempontjából hasznosak – hasznot hajtónak?

ADEIMANTOSZ

De igen.

SZÓKRATÉSZ

S ugyanezt a megállapítást tehetjük a szerelmi és az egyéb vágyak tekintetében is?

ADEIMANTOSZ

Igen.

SZÓKRATÉSZ

S mikor az imént heréről beszéltünk, nem arra értettük-e ezt, akiben nyüzsögnek az ilyen gyönyörök és vágyak, s aki a nem szükséges vágyaknak a szolgája,
d takarékosnak és oligarchikus jelleműnek viszont azt mondjuk, akin csak szükséges vágyak uralkodnak?

ADEIMANTOSZ

De igen.

HOGYAN LESZ AZ OLIGARCHIKUS JELLEMŰ EMBERBŐL DEMOKRATIKUS JELLEMŰ?

XIII. SZÓKRATÉSZ

S most térjünk vissza arra: hogyan lesz az oligarchikus jellemű emberből demokratikus. Ez – véleményem szerint – általában a következőképp történik.

ADEIMANTOSZ

Hogyan?

SZÓKRATÉSZ

Mikor egy ifjú, aki úgy nőtt fel, mint ahogy az imént jellemeztük – műveltség nélkül és takarékosságra szoktatva –, megízleli a herék mézét, s ezeknek a félelmes, rőtszínű állatoknak a társaságába kerül, amelyek mindenféle tarkabarka, legkülönbözőbb természetű gyö-
e nyörrel kecsegtetik, hidd el, akkor kezdődik a benne lakozó oligarchikus elemnek demokratikussá való átváltozása.

ADEIMANTOSZ

Ez nem is lehet másképp.

SZÓKRATÉSZ

S valamint az állam átalakulása úgy történt, hogy az egyik pártnak egy külső, hozzá hasonló szövetséges jött a segítségére, nem éppen így alakul-e át az ifjú is, annak folytán, hogy a benne levő vágyak egyik fajának kívülről segítségére jönnek a vele rokon és hozzá hasonló vágyak?

ADEIMANTOSZ

Feltétlenül.

SZÓKRATÉSZ

60 a Ha aztán a benne levő oligarchikus rész is kap segítséget az ellenkező irányból, akár apjától, akár többi rokonától, akik folyton figyelmeztetik és korholják, akkor egymást követő lázadások és belső harcok keletkeznek benne.

ADEIMANTOSZ

Hogy is ne?

SZÓKRATÉSZ

S néha persze a demokratikus rész meghátrál az oligarchikus előtt, s egyes vágyak részben kipusztulnak, részben kiszorulnak belőle, mert az ifjú lelkében bizonyos restelkedés támad, s újból helyreáll a rend.

ADEIMANTOSZ

Igen, ez néha megtörténik.

SZÓKRATÉSZ

Máskor azonban az apának a nevelés iránt való érzéketb lensége miatt észrevétlenül a kiűzött vágyakkal rokon vágyak fejlődnek ki az ifjúban, melyek aztán elszaporodnak és erőre kapnak.

ADEIMANTOSZ

Bizony ez így szokott lenni.

SZÓKRATÉSZ

Ezek aztán megint csak ugyanabba a társaságba vonják be, s az ő titkos nászukból egész sereg utód származik.

ADEIMANTOSZ

Így van.

SZÓKRATÉSZ

Végül pedig elfoglalják az ifjú lelkének a fellegvárát, mert megneszelik, hogy hiányoznak belőle a tudományok, a szép törekvések és az igaz eszmék, amelyek
c legjobb őrei és védelmezői az istenektől kegyelt emberek gondolkodásának.

ADEIMANTOSZ

Bizony így van.

SZÓKRATÉSZ

S így aztán az előbbiek helyett hazug és nyegle beszédek és hiedelmek rohamozzák meg, és kerítik hatalmukba az ilyen ifjú lelkét.

ADEIMANTOSZ

Minden bizonnyal.

SZÓKRATÉSZ

Természetes tehát, hogy megint csak ama bizonyos lótuszevőkhöz tér vissza, s most már nyíltan is köztük telepedik le, ha pedig rokonai közül valaki a lelke takarékosságra hajló részének segítségére akarna jönni, ama
d nyegle beszédek bezárják előtte lelke királyi várának kapuit, és sem magát a segítséget nem bocsátják be, sem az öregebbeknek magánúton mintegy követségképp küldött intelmeit nem szívlelik meg, hanem – miközben maguk a harcból győzelmesen kerülnek ki – a szemérmet ostobaságnak minősítve, mint jogfosztott száműzöttet, kikergetik, a józan önmérsékletet férfiatlanságnak nevezve és becsmérelve kiűzik, a mértéktartást s a költekezésben való szerénységet pedig mint bárdolatlanságot és szolgai lelkületet – legalábbis ezt szeretnék

elhitetni – sok haszontalan vágy támogatásával határukból kiközösítik.

ADEIMANTOSZ

Tökéletesen így van.

e SZÓKRATÉSZ

Ha aztán a hatalmukban lévő és nagy titkaikba beavatott ifjú lelkét amaz erényektől megszabadították és megtisztították: a kevélységet, a fejetlenséget, a pazarlást és a szégyentelenséget nagy pompával, népes díszkísérettel, felkoszorúzva visszahozzák, dicsőítve és becéző el-
561 a nevezésekkel illetve őket, amennyiben a kevélységet jó nevelésnek, a fejetlenséget szabadságnak, a pazarlást nagyvonalúságnak, a szégyentelenséget bátorságnak nevezik. Nem így jut-e el az az ember, aki ifjúkorában a szükséges vágyakban nevelkedett, odáig, ahol a nem szükséges, azaz a haszontalan gyönyörök utáni vágyak felszabadulnak és előtörnek?

ADEIMANTOSZ

A fejlődés szinte kézzelfogható.

SZÓKRATÉSZ

S aztán már úgy él ez az ember, hogy mind a szükséges, mind a nem szükséges gyönyörökre áldoz pénzt, fáradságot és időt; de azért, ha szerencséje van, s kicsapongá-
b saiban nem megy túlságba, sőt öregebb éveiben, mikor a nagy tombolás már alábbhagy, a kiűzött erények egy részét még vissza is fogadja, s a betolakodóknak nem engedi át magát egészen: végül is bizonyos egyensúlyba tudja hozni a gyönyöröket, s aztán úgy él tovább, hogy mindig az éppen felbukkanó, mintegy sorshúzással kijelölt vágynak engedi át a maga felett való uralmat mind-

addig, míg az ki nem elégíti; aztán megint másnak, mert egyiket sem veti meg, hanem egyformán kedvez nekik.

ADEIMANTOSZ

Valóban.

SZÓKRATÉSZ

Az igazi beszédet azonban nem fogadja meg, s be sem
c engedi a várba, aki olyasmit mond neki, hogy bizonyos gyönyörök a szép és jó, mások pedig a gonosz vágyakból származnak, s hogy az előbbieket keresni és becsülni kell, az utóbbiakat pedig féken tartani és szolgasorba vetni; ő mindezt tagadja, s egyre azt hajtogatja, hogy minden gyönyör egyforma, s valamennyit egyaránt kell becsülni.

ADEIMANTOSZ

Az bizonyos, hogy ő ilyen ember, s így is cselekszik.

SZÓKRATÉSZ

Szóval így éli világát napról napra, az éppen jelentkező vágynak hódolva: hol részegeskedik és fuvolazene mel-
d lett szórakozik, hol meg vizet iszik és száraz kenyéren él; néha a testét edzi, máskor pedig henyél és semmivel sem törődik; megint máskor úgy tesz, mintha filozófiával foglalkozna. Sokszor államügyekbe ártja magát, s ha ilyenkor felpattan, olyasmit beszél és cselekszik, ami éppen az eszébe jut; ha katonákért lelkesedik, azok mellé szegődik, ha meg pénzemberekért, akkor feléjük fordul. Szóval sem rendszer, sem szabály nincs az életében; de mivel az ilyen életformát kellemesnek, szabadnak és
e boldognak tartja, mindvégig ezt követi.

ADEIMANTOSZ

Ezzel mindenesetre az egyenlőségért rajongó ember életformáját mutattad be.

SZÓKRATÉSZ

S bizonyára azt is, hogy ez az életforma igen sokoldalú, s hogy igen sokféle erkölcs fér meg benne; s hogy az a bizonyos tetszetős és tarkabarka jellemű ember, aki megfelel a demokratikus államnak, senki más, mint éppen ő; s ugyancsak őt alighanem sok férfi és asszony irigyli az életéért, mert benne az államformáknak és jellemeknek egész példatára feltalálható.

ADEIMANTOSZ

Őrá valóban mindez ráillik.

562 a SZÓKRATÉSZ

Párhuzamba állíthatjuk-e tehát a demokráciával az ilyen embert, azon az alapon, hogy őt valóban demokratikusnak lehet mondanunk?

ADEIMANTOSZ

Igen.

A TÜRANNIKUS ÁLLAM

XIV. SZÓKRATÉSZ

Ezek után már csak a legszebb államforma és a legszebb jellemű férfiú, a türannikus állam és a türannusi jellem bemutatása volna hátra.

ADEIMANTOSZ

Valószínűleg.

SZÓKRATÉSZ

Lássuk tehát, kedves barátom, miképp jön létre a türannikus állam? Mert hogy a demokráciából fejlődik ki, az szinte nyilvánvaló.

ADEIMANTOSZ

Valóban.

SZÓKRATÉSZ

Vajon – bizonyos értelemben – nem úgyanúgy lesz-e a demokráciából türannikus állam, mint az oligarchiából
b demokrácia?

ADEIMANTOSZ

Hogyan?

SZÓKRATÉSZ

Az a jó, ami az emberek szeme előtt lebegett, s amiért az oligarchikus államot megalkották, ugyebár a gazdagság volt?

ADEIMANTOSZ

Igen.

SZÓKRATÉSZ

S másfelől, éppen az, hogy a gazdagságban való telhetetlenség és az anyagiasság miatt minden egyébről megfeledkeztek, ásta alá az oligarchiát.

ADEIMANTOSZ

Igazad van.

SZÓKRATÉSZ

Nos, a demokráciát is nem éppen annak a túlhajtása bomlasztja-e meg, amiben a jó lényegét látja?

ADEIMANTOSZ

S szerinted miben látja?

SZÓKRATÉSZ

c A szabadságban. Mert hiszen a demokratikus államban sokszor hallhatod, hogy ez a legnagyobb kincsük, s hogy éppen ezért csak ebben az államban érdemes élni annak, aki szabadságra született.

ADEIMANTOSZ

Valóban, ugyancsak fennen szokták hangoztatni ezt a tételt.

SZÓKRATÉSZ

Tehát – mint az imént akartam mondani – nem éppen a szabadság túlhajtása és a minden egyébről való megfeledkezés okozza-e ennek az államformának az átalakulását, s nem ez idézi-e elő a türannikus államforma szükségességét?

ADEIMANTOSZ

Hogyan?

SZÓKRATÉSZ

d Ha a demokratikus állam megszomjazik a szabadságra, de rossz pohárnokok állnak az élén, s így az illő határt túllépve megrészegszik a színbortól: ilyenkor a vezetőket, ha nem eléggé kezesek, s nem engednek neki korlátlan szabadságot, fenyítékkel sújtja, s rosszindulatot és oligarchikus érzületet vet a szemükre.

ADEIMANTOSZ

Valóban így szoktak eljárni.

SZÓKRATÉSZ

Akik hallgatnak a vezetők szavára, azokat – mint szolgalelkű, semmit érő embereket – sárral dobálják, az olyan vezetőket ellenben, akik az alárendeltekhez, s az olyan alárendelteket, akik a vezetőkhöz hasonlítanak, magánkörben és nyilvánosság előtt dicsérik és tisztelettel övezik. Vajon nem természetes dolog-e, ha egy ilyen államban a szabadságra való törekvés általánossá válik?

ADEIMANTOSZ

Dehogynem.

SZÓKRATÉSZ

S belopódzik, kedves barátom, a családi életbe is, sőt végezetül még az állatokba is befészkelődik az anarchia szelleme.

ADEIMANTOSZ

Hogy értsük ezt?

SZÓKRATÉSZ

Úgy, hogy az apa például lassanként hozzászokik, hogy a fiával tartsa magát egyenrangúnak, s szinte féljen a fiaitól, a fiú pedig az apjával s a szüleivel szemben se tiszteletet, se félelmet ne érezzen, csak hogy szabad lehessen; így válik egyenlővé a betelepült lakos az őslakossal, és fordítva, s ugyancsak az idegen is.

ADEIMANTOSZ

Igen, így szokott történni.

SZÓKRATÉSZ

Ilyen s ehhez hasonló apróságok ütik fel a fejüket: a tanító ebben a környezetben retteg a növendékeitől s

hízeleg nekik, a növendékek meg lekicsinylik a tanítót, de a nevelőjüket is; s általában az ifjak mindenben az idősebbekhez hasonlítják magukat, s velük akarnak versb senyezni szóban és tettben; az öregek viszont mindig a fiatalok társaságában ülnek, megtelnek szellemeskedéssel és tréfálkozással, amint a fiatalokat akarják utánozni, csak hogy ne látsszanak kedélytelennek és zsarnoknak.

ADEIMANTOSZ

Csakugyan.

SZÓKRATÉSZ

A szabadságban való tobzódásnak azonban, ami az ilyen államban ki szokott fejlődni, kedves barátom, mégiscsak az a tetőpontja, mikor a pénzen vásárolt rabszolgák és rabszolganők éppen olyan szabadságot élveznek, mint maguk a vevők. Azt meg, hogy a nőknek a férfiakhoz, és a férfiaknak a nőkhöz való viszonyában mennyire megy a jogegyenlőség és a szabadság, majdnem elfelejtettem megemlíteni.

c ADEIMANTOSZ

Aiszkhülosszal szólva tehát „azt fogjuk mondani, ami éppen a nyelvünkre jön"?*

SZÓKRATÉSZ

Igen; én legalábbis azt mondom. Mert hogy itt még a háziállatok is mennyivel szabadabbak, mint egyebütt, azt nem is hinné el, aki nem tapasztalta. Hiszen valóban – a közmondás szerint – „minden kutya olyan, amilyen az úrnője", de a lovak és a szamarak is úgy vannak szoktatva, hogy ugyancsak szabadon és büszkén járkálnak, s az úton minden szembejövőnek nekirontanak, aki d nem tér ki előlük; s minden más tekintetben is ez a csupa szabadság nyilvánul meg.

ADEIMANTOSZ

Szinte az én álmomat mondod el; mert ez jómagammal sokszor megtörténik, mikor a vidéken járok.

SZÓKRATÉSZ

Ami pedig mindennek együttvéve az eredménye, tudod-e, hogy milyen betegesen érzékennyé teszi ez a polgárok lelkét? Ha a legcsekélyebb kényszert akarja valaki velük szemben alkalmazni, máris berzenkednek, és nem akarják vállalni. S végül már – mint tudod – az írott vagy íratlan törvényekkel sem törődnek, csak hogy
e senki, semmiképpen ne parancsoljon nekik.

ADEIMANTOSZ

Tudom bizony.

XV. SZÓKRATÉSZ

Ez tehát, kedves barátom, az a gyönyörűséges és remek kezdet, amiből – ha nem csalódom – a türannikus államforma kifejlődik.

ADEIMANTOSZ

Ugyancsak remek; de mi következik ezután?

A TÚLSÁGOS SZABADSÁG SZOLGASÁGRA VEZET

SZÓKRATÉSZ

Ugyanaz a betegség, amely az oligarchiában lábra kapott, s ezt az államformát aláásta, a demokráciában is felüti a fejét, s mivel a nagy szabadság következtében itt nagyobb mérvet ölt, és jobban elhatalmasodik, ezt is leteríti. S valóban, a túlzás mindig nagy változást szo-

564 a kott eredményezni az ellentétes irány felé, az évszakokban, a növények és a test életében, s nem utolsósorban az államformákban is.

ADEIMANTOSZ

Úgy látszik.

SZÓKRATÉSZ

Mert a túlságos szabadság minden valószínűség szerint túlságos szolgasággá fajul, az egyén életében éppúgy, mint az államéban.

ADEIMANTOSZ

Valószínűleg.

SZÓKRATÉSZ

A türannikus államforma tehát érthető módon nem más államformából, hanem éppen a demokráciából fejlődik ki, vagyis a legtúlzóbb szabadságból a legteljesebb és legkegyetlenebb szolgaság.

ADEIMANTOSZ

Ez természetes is.

SZÓKRATÉSZ

b Csakhogy te – úgy gondolom – nem ezt kérdezted, hanem hogy melyik az a betegség, amely a demokráciában is éppúgy kifejlődik, mint az oligarchiában, s amely aztán szolgaságba juttatja.

ADEIMANTOSZ

Jól mondod.

HÁROM TÁRSADALMI RÉTEG: HERÉK, SZEGÉNYEK, GAZDAGOK

SZÓKRATÉSZ

Nos, én a lusta és költekező emberek fajtájára gondoltam, akik közül aztán a legbátrabbak lesznek a vezetők, a kevésbé férfias jelleműek pedig hozzájuk igazodnak; valamennyiüket pedig a herékhez hasonlítjuk: az előbbieket azokhoz, amelyeknek fullánkjuk van, az utóbbiakat pedig azokhoz, amelyeknek nincs.

ADEIMANTOSZ

Nagyon helyesen.

SZÓKRATÉSZ

Ez a két kártevő okoz zavart minden államformában a
c jelenlétével, akárcsak a testben a nyálka és az epe; éppen ezért a jó orvosnak és az állam törvényhozójának csakúgy, mint az okos méhésznek, jó előre óvintézkedéseket kell tennie, hogy ezek lehetőleg ki se fejlődhessenek, s ha mégis kifejlődtek, a léppel együtt minél előbb kimessék őket.

ADEIMANTOSZ

Zeuszra, ezt minden körülmények közt meg kell tenni.

SZÓKRATÉSZ

Vegyük tehát a dolgot a következőképp, hogy annál tisztábban lássuk azt, amit akarunk.

ADEIMANTOSZ

Hogyan?

SZÓKRATÉSZ

Osszuk fel gondolatban a demokratikus államot három részre, amint ez a valóságban is van. Az egyik rész
d nyilván az, amely a túlságos szabadság következtében fejlődik ki benne, nem kisebb mértékben, mint az oligarchiában.

ADEIMANTOSZ

Úgy van.

SZÓKRATÉSZ

Csakhogy ez itt még türelmetlenebb, mint amott.

ADEIMANTOSZ

Hogyhogy?

SZÓKRATÉSZ

Amott, mivel semmi becsülete sincs, hanem ki van rekesztve a vezető állásokból, hiányzik belőle a gyakorlat és az erő; a demokráciában ellenben – kevés kivétellel – nyilván ez az elem áll az élen, mégpedig úgy, hogy a
e legerőszakosabb része beszél és cselekszik, a többi pedig a szónoki emelvények köré telepedve ordít, és nem engedi szóhoz jutni azt, aki más véleményen van, úgyhogy az ilyen államban csekély kivétellel minden ügyet ezek intéznek.

ADEIMANTOSZ

Nagyon igaz.

SZÓKRATÉSZ

Van aztán egy másik rész, amely mindig világosan elkülöníthető a polgárság tömegétől.

ADEIMANTOSZ

Melyik az?

SZÓKRATÉSZ

Ahol mindenki pénzszerzéssel foglalkozik, ott a természettől fogva legderekabb emberek általában leggazdagabbak szoktak lenni.

ADEIMANTOSZ

Ez valószínű.

SZÓKRATÉSZ

A legtöbb méz, s a legkönnyebben, éppen innen csorog a heréknek.

ADEIMANTOSZ

Hogyan is tudna valaki a vékonypénzű emberekből valamit kisajtolni?

SZÓKRATÉSZ

Az ilyen gazdagokat nevezik – ha nem csalódom – herelegelőnek.

ADEIMANTOSZ

Alighanem.

565 a XVI. SZÓKRATÉSZ

A harmadik rész aztán a nép, tudniillik akik a maguk keze munkájából élnek, közügyekkel nem foglalkoznak, s nem nagy vagyonnal rendelkeznek; persze a demokráciában ez a legnépesebb társadalmi osztály, s ha összesereglik, ennek van a legnagyobb súlya.

ADEIMANTOSZ

Valóban; csakhogy erre gyakran nem kapható, hacsak ezáltal egy kis mézhez nem jut.

SZÓKRATÉSZ

De hiszen mindig hozzá is fog jutni, mert az állam élén állóknak módjában van a vagyont azoktól, akiknek a kezében van, elszedni, s a népnek is juttatni belőle, bár a legnagyobb részt maguk tartják meg.

b ADEIMANTOSZ

Persze ilyenformán a nép is kaphat belőle.

SZÓKRATÉSZ

S akiktől a vagyont elszedik, nyilván kénytelenek lesznek a nép előtt szóval és tettel úgy védekezni, ahogy tudnak.

ADEIMANTOSZ

Igen.

SZÓKRATÉSZ

S így, még ha nem akarnának is semmi felfordulást előidézni, ellenfeleik azzal fogják őket gyanúsítani, hogy a nép ellen áskálódnak, s oligarchikus érzelműek.

ADEIMANTOSZ

Így van.

SZÓKRATÉSZ

Végül aztán, mikor látják, hogy a nép – nem rosszakaratból, hanem tájékozatlanságból, s rágalmazóiktól félrevezetve – ártani akar nekik, akkor már, akár akarják, akár nem, oligarchikus érzelművé lesznek, nem meg-

győződésből, mert hiszen ezt a bajt is azok a bizonyos herék idézik elő azáltal, hogy állandóan szurkálják őket.

ADEIMANTOSZ
Bizony ez így van.

SZÓKRATÉSZ
Ilyenkor aztán egymást követik a kölcsönös feljelentések, perek és pártharcok.

ADEIMANTOSZ
Bizony.

A NÉP VEZÉRT KERES

SZÓKRATÉSZ
Mármost nem mindig egyvalakit szokott-e a nép különösképpen maga fölé emelni, akit aztán hizlal és nagyra növel?

ADEIMANTOSZ
De ezt szokta tenni.

d SZÓKRATÉSZ
Az tehát világos, hogy mikor egy türannosz növekedőben van, ez mindig a népvezérség gyökeréből, s nem máshonnan sarjad ki.

ADEIMANTOSZ
Nagyon is világos.

SZÓKRATÉSZ
Nos, mikor kezdődik a népvezérből türannosszá való

átváltozás? Ugyebár akkor, mikor a népvezér azt kezdi cselekedni, amit az arkadiai Zeusz Lükaiosz szentélyéről szóló mítosz hőséről mesélnek.

ADEIMANTOSZ

Ugyan mit?

SZÓKRATÉSZ

Azt, hogy aki egyszer megízleli az emberhúst, amely
e más áldozati állatok belső részei közé van aprítva, annak múlhatatlanul farkassá kell változnia. Vagy talán nem hallottad még ezt a történetet?

ADEIMANTOSZ

Dehogynem.

SZÓKRATÉSZ

Nos, éppígy: aki a nép élén állva, s egy vakon engedelmeskedő csőcseléket gyűjtve maga köré, nem tudja magát visszatartani saját nemzetsége vérétől, hanem igazságtalan vádakkal, mint ahogy ezt már tenni szokták, törvényszék elé cipel másokat, s vérrel szennyezi be magát, emberéletet olt ki, s szentségtelen nyelvével és
566 a szájával rokonvért ízlel meg, embereket számkivetésbe küld és megöl, s alattomos célzásokat tesz adósságelengedésre és földosztásra: vajon nem kell-e mindezek után az ilyen embernek – szinte végzetszerűen – vagy ellenségei kezétől elpusztulnia, vagy pedig türannoszi hatalmat gyakorolnia, s emberből farkassá változnia?

ADEIMANTOSZ

Ez bizony elkerülhetetlen.

SZÓKRATÉSZ

Éppen ő szít tehát majd lázadást a vagyonosok ellen.

ADEIMANTOSZ

Ő hát.

SZÓKRATÉSZ

S ha régebben el kellett menekülnie, s most ellenségei nemtetszésével visszatér, nem mint kész türannosz érkezik-e meg?

ADEIMANTOSZ

Nyilvánvaló.

b SZÓKRATÉSZ

S ha aztán nem képesek őt elűzni, vagy a nép előtt való befeketítéssel halálra ítélni, erőszakos halállal, titkos összeesküvéssel kísérlik meg láb alól eltenni.

ADEIMANTOSZ

Ez bizony így szokott történni.

HOGYAN LÉP FEL A TÜRANNOSZ? MIK A JELLEGZETES TULAJDONSÁGAI?

SZÓKRATÉSZ

Ezért aztán mindegyikük, aki idáig eljutott, rájön ama közismert, a türannoszok részéről megszokott kérésre, hogy a néptől őrséget kérjen a saját személye védelmére, hogy hát a nép barátja biztonságban legyen.

ADEIMANTOSZ

Úgy bizony.

c SZÓKRATÉSZ

S ezt meg is adják neki, mert féltik az életét, maguk felől pedig egészen nyugodtak.

ADEIMANTOSZ

Úgy van.

SZÓKRATÉSZ

Mikor pedig látja ezt a vagyonos ember, akinek a vagyonnal együtt a népgyűlölet vádját is vállalnia kell, akkor aztán, kedves barátom, ahogy a Kroiszosznak adott jóslat mondja: „a kavicsos Hermoszhoz menekül, nem marad otthon, s nem szégyelli a gyávaságát".*

ADEIMANTOSZ

Persze, mert másodszor már nem volna alkalma szégyenkeznie . . .

SZÓKRATÉSZ

Akit aztán elfognak, azt a halálba küldik.

ADEIMANTOSZ

Feltétlenül.

SZÓKRATÉSZ

Maga az a bizonyos népvezér pedig, világos, hogy nem terül el „teljes hosszában"* holtan, hanem sok más
d polgárt letiporva ott áll az állam harci szekerén, a népvezérből lett tökéletes türannosz.

ADEIMANTOSZ

Miért is ne?

XVII. Szókratész

Részletezzük most ennek az embernek, s annak az államnak a boldogságát, amelyben egy ilyen halandó kerekedik felül?

Adeimantosz

Okvetlenül, csak részletezzük.

Szókratész

Ugyebár eleinte, az első napokban, mindenkire mosolyog, s mindenkit, akivel csak találkozik, szívesen üdvözöl, hangoztatja, hogy ő nem türannosz, s egyeseknek és az egész népnek mindenfélét ígér, adósságokat enged el, földet osztogat a népnek és a maga híveinek, s mindenkivel szemben jóindulatot és szelídséget színlel?

Adeimantosz

Minden bizonnyal.

Szókratész

Mikor aztán külföldre szökött ellenségeivel részben kibékül, részben pedig elteszi őket láb alól, s felőlük már nyugodt lehet, először is állandóan háborús bonyodalmakat szít, hogy a népnek vezérre legyen szüksége.

Adeimantosz

Valószínű.

Szókratész

De azért is, hogy az állandó háborús adózástól elszegényedve, kénytelenek legyenek a mindennapi létfenntartással törődni, s minél kevésbé ármánykodjanak ellene.

Adeimantosz

Világos.

Szókratész

No meg azért is, hogy ha egyesekre gyanakszik, hogy szabad gondolkodásuk miatt nemigen fogják tűrni az uralmát, ezeket megfelelő ürüggyel tehesse el láb alól, kiszolgáltatván őket az ellenségnek. Nem kénytelen-e a türannosz mindezen okok miatt állandóan háborúra uszítani?

Adeimantosz

De igen.

b Szókratész

S ezzel az eljárásával nem azt éri-e el, hogy egyre jobban meggyűlölik a polgárok?

Adeimantosz

Dehogynem.

Szókratész

Aztán többen olyanok, akik őt uralomhoz segítették, és akiknek hatalom van a kezükben, a viszonyokkal elégedetlenkedve kezdenek nagyon is szabadon beszélni vele és maguk közt – már csak a legbátrabbak.

Adeimantosz

Ez valószínű.

Szókratész

Ezeket tehát a türannosznak mind félre kell tolnia az útjából, ha uralkodni akar, úgyhogy végtére sem barátja, sem ellensége nem marad, aki valamit érne.

Adeimantosz

Ez is világos.

c SZÓKRATÉSZ

Éber figyelemmel kell tehát számon tartania, hogy ki bátor, ki nagyra hivatott, ki okos, ki gazdag; s olyannyira „boldog", hogy kénytelen mindezeket – akár tetszik neki, akár nem – ellenségeinek tekinteni, s rájuk fenekedni, amíg csak meg nem tisztítja tőlük az államot.*

ADEIMANTOSZ

Nos, ez ugyan szép megtisztítás.

SZÓKRATÉSZ

Hát bizony éppen ellenkezője annak, amit az orvosok tesznek a testtel: ők a legrosszabbat távolítják el, és meghagyják a legjobbat, a türannosz pedig éppen ellenkezőleg.

ADEIMANTOSZ

Igen, mert erre minden valószínűség szerint rákényszerül, ha uralmon akar maradni.

XVIII. SZÓKRATÉSZ

d Tehát ugyancsak boldog kényszerűség bilincseit hordja, mikor az áll előtte, hogy vagy túlnyomóan mindenre alkalmatlan emberek közt kell élnie, akik még gyűlölik is, vagy egyáltalában nem is élhet.

ADEIMANTOSZ

Bizony ez a kényszerűség áll előtte.

A TÜRANNOSZ TESTŐRSÉGE ÉS KÖRNYEZETE

SZÓKRATÉSZ

Mármost minél jobban meggyűlölik a polgárok az ilyen

eljárása miatt, nem annál több és megbízhatóbb testőrre lesz-e szüksége?

ADEIMANTOSZ

Igen.

SZÓKRATÉSZ

De kik a megbízhatók, s honnan toborozza őket?

ADEIMANTOSZ

Jönnek azok maguktól is akárhányan, szinte röpülnek, csak a zsoldot fizesse nekik.

SZÓKRATÉSZ

e A kutyára, hiszen nyilván megint herékkel hozakodol elő, mégpedig jöttment idegenekkel.*

ADEIMANTOSZ

Valóban erre gondolok.

SZÓKRATÉSZ

S ki jöhet szóba a hazaiak közül? Nem arra fog-e gondolni . . .

ADEIMANTOSZ

Ugyan mire?

SZÓKRATÉSZ

Hogy a polgároktól elvegye a rabszolgáikat, ezeket felszabadítsa, s a testőrei közé sorozza be?

ADEIMANTOSZ

Feltétlenül; már csak azért is, mert ezek a legmegbízhatóbb emberei.

SZÓKRATÉSZ

568 a Lám, milyen „boldog" lény ez a te türannoszod, hogy ilyen barátai és bizalmasai vannak, miután amaz előbbieket már eltette láb alól.

ADEIMANTOSZ

Márpedig ezekre támaszkodik.

SZÓKRATÉSZ

S persze ezek a cinkosok aztán bámulják őt, s az új polgárok állandóan vele vannak, a tisztességes emberek meg gyűlölik és kerülik.

ADEIMANTOSZ

Hogy is ne tennék!

SZÓKRATÉSZ

Nem ok nélkül tartjuk hát a tragédiát általában véve a bölcsesség forrásának, s benne is elsősorban Euripidészt.

ADEIMANTOSZ

Miért?

SZÓKRATÉSZ

b Mert ő kürtölte világgá azt a mély értelmű gondolatot is, hogy „bölcs lesz a türannosz a bölcsek társaságában".* S bölcseken nyilván azokat értette, akikkel érintkezik.

ADEIMANTOSZ

S aztán a türannikus államformát „istenekhez méltó" alkotásként* magasztalja; s több efféle mondását ismerjük, amit nemcsak ő, hanem más költők is hangoztatnak.

SZÓKRATÉSZ

Ezért a tragédiaköltők, mint bölcs emberek, bizonyára megbocsátanak nekünk s azoknak, akik körülbelül a miénkkel hasonló államformában élnek, hogy őket nem eresztjük be az államunkba, ha egyszer a türannikus államformáról zengenek himnuszokat.

c ADEIMANTOSZ

Remélem, hogy megbocsátanak, legalábbis a jobb érzésűek.

SZÓKRATÉSZ

Hanem persze más államokban szabadon járnak-kelnek, s – maguk köré gyűjtve a csőcseléket, a szép, öblös, behízelgő hangokat zsoldjukba fogadva – türannikus és demokratikus irányba terelik az alkotmányt.

ADEIMANTOSZ

Úgy van.

SZÓKRATÉSZ

S ezért ráadásul még pénzt is kapnak, és kitüntetésben is részesülnek, elsősorban persze – amint az természetes is – a türannoszoktól; másodsorban pedig a demokráciától; de aztán minél magasabbra hágnak az államformák
d rendszerének meredekjén, annál jobban fogy a becsületük, mintha csak a nehezedő légzés miatt nem tudna velük lépést tartani.

ADEIMANTOSZ

Úgy bizony.

XIX. SZÓKRATÉSZ

De ez csak egy kis kitérés volt; szóljunk ismét a türanno-

szoknak ama szép, népes, tarka és örökké változó táborától: miből is tartja el ezt?

ADEIMANTOSZ

Ha van az államban szent vagyon, természetes, hogy ezt fogja erre fölhasználni, ameddig éppen futja, és a meggyilkoltak vagyonát, a népből pedig egyelőre alacsonyabb adókat fog kipréselni.

e SZÓKRATÉSZ

És ha ezek kifogynak?

ADEIMANTOSZ

Akkor nyilván az apai vagyonból fog élni ő is meg a dorbézoló társasága, a barátai és barátnői is.

SZÓKRATÉSZ

Értem: a nép, amely a türannoszt nemzette, fogja eltartani őt is meg a barátait is.

ADEIMANTOSZ

Mást nem is tehet.

SZÓKRATÉSZ

De mit szólsz ahhoz, ha a nép vonakodik, és azt mondja, hogy nem igazságos dolog, ha a felnőtt fiút az apja tartja
569 a el, sőt éppen ellenkezőleg, a fiúnak kell az apját eltartani; s hogy nem azért nemzette ő a türannoszt, s nem azért emelte hatalomra, hogy aztán, mikor nagyra nőtt, az ő szolgáinak szolgálva tartsa el őt is meg a szolgáit is, egész pereputtyostul, hanem hogy az ő vezetése alatt a gazdagoktól és az állam úgynevezett kiváló polgáraitól megszabaduljon? S ha aztán felszólítja, hogy takarodjék ki az államból ő is meg a barátai is, s úgy bánik el vele,

mint mikor az apa a fiát kikergeti a házából, a vele dorbézoló korhelyekkel együtt?

ADEIMANTOSZ

Akkor majd, Zeuszra, megtudja a nép, hogy milyen
b szörnyeteget melengetett és növelt nagyra, s hogy most gyengébb létére az erősebbet akarja kiűzni.

SZÓKRATÉSZ

Hogy érted ezt? Talán bizony arra fog vetemedni a türannosz, hogy a saját „apjával" erőszakoskodjék, s ha az nem akar rá hallgatni, még meg is verje?

ADEIMANTOSZ

Igen, de előbb elszedi a fegyvereit.

SZÓKRATÉSZ

Szóval apagyilkosnak és az öreg szülőt nem gyámolító gyermeknek tünteted fel a türannoszt; ez aztán – úgy látszik – már valóban az általánosan ismert türannikus államforma, melyben a nép – mint mondani szokták –
c a szabad embereknek való szolgálás füstje elől menekülve, a szolgák zsarnokságának tüzébe esett bele, s ama nagy és korlátlan szabadság helyett a szolgák legszörnyűbb és legkegyetlenebb zsarnokságát kapta cserébe.

ADEIMANTOSZ

Ez bizony így van.

SZÓKRATÉSZ

Nos, nincs-e igazunk, ha megállapítjuk, hogy ezzel teljesen kimerítettük azt a kérdést, miképp fejlődik ki a türannikus államforma a demokráciából, s kifejlett formájában mi a lényege?

ADEIMANTOSZ

Valóban, teljesen kimerítettük.

A TÜRANNOSZI JELLEMŰ EMBER

571 a I. SZÓKRATÉSZ

Most már csak maga a türannoszi jellemű ember van hátra, vagyis annak a megvizsgálása, miképp fejlődik ki a demokratikus jellemű emberből; s ha kifejlődött, milyen tulajdonságai vannak, s hogyan él, szerencsétlenül-e vagy boldogan.

ADEIMANTOSZ

Valóban, csak ez van hátra.

SZÓKRATÉSZ

S tudod, hogy ezenkívül még mit hiányolok?

ADEIMANTOSZ

Ugyan mit?

SZÓKRATÉSZ

Úgy érzem, hogy a vágyat illetőleg még nem fejtettük ki eléggé: hányféle van, és milyenek. Amíg ez a hiány
b fennáll, nem láthatunk tisztán abban a kérdésben, amelyet magunk elé tűztünk.

ADEIMANTOSZ

Nemde jókor van még?

SZÓKRATÉSZ

Feltétlenül. Figyelj arra, amit ezzel kapcsolatban meg akarok tudni. Ez a következő. Én azt hiszem, hogy a

nem szükséges gyönyörök és vágyak közt vannak olyanok, amelyek a törvényekkel ellentétben vannak; ezek körülbelül minden emberben jelentkeznek ugyan, de ha a törvények és az erkölcsösebb vágyak – józan ésszel szövetkezve – féken tartják őket, akkor némely emberből vagy egyáltalában kivesznek, vagy legalábbis kevés
c marad meg belőlük, s csupán gyengébben; másokban ellenben elhatalmasodnak és elszaporodnak.

ADEIMANTOSZ

S milyen vágyakra gondolsz?

SZÓKRATÉSZ

Azokra, amelyek álom közben ébrednek, amikor a lélek egyéb része: a gondolkodó, a szelíd és a többin uralkodó rész alszik, a lélek állatias, vad része viszont – ételtől vagy italtól eltelve – ficánkol, s lerázva magáról az álmot, ki akar törni, s ki akarja elégíteni a kedvteléseit; ilyenkor – mint tudod – mindenre képes, hiszen semmi szemérem vagy meggondolás nem köti, és teljesen szabadjára
d van engedve. Nem átall képzeletben még az anyjával sem szeretkezni, de akármely más emberrel, istennel vagy állattal sem, magát bármely gyilkossággal beszennyezni, s nincs étel, amitől megtartóztatná magát; egyszóval: semmiféle őrültségtől vagy szemérmetlenségtől nem riad vissza.

ADEIMANTOSZ

Nagyon igaz.

SZÓKRATÉSZ

Ha ellenben valaki egészségesen és józanul él, s úgy hajtja álomra a fejét, hogy lelkének a gondolkodó részét
e előbb felébreszti, jól tartja szép gondolatokkal és elmél-

kedésekkel, s így tisztába jön önmagával – a vágyódó részt pedig sem nélkülözni, sem tobzódni nem engedi,
572 a hogy lepihenjen, s örömével vagy fájdalmával ne zavarja a lélek legjobb részét, hanem engedje, hogy az tisztára csak önmagában vizsgálódhasson, s törekedhessen annak az észrevevésére, amit nem tud, akár a múltról, akár a jelenről, akár a jövőről van szó – s ha az illető ugyanígy az indulatos lélekrészt is lecsendesíti, s nem másokkal való összezördülés után, felindult lelkiállapotban alszik el, hanem e két lélekrészt megnyugtatja, ama harmadikat pedig, amelyben a gondolkodás lakozik, megmozgatja, s úgy tér nyugovóra: hidd el, ebben az esetben nemcsak az igazságot tudja legjobban megragadni, ha-
b nem az álomképei is ilyenkor kerülnek legkevésbé ellentétbe a törvényekkel.

ADEIMANTOSZ

Én is teljesen így gondolkozom.

SZÓKRATÉSZ

Ennek a kifejtésében talán kissé messzebbre is mentünk; tulajdonképpen csak arra akarunk rámutatni, hogy a vágyaknak egy félelmes, vad és a törvényekkel ellenkező fajtája minden emberben megvan, még olyanokban is – bár ezek kevesen vannak –, akik nagyon erkölcsösnek látszanak; s éppen ez lesz nyilvánvalóvá az álomban. Nos, szólj hozzá, igazam van-e, s egyetértesz-e velem.

ADEIMANTOSZ

Egyetértek.

II. SZÓKRATÉSZ

Mármost emlékezz vissza, milyennek írtuk le a demokratikus embert. Mindenesetre ifjúkorától kezdve taka-

rékos apa keze alatt nevelkedett, aki csupán a hasznot hajtó vágyakat becsülte, azokat pedig, amelyek nem szükségesek, hanem csak a szórakozást és fényűzést szolgálják, megvetette. Igaz?

ADEIMANTOSZ

Igen.

SZÓKRATÉSZ

Ha aztán nagyobb igényű emberek társaságába kerül, akik tele vannak az imént említett vágyakkal, az apja takarékossága iránti gyűlöletből mindenféle erőszakosságra és amaz emberek életmódjára hajlik; mivel azonban jobb alaptermészete van, mint azoknak, akik meg
d akarják rontani, a kétféle befolyás hatása alatt a két életmód közt helyezkedik el, s mind a kettőhöz – ahogy ő gondolja – mérséklettel alkalmazkodik, s így sem nemtelenül fösvény, sem a törvényekkel ellentétben álló életet nem folytat; így lesz aztán oligarchikus jellemű férfiúból demokratikussá.

ADEIMANTOSZ

Valóban, így vélekedtünk fentebb, s így vélekedünk most is az effajta emberről.

SZÓKRATÉSZ

Tegyük fel, hogy ennek az embernek később gyermeke születik, aki aztán már az ő erkölcsei közt nevelkedik.

ADEIMANTOSZ

Tegyük fel.

SZÓKRATÉSZ

e Képzeld most el, hogy vele is ugyanaz történik, ami az

apjával: egyfelől mindenféle törvénytelenségre ráveszik – amit persze a csábítók teljes szabadságnak neveznek –, másfelől pedig apja és a többi rokona ama középen elhelyezkedő vágyaknak állandóan segítséget nyújt, mások meg a másik félnek nyújtanak segítséget; mikor aztán ezek az ügyes varázslók és türannosz-csinálók már nem remélhetik, hogy másképp is hatalmukban tarthatják fiatal barátunkat, mesterkedéseikkel bizonyos szerelmi vá-
573 a gyat oltanak belé, mely ama lusta és tékozló vágyak élére áll, mint valami nagy, szárnyas here; vagy szerinted valami egyéb az ilyen ember szerelme?

ADEIMANTOSZ

Bizony az nem más, csak ez.

SZÓKRATÉSZ

Mikor aztán ezt a többi vágy körülzümmögi, telides-teli füstölőszerekkel, kenőcsökkel, koszorúkkal, borral s az ilyen társaságban szabadjukra engedett gyönyörökkel, s
b a szerelmet a végsőkig fokozva és növelve, a vágy fullánkját szúrják a herébe, akkor már őrülettel – mint testőrséggel – veszi körül magát, és magánkívül dühöng a léleknek ez a vezére; s ha netán még fedezne föl magában becsületesnek nevelt véleményeket és kívánságokat, melyekben még van szemérem, ezeket legyilkolja és kitaszítja magából, amíg csak magát a józanságtól egészen meg nem tisztítja, s a kívülről behurcolt őrülettel meg nem tölti.

ADEIMANTOSZ

Pontosan így fejlődik ki a türannoszi jellem, ahogy mondod.

SZÓKRATÉSZ

S nem ezért nevezték-e már régen is türannosznak Erószt?

ADEIMANTOSZ

De alighanem.

c SZÓKRATÉSZ

S nem türannoszi gondolkodása van-e a részeg embernek is?

ADEIMANTOSZ

De bizony.

SZÓKRATÉSZ

S az őrjöngő és háborodott lelkű ember nemcsak az embereken, hanem még az isteneken is uralkodni akar, és hiszi hogy erre képes is.

ADEIMANTOSZ

Bizony.

SZÓKRATÉSZ

Igazán türannoszi jellemű pedig, dicső barátom, akkor lesz az ember, ha a természete vagy az életmódja által – vagy mindkét okból – részeg, szerelmes és őrült lesz.

ADEIMANTOSZ

Nagyon igaz.

III. SZÓKRATÉSZ

Szóval ennek az embernek nyilván így alakul ki és ilyen a jelleme; mármost: milyen az élete?

d ADEIMANTOSZ

Tréfásan szólva: ezt majd te mondod meg nekem.

SZÓKRATÉSZ

Hát jó, megmondom. Én azt hiszem, ezentúl már az ünnepélyek, borozások, lakomák, kéjnők és mindenféle dínomdánom egymást érik azoknál, akikben a zsarnok Erósz lakozik, s akiknek a lelkét egészen ez kormányozza.

ADEIMANTOSZ

Feltétlenül

SZÓKRATÉSZ

S nem burjánzik-e fel napról napra és éjjelről éjjelre a szerelem mellett sok veszedelmes vágy is, amely nagy igényeket támaszt?

ADEIMANTOSZ

De bizony.

SZÓKRATÉSZ

Ha tehát van is valakinek jövedelme, az nagyon hamar elfogy.

ADEIMANTOSZ

Bizony.

e SZÓKRATÉSZ

S aztán jön a kölcsön meg a tőke fogyasztása.

ADEIMANTOSZ

Természetesen.

SZÓKRATÉSZ

S mikor aztán minden forrás kiapadóban van, nem okvetlenül az következik-e be, hogy a sok heves vágy, amely befészkelte magát a lélekbe, ordítozik, az áldozatok pedig, akiket egyéb vágyaknak is, de főképp a szerelemnek a fullánkja hajszol, amely a többieknek mint
574 a testőreinek parancsol – magukon kívül őrjöngenek, s egyre csak azt lesik, hogy kinek mije van, amit csalással vagy erőszakkal el tudnának tőle venni?

ADEIMANTOSZ

Bizony, bizony.

SZÓKRATÉSZ

Kénytelenek tehát bárhonnan is harácsolni, mert különben nagy kínok és fájdalmak közt fetrenghetnek.

ADEIMANTOSZ

Kénytelenek.

SZÓKRATÉSZ

Valamint tehát a benne később jelentkező gyönyörök a régiek fölé kerekedtek, s ezeket jogaiktól megfosztották, éppúgy az ilyen ember is – fiatal létére – igényt formál rá, hogy apja és anyja fölé kerekedjék, kifossza őket, s ha a maga részét már elköltötte, az apai vagyont herdálhassa.

ADEIMANTOSZ

Mi egyebet is várhatnánk tőle?

b SZÓKRATÉSZ

S ha ezt nem engedik meg neki, nem próbálja-e meg először meglopni és megcsalni a szüleit?

ADEIMANTOSZ

Feltétlenül.

SZÓKRATÉSZ

S ha ez nem sikerül neki, nem folyamodik-e velük szemben rabláshoz és erőszakhoz?

ADEIMANTOSZ

Azt hiszem, igen.

SZÓKRATÉSZ

S ha ellenszegülnek neki és szembeszállnak vele – egy öregember és egy öregasszony! –, talán meghökken és visszariad attól, hogy valami igazi türannosz-cselekedetre ragadtassa magát?

ADEIMANTOSZ

Én bizony nemigen volnék nyugodt az ilyen ember szüleinek biztonsága felől.

SZÓKRATÉSZ

S elhiszed-e most már, Adeimantosz, hogy egy újonnan szerzett barátnőért és egy vele semmiféle szorosabb
c viszonyban nem álló kéjnőért az ilyen ember képes volna megverni a régóta szívéhez nőtt, és vele vérségi viszonyban levő anyját, s egy újonnan szerzett fiatal barátért, akihez semmi szorosabb kötelék nem fűzi, képes

volna ugyanígy elbánni a fiatalságon már túl levő, de vele vérségi kapcsolatban álló öreg apjával, aki pedig valamennyi barátja közt a legrégibb, s képes volna őket amazok szolgáivá tenni, ha egy fedél alatt lakna velük?

ADEIMANTOSZ

Elhiszem bizony.

SZÓKRATÉSZ

Ugyancsak nagy boldogság lehet tehát, ha valakinek ilyen türannoszi hajlamú fia van.

ADEIMANTOSZ

Bizonyára.

SZÓKRATÉSZ

d S mikor az apai és anyai vagyon az ilyen ember kezén elúszik, s másfelől már nagyon megszaporodott benne a gyönyörök raja, nem természetes-e, hogy először is megfúrja valaki házának a falát, vagy kifosztja egy késő éjjeli járókelőnek a zsebét, s azután valamelyik szentélyre vet szemet? S ilyenkor aztán azokon az igazságos véleményeken, amelyeket régen, még a gyermekkorban vallott a szépről és a rútról, Erósz segítségével úrrá lesznek a szolgaságból újonnan felszabadult, Erószt testőrként őrző vélemények, amelyek eleinte csak alvás
e közben, álomban szabadultak fel, mikor ő maga még a törvényeknek és apjának uralma alatt, és mintegy lelki demokráciában élt; de mikor Erósz türannoszi hatalma alá kerül, s ébren is végleg olyanná válik, amilyen azelőtt álmában is csak ritkán volt: akkor többé már semmiféle
575 a szörnyű gyilkosságtól vagy cselekedettől nem retten vissza, hanem Erósz benne – igazi türannosz módjára – teljes fejetlenségben és törvénytelenségben él mint

egyeduralkodó; azt pedig, akiben lakozik, mint egy államot, mindenféle elvetemültségre ráveszi, amiből eltarthatja magát és a körülötte lévő hordát, amely részint kívülről – a rossz társaság következtében – kerül belé, részint pedig belülről – az övéihez hasonló vágyak hatása alatt – üti föl a fejét, és szabadul fel.* Nem ilyen-e ennek az embernek az élete?

ADEIMANTOSZ

De bizony ilyen.

SZÓKRATÉSZ

b Ha aztán ilyen ember csak kevés van az államban, a polgárság többi része viszont józan magatartást tanúsít, akkor elkotródnak, s más türannosz testőrségébe állnak be, vagy – ha valamerre háború van – zsoldos szolgálatot vállalnak; ha azonban béke és nyugalom van, otthon maradnak, s az államban folytatják sok apró gonoszságukat.

ADEIMANTOSZ

Milyenekre gondolsz?

SZÓKRATÉSZ

Lopnak, betörnek, zsebet metszenek, ruhát rabolnak, szentélyeket fosztogatnak, rabszolgákkal kereskednek; máskor meg – ha van kellő beszédkészségük – hamis vádakat emelnek, hamisan tanúskodnak, s pénzért mindenre kaphatók.

c ADEIMANTOSZ

Bizonyára csak akkor tartod ezeket apró gonoszságoknak, ha kevesen vannak az ilyen gonosztevők.

SZÓKRATÉSZ

Igen, mert a kicsi csak a nagyhoz viszonyítva kicsi: az említett gonoszságok a türannosznak, az állam romlottsága és nyomorúsága szempontjából – ahogy mondani szokták – a közelébe se jönnek. De mikor az ilyen emberek és a többiek, akik csatlakoznak hozzájuk, elszaporodnak az államban, s tudatára ébrednek a maguk nagy számának, akkor aztán ők azok, akik az oktalan nép támogatásával mintegy világra hozzák a türannoszt, annak a személyében, akinek a lelkében a legnagyobb és legteljesebb hatalmú türannosz lakozik.

ADEIMANTOSZ

Nagyon valószínű; mert nyilván őbenne vannak meg leginkább a türannoszi hajlamok.

SZÓKRATÉSZ

Persze, csak ha a polgárság a maga jószántából félreáll; mert ha nem enged, akkor – mint a fenti esetben anyját és apját bántalmazta – éppúgy fogja most bántalmazni, ha tudja, a hazáját is: kívülről új barátokat hív be, s aztán a régóta szívéhez nőtt anyaföldet – ahogy a krétaiak mondják –, vagyis a hazáját, az ő uralmuk alatt tartja kézben, és tartja el. S nyilván csak itt ér véget az ilyen ember vágyakozása.

ADEIMANTOSZ

Minden bizonnyal itt.

SZÓKRATÉSZ

Mármost milyen magatartást mutatnak ezek az emberek a magánéletben, mielőtt uralomra jutnának? Mindenekelőtt: akiknek a társaságában forgolódnak – már aztán akár ezek az ő talpnyalóik, akik mindent hajlandók nekik

megtenni, akár pedig mert nekik van valakitől valamire szükségük, ők vágódnak hasra azok előtt –, minden vakmerő képmutatást megjátszanak, csakhogy bizalmas barátnak látszódjanak; de ha egyszer céljukat elérték, elfordulnak tőlük.

ADEIMANTOSZ

Úgy bizony.

SZÓKRATÉSZ

Egész életükben úgy élnek tehát, hogy soha senkivel nincsenek baráti viszonyban, hanem mindig vagy zsarnokai, vagy szolgái másnak, de az igazi szabadságot és barátságot a türannosz-természet soha meg nem ízleli.

ADEIMANTOSZ

Úgy van.

SZÓKRATÉSZ

Nem nevezhetjük-e tehát az ilyen embereket joggal megbízhatatlannak?

ADEIMANTOSZ

De igen.

SZÓKRATÉSZ

b Sőt a lehető legnagyobb mértékben igazságtalannak is, ha fentebb helyesen állapítottuk meg az igazságosság lényegét.

ADEIMANTOSZ

Márpedig helyesen állapítottuk meg.

SZÓKRATÉSZ

Foglaljuk tehát össze, hogy ki a legrosszabb ember. Nyilván az, aki ébren is olyan, amilyennek álmában ábrázoltuk.

ADEIMANTOSZ

Igen.

SZÓKRATÉSZ

Nos, ilyenné éppen az lesz, aki a legzsarnokibb természettel jut egyeduralomhoz; s minél hosszabb ideig marad türannosz, annál inkább ilyenné válik.

GLAUKÓN (ÁTVÉVE A SZÓT)

Ez feltétlenül így is van.

IV. SZÓKRATÉSZ

c Aki tehát a leggonoszabbnak mutatkozik, az egyúttal a legszerencsétlenebb is? S aki a leghosszabb ideig és legteljesebb mértékben gyakorolja a türannoszi hatalmat, az valósággal a legteljesebb mértékben és a leghosszabb ideig is volt ilyen? Persze a tömegnek mindenféle más vélemények tetszenek.

GLAUKÓN

Minden bizonnyal így kell lennie.

SZÓKRATÉSZ

S mi egyebet mondhatnánk, mint hogy hasonlóság tekintetében a zsarnoki jellemű ember a türannoszi, a demokratikus jellemű ember pedig a demokratikus államnak felel meg, és így tovább a többiek is?

GLAUKÓN

Semmi egyebet.

SZÓKRATÉSZ

Vagyis: ahogyan az egyik állam viszonylik a másikhoz erény és boldogság tekintetében, éppúgy viszonylik az
d egyik ember is a másikhoz?

GLAUKÓN

Igen.

SZÓKRATÉSZ

Nos, hogyan viszonylik erény tekintetében a türannoszi állam a királysághoz, ha figyelembe vesszük, milyennek jellemeztük ezt eredetileg?

GLAUKÓN

Tökéletes ellentétei egymásnak: az egyik a legjobb, a másik a legrosszabb államforma.

SZÓKRATÉSZ

Azt nem is kérdezem, hogy melyik melyik: úgyis világos. De a boldogság és a boldogtalanság felől is ugyanígy vélekedsz-e, vagy pedig másképp? S ne engedjük megzavartatni magunkat azáltal, hogy a türannosz, akire tekintetünk irányul, csupán egy személy, s a körülötte levők csupán kevesen vannak; hanem úgy nyilvánítsunk
e véleményt, ahogy kell is: hatoljunk be az államba, az egészet vegyük szemügyre, merüljünk el minden részébe, s figyeljük meg az egészet.

GLAUKÓN

Nagyon helyes a figyelmeztetésed; de az mindenki előtt világos, hogy a türannikus államnál nincs szerencsétlenebb, a királyságnál pedig nincs boldogabb.

SZÓKRATÉSZ

577 a S nem volna-e helyes ez a figyelmeztetésem az egyes embereket illetőleg is, ha azt kívánnám, hogy róluk csak az mondhasson ítéletet, aki gondolatban be tud hatolni az egyes ember jellemébe, meg tudja figyelni, s nem ámul el – mint egy gyermek –, ha kívülről látja a türannoszok pompáját, melyet csak a külvilággal szemben öltenek magukra, hanem alaposan kiismeri őket? S mit szólnál ahhoz, ha azt mondanám, hogy nekünk csak olyan emberre szabad hallgatnunk, akinek egyfelől van ítélete, másfelől pedig egy fedél alatt lakott az illető
b türannosszal, s mellette volt mind magánéletében, ahol láthatta, miképp viselkedik hozzátartozóival, s ahol leginkább mutatkozik a színpadi külsőségekből kivetkőzve, mind a közélet veszélyeiben; s ha azt kívánnám, hogy mindennek a megfigyelése alapján nyilatkozzon: hogy áll a türannosz boldogság és boldogtalanság dolgában a többiekhez viszonyítva?

GLAUKÓN

Ez a figyelmeztetés minden tekintetben helyes volna.

SZÓKRATÉSZ

Akarod-e tehát, hogy azoknak a szerepét öltsük magunkra, akiknek van ítéletük, s akik már éltek együtt türannoszokkal, hogy így legalább legyen valaki, aki felelni tud a kérdéseinkre?

GLAUKÓN

Okvetlenül.

c V. SZÓKRATÉSZ

Gyere hát, nézzük a dolgot a következőképpen. Állandóan szem előtt tartva az állam és az egyes ember közt levő hasonlatosságot, minden egyes kérdésben hol erre, hol arra tekints, s így nyilatkozz egyiknek és másiknak a helyzetéről.

GLAUKÓN

Miféle helyzetéről?

SZÓKRATÉSZ

Először is, az államot illetőleg, szabadnak vagy szolgainak tartod a türannikus államot?

GLAUKÓN

A lehető legnagyobb mértékben szolgainak.

SZÓKRATÉSZ

De hiszen láthatsz benne urakat és szabad embereket is . . .

GLAUKÓN

Látok is, csakhogy ez elenyészően kis rész; úgyszólván az egész, és közte éppen a legnemesebb rész, méltatlan és nyomorult szolgaságban él.

d SZÓKRATÉSZ

Ha tehát az egyes ember hasonlít az államhoz, akkor benne is nem szükségképpen ugyanennek a helyzetnek kell-e kialakulnia? Vagyis a lelke a legteljesebb szolgaságtól és szabadságfosztástól roskadozik, s éppen azok

a részei vannak leigázva, amelyek a legnemesebbek, s az uralmat egy kis rész – s éppen a leggonoszabb és a legeszelősebb – gyakorolja?

GLAUKÓN
Szükségképpen így van.

SZÓKRATÉSZ
Nos, szolgainak vagy szabadnak tartod-e az ilyen lelket?

GLAUKÓN
Természetesen szolgainak.

SZÓKRATÉSZ
Mármost a leigázott és a türannosz által kormányzott állam, ugyebár, a legkevésbé teheti azt, amit akar?

GLAUKÓN
Bizony.

e SZÓKRATÉSZ
Akkor tehát a türannoszi uralom alatt élő lélek is a legkevésbé teheti azt, amit akar, amennyiben az egész lélekről van szó; sőt a fullánktól állandóan és erőszakosan hajtva, tele lesz zavarral és megbánással.

GLAUKÓN
Így van.

SZÓKRATÉSZ
578 a S vajon gazdagnak vagy szegénynek kell-e szükségképpen lennie a türannosz által kormányzott államnak?

GLAUKÓN
Szegénynek.

SZÓKRATÉSZ
Tehát a türannoszi uralom alatt élő léleknek is szükségképpen állandóan szegénynek és kielégítetlennek kell lennie?

GLAUKÓN
Úgy van.

SZÓKRATÉSZ
De menjünk tovább; nem kell-e szükségképpen rettegésben élnie az ilyen államnak és az ilyen embernek?

GLAUKÓN
De feltétlenül.

SZÓKRATÉSZ
Gondolod-e, hogy bárhol is több jajveszékelést, sóhajtást, siralmat és fájdalmat találhatnál, mint éppen ebben az államban?

GLAUKÓN
Semmi esetre sem.

SZÓKRATÉSZ
S hiheted-e, hogy mindez – egyes emberről lévén szó – bárkiben is nagyobb mértékben volna meg, mint éppen a türannoszi lelkületű emberben, aki a vágy és a szerelem hatása alatt állandó őrületben van?

GLAUKÓN
Hogyan is hihetném?

b SZÓKRATÉSZ

Nyilván tehát az ilyen és az ehhez hasonló szempontokra való tekintettel tartottad ezt az államot valamennyi közt a legszerencsétlenebbnek.

GLAUKÓN

S talán nincs igazam?

SZÓKRATÉSZ

Sőt nagyon is. S mit mondasz – ugyanebből a szempontból – a türannoszi lelkületű emberről?

GLAUKÓN

Azt, hogy mindenki másnál sokkal szerencsétlenebb.

SZÓKRATÉSZ

Nos, ebben már aztán nincs igazad.

GLAUKÓN

Miért?

SZÓKRATÉSZ

Azért, mert nem ő a legszerencsétlenebb.

GLAUKÓN

Hát akkor ki?

SZÓKRATÉSZ

Akit most fogok említeni, talán a te szemedben is szerencsétlenebb nála.

c GLAUKÓN

Ki az?

SZÓKRATÉSZ

Az, aki türannoszi lelkületű ember létére nem élhet magánéletet, hanem szerencsétlenségére valami sorsfordulat úgy hozza magával, hogy türannosszá kell lennie.

GLAUKÓN

Az előbb kifejtettek alapján az a sejtésem, hogy igazad is van.

SZÓKRATÉSZ

Igen, csakhogy az ilyen kérdésekben nem szabad ám megelégedni a vélekedéssel, hanem nagyon alaposan a következőképpen kell a dolgot megvizsgálni; mert hiszen a legfontosabb kérdésről van szó: a jó és a rossz életről.

GLAUKÓN

Nagyon helyes.

SZÓKRATÉSZ

d Lássuk hát, van-e valami értelme annak, amit mondani akarok. Én úgy vélem, hogy ezt a kérdést a következő szempontból kell mérlegelni.

GLAUKÓN

Melyikből?

SZÓKRATÉSZ

Abból, hogy az államban egyenként megfigyeljük a vagyonos polgárokat, akiknek sok rabszolgája van. Mert hiszen ezek abban legalábbis hasonlítanak a türannoszhoz, hogy soknak parancsolnak; csak annyi a különbség köztük, hogy a türannosznak még több alattvalója van.

GLAUKÓN

Valóban ennyi a különbség.

SZÓKRATÉSZ

Nos, bizonyára tudod, hogy ezek biztonságban érzik magukat, s nem félnek a szolgáiktól.

GLAUKÓN

Miért is félnének?

SZÓKRATÉSZ

Nem is félnek; de tudod-e ennek az okát?

GLAUKÓN

Igen: mert minden egyes ilyen magánember mögött az
e egész állam ott áll.

SZÓKRATÉSZ

Nagyon jól mondod. De lássuk csak! Ha egy ilyen embert, akinek ötven vagy még több rabszolgája van, valamelyik isten kiemelne az államból, s őt magát, feleségét és a gyermekeit vagyonával és szolgáival együtt egy pusztaságba helyezne el, ahova már aztán egyetlen szabad születésű polgár sem tudna a segítségére sietni: mit gondolsz, milyen és mekkora rettegésben élne ott a maga, a gyermekei és a felesége élete miatt, hogy el ne pusztuljanak a szolgák kezétől.

GLAUKÓN

Bizony halálos rettegésben.

579 a SZÓKRATÉSZ

S nem kényszerülne-e rá, hogy éppen a szolgái közül környékezzen meg egyeseket, mindenfélét ígérgessen

nekik, minden különösebb ok nélkül felszabadítsa őket, s általában ő hízelegjen a szolgáinak?

GLAUKÓN

Bizony erre nagy szüksége volna, mert különben elpusztulna.

SZÓKRATÉSZ

S mi történne akkor, ha az a bizonyos isten még sok más szomszédot is telepítene le körülötte, akik nem néznék el, ha valaki másokon akarna uralkodni, s ha ilyen valakit elfognának, azt a legszörnyűbb megtorlásban részesítenék?

b GLAUKÓN

Azt hiszem, még nagyobb bajban lenne, mert körös-körül csupa ellenség leselkedne rá.

SZÓKRATÉSZ

Nem ilyen börtönben megkötözve él-e a türannosz, aki már természeténél fogva is olyan – mint kifejtettük –, hogy tele van sok-sok különféle félelemmel és szenvedéllyel? S bár a lelke minden után sóvárog, az állam polgárai közül egyedül neki nem lehet sehová sem elutaznia, sem pedig gyönyörködnie abban, ami után más szabad születésű ember vágyódik, hanem – mint egy asszony – általában a házába bebújva él, s még a többi
c polgártársára is irigykedik, ha valaki külföldre utazik, és ott valami érdemes dolgot lát.

GLAUKÓN

Ez bizony így van.

A TÜRANNOSZ A LEGSZERENCSÉTLENEBB, AZ ARISZTOKRATIKUS JELLEMŰ EMBER A LEGBOLDOGABB

VI. Szókratész

Nos, ennyi bajjal arat többet az az ember, aki – amellett, hogy már bensőleg is rossz formák között él, amiért aztán őt, a türannoszi jellemű embert, az imént a legszerencsétlenebbnek mondtad – nem magánemberként éli le az életét, hanem valami véletlen következtében kénytelen türannosszá lenni, s bár önmagán sem tud uralkodni, másokat próbál vezetni, mintha csak valaki beteg
d s önmagán uralkodni nem tudó testtel nem magánemberként visszavonulva, hanem másokkal való testi viadalokban és harcokban volna kénytelen egész életét eltölteni.

Glaukón

A hasonlóság mindenben talál, Szókratész, nagyon is igazad van.

Szókratész

Hát nem ez a legszerencsétlenebb állapot-e, kedves Glaukónom, s nem él-e a türannosz még annál is nyomorultabban, akit te a legnyomorultabb életű embernek neveztél?

Glaukón

Ez bizony meglehet.

Szókratész

e A valóságban tehát az igazi türannosz – alig hihető! – igazi szolga, a legnagyobb szolgaság, csúszás-mászás értelmében, s leghitványabb emberek talpnyalója; vá-

gyait egyáltalában nem tudja kielégíteni, sőt a legtöbb dologban a legnagyobb hiányt szenvedi, s valójában szegénynek mutatkozik annak a szemében, aki az egész lelkét át tudja tekinteni; egész élete csupa remegés, és tele van görcsös fájdalommal, ha valóban hasonlít ahhoz az államhoz, amelynek az élén áll. Márpedig hasonlít hozzá. Igaz?

580 a GLAUKÓN

Nagyon is.

SZÓKRATÉSZ

S mindezen felül még az is terheli, amit fentebb mondtunk, hogy szükségképpen irigy is az ilyen ember, sőt a hatalom által még irigyebb lesz, mint amilyen volt; ugyanígy megbízhatatlan, igazságtalan, barátokat nem kedvelő, istentelen; szóval minden gonoszságnak befogadója és táplálója, úgyhogy mindennek folytán főképp ő maga válik szerencsétlenné, de aztán a környezetében levőket is ilyenné teszi.

GLAUKÓN

Akinek esze van, ezt nem tagadhatja.

b SZÓKRATÉSZ

Gyere hát most, s – ahogy a döntőbíró szokta az eredményt kihirdetni – állapítsd meg te is, véleményed szerint ki az első boldogságban, ki a második, és így tovább, mind az ötöt állítsd rangsorba: a királyi, a timokratikus, az oligarchikus, a demokratikus és a türannikus jellemű embert.

GLAUKÓN

Könnyű a döntés: amilyen sorrendben a színre léptek,

úgy értékelem én is őket – mint a kórusokat – az erény és a rosszaság, a boldogság és ennek ellenkezője szerint.

SZÓKRATÉSZ

Fogadjunk tehát egy kikiáltót, vagy pedig én hirdessem ki, hogy: Arisztón fia a legjobb és legigazságosabb em-
c bert ítélte a legboldogabbnak; ez pedig a legkirályibb jellemű, és az önmagán is királyi uralmat gyakorló ember; a legrosszabbat és legigazságtalanabbat pedig a legszerencsétlenebbnek ítélte; s ez az az ember, akinek a legzsarnokibb természete van, s aki magán és az államon is a legnagyobb zsarnoksággal uralkodik?

GLAUKÓN

Jól hirdetted ki.

SZÓKRATÉSZ

Vagy talán még azt is hozzátegyem, hogy ez így van, akár rejtve maradnak e minőségükben az egész világ és az istenek előtt, akár nem?

GLAUKÓN

Tedd hozzá.

MÁSODIK BIZONYÍTÉK

VII. SZÓKRATÉSZ

d No jó; ez tehát az első bizonyíték; most lássuk a másodikat, mond-e valami érdemlegeset.

GLAUKÓN

Melyik az?

SZÓKRATÉSZ

Minthogy valamint az állam, éppúgy az egyes ember lelke is három részre oszlik, ez – szerintem – lehetővé tesz egy másik bizonyítást.

GLAUKÓN

Melyiket?

SZÓKRATÉSZ

A következőt. A lélek három részének – nézetem szerint – három gyönyör felel meg: mindegyik résznek egy; de éppúgy háromféle vágy és uralmi forma is.

GLAUKÓN

Hogyan érted ezt?

SZÓKRATÉSZ

A lélek egyik része szerintünk az volt, amellyel az ember tanul; a második az, amellyel fölindul; a harmadikat –
e sokarcúsága miatt – egyetlen, ráillő névvel nem tudtuk megjelölni, ezért arról neveztük el, ami benne a legnagyobb és a legerősebb: vágyakozónak neveztük ezt a részt, az evésre, ivásra, a nemi ösztönökre és az ezekkel együttjáró egyéb dolgokra vonatkozó vágyak hevessége
581 a miatt, de pénzsóvárnak is mondtuk, mert az ilyen vágyak leginkább pénzzel érhetik el céljukat.

GLAUKÓN

Úgy van.

SZÓKRATÉSZ

S ha azt mondanánk, hogy e lélekrész gyönyöre és szeretete tulajdonképpen a nyereségre irányul, nem támaszkodna-e kijelentésünk úgyszólván a legfontosabb pont-

ra, úgyhogy – valahányszor a lélek e részét említenénk – tisztán látnánk a dologban; s ha pénzsóvárnak és nyereségkedvelőnek neveznénk, nem volna-e igazunk?

GLAUKÓN

Én azt hiszem, igen.

SZÓKRATÉSZ

Ami pedig az indulatos lélekrészt illeti, nem azt mondtuk-e, hogy ez teljes erejével hatalomra, győzelemre és dicsőségre törekszik?

b GLAUKÓN

De igen.

SZÓKRATÉSZ

Ha tehát győzelemszeretőnek és kitüntetést kedvelőnek neveznénk, talán rendjén is volna?

GLAUKÓN

A legnagyobb mértékben.

SZÓKRATÉSZ

Másfelől mindenki előtt világos, hogy az a lélekrész, amellyel tanulunk, teljes egészében mindig arra törekszik, hogy megismerje, mi az igazság; s a három lélekrész közül neki van legkevesebb gondja a vagyonra és a dicsőségre.

GLAUKÓN

Úgy van.

SZÓKRATÉSZ

Ha tehát tudományszeretőnek és bölcsességszeretőnek neveznénk, ez meg is felelne a jellegének?

GLAUKÓN

Igen.

c SZÓKRATÉSZ

Nos, az egyik ember lelkében ez uralkodik, másokéban pedig a két másik rész valamelyike, ahogy éppen jön.

GLAUKÓN

Úgy van.

SZÓKRATÉSZ

S nem éppen ezért szoktuk-e mondani, hogy az embereknek mindenekfelett három fajtáját különböztetjük meg: a bölcsességszeretőt, a győzelemszeretőt és a nyereségszeretőt?

GLAUKÓN

De igen.

SZÓKRATÉSZ

S a gyönyöröknek is nem három faja van-e, melyek közül mindegyik egy-egy embertípusnak felel meg?

GLAUKÓN

De igen.

SZÓKRATÉSZ

S elhiszed-e, hogy ha e háromféle emberfajtát sorban megkérdeznéd, melyik életformát tartják a leggyönyörűségesebbnek, mindegyik a magáét dicsérné legjob-
d ban? S hogy a vagyonszerző ember a tekintéllyel vagy a tanulással járó gyönyörűséget a nyerészkedéshez viszonyítva teljesen értéktelennek mondaná, hacsak az ilyesmi pénzt nem hoz?

GLAUKÓN

Igazad van.

SZÓKRATÉSZ

És a kitüntetést szerető? Nem tartja-e a vagyonnal járó gyönyörűséget alacsonyrendűnek, a tanulással járó gyönyörűséget pedig – hacsak a tanulás nem biztosít tiszteletet is – füstnek és hiábavalóságnak?

GLAUKÓN

Ez így van.

SZÓKRATÉSZ

e S mit gondoljunk a bölcsességszerető emberről, vajon ő mit fog tartani a többi gyönyörűségről azzal szemben, hogy megismerheti, mi az igazság, s hogy egész életét ebben a gondolatkörben, tanulással töltheti? Nem azt-e, hogy amazok nagyon is távol vannak az igazi gyönyörűségtől? S nincs-e teljesen igaza, mikor ama gyönyörűségeket szükségeseknek nevezi, hiszen egyáltalában nem szorulna rájuk, ha a szükség ezt nem parancsolná?

GLAUKÓN

De ebben biztosak lehetünk.

VIII. SZÓKRATÉSZ

Ha tehát vita folyik e háromféle emberfajta gyönyörűségéről és életformájáról – nem a szebb és rútabb, vagy a rosszabb és jobb, hanem a kellemesebb és fájdalomtól
582 a mentesebb életről –, vajon hogyan tudhatjuk meg, hogy melyiküknek van igaza?

GLAUKÓN

Ezt nem tudnám megmondani.

SZÓKRATÉSZ

Figyelj hát ide: mire kell támaszkodnunk ítéletünkben, ha azt akarjuk, hogy helyesen ítéljünk? Nem a tapasztalatra, a józan észre és a következtetésre? Vagy van-e ezeknél jobb alapja az ítéletnek?

GLAUKÓN

Hogy volna?

SZÓKRATÉSZ

Lássuk tehát: ama háromféle ember közül vajon melyiknek van a legtöbb tapasztalata mindama gyönyörökben, amelyeket említettünk? Talán te azt hiszed, hogy a nyereségszerető embernek – ha véletlenül az igazság kérdé-
b sével foglalkozik – több tapasztalata van a tudásból fakadó gyönyörűségben, mint a bölcsességszerető embernek a nyerészkedéssel járó gyönyörűségben?

GLAUKÓN

Nagy különbség van a kettő között: a bölcsességszerető embernek föltétlenül meg kell ízlelnie – már gyermekkorától kezdve – a többi gyönyörűséget is; a nyereségszerető embernek azonban, ha véletlenül tanulmányozza is a valóság lényegét, nem okvetlenül kell megízlelnie a vele járó gyönyörűséget, hogy milyen édes, s ebben nem kell tapasztalatot sem szereznie, sőt ez – még ha akarná – sem volna könnyű.

SZÓKRATÉSZ

Eszerint tehát a bölcsességszerető ember nagy fölényben van a nyereségszerető emberrel szemben ama kétféle gyönyörűségben való tapasztalatot illetőleg.

GLAUKÓN

Igen.

c SZÓKRATÉSZ

Hát a kitüntetést szerető ember fölött? Vagy talán kevesebb tapasztalata van neki a kitüntetéssel járó gyönyörűségben, mint amannak a gondolkodással járó gyönyörűségben?

GLAUKÓN

Csakhogy a tisztelet, ha ki-ki megvalósítja azt, amit maga elé kitűzött, mindegyiküknek kijár, hiszen a gazdagot, a bátrat és a bölcset egyaránt sokan tisztelik, tehát a megtiszteltetéssel járó gyönyörűség természetét mind a hárman tapasztalatból ismerik; de már azt, hogy a valóság szemléletéből milyen gyönyörűségek fakadnak, nem ízlelheti meg más, mint a bölcsességszerető ember.

d SZÓKRATÉSZ

Szóval a tapasztalatot illetőleg minden ember közt neki van a legbiztosabb ítélete.

GLAUKÓN

Bizonyára.

SZÓKRATÉSZ

Sőt ő az egyedüli, akinél a tapasztalat józan ésszel párosul.

GLAUKÓN

Így van.

SZÓKRATÉSZ

S végül: az az eszköz, amellyel ítéleteinket megalkotjuk,

egyáltalában nem a nyereségszerető emberé, nem is a kitüntetést szeretőé, hanem éppen a bölcsességszeretőé.

GLAUKÓN
Melyik ez az eszköz?

SZÓKRATÉSZ
Az előbb már említettük, hogy ítéleteinket következtetéssel kell megalkotnunk. Nem igaz?

GLAUKÓN
De igaz.

SZÓKRATÉSZ
Márpedig a következtetés elsősorban a bölcsességszerető ember eszköze.

GLAUKÓN
Így van.

SZÓKRATÉSZ
Ha mármost ítéleteinket leghelyesebben a gazdagság és a nyereség alapján tudnánk megalkotni, akkor szükség-
e képpen az volna a leghelyesebb ítélet, ahogyan a nyereségszerető ember dicsér vagy gáncsol valamit.

GLAUKÓN
Feltétlenül.

SZÓKRATÉSZ
Ha meg a tisztelet, a győzelem és a bátorság alapján, akkor a kitüntetést és a győzelmet szerető ember ítélne leghelyesebben.

GLAUKÓN
Világos.

SZÓKRATÉSZ

Minthogy azonban a tapasztalat, a józan ész és a következtetés alapján ítélünk helyesen . . .

GLAUKÓN

Szükségképpen az az ítélet a leghelyesebb, ahogyan a bölcsességszerető és a beszédeket szerető ember dicsér valamit.

583 a SZÓKRATÉSZ

Nos, a háromféle gyönyör közül nem annak a lélekrésznek a gyönyörűsége a legnagyobb-e, amellyel tanulunk, s nem annak az élete a leggyönyörűségesebb-e, akiben ez a rész uralkodik?

GLAUKÓN

Hogy is ne lenne? Ha tehát a józan ember dicséri a maga életét, ez a dicséret föltétlenül hiteles.

SZÓKRATÉSZ

S melyik életet és melyik gyönyört teszi második helyre ez a bíró?

GLAUKÓN

Nyilván a harcos és a kitüntetést szerető emberét, mert ez közelebb áll hozzá, mint a vagyonszerző emberé.

SZÓKRATÉSZ

Úgy látszik tehát, legutolsó helyre teszi a nyereségszerető emberét.

GLAUKÓN

Csakugyan.

b IX. SZÓKRATÉSZ

Íme egymás után két bizonyíték, s az igazságos ember kétszer győzte le az igazságtalant; a harmadik – olümpiai szokás szerint – a megmentő, olümposzi Zeuszt illeti:* gondold meg, hogy másnak, mint a józan embernek, a gyönyörűsége egyáltalában nem is lehet igaz és tiszta, hanem csak árnyékgyönyörűség, ahogy azt én – ha jól emlékszem – egy bölcs embertől hallottam. Márpedig alighanem ez a legnagyobb és a legdöntőbb vereség.

GLAUKÓN

Feltétlenül; de hogy érted ezt?

SZÓKRATÉSZ

c Majd úgy találjuk meg a megoldást, hogy te felelgetsz, s én veled együtt folytatom a kutatást.

GLAUKÓN

Jó, kérdezz hát.

SZÓKRATÉSZ

Te meg felelj: ugye azt szoktuk mondani, hogy a fájdalom ellentéte a gyönyörnek?

GLAUKÓN

Igen.

SZÓKRATÉSZ

De ha sem örömet, sem fájdalmat nem érzünk, ez is csak valamelyes állapot?

GLAUKÓN

Igen.

SZÓKRATÉSZ

S ez az állapot, amely között a két érzés van, a léleknek amaz érzésekkel szemben való nyugalmi helyzetét jelenti. Vagy nem így érted?

GLAUKÓN

De igen.

SZÓKRATÉSZ

S emlékszel-e azokra a kijelentésekre, melyeket a betegek szoktak hangoztatni, mikor rosszul érzik magukat?

GLAUKÓN

Milyen kijelentésekre?

SZÓKRATÉSZ

d Hogy nincs kellemesebb dolog az egészségnél, de – míg meg nem betegedtek – nem gondoltak arra, hogy az a legkellemesebb.

GLAUKÓN

Igen, emlékszem.

SZÓKRATÉSZ

S bizonyára hallottad már azt is, mikor a nagy fájdalomban gyötrődő ember azt mondja, hogy nincs kellemesebb érzés annál, mint mikor a fájdalom megszűnik.

GLAUKÓN

Igen, hallottam.

SZÓKRATÉSZ

S bizonyára tudsz sok más olyan esetről is, amelyben az emberek, mikor fájdalmat kell eltűrniük, a fájdalom megszűnését és a benne beálló nyugalmat – nem pedig az örömöt – magasztalják, mint a legnagyobb gyönyörűséget.

GLAUKÓN

Igen, mert ez esetben valószínűleg ez, a nyugalom kellemes és kívánatos.

e SZÓKRATÉSZ

Másfelől, ha valakinek az öröme megszűnik, a gyönyörűségben beálló nyugalom fájdalmasan hat.

GLAUKÓN

Valószínűleg.

SZÓKRATÉSZ

Amiről tehát azt mondtuk, hogy a két érzelem közt foglal helyet – vagyis a nyugalom –, az bizonyos esetekben mind a kettő lehet: fájdalom is meg gyönyörűség is.

GLAUKÓN

Úgy látszik.

SZÓKRATÉSZ

De lehetséges-e az, hogy ami egyiknek sem mondható, mégis mind a kettő legyen?

GLAUKÓN

Az már nem.

SZÓKRATÉSZ

Másfelől pedig mind a két érzelem: a gyönyör és a fájdalom, melyek a lélekben keletkeznek, bizonyos értelemben mozgásnak tekinthetők; vagy talán nem?

GLAUKÓN

De igen.

584 a SZÓKRATÉSZ

S ami sem nem fájdalom, sem nem gyönyör, az nem nyugalomnak és a kettő között levőnek mutatkozott-e az imént?

GLAUKÓN

De annak.

SZÓKRATÉSZ

Hogyan lehet hát akkor helyes az a felfogás, hogy a fájdalom hiánya kellemes, vagy hogy az öröm hiánya kellemetlen?

GLAUKÓN

Sehogy sem.

SZÓKRATÉSZ

A valóságban tehát a nyugalom sem nem kellemes, sem nem fájdalmas, legfeljebb annak látszik: a fájdalmas mellett kellemes, a kellemes mellett fájdalmas; a valóságos gyönyör szempontjából azonban az ilyen látszatoknak semmi értelme sincs, hanem csak olyanok, mint valami varázslat.

GLAUKÓN

A következtetés legalábbis erre mutat.

SZÓKRATÉSZ

Irányítsd tehát a tekintetedet olyan gyönyörökre, ame-
b lyek nem fájdalomból származnak; mert különben még azt hihetnéd – legalábbis egyelőre –, hogy a gyönyör a dolog természete szerint a fájdalom megszűnése, a fájdalom pedig a gyönyör megszűnése.

GLAUKÓN

Hol vannak ezek a gyönyörök, és milyenek?

SZÓKRATÉSZ

Van sok más is, de elsősorban – ha úgy tetszik – gondolj a szaglásból eredő gyönyörökre. Ezek – anélkül, hogy az ember előzőleg fájdalmat érezne – hirtelen bámulatos erővel lépnek fel, s mikor megszűnnek, semmiféle fájdalmat nem hagynak maguk után.

GLAUKÓN

Valóban így van.

SZÓKRATÉSZ

Ne higgyük tehát, hogy a fájdalom megszűnése tiszta
c gyönyör, vagy hogy a gyönyör megszűnése tiszta fájdalom.

GLAUKÓN

Ne bizony.

SZÓKRATÉSZ

De a testen keresztül a lélekre ható úgynevezett gyönyörök – legalábbis a legtöbb és a legnagyobbak – éppen ebből a fajtából valók: a fájdalom megszűnéséből keletkeznek.

GLAUKÓN

Csakugyan.

SZÓKRATÉSZ

Akkor viszont ugyanilyen természetűek az előre érzett örömök, és az előre érzett fájdalmak is, amelyek a várható érzések bekövetkezése előtt, ezek megsejtéséből keletkeznek.

GLAUKÓN

Igen, ugyanilyen természetűek.

d X. SZÓKRATÉSZ

Tudod-e, milyenek ezek a testi gyönyörök, s mihez hasonlíthatók leginkább?

GLAUKÓN

Ugyan mihez?

SZÓKRATÉSZ

Elhiszed, ugye, hogy a természet világában van: fent, lent és középen?

GLAUKÓN

Igen.

SZÓKRATÉSZ

Mármost feltehető-e, hogyha valaki lentről a közép felé halad, mást gondolhat, mint hogy felfelé halad? S ha már a középen áll, s visszapillant oda, ahonnan idejutott, gondolhatja-e egyáltalában, hogy másutt van, mint fent, miután még nem látta, hol van az igazi fent?

GLAUKÓN

Zeuszra, alig hiszem, hogy az ilyen ember másképp gondolkodhatna.

e SZÓKRATÉSZ

S ha visszafelé haladna, akkor meg azt hinné, hogy lefelé halad, s ebben igaza is volna.

GLAUKÓN

Persze.

SZÓKRATÉSZ

S mind ez az érzése nem abból keletkezne-e, hogy a valóságos fent, középen és lent kérdésében nincs tapasztalata?

GLAUKÓN

Világos.

SZÓKRATÉSZ

Csodálkozhatunk-e tehát, ha az igazság dolgában tapasztalatlan embernek nemcsak sok egyébről van helytelen véleménye, hanem a gyönyör, a fájdalom és a kettő
585 a közé eső állapot tekintetében is? Mikor a fájdalom irányába halad, akkor jól fogja fel a helyzetet, mert hiszen valósággal fájdalmat érez; de mikor a fájdalomtól a közép felé halad, akkor erősen meg van győződve, hogy máris a beteljesülés és a gyönyör közelében van; s mint mikor valaki a feketével a szürkét állítja ellentétbe, mert a fehéret még nem tapasztalta meg, éppúgy ő is a fájdalommal a fájdalom hiányát állítván ellentétbe, mert a gyönyört nem tapasztalta meg, csalódik.

GLAUKÓN

Zeuszra, ezen nem csodálkozom: sőt azon csodálkoznék, ha nem így tenne.

SZÓKRATÉSZ

Mármost tekintsd a dolgot a következőképp. Vajon az
b éhség és a szomjúság nem a test állapotában mutatkozó üresség-e?

GLAUKÓN

De igen.

SZÓKRATÉSZ

Másfelől pedig a tudatlanság és az értelmetlenség nem a lélek állapotában mutatkozó üresség-e?

GLAUKÓN

De igen.

SZÓKRATÉSZ

Aki tehát táplálékot vesz magához, vagy aki ész birtokába jut, az tulajdonképpen megtelítődik?

GLAUKÓN

Igen.

SZÓKRATÉSZ

De melyik megtelítődés az igazibb: amit a kisebb vagy amit a nagyobb fokú valóság nyújt?

GLAUKÓN

Nyilván az, amelyet a nagyobb fokú nyújt.

SZÓKRATÉSZ

S mit gondolsz, minek van nagyobb része a tiszta való-

ságban: olyasminek-e, mint például a kenyér, ital, hús s
c általában a táplálék; vagy pedig az igaz véleménynek, a tudománynak, az észnek, s általában mindenféle erénynek? Vedd a dolgot a következőképp: mi az, ami szerinted inkább létezik: az-e, ami az önmagához mindig hasonlóval, a halhatatlannal és az igazsággal függ össze, s ami maga ilyen és ilyenben keletkezik, vagy pedig az, ami az önmagához sohasem hasonlóval s a mulandóval függ össze, s ami maga ilyen és ilyenben keletkezik?

GLAUKÓN

Sokkal inkább az, ami az önmagához mindig hasonlóval függ össze.

SZÓKRATÉSZ

S vajon az önmagához sohasem hasonlónak a léte talán közelebb áll a léthez, mint a megismeréshez?

GLAUKÓN

Szó sincs róla!

SZÓKRATÉSZ

Hát az igazsághoz?

GLAUKÓN

Ahhoz sem.

SZÓKRATÉSZ

S ami kevésbé részesül az igazságban, nem részesül-e kevésbé a létezésben is?

GLAUKÓN

Feltétlenül.

d SZÓKRATÉSZ

S általában, a test ápolásával összefüggő dolgok nem részesülnek-e kevésbé az igazságban és a létezésben, mint a lélek ápolásával összefüggő dolgok?

GLAUKÓN

De igen.

SZÓKRATÉSZ

S nem gondolod-e, hogy a test is kevésbé részesül bennük, mint a lélek?

GLAUKÓN

De bizony.

SZÓKRATÉSZ

Ami tehát az inkább létezővel telítődik meg, s ami maga is inkább létezik, az sokkal valóságosabban telítődik meg, mint ami a kevésbé létezővel telítődik meg, s ami maga is kevésbé létezik?

GLAUKÓN

Igen.

SZÓKRATÉSZ

Ha tehát a természetnek megfelelő dolgokkal való telítődés gyönyörűséges, akkor a valóságosabb és az inkább
e létező dolgokkal való telítődés valóságosabb és igazabb örömet szerez nekünk, s inkább jár igazi gyönyörűséggel; a kevésbé létező dolgokban való részesedés viszont valószínűleg kevésbé igazi és biztos telítődést, s kevésbé bizonyos és kevésbé igazi részesedést jelent.

GLAUKÓN

Ez kétségtelen.

586 a SZÓKRATÉSZ

Akik tehát a gondolkodást és az erényt nem ismerik, hanem állandóan eszem-iszom és hasonló élvezetek közt élnek, azok nyilván mindig lefelé, s aztán megint vissza, egészen a középig haladnak, s egész életükben itt bolyonganak, de ezt a határt az igazi fent irányában soha nem lépik át, s oda soha sem fel nem tekintenek, sem fel nem jutnak, és sem a létezővel valóságosan meg nem telnek, sem pedig a biztos és tiszta gyönyört meg nem ízlelik, hanem barmok módjára mindig lefelé néznek, a
b földre és az asztalra hajolnak, s úgy legelnek, zabálnak és üzekednek, s csak hogy mindebből több jusson nekik, vasszarvakkal és -patával rugdosva és öklelve öldösik egymást telhetetlenségükben, mert a maguk létező részét, mely megőrzi a tartalmát, nem a létező dolgokkal telítik meg.

GLAUKÓN

Pontosan a tömegemberek életét tárod elénk, Szókratész, akárcsak egy jós.

SZÓKRATÉSZ

S nem természetes-e az is, hogy ezek az emberek csak fájdalommal kevert gyönyörök: a valóságos gyönyörnek csak mintegy árnyképei közt élnek, melyek csak egymás
c mellé helyezve kapnak színt, úgyhogy aztán ellenállhatatlannak látszanak, az oktalan emberben maguk iránt őrült szerelmet váltanak ki, s ádáz harcok középpontjába kerülnek, mint ahogy Sztészikhorosz mondja, hogy Helené árnyképéért a trójaiak közt az igazság nem ismerése miatt harc tört ki?

GLAUKÓN

Föltétlenül ilyen az életük.

XI. Szókratész

S vajon a lélek indulatos részével is nem szükségképpen így áll-e a dolog, mikor tudniillik valaki éppen ennek hódol – akár becsvágyból eredő irigységből, akár győzelmi vágyból eredő erőszakoskodásból, akár összeférhetetlenségből eredő dühből –, mert gondolkodás és ész
d nélkül mindenáron kitüntetéssel, győzelemmel és indulattal akar betelni?

Glaukón

Bizony szükségképpen itt is így áll a dolog.

Szókratész

Tovább menve, bátran állíthatjuk, hogy ha a nyerészkedésre és a győzelem elnyerésére irányuló vágyak a tudást és a józan észt követik, és segítségükkel az okosság által megmutatott gyönyöröket keresik, s el is érik őket, akkor ezek a vágyak nemcsak a legigazibb gyönyöröket érik el – amennyire csak az igazság szolgálatában igazi
e gyönyöröket elérhetnek –, hanem egyben azokat, amelyek természetüknek megfelelnek – ha ugyan minden dolognak az a legmegfelelőbb, ami neki a legjobb.

Glaukón

Márpedig az a legmegfelelőbb.

Szókratész

Ha tehát az egész lélek a filozófusi résznek engedelmeskedik, és nincs benne lázadozás, akkor meglesz a biztosíték rá, hogy mindegyik lélekrész nemcsak általában a
587 a maga munkáját fogja végezni, tehát igazságos lesz, hanem a neki megfelelő legtökéletesebb és – amennyire csak lehetséges – legigazibb gyönyöröket fogja élvezni.

GLAUKÓN
Bizonyára így lesz.

SZÓKRATÉSZ
Ha ellenben egy másik lélekrész jut uralomra, akkor nemcsak hogy ennek nem lesz rá módja, hogy a neki megfelelő gyönyörűséget megtalálja, hanem még a többit is arra fogja kényszeríteni, hogy idegenszerű és nem igazi gyönyört hajszoljon.

GLAUKÓN
Úgy van.

SZÓKRATÉSZ
Éspedig – ugyebár – annál a lélekrésznél fog ez a legnagyobb mértékben bekövetkezni, amely a legtávolabb esik a filozófiától és a józan észtől?

GLAUKÓN
Feltétlenül.

SZÓKRATÉSZ
S nem az esik-e a legtávolabb a józan észtől, ami a legmesszebb van a törvénytől és a rendtől?

GLAUKÓN
Ez nyilvánvaló.

SZÓKRATÉSZ
S nem állapítottuk-e meg, hogy ezektől a szerelmi, azaz zsarnoki vágyak esnek a legmesszebbre?

GLAUKÓN
De igen.

b SZÓKRATÉSZ
A királyi és tisztességes vágyak pedig legközelebb vannak hozzájuk?

GLAUKÓN
Igen.

SZÓKRATÉSZ
Így hát – szerintem – az igazi és sajátszerű gyönyörtől a zsarnok esik legmesszebbre, a király pedig legközelebb van hozzá.

GLAUKÓN
Így kell lennie.

SZÓKRATÉSZ
Más szóval: a zsarnok élete lesz a legkeserűbb, a királyé pedig a legédesebb.

GLAUKÓN
Kétségtelenül.

SZÓKRATÉSZ
Mármost tudod-e, mennyivel él kevésbé gyönyörűségesen a zsarnok, mint a király?

GLAUKÓN
Majd ha megmondod.

SZÓKRATÉSZ

c Nyilván háromféle gyönyör van: egy igazi és két fattyú; a zsarnok, aki kerüli a törvényt és a józan észt, még a fattyú gyönyörökön is túlmegy, s csak a neki szolgáló gyönyörök közt – mint csatlósai közt – éli világát; s hogy mennyire alulmarad, azt nem is tudnám egyhamar megmondani, hacsak nem a következőképpen.

GLAUKÓN

Vajon hogyan?

SZÓKRATÉSZ

Az oligarchikus jellemhez képest a zsarnoki bizonyára csak a harmadik helyen áll, mert hiszen közöttük a demokratikus foglal helyet.

GLAUKÓN

Igen.

SZÓKRATÉSZ

Ha tehát ez igaz, akkor tőle számítva a gyönyörnek is – az igazihoz képest – csak a harmad árnyékával tart fenn közösséget.

GLAUKÓN

Úgy van.

SZÓKRATÉSZ

d De az oligarchikus jellem a királyhoz képest megint csak a harmadik helyen van, ha tudniillik az arisztokratikus és a királyi jellemet egynek vesszük.

GLAUKÓN
Igen, a harmadikon.

SZÓKRATÉSZ
Szóval a zsarnok – számban kifejezve – a háromszorosnak a háromszorosával áll az igazi gyönyör mögött.

GLAUKÓN
Úgy látszik.

SZÓKRATÉSZ
Más szóval: a zsarnoki gyönyör ábrándképe – a hosszúsági szám alapján – síkkal fejezhető ki.

GLAUKÓN
Így van.

SZÓKRATÉSZ
Mármost nyilvánvaló, hogy négyzetre, majd köbre emelve milyen nagy lesz a távolság.

GLAUKÓN
Annak, aki tud számolni, bizonyára nyilvánvaló lesz.

e SZÓKRATÉSZ
Ha pedig megfordítjuk a dolgot, s azt akarjuk kifejezni, hogy az igazi gyönyör tekintetében mennyire áll a király a zsarnok fölött, a szorzás elvégzése után azt fogjuk találni, hogy hétszázhuszonkilencszer él boldogabban; a zsarnok pedig ugyanannyiszor él boldogtalanabbul.

GLAUKÓN
Bámulatos számítással tártad fel azt a különbséget, mely

588 a a kétféle ember – az igazságos és az igazságtalan – közt a gyönyör és a fájdalom tekintetében megvan.

SZÓKRATÉSZ
Márpedig ez a szám igaz, és megfelel az ő életformájuknak, ha egyáltalában a napok, éjjelek, hónapok és évek is megfelelnek neki.

GLAUKÓN
Meg is felelnek.

SZÓKRATÉSZ
Ha tehát a gyönyör szempontjából ennyire fölötte áll a jó és igazságos ember a rossznak és igazságtalannak, akkor nem kimondhatatlanul magasabban áll-e fölötte az élet rendezettsége és szépsége s az erény szempontjából?

GLAUKÓN
Bizony kimondhatatlanabbul magasabban áll.

AZ IGAZSÁGOSSÁG ÉS IGAZSÁGTALANSÁG ÉLMÉNYE AZ EMBERBEN

XII. SZÓKRATÉSZ
b Most pedig, minthogy gondolatmenetünkben ide értünk, térjünk vissza ama korábban hangoztatott állításokhoz, amelyek nyomán ide jutottunk. A tétel körülbelül úgy hangzott, hogy az igazságtalanság cselekvése akkor hasznos, ha valaki végképp igazságtalan, s emellett az igazságos ember látszatát kelti; vagy nem így mondták?

GLAUKÓN

De így.

SZÓKRATÉSZ

Most tehát, hogy végleges megállapodásra jutottunk abban: mi a jelentősége az igazságtalan eljárásnak, s mi az igazságosság cselekvésének, nézzünk szembe ezzel a tétellel.

GLAUKÓN

Éspedig hogyan?

SZÓKRATÉSZ

Rajzoljuk meg képzeletben a lélek képmását, hogy ama tétel védelmezője értse meg, mit mondott.

C GLAUKÓN

S milyen képmást?

SZÓKRATÉSZ

Olyat, mint amilyenek a régi mesebeli lények, a Khimaira, a Szkülla vagy a Kerberosz, és sok más, amelyekről azt beszélik, hogy sokféle alak van bennük eggyé összenőve.

GLAUKÓN

Valóban ezt mesélik.

SZÓKRATÉSZ

Formálj tehát egy keverék, sokfejű állatalakot, amelynek körben szelíd– és vadállatfejei vannak, s melynek megvan az a képessége, hogy átváltozzék, és magából mindezeket az alakokat létrehozza.

d GLAUKÓN

Különös egy művész, aki ilyesmit tud alkotni; mivel azonban a képzelet még a viasznál s minden egyéb anyagnál is könnyebben formálható, hát jó, formáljuk meg.

SZÓKRATÉSZ

Aztán alakíts egy másik oroszlánalakot, s egy emberalakot; a legnagyobb legyen az első, a következő a második.

GLAUKÓN

Ez már könnyebb, és szinte készen is van.

SZÓKRATÉSZ

No, most kösd össze a három lényt eggyé, úgyhogy bizonyos értelemben összenőjenek egymással.

GLAUKÓN

Már össze is vannak kötve.

SZÓKRATÉSZ

e Végül formálj köréjük kívülről egy közös, mégpedig egy emberi alakot, úgyhogy aki az egésznek a belsejét nem láthatja, hanem csak a külső burkot, az csak egy élőlényt, tudniillik az embert lássa.

GLAUKÓN

Ez is köréjük van formálva.

SZÓKRATÉSZ

Mármost, aki azt állítja, hogy ennek az embernek hasznára van az igazságtalanság cselekvése, az igazságosság cselekvéséből pedig semmi haszna nincs, annak feleljünk így: tulajdonképp semmi egyebet nem mond, mint hogy

használára van, ha jólétben tartva erőssé teszi a sokféle
589 a alakú állatot és az oroszlánt meg az oroszlán társait; az embert ellenben éhhalálra ítéli, és egészen elgyengíti, úgyhogy a két állat egyike vagy másika arra ráncigálja, amerre akarja; és nem tudja őket összeszoktatni, s egymással megbarátkoztatni, hanem engedi, hogy egymást marják, és küzdelemben egymást felfalják.

GLAUKÓN

Bizony körülbelül ezt mondja, aki az igazságtalanságot magasztalja.

SZÓKRATÉSZ

Aki ellenben azt állítja, hogy az igazságosság cselekvése jár haszonnal, az körülbelül azt mondja, hogy mindig
b azt kell cselekedni, és azt kell beszélni, ami által az emberben lévő belső ember a legjobban megerősödhet, s alkalmassá lehet rá, hogy a sokfejű állatot úgy gondozza, mint a földműves, aki a szelíd hajtásokat neveli és ápolja, a vadhajtások növését pedig megakadályozza; szövetségesévé teszi az oroszlán természetét, mindegyikről egyformán gondoskodik, egymásnak és önmagának jó barátjává teszi s úgy neveli őket.

GLAUKÓN

Igen, körülbelül ezt mondja az igazságosság magasztalója.

SZÓKRATÉSZ

Mindent figyelembe véve: aki az igazságosságot dicsőíti, annak alighanem igaza van, aki az igazságtalanságot dicsőíti, hazudik. Mert akár a gyönyör, akár a jó hír, akár a hasznosság szempontjából tekintjük a dolgot, annak van igaza, aki az igazságosságot dicséri; aki pedig

gáncsolja, az értelmetlenséget beszél, s azt sem tudja, hogy mit gáncsol.

GLAUKÓN

Azt hiszem, fogalma sincs róla.

SZÓKRATÉSZ

Próbáljuk tehát barátságosan meggyőzni, hiszen nem készakarva téved; s kérdezzük meg tőle: „Drága barátunk, nem kell-e azt mondanunk, hogy a jó és a rossz
d általános érvényű fogalmai így alakultak ki: a jó az, ami a természet állati elemeit az embernek, vagy talán az isteni résznek alárendeli; a rossz pedig az, ami a szelíd elemet a vad résznek a szolgájává teszi?" Elfogadja-e ezt, vagy mi egyebet mond?

GLAUKÓN

Ha rám hallgat, elfogadja.

SZÓKRATÉSZ

S egyáltalán, elképzelhető-e az előadottak alapján, hogy bárkinek is hasznára lehet az, ha igazságtalanul aranyat fogad el, mikor ennek olyan következménye van, hogy az arany elfogadásával egyszersmind a maga legértékese
e sebb részét a leggonoszabbnak a jármába hajtja? Az igazság ez: ha valaki a fiát vagy a leányát pénzért rabszolgaságra juttatja, s hozzá még vad és gonosz emberek kezére, ez semmiképp sem használhat neki, ha méganynyit kap is érte; hát még ha a maga legistenibb részét a legistentelenebbnek és legocsmányabbnak szolgáltatja
590 a ki irgalom nélkül: ez ne volna nyomorult, mikor sokkal szörnyűbb veszteség árán jut aranyhoz, mint Eriphülé, aki a férje életét árulta el az aranyláncért?

GLAUKÓN

Bizony, sokkal nagyobb veszteség árán; engedd meg, hogy én válaszoljak helyette.

A LELKI ROSSZASÁG KISZOLGÁLTATJA A LELKET A BENNE LAKOZÓ ÁLLATI RÉSZNEK

XIII. SZÓKRATÉSZ

S nem gondolod-e, hogy a zabolátlan életmód is eleve azzal hívja ki maga ellen a gáncsot, hogy az ilyen emberben ama félelmes, otromba, sokalakú szörnyeteg a kelleténél nagyobb szabadságot élvez?

GLAUKÓN

Persze hogy azzal.

SZÓKRATÉSZ

b Hát az erőszakosság és az összeférhetetlenség nem azért érdemel-e megrovást, mert az oroszlán- és kígyószerű elem túlságosan megnövekedik és megerősödik az emberben?

GLAUKÓN

De bizony.

SZÓKRATÉSZ

S másfelől a kényeskedést és az elpuhultságot nem éppen ennek a lélekrésznek a meglazulása és fölengedése miatt kell-e hibáztatni, mikor tudniillik ez benne gyávaságot okoz?

GLAUKÓN

De igen.

SZÓKRATÉSZ

S a hízelgést és a szolgalelkűséget nem azért éri-e gáncs, mert az ember éppen ezt, az indulatos lélekrészt, sokszor ama nyughatatlan állatnak rendeli alá, s pénzéhségből és amaz állat telhetetlensége miatt bemocskolva azt, gyermekkorától fogva úgy szoktatja, hogy oroszlánból majommá váljon?

c GLAUKÓN

Bizony, bizony.

SZÓKRATÉSZ

S mit gondolsz, vajon a napszámosság és a kézművesség miért hoz az emberre szégyent? Mi mást tudnánk okul felhozni, mint hogy az ilyen ember legjobbik része a természettől fogva gyenge, úgyhogy nem képes a benne levő állatokon uralkodni, hanem csak szolgálni tud nekik, s csak arra képes, hogy megtanulja, miként kell nekik hízelegni?

GLAUKÓN

Úgy látszik.

A JÓ URALKODJON A ROSSZ FELETT

SZÓKRATÉSZ

Hogy tehát ez az ember is éppen olyan uralom alatt élhessen, mint a legkiválóbb ember, nem kell-e azt
d mondanunk, hogy szolgájának kell lennie ama legkiválóbbnak, aki magában hordozza az isteni, uralkodó elemet? S ezt persze nem úgy értjük, mintha úgy kellene magát a vezetésnek alárendelnie, hogy ez a szolga kárára történjen, ahogy ezt Thraszümakhosz gondolta a veze-

tettekről, hanem úgy, hogy mindenki csak nyer vele, ha egy isteni és eszes elem vezetése alatt áll – hacsak lehet, úgy, hogy ez önmaga bensejében uralkodjék, ha pedig ez nem lehetséges, akkor legalább kívülről helyezkedjék fölébe, hogy így, ugyanazon kormányzat alatt élve, lehetőleg mindnyájan egymáshoz hasonlók és barátok legyünk.

GLAUKÓN

Nagyon helyes.

e SZÓKRATÉSZ

Különben a törvény is világosan kifejezi, hogy ezt akarja, hiszen az állam minden polgárnak mintegy szövetségese; s kifejezi a gyermekek vezetésének elve is, amely nem engedi, hogy a maguk urai legyenek, mindaddig, amíg bennük – mint egy államban – szilárd kormányfor-
591 a mát nem alakítunk ki, s a lelkük legjobb részét kiművelve, a magunké helyébe nem állítjuk egyenértékű őrül és vezetőül az ő bensőjükben; csak azután adunk nekik teljes szabadságot.

GLAUKÓN

Valóban, világosan kifejezésre juttatja.

SZÓKRATÉSZ

Hogyan és milyen alapon mondhatnánk hát, Glaukón, hogy az igazságtalanság cselekvése, vagy a zabolátlanság, vagy az ocsmány cselekedet valakinek is használhat, mikor ezáltal mindenki csak rosszabbá lesz, ha mindjárt több pénzt vagy másvalami előnyt szerez is vele?

GLAUKÓN

Sehogyan sem.

SZÓKRATÉSZ

S hogyan lehetne az valakinek hasznára, ha titokban tudna igazságtalan dolgot cselekedni, s nem kellene
b megbűnhődnie? Hát nem lesz az, akinek a tette titokban marad, még gonoszabbá? Akit viszont lelepleznek és megbüntetnek, annak az állati része legalább meghunyászkodik és megszelídül, a szelíd része pedig felszabadul, s azáltal, hogy egész lelke a legjobb állapotba jut, a józan önmérséklet, az igazságosság és az okosság megszerzésével sokkal értékesebb alkatot nyer, mint a test, mikor erőhöz, szépséghez és egészséghez jut: annyival, amennyivel a lélek értékesebb, mint a test.

GLAUKÓN

Feltétlenül így van.

c SZÓKRATÉSZ

Akinek tehát esze van, nem igyekszik-e majd úgy élni, hogy erejét erre a célra fordítja, s mindenekelőtt azokat a tudományokat tisztelje, amelyek a lelkét ilyenné teszik, a többit pedig megvesse?

GLAUKÓN

Világos dolog.

SZÓKRATÉSZ

Aztán meg, nemhogy testének állapotát és táplálását rábízná az állatias, esztelen gyönyörre, s maga is ilyen irányban élne, hanem még az egészségére sincs tekintettel, s azt sem bálványozza, hogy erős, egészséges és szép termetű legyen, hacsak nem remélheti, hogy ennek
d eredményeképp józan életet élhet; hanem állandóan azon fog fáradozni, hogy a lélek egyensúlya érdekének megfelelően alakítsa testének az összhangját.

GLAUKÓN

Feltétlenül ezt teszi, ha valóban zenei műveltségű ember akar lenni.

SZÓKRATÉSZ

S nem ugyanazt teszi-e a vagyonszerzésben való rendszer és összhang terén? Csak nem fogja a vagyon nagyságát – meghatva attól, hogy a tömeg ebben látja a boldogságot – egészen a végtelenségig gyarapítani, mikor ezzel végtelen sok bajt szerez magának?

GLAUKÓN

Nem hiszem.

e SZÓKRATÉSZ

Ellenkezőleg: szemét állandóan a lelkében levő alkotmányra fogja függeszteni, s őrködni fog azon, hogy valamit meg ne bolygasson lelkének e területén a vagyon nagysága vagy kicsisége miatt, s ilyen kormányzással fogja vagyonát gyarapítani vagy élvezni – amennyire csak képes.

GLAUKÓN

Nagyon valószínű.

SZÓKRATÉSZ

592 a Sőt a kitüntetések terén is ugyanezt a szempontot fogja követni: csak azokból kér részt, s csak azokhoz nyúl, amelyekről gondolja, hogy általuk jobbá lesz; azokat ellenben, amelyek lelkének alkatát megbonthatnák, a magán- és a közéletben egyaránt kerülni fogja.

GLAUKÓN

Nem szívesen foglalkozik tehát majd államügyekkel, ha egyszer erre lesz gondja.

AZ OKOS EMBER MEG TUDJA VALÓSÍTANI MAGÁBAN A TÖKÉLETES ÁLLAMOT

SZÓKRATÉSZ

De bizony foglalkozik, a kutyára, legalábbis a saját maga államában, éspedig alaposan; a szülővárosában azonban aligha, hacsak valami isteni rendelés folytán nem.

GLAUKÓN

Értem: arra az államra gondolsz, amelyet most alapítottunk, amely csak gondolatban létezik, mert ilyen sehol
b a világon nincs.

SZÓKRATÉSZ

De az égben alighanem van egy minta annak a szeme előtt, aki ezt meg akarja látni, s a maga bensejét a látottak szerint megszervezni. Az mellékes, hogy van-e valahol, vagy lesz-e: mindenesetre csak ennek az államnak az ügyeit intézheti, másét semmi esetre sem.*

GLAUKÓN

Valószínű.

A KÖLTÉSZET ÉRTÉKE

595 a I. SZÓKRATÉSZ

Kétségkívül sok más tekintetben is az a meggyőződésem, hogy államunkat a lehető leghelyesebben rendeztük be; de mikor ezt mondom, nem utolsósorban a költészetre gondolok.

GLAUKÓN

Milyen értelemben?

SZÓKRATÉSZ

Hogy ami benne utánzás, azt semmi esetre sem engedhetjük be államunkba; mert hogy semmi szín alatt sem
b szabad befogadnunk, az most, hogy a lélek részeit külön-külön, egyenként elemeztük, még határozottabban kitűnik.

GLAUKÓN

Hogy érted ezt?

SZÓKRATÉSZ

Magunk közt szólva – mert ti bizonyára nem fogtok beárulni a tragédiaköltőknél és az utánzó költészet többi művelőjénél – az ilyen alkotások valósággal merényletet jelentenek a hallgatóság szelleme ellen, hacsak valakiben ellenméregképp nincs meg annak a felismerése, hogy voltaképp milyenek is ezek a művek.

GLAUKÓN

Hogy érted ezt?

SZÓKRATÉSZ

Meg kell mondanom, bár gyermekkoromtól fogva a szeretetnek és áhítatos tiszteletnek egy neme él bennem,
c amely visszatart tőle, hogy Homéroszról nyilatkozzam. Mert hiszen nyilván ő volt mindama szépséges tragikus költőnek első mestere és vezetője. De hát az igazságnál többre senkit sem tarthatunk, s ezért, mint mondtam, beszélnem kell.

GLAUKÓN

Bizony így van.

SZÓKRATÉSZ

Hallgass tehát ide; jobban mondva, felelj.

GLAUKÓN

Kérdezz hát.

AZ UTÁNZÁS

SZÓKRATÉSZ

Meg tudnád-e mondani, hogy általában véve mi az utánzás? Mert én magam sem vagyok egészen tisztában, hogy mi is valójában.

GLAUKÓN

S még én tudjam?

SZÓKRATÉSZ

596 a Ez sem volna olyan meglepő; hiszen sokszor előfordult már, hogy a gyengébb szeműek valamit hamarább megláttak, mint az éles szeműek.

GLAUKÓN

Ez lehet; de a te jelenlétedben még akkor sem mernék megszólalni, ha valamit nyilvánvalóan tudnék; éppen ezért magad láss a dolog után.

SZÓKRATÉSZ

Ha úgy tetszik tehát, induljunk ki most is fejtegetésünkben megszokott módszerünk szerint a következőkből. Eljárásunk az szokott lenni, hogy a sok egyes jelenséget, melyet közös névvel szoktunk megjelölni, egy fogalom alá foglaljuk össze. Vagy talán nem érted?

GLAUKÓN

De értem.

A LÉT HÁROM FORMÁJA

SZÓKRATÉSZ

b Vegyünk tehát most is egy tetszés szerinti sokaságot. Például – ha úgy tetszik – gondoljunk arra, hogy sok ágy és sok asztal van a világon.

GLAUKÓN

Helyes.

SZÓKRATÉSZ

De ideája e bútoroknak csak kettő van: egy az ágynak s egy az asztalnak.

GLAUKÓN

Igen.

SZÓKRATÉSZ

S nem szoktuk-e azt is mondani, hogy a mesterember

e kétféle bútor ideájára tekintve készíti azokat az ágyakat, illetve asztalokat, amelyeket mi használunk, s éppígy a többi tárgyat is? Mert hiszen nyilván egyetlen mesterember sem magát az ideát készíti el: hogyan is volna ez lehetséges?

GLAUKÓN

Sehogy sem.

c SZÓKRATÉSZ

De figyelj csak ide; hogyan neveznéd ezt a mesterembert?

GLAUKÓN

Melyiket?

SZÓKRATÉSZ

Aki mindent meg tud csinálni, amit csak az egyes mesteremberek el tudnak készíteni.

GLAUKÓN

Leleményes és csodálatra méltó ember lehet az.

SZÓKRATÉSZ

Az bizony. De hamarosan még inkább annak fogod tartani. Mert ugyanez a mester nemcsak hogy minden használati tárgyat el tud készíteni, hanem meg tudja csinálni a föld egész növényzetét, s meg tud alkotni minden élőlényt, egyebek közt önmagát is, s ezenkívül a földet, az eget, az isteneket; sőt ami az égben, s a föld alatt a Hadészban van, azt is mind el tudja készíteni.

d GLAUKÓN

Roppant csodálatra méltó, bölcs lényről beszélsz.

SZÓKRATÉSZ

Talán bizony kételkedsz? De mondd csak: úgy gondolod, hogy egyáltalában nincs is ilyen mester? Vagy pedig: bizonyos értelemben valóban ő a mindenség alkotója, más értelemben azonban nem? Hát nem veszed észre, hogy bizonyos értelemben még te magad is képes vagy mindezt létrehozni?

GLAUKÓN

Ugyan mi volna ennek a módja?

SZÓKRATÉSZ

Ez nem is olyan nehéz dolog, sőt sokféleképp és igen hamar meg lehet valósítani; de talán legkönnyebben úgy, ha egy tükröt veszel, s azt mindenfelé körülhordo-
e zod: így egykettőre alkothatsz napot és mindent, ami az égen van, földet, sőt nagyon hamar magadat, a többi élőlényt, használati tárgyakat, növényeket, s minden egyebet is megalkothatsz, amiről az imént szóltunk.

GLAUKÓN

Igen – látszat szerint; de nem ám valóságos mivoltukban!

SZÓKRATÉSZ

Nagyon helyes; s éppen ezzel érkeztél el oda, ahová akartam. Tudniillik az ilyen alkotók közé tartozik a festő is. Nem gondolod?

GLAUKÓN

De igen.

SZÓKRATÉSZ

Csakhogy te – úgy vélem – azt fogod mondani, hogy az,

amit fest, nem valóság. Pedig bizonyos értelemben a festő is ágyat készít. Nem igaz?

GLAUKÓN

Valóban, ő is azt készít, de csak látszólagosat.

597 a II. SZÓKRATÉSZ

És az asztalos? Hát nem éppen az imént mondtad-e, hogy ő sem az ideát valósítja meg, amit pedig az ágy lényegének tartunk, hanem csak egy ágyat készít?

GLAUKÓN

De igen.

SZÓKRATÉSZ

Márpedig ha nem azt készíti, ami a valóságban van, akkor nem is a létezőt készíti, hanem olyasmit, ami csupán hasonlít a létezőhöz; ha tehát valaki az asztalosnak vagy egy más kézművesnek a készítményét tökéletesen létezőnek tartaná, annak aligha lenne igaza.

GLAUKÓN

Nem bizony, legalábbis azok szerint, akik ilyen kérdésekkel foglalkoznak.

SZÓKRATÉSZ

Ne csodálkozzunk tehát, ha ez is csupán halvány képmásnak mutatkozik a valósággal szemben.

GLAUKÓN

Ne bizony.

b SZÓKRATÉSZ

Akarod-e tehát, hogy ezeken a példákon világítsuk meg az utánzás lényegét?

GLAUKÓN

Ha úgy tetszik, igen.

SZÓKRATÉSZ

Nos, az ágy háromféle formában jelentkezik: az egyik a természetbeli forma, melyről – azt hiszem – megállapíthatjuk, hogy isten alkotta. Ki más is alkothatta volna?

GLAUKÓN

Senki más.

SZÓKRATÉSZ

A második az, amelyet az asztalos készít el.

GLAUKÓN

Igen.

SZÓKRATÉSZ

A harmadik pedig, amelyet a festő. Igaz?

GLAUKÓN

Nem bánom.

SZÓKRATÉSZ

Szóval: festő, asztalos, isten, ők hárman a mesterei az ágy három formájának.

GLAUKÓN

Igen, ők hárman.

c SZÓKRATÉSZ

Mármost az isten, akár mivel nem is akart egynél több ágyat alkotni a valóságban, akár mivel valami kényszer indította erre – elég az hozzá, hogy csupán azt az egy ágyat, amely a valóságban létezik, alkotta meg; két vagy több ilyen ágy azonban nem jött létre az isten keze által, és nem is fog soha létrejönni.

GLAUKÓN

Hogyhogy?

SZÓKRATÉSZ

Mert ha csak kettőt is alkotott volna, akkor már megint jelentkezne egy olyan, amelynek az alakját e kettő átvenné, s akkor már ez volna az, ami létezik, nem pedig ama kettő.

GLAUKÓN

Nagyon helyes.

SZÓKRATÉSZ

Úgy gondolom tehát, hogy mivel az isten ezt tudta, s
d mivel a valóságos ágynak valóságos alkotója, nem pedig egy valamely ágynak alkotója, s nem egy valamely asztalos akart lenni, ezért aztán ezt az egy természetbeli ágyat hozta létre.

GLAUKÓN

Úgy látszik.

SZÓKRATÉSZ

Tehát – ha úgy tetszik – őt e dolog természetbeli alkotójának vagy valami ilyesfélének kell mondanunk.

GLAUKÓN

Teljes joggal; hiszen ezt is meg minden egyebet természetben alkotott meg.

SZÓKRATÉSZ

S minek nevezzük az asztalost? Ne az ágy mesterének?

GLAUKÓN

De igen.

SZÓKRATÉSZ

S talán a festőt is mesternek, vagyis az ilyen bútor elkészítőjének nevezzük-e?

GLAUKÓN

Szó sincs róla!

SZÓKRATÉSZ

Hát akkor szerinted mije lesz ő az ágynak?

AZ UTÁNZÁS A LÉTEZÉSTŐL SZÁMÍTVA A HARMADIK FOKON ÁLL

e GLAUKÓN

Véleményem szerint a legmegfelelőbb az volna, ha őt ama dolog utánzójának neveznénk, aminek amazok a mesterei.

SZÓKRATÉSZ

Nem bánom; szóval a természettől számított harmadik képződmény alkotóját nevezed te utánzónak?

GLAUKÓN

Igen.

SZÓKRATÉSZ

Ez lesz tehát a tragédiaköltő is, hiszen ő is utánzó: a királytól, vagyis az igazságtól számított harmadik leszármazott, mint valamennyi többi utánzó is.

GLAUKÓN

Alighanem.

SZÓKRATÉSZ

598 a Eszerint az utánzó mivoltára nézve egyetértünk. Ami azonban a festőt illeti, szeretném tudni, mit gondolsz: vajon magát azt az egyes ősvalóságot akarja-e utánozni, avagy csak a mesterek készítményeit?

GLAUKÓN

A mesterek készítményeit.

SZÓKRATÉSZ

Éspedig úgy-e, amilyenek vagy amilyeneknek látszanak? Még erre nézve nyilatkozz határozottan.

GLAUKÓN

Hogy érted ezt?

SZÓKRATÉSZ

Így: akár oldalról, akár elölről, akár másféleképp nézel egy ágyat, mássá lesz-e ezáltal? Vagy pedig: mássá semmi esetre sem lesz, hanem csak másnak látszik? S ugyanígy más tárgy is?

GLAUKÓN

A dolog így áll: másnak látszik, de mássá semmi esetre sem lesz.

b SZÓKRATÉSZ

Tekintsd tehát a dolgot éppen ebből a szempontból: mire irányul a festészet minden egyes esetben? Vajon a létezőnek – úgy, ahogy az van – az utánzására, avagy a látszatnak – úgy, ahogy az látszik – az utánzására? Vagyis: a látszatnak avagy a valóságnak az utánzása-e a festészet?

GLAUKÓN

A látszaté.

SZÓKRATÉSZ

Az utánzó művészet tehát nyilván igen távol van az igazságtól, s minden valószínűség szerint éppen azáltal tud mindent ábrázolni, hogy minden dolognak csak egy kis részét ragadja meg, s ez a kis rész is csak egy árnyképé. A festő például – így fejezhetjük ki magunkat – le tudja nekünk festeni a vargát, az ácsot s a többi mester-
c ember is, anélkül, hogy e mesterségekhez valamit is konyítana, de azért – ha jó festő – azáltal, hogy egy ácsot lefest, és azt messziről mutatja, a gyermekeket és az oktalan embereket könnyen megtéveszti, mert a kép valóságos ácsnak látszik.

GLAUKÓN

Így van.

SZÓKRATÉSZ

De kedves barátom, minden ilyen dologról a következőképp kell gondolkoznunk: ha valaki azt újságolná nekünk, hogy találkozott egy olyan emberrel, aki minden
d mesterséghez ért, s aki minden egyebet, amit különben csak az egyes szakemberek ismernek, bárkinél alaposabban tud – ennek azt kellene felelnünk, hogy ő nagyon

együgyű ember, mert minden bizonnyal csak egy bűvésszel vagy utánzó művésszel találkozott, aki őt becsapta azzal, hogy a világ bölcsének mutatta magát, éspedig azért, mert ő maga nem képes a tudást, a tudatlanságot és az utánzást megkülönböztetni.

GLAUKÓN

Tökéletesen igazad van.

AZ UTÁNZÓ NEM ÉRT AHHOZ, AMIT UTÁNOZ

III. SZÓKRATÉSZ

Ezek után tehát alaposan szemügyre kell vennünk a tragédiát és vezetőjét, Homéroszt; mert egyesektől állandóan azt halljuk, hogy ezek a költők tisztában vannak
e minden művészettel, az erényt és rosszaságot illető minden emberi dologgal, sőt az isteniekkel is; hiszen a jó költőnek – ha tárgyát szép alkotásokba akarja önteni – mindezt tudnia is kell, különben képtelen volna költői alkotásra. Meg kell tehát győződnünk róla, vajon ezek a derék emberek velük – mint utánzókkal – szembekerülve tévedés áldozataivá lettek-e, s műveiket látva nem
599 a veszik-e észre, hogy azok háromszoros távolságban vannak a létezőtől, s hogy ilyeneket könnyen költhet még az is, akinek fogalma sincs az igazságról – mert hiszen ezek a költők látszatokról, nem pedig létező dolgokról énekelnek –, vagy pedig mégiscsak van valami igazuk, s a jó költők valóban ismerik azokat a dolgokat, amelyekről a tömeg véleménye szerint olyan szépen beszélnek.

GLAUKÓN

Hát bizony ezt meg kell vizsgálnunk.

SZÓKRATÉSZ

Mármost mit gondolsz, ha valaki mindkét feladatra – az utánzandó dolog és az árnykép megalkotására – egyaránt képes volna: talán arra adná magát, hogy az árnyképek kidolgozásával vesződjék, s ezt tartaná élete magasabb céljának, mintha bizony ez volna a legjobb, ami tőle telik?

GLAUKÓN

Nem hiszem.

SZÓKRATÉSZ

Ellenkezőleg, én azt hiszem, hogy ha valósággal ismerné azokat a dolgokat, amelyeket utánoz, akkor sokkal inkább ezeknek szentelné magát, semmint az utánzataiknak, s inkább arra törekedne, hogy sok szép alkotást hagyjon emlékül maga után, azaz inkább kívánna dicsőített lenni, mint dicsőítő.

GLAUKÓN

Én is azt hiszem, mert így egészen más tisztelet és haszon jár ki neki.

HOMÉROSZ IS TUDATLAN

SZÓKRATÉSZ

Mármost más kérdésekkel kapcsolatban talán ne vonjuk felelősségre Homéroszt s a többi költőt se, s ne firtassuk, hogy értett-e valamelyikük az orvostudományhoz, s nem csupán utánzója volt-e az orvosi beszédeknek; s hogy kiről tudunk, akit egy régi vagy újabb költő – mint ahogy ezt Aszklépiosz tette – meggyógyított volna; s hogy bármelyikük is kit hagyott hátra – mint tanítvá-

nyát – az orvostudományban, mint ahogy Aszklépiosz hátrahagyta az ivadékait; s ne firtassuk ezt a többi mesterséggel kapcsolatban sem, hanem hagyjuk ezt; de már azokról a legnagyobb és legszebb dolgokról, amelyekről Homérosz véleményt merészel nyilvánítani: a háború-
d ról, a hadvezetésről, az államkormányzásról és az ember neveléséről, joggal intézhetünk hozzá kérdést: „Kedves barátom, Homérosz, ha te az erény kérdésében nem állsz az igazságtól számítva a harmadik helyen, mint az árnyképek mestere, akit mi utánzónak neveztünk, hanem esetleg a második helyen; s ha képes voltál felismerni, hogy a magán- és közéletben milyen berendezkedés teszi jobbá vagy rosszabbá az embert: ugyan mondd meg – melyik állam került már valaha teáltalad jobb
e helyzetbe, mint ahogy például Lükurgosz által Lakedaimón, vagy sok más államférfi által sok kisebb és nagyobb állam? De temelletted melyik állam tanúskodik, hogy jó törvényhozó voltál, vagy hogy használtál neki? Mert például Kharóndasz mellett tanúskodik Itália és Szicília, Szolón mellett pedig mi; de temelletted kicsoda?" Tud-e valakit említeni?

GLAUKÓN

Alig hiszem, hiszen még maguk a Homérosz-követők sem tudnak ilyesmit állítani.

600 a SZÓKRATÉSZ

Vagy például tesz-e valaki említést Homérosz idejéből egy olyan háborúról, amelyben ő volt a vezér, vagy amelyet az ő tanácsai segítségével vívtak meg sikeresen?

GLAUKÓN

Senki.

Szókratész

Vagy például arról, amit az alkotásban kiváló emberekről sokszor hallunk, hogy művészetekre vagy más gyakorlati cselekvésre vonatkozó leleményes gondolataik voltak, mint ezt a milétoszi Thalészról, vagy a szkűtha Anakharsziszról halljuk?

Glaukón

Egyáltalában nem.

Szókratész

Ha pedig nem az állami, akkor bizonyára a magánéletben volt Homérosz a maga életével a nevelés irányítója mások szemében, akik őt együttlétük alatt szerették, s
b az utókorra bizonyos homéroszi életformát hagyományoztak át, mint ahogy Püthagoraszt nemcsak hogy nagyon szerették ezért, hanem későbbi követői püthagoraszi életmódjukkal – ahogy ők ezt nevezik – még ma is hírnévnek örvendenek ország-világ előtt.

Glaukón

Nem, ilyesmiről sem hallunk sehol. Mert például, Szókratész, Kreóphülosz, Homérosz barátja, talán még a nevénél is sokkal nevetségesebbnek mutatkozott* nevelését illetőleg, ha ugyan igaz, amit Homéroszról beszélnek. Azt mondják ugyanis, hogy ez az ember Homérosszal már életében sem törődött semmit.

c IV. Szókratész

Tudom, ezt beszélik. Márpedig hihető-e, Glaukón, hogy ha Homéroszban meglett volna a képesség rá, hogy az embereket nevelje és jobbá tegye, mint olyan valaki, aki ezen a téren nemcsak utánozni, hanem a lényeget megismerni is képes, nem szerzett volna magá-

nak sok barátot, akik őt tisztelték és szerették volna? Hiszen például az abdérai Prótagorasz vagy a keószi Prodikosz, de sokan mások is, a személyes érintkezés
d közben meg tudják győzni hallgatóságukat arról, hogy sem a háznépüket, sem az államot nem fogják tudni kormányozni, ha alá nem rendelik magukat az ő nevelésüknek. S éppen e bölcsességük miatt olyannyira szeretik is őket, hogy majd csaknem a vállukon hordják körül a barátaik. Hát Homéroszt – vagy akár Hésziodoszt is –, ha tudták volna erényhez segíteni az embereket, engedték volna-e kortársaik hősi énekeket mondva járni a világot, s nem jobban ragaszkodtak volna-e hozzájuk,
e mint az aranyhoz, s nem késztették volna-e őket, hogy náluk lakjanak, s ha nem tudták volna rávenni őket, nem kísérték volna-e őket mindenfelé, amerre jártak, amíg csak elég nevelést nem szereztek volna tőlük?

GLAUKÓN

Szerintem feltétlenül igazad van, Szókratész.

SZÓKRATÉSZ

Nem kell-e tehát azt mondanunk, hogy Homérosztól kezdve minden költő csupán utánzója az erény árnyképeinek s minden egyébnek, amit költeményeibe foglal; az igazságot azonban nem éri el egyik sem, hanem – mint az imént mondtuk – a festő is, ha vargát ábrázol,
601 a csak olyat tud ábrázolni, aki csupán látszik annak; mert hiszen ő maga éppoly keveset ért a bőrművességhez, mint azok, akiknek az ábrázolás szól, s akik csak a színek és a formák alapján látják a dolgot?

GLAUKÓN

Bizony így van.

SZÓKRATÉSZ

Azt hiszem, ugyanezt mondhatjuk a költőről is: szavaival és kifejezéseivel minden művészetnek csak mintegy a színeit rakja föl anélkül, hogy valami egyébhez értene, mint az utánzáshoz; de persze más, hasonló tudású
b emberek, akik csupán a szavak alapján látják a dolgokat, ha valaki versmértékben, ütemekben és dallamban szól hozzájuk, már azt hiszik, hogy mindez pompásan van mondva, akár bőrművességről, akár hadvezetésről vagy bármi másról van szó; olyan nagy varázsereje van természettől fogva ezeknek a költői eszközöknek. Mert persze, ha a költők szavait kivetkőztetjük a zenei művészet színeiből, s a maguk csupaszságában mondjuk el őket, azt hiszem, te is tudod, miképp hangzanak. Valószínűleg van már erre nézve tapasztalatod.

GLAUKÓN

Van bizony.

SZÓKRATÉSZ

Nem olyanok-e, mint amilyenné a fiatal, de nem szép arc lesz akkor, ha a fiatalság virága már eltűnt róla?

GLAUKÓN

Éppen olyanok.

HÁROMFÉLE „MŰVÉSZET"

SZÓKRATÉSZ

De menjünk tovább. Figyelj csak: az árnykép készítője – vagyis az utánzó – véleményünk szerint a létezőből
c semmit sem vesz észre, csak a látszatból; nem így van?

GLAUKÓN
De így.

SZÓKRATÉSZ
Ne hagyjuk tehát félbe a dolgot, hanem vegyük szemügyre alaposan.

GLAUKÓN
Halljuk.

SZÓKRATÉSZ
A festő – bátran mondhatjuk – tud festeni gyeplőt és zablát is.

GLAUKÓN
Igen.

SZÓKRATÉSZ
De csinálni csak a szíjgyártó, illetve a kovács tud?

GLAUKÓN
Persze.

SZÓKRATÉSZ
De tudhatja-e a festő, hogy milyennek kell lennie a gyeplőnek és a zablának? Vagy tulajdonképpen még az sem tudhatja, aki csinálja őket, vagyis a kovács, illetve a szíjgyártó, hanem csupán az, aki ért a használatukhoz, vagyis a lovas ember?

GLAUKÓN
Nagyon igaz.

d SZÓKRATÉSZ

S nem így van-e ez mindenféle kérdésben?

GLAUKÓN

Hogyan?

SZÓKRATÉSZ

Úgy, hogy minden dologban ez a három művészet érvényesül: amely használ, amely készít s amely utánoz valamit.

GLAUKÓN

Igen.

SZÓKRATÉSZ

S minden használati tárgynak, élőlénynek és cselekvésnek a kiválósága, szépsége és helyessége mi egyébtől függ, mint éppen a használattól, amelynek érdekében minden dolog készül vagy terem?

GLAUKÓN

Úgy van.

SZÓKRATÉSZ

Magától értetődik tehát, hogy aki valamit használ, abban neki van a legtöbb tapasztalata, s mintegy ő adja hírül a készítőnek, hogy az az eszköz, amit használ, a használatban jól vagy rosszul válik-e be; így ad hírt
e például a fuvolás a fuvolakészítőnek a fuvoláról, amely a fuvolajátékban beválik, s ő állapítja meg, hogy milyet kell készíteni, a másik pedig ahhoz tartja magát.

GLAUKÓN

Így van.

SZÓKRATÉSZ

Szóval az egyik a tudása alapján hírt ad a jó és a rossz fuvoláról, a másik pedig hisz neki, és elkészíti?

GLAUKÓN

Igen.

SZÓKRATÉSZ

Tehát ugyanazt a használati tárgyat véve, az elkészítőnek helyes hite lesz az illető tárgy szépségéről, vagy rosszaságáról, azáltal, hogy annak ismerőjével érintkezésben áll, s kénytelen őt meghallgatni; a tárgy használójának pedig tudása lesz róla.

602 a

GLAUKÓN

Igen.

SZÓKRATÉSZ

Hát az utánzónak vajon használatból származó tudása lesz-e arról, hogy amit fest, az szép és helyes-e, avagy nem; vagy pedig helyes véleménye annak folytán, hogy kénytelen a tárgy ismerőjével együtt lenni, s elfogadni az utasításait arra nézve, hogy milyennek kell valamit megfestenie?

GLAUKÓN

Egyik sem.

SZÓKRATÉSZ

Szóval az utánzónak sem tudása, sem helyes véleménye nem lesz annak a dolognak a szépségéről, vagy rosszaságáról, amit utánoz.

GLAUKÓN

Nem valószínű.

SZÓKRATÉSZ

Szép kis utánzó lesz akkor az a költészetben, aki ilyen bölcsességet mutat a művei tárgyában!

GLAUKÓN

Nem is érhet valami sokat.

b SZÓKRATÉSZ

De azért mindennek ellenére tovább folytatja az utánzást, anélkül, hogy bármiről is tudná, mi benne a rossz vagy a jó. Persze minden bizonnyal csak azt fogja utánozni, ami a tömeg és a tudatlanok szemében szépnek látszik.

GLAUKÓN

Mi mást is utánozna?

SZÓKRATÉSZ

Azt tehát most már – úgy látszik – eléggé tisztáztuk, hogy az utánzó semmit sem tud érdemlegesen arról, amit utánoz; sőt az utánzás csak játék, nem pedig komoly dolog, s hogy mindazok, akik jambusokban és hexameterekben tragikus költeményeket írnak, a legnagyobb mértékben utánzók.

GLAUKÓN

Úgy van.

c V. SZÓKRATÉSZ

Zeuszra, ez az utánzás nem a harmadik helyen van az igazság mögött? Mit gondolsz?

GLAUKÓN

De igen.

SZÓKRATÉSZ

S vajon az ember melyik részére gyakorol hatást?

GLAUKÓN

Mire érted ezt?

SZÓKRATÉSZ

Erre: ugyanaz a nagyság közelről és távolról nézve nyilván nem egyformának látszik.

GLAUKÓN

Nem.

SZÓKRATÉSZ

Aztán meg ugyanazok a tárgyak görbének vagy egyenesnek látszanak, aszerint, hogy a víz tükrében nézzük-e őket vagy azon kívül; s ugyancsak homorúnak vagy domborúnak – a látásnak a színek tekintetében való
d csalódása miatt; s ez nyilván mindig a lélekben levő zavarra vezethető vissza. Természetünknek erre a gyengéjére veti rá magát az árnyékrajzolás, s ebben nem is marad el a varázslás mögött, akárcsak a bűvészet és sok más hasonló mesterkedés.

GLAUKÓN

Igaz.

SZÓKRATÉSZ

S vajon a számolás s a hosszúságok és súlyok mérése nem szívesen látott segítségül jelentkezik-e mindezzel szemben, oly célból, hogy bennünk ne az uralkodjék, ami csak úgy látszik nagyobbnak, kisebbnek, többnek vagy nehezebbnek, hanem az, ami számol, s ami a hosszúságot vagy a súlyt megméri?

GLAUKÓN
De igen.

e SZÓKRATÉSZ
De ez csak a lélekben levő számoló és gondolkodó rész feladata lehet.

GLAUKÓN
Persze hogy azé.

SZÓKRATÉSZ
Márpedig ez, mikor valamit megmér, s azt találja, hogy egyik dolog a másiknál nagyobb vagy kisebb, vagy hogy a kettő egyenlő, sokszor ugyanazon dologra nézve egy és ugyanazon időben a látszatokkal ellentétes eredményekre jut.

GLAUKÓN
Igen.

SZÓKRATÉSZ
De nem mondtuk-e azt is, hogy ugyanaz a lélekrész ugyanazokról a dolgokról egyszerre ellenkezőképp nem vélekedhetik?

603 a GLAUKÓN
Mondtuk, s igazunk is volt.

SZÓKRATÉSZ
Akkor pedig a léleknek a mérték figyelembevétele nélkül vélekedő része nem lehet azonos a mérték alapján vélekedő résszel.

GLAUKÓN
Aligha.

SZÓKRATÉSZ

Márpedig a léleknek az a legértékesebb része, amely bízik a mértékben és a számolásban.

GLAUKÓN

Így van.

SZÓKRATÉSZ

Amelyik pedig ennek az ellentéte, az bennünk az értéktelenebbek közül való.

GLAUKÓN

Szükségképpen.

SZÓKRATÉSZ

Nos, ezt akartam megállapítani, mikor azt mondtam, hogy a festészet s általában minden utánzó művészet, nagyon távol áll az igazságtól, mikor a munkáját végzi;
b s a gondolkodástól távol eső részünkkel társalog, s annak a barátja és kedvese – s hozzá nem is helyes s nem igaz céllal.

GLAUKÓN

Bizonyára.

SZÓKRATÉSZ

Minthogy tehát az utánzó művészet, amely maga is haszontalan, egy másik haszontalannal lép frigyre, csak haszontalan ivadékokat hozhat világra.

GLAUKÓN

Úgy látszik.

Szókratész

S vajon csak az-e, amely a látással vagy pedig az is, amely a hallással függ össze, s amelyet költészetnek nevezünk?

Glaukón

Valószínűleg ez is.

Szókratész

De ne csupán annak higgyünk, ami a festészet alapján
c látszik valószínűnek, hanem hatoljunk el az értelem ama részéig is, amellyel a költészet utánzó művészete szokott társalogni, s nézzük meg, vajon értékes-e ez avagy értéktelen.

Glaukón

Ezt kell tennünk.

Szókratész

Állítsuk fel a tételt a következőképp: az utánzó művészet – így fejezhetjük ki magunkat – úgy utánozza az embereket, amint kényszerűen vagy önként cselekvéseket végeznek, amint cselekvésük nyomán a maguk cselekedeteiről jó vagy rossz véleményük van, s amint mindeme helyzetben szomorkodnak vagy örülnek. Ugyebár másról, mint erről, nem lehet szó?

Glaukón

Nem.

Szókratész

d Mármost minden ilyen kérdésben egyformán viselkedik az ember? Vagy pedig: valamint a látás terén állandó meghasonlás van benne, azaz ugyanazokról a dolgokról

egyidejűleg ellentétes véleményeket táplál magában, éppúgy a cselekvés terén is állandó meghasonlásban és harcban van önmagával? Különben emlékszem, hogy ezt a kérdést most nem kell megvitatnunk, mert előbbi fejtegetéseinkben mindezt már eléggé tisztáztuk: hogy lelkünk ezernyi ilyen, egyidejűleg föllépő ellentéttel van tele.

GLAUKÓN

Helyes.

SZÓKRATÉSZ

Helyes is; ámde amit akkor elhagytunk, azt most – véle-
e ményem szerint – szükséges volna pótolni.

GLAUKÓN

S mi volna az?

SZÓKRATÉSZ

Azt – úgy tudom – akkor is mondtuk, hogy ha egy becsületes embert olyasmi ér, hogy például a fiát – vagy valaki mást, amit a legtöbbre értékel – elveszti, ezt a csapást könnyebben viseli el, mint bárki más.

GLAUKÓN

Feltétlenül.

SZÓKRATÉSZ

Most azonban azt vizsgáljuk meg, hogy ezen egyáltalában semmit sem bánkódik-e, vagy pedig: ez nem is képzelhető, de a fájdalommal szemben valahogy mérsékletet tanúsít.

GLAUKÓN

Inkább ez lehet az igazság.

604 a SZÓKRATÉSZ

Most még ezt mondd meg: mit gondolsz, vajon akkor harcol-e elszántabban a fájdalommal, s akkor szegül-e ellene keményebben, ha ezt a hozzá hasonló emberek látják, vagy pedig akkor, ha egymagában, egyedül van?

GLAUKÓN

Sokkal inkább akkor, ha látják.

SZÓKRATÉSZ

Valóban, én is azt hiszem, ha egyedül van, sok olyan panasznak ad hangot, amit szégyellne, ha más is hallana, és sok olyasmit tesz, amit bizony nem szívesen tenne másnak a szeme láttára.

GLAUKÓN

Így is van.

VI. SZÓKRATÉSZ

b De nem a józan ész és a törvény késztet-e bennünket ellenszegülésre, s nem maga a szenvedés hajt-e a fájdalom irányába?

GLAUKÓN

Ez igaz.

SZÓKRATÉSZ

Márpedig ha az emberben ugyanazon kérdés körül egyszerre két ellentétes irányú mozgalom támad, akkor itt kétségtelenül két dologról van szó.

GLAUKÓN

Kétségtelenül.

SZÓKRATÉSZ

Az egyik – ugyebár – kész a törvénynek engedelmeskedni, ahogy ez az irányt mutatja?

GLAUKÓN

Hogyan?

SZÓKRATÉSZ

A törvény nyilván azt mondja, hogy a leghelyesebb magatartás az, ha az ember a sorscsapásokban lehetőleg megőrzi a nyugalmát, s nem zúgolódik, mert hiszen úgysem tudhatjuk, hogy bennünk mi a jó és mi a rossz; s ha valaki nehezen viseli el őket, ezzel a helyzete sem-
c mivel sem lesz könnyebb; s az emberi dolgok úgysem érdemlik meg, hogy nagyon a lelkünkre vegyük őket; s amire az ilyen helyzetekben a legsürgősebben szükségünk volna, annak éppen a bánat áll az útjában.

GLAUKÓN

Éspedig minek?

SZÓKRATÉSZ

Annak, hogy a megtörtént esetről higgadtan gondolkodjunk, s – mint a kockajátékos a dobásai szerint – mi is a helyzethez képest intézzük a magunk ügyeit, ahogy ezt a józan ész a leghelyesebbnek tartja; s ha valami csapás ér bennünket, ne úgy viselkedjünk, mint a gyermekek, akik az ütés helyén tartva a kezüket, tehetetlenül jajve-
d székelnek, hanem mindig arra szoktassuk a lelkünket, hogy minél előbb a gyógyulás útjára lépjen, s igyekezzék azt, ami beteg és elesett, talpra állítani, s a siránkozást gyógyítással megszüntetni.

GLAUKÓN

Az bizonyos, hogy a sorscsapásokkal szemben ez a leghelyesebb magatartás.

SZÓKRATÉSZ

Mármost – felfogásunk szerint – a lélek legjobb része kész is ezt az okoskodást követni.

GLAUKÓN

Nyilván.

SZÓKRATÉSZ

Azt a részt viszont, amely mindig a szenvedésre való visszaemlékezés és a siránkozás felé húz bennünket, s amely mindezzel nem tud betelni, vajon nem értelmetlennek, tunyának és a gyávaság szerelmesének kell-e mondanunk?

GLAUKÓN

De bizony annak.

SZÓKRATÉSZ

e Mármost az egyik rész – a méltatlankodó – igen sokféle és igen tarka utánzásra nyújt alkalmat, míg az okos és nyugodt kedély viszont, amely önmagához mindig hasonló, sem könnyen nem utánozható, sem pedig – ha utánozzák is – nem érthető meg minden további nélkül, s különösen nem értheti meg egy ünnepi gyülekezet és
505 a a színházba összesereglett sokfejű embertömeg; mert ez egy számukra idegenszerű lelkiállapot utánzása volna.

GLAUKÓN

Minden bizonnyal.

Szókratész

Világos tehát, hogy az utánzó költő természetszerűen nem a léleknek ilyen része iránt érdeklődik, s az ő bölcsessége nem ennek a résznek a tetszésére számít – ha a nagy tömeg kedvében akar járni –, hanem a méltatlankodó és szeszélyes kedély felé fordul, mert ez alkalmas az utánzásra.

Glaukón

Világos dolog.

Szókratész

Teljes joggal támadhatjuk tehát őt, és állíthatjuk párhuzamba a festővel: nemcsak abban hasonlít hozzá, hogy költészete az igazsághoz mérve értéktelen, hanem abban
b is, hogy a léleknek ugyanilyen, nem pedig a legértékesebb részével szokott társalogni. Ilyen alapon tehát igazunk van, ha nem akarjuk befogadni egy olyan államba, amely jó törvények közt szeretne élni; mert hiszen ő éppen a léleknek amaz értéktelen részét élesztgeti és táplálja, ennek az erősítésével pedig lassanként tönkreteszi a gondolkodó részt, mintha csak valaki az államban a gonosz embereket juttatná hatalomra s az államot az ő kezükre játszaná, a tisztességeseket pedig tönkretenné. Éppúgy mondhatjuk azt is, hogy az utánzó költő egyénileg minden egyes polgár lelkében rossz alkotmányt honosít meg azáltal, hogy az értelmetlen résznek kedveske-
c dik, mely a nagyobbat és kisebbet nem tudja megkülönböztetni, hanem ugyanazt hol nagynak, hol meg kicsinek véli, pedig közben csak árnyképeket alkot, az igazságtól azonban nagyon messze áll.

Glaukón

Bizony, bizony.

VII. SZÓKRATÉSZ

De az ellene szóló legsúlyosabb vádat még nem is említettük. Mert hogy megvan a hatalma arra, hogy – nagyon kevés kivétellel – még a tisztességes embereket is kikezdje, ez már valóban szörnyűség.

GLAUKÓN

Hogyne volna az, ha csakugyan ezt teszi.

SZÓKRATÉSZ

Hallgass ide, s aztán ítélj. Mikor legjobbjaink hallgatják
d Homéroszt vagy egy más tragédiaköltőt, aki a hősöket utánozza, mikor gyászban vannak és nagy siránkozás közben hosszú beszédet vágnak ki, vagy mikor énekelnek és tépik magukat – tudod jól, mennyire örülünk: magunkat egészen átadva, részvéttel csüggünk rajtuk, s komoly meggyőződéssel dicsérjük a művészt, mint kiváló költőt, aki bennünket mindenkinél jobban ilyen hangulatba tud ringatni.

GLAUKÓN

Tudom; hogy is ne tudnám?

SZÓKRATÉSZ

Másfelől azonban azt is tudod, hogy ha valamelyikünket egyéni gyász ér, éppen az ellenkező magatartásra vagyunk büszkék, ha meg tudjuk őrizni nyugalmunkat, s
e erősek tudunk maradni; mert ezt tartjuk férfihoz illőnek, míg azt a másik magatartást, amit pedig olyannyira dicsértünk, asszonyiasnak.

GLAUKÓN
Tudom.

SZÓKRATÉSZ
De akkor helyénvaló-e az, hogy – mikor valaki olyannak lát egy férfit, amilyen maga nem szeretne lenni, sőt még szégyellné is miatta magát – nem undort érez ennek láttán, hanem még örül is neki, és dicséri is?

GLAUKÓN
Zeuszra, ez nem valami okos dolog.

606 a SZÓKRATÉSZ
Nem bizony, különösen, ha a következőképp gondolkozol róla.

GLAUKÓN
Hogyan?

SZÓKRATÉSZ
Ha meggondolod, hogy éppen az egyéni szerencsétlenségekben csak nagy nehezen féken tartott s a könnyezésre, mértéktelen siránkozásra és a velük való jóllakásra kiéhezett lélekrész, amely természettől fogva úgy van alkotva, hogy ilyesmire vágyakozik – mondom, ha meggondolod, hogy éppen ez a lélekrész az, amely ilyenkor a költők jóvoltából kielégül és örül, míg a természettől fogva legjobb részünk – minthogy nincs eléggé megne-
b velve oktatással és szoktatással – meglazítja ama siránkozó lélekrész felett való felügyeletét, mert hiszen állítólag csak mások szenvedéseit szemléli, s ránézve nem szégyen, ha másvalakit – aki magát derék embernek tartja, és szemérmetlenül gyászol – dicsér és sajnál; sőt azt hiszi, hogy ezzel még nyer is valamit, tudniillik

gyönyörűséget, s bizony nem szívesen mondana le róla az egész költemény elvetésének árán. Mert azt hiszem, nagyon kevés ember gondolja meg azt, hogy a mások érzéseiből szükségképpen a mi bensőnkbe is jut valami; mert ha a mások bajain nagyra növeljük siránkozási hajlamunkat, ezt a magunk szenvedéseiben már aztán nem egykönnyen tudjuk féken tartani.

c GLAUKÓN

Nagyon igaz.

SZÓKRATÉSZ

De nem ugyanígy áll-e a dolog a nevetségessel is? Hiszen ha a mások megnevettetését – amit magad talán szégyellnél megtenni – egy vígjáték előadásán vagy magánkörben meghallgatod, sőt jót mulatsz rajta, s nem undorodsz tőle, mint afféle silányságtól, akkor tulajdonképpen ugyanazt teszed, mint mikor siránkozol. Mert hiszen a megnevettetési hajlamot, amit eddig – attól való félelmedben, hogy bohócnak fognak tartani – elnyomtál magadban, most szabadjára ereszted, s ha egyszer felbátorítottad, észrevétlenül gyakran odajutsz, hogy magad is komédiás leszel.

d GLAUKÓN

Bizony, bizony.

SZÓKRATÉSZ

Sőt a szerelmi érzések, a dühkitörések s általában lelkünk minden vágyakozó, fájdalmas és kellemes érzése tekintetében is, melyek – mint tudjuk – minden cselekvésünket kísérik, ugyanilyen hatással van ránk az utánzó költészet: növeli és öntözgeti őket – pedig ki kellene szárítania; rajtunk uralkodóvá teszi, pedig le kellene

igáznia, hogy jobbá és boldogabbá, ne pedig rosszabbá és szerencsétlenebbé legyünk.

GLAUKÓN

Én sem mondhatnék mást.

ÓVAKODJUNK HOMÉROSZTÓL ÉS A KÖLTÉSZETTŐL

e SZÓKRATÉSZ

Ha mármost, Glaukón, olyan Homérosz-rajongókkal találkozol, akik azt mondják, hogy ez a költő Görögország nevelője, s hogy az emberi dolgok elrendezése és gondozása szempontjából megérdemli, hogy az ember
607 a hozzá forduljon, tanuljon belőle, egész életét szerinte rendezze be, és aszerint éljen – ám bánj velük barátságosan és szívesen mint olyan emberekkel, akik tőlük telhetőleg a legjobbat akarják; s még igazat is adhatsz nekik, hogy Homérosz a legnagyobb költő és a tragédiaírók feje; de azt is tudnod kell, hogy államunkba az egész költészetből jóformán csak az istenekhez írt himnuszokat és az erényes férfiakról szóló dicsőítő költeményeket szabad befogadnunk; mert ha a dalban vagy a hősi versformában megszólaló édes múzsát beengeded, akkor a törvény és az általánosan legjobbnak elfogadott józan gondolkodás helyett a gyönyör és a fájdalom foglalják el államunkban a királyi széket.

GLAUKÓN

Mindenben igazad van.

b VIII. SZÓKRATÉSZ

Íme ez a védekezésünk – visszatérve a költészetre – arra

vonatkozólag, hogy bizony akkoriban teljes joggal utasítottuk ki a költészetet államunkból – éppen e tulajdonságai miatt: a józan meggondolás késztetett erre. Hogy azonban meg ne vádolhasson bennünket érzéktelenséggel és műveletlenséggel, tegyük hozzá mindjárt azt is, hogy a filozófia és a költészet régóta ellenséges viszonyban vannak egymással; az ilyen kifejezések: „Csaholó,
c urára ugató kutya", vagy: „nagy az ostoba, üres fecsegésben", vagy: a „bölcsek uralkodó hordája", vagy: „elmésen töprengenek", mert hogy „éheznek" – s ezernyi ilyenféle mondás,* mind az ő régi ellentétükre mutat. De azt is meg kell jegyeznünk, hogy – ha a gyönyörködtető költészet és az utánzó művészet valószínűvé tudná tenni, hogy szükség van rá a jól kormányzott államban – szíves örömest befogadnánk, hiszen tudatában vagyunk, hogy mi is a varázsa alatt vagyunk; de nem engedi a lelkiismeretünk, hogy a nyilvánvaló igazságot
d eláruljuk. Te talán nem vagy a varázsa alatt, kedves barátom, különösen, ha Homérosz művészetén keresztül élvezed?

GLAUKÓN

De nagyon is.

SZÓKRATÉSZ

Nincs-e tehát joga hozzá, hogy újra visszatérjen, feltéve, hogy dalformában vagy valami más versmértékben igazolja magát?

GLAUKÓN

De igen.

SZÓKRATÉSZ

S talán megengedhetjük még pártfogóinak is, akik ma-

guk nem költők, csak költőbarátok, hogy védelmére kötetlen beszédben elmondhassák, hogy a költészet nemcsak gyönyörűséget okoz, hanem hasznos is az állam és az emberi élet szempontjából; s mi jóindulattal
e fogjuk őket meghallgatni. Hiszen csak nyerünk vele, ha nem csupán gyönyörűségesnek, hanem hasznosnak is fog mutatkozni.

GLAUKÓN

Hogy is ne nyernénk?

SZÓKRATÉSZ

De ha nem így volna, kedves barátom, akkor – valamint azok, akik egyszer valakibe beleszerettek, de úgy vélik, hogy ez a szerelem nincs javukra, s ezért, ha erőszakkal is, de távol tartják magukat tőle – mi is ezt fogjuk tenni:
608 a mivel az ilyen költészet iránti szerelmet belénk oltotta a mi pompás államformáink nevelési rendszere, szívesen vesszük ugyan, ha a legjobbnak és a legigazabbnak bizonyul; amíg azonban nem tudja magát igazolni, addig – ha meghallgatjuk is – állandóan a tőlünk vallott felfogást s ezt a varázsigét fogjuk alkalmazni magunkkal szemben, s óvakodni fogunk tőle, hogy újra visszaessünk a gyermekeknek s a nagy tömegnek való szerelembe. Azt fogjuk tehát magunkra olvasni, hogy nem szabad komolyan venni az ilyen költészetet, mintha ennek valami köze volna az igazsághoz, s mintha egyáltalában
b komoly volna; hanem óvakodni kell tőle annak, aki hallgatja – éppen a lelke alkotmányáért való aggodalomból; s úgy kell felőle vélekedni, mint ahogy mi a költészetről nyilatkoztunk.

GLAUKÓN

Minden tekintetben egyetértek veled.

SZÓKRATÉSZ

Mert nagy dologról van ám szó, kedves Glaukónom, sokkal nagyobbról, mint általában gondolják: arról, hogy az ember jó legyen-e vagy rossz; tehát sem kitüntetéstől, sem pénztől, sem semmiféle vezérségtől, de legkevésbé a költészettől nem szabad magát arra csábíttatnia, hogy megfeledkezzék az igazságosságról s általában az erényről.

GLAUKÓN

Ezt én is helyeslem az elmondottak alapján; sőt azt hiszem, más is.

AZ ERÉNY JUTALMA A HALÁL UTÁN A LÉLEK HALHATATLANSÁGA

c IX. SZÓKRATÉSZ

Pedig az erény legnagyobb jutalmát s az érte kitűzött díjat még nem is említettük.

GLAUKÓN

Hihetetlenül nagy lehet az, amire célzol, ha még az említetteknél is van nagyobb.

SZÓKRATÉSZ

Egyáltalában miről is lehet szó ilyen rövid időn belül, ami nagy volna? Hiszen a gyermekkortól az öregségig terjedő egész idő is csekélység az örökkévalósághoz viszonyítva.

GLAUKÓN

Bizony, jóformán semmi.

SZÓKRATÉSZ

S ugyan miért kellene egy halhatatlan lénynek ilyen
d kicsinyke idővel törődnie, ahelyett, hogy az örökkévalósággal törődne?

GLAUKÓN

Én is így gondolom; de mit akarsz ezzel mondani?

SZÓKRATÉSZ

Hát nem jöttél még rá, hogy a lelkünk halhatatlan, és sohasem pusztul el?

GLAUKÓN (SZÓKRATÉSZRA NÉZVE CSODÁLKOZVA ÍGY SZÓL)

Zeuszra, eddig még nem; s te talán be tudod bizonyítani?

SZÓKRATÉSZ

Be én, ha nem tévedek; sőt azt hiszem, még te is; nem olyan nehéz dolog ez.

GLAUKÓN

Nekem nehéz; tőled azonban szívesen hallanám ezt a nem nehéz dolgot.

SZÓKRATÉSZ

Könnyen meghallhatod.

GLAUKÓN

Csak mondd!

e SZÓKRATÉSZ

Ugyebár van, amit jónak, s van, amit rossznak nevezel?

GLAUKÓN
Van.

SZÓKRATÉSZ
S vajon úgy gondolkodsz-e róluk, mint én?

GLAUKÓN
Hogyan?

SZÓKRATÉSZ
Rossz az, ami mindent tönkretesz és elront, jó pedig, ami mindent megőriz és mindenen segít.

GLAUKÓN
Igen.

SZÓKRATÉSZ
Továbbá: van-e, amit az egyes dologra vonatkoztatva
509 a mondasz rossznak, illetve jónak? Például a szemre a szemgyulladás s általában a testre a betegség, a gabonára a gabonarozsda, a fára a korhadás, a bronzra és a vasra a rozsda, szóval – mint mondom – majdnem minden egyes dolognak megvan-e a hozzá rendelt ártalma és betegsége?

GLAUKÓN
Igen.

SZÓKRATÉSZ
Ha tehát valamit egy ilyen baj meglep, rosszá teszi azt, amit meglepett, s végtére az egészet szétbomlasztja és elpusztítja?

GLAUKÓN
Igen.

SZÓKRATÉSZ

Tehát minden dolgot a hozzá rendelt baj és rosszaság tesz tönkre; mert ha ez nem teszi tönkre, nem valószínű,
b hogy másvalami elpusztíthatná. Hiszen a jó csak nem tehet tönkre semmit sem; s az sem, ami sem nem rossz, sem nem jó.

GLAUKÓN

Hogy is lehetne ezt elképzelni?

SZÓKRATÉSZ

Ha tehát találunk egy olyan létezőt, aminek megvan ugyan a maga baja, ami rosszá teheti, de ez mégsem képes azt tönkretenni és felbomlasztani, nem tudhatjuk-e már előre, hogy az ilyen dolgot nem fenyegeti pusztulás?

GLAUKÓN

Ez valószínűleg így van.

SZÓKRATÉSZ

No most: nincs-e a léleknek is egy olyan baja, ami rosszá teheti?

GLAUKÓN

De bizony van; mindaz, amit az imént felsoroltunk:
c igazságtalanság, zabolátlanság, gyávaság, tudatlanság.

SZÓKRATÉSZ

Csakhogy ezek bármelyike is felbomlasztja-e és elpusztítja-e a lelket? De vigyázz ám, nehogy tévedésbe essünk, s azt gondoljuk, hogy mikor az igazságtalan és ostoba embert egy gonosztett elkövetésén rajtakapják, akkor az igazságtalanság által pusztul el, ami a lélek

rosszasága. Inkább így értelmezd a dolgot: valamint a testet a test rosszasága – vagyis betegsége – lassan-lassan emészti, tönkreteszi, és odáig juttatja, hogy többé már nem is nevezhető testnek; s általában minden, amit az
d imént felsoroltunk, a saját rosszasága miatt – ami nyomasztó jelenlétével folyton sorvasztja – végül is a teljes megsemmisülésbe jut – nem így szokott történni?

GLAUKÓN

De igen.

SZÓKRATÉSZ

Nos, vizsgáld a lélek helyzetét is ugyanilyen szempontból. Vajon a benne lakozó igazságtalanság és egyéb rosszaság addig rontja és sorvasztja-e jelenlétével és állandó hozzátapadásával, amíg a halálba hajszolja, és a testtől elválasztja?

GLAUKÓN

Ezt semmi esetre sem teheti.

SZÓKRATÉSZ

De az meg érthetetlen volna, hogy másnak a rosszasága elpusztíthat valamit, de a maga rosszasága nem.

GLAUKÓN

Bizony érthetetlen volna.

e SZÓKRATÉSZ

Mert hiszen gondold csak meg, Glaukón: az sem valószínű, hogy a gabonafélék rosszasága által – ami csupán velük kapcsolatban lép fel, például összeaszás, dohosodás s más efféle – kellene a testnek tönkremennie; ha ellenben maguknak a gabonaféléknek a rosszasága elő-

idézi a testben a test nyavalyáját, akkor mondhatjuk, hogy a test őmiattuk, de a saját maga rosszasága – betegsége – által pusztul el; azt azonban semmiképp sem
610 a állíthatjuk, hogy a gabonafélék rosszasága által romlana meg; mert a gabona is más meg a test is más, s egy máshoz tartozó baj nem okozhatja valaminek a hozzá rendelt baját.

GLAUKÓN

Nagyon helyesen mondod.

X. SZÓKRATÉSZ

Ugyanezen az alapon tehát: ha a testnek a rosszasága nem idézheti elő a lélekben a lélek rosszaságát, akkor azt sem állíthatjuk, hogy a lélek – a saját rosszasága nélkül – egy másvalamihez tartozó rosszaság által – azaz más létére másnak a rosszasága által – tönkremehet.

GLAUKÓN

Ez természetes.

b SZÓKRATÉSZ

Tehát: vagy ennek a tételnek a helyességét kell megcáfolnunk, vagy különben – amíg ez megcáfolatlan marad – semmiképp sem állíthatjuk, hogy a lélek láz vagy egyéb betegség, vagy akár feldarabolás által, ha mindjárt az egész testet a legapróbb darabokra metéli is fel valaki, ilyen okok miatt egyáltalában elpusztulhat – mindaddig, amíg ki nem mutatja valaki, hogy a test e szenvedései következtében a lélek igazságtalanabbá és istentelenebbé lesz; ha tehát egy máshoz tartozó baj valami másban jelentkezik – anélkül, hogy ebben a maga
c külön baja is benne volna –, ne engedjük meg, hogy

valaki is olyasmit mondhasson, hogy így akár a lélek, akár bármi más elpusztulhat.

GLAUKÓN

Márpedig azt soha senki sem fogja bebizonyítani, hogy a haldokló lelke a halál által igazságtalanabbá lesz.

SZÓKRATÉSZ

S ha valaki mégis szembe mer szállni ezzel az érveléssel, s azt meri mondani, hogy aki meghal, ezáltal rosszabbá és igazságtalanabbá válik – csak hogy ne legyen kénytelen elismerni a lélek halhatatlanságát –, annak, ha egyál-
d talában igaza lehet, azt fogjuk mondani, hogy akkor is csak az igazságtalanság – mint valami betegség – lehet halált hozó arra, aki a lelkébe fogadja, s csak ezáltal, ami a saját természetével öl, pusztulhatnak el azok, akik magukba fogadják az igazságtalanságot – a legjobban fertőzöttek gyorsabban, a kevésbé fertőzöttek lassabban; de semmiképpen sem úgy, mint manapság, hogy az igazságtalan emberek e bűnük miatt – büntetésből – mások keze által halnak meg.

GLAUKÓN

Zeuszra, nem is volna olyan nagyon veszedelmes dolog az igazságtalanság, ha annak jelentene halált, aki a lelkébe befogadja – hiszen így megszabadulnánk a rossz emberektől; csak attól tartok, hogy éppen ellenkezőleg:
e olyannak fog bizonyulni, amely másokat öl meg, ha teheti, azt viszont, akinek a lelkében van, nemcsak hogy nagyon életerőssé, hanem nagyon ébren alvóvá is teszi; így aztán nyilván igen messze ütötte föl a sátrát attól, hogy halálos betegség lenne.

SZÓKRATÉSZ

Nagyon helyesen mondod. Mert ha a saját rosszasága és a saját baja nem képes megölni és elpusztítani a lelket, akkor egy másvalaminek az elpusztítására hivatott baj már nehezen fogja akár a lelket, akár valami mást elpusztítani, kivéve azt, aminek az elpusztítására hivatva van.

GLAUKÓN

Bizony – minden valószínűség szerint – nehezen.

SZÓKRATÉSZ

611 a Ha tehát egyetlen baj hatása alatt – akár a tulajdon baja ez, akár tőle idegen – sem pusztulhat el a lélek, akkor nyilván örökké létezőnek kell lennie; ha pedig örökké létezik, akkor halhatatlan.

GLAUKÓN

Így kell lennie.

A LÉLEK IGAZI TERMÉSZETE

XI. SZÓKRATÉSZ

Ezt tehát tekintsük bizonyítottnak; ha pedig így van, akkor megértheted azt is, hogy a lelkek mindig ugyanazok. Hiszen sem kevesebben nem lehetnek, mivel egy sem pusztulhat el közülük, sem pedig többen; mert ha a halhatatlan dolgok valamelyike többé lehetne, tudd meg, hogy ez csak a halandóból kerülhetne ki, s így végül is minden halhatatlanná lenne.

GLAUKÓN

Igazad van.

b SZÓKRATÉSZ

De ezt nem hihetjük el, mert nem engedi a józan ész, másfelől viszont olyan sem lehet a lélek a maga legigazabb természete folytán, hogy sokféle tarkaság, egyenetlenség és különbözőség volna benne összezsúfolva.

GLAUKÓN

Hogy érted ezt?

SZÓKRATÉSZ

Nem egykönnyen képzelhető el valamiről – amit a lélek esetében találtunk –, hogy örök, de sokféléből van összetéve, s ugyanakkor nem a legszebb összetételű.

GLAUKÓN

Ez bizony nem valószínű.

SZÓKRATÉSZ

Hogy tehát a lélek halhatatlan, ezt nemcsak a most előadott gondolatmenet, hanem egyéb beszédeink is kényszerítő erővel bizonyítják; ami azonban igazi mi-
c voltát illeti, nem a testtel való közösségtől és egyéb bajoktól elcsúfítva kell meglátnunk, ahogyan most szoktuk látni, hanem amilyen tisztán születik, olyannak kell látnunk világosan a gondolkodásunkkal, s akkor szebbnek fogjuk találni; s az igazságosság és igazságtalanság különböző formáit is, s általában mindazt, amit említettünk, sokkal határozottabban fogjuk látni. Így azonban
d – ahogy szemünk előtt megjelenik – igazat mondtunk ugyan róla, mindazonáltal olyanforma állapotban látjuk, mint aminőnek a tengeri Glaukoszt szokták látni az emberek: nem egykönnyen látják meg ősi természetét, mert eredeti testrészeinek némelyike ki van törve, másika össze van zúzva, s általában a hullámoktól csúffá van

téve, viszont más tárgyak nőttek hozzá: kagylók, ázalagok és kavicsok, úgyhogy akármilyen más állathoz inkább hasonlít, mint a maga eredeti alakjához. Ilyennek látjuk mi a lelket is, ezernyi bajtól okozott állapotban. Ezért, kedves Glaukónom, amoda kell tekintenünk.

GLAUKÓN

Hová?

e SZÓKRATÉSZ

A lélek bölcsességszeretetére; s meg kell figyelnünk, hogy az istenivel, a halhatatlannal és az örökké létezővel való rokonsága folytán mihez ragaszkodik, s milyen társaságra vágyódik; s milyenné lenne, ha magát ennek teljesen átengedné, s ha e törekvésének következtében kikerülne abból a tengerből, amelyben most van, s letö-
612 a redeznének róla azok a kavicsok és csigák, amelyek a földet táplálkozó lélekre – ennek az úgynevezett boldog lakomázásnak folytán – mint földből és sziklából való anyagok, nagy mennyiségben és teljes vadságukban körös-körül rárakódnak. Csak akkor láthatnánk meg, hogy milyen az igazi természete: sokalakú-e vagy egyalakú, s általában mi is az igazság vele kapcsolatban; ezzel aztán az emberi életben való állapotait és megjelenési formáit – úgy vélem – egészen ki is merítettük.

GLAUKÓN

Minden bizonnyal.

AZ IGAZSÁGOSSÁG HATALMA

XII. SZÓKRATÉSZ

b S ugyebár fejtegetésünkben minden egyéb szempontot

félretettünk, s az igazságosságnak nem a jutalmát, s nem az érte járó elismerést értékeltük, mint ahogy ezt szerintetek Hésziodosz és Homérosz tették, hanem úgy találtuk, hogy magának a léleknek maga az igazságosság a legjobb, s hogy neki mindig az igazságos dolgokat kell cselekednie, akár van Gügész-gyűrűje, akár nincs, vagy a gyűrűn kívül talán még Hadész-sisakja* is.

GLAUKÓN

Tökéletesen így van.

SZÓKRATÉSZ

Tehát ezek után senki sem veheti rossz néven tőlünk, Glaukónom, ha az eddig elmondottakon felül most már
c a jutalmat is megadjuk az igazságosságnak és a többi erénynek: mennyi és minő jutalmat biztosít az igazságosság a léleknek isten és ember előtt, még életünkben, s majdan halálunk után.

GLAUKÓN

Valóban, ezt megtehetjük.

SZÓKRATÉSZ

Nos, visszaadjátok-e most, amit beszélgetésünk folyamán tőlem kölcsönvettetek?

GLAUKÓN

Ugyan mit?

SZÓKRATÉSZ

Én megadtam nektek azt az engedményt, hogy az igazságos ember igazságtalannak látszhatik s az igazságtalan igazságosnak; ti kívántátok ugyanis, hogy – ha ez nem maradhat is titokban az istenek és emberek előtt, mégis

– tételezzük fel ennek a lehetőségét a bizonyítás
d kedvéért, hogy így magát az igazságosságot magával az igazságtalansággal mérhessük össze. Nem emlékszel?

GLAUKÓN

Vétenék ellened, ha nem emlékeznék.

SZÓKRATÉSZ

Minthogy tehát az összemérés már megtörtént, megint visszakérem az engedményt az igazságosság érdekében, hogy aminő véleménnyel vannak felőle az istenek és az emberek, mi is fogadjuk el, hogy ugyanúgy kell felőle vélekednünk, hogy így a győzelem díját elnyerhesse, s azt – a mások véleménye alapján megszerezve – átadhassa azoknak, akik őt birtokolják; hiszen nyilván az ő valóságos lényéből származó javakat is átadja, s nem csalja meg azokat, akik valóban befogadják őt.

GLAUKÓN

Ez nagyon méltányos is.

e SZÓKRATÉSZ

Tehát, ugye, először is azt a kölcsönt adjátok vissza, vagyis azt ismeritek el, hogy legalábbis az istenek előtt nem maradhat titokban egyiküknek a mivolta sem?

GLAUKÓN

Igen, ezt visszaadjuk.

SZÓKRATÉSZ

Ha pedig nem maradhat titokban, akkor egyiküket valószínűleg szeretni, a másikat pedig gyűlölni fogják az istenek, amint ezt már kezdetben is megállapítottuk.

GLAUKÓN

Úgy van.

SZÓKRATÉSZ

S nem kell-e elismernünk, hogy annak, akit az istenek
613 a kedvelnek, minden, ami az istenektől származik, a lehető legtökéletesebben jut osztályrészéül, hacsak korábbi hibája folytán* valami baj nem nehezedik rá?

GLAUKÓN

De bizony.

SZÓKRATÉSZ

Az igazságos emberről tehát fel kell tennünk, hogy akár szegénységben, akár betegségben vagy más látszólagos bajban van is, ez rá nézve végeredményben jól végződik, életében vagy halálában. Mert hiszen az istenek csak nem hagyják cserben azt, akiben megvan a jó szándék rá, hogy igazságossá legyen, s aki az erény gyakorlása révén annyira hasonul az istenhez, amennyire csak az
b embernél ez lehetséges.

GLAUKÓN

Valószínű, hogy az ilyen embert nem hagyhatja cserben a hozzá hasonló lény.

SZÓKRATÉSZ

S nem kell-e az igazságtalan emberről ennek éppen az ellenkezőjét feltételeznünk?

GLAUKÓN

De bizony.

SZÓKRATÉSZ

Szóval az istenek részéről ilyenféle győzelmi díj jár ki az igazságos embernek?

GLAUKÓN

Legalábbis az én véleményem szerint így van.

SZÓKRATÉSZ

Hát az emberek részéről? Nem a következőképp áll-e a dolog, ha a valóságot vesszük? Nem azt teszik-e a gonoszok és az igazságtalanok, amit azok a versenyfutók, akik a pálya kiinduló vonalától kitűnően futnak, de már a fordulótól visszafelé nem? Először pompásan kiugranak, de aztán a végfutamban nevetségessé lesznek, s fülüket a vállukig lógatva, koszorúzatlanul sompolyognak el; az igazi futók ellenben a célhoz érve elnyerik a díjat s a koszorút. Nem így szokott-e ez történni általában az igazságos emberrel is? Minden cselekvésnek, másokkal való érintkezésnek és az életnek a végén elismerést aratnak, s a pálmát az emberek részéről is ők viszik el.

GLAUKÓN

Nagyon igaz.

SZÓKRATÉSZ

Vállalod-e tehát ezek után, hogy azt mondjam róluk, amit te magad mondtál föntebb az igazságtalanokról? Én azt fogom mondani, hogy az igazságos emberek, ha élemedett korba jutnak, s ha kedvük van hozzá, saját államukban elnyerhetik a vezető állásokat, onnan nősülhetnek, ahonnan akarnak, annak adhatják a lányukat, akinek akarják, s általában amit te mondtál amazokról, most én mondom ezekről. Az igazságtalanokról viszont

azt mondom, hogy legtöbbjük – még ha fiatalon sikerül is homályban maradnia – a futás vége felé rajtaveszt, és nevetségessé válik, s öregségére nyomorultul idegenek
e és polgárok csúfjává lesz, megkorbácsolják, s általában: amit fentebb – nagyon helyesen – szörnyűségnek neveztél – hogy kínpadra vonják és tüzes vassal égetik őket –, azt most úgy vedd, hogy tőlem is meghallottad, mint az ő szenvedéseiket. De aztán vigyázz ám, hogy vállalod-e, amit mondok.

GLAUKÓN

Nagyon szívesen, hiszen igazad van.

XIII. SZÓKRATÉSZ

Íme ilyen győzelmi díjakban, jutalmakban és ajándé-
614 a kokban részesül az igazságos ember már életében az istenek és emberek részéről azokon a javakon felül, melyeket maga az igazságosság biztosít neki.

GLAUKÓN

Valóban, ezek gyönyörűséges és maradandó javak.

A PAMPHÜLIAI ÉR LÁTOMÁSA

SZÓKRATÉSZ

Ez azonban – tömegét és nagyságát tekintve – még mind semmi ahhoz képest, ami a halál után az igazságos és az igazságtalan emberre vár; ezt is meg kell tehát hallgatnunk, hogy mindketten pontosan értesüljenek arról, ami nekik gondolatmenetünk értelmében kijár.

b GLAUKÓN

Kérlek, mondd el, mert semmit sem hallanék szívesebben, mint ezt.

Elmondom hát, ha nem is Alkinoosznak, de egy igen vitéz férfiúnak, a pamphüliai Érnek, Armeniosz fiának, az elbeszélését. Ő ugyanis valamikor régen háborúban elesett, s mikor tíz nap múlva a már feloszlott holttesteket összeszedték, őt épen találták meg, hazaszállították, s mikor el akarták temetni, s már a máglyán feküdt, tizenkét napos hulla létére föléledt, s föléledvén elmesélte, amit a másvilágon látott. Elmondta, hogy a lelke,
c mihelyt a testéből kilépett, sok más lélekkel egyetemben ment-mendegélt, amíg elérkeztek egy csodálatos helyre, ahol a földben egymás mellett két hasadék volt, velük szemben pedig, fenn az égen, ugyancsak kettő. A hasadékok közt bírák foglaltak helyet, akik – miután az ítéletet meghozták – az igazságos lelkeket a jobb oldali hasadékon át fölfelé, az égboltozaton keresztül indították útnak, miután cselekedeteik megítéléséről elöl jeleket akasztottak rájuk; az igazságtalanokat pedig a bal
d oldali hasadékon át lefelé; ezek hátul hordták az összes cselekedeteiket feltüntető jeleket. Mikor ő a bírák elé lépett, azt mondták neki, hogy az ő feladata lesz majd hírül vinni az embereknek az ott történteket; tehát megparancsolták neki, hogy jól hallgasson és figyeljen mindenre azon a helyen. Ő aztán látta, amint a lelkek az ítélet elhangzása után az ég és a föld hasadékainak egyikén át eltávoznak, míg a másik két hasadék egyikén át a föld alól feljönnek mocsokkal és porral belepve, a másikon át pedig az égből lejönnek tisztán. A szakadat-
e lanul visszaérkező lelkek azt az érzést keltették benne, mint ha hosszú vándorlás után jönnének oda; lelkendezve vonultak a rétre, s ott – mint valami ünnepi gyülekezetben – letelepedtek, az ismerősök üdvözölték egymást; a föld alól érkezők kérdezősködtek a többiektől az ottani dolgok felől, az égből érkezők pedig amazoknak

a tapasztalatai felől. S aztán elbeszélték egymásnak az
615 a élményeiket; egyik részük nagy jajgatás és sírás közt
emlékezett vissza arra, hogy mennyi és milyen szenvedéseken ment át, s mit látott föld alatti vándorlása során – ez a vándorlás ezer évig tartott –, az égből érkezők pedig boldog élményekről és csodálatosan szép látomásokról számoltak be. Sok időbe telnék, Glaukón, minden részletet elmondani; a lényeg azonban az – így mondta –, hogy mindazért az igazságtalanságért, amit valaha másokkal szemben elkövettek, sorjában megbűn-
b hődtek, éspedig mindegyikért tízszer – ez százévenként történik, minthogy ennyinek számít az emberi élet tartama –, hogy így minden gonosztettükért tízszeres árat fizessenek. Aki például sok embernek okozta a halálát azáltal, hogy városokat vagy hadseregeket árult el és vetett rabszolgaságra, vagy akinek valami más gonoszságban volt része, annak minden egyes tettéért tízszeres
c kínt kellett kiállnia; aki pedig jótetteket hajtott végre, s igazságos és jámbor életet élt, az ugyanezen arány szerint részesült jutalomban, akik éppen csak hogy megszülettek, s csak rövid ideig voltak életben, azokról mást mondott, de erre nem érdemes kitérni. Az istenekkel és a szülőkkel szemben való tiszteletlenség, illetve tisztelet, valamint a saját kezűleg elkövetett gyilkosság esetében pedig még nagyobb árról beszélt.

Elmondta, hogy jelen volt, mikor megkérdezték egymástól, hol van a Nagy Ardiaiosz. Ez az Ardiaiosz ugyanis Pamphülia egyik városának volt ezer évvel azelőtt a
d türannosza, aki öreg édesapját és bátyját megölette, és – mint hírlik – sok egyéb gazságot követett el. A kérdezett – mint mondta – így válaszolt: „Az még nem jön, s aligha is fog valaha idejönni.

XIV. Mert a sok szörnyű látvány közt a következőnek is tanúi voltunk: mikor már közel voltunk a kijárathoz,

s minden más szenvedésen átesve, éppen fel akartunk jönni, hirtelen megpillantottuk őt s másokat, legnagy-
e obbrészt türannoszokat, bár voltak köztük magánemberek is, akik nagy gonosztetteket követtek el; ezeket, mikor már azt hitték, hogy kiléphetnek a napvilágra, a hasadék szája nem akarta kiengedni őket, hanem valahányszor olyan valaki akart feljönni, aki gyógyíthatatlan gonoszságban szenvedett, vagy aki még nem lakolt meg eléggé, nagyokat bőgött. S ekkor – így mondta ő – vad, áttüzesedett emberek, akik készenlétben állottak, s a
616 a bőgésre figyeltek, közrefogták őket és elhurcolták; Ardiaioszt és másokat pedig, kezüket, lábukat és fejüket összekötözve, földre teperték és megnyúzták, s aztán úgy vonszolták őket az út mellett, a tüskés bokrokon gerebenezve a testüket, miközben a mellettük elhaladóknak állandóan magyarázták, hogy miért történik ez, s hogy a Tartaroszba viszik őket, amely el fogja őket nyelni." Bár itt – mint mondta – mindenféle dolog rémítette őket, a legjobban mégis attól rettegtek, hogy meg ne szólaljon az a bőgés, éppen amikor a napvilágra akarnak feljönni; s nagy örömmel lépett ki mindegyikük, ha a bőgés hallgatott. Ilyenek voltak a büntetések
b és a bűnhődések, s velük szemben állottak a jutalmazások. Mikor aztán a réten kinek-kinek letelt a hét napja, a nyolcadikon megint csak útnak kellett indulniuk, s addig kellett menniük, míg a negyedik nap elérkeztek egy helyre, ahonnan a magasban az egész égen és földön át feszülő, egyenes, oszlopszerű fényt láttak, amely szivárványhoz hasonlított, de sokkal fényesebb és tisztább
c volt; egynapi további út után aztán beleérkeztek ebbe a fénybe, s ott megpillantották a fény közepén, az égboltozathoz kapcsolva, az ég kötelékeinek a végeit; ez a fény volt ugyanis az égboltozatot összetartó kötelék – olyan, mint a hadihajókat átszorító kötelék –, amely tehát az

égboltozat egész területét átfogja; e kötelék végére van akasztva az Ananké orsója,* amely által megy végbe minden körforgás; ennek a nyele és a kampója acélból van, a korongja pedig acélból és más anyagokból van
d keverve. A korongnak ilyen szerkezete van: alakja éppen olyan, mint a mienk; de abból, amit elmondott, azt lehet kivenni, hogy olyan, mintha egy nagy, üres – azaz közepén teljesen lyukas – korongba egy ugyanilyen másik, de kisebb korong volna beleillesztve – akárcsak az egymásba illesztett dobozok –, s így tovább egy harmadik, majd egy negyedik s még más négy. Összesen tudniillik
e nyolc egymásba illesztett korong van, melyeknek fent csak a kör alakú pereme látszik ki, az orsó nyele körül pedig csupán egyetlen összefüggő palástot alkotnak: a nyél a nyolcadik korong közepén halad át. Az első – azaz a legkülső – korongnak van a legszélesebb körpereme; e tekintetben a második helyen áll a hatodik korong pereme, a harmadikon a negyediké, a negyediken a nyolcadiké, az ötödiken a hetediké, a hatodikon az ötödiké, a hetediken a harmadiké s a nyolcadikon a második-
617 a ké. A legnagyobb korong pereme tarka, a hetediké a legragyogóbb, a nyolcadiké a hetedik világításától kapja a színét, a második és az ötödiké hasonlít egymáshoz – az előbbieknél halványabbak –, a harmadiknak van a legfehérebb színe, a negyedik vöröses, a hatodik a fényességben a második helyen áll. Mármost az orsó a maga egészében állandóan egy irányban pereg, de a körben forgó egészen belül levő hét kör az egésszel
b ellentétes irányú lassú körforgást végez; éspedig köztük a leggyorsabban mozog a nyolcadik kör; a második helyen következnek a gyorsaságban: a hetedik, a hatodik és az ötödik kör, melyek egyforma sebességgel mozognak; a harmadik helyen van a körforgás sebességében – ők így látták – negyedik kör, a negyediken a harmadik

s az ötödiken a második. Az orsó az Ananké ölében forog. Mindegyik körön fenn egy-egy szirén ül, aki a körrel együtt körben forog, s közben mindig egy és ugyanazt a hangot hallatja; a nyolc hang aztán egy összc hangban zeng össze. Másik három nőalak pedig körben ül, egymástól egyenlő távolságra, mindegyik egy-egy karosszékben: ezek a Moirák, Ananké leányai, fehér ruhában, fejükön szalagdísszel: Lakheszisz, Klóthó és Atroposz, akik a szirénekkel összhangban énekelnek; éspedig Lakheszisz a múltról, Klóthó a jelenről, Atroposz pedig a jövőről. Klóthó a jobb kezével időről időre meg-meglegyinti az orsó külső felületét, s így segít a d forgatásában, Atroposz ugyanezt teszi a bal kezével a belső körökön; Lakheszisz pedig mindkét kezével hol a külső, hol a belső köröket lendíti meg.

XV. Mikor ők odaérkeztek, tüstént Lakheszisz elé kellett járulniuk. Aztán egy kikiáltó mindenekelőtt fölsorakoztatta őket; majd Lakheszisz öléből sorshúzó cserepeket és életmintákat vett a kezébe, fellépett egy magas dobogóra, s így szólt: „Halljátok Ananké leányának, e a szűz Lakheszisznek üzenetét! Egynapos életű lelkek! Most kezdődik a halandó nemzetség új, halállal végződő korszaka. Nem titeket fog a daimón kisorsolni, hanem ti fogtok magatoknak daimónt választani. Akinek az első hely jut, az válasszon magának először életformát, amely mellett aztán kénytelen-kelletlen ki kell tartania. Az erénynek azonban nincs gazdája: mindenki aszerint részesül benne, amint többé vagy kevésbé tiszteli vagy nem tiszteli. Az a felelős, aki választ; az isten nem felelős."

E szavakkal közibük dobta a sorshúzó cserepeket, s mindenki felemelte azt, amelyik mellé esett, csak ő nem, 618 a mert neki megtiltották; aki ellenben felvett egyet, abból

megtudta, hogy hányadik helyre jutott. Ezután pedig az életmintákat rakta ki elébük a földre, sokkal többet, mint ahányan voltak. A minták nagyon sokfélék voltak: ott volt mindenféle állatnak az életformája, s természetesen az emberi életformák is. Voltak köztük türannosz-sorsok, részint olyanok, amelyek mindvégig megállnak, részint olyanok, amelyek közben törést szenvednek, és szegénységben, számkivetésben vagy éppen koldusnyomorúságban végződnek; de voltak kiváló emberi életformák is: testalkat, szépség, s általában testi erő és küzdőképesség vagy leszármazás és az ősök erényei szempontjából; s éppígy voltak lenézett életformák is; az asszonyoknál ugyanezek a változatok voltak. A lélek rangja persze ebben nem szerepelt, mert hiszen a lélek – ha más életformát választ – szükségképpen mássá is lesz; a többi életkörülmény azonban egymással: gazdagsággal és szegénységgel, betegséggel és egészséggel van összekeverve; mások megint ezek közé esnek. Ebben van tehát, kedves Glaukónom, minden valószínűség szerint a tulajdonképpeni veszedelem az emberre nézve, s ezért kell elsősorban azzal törődni, hogy minden egyéb tudományt félrevetve, mindegyikünk ennek a tudománynak a kutatója és híve legyen: hátha valamiképpen megtanulhatja és kitalálhatja, hogy kicsoda teheti őt képessé és okossá rá, hogy – különbséget téve a becsületes és a rossz élet között – a lehetséges életformák közül mindig és mindenütt a jobbat válassza; s hogy az imént említett szempontokat egymással összevetve, és az erényes élethez való viszonyukban taglalva, számot vessen önmagával, és megtudja, mit ér a szegénységgel vagy gazdagsággal kevert szépség, s a lélek milyen alkatával párosulva eredményez jót vagy rosszat; továbbá: az előkelő és az alacsony születés, a visszavonult élet és a hatalmi

szereplés, a testi erő és a gyengeség, a jó és a rossz értelmi felfogás, egyszóval minden ilyen, a lélekkel természetszerűen összefüggő és megszerezhető dolog, egymással összekeverve, mit eredményez. Mindeme körülmény alapján – a lélek természetét figyelembe véve – döntheti csak el az ember, hogy a rosszabb vagy a jobb
e életet választja-e, a rosszabbon értve azt, amely a lelket odajuttatja, hogy igazságtalanabbá, jobbon pedig azt, hogy igazságosabbá lesz. Semmi egyébbel nem szabad törődnie, hiszen láttuk, hogy az embernek életében és
619 a halálában ez a legjobb választás. Tehát mindenkinek ezzel a sziklaszilárd meggyőződéssel kell a Hadészba leszállnia, hogy ott se szédítse el őt a gazdagság és más efféle rossz, és ne vetemedjék zsarnokságra vagy más efféle cselekedetre, minek folytán sok jóvátehetetlen gazságot követ el, s maga még nagyobbakat kénytelen elszenvedni, hanem ismerje fel, hogy mindig az ilyen túlzások közé eső életet kell választania, s a túlzást
b mindkét irányban kerülnie kell, lehetőleg már ebben az életben, de az egész túlvilági életben is, mert így lesz az ember a legboldogabb.

XVI. S valóban, mint a túlvilágról jött követ mondotta, akkor is ezt mondta a kikiáltó: „Még aki utolsónak járul is ide, de okosan választ, és fegyelmezetten él, még annak a számára is marad elfogadható, nem pedig rossz életforma. Aki elsőnek választ, ne legyen könnyelmű; de az utolsó se essen kétségbe."

E szavak után előlépett – mint mondta – az, aki az első sorszámot húzta, s mindjárt kiválasztotta magának a
c legteljesebb zsarnoki hatalmat; ámde ostobaságból és mohóságból nem járt el eléggé gondosan a választásnál, mert elkerülte a figyelmét, hogy a zsarnokságban a sors végzése szerint benne foglaltatott tulajdon gyermekei-

nek felfalása és egyéb rossz is; mikor aztán nyugodtan átgondolta a dolgot, jajveszékelt és siránkozott a választás felett, és sehogy sem akart belenyugodni a kikiáltó előzetes figyelmeztetésébe: nem magát okolta a bajokért, hanem a véletlent, a daimónokat, szóval mindent inkább, csak magát nem. Az illető azok közül való volt, akik az égből érkeztek, s aki előző életében egy rendezett
d alkotmányú államban élt, de ott csak szokásból, nem pedig bölcsességszeretetből volt részese az erénynek. S be kell vallani, hogy azok közt, akik így lépre mentek, nem voltak kevesebben azok, akik az égből jöttek, hiszen ezeket nem edzették meg a szenvedések; azoknak ellenben, akik a föld alól jöttek, legnagyobb részt – mivel maguk is megkínlódtak már, s ezt másokon is látták – nem olyan hebehurgyán végezték a választást. Ez, valamint a sorsolás szeszélye az oka annak, hogy a legtöbb
e lélek jó, illetve rossz sorsa az ellenkezőjére változik; mert ha mindenki – valahányszor az itteni életbe érkezik – mindig őszintén a bölcsesség szeretetében élne s a választás sorrendjében nem éppen az utolsók közé kerülne, valószínű, hogy az odaát elhangzó figyelmeztetések alapján nemcsak az itteni világban élne boldogan, hanem innen oda, s onnan vissza is nem föld alatti és rögös, hanem sima és égi úton juthatna el.

Elmondta aztán, hogy érdemes volt megfigyelni, mi-
620 a képp választottak életformát az egyes lelkek: ez a látvány szomorú, majd meg mulatságos és megdöbbentő volt. Általában az előbbi megszokott életformájuk szerint választottak. Elmondta például, hogy látta, amint egy lélek, amely valaha Orpheuszé volt, a hattyú életformáját választotta, mert az asszonyi nemet, amely a halálát okozta, gyűlölte, és nem akart asszonyban foganva megszületni; látta Thamürasz lelkét, amely a csalogány éle-

b tét választotta; másfelől látott egy hattyút, amely emberi életet választott; s más zenei érzékű állatot, amely ugyanígy cselekedett. A huszadik sorszámú lélek az oroszlán életét választotta: ez Aiasznak, Telamón fiának a lelke volt, amely irtózott attól, hogy emberré legyen, mert még jól emlékezett a fegyverzet ügyében hozott döntésre. A következő lélek Agamemnóné volt; az emberi nem iránt való gyűlöletből, a kiállott szenvedések miatt, ez a lélek egy sas életével cserélte fel az emberi életet. A sorsolás folytán középütt foglalt helyet Atalanté lelke, amely, mikor megpillantotta egy atléta gyönyörű tiszte-
c letajándékait, nem tudott mellettük elmenni, hanem azokat választotta. Őutána vette észre Epeiosznak, Panopeusz fiának a lelkét, amely egy művészi munkát készítő asszony természetébe vándorolt át; még hátrább – az utolsók között – látta a csúfondáros Therszitész lelkét, amely egy majomba bújt bele. Véletlenül Odüsszeusz lelkét jelölte ki a sors arra, hogy valamennyi közt legutolsónak járuljon a választáshoz; s ekkor ő – mivel a korábbi viszontagságaira való emlékezés hatása alatt hallani sem akart dicsőségvágyról – sokáig járt fel s alá, s egy közéleti szerepléstől távolálló magánember életformáját kereste; végül nagy nehezen meg is találta: ott
d feküdt valahol, másoktól észre sem véve; s mikor a lelke ezt megpillantotta, azt mondta, hogy akkor is ugyanezt tette volna, ha az első sorszámot kapta volna; s nagy örömmel vette magához. Hasonlóképp vándorolt más állatok lelke is emberekbe, vagy egyik a másikba; általában az igazságtalanok vaddá, az igazságosak pedig szelíddé változtak át, s mindenféle keveredésre volt példa.

Mikor valamennyi lélek kiválasztotta már az életfor-
e máját, a sorsolás sorrendjében Lakheszisz elé járultak; s ő mindegyikük mellé kísérőül odaállította azt a dai-

mónt, akit ki-ki választott, hogy az vigyázzon életére és teljesítse be választott sorsát. Ez a daimón először is Klóthóhoz vezette a lelket, s az ő keze és orsójának a pergése alatt hitelesítette azt a sorsot, amelyet az illető választott; ezt megérintve, tovább vezette őt Atroposz fonásához, hogy a megfont fonalat változatlanná tegye;
621 a innen – anélkül, hogy megfordult volna – Ananké trónjához ment, azon áthaladt, s mikor ezen a többiek is átmentek, valamennyien a Léthé síkságára vonultak, nagy forróságon és szörnyen fojtogató levegőn keresztül, mert ott sem fa, sem semmiféle növényzet nem volt. Itt táboroztak estefelé az Amelész* folyó partján, melynek vizét semmiféle edény nem tudja magában tartani. Ennek a vizéből mindenkinek innia kellett egy bizonyos mennyiséget; de akit a józan esze vissza nem tartott, az
b többet is ivott a kiszabott mennyiségnél; aki aztán ivott belőle, az mindent elfelejtett. Mikor lefeküdtek, s éjfél lett, mennydörögni s a föld rengeni kezdett, s ekkor hirtelen az egyik erre, a másik amarra fölfelé sodródott, szökellve, mint a csillagok, hogy megszülessék. Neki nem engedtek inni a vízből; de hogy merre és miképp jutott vissza a testébe, azt nem tudja, csak reggel hirtelen fölnyitotta a szemét, s látta, hogy ott fekszik a máglyán.

VÉGSŐ TANULSÁG

c Így maradt ránk, Glaukónom, ez a mítosz, s nem ment veszendőbe; sőt minket is megmenthet, ha hallgatunk rá, s így a Léthé folyóján is szerencsésen át fogunk jutni, s a lelkünket sem fogjuk beszennyezni. Sőt ha megfogadjuk, amit mondok, akkor elhisszük, hogy a lélek halhatatlan, s képes minden rosszat és minden jót elvi-

selni; s akkor mindig a felfelé vezető úthoz fogunk ragaszkodni, s józan belátással mindenképpen az igazságosságot fogjuk gyakorolni, hogy így önmagunkkal és az
d istenekkel barátságban maradjunk, nemcsak addig, míg e földön időzünk, hanem akkor is, mikor elnyerjük az érte járó jutalmat, melyet – mint a díjnyertes győzők – mindenünnen összegyűjtünk, hogy ne csak itt, hanem az ezeréves utazás alatt is, melyet leírtunk, boldogok lehessünk.

PHAIDROSZ

KOVENDI DENES FORDITASA

227 a I. SZÓKRATÉSZ

Kedves Phaidroszom, honnan és hova?

PHAIDROSZ

Lüsziasztól, Kephalosz fiától, Szókratészom; sétálni indulok a falon kívül. Mert jó sok időt töltöttem nála, egy helyben ülve reggel óta; most pedig közös barátunk, Akumenosz szavára hallgatva az utakon végzem sétá-
b mat: szerinte ez jobban felfrissít, mint a fedett sétányokon való séta.

SZÓKRATÉSZ

Jól is mondja, barátom. Tehát Lüsziasz – úgy látszik – a városban volt.

PHAIDROSZ

Igen, Epikratésznél, Morükhosz házában, amely közel van az olümpiai Zeusz templomához.

SZÓKRATÉSZ

S mivel töltöttétek az időt? Bizonyára beszédekkel vendégelt meg benneteket Lüsziasz.

PHAIDROSZ

Megtudhatod, ha van időd velem jönni, és meghallgatni, miről volt szó.

SZÓKRATÉSZ

Hogyne volna! Hát nem sejted, hogy – Pindarosszal szólva* – bármely elfoglaltságomnál fontosabbnak tartom a te és Lüsziasz beszélgetését meghallgatni?

c PHAIDROSZ

Jöjj tehát.

SZÓKRATÉSZ

Mondd hát, kérlek.

PHAIDROSZ

Bizony, Szókratész, épp neked való, hogy ezt meghallgasd. Mert az a beszéd, amellyel foglalkoztunk, akárhogy vesszük is, erotikus volt. Lüsziasz ugyanis egy szép fiú megkísértését írta le, de nem egy szeretőtől való megkísértését – s épp ez a szellemes fordulat benne. Azt mondja ugyanis, hogy inkább kell odaadónak lenni azzal, aki nem szeret, mint a szeretővel.

SZÓKRATÉSZ

Ó, a nemes lélek! Bárcsak azt írta volna, hogy inkább a szegénnyel kell odaadónak lenni, mint a gazdaggal, in-
d kább az öreggel, mint az ifjúval – és ami más efféle illik rám és sok magamfajta emberre; akkor aztán finomak és közhasznúak volnának azok a beszédek! Én bizony annyira telve vagyok a vággyal hallani őket, hogy ha egész Megaráig elgyalogolnál, és – Hérodikosz utasítása szerint – annak falához érve fordulnál csak vissza, akkor se maradnék el mellőled.

228 a PHAIDROSZ

Hogy gondolod, jó Szókratész? Azt hiszed, hogy amit Lüsziasz hosszú idő alatt nyugodtan megszerkesztett

– ő, aki napjainkban a legkiválóbb író –, azt én, közönséges ember, puszta emlékezetből el tudom mondani őhozzá méltón? Távol vagyok ettől, ámbár sok kincsnél jobban vágyom rá!

II. Szókratész

Ó, Phaidrosz, ha Phaidroszt nem ismerem, önmagamról sem tudok. De hiszen semmi ilyesmiről nincs szó: jól tudom én, hogy Phaidrosz nemcsak egyszer hallgatta meg Lüsziasz beszédét, hanem sokszor, és újra meg újra kérte, hogy ismételje el, az pedig szívesen engedett. De
b neki ez sem volt elég, hanem átvéve tőle a könyvecskét, utánanézett azoknak a helyeknek, amelyek a legjobban érdekelték; s ebbe belefáradva – hiszen reggel óta ott ült – sétára indult, de a kutyára! – meg vagyok győződve róla –, úgy, hogy könyv nélkül tudta a beszédet, hacsak nem volt nagyon hosszú. Sétálgatott a falon kívül, hogy gyakorolja. S mikor találkozott valakivel, aki betege annak, hogy beszédeket halljon, megörült láttára, hogy
c lesz valaki, aki együtt rajong majd vele, és sétálni hívta; mikor aztán a beszédek szerelmese arra kérte, hogy mondja el, kérette magát, mintha nem is vágynék elmondani: pedig végül erőszakkal is elmondaná, még ha nem hallgatná is szívesen az ember! Te kérd hát őt, Phaidrosz, hogy – amit úgyis hamarosan megtenne – már most tegye meg.

Phaidrosz

Nekem igazán az a legjobb, ha elmondhatom, úgy, ahogy tudom: te sem eresztenél el semmiképpen, míg el nem mondom, akárhogy is.

Szókratész

Valóban, egészen jól sejted.

d III. PHAIDROSZ

Így fogok hát tenni. Mert, Szókratész, én csakugyan nem tanultam meg szóról szóra azt a beszédet, de az egésznek az értelmén – hogy szerinte miben különbözik a szeretővel való viszony a nem szeretővel való kapcsolattól – sorban végigmegyek, az elején kezdve.

SZÓKRATÉSZ

Előbb mutasd csak, kedvesem, mit tartasz a bal kezedben a ruhád alatt. Azt gyanítom, hogy épp a beszédet magát. S ha így van, vedd eszedbe, hogy én ugyan
e nagyon szeretlek, de ha Lüsziasz is jelen van, eszemben sincs feláldozni magam, hogy rajtam gyakorolj! De gyere csak és mutasd!

PHAIDROSZ

Nyugodj meg! Meghiúsítottad a hozzád fűzött reményemet, Szókratész, hogy majd rajtad gyakorlok. De hová van kedved leülni, hogy olvassunk?

229 a SZÓKRATÉSZ

Térjünk le az útról errefelé, és haladjunk az Ilisszosz mentén, s majd ahol jólesik, nyugodtan letelepszünk.

PHAIDROSZ

Éppen kapóra jön – úgy látszik –, hogy saru nélkül vagyok; persze te mindig így jársz. Egészen kényelmes lesz a patakocska mentén haladnunk, megnedvesítve lábunkat; nem is kellemetlen ez, különösen az évnek és a napnak ebben a szakában.

SZÓKRATÉSZ

Indulj hát, és nézz körül, hol ülhetnénk le.

PHAIDROSZ

Látod azt a nagyon magas platánt?

SZÓKRATÉSZ

Hogyne látnám!

b PHAIDROSZ

Ott árnyék is van, mérsékelt szellő és fű is, hogy leülhessünk, vagy ha tetszik, ledőljünk.

SZÓKRATÉSZ

Menj hát előttem!

PHAIDROSZ

Mondd csak, Szókratész, nem innen valahonnan az Ilisszosz mellől ragadta el a hagyomány szerint Boreasz Óreithüiát?

SZÓKRATÉSZ

Valóban így mondják.

PHAIDROSZ

Vajon nem éppen innen? Kellemesnek, tisztának és átlátszónak mutatkozik itt a víz, és alkalmasnak rá, hogy lányok játsszanak mellette.

c SZÓKRATÉSZ

Nem, hanem úgy két-három sztadionnal lejjebb, ahol az Agra szentélyéhez kelünk át;* ott oltára is áll Boreasznak.

PHAIDROSZ

Még sose ötlött a szemembe. De mondd csak, Zeuszra, Szókratész: hiszed, hogy igaz ez a mitikus elbeszélés?

Ha a mai „bölcsek" módjára nem hinnék benne, nem keltenék feltűnést; és szofista szokás szerint elmondanám, hogy Boreasz szele sodorta le a közeli sziklákról a lányt, amint Pharmakeia nimfával játszott, és minthogy
d ilyen véget ért, azért mesélték róla, hogy Boreasz ragadta el innen vagy Arész szirtjéről* – mert ez a szóbeszéd is járja, hogy onnan s nem innen ragadta el. Én azonban, Phaidrosz, barátom, egyébként kellemes időtöltésnek gondolom az ilyesmit, csak éppen egy szörnyű okos, fáradhatatlan és nem túlságosan szerencsés ember foglalatosságának – s nem egyéb okból, csupán azért, mert
e aztán meg a hippokentauroszok alakját lesz kénytelen helyrehozni, utána a Khimairáét, majd felé özönlik a Gorgók és Pégaszoszok tömege, és egyéb lehetetlen, csodás teremtmények különös sokasága; s ha az ember nem hisz bennük, és mindegyiket valami természetes jelenségre próbálja visszavezetni, mintegy paraszti, józan ésszel élve, ugyancsak sok szabad időre lesz szüksége! Nekem bizony egyáltalán nincs időm ilyesmire, s ennek oka, barátom, a következő: még nem vagyok képes – a delphoi felirat értelmében – „megismerni önma-
230 a gamat", s nevetségesnek látszik előttem, hogy míg azt nem ismerem, tőlem idegen dolgokat vizsgáljak. Ezért tehát búcsút mondva nekik, elhiszem, amit a hagyomány tart róluk, és – mint az imént említettem – nem az ilyesmit, hanem önmagamat vizsgálom: hogy valami szörnyeteg vagyok-e, aki Tüphónnál is bonyolultabb és jobban okádja a tüzet, vagy pedig szelídebb és egyszerűbb lény, aki természeténél fogva valami isteni és minden elvakultságtól mentes osztályrészhez jutott. De, barátom, elmélkedéseink közepette nem ez-e az a fa, ahová vezetni akartál bennünket?

b PHAIDROSZ

De bizony éppen ez az.

V. SZÓKRATÉSZ

Hérára mondom, szép pihenőhely. Ez a platán is mily terebélyes és magas; s a szűzbokor* magassága és árnyas lombozata is nagyon szép, és mivel most van virágjában, az egész környéket belepi jó illata. Milyen kedvesen folydogál a platán tövében egy hűs vizű forrás – érzi a lábam! –, s a gipszbabákról és egyéb szobrocskákról
c ítélve a nimfáknak és Akhelóosznak van e hely szentelve. Ha meg ez tetszik: mily kívánatosan és kellemesen szellős hely ez, a nyárias susogás együtt zeng a kabócák kórusával. De a legpompásabb maga a fű: ahogy ezen a szelíden lejtős helyen annyira megnőtt, hogy leheveredve kényelmesen hajthatjuk le fejünket. Úgyhogy jó idegenvezetőnek bizonyultál, kedves Phaidroszom!

PHAIDROSZ

Te pedig, csodálatra méltó férfiú, különös egy embernek látszol! Amint magad is mondod, nem idevalónak tűnsz fel, hanem idegennek, akit vezetni kell, annyira
d nem hagyod el a város határát, sőt – úgy látom – egyáltalán ki sem lépsz a falakon túlra.

SZÓKRATÉSZ

Bocsáss meg, kedvesem! Tanulni vágyó ember vagyok, s a tájak és a fák semmire sem tudnak tanítani; csak az emberek, ott a városban. Te azonban – amint látom – megtaláltad kimozdulásom varázsszerét. Mert amint az éhes állatokat úgy vezetik, hogy lombos ágat vagy ételt tartanak elébük, úgy teszel te is: könyvbe foglalt beszédeket mutatsz nekem, s úgy látszik, körül fogsz vezetni egész Attikán, vagy ahol csak akarsz. Most pedig, mint-

hogy itt vagyunk már, én bizony ledőlök; te meg, amelyik helyzetet a legkényelmesebbnek tartod az olvasásra, azt válaszd – és olvass!

PHAIDROSZ

Halld tehát!

(Lüsziasz beszéde)

VI. „Tudod, mi járatban vagyok, és – remélem –
231 a megértetted, hogy mindkettőnknek hasznára lenne, ha megtörténnék a dolog. Méltányosnak tartom, hogy ne essem el attól, amit kérek, csak azért, mert nem vagyok épp szerelmes beléd. Hiszen a szerelmesek menten megbánják, ami jót tettek, ha vágyuk megszűnt, amazoknak viszont nem jön el olyan idő, amikor okuk volna megbánják, ami jót tettek, ha vágyuk megszűnt, amaként, saját érdekeik alapos megfontolása után tesznek jót, amennyire csak képesek. A szeretők továbbá számon tartják, hogy mi kárt szenvedtek érdekeikben szerelmük
b folytán, és hogy mi jót tettek; s aztán fáradozásaikat is felszámítva azt hiszik, hogy már régen leróták a kellő hálát kedvesüknek. Azok viszont, akik nem szerelmesek, nem hozhatják fel azt az ürügyet, hogy szerelmük folytán elhanyagolták érdekeiket, elmúlt fáradozásaikat sem számlálhatják elő, a szerelemmel együttjáró civódások miatt sem vádaskodhatnak, úgyhogy ennyi sok baj híján nem marad más hátra, mint hogy önként tegyék meg,
c amiről remélik, hogy a másiknak kedveskedhetnek vele. Ha pedig azért érdemes a szerelmeseket sokra tartani, mert azt vallják, hogy azokat szeretik a legjobban, akikbe szerelmesek, és készek szóval és tettel meggyűlöltetni magukat másokkal, csak hogy kedvesüknek kedvére tehessenek – könnyű belátni, hogy ha igazat mondanak, éppen ők fogják többre becsülni mindazokat, akikbe később szeretnek majd bele, a mostaniaknál; és bizonyá-

ra rosszul fognak bánni a mostaniakkal, ha amazoknak majd úgy tetszik. Hogyan is volna ésszerű ezt a dolgot,
d a szerelmet, prédául vetni valakinek, aki olyan bajban szenved, amelyet meg sem próbálna megszüntetni egyetlen e tekintetben tapasztalt ember sem? Hiszen maguk a szerelmesek is elismerik, hogy inkább betegek, mint józan eszűek, és belátják, hogy balgatagok, de nem képesek önmagukon uralkodni; ha pedig észre térnek, hogyan gondolhatnák, hogy rendjén van mindaz, amire olyan állapotban vágyakoztak? És ha ki akarnád választani a szerelmesek közül a legkülönbet, kevésből lenne választásod; ha ellenben a többiek közül a neked legal-
e kalmasabbat, sokból válogathatsz; úgyhogy sokkal több reményed lehet rá, hogy a sok között megtalálod azt, aki méltó a barátságodra.

VII. Ha pedig az emberek általánosan elterjedt véleményétől félsz: hogy ha kitudódik a dolog, szégyenedre válik – valószínű, hogy a szerelmeseket az a hiedelmük,
232 a hogy mások is úgy csodálják és olyan boldognak tartják őket, mint önmaguk, arra sarkallja, hogy beszéljenek szerelmükről, és becsvágyukban meg akarják mutatni mindenkinek, hogy nemhiába fáradoztak; akik ellenben nem szerelmesek, minthogy uralkodnak magukon, a legjobbat fogják választani az emberek előtti üres dicsekvés helyett. Ezenkívül a szerelmeseket okvetlenül sokan észreveszik, amint kísérgetik kedvesüket, mert
b ebből olyan nagy dolgot csinálnak, hogy ha csak egymással beszélgetni látják is őket, máris azt gondolják, hogy beteljesült vagy teljesülendő vágyuk miatt vannak együtt. Azokat viszont, akik nem szerelmesek, meg se próbálják gáncsolni együttlétük miatt, hiszen tudják, hogy kell az embernek valakivel beszélgetnie, vagy barátságból, vagy egyáltalán szórakozásból.

És ha félelem fog el, amikor arra gondolsz, hogy

milyen nehéz egy barátságnak megmaradnia, s ha egyéb
c körülmények között támad meghasonlás, mindkét fél számára közös a veszteség, így viszont, hogy te föláldoztad azt, amit a legtöbbre becsülsz, neked lesz nagy a veszteséged – ekkor tehát minden bizonnyal a szerelmesektől kell jobban félned, mert minden megbántja őket, és mindenről azt hiszik, hogy az ő sérelmükre történik. Ezért igyekeznek megakadályozni kedvesüknek másokkal való együttlétét; félnek ugyanis a vagyonosoktól,
d akik gazdagságban múlják felül őket, félnek a műveltektől, akik szellemükkel kerekednek föléjük, s egyáltalán – bármi érték birtokában van is valaki –, lesik az emberek kiválóságát. S elidegenítve tőlük barátok nélküli remeteéletre kárhoztatnak; ha meg a magad javát nézed s okosabban gondolkozol náluk, velük, a szeretőkkel kerülsz meghasonlásba. Akik azonban nem szerelmesek beléd, hanem érdemükkel érik el azt, amit kívánnak,
e nem irigykednek társaságodra, sőt azokat gyűlölik, akik nem hajlandók veled együtt lenni abban a hitben, hogy lenéznek téged, holott – véleményük szerint – barátaid éppen hogy hasznodra vannak; úgyhogy nem kis remény van rá, hogy az ilyen kapcsolatból barátság származik, és nem gyűlölet.

VIII. Sok szerető továbbá előbb kívánta meg a testet, mint megismerte volna a jellemet, és kitapasztalta volna az egyéb körülményeket; úgyhogy kétséges, hogy akkor is barátságban akarna-e maradni, amikor már betelt vá-
233 a gyával. Azok körében viszont, akik nem szerelmesek, és már előbb is barátok lévén érték el ezt, valószínűleg az, ami örömet okoz, nem csökkenti a barátságot, hanem szép emlékül marad meg a jövőnek.

Vedd még azt is hozzá, hogy jobbá leszel, ha rám hallgatsz, és nem a szerelmesedre. A szerelmesek ugyanis legjobb érdeked ellenére is dicsérik szavaidat és tettei-

b det, részben félelemből, hogy meg ne gyűlöld őket, részben mert maguk is gyarlóbban ítélnek vágyódásuk következtében. Mert ilyeneket tud Erósz felmutatni: a boldogtalanok szemében kínzó gyötrelemnek tünteti fel azt, ami még rossz érzést sem okoz másoknak, a boldogokkal pedig azt is magasztaltatja, aminek örülni sem érdemes. Úgyhogy az ilyenek kedvesét sokkal inkább szánni kell, semmint irigyelni.

Ha viszont az én szavamra hallgatsz, először is nem
c a pillanatnyi gyönyört kergetve fogok érintkezni veled, hanem az eljövendő előnyökre is gondolni fogok, hiszen engem nem győzött le a szerelem, hanem uralkodom magamon. Nem fogok kis dolgok miatt nagy gyűlölséget támasztani, hanem ellenkezőleg: nagy dolgok miatt is nagy sokára és csak egy kissé fogok neheztelni. Önkéntelen botlásaidat megbocsátom, szándékosan elkövetett hibáidról megpróbállak leszoktatni: hiszen mindezek a tartósnak ígérkező barátság ismertetőjelei. Ha pedig az
d a gondolatod támad, hogy nem lehetséges szilárd barátság, ha nem szerelem alapján jön létre, meg kell fontolnod, hogy ha ez igaz volna, fiaink sem volnának oly drágák nekünk, sem apánk, sem anyánk; és hű barátokat sem szerezhetnénk, hiszen mindezeket nem ilyen vágy szülte, hanem más törekvések.

IX. Továbbá: ha adakozni főleg a rászorulóknak kell, akkor más téren sem a legkülönbekkel, hanem a legügyefogyottabbakkal kell jót tenni: mert ők a legna-
e gyobb bajokból szabadulnak meg, ezért aztán a leghálásabbak lesznek. Ezen az alapon a saját bőkezű lakomáidra sem a barátokat érdemes meghívni, hanem a koldusokat és azokat, akik jóllakni vágynak: mert ezek aztán meg lesznek elégedve, kísérni fognak, ajtód elé járulnak, örömük nagy lesz, hálájuk nem csekély, és viszonzásul sok jót fognak kívánni.

De talán nem a nagyon rászorulóknak kell adakozni, hanem azoknak, akik a leginkább képesek kimutatni a
234 a hálájukat; nem azoknak, akik csak könyörögnek, hanem akik méltók is a jótéteményre; nem azoknak, akik ifjúi szépségedet akarják élvezni, hanem akik – korod haladtával – a maguk javaiból is részesítenek; nem azoknak, akik céljuk elérése után dicsekednek mások előtt, hanem akik szemérmesen hallgatnak mindenki előtt; nem, akik rövid ideig buzgón járnak utánad, hanem akik egész életedben kitartóan barátaid maradnak; nem, akik vágyuk szüntével ürügyet keresnek az összeveszésre, ha-
b nem akik életed tavaszának elmúltával mutatják meg neked érdemeiket.

Tartsd meg tehát emlékezetedben, amiket mondtam, és gondold meg, hogy a szerelmeseket folyton pirongatják barátaik, mert helytelenítik viselkedésüket, nem szerelmes embert viszont még egyetlen hozzátartozója sem rótt meg azért, mert elhanyagolta volna érdekeit. S most talán azt kérdezheted tőlem, hogy azt ajánlom-e: légy adakozó mindenkivel, aki nem szerelmes beléd? Azt hiszem, szerelmesed sem buzdítana rá, hogy mindenki-
c vel szemben, aki csak szerelmes beléd, ilyen szándék vezessen. Mert egyrészt az ész előtt nem tűnik fel minden viszony egyformán odaadásra méltónak; másrészt neked – bármennyire akarnád is – nem lenne egyformán lehetséges, hogy titkodat megőrizd a többiek előtt. Márpedig ebből a dologból kárnak nem, csupán haszonnak kell származnia mindkét fél részére.

Úgy gondolom, eleget mondtam. De ha te kívánsz még valamit, ami nézeted szerint elmaradt, kérdezd csak meg!"

X. Milyennek tartod, Szókratész, ezt a beszédet? Ugye rendkívül sikerült minden tekintetben, de különösen ami a szavak megválasztását illeti?

d SZÓKRATÉSZ

Csodálatos, barátom, úgyhogy egészen magamon kívül vagyok. És temiattad jutottam, Phaidrosz, ilyen állapotba, míg rád tekintettem, úgy tűntél fel előttem, hogy sugárzol a gyönyörűségtől a beszéd olvasása közben. S abban a hitben, hogy jobban értesz az efféléhez, mint én, alkalmazkodtam hozzád, és ekstázisba jöttem veled együtt, te isteni fő!

PHAIDROSZ

Jó, úgy látszik, tréfálsz.

SZÓKRATÉSZ

Úgy tűnik neked, mintha tréfálnék és nem komolyan beszélnék?

e PHAIDROSZ

Úgy bizony, Szókratész. De most már igazán mondd meg, a barátságvédő Zeuszra, hogy véleményed szerint van-e valaki a görögök között, aki ennél többet és nagyobbat tudott volna mondani erről a tárgyról!

SZÓKRATÉSZ

Hogyhogy? Hát abból a szempontból is meg kell dicsérnünk – neked is, nekem is – ezt a beszédet, hogy szerzője azt mondta-e el, amit éppen kellett, nem csupán abból, hogy világosan és kerekdeden beszélt, gondosan kimunkálva minden egyes kifejezést? Ha éppen kell, megte-
235 a szem a kedvedért, énelőttem ugyan rejtve maradt – bizonyára semmiségem folytán. Mert én csupán a beszéd szónoki oldalára figyeltem, és úgy láttam, hogy a másik szempontból maga Lüsziasz sem gondolja kielégítőnek a művét. Bizony úgy fűnt fel nekem, Phaidrosz – ha ugyan neked nem más a véleményed –, hogy két-

szer-háromszor is elmondta ugyanazt, mint aki nincs nagyon bővében a mondanivalónak a tárgyával kapcsolatban, vagy mint aki talán nem is törődik a dologgal: az volt az érzésem, hogy hetvenkedik és meg akarja mutatni: képes ő ugyanazt így is, úgy is elmondani, és mindenképp a legjobban mondja el.

b PHAIDROSZ

Nem találó, amit mondasz, Szókratész: éppen ez nagyon is megvan a beszédben. Mert nem mulasztott el semmit, hogy méltóan el ne mondja mindazt, ami csak benne rejlik a tárgyában; úgyhogy azon kívül, amit ő elmondott, senki nem mondhat mást, többet és többet érőt.

SZÓKRATÉSZ

Na már ezt aztán csak nem hiszem el neked! Mert azok a régi bölcs férfiak és nők, akik erről a tárgyról szóltak és írtak, megcáfolnának, még ha a te kedvedért elismerném is ezt.

c PHAIDROSZ

Kik azok? Hol hallottál ennél jobbat?

XI. SZÓKRATÉSZ

Most hirtelenében nem tudom megmondani; de világos, hogy hallottam valakitől: a szép Szapphótól vagy a bölcs Anakreóntól, vagy talán valamelyik prózaírótól. S hogy miért világos? Úgy érzem, telve van a keblem, úgyhogy ezenkívül még mást is tudnék mondani a dologról, és nem alábbvalót. S hogy az egészből semmit sem találtam ki magamtól, azt jól tudom, ismerve elmém gyarlóságát; tehát csak az marad hátra, hogy valahonnan ide-
d gen forrásokból – a fülemen át – teltem meg tartály

módjára; elmém tompasága folytán viszont még arról is megfeledkeztem, hogyan és kiktől hallottam.

PHAIDROSZ

Nemes barátom, de szépen szóltál. Még ha kívánnám, se mondd meg, hogy kiktől és hogyan hallottad; csak azt tedd meg, amiről beszélsz: mutasd meg, hogy mást, a könyvben leírtaknál jobbat és nem kevesebbet tudsz mondani, akkor is, ha mindazzal nem törődsz. Akkor megígérem – miként a kilenc arkhón* –, hogy Delphoi-
e ban életnagyságú aranyszobrot állítok, nemcsak magamnak, hanem neked is.

SZÓKRATÉSZ

Kedves vagy, Phaidroszom, és igazán aranyos, ha azt hiszed, hogy én azt állítom: Lüsziasz teljesen elhibázta a dolgot, és mindazokon kívül még mást is lehet mondani: ez, azt hiszem, még a leghitványabb íróval sem esik meg. Lássuk mindjárt, amiről szó van: mit gondolsz, ha valakinek arról kell beszélnie, hogy odaadóbbnak kell lennünk a nem szeretővel, mint a szeretővel, és elmu-
236 a lasztaná, hogy dicsérje az előbbi eszességét és kárhoztassa az utóbbi esztelenségét – márpedig ezek elkerülhetetlen dolgok –, tudna-e róla egyebet mondani? Úgy gondolom, az effajta érvelést megengedhetjük a szónoknak, és helyeselhetjük is, de ebben nem az invenciót kell dicsérni, hanem a szerkezetet; akkor viszont, amikor az érvek nem szükségszerűek és nehéz őket megtalálni, a szerkezeten kívül az invenciót is méltányolnunk kell.

XII. PHAIDROSZ

Egyetértek azzal, amit mondasz, mert úgy látom, hogy helyesen szóltál. Így járok el tehát én is: beszéded tár-
b gyául azt adom fel, hogy a szerelmes betegebb a nem

szerelmesnél. Ha aztán mást fogsz mondani, többet és becsesebbet Lüsziasz fejtegetéseinél, Olümpiában, a Küpszelidák fogadalmi ajándéka mellett fog állni szobrászpöröllyel kikalapált emlékműved.

SZÓKRATÉSZ

Nagyon szívedre vetted, Phaidroszom, hogy – évődve veled – hozzá merészeltem nyúlni a kedvesedhez. Hát azt hiszed, csakugyan meg fogom próbálni, hogy az ő bölcsességén kívül még valami mást, színesebbet mondjak?

PHAIDROSZ

Nos, kedvesem, most aztán beleestél a saját kelepcédbe.
c Mindenképpen beszélned kell, úgy, ahogy tudsz. Hogy pedig ne a komédiaszínészek durva módján járjunk el, tulajdon szavainkat fordítva egymás ellen, légy óvatos, és ne kívánd, hogy én is ilyeneket legyek kénytelen mondani: „ha Szókratészt nem ismerem, önmagamat sem ismerem", meg hogy „vágyakozott ugyan beszélni, de kérette magát", hanem gondold meg jól, hogy innen ugyan el nem megyünk addig, amíg el nem mondtad, amit saját bevallásod szerint a kebledben hordozol. El-
d hagyatott helyen, egyedül vagyunk, erősebb és fiatalabb vagyok nálad, így hát „vigyázz arra, amit mondok",* nehogy az erőszaknak engedve légy kénytelen elmondani, amit magadtól is elmondhatsz.

SZÓKRATÉSZ

De, kedves Phaidroszom, kinevettetem magam, ha dilettáns létemre egy nagy író után rögtönözni próbálok ugyanarról a témáról.

PHAIDROSZ

Látod, hogy állunk. Hagyd abba a kényeskedést itt

előttem, hiszen van olyan eszközöm, amivel rákényszeríthetlek, hogy beszélj!

SZÓKRATÉSZ

Hát ne használd azt az eszközt.

PHAIDROSZ

De bizony, sőt meg is mondom, és a szavam eskü lesz. Esküszöm tehát – de kire? melyik istenre? –, akár erre
e a platánra! Nos, hát, ha el nem mondod nekem azt a beszédet szemtől szemben itt ezzel a platánnal, soha senkinek semmiféle beszédét meg nem mutatom és el nem mondom neked.

XIII. SZÓKRATÉSZ

Ej, te elvetemült! De jó kényszerítő eszközt találtál ki a beszédek szerelmesének, hogy megtegye, amit csak kívánsz!

PHAIDROSZ

Hát akkor mit vonakodsz még?

SZÓKRATÉSZ

Már nem vonakodom, amióta megesküdtél. Hogy is tudnék ilyen lakomáról lemondani?

PHAIDROSZ

No, beszélj hát!

SZÓKRATÉSZ

237 a Tudod, hogy fogok eljárni?

PHAIDROSZ

Mire gondolsz?

SZÓKRATÉSZ

Arcom elrejtve fogok beszélni, hogy minél gyorsabban túljussak a mondanivalómon, és szégyenemben ne jöjjek zavarba, ha rád tekintek.

PHAIDROSZ

Beszélj csak, máskülönben pedig tégy, ahogy akarsz!

SZÓKRATÉSZ

Nosza hát, zengzetes múzsák – már akár éneketek módja, akár a ligurok* dalos nemzete miatt kaptátok ezt a melléknevet –, segítsetek a beszédben, amelyet ez a jóember kényszerít rám, hogy a barátja, aki már előbb
b is bölcsnek tűnt fel előtte, most még bölcsebbnek lássék. – Volt egyszer egy fiú, jobban mondva ifjú, aki csodálatos szépségű volt, és nagyon sokan szerelmesek voltak belé. Az egyikük, egy nagy ravasz – noha nem volt kevésbé szerelmes – elhitette a fiúval, hogy nem szerelmes belé; és egyszer, mikor kérlelte, megpróbálta meggyőzni róla, hogy inkább kell odaadónak lenni azzal, aki nem szerelmes, mint a szerelmessel, a következőket mondván:

XIV. Fiam, minden dolognak csak egy kiindulópont-
c ja van azok számára, akik helyesen akarják átgondolni. Tudni kell, hogy mi az, amiről elmélkedünk, mert különben okvetlenül teljesen elhibázzuk a dolgot. A sokaság előtt azonban rejtve van, hogy nem ismeri az egyes dolgok lényegét. Mintha tehát ismernék, nem törekszenek megegyezésre jutni benne vizsgálódásuk elején; mikor aztán már továbbhaladtak, természetesen megadják ennek az árát: mert nincsenek összhangban sem önmagukkal, sem egymással.

Velünk tehát ne történjen meg az, amit másokban megrovunk, hanem, mivel ez a tétel van előttünk: a szerelmessel vagy a nem szerelmessel kell-e inkább ba-

d rátságra lépni – egyetértően határozzuk meg a szerelmet: milyen és mi a hatása, s aztán erre tekintve és erre vonatkoztatva vizsgáljuk meg, hogy hasznot okoz-e vagy kárt.

Hogy a szerelem valami vágy, mindenki előtt világos; tudjuk viszont azt is, hogy a nem szerelmesek is vágynak arra, ami szép. Minek az alapján fogjuk tehát a szerelmest és a nem szerelmest megkülönböztetni egymástól?

Azt is tekintetbe kell vennünk, hogy mindegyikünkben két hatalom lakozik, amelyek uralkodnak rajtunk és vezetnek bennünket; s mi követjük őket, amerre épp vezetnek. Az egyik velünk született: vágy a gyönyör után; a másik későbbi szerzemény: meggyőződés, mely a jóra törekszik.

E kettő olykor egyetért bennünk, máskor meghasonlik; és egyszer az egyik, másszor a másik győz. Ha a meggyőződés a gondolkodás által a jóra vezet és uralkodik bennünk, ennek az uralomnak önuralom, józan megfontoltság a neve. Ha ellenben a vágy gondolkodás nélkül a gyönyörök felé vonz és uralomra jut bennünk, ennek az uralomnak a szertelenség, féktelenség nevet adták. A szertelenségnek sok neve van, mert sok alkotórésze és sok alakja van. Amelyik éppen szembeszökő a szertelenség e formái közül, a maga nevével ruházza fel azt, akiben e tulajdonság megvan; az ilyen név nem valami szép és nem érdemes megjegyezni. Így például az a vágy, amely az evést illetően győz a helyes meggondoláson és a többi vágyon: a falánkság, és ezzel a névvel látja el birtokosát. Az pedig, amelyik iszákosságra csábítva zsarnokoskodik, világos, hogy milyen elnevezésben részesíti áldozatát. S a többi hasonló nevet illetően is – amelyek hasonló vágyakat jelölnek – világos, hogy hogyan kell nevezni az embert: az éppen uralkodó vágy nevével.

e

238 a

b

Hogy miért mondom el mindezeket, már körülbelül világos; de kimondva minden világosabb, mint ha nem
c mondjuk ki: a szépség élvezésére irányuló vágy tehát, ha meggondolás nélkül legyőzi a helyesre törekvő ítélőképességet, továbbá, ha ez a vonzódás a vele rokon tárgyak hatása alatt a testi szépség felé törekszik és hatalmasan megerősödve győzelemre jut: épp erről az erőről kapta az Erósz nevet.

XV. De, kedves Phaidroszom, nem úgy tűnik fel neked is, mint magamnak, hogy isteni sugallatban részesültem?

PHAIDROSZ

Mindenesetre, Szókratész, szokásod ellenére beszédesség ragadott el.

SZÓKRATÉSZ

Légy hát csendben, és hallgass rám: hiszen valóban isteninek látszik ez a hely; úgyhogy ne csodálkozz, ha beszédem folyamán sokszor a nimfáktól elragadottá vá-
d lok, hiszen szavam már most sem jár messze a dithürambosztól.

PHAIDROSZ

Nagyon igazat mondasz.

SZÓKRATÉSZ

S ennek bizony te vagy az oka. De halld a többit! – hiszen még el talál szállni, ami rám jön (az ihlet). De erre majd lesz az isteneknek gondja; nekünk a fiúhoz kell visszatérnünk.

Jól van, kedvesem, megmondtuk és meghatároztuk, hogy mi az, amiről elmélkednünk kell. Most ezt szem előtt tartva beszéljünk arról, ami hátravan: hogy minden

e valószínűség szerint mi haszon vagy kár hárul arra a szeretőre, aki odaadja magát.

Annak, akin a vágy uralkodik, és aki a gyönyörnek szolgál, kényszerűség, hogy kedvesét a maga számára kellemesebbé alakítsa: márpedig a betegnek minden kellemes, ami nem árthat neki, de gyűlöletes, ami kü-
239 a lönb nála vagy felér vele. Úgyhogy a szerető nem viseli el szívesen, hogy kedvese különb legyen nála vagy egyenlő legyen vele, hanem gyarlóbbá és alantasabbá igyekszik tenni: márpedig gyarlóbb a tudatlan a bölcsnél, a félénk a bátornál, a szólásra képtelen az ékesszólónál, a nehézkes a talpraesettnél. Kedvesének mindezen, sőt még további szellemi fogyatékosságai miatt a szerető szükségképpen örül, akár természettől benne rejlenek, akár újonnan keletkeznek, sőt elő is segíti ilyen hibák kialakulását, hiszen különben meg lenne fosztva a pilla-
b natnyi gyönyörtől. Szükségszerű, hogy irigy legyen, másokkal való sok hasznos együttléttől visszatartva kedvesét, ami pedig elősegítené, hogy férfivá fejlődjön, s így nagy kárt okoz neki, de a legnagyobbat azzal, hogy szellemi kifejlődését akadályozza meg. Erre az isteni filozófia segítené, amitől aztán a szerető messze távol tartja kedvesét, mert retteg, hogy majd megveti őt; egyébként is minden eszközt felhasznál rá, hogy kedvese teljesen tudatlan maradjon, és mindenért szeretőjére legyen kénytelen tekinteni: egyszóval a neki legkellemesebb, de önmagának a legártalmasabb állapotban le-
c gyen. A szerelmes ember tehát szellemi tekintetben sem mint szerető, sem mint barát nem hasznos.

XVI. Milyen eredménnyel és hogyan fog gondot viselni a hatalmába kerített ifjú testi állapotára és gondozására az olyan ember, aki a gyönyört kénytelen hajhászni a jó helyett – ezt kell most megnéznünk. Látni fogjuk, hogyan jár holmi elpuhult s nem kemény ifjú

után, aki nem a tiszta napfényen, hanem mesterséges árnyékban nevelkedett, aki nem ismeri a férfias fáradal-
d makat és a testet aszaló verítéket, ellenben jól ismeri az elpuhult, férfiatlan életmódot, idegen színekkel és szépítőszerekkel ékesíti magát saját szépség hiányában; és ami csak ezekkel együtt jár, mindazt buzgón űzi. Mindez jól ismert, ezért nem is érdemes további részletekbe bocsátkozni, hanem egy fődolgot még megállapítva, más témára kell áttérnünk. Ilyen testű emberrel háborúban és más szorult helyzetben bátran szembeszáll az ellenfél; barátai és különösen szeretői ellenben félteni kénytelenek. Ez teljesen világos, tehát hagyjuk, és tér-
e jünk a következő kérdésre: milyen hasznot vagy kárt okoz a tulajdonunkban a szerető társasága és gyámkodása? Világos mindenki előtt, de különösen a szerető előtt, hogy elsősorban azt kívánná: kedvese legyen elárvult legdrágább, leghívebb és legistenibb kincseitől. Kapna rajta, ha apjától, anyjától, rokonaitól és barátaitól meg
240 a volna fosztva, mert bennük csak a kedvesével való gyönyörűséges érintkezésnek az akadályait és gáncsolóit látja. Ha pedig vagyona van aranyban vagy valami más értékben, nem tartja olyan könnyen megkaphatónak, vagy ha megkapta, olyan könnyen kezelhetőnek. Ebből szükségképpen következik, hogy a szerető irigyli kedvesétől a vagyonát, annak pedig örül, ha elveszti. Azt kívánná továbbá a szerető, hogy kedvese minél tovább legyen nőtlen, gyermektelen, otthontalan, mert arra vágyik, hogy a maga gyönyörűségét minél tovább élvezhesse.

XVII. Vannak ugyan más bajok is az életben, de
b legtöbbjükhöz valami jó szellem legalább pillanatnyi gyönyört vegyített. Így a hízelgő félelmetes szörnyeteg és nagy csapás, de a természet úgy keverte a dolgot, hogy mégis van benne valami nem szellemtelen gyönyö-

rűség. A hetairát is szidhatná az ember, mint kártékony lényt, és még sok más efféle kreatúrát és foglalkozást, de ezekben annyi mégis megvan, hogy futólag igen kellemesek.

De a szerető kedvese számára azon kívül, hogy káros, még szörnyen kellemetlen is, hisz egész nap együtt kell
c lennie vele. Régi közmondás, hogy hasonló a hasonlónak örül. Hiszen az életkor egyenlősége közös örömök felé vonz, s így hasonló hajlamok folytán barátságot eredményez, mégis jól lehet lakni az ilyen együttléttel is. Aztán ez a mondás is járja: „súlyos a kényszer mindenkinek mindenben": ez pedig nagyon is megvan a szeretőnek kedveséhez való viszonyában, eltekintve minden korkülönbségtől.

Mert ha idősebb ember szegődik egy ifjabb mellé,
d önként ugyan el nem szakad tőle se éjjel, se nappal, hanem valami kényszer és ösztökélő vágy nem hagy neki nyugtot. Ez a vágy hajtja őt, és szüntelen gyönyört jelent neki, ha látja, hallja, érintheti és minden érzékszervével érzékelheti kedvesét, úgyhogy gyönyörűséggel áll szolgálatára, mintha csak össze volna forrva vele.

Milyen vigaszt vagy gyönyörűséget nyújt viszont mindez a kedvesnek? Mi menti meg attól, hogy egyetlen együttlét alatt is el ne fogja a legnagyobb idegenkedés? Látnia kell egy öregedő, rég elvirágzott arcot, s a többi
e sem marad el ettől, aminek a leírását meghallgatni sem volna gyönyörűség, nemhogy a valóságban állandóan kapcsolatban lenni vele! Sandán gyanakvó őrizet alatt áll a kedves mindig és mindenkivel szemben; helyén nem való, túlzó dicséreteket hall, de éppúgy szidalmakat is, amelyek józan ember szájából is elviselhetetlenek, attól meg, aki megittasult, nemcsak elviselhetetlenek, hanem egyenesen megalázóak, olyan utálatos szabadszájúsággal beszél az ilyen.

XVIII. Amíg szeret, ilyen ártalmas és kiállhatatlan; ha pedig szerelme elmúlt, hűtlennek bizonyul: pedig számtalan esküvel és rimánkodással oly sokat ígért a
241 a jövőre, csak hogy nagy nehezen rávegye kedvesét, hogy viselje el – jövendő jók reményében – a társaságát, amely akkor annak annyira terhére volt. Most pedig, amikor be kellene váltania ígéreteit, már felcserélte urát és parancsolóját: ész és önmérséklet uralkodik már benne szerelem és elragadtatás helyett; kedvese tudtán kívül más emberré lett. Ez viszonzást kér tőle a múltért, emlékeztetve őt arra, amit együtt tettek és beszélgettek, mintha ugyanahhoz az emberhez szólna; ez pedig szégyenében azt se meri bevallani, hogy más emberré lett; de azt se tudja, hogyan váltsa be az előző esztelen kor-
b szak esküdözését és ígéreteit – hiszen már megjött az esze és lehiggadt, és nem akarja, hogy a hajdanihoz hasonlókat elkövetve ahhoz a régi emberhez hasonló: ismét ugyanaz legyen. Így szökevény lesz belőle, és az egykori szerető – kénytelen-kelletlen – csaló, fordult a kocka: futván fut kedvese elől.

Az pedig üldözni kénytelen a hűtlent, bosszúsan és az isteneket híva tanúul, mert nem ismeri fel az egész helyzetet az elejétől fogva: hogy sose kellett volna oda-
c adónak lennie a szerelmessel, aki szükségképpen esztelen, hanem a nem szerelmessel, vagyis a józan eszűvel. Minthogy nem így járt el, szükségszerűen egy megbízhatatlan, házsártos, féltékeny, kiállhatatlan lény kezére adta magát, aki ráadásul ártalmas a vagyonára és a testi állapotára, de legártalmasabb lelke művelésére, amelynél pedig istenek és emberek számára valóban nincs és nem is lesz becsesebb dolog.

d Ezeket kell, fiam, meggondolnod, és tudd, hogy a szerető barátsága nem párosul jóindulattal, hanem akárcsak

valami ételt, a jóllakás kedvéért – mint farkas a bárányt – úgy szereti a szerető kedvesét.

XIX. Íme itt van, Phaidrosz. Többet nem hallasz tőlem, hanem ezzel legyen vége a beszédnek.

PHAIDROSZ

Pedig azt hittem, hogy még csak a közepén jársz, és most a nem szerelmesről fogod elmondani az előbbinek megfelelő dolgokat: hogy inkább vele kell odaadónak lenni, felsorolva, hogy mennyi jó dologgal és előnnyel jár az ilyesmi. Miért hagytad hát abba, Szókratész?

e SZÓKRATÉSZ

Nem vetted észre, boldog halandó, hogy már nem is dithüramboszban, hanem versben beszélek, habár éppen gáncsoskodom? Mit csinálnék akkor, ha dicsérni kezdeném a másikat? Tudod-e, hogy a nimfáktól, akiknek odadobtál, isteni elragadtatás fog rám szállni? Egyszóval csak annyit mondok: amit az egyikben csak hibáztattunk, az azzal ellentétes jó tulajdonságok illetik meg a másikat. Mi szükség van hát hosszú beszédre? Eleget mondtunk mindkettőről. Történjék tehát e be-
242 a széddel, aminek történnie kell; a magam részéről átlépek e folyón, és elmegyek, mielőtt valami súlyosabb dolgot kényszerítenél rám.

PHAIDROSZ

Ne még, Szókratész, míg a hőség el nem múlik; nem látod, hogy már delelőn áll a nap? Várakozzunk hát, beszélgessünk az elhangzottakról, s majd ha kissé lehűlt a levegő, azonnal mehetünk.

SZÓKRATÉSZ

Isteni vagy, Phaidrosz, és egyszerűen csodálatos, ha

b beszédekről van szó. Azt hiszem, az életed folyamán megszületett beszédek közül senki nem segített nálad többet születéshez, vagy úgy, hogy magad mondtad el őket, vagy úgy, hogy másokat kényszerítettél valahogy rá. Csak a thébai Szimmiasszal teszek kivételt: a többieken könnyűszerrel túlteszel. Íme most is okozója vagy, hogy egy újabb beszéd elhangozzon.

PHAIDROSZ

No, ezzel nem üzensz nekem háborút! De hát hogyan,
c és miféle beszédről van szó?

XX. SZÓKRATÉSZ

Mikor épp át akartam kelni a folyón, a szokott isteni jeladásban volt részem – ez mindig visszatart attól, amit cselekedni akarok –, s úgy tűnt fel előttem, hogy valami belső hangot hallok, amely nem enged elmennem, amíg engesztelő áldozatot nem mutattam be, mint aki vétkezett az istenség ellen. Látnok vagyok én, nem éppen kiváló, de mint a műveletlen emberek, magamnak azért elég: már világosan látom a vétkemet. Valóban, barátom, van valami látnoki a lélekben: hiszen már régen, beszéd közben nyugtalanított valami, és Ibükosszal szólva – szégyenkezve sütöttem le a szememet, hogy talán az istenek ellen vétkezve szerzek magamnak tiszte-
d letet az emberek körében; most pedig be is látom már vétkemet.

PHAIDROSZ

Megmondanád, milyen vétkedet?

SZÓKRATÉSZ

Szörnyű, Phaidrosz, szörnyű az a beszéd is, amit te hoztál, de az is, amelyre engem kényszerítettél!

PHAIDROSZ

Hogy volna szörnyű?

SZÓKRATÉSZ

Együgyű és bizonyos tekintetben istentelen; márpedig mi lehetne szörnyűbb ennél?

PHAIDROSZ

Semmi – ha igazat mondasz.

SZÓKRATÉSZ

Hogyne mondanék! Erószt nem Aphrodité fiának és nem istennek tartod?

PHAIDROSZ

Ezt tartja a hagyomány.

e SZÓKRATÉSZ

De nem ezt mondja Lüsziasz, sem az a beszéded, amely az általad elvarázsolt számon át hangzott el. Ha pedig isten vagy valami isteni Erósz – amint csakugyan az –, nem lehet rossz. Ez a két mostani beszéd pedig úgy szól róla, mintha rossz volna. Ennyiben vétkeztek tehát Erósz ellen. Ezenkívül az egyszerűség tekintetében is nagyon városiasak voltak; bár semmi épkézláb vagy igaz
243 a dolgot nem mondtak, úgy nagyképűsködtek, mintha érnének valamit vele, ha holmi emberkéket elámítva nagy tekintélynek örvendenek előttük.

Nekem tehát, barátom, megtisztulást kell végeznem. Ennek pedig van egy ősrégi módja azok számára, akik a mítoszmondás terén vétkeztek: Homérosz nem ismerte, de Sztészikhorosz igen. Helené megrágalmazása miatt megfosztatván szeme világától nem maradt tudat-

lanságban, mint Homérosz, hanem – múzsai ember lévén – felismerte a baj okát, és tüstént így énekelt:

nem igaz ez a mese, nem is szálltál fedélzetes
b *hajóra, nem is érkeztél fellegvárába Trójának.*

És megalkotva ezt az egész palinódiát, tüstént újra látott! Én tehát okosabb leszek náluk, legalábbis ebben: még mielőtt valami baj érne Erósz megrágalmazása miatt, megpróbálom megadni neki a palinódiát, fedetlen fővel – nem úgy, mint az előbb, szégyenemben beburkolózva.

PHAIDROSZ

Ennél kellemesebbet aztán nem mondhattál volna nekem, Szókratész!

c XXI. SZÓKRATÉSZ

Hiszen magad is belátod, derék Phaidrosz, milyen szemérmetlenül hangzottak ezek a beszédek: az enyém is, meg az is, amit a könyvből olvastál fel. Mert ha egy nemes és gyöngéd lelkű ember, aki magához hasonló lényt szeret vagy szeretett valaha, hallott volna bennünket, amint elsoroljuk, hogy a szeretők apróságok miatt nagy perpatvart csinálnak, féltékenyek és ártalmasak kedvesükre, nem azt kellett volna gondolnia-e, hogy afféle matrózok közt nevelkedett embereket hall, akik még
d sose láttak igazi nemes szerelmet, és semmiképp se helyeselte volna, ahogy rágalmaztuk Erószt?

PHAIDROSZ

Valószínűleg nem, Szókratész.

SZÓKRATÉSZ

Tehát ez előtt az ember előtt szégyenkezve, Erósztól pedig félve, jóízű beszéddel vágyom lemosni az előbbi sós ízét. De ajánlom Lüsziasznak is, minél gyorsabban írja meg, hogy hasonló körülmények között inkább a szerelmessel kell odaadónak lenni, mint a nem szerelmessel.

PHAIDROSZ

Légy meggyőződve, hogy így lesz: mert ha te elmondtad a szerelmes dicséretét, én majd okvetlenül kikényszerí-
e tem Lüsziaszból, hogy ő is írjon beszédet ugyanarról.

SZÓKRATÉSZ

Ezt aztán elhiszem, amíg az vagy, aki vagy.

PHAIDROSZ

Beszélj hát bátran!

SZÓKRATÉSZ

De hol van az a fiú, akihez beszéltem? Hadd hallja ezt is, nehogy mit sem sejtve odaadja magát annak, aki nem szereti!

PHAIDROSZ

Ez a fiú mindig itt van melletted, egészen közel, amikor csak akarod.

XXII. SZÓKRATÉSZ

Szép fiú, gondold meg tehát, hogy az előbbi beszéd a
244 a mürrhinoszi Phaidroszé volt, Püthoklész fiáé; amit viszont most készülök elmondani, a himerai Sztészikhoroszé, Euphémosz fiáé. Mégpedig úgy kell hangzania, hogy „nem igaz az a mese", amely azt mondja, hogy ha

van is szerelmesed, inkább légy odaadó azzal, aki nem szeret, mert amaz őrjöng, ez pedig józan. Mert ha egyszerűen szerencsétlenség volna az őrjöngés, akkor igaza volna; de épp legnagyobb javaink őrjöngésből (mániá-
b ból) – de persze isteni adományként ránk szálló őrjöngésből – származnak. Hiszen a delphoi jósnő vagy a dódónai papnők ihletett elragadtatásban sok jót tettek már Görögország városaival és polgáraival, józan állapotban ellenben keveset vagy éppen semmit. S ha még felsorolnánk a Szibüllát meg a többieket, akik ihletett jóslásukkal sok mindent megmondtak előre, és így sok ember jövőjét rendbe hozták, csak szaporítanánk a szót, hiszen ezek közismert dolgok. Azt azonban érdemes tanúbizonyságul felhozni, hogy a hajdankorban a szavak
c alkotói nem tartották se rút, se szégyenletes dolognak az őrjöngést. Különben a legszebb művészetet, amellyel a jövőt ítélik meg – a mánia szóval összefüggésbe hozva –, nem nevezték volna el *manikė*-nak, megszállottságnak. Szép dolognak tartották, ha isteni osztályrészként jön ránk, és ebben a meggyőződésben állapították meg a nevét; a mai emberek azonban – szépérzék híján – egy t betűt toldva bele, *mantikė*-nak nevezték el a jóslás művészetét.

Azt az eljárást viszont, amikor józan öntudatú emberek kutatják a jövőt madarak és egyéb jelek segítségével – minthogy tudatosan iparkodnak az emberi sejtés *(oiészisz)* számára belátást *(nusz)* és ismeretet *(hisztoria)*
d szerezni –, *oionoisztikė*-nak nevezték el; ezt a mai fiatalok az ó betűvel nagyképűsködve *oiónisztikė*-nak nevezik.

Mármost amennyivel tökéletesebb és becsesebb a mantiké az oiónisztikénál – mind a név a névnél, mind a dolog a dolognál –, annyival szebb a régiek tanúsága

szerint a mánia a józanságnál: mert az egyik az istennőtől, a másik az emberi erőtől függ.

De a nagy járványok és ínségek között is, amelyek az istenek ősi haragja folytán bizonyos nemzedékeket sújtanak, a mánia megjelenve és jósolva szabadulást szer-
e zett az ínségeseknek azzal, hogy az istenekhez intézett imákban és szent szolgálatokban keresett menekvést, s így a megtisztulás és a misztériumi beavatás eszközével élve, a benne részesülőt a bajtól mentessé tette a jelenre és a jövőre, megváltást szerezve a jelen bajaitól annak, aki igazán rajong és megszállott.

245 a A harmadik pedig a múzsáktól való megszállottság vagy őrület; ha ez megragad egy gyöngéd és tiszta lelket, felébreszti és mámorossá teszi, és dalban meg a költészet egyéb módján magasztalva a régiek számtalan tettét, neveli az utódokat.

Aki azonban a múzsák szent őrülete nélkül járul a költészet kapuihoz, abban a hitben, hogy mesterségbeli tudása folytán alkalmas lesz költőnek, tökéletlen maga is, költészete is, és józan készítményeit elhomályosítja a rajongók költészete.

b XXIII. Ennyi és még több szép eredményét tudnám felsorolni az istenektől jövő szent őrületnek; tehát ne féljünk tőle, és ne zavarjon meg semmiféle olyan beszéd, amely azzal ijesztget, hogy az elragadtatott helyett inkább a józan embert kell barátul választani. Az ilyet beszélő csak akkor vigye el a győzelmi pálmát, ha állítása támogatására azt is kimutatja, hogy a szerelmet nem javára küldik a szeretőnek és kedvesének az istenek.

Nekünk viszont épp az ellenkezőt kell bebizonyíta-
c nunk: hogy az ilyen őrületet legnagyobb boldogságunkra adták az istenek. Bizonyításunk hihetetlen lesz ugyan a túl okosoknak, de hihető a bölcseknek.

Először a lélek isteni és emberi természetét illetően

kell felismerni az igazságot, az őt ért hatásokat és tevékenységét tekintetbe véve. A bizonyítás kiindulópontja a következő.

XXIV. A lélek a maga egészében halhatatlan. Mert ami önmagát mozgatja, az halhatatlan. Ami ellenben mást mozgat és mástól jön mozgásba, annak mozgása megszűntével élete is megszűnik. Egyedül az, ami önmagát mozgatja – minthogy nem hagyja el önmagát –, nem hagy fel soha a mozgással, sőt mások számára is, amik csak mozognak, ő a forrása és a kezdete a mozgásnak.

d A kezdet pedig nem keletkezhetik. Mert a kezdetből kell minden keletkezőnek származnia, de neki magának semmiből sem lehet erednie, mert ha a kezdet valamiből eredne, kezdet már nem lehetne.

Minthogy pedig a kezdet nem keletkezhetik, szükségképpen elpusztíthatatlan is. Hiszen ha maga a kezdet pusztulna el, akkor sem ő maga valamiből, sem más őbelőle nem keletkezhetnék, ha egyszer kezdetből kell mindennek keletkeznie.

A mozgás kezdete tehát az, ami önmagát mozgatja. Ez pedig sem el nem pusztulhat, sem nem keletkezhet,
e különben az egész világ és minden keletkezés összedőlne és megállna, és többé nem volna honnan mozgásba jönnie és keletkeznie.

Minthogy tehát halhatatlannak bizonyult az, ami önmagát mozgatja, nem vall szégyent az, aki ebben találja a lélek lényegét és fogalmát. Mert minden test, amelynek mozgása kívülről származik, lélektelen. Ellenben lelkes az, amelynek belülről, önmagából ered a mozgása; éppen ez a lélek természete. Ha pedig ez így van, vagyis az önmagát mozgató nem más, mint a lélek, akkor szük-
246 a ségképpen keletkezés nélkül való és halhatatlan a lélek.

XXV. Halhatatlanságáról eleget mondtunk. Alkatáról

pedig így kell szólnunk: hogy milyen a lélek valójában, ahhoz hosszadalmas, isteni természetű magyarázatra lenne szükség; ahhoz azonban, hogy mihez hasonló, rövidebb, emberi természetű is elég, tehát így szóljunk róla.

Hasonlítsuk a lelket szárnyas fogat és kocsisa együttes képességéhez. Az istenek lovai és hajtóik maguk is derekak és derék szülőktől valók; a többieknél viszont keve-
b redés van. Először is a mi vezetőnk kettős fogatot hajt, és lovai közül az egyik szép és derék, és ilyen fajtából való; a másik éppen ellenkező fajtából és ellenkező jellemű: nehéz hát és bajos itt nálunk a gyeplő kezelése. De hogy miért beszélünk halandó és halhatatlan élőlényről, ezt kell megpróbálnunk kifejteni.

Minden lélek minden lélektelennek gondját viseli, körüljárja az egész csillagvilágot, egyszer egy, máskor más alakban tűnve fel. Amelyik tökéletes és szárnyai
c sértetlenek, a magasságokban halad, és az egész világot igazgatja. Amelyik azonban tollait veszti, lezuhan, amíg csak valami szilárd testbe nem kapaszkodik; itt letelepszik, földből való testet vesz magához, mely a lélek hatalma folytán úgy tűnik fel, mintha önmagát mozgatná; s az egészet, a lélek és test ezen összeillesztését, élőlénynek nevezik, mellékneve pedig halandó. Halhatatlan istent pedig nem valami logikus következtetés alapján, hanem sem nem látva, sem kellőleg fel nem
d fogva, csak képzelünk, mint valami halhatatlan élőlényt, akinek lelke és teste is van, s ezek örök időkre összenőttek. De ez legyen úgy, ahogy az istennek tetszik, és úgy is szóljunk róla; vegyük szemügyre a szárnytollak elvesztésének az okát, miért hullanak le a lélekről. Valami ilyen okból.

XXVI. A szárny természetes ereje a súlyosat is a magasba emeli, oda, ahol az istenek nemzetsége lakozik:

mert a testszerű dolgok közül a szárny az, aminek a
e legtöbb része van az isteniben. Az isteni pedig szép, bölcs és jó és minden, ami ezekkel rokon; ezek táplálják és növelik a lélek szárnyait, de a rút, rossz és minden, ami az előbbiekkel ellentétes, sorvasztja és pusztítja.

Az ég nagy vezére, Zeusz szárnyas kocsiját hajtva az élen halad, igazgatva és gondozva a mindenséget; őt
247 a követi az istenek és daimónok serege, tizenegy csoportba osztva: mert Hesztia az istenek házában marad egyedül. A többiek közül azok, akik a tizenkét isten közé tartoznak, mint vezérek vezetik azt a csapatot, amelynek az élére vannak rendelve. Az égen belül sok pálya van és sok boldogító látvány, amelyet felkeres a boldog istenek serege, mindegyik betöltve a maga szerepét, és követi őket, aki csak akarja és képes rá; mert az irigység kívül marad az istenek égi karán.

b Mikor azonban már ünnepi lakomára vonulnak, már a meredek régiók, az égboltozat teteje felé igyekeznek. Az istenek fogatai jól kormányozhatók, egyensúlyban, könnyen haladnak, de a többiek csak nagy nehezen. Mert az a ló, amely a hitványságból részesedik, lefelé húz, a föld felé hajlik és nehezedik súlyával, ha nem nevelte szépen a kocsisa. Itt hát fáradság és végső küzdelem vár a lélekre.

Mármost az úgynevezett halhatalan lelkek, mikor a tetőhöz érkeznek, kivonulnak és megállnak az ég hátán,
c s álltukban az ég körforgása körülvezeti őket, ők pedig szemlélik az égen kívül levő dolgokat.

XXVII. Az ég fölötti tájat még nem énekelte meg földi költő és méltóan nem is fogja megénekelni, de ilyesféle lehet. Vállalkoznunk kell rá, hogy elmondjuk az igazat, különösen mivel a valóságról szólunk. A színtelen, külső alak nélkül való, meg nem érinthető valóság ugyanis, amely igazán létezik, csak a lélek kormányosa:

az ész számára szemlélhető. Körülötte lakozik az igaz
d tudomány. Mármost az isten értelme, amelyet tiszta ész és tudás táplál, és valamennyi lélek értelme, amelyik csak kész befogadni azt, ami vele rokon, időről időre megpillantva a létezőt, kedvét leli benne, és a valóságot szemlélve növekedik és boldog, míg a körforgás körben ugyanarra a helyre vissza nem viszi. Körútjában szemléli magát az igazságosságot, a meggondoltságot és a tudást, de nem azt, melyhez keletkezés tapad, és nem azt,
e amely más és más, aszerint, hogy mire vonatkozik azok közül, amiket mi létezőknek hívunk; hanem azt az igazi tudást, amely a valódi létre vonatkozik. És éppígy a többi létezőt megszemlélve és betelve velük, ismét alámerül az ég belsejébe, hazatér, és a kocsis jászol mellé állítja a lovakat, ambrosziát vet eléjük, majd nektárral itatja őket.

248 a XXVIII. Ilyen az istenek élete. A többi lélek közül amelyik legjobban követi az istent és a leghasonlatosabbá vált hozzá, kocsisa fejét emeli fel az ég fölötti tájra, és így viszi magával a körforgás, de lovaitól zavarva csak nagy nehezen szemlélheti a létezőket. Van olyan is, amelyik egyszer kiemelkedik, máskor pedig alámerül, s lovai szertelensége folytán van, amit lát, s van, amit nem; végül a többiek vágyódnak ugyan mind a magasságba és követni iparkodnak az istent, de tehetetlenségükben alámerülve sodorja őket a körforgás, tapossák és
b taszigálják egymást, mert egyik a másik elé akar jutni. Csupa zűrzavar, küszködés, verejtékezés, s közben a kocsisok hibájából sokan megbénulnak, soknak megtörik a szárnya, de mindezek – sok fáradozásuk ellenére – a valóság szemléletébe be nem avatva távoznak, s a vélekedés táplálékára szorulnak. S azért igyekeznek oly
c nagyon meglátni a valóság mezejét, mert annak rétjén van a lélek legnemesebb részéhez illő legelő, amely a

lelket felemelő szárny növését is táplálja. S Adraszteia törvénye az, hogy amelyik lélek egy istent követve megpillant valamit a valóságból, a következő körforgásig azt baj nem éri, s ha mindig képes erre, örökké épségben marad. Ha azonban képtelen követni, és nem részesül a látványban, ráadásul úgy hozza a balsors, hogy feledéssel és gyarlósággal eltelve elnehezedik, hullatja tollait és a földre zuhan, akkor az a törvény, hogy az ilyen lélek első megszületésekor ne kerüljön állati testbe, hanem amelyik legtöbbet látott, leendő filozófus magvába jusson, vagy szépet szerető, vagy pedig múzsai és erotikus férfiéba; a következő törvénytisztelő vagy harcias és uralkodásra termett királyéba, a harmadik: politikus, gazda vagy üzletember, a negyedik fáradhatatlan tornász vagy orvos, az ötödik jós vagy misztériumba avató pap testébe; a hatodikhoz költő vagy más utánzó művész illik, a hetedikhez kézműves vagy földművelő, a nyolcadikhoz szofista vagy demagóg, a kilencedikhez pedig zsarnok.

XXIX. Mindezekben az életformákban, aki igazságosan él, jobb sorsban részesül, aki pedig igazságtalanul, rosszabb sorsra jut. Mert oda, ahonnan jön a lélek, nem jut vissza tízezer évig, mert nem nő szárnya, csupán annak, aki becsületesen szerette a bölcsességet, vagy filozófiával párosulva szerette az ifjúságot; ezek a harmadik periódusban, ha egymás után háromszor ezt az életet választották, szárnyra kelve a háromezredik évben visszatérnek.

A többiek ellenben, mikor első életüket befejezték, ítélet alá esnek, és megítéltetvén, némelyek föld alatti tömlöcökbe jutva bűnhődnek, mások viszont az ítélet által felmentve és megkönnyebbülve az ég valamely tájára emelkednek, s ott élnek ahhoz méltóan, amilyen életet emberi alakban éltek.

b Az ezredik évben mindkétféle lélek megérkezik, hogy sorsot húzzon és kiválassza a második életet: mindegyik olyat választ, amilyent akar; akkor állati életbe is juthat emberi lélek, állatból viszont, aki hajdan ember volt, vissza emberi életbe.

Aki sose látta a valóságot, nem juthat emberi alakba. Mert ha valaki ember, annak meg kell értenie azt, ami fogalom alakjában van kifejezve, sok érzékelésből gon-
e dolkodás által eggyé összefoglalva; ez pedig nem egyéb, mint visszaemlékezés azokra, amiket egykor látott a lelkünk együtt haladva istenével, mikor túllátott azokon, amiket itt a földön létezőknek tartunk, és felmerült innen a valóban létező felé. Ezért igazán csak a filozófus értelme szárnyasodik meg, mert emlékezetével lehetőleg mindig ott van azok közelében, ahol isten van, aki épp ezért isten.

Az az ember, aki az ilyen emlékeit helyesen használja – mintegy a teljes beavatásban részesülve –, lehet való-
d ban teljes emberré. Minthogy pedig félreállt az emberi törekvések sodrából, és az isteni mellé szegődött, megszólják az emberek, mintha meg volna zavarodva, pedig csak nem veszi észre a tömeg, hogy isten szállta meg őt.

XXX. Egész gondolatmenetünk, íme, ide érkezett: a szent őrület negyedik neméhez. Mikor az emberi meglátja az itteni szépséget, visszaemlékezik az igazi szépre, szárnyai nőnek, és tollait felborzolva vágyik felrepülni, de tehetetlenségében csak néz a magasba, mint a madár, s nem törődik a földiekkel: kész a vád, hogy őrjöngés fogta el; éppen ez az istentől megszállottság a legnemese
e bb valamennyi közül – hiszen a legnemesebb forrásból ered –, annak számára is, akit magával ragad, és annak is, aki részesülhet belőle; aki ebben a szent őrületben részes, mint a szépség szeretője, a szerelmes nevet kapja.

Mert mint már mondtuk, természeténél fogva minden emberi lélek szemlélte ugyan a létezőket, különben
250 a nem is juthatott volna ebbe az élőlénybe; visszaemlékezni azonban az itteniek nyomán amazokra nem könnyű mindegyiknek; sem azoknak, akik csak rövid ideig látták azokat ott fenn, sem azoknak, akik ide lehullva szerencsétlenül jártak, úgyhogy rossz társaság igazságtalanságra csábította őket, s így elfeledkeztek az akkor szemlélt szent dolgokról. Csak kevesen maradnak, akiknek emlékezőtehetsége elég friss: ezek aztán, ha az ott szemlélteknek valami hasonmását pillantják meg, megrendülnek, egészen magukon kívül lesznek; de nem tudják,
b mi történt velük, mert nem tudnak ráeszmélni. Mármost az igazságosság, meggondoltság és a többi lelki érték fényességéből semmi sincs meg itteni hasonmásaikon; hanem, minthogy homályos szervekkel közelítünk képmásaikhoz, csak kevesen és alig-alig szemlélhetik az ősképet, amit ezek visszatükröznek. A szépség ellenben akkor ragyogó látvány volt, mikor a boldog égi karral
c Zeusz vagy más isten kíséretében boldogító látványt szemléltek és beavatódtak a legboldogítóbb avatásba, amelyet megünnepelve teljessé lettünk és mentessé a bajoktól, melyek később várnak ránk, mert hiszen teljes és egyszerű, változhatatlan, boldog látványokba avattattunk, és szemléltük őket tiszta fényben, tisztán magunk is, és meg nem bélyegezve azzal, amit most magunkon viselve testnek nevezünk, amibe kagyló módjára be vagyunk börtönözve.

XXXI. Legyen ez az emlékezetnek szentelve, melynek hatása alatt visszavágyva az akkor látottakra, hosz-
d szasabban szóltunk róluk; a szépség tehát, mint mondtuk, azok között is ragyogott, de ide lejőve is, legvilágosabb érzékszervünkkel ragadtuk meg őt, ki itt is a legtisztábban ragyog. Mert a látás a legélesebb a testen át

érkező érzékeléseink közül; az értelmet ugyan nem látjuk vele – rettenetes vágyat is keltene, ha ilyen világos kép jutna róla a szemünkbe –, sem a többi, szerelmünkre
e méltó létezőt; egyedül a szépségnek jutott osztályrészül, hogy a legszembetűnőbb és a legszeretetreméltóbb legyen. Most már, aki nem frissen beavatott, vagy már megromlott, nem igyekszik hevesen innen amoda: a szépséghez önmagához, mikor itteni azonos nevű mását szemléli; úgyhogy nem fogja el szent félelem láttára, hanem átadva magát a gyönyörnek, négylábú módjára
251 a rá akarja vetni magát, és gyermeket akar nemzeni; sőt kicsapongásban jártasan nem riad vissza attól sem és nem szégyelli azt sem, hogy természetellenes gyönyört keressen.

Aki ellenben az imént avattatott be, és sokat szemlélt az ottaniakból, amikor itt pillant meg istenhez hasonlatos arcot vagy testalkatot, mely a szépséget híven tükrözi, először megborzong, és szívébe lopózik valami a hajdani megrendülésből, majd rátekintve istenként tiszteli, s ha nem félne az őrjöngés gyanújától, áldozna is kedvesének, mint valami istenszobornak. S amint rátekint, a borzongás hirtelen szokatlan verejtékezésbe és
b hevülésbe megy át; mert szemén át befogadva a szépség áramlását, felhevül; ettől a sarjadó tollazat megnedvesül, s e meleg áram megolvasztja a szárnyak tövét, mely a szárazságtól rég bezárulva akadályozta a sarjadzást. Most duzzad az odaömlő táplálléktól, és elkezd nőni gyökeréből a tollazat szára az egész lélekben: hiszen hajdan a maga egészében szárnyas volt.

XXXII. Most aztán forr és hullámzik az egész lélek;
c és amilyen viszketést és bizsergést éreznek foghúsuk táján azok, akiknek épp jön a foguk, olyan állapotot él át a lélek is, amelynek szárnya nőni kezd. Forr és gerjedezik, s mintha csiklandoznák, mikor szárnya nő. Ami-

kor aztán megpillantja az ifjú szépségét, s befogadja az onnan feléje áramló parányokat – amelyeknek neve: szerelmi báj –, átnedvesedik és felmelegszik, s így enyd hül fájdalma és örömben úszik. Ha azonban távol van tőle és elszárad, beszáradnak azok a nyílások is, melyeken át a toll sarjadna, s becsukódva a szárny növekedését is elzárják; ez a sarjadzás a vággyal együtt bennszorulva lüktet, mint az ütőerek, és mindegyik csíra a neki megfelelő kijárat felé tör, úgyhogy az egész lélek – körös-körül ösztökéltetve – magánkívül van gyötrelmében; de a szépre emlékezve örvendezik is. S akiben e két érzés e összevegyül, nyugtalanul gyötrődik állapota különössége miatt, és tanácstalanul tombol; őrjöngésében sem éjjel aludni, sem nappal nyugton maradni nem tud, hanem vágyódva futkos oda, ahol éppen látni reméli a szépség részesét. S ha megpillantja és újra átjárja a vágy, felengednek a betömődött nyílások; így fellélegzik, és 252 a megszűnnek éles fájdalmai, sőt most a legédesebb gyönyörűséget élvezi. Ezért önként el nem marad mellőle, senkit többre nem becsül szép szerelménél, hanem anya, testvér, barát: mind el van feledve, s ha nemtörődömsége folytán vagyona is elvész, fel sem veszi; társadalmi szokásokkal és illendőséggel, melyekre azelőtt kényes volt, mit sem törődve kész szolgálni szerelmé-b nek, és oly közel hozzá, amennyire csak engedik, szeretne hálni: mert amellett, hogy tiszteli a szépségest, benne találta meg egyetlen orvosát gyötrelmeinek.

Ezt az állapotot, szép ifjú, amelyről beszédem szól, az emberek Erósznak nevezik; s ha meghallod, hogyan nevezik az istenek, talán a dolog új volta miatt nevetni fogsz rajta. Azt hiszem, egyes Homéridák emlegetnek titkon őrzött költeményekből két, Erószról szóló verset; ezek egyike féktelen és nem tart mértéket. Így szólnak:

c *A halandók röpke Erósznak hívják őt.*
*A halhatatlanok Pterosznak,**
mert szárnyon járó Végzet.

Ezt aztán vagy hiszi az ember, vagy nem. Mindenesetre a szerelem oka és a szerelmesek állapota éppen ilyen.

XXXIII. Mármost ha Zeusz kíséről közül ragad meg valakit Erósz, az méltóságteljesebben tudja viselni a szárnyas isten terhét; akik ellenben Arész követői és vele jártak körül, ha Erósz zsákmányai lesznek, és úgy vélik, hogy sérelem érte őket kedvesük részéről, gyilkos kedvükben készek feláldozni mind magukat, mind kedve-
d süket. És így ki-ki amelyik isten karához tartozott, azt tiszteli és lehetőleg utánozza is életében, amíg csak romlatlan, és itteni első megszületését éli; és eszerint érintkezik és viselkedik kedveseivel és másokkal. Jellemének megfelelően választja ki szerelme tárgyát is a szépek közül, és mintha isten volna, szoborként formálja és ékesíti, hogy tisztelje és ünnepelje.

e Zeusz követői tehát azt kívánják, hogy kedvesük zeuszi lelkületű legyen; ezért azt kutatják, hogy filozofikus és uralkodói természetű-e, és ha rátalálva megszeretik, mindent elkövetnek, hogy valóban ilyenné legyen. S ha nem haladtak addig ebben az irányban, most megpróbálják megtanulni, ahonnan csak tudják, s maguk is erre igyekeznek; s míg önmagukból próbálják felfedezni iste-
253 a nük lényegét, jó úton járnak, mert arra kényszerülnek, hogy feszülten istenükre tekintsenek. S ha ezt emlékezetükkel elérték, megtelve istenükkel, tőle veszik jellemüket és viselkedésüket, már amennyire embernek lehetséges istenben részesednie. Mindezt pedig kedvesük érdeméért tudva be még jobban szeretik, és ha Zeuszból
b merítenek, mint a bakkhánsnők, azt kedvesük lelkébe átárasztva, istenükhöz minél hasonlóbbá teszik.

Akik pedig Hérát követték, fejedelmi természetet keresnek, s ha megtalálták, vele teszik meg mindezeket. De Apollón és a többi isten kísérői is azt keresik, hogy kedvesük természete az istenhez legyen hasonló; s ha ilyet találnak, maguk is utánozzák istenüket, és kedvesüket is rábeszélve és alakítva, az isten alakja és a neki megfelelő életmód felé vezetik, már amennyire éppen képesek; nem féltékenyen vagy nemtelen rosszakarattal bánnak kedvesükkel, hanem azért cselekszenek így,
c mert istenükhöz, akit tisztelnek, teljesen hasonlóvá próbálják tenni.

Ily szép és boldogító tehát az igazi szeretők buzgósága, és ha elérik, amiért fáradoznak, szép és boldogító a beavatás, amely a szerelemtől ihletett barátja révén a kedves osztályrésze lesz, ha meghódol. Meghódítani pedig a következő módon lehet.

XXXIV. Elbeszélésem kezdetén három részre tagol-
d tam a lelket – kettő közülük lóhoz hasonló, a harmadik hajtja a fogatot –, maradjunk meg ennél a képnél. Mint mondtuk, a lovak egyike derék, a másik azonban nem; de hogy miben áll a derék ló erénye s a hitványnak gyarlósága, azt nem mondtuk el; így most kell szólnunk róla. A szebbik közülük egyenes tartású, arányosan tagolt, magasan hordja a fejét, sasorrú, fehér színű, fekete szemű, becsvágyó, higgadtsággal és szégyenérzettel párosulva; a helyes vélemény követője; nem kell neki verés, paranccsal és okos szóval lehet kormányozni.
e A másik viszont görbe, nehézkes, mintha a véletlen hordta volna össze tagjait, vastag és kurta nyakú, pisze, fekete bőrű, kékesszürke, vérrel aláfutott szemű, féktelenség és kérkedés kedvelője, szőrös a füle, nagyothall; nagy ösztökélésre ostornak is csak alig engedelmeskedik.

Mikor aztán a kocsis meglátja kedvese arcát, e látvány

254 a felhevíti egész lelkét, csiklandozó, ösztökélő vággyal telik meg, akkor az engedelmes ló, mint mindig, most is legyőzve a szégyenérzettől, visszatartja magát, hogy rávesse magát kedvesére; a másik ellenben nem törődik vezetőjének se ösztökélésével, se ostorával, hanem nekiugrik erőszakkal és rohan, és kemény munkát adva társának és kocsisának, rákényszeríti őket, hogy kedvesükhöz menjenek, és szóljanak a szerelmes odaadásról.
b Azok kezdetben méltatlankodva ellenszegülnek, hiszen szörnyű és illetlen, amire a másik kényszeríti őket, de végül, minthogy nem akar vége lenni e gyötrelemnek, megindulnak, engedve az unszolásnak, és beletörődve, hogy megteszik, amit kíván. Odamennek kedvesükhöz és megpillantják villámként ragyogó tekintetét.

XXXV. S e látvány a kocsis emlékezetét visszaviszi a szépség természetéhez, és újra látja, amint a meggondoltság társaságában szent trónuson nyugszik. Megren-
c dül, szent félelem fogja el, hanyatt-homlok visszahőköl, és oly hevesen kénytelen visszarántani a gyeplőt, hogy mindkét lova tomporára rogy; az egyik önként, hiszen nem áll ellen, de a féktelen bizony nem szívesen. Mikor távolabb jutnak, az egyik ló szégyenében és ámulatában verejtékkel áztatja az egész lelket; a másik, fájdalma szüntével, amit a zabola és az esés okozott, alighogy
d fellélegzik, máris dühösen szitkozódik, gyávának mondva kocsisát és társát, hogy férfiatlanul elhagyták helyüket, és megszegték megállapodásukat.

S már újra unszolja őket – bármennyire szabódnak is –, hogy közeledjenek, s csak nagy nehezen nyugszik bele kérésükre, hogy ezt későbbre halasszák. S ha eljön a megbeszélt idő, azok feledést színlelnek, de ő emlékezteti őket; erőszakoskodva, nyerítve vonszolja a fogatot, hogy közeledjenek a kedveshez ugyanazzal a kéréssel; s ha közelébe jutottak, leszegi fejét, harapdálja a zabolát,

e és szemérmetlenül tör előre. A kocsist pedig újra hatalmába keríti előbbi élménye; mint valami sorompó előtt visszahőköl, s féktelen lova fogai közül még jobban hátrarántja a zabolát, megvérzi azt a csúnya nyelvét és állkapcsát, míg combját és tomporát a földre nem rogyasztja. Mikor aztán sok keserves tapasztalat után a gonosz alábbhagy hetykeségével, megalázva követi előrelátó vezetőjét, s ha megpillantja a szép ifjút, odavan a félelemtől; így jutnak odáig, hogy a szerető lelke most már szemérmesen és megilletődve követi kedvesét.

255 a XXXVI. Minthogy a kedves, mint isteni lény, mindenféle figyelemben és gondoskodásban részesül kedvese részéről, aki nem alakoskodik, hanem őszintén érez; és mivel maga is természeténél fogva hajlandóságot érez hódolója iránt – még ha barátai vagy mások lebeszélték is róla, azt mondogatva, hogy csúf dolog a szeretőhöz közeledni, és emiatt el is taszította magától rajongóját –, az idő múlása, kora meg a végzet késztetésére befogadja a társaságába. Mert nem engedi a végzet, hogy a rossz

b igaz barátja legyen a rossznak, vagy hogy a jó ne legyen barátja a jónak. S ha egyszer magához engedte és társaságát elfogadta, a szerelmes jóindulata közelről megnyilvánulva meghatja kedvesét, mert belátja, hogy összes többi barátja és rokonainak szeretete semmi istentől megszállott barátjáéhoz képest.

Ha aztán kitart jóakaratában, és közelében van, csatlakozik hozzá a tornacsarnokokban és egyéb társaságok-

c ban, akkor már annak az áramlásnak forrása, amelyet Ganümédész szerelmese, Zeusz szerelmi bájnak nevezett, csak úgy ömlik a szerető felé, s egy része beléhatol, más része – ha ő már megtelt vele – visszaáramlik, s miként a levegő vagy a hang sima és szilárd felületekről visszaverve, oda jut vissza, ahonnan kiindult – így a szépség árama is visszatér a szép fiúba, szemén át véve

d útját, s így természetesen a lelkébe jut; odaérkezve szárnyfakasztó erejével megöntözi a szárnyak kijáratát és megindítja a szárnyak növését; így tölti el a kedves lelkét is szerelemmel. Ez is szerelmes már, de nem tudja, kibe; sőt azt se tudja, mi van vele, s nem tudja kimondani; hanem, mint aki mástól szemgyulladást kapott el, nem tudja megmondani, milyen alkalommal kapta, s mint tükörben, szeretőjében önmagát látja – tudtán kívül. És mikor az mellette van, akárcsak annak, szűnik fájdalma; ha pedig távol van, éppúgy vágyik és
e vágyat ébreszt, mert a szerelem képmását: a viszontszerelmet rejti magában; de nem szerelemnek, hanem barátságnak nevezi és hiszi. Akárcsak az – legfeljebb nem oly hevesen – vágyik látni, megérinteni, megcsókolni, közelében pihenni, és valószínűleg meg is teszi hamarosan. S ha megosztják fekhelyüket, a szerető féktelen
256 a lovának van mit mondania kocsisa számára, és sok törődése kárpótlásául egy kis élvezetet kér; a kedves lova ellenben nem tud mit mondani, vágytól duzzadva és tanácstalanul átöleli szeretőjét és csókolja; hisz jóakarója az, kit dédelget. S mikor együtt pihennek, lehetséges, hogy nem tagadná meg a maga részéről, hogy odaadó legyen szeretőjével, ha az kérlelné; de a másik ló a vezetővel együtt szemérmesen és józan ésszel ellenáll.

XXXVII. Ha tehát a szellem jobb része győz, és
b szépen berendezett életre és a filozófiához vezeti őket, boldogan és egyetértésben töltik itteni életüket, önmagukon uralkodva és mértékletesen leigázva lelküknek azt a részét, hol a gyarlóság vert tanyát, felszabadítva azt, hol az erény honol. Haláluk után pedig könnyedén szárnyra kelve a három igazi olümpiai küzdelemből* egyet már megnyertek, s ennél nagyobb jót sem emberi meggondolás, sem isteni önkívület nem szerezhet embernek.

c Ha azonban közönségesebb és nem filozofikus, de mégis becsvágyó életet élnek, könnyen megesik, hogy mámoros állapotban vagy egyébként elhagyva magukat egy őrizetlen pillanatban a két féktelen ló keríti hatalmába lelküket, és összehozva őket, a tömegtől magasztalt részt vállalják és cselekszik; s ha egyszer megtették, a jövőben is megteszik, de ritkán, mert nem az egész lélek helyesli tettüket. Ezek is barátok maradnak, amíg élnek – bár
d nem olyan bensőségesen, mint amazok –, szerelmük folytán, és azon túl is, hiszen úgy gondolják, hogy a hűség legnagyobb bizonyítékait adták meg egymásnak s fogadták is el, s nem volna becsületes dolog ezeket megszegve gyűlölködni. A halálban pedig szárnyatlanul bár, de a szárnyasodás hajlandóságával távoznak a testből, úgyhogy szerelmes mámoruk nem kis jutalmát veszik el; mert nem szabad a föld alatti vándorlás sötétségébe jutnia azoknak, akik már megkezdték az égi utat,
e hanem fényben élve boldogok lehetnek: egymás mellett haladva s egyszerre kelve szárnyra, ha az idő eljön, szerelmük folytán.

XXXVIII. Ilyen isteni adományban részesít, fiam, a szerető barátsága; az olyannal való meghittség ellenben, aki nem szeret, emberi józansággal párosulva, mulandó földi javakban részeltet aggodalmas beosztással; alacsony kicsinyességet, melyet a tömeg nagyra tart, olt
257 a kedvese lelkébe erény gyanánt, s azt eredményezi, hogy ez kilenc évezredig bolyong a földön és a föld alatt, ész nélkül.

Íme ez a palinódia, melyet neked, drága Erósz, tehetségünk szerint a legszebben és a legjobban megadtunk és leróttunk, Phaidrosz miatt kénytelen voltam minden tekintetben, de főleg ami a kifejezéseket illeti, költőien szólni. S az előbbi beszédeket megbocsátva, ezt pedig kegyesen fogadva, nyájas jóindulatodban ne vond meg

tőlem erotikus művészetemet, amelyet te adtál, s ne bénítsd meg haragodban, sőt add, hogy ezentúl még
b nagyobb becsben álljak a szépek körében. S ha előbbi beszédünkben valamit ellenedre mondtunk, akár Phaidrosz, akár én, Lüsziaszt okold érte, a beszéd atyját, és térítsd el az ilyen beszédektől, irányítsd a filozófia felé, mint ahogy testvérét, Polemarkhoszt már oda vezérelted, hogy itt ez az ifjú is, aki szerelmes belé, ne kétfelé tekingessen eztán, hanem egyszerűen, filozofáló beszélgetés közben Erósznak szentelje életét.

XXXIX. Phaidrosz

Veled együtt imádkozom, Szókratész, hogy ez beteljec sedjen, ha jobb ránk nézve. Ezt a beszédedet pedig már rég csodálom, hogy mennyivel jobban sikerült az előzőnél. Úgyhogy aggódom, hogy Lüsziasz laposnak tűnne fel előttem, még ha akarna is újabb beszédet szembeállítani a tieddel. Hiszen a minap is az egyik politikus épp ezt vetette a szemére: egész támadása során „beszédírónak" nevezte; könnyen megeshet tehát, hogy becsületére érzékenyen tartózkodik az írástól.

d Szókratész

Nevetséges véleményt hangoztatsz, ifjú barátom, s nagyon félreismered barátodat, ha holmi félénk embernek tartod. S talán még azt is képzeled, hogy támadója meggyőződéssel mondta, amit mondott?

Phaidrosz

Legalábbis úgy látszott, Szókratész, s talán magad is tudod, hogy az államok legbefolyásosabb és legtekintélyesebb polgárai szégyellnek beszédet írni és írott műveket hátrahagyni, félve, hogy az utókor szofistának nevezi őket.

e SZÓKRATÉSZ

Savanyú a szőlő, csak te nem vetted észre, Phaidrosz; s azonkívül azt sem veszed észre, hogy a legbüszkébb államférfiak nagyon is vágynak a beszédírásra és írott művek hátrahagyására – hiszen ha beszédet írnak, annyira megtisztelik azokat, akik helyeslik a fejtegetésüket, hogy a bevezetésben mindig előrebocsátják azok nevét, akik éppen helyeseltek nekik.

PHAIDROSZ

Hogy érted ezt? Mert én sehogy sem értem.

258 a SZÓKRATÉSZ

Nem érted meg, hogy egy politikus írott műve elején elsőnek a „helyeslő" van odaírva?

PHAIDROSZ

Hogyan?

SZÓKRATÉSZ

„Jónak látszott a Tanácsnak", hangzik a felirat, vagy: „a népnek vagy mindkettőnek", aztán: „ez meg ez indítványozta", s itt a szerző önmagát nevezi meg nagy büszkén és dicsekedve, s csak aztán tér a tárgyra: felmutatva saját bölcsességét a neki helyeslőknek, néha bizony jó hosszúra nyújtva művét. Vagy talán te nem „írott beszédnek" látod az ilyesmit?

b PHAIDROSZ

De igen.

SZÓKRATÉSZ

S ha javaslata keresztülmegy, ugye örvendezve távozik „a színházból a szerző"; ha ellenben törölték a javasla-

tát, és így elesik a beszédírói kitüntetéstől, barátaival együtt gyászol?

PHAIDROSZ

Nagyon is így van.

SZÓKRATÉSZ

S nyilván nem azért, mert megvetik, hanem mert csodálják ezt a foglalkozást.

PHAIDROSZ

Úgy van.

SZÓKRATÉSZ

Nos, ha egy szónok vagy egy király képes rá, hogy egy
c Lükurgosz vagy Szolón vagy Dareiosz hatalmával halhatatlan legyen államában, mint beszédíró, nyilván már életében hasonlónak tartja magát az istenekhez, s így vélekedik róla az utókor is, látva műveit?

PHAIDROSZ

Nagyon is így van.

SZÓKRATÉSZ

Hiszed-e hát, hogy akadjon olyan ember ezek közt, aki – bármennyire rosszakarója is Lüsziasznak – éppen azt hibáztassa benne, hogy író?

PHAIDROSZ

Nem éppen valószínű azok után, amiket mondtál; hiszen akkor úgy látszik, saját vágyáról is ítéletet mondana.

d XL. SZÓKRATÉSZ

Mindenki előtt világos tehát, hogy maga a beszédírás nem szégyenletes dolog.

PHAIDROSZ

Miért is lenne az?

SZÓKRATÉSZ

Hanem az már – azt hiszem – szégyenletes, ha az ember nem jól beszél és ír, hanem gyalázatosan és rosszul.

PHAIDROSZ

Világos.

SZÓKRATÉSZ

Mi hát a jellegzetessége a jó és nem jó írásnak? Szükségünk van-e rá, Phaidrosz, hogy ebből a szempontból megvizsgáljuk Lüsziaszt és másokat – aki csak valaha is írt valamit és írni fog, akár közügyben, akár a magánélet körében, akár versmértékben mint költő, akár anélkül mint egyszerű prózaíró?

e PHAIDROSZ

Még kérded, hogy szükségünk van-e rá? Hát miért él az ember, ha nem az ilyen gyönyörűségek kedvéért? Nem is azok kedvéért, amelyekért előbb meg kell szenvedni, különben nincs is gyönyör – ilyenek kis híján az összes testi élvezetek, ezért joggal nevezik őket rabszolgai gyönyöröknek.

SZÓKRATÉSZ

Időnk van, úgy látszik, a kabócák meg a hőségben a
259 a fejünk fölött énekelve és egymással beszélgetve mintha ránk tekintenének. Ha azt látnák, hogy mi is, akárcsak a tömeg, nem beszélgetünk délben, hanem tőlük elbűvölve szellemünk restségében elszundítunk, méltán kinevetnének, abban a hitben, hogy valami szolganép tanyázott le náluk, akik juhok módjára delelnek a forrás

körül; ha ellenben látják, hogy beszélgetünk, és mint
b szirének mellett, el nem varázsolva hajózunk tova, tiszteletük jeléül talán nekünk adják azt az adományt, amelyet az istenek bíztak rájuk az emberek számára.

XLI. PHAIDROSZ

Miféle adományt? Még nem hallottam róla.

SZÓKRATÉSZ

Pedig nem illik, hogy ne halljon róla, aki a múzsák barátja. Azt mondják, hogy a kabócák valaha emberek voltak, még a múzsák megszületése előtt; mikor aztán megszülettek a múzsák és felcsendült a dal, az akkori
c emberek közül némelyek akkora elragadtatásba estek a gyönyörűségtől, hogy dalolva megfeledkeztek ételről-italról, és észrevétlenül meghaltak. Tőlük származik a kabócák népe, amely azt az adományt nyerte a múzsáktól, hogy nincs szüksége táplálékra, hanem születése után azonnal étlen-szomjan énekel, míg meg nem hal, aztán a múzsákhoz jutva hírül viszi, hogy a földiek között ki melyik múzsát tiszteli. Terpszikhoré kedveltd jévé teszi, akikről azt jelenti, hogy őt tisztelte kartáncokban; Eratóévá, aki szerelmi dalban őt dicsőítette, s így a többi múzsáévá is, a tisztelet jellegének megfelelően. A legidősebbnek, Kalliopénak és az utána következő Uraniának azt jelenti meg, aki filozófiával tölti életét s az ő múzsái művészetüket tiszteli; ezek azok a múzsák, akik a csillagos éggel és isteni s emberi dolgokról szóló beszédekkel törődve, a legszebb hangon szólnak. Sok minden késztet hát rá, hogy beszéljünk s el ne aludjunk a déli hőségben.

PHAIDROSZ

Beszélgessünk hát.

e XLII. Szókratész

Azt kell tehát vizsgálnunk, amit az előbb kitűztünk: a beszédet, hogy akár élőszóval, akár leírva hogyan lesz jó, és hogyan nem.

Phaidrosz

Világos.

Szókratész

Az-e az alapvető feltétele minden jó és helyes beszédnek, hogy a szónok elméje világosan lássa az igazságot abban a kérdésben, amiről szólni akar?

Phaidrosz

Én bizony úgy hallottam, kedves Szókratész, hogy a
260 a jövendő szónoknak nem azt kell megtanulnia, hogy mi az igazságos valójában, hanem csak azt, hogy mi tűnik fel annak a tömeg előtt, amely ítélkezik; és azt sem, hogy mi a valóban jó és szép, hanem hogy mi látszik annak, mert erre támaszkodik a rábeszélés, és nem az igazságra.

Szókratész

Nem szabad elvetni az olyan szót, Phaidrosz, amelyet bölcs férfiak mondtak, hanem meg kell vizsgálni, hogy nem mondanak-e csakugyan valamit; így ezt sem szabad egyszerűen elvetnünk.

Phaidrosz

Helyesen mondod.

Szókratész

Vegyük tehát szemügyre.

PHAIDROSZ

Hogyan?

b SZÓKRATÉSZ

Ha arra akarnálak rábeszélni, hogy az ellenség elűzése céljából lovat vegyél, de egyikünk sem ismerné a lovat, csupán azt tudnám rólad, hogy ez a Phaidrosz azt tartja lónak, amelyiknek a háziállataink közt a legnagyobb füle van . . .

PHAIDROSZ

Ez már aztán igazán nevetséges volna, Szókratész.

SZÓKRATÉSZ

Még nem, csak akkor, ha nagy hévvel rábeszélnélek – beszédet szerkesztve a szamár dicséretéről, amelyben paripának nevezem, és elmondom róla, hogy minden pénzt megér otthon is, a harctéren is; mert mindenfélére
c használható: nyergében ülve harcolni, málhát hurcolni és sok más egyébre.

PHAIDROSZ

Ez már aztán tökéletesen nevetséges volna.

SZÓKRATÉSZ

De nem jobb-e még mindig, ha nevetséges a barátod, mint ha veszedelmes és rosszindulatú?

PHAIDROSZ

De, úgy látszik.

SZÓKRATÉSZ

Ha most már egy szónok, akinek fogalma sincs a jóról és a rosszról, kezébe kerít egy várost, amely ugyanilyen

színvonalon áll, és azt próbálja meggyőzni, nem holmi szamarat dicsérve ló gyanánt, hanem a rosszat jó gyanánt, és minthogy tanulmányozta a tömeg nézeteit, rá
d is veszi, hogy rosszat tegyen jó gyanánt – mit gondolsz, milyen termést hoz a rétorika ilyen vetés után?

PHAIDROSZ

Nem valami jót.

XLIII. SZÓKRATÉSZ

De barátom, talán a kelleténél durvábban gáncsoltuk a beszéd művészetét? Mert az esetleg így szólhat hozzánk: Mit fecsegtek összevissza, különös emberek? Én aztán senkit se kényszerítek rá, hogy az igazságot nem ismerve tanulja meg a szónoklást; sőt, ha számít valamit a tanácsom, előbb ismerje meg az igazságot, és úgy fogjon hozzám; ellenben az az én nagy értékem, hogy nélkülem még az sem lesz képes művészien meggyőzni, aki az igazságot ismeri.

e PHAIDROSZ

S nincs igaza, ha ezt mondja?

SZÓKRATÉSZ

Elismerem – ha a nyomában tóduló gondolatok ezt tanúsítják –, hogy csakugyan művészet. Mert szinte hallom, amint jönnek az érvek, és azt tanúsítják, hogy hazudik, hogy nem művészet, hanem csak művészietlen ügyesség. A beszéd igazi művészete – mondják a spártaiak – az igazság érintése nélkül nem létezik, és nem is létezhetett soha.

261 a PHAIDROSZ

Valóban érvekre van itt szükség, Szókratész. Ide velük, vizsgáld meg, mit és hogyan mondanak!

SZÓKRATÉSZ

Jertek hát, nemes sarjak, győzzétek meg Phaidroszt, a szép beszédek atyját, hogy ha nem gondolkodik helyesen, sohase lesz képes semmiről sem szólni. Feleljen hát Phaidrosz.

PHAIDROSZ

Kérdezzetek!

SZÓKRATÉSZ

Igaz-e, hogy a szónoki művészet a maga egészében a lelkek irányítása beszédek révén, nemcsak a törvényszéken és nyilvános gyűléseken, hanem a magánéletben, kis
b és nagy dolgokban egyaránt, s ha az alkalomhoz illő, egyformán becses, akár fontos, akár jelentéktelen dolgokról szól? Te mit hallottál erről?

PHAIDROSZ

Zeuszra, nem éppen ezt, hanem úgy hallottam, hogy leginkább a törvényszéken, továbbá a népgyűlésen tartott beszédeket mondják és írják a művészet szabályai szerint; hogy az egyébre is kiterjedne, nem hallottam.

SZÓKRATÉSZ

Bizonyára csak Nesztór és Odüsszeusz szónoki remekműveiről hallottál, amelyeket Ilion alatt üres óráikban írtak, Palamédészéiről azonban nem.

PHAIDROSZ

Istenemre, Nesztór írott műveiről éppoly kevéssé – ha-
c csak nem Gorgiaszt szerepelteted Nesztórként, és Thraszümakhoszt meg Theodóroszt Odüsszeuszként.

XLIV. Szókratész

Meglehet. De hagyjuk őket; azt mondd meg, hogy a törvényszéken mit csinálnak a peres felek. Nemde ellentmondanak egymásnak, vagy hogy fejezzük ki?

Phaidrosz

Ez a helyes kifejezés.

Szókratész

Az igazságos és igazságtalan kérdésében?

Phaidrosz

Igen.

Szókratész

Aki művészettel csinálja ezt, elérheti, hogy ugyanaz a
d dolog ugyanazoknak az embereknek a szemében egyszer igazságosnak, amikor meg úgy akarja, igazságtalannak tűnik fel?

Phaidrosz

Persze hogy elérheti.

Szókratész

Éppígy népgyűlési beszédben is ugyanazt hol jónak, hol rossznak tünteti fel a város előtt?

Phaidrosz

Igen.

Szókratész

Hát az eleai Palamédészről* nem tudjuk-e, hogy olyan művésze volt a szónak, hogy hallgatói előtt ugyanazok

a dolgok hasonlónak és különbözőnek, egynek és soknak, nyugalomban levőnek és mozgónak tűntek fel?

PHAIDROSZ

De igen, nagyon jól tudjuk.

e SZÓKRATÉSZ

Tehát nemcsak a törvényszéken és a népgyűlésen érvényesül az ellentmondás művészete, hanem, úgy látszik, minden beszéddel kapcsolatban csak ez az egy művészet létezik – ha ugyan művészet –, amelynek segítségével képes az ember minden lehetséges dolgot minden lehetséges dologhoz hasonlóvá tenni; ha pedig alattomban más teszi őket hasonlóvá, le tudja leplezni.

PHAIDROSZ

Hogy érted ezt?

SZÓKRATÉSZ

Úgy gondolom, a következőképpen lesz világos kutatásunk számára: A csalás vajon nagyon különböző dolgok esetében sikerül inkább, vagy pedig kevéssé eltérők esetében?

262 a PHAIDROSZ

Kevéssé eltérők esetében.

SZÓKRATÉSZ

Éppígy könnyebben lehet észrevétlenül átsiklani valaminek az ellentétére akkor, ha apránként végezzük az átmenetet, mint ha nagy ugrásokkal.

PHAIDROSZ

Így van.

SZÓKRATÉSZ

Annak tehát, aki mást meg akar csalni, anélkül, hogy ő maga csalódnék, pontosan meg kell különböztetnie a dolgok hasonlóságát és különbözőségét.

PHAIDROSZ

Okvetlenül.

SZÓKRATÉSZ

Mármost aki nem ismer minden egyes dolgot a maga valóságában, vajon képes lesz-e a többi dolgon a nem ismert dologhoz való kis és nagy hasonlóságot felismerni?

b PHAIDROSZ

Nem lesz képes.

SZÓKRATÉSZ

Márpedig akik a valóságtól eltérően vélekednek és csalatkoznak, nyilván bizonyos hasonlóságok áldozatai lettek.

PHAIDROSZ

Így szokott lenni.

SZÓKRATÉSZ

Lehet-e tehát valaki szakértő abban, hogy hasonlóságokon át apró lépésekben másokat a valóságtól épp az ellentétéhez vezessen el, vagy önmaga ezt kikerülje, ha nem ismerte fel, hogy valójában micsoda minden egyes dolog?

PHAIDROSZ

Nem lehet.

c SZÓKRATÉSZ

Annak a szónoki művészete tehát, barátom, aki nem ismeri az igazságot, s csak véleményeket kerget, meglehetősen nevetséges és művészietlen.

PHAIDROSZ

Úgy látszik.

XLV. SZÓKRATÉSZ

Van-e kedved hozzá, hogy Lüsziasz beszédében, amely nálad van, valamint az én beszédemben keressünk példákat arra, amit művészinek és művészietlennek mondunk?

PHAIDROSZ

Nagyon is van, hiszen valahogy üresen hangzik minden állításunk, ha nem rendelkezünk megfelelő példákkal.

SZÓKRATÉSZ

Szerencsére két olyan beszéd hangzott el, amely példát szolgáltat rá, hogyan vezeti félre hallgatóit valaki, aki
d ismeri az igazságot, beszédével tréfát űzve. Én bizony, Phaidrosz, e hely isteneit okolom érte; de talán a múzsák fejünk felett zengedező szószólói lehelték belénk ezt az adományt: mert nekem semmi sem jutott a szónoklás művészetéből.

PHAIDROSZ

Legyen, ahogy mondod, csak magyarázd meg szavaidat.

SZÓKRATÉSZ

Nos, olvasd fel Lüsziasz beszédének az elejét.

e PHAIDROSZ

„Tudod, mi járatban vagyok, és – remélem – megértetted, hogy mindkettőnknek hasznára lenne, ha megtörténnék a dolog. Méltányosnak tartom, hogy ne essem el attól, amit kérek, csak azért, mert nem vagyok épp szerelmes beléd. Hiszen a szerelmesek menten megbánják . . ."

SZÓKRATÉSZ

Álljunk meg! Most ugye meg kell mondanunk, hogy mi hibát követ el ez, és mi a művészietlen benne?

263 a PHAIDROSZ

Igen.

XLVI. SZÓKRATÉSZ

Mindenki előtt világos, hogy némely dologban egyetértünk, másokban viszont megoszlik a véleményünk.

PHAIDROSZ

Úgy sejtem, értem, amit mondasz, de fejezd ki világosabban.

SZÓKRATÉSZ

Ha valaki a vas vagy az ezüst nevét kimondja, ugye mindnyájan ugyanazt értjük rajta?

PHAIDROSZ

Természetesen.

SZÓKRATÉSZ

De mi történik, ha az igazságosságról vagy a jóról van szó? Nemde egyikünk ide, másikunk oda sodródik, és meghasonlunk egymással is, önmagunkkal is?

PHAIDROSZ

Bizony így van.

b SZÓKRATÉSZ

Tehát egyes dolgokban egyetértünk, másokban nem.

PHAIDROSZ

Úgy van.

SZÓKRATÉSZ

Mármost melyik esetben lehet bennünket könnyebben rászedni, és hol van a rétorikának nagyobb hatalma?

PHAIDROSZ

Világos, hogy ott, ahol ingadozunk.

SZÓKRATÉSZ

Aki tehát a rétorika művészetét akarja űzni, annak mindenekelőtt módszeresen meg kell különböztetnie ezeket a dolgokat, és el kell lesnie mindkét fajnak valami jellegzetes vonását, hogy mely esetben fog a tömeg szükségképpen ingadozni, s mely esetben nem.

c PHAIDROSZ

Valóban világos fogalma lesz annak, aki ezt ellesi.

SZÓKRATÉSZ

Továbbá minden egyes esetben világosan kell látnia, hogy amiről beszélni akar, melyik fajhoz tartozik.

PHAIDROSZ

Igen.

SZÓKRATÉSZ

Nos, Erósz vajon a vitás vagy a nem vitás fogalmak közé tartozik?

PHAIDROSZ

Bizonyára a vitásak közé; különben mondhattad volna-e róla, amit az imént mondtál, hogy ártalmas mind a szeretőre, mind a kedvesére, és viszont, hogy legnagyobb javaink közé tartozik?

d SZÓKRATÉSZ

Helyesen szólsz; de mondd csak – mert elragadtatott állapotom miatt nem tudok visszaemlékezni –, vajon meghatároztam a szerelmet beszédem elején?

PHAIDROSZ

Mégpedig utolérhetetlenül alaposan.

SZÓKRATÉSZ

Nos hát akkor mennyivel otthonosabbak a szerelem művészetében a nimfák, Akhelóosz leányai, és Pan, Hermész fia, mint Lüsziasz, Kephalosz fia. Vagy talán a levegőbe beszélek, és Lüsziasz is arra késztetett bennünket szerelemről szóló beszéde elején, hogy Erószt épp annak az egy bizonyos létezőnek fogjuk fel, aminek
e ő akarja, és eszerint állította össze és fejezte be egész beszédét? Volnál szíves újra felolvasni a beszéd kezdetét?

PHAIDROSZ

Ha úgy akarod; de amit keresel, az nincs benne.

SZÓKRATÉSZ

Mondd csak, hogy tőle magától halljam.

XLVII. PHAIDROSZ

„Tudod, mi járatban vagyok, és – remélem – megértetted, hogy mindkettőnknek hasznára lenne, ha megtörténnék a dolog. Méltányosnak tartom, hogy ne essem el
264 a attól, amit kérek, csak azért, mert nem vagyok épp szerelmes beléd. Hiszen a szerelmesek menten megbánják, ami jót tettek, ha vágyuk megszűnt . . ."

SZÓKRATÉSZ

Bizony, úgy látszik, távolról sem azt teszi, amit keresünk, hiszen nem is az elején, hanem a végén kezdi, mintegy hátulról akarva átúszni a beszédet, és azzal kezdi, amit már lehiggadva mondhat egy szerető a kedvesének. Vagy nincs igazam, Phaidrosz, te drága fő?

b PHAIDROSZ

Bizony az már a dolog vége, amiről ő beszél.

SZÓKRATÉSZ

De mit szólsz a többihez? Nem úgy tűnik-e fel, mintha csak úgy össze volnának dobálva a beszéd darabjai? Vagy talán az az érzésed, hogy ami a második helyen áll, szükségképpen került a második helyre, vagy bármi mással így van ez, amit csak mond? Nekem legalábbis, mint valami tudatlan embernek, úgy tűnt fel, hogy az író nemes önbizalommal egyszerűen kimondta, ami épp eszébe jutott. Vagy talán felfedeztél benne valami írásművészeti törvényszerűséget, amely szerint így sorjában egymás mellé rakta az egyes részeket?

PHAIDROSZ

Szép tőled, ha azt gondolod, hogy képes vagyok olyan
c pontosan átlátni az ő szándékait!

SZÓKRATÉSZ

De azt hiszem, azt te is aláírod, hogy minden beszédnek olyan felépítésűnek kell lennie, mint egy élőlénynek, amelynek összeillő testalkata van, úgyhogy nem hiányzik se feje, se lába, hanem törzse van és végtagjai, amelyek egymáshoz és az egészhez illenek.

PHAIDROSZ

Hogyne!

SZÓKRATÉSZ

Vizsgáld meg hát barátod beszédét, hogy ilyen szerkezetű-e vagy nem; azt fogod találni, hogy miben sem különbözik attól a felirattól, amely némelyek szerint a phrügiai Midasz sírján olvasható.

d PHAIDROSZ

Milyen az, és mi a sajátossága?

SZÓKRATÉSZ

A következőképpen hangzik:

Bronzból formált szűz, Midász sírjára ledőltem,
addig, amíg víz csordul s fák növekednek az égig,
itt maradok, könnyel siratott síron heveredvén,
*minden utasnak szólok: Midász nyugszik e földben.**

e Azt nyilván könnyen észreveszed, hogy mindegy: valamely sorát elsőnek vagy utolsónak olvassuk-e.

PHAIDROSZ

Gúnyt űzöl beszédünkből, Szókratész.

XLVIII. Szókratész

Hagyjuk ezt a beszédet, hogy ne bánkódj; pedig szemmel láthatóan számos példát tartalmaz, amit haszonnal tekintetbe vehetne az ember, elrettentésül. Térjünk hát át a többi beszédre. Mert volt bennük valami, amit – úgy hiszem – helyénvaló szemügyre venniük azoknak, akik éppen beszédekről akarnak elmélkedni.

265 a Phaidrosz

Mire célzol?

Szókratész

Arra, hogy ellentétesek voltak: az egyik azt állította, hogy a szerelmessel, a másik pedig, hogy a nem szerelmessel kell odaadónak lenni.

Phaidrosz

Mégpedig nagyon férfiasan szóltak.

Szókratész

Reméltem, hogy megmondod az igazat: hogy őrjöngve. Ez az éppen, ahová el akartam jutni. Azt mondtuk, hogy a szerelem valami őrjöngés. Igaz?

Phaidrosz

Igaz.

Szókratész

Az őrjöngésnek pedig két faja van: az egyik emberi betegségből ered, a másik isteni kiragadtatás a megszokott dolgok köréből.

Phaidrosz

b Teljesen így van.

SZÓKRATÉSZ

Az isteni őrületnek négy istenhez tartozó négy faját különböztetjük meg: a jós ihletét Apollónnak tulajdonítjuk, az avatópapét Dionüszosznak, a költői ihletet a múzsáknak; a negyedikről, Aphrodité és Erósz szerelmi elragadtatásáról pedig azt mondtuk, hogy ez a legkülönb, és – képekben írva le a szerelem lelkiállapotát, talán el is találva olykor az igazságot, de könnyen tévútra is jutva – egyszerre csak összetákoltunk egy nem
c egészen hitelt érdemlő beszédet, s így játszva, mitikus himnuszban ünnepeltük mértékkel és áhítattal urunkat, Erószt, szép ifjak oltalmazóját.

PHAIDROSZ

Én is nem kis gyönyörűséggel hallgattam.

XLIX. SZÓKRATÉSZ

Ezt értsük meg belőle, hogy hogyan tudott a beszéd gáncsból a dicséretre átváltani.

PHAIDROSZ

Hogy érted ezt?

SZÓKRATÉSZ

Nekem az egész valójában játéknak tűnik . . . De minthogy véletlenül a gondolkodás két formája fordult elő beszédeimben, nem volna hálátlan feladat, ha jelentőségüket szakértelemmel tudná felfogni valaki.

d PHAIDROSZ

Mi az a két forma?

SZÓKRATÉSZ

Az egyik abban áll, hogy a sokfelé szétszórt dolgokat

együtt látva, egy fogalomba foglaljuk, s így minden egyes fogalmat meghatározva világossá tegyük, amit éppen fejtegetni akarunk. Mint most is Erószról – már akár jól, akár rosszul – azután szóltunk, hogy meghatároztuk: mi ő. Mindenesetre ennek köszönhette beszédünk, hogy világosan és önmagával összhangban maradva tudott szólni.

PHAIDROSZ

És a másik formán mit értesz, Szókratész?

e SZÓKRATÉSZ

Azt, hogy a fogalmat ismét fajokra tudjuk tagolni, a természetes ízületek szerint, s nem igyekszünk széttörni egyik tagot sem, holmi rossz szakács módjára, hanem, mint előbbi két beszédem a szellem józan ész híján lévő állapotát egy fogalomnak fogta fel – de amint testünknek
266 a is, noha egy, természettől két fele van, melyeknek tagjai egynevűek, csak az egyiknek jobb, a másiknak bal a neve –, ez a két beszéd is, bár az őrültséget egy fogalomnak vette, az egyik a balra eső részét tagolta, s nem hagyott fel a tagolással, míg csak meg nem találta az úgynevezett balgatag szerelmet, s ezt teljes joggal ócsárolta, a másik beszéd viszont az őrültség jobbik feléhez vezetve el bennünket, ott is megtalálta a szerelmet, mely egynevű
b ugyan amazzal, de isteni; ezt aztán elénk tárta és magasztalta mint legnagyobb javaink forrását.

PHAIDROSZ

Színigazat mondasz.

L. SZÓKRATÉSZ

Az ilyen egybefoglalásoknak és felosztásoknak magam is kedvelője vagyok, hogy értelmesen tudjak gondolkod-

ni és beszélni; és ha másvalakit gondolok képesnek arra, hogy meglássa azt, ami a természettől egy és sok, el nem engedem, hanem mint egy istennek, a nyomdokain ha-
c laladok. S azokat, akik képesek erre az eljárásra – isten tudja, hogy helyesen-e vagy sem –, mindenesetre ma is dialektikusoknak nevezem. Hát azokat, akik manapság tőled és Lüsziasztól tanulnak, mondd, minek kell nevezni? Vagy ők volnának a szónoki művészet képviselői, amelyet alkalmazva Thraszümakhosz és mások olyan ügyesek lettek maguk is a szónoklásban, és másokat is azzá tesznek, akik aztán ajándékokkal halmozzák el őket mint valami királyokat?

PHAIDROSZ

Valóban királyi férfiak is ők; ahhoz azonban nem értenek, amiről te kérdezősködsz. Ezt az eljárást szerintem helyesen nevezted dialektikának, ellenben a rétorika lényege – úgy látom – eddig még kisiklott a kezünk közül.

d SZÓKRATÉSZ

Hogyan gondolod? Ugyan szép dolog lehet, amihez, noha híjával van minden dialektikának, mégis szakértelem kell. De azért semmi esetre sem szabad megvetnünk, hanem meg kell mondanunk, mi az, ami a rétorikából a dialektika elkülönítése után megmarad.

PHAIDROSZ

Sok minden, Szókratész; mindaz, ami a rétorikai kézikönyvekben meg van írva.

LI. SZÓKRATÉSZ

Jó, hogy figyelmeztettél! Tehát először is bevezetést kell

mondani a beszéd kezdetén; ugye ilyesmit értesz a művészet finomságain?

PHAIDROSZ

Igen.

e SZÓKRATÉSZ

Másodszor jön az elbeszélés a mellette szóló tanúbizonyságokkal, harmadszor a bizonyítékok, negyedszer a valószínű érvek; sőt első- és másodrendű bizonyításról is beszél – azt hiszem – a szónoklásnak az a kitűnő bizánci ezermestere.

PHAIDROSZ

A derék Theodóroszról beszélsz?

267 a SZÓKRATÉSZ

Hát kiről másról? S ő azt is mondja, hogy cáfolatot és mellékcáfolatot is kell alkalmazni a vád- és a védőbeszédben egyaránt. De miért ne vezetnénk a közönség elé a szép paroszi Euénoszt, aki a rejtett célzást és a mellesleg beszőtt dicséretet feltalálta? Azt mondják, hogy ő szólt a csakúgymellesleg-elhelyezett ócsárlásról is, mégpedig versben, az emlékezet támogatására, hiszen bölcs férfiú.

De nyugodni hagynánk Teisziaszt és Gorgiaszt, akik belátták, hogy többre kell becsülni a valószínűt az igaznál, s akik a szó hatalma által a kicsit nagynak, a nagyot
b meg kicsinek tüntetik fel, az újat archaizálva, a régit modernizálva adják elő; s kitalálták, hogyan lehet bármely tárgyról kurtán avagy végtelenül hosszadalmasan beszélni? De mikor egyszer Prodikosz ezt meghallotta tőlem, elnevette magát, és azt mondta, hogy egyedül ő fedezte fel annak a művészetét, hogy milyen beszédekre

van szükség: mégpedig se nem hosszú, se nem rövid, hanem a tárgyhoz mért beszédre van szükség.

PHAIDROSZ

Igen bölcsen mondta Prodikosz.

SZÓKRATÉSZ

S Hippiaszt ne említenénk? Hiszen ez az éliszi idegen is bizonyára Prodikosz pártjára állna.

PHAIDROSZ

Miért is ne?

SZÓKRATÉSZ

S hogyan szóljunk Pólosz rétorikai múzeumáról, aki
c feltalálta a kettős kifejezést, az elmés mondások alkalmazását, a képes beszédet, a kifejezésekben a költői ékesszólást Likümniosz módjára, aki ezt ajándékba adta neki.

PHAIDROSZ

E műfogások némelyike nem prótagoraszi eredetű?

SZÓKRATÉSZ

Igen, a kifejezés szabatossága és sok más szép dolog. De az öregség és a szegénység miatt siralmasan panaszkodó, elnyújtott beszédek művészetében a khalkédóni Thraszümakhosz ereje volt a győztes; félelmetes volt abban
d is, hogy a tömeget felingerelje, és viszont a felingerelt embereket szava varázsával lecsillapítsa, mint maga mondta; felülmúlhatatlan abban is, hogy rágalmazzon és hogy el is oszlassa a rágalmakat. Ami pedig a beszéd befejezését illeti, erről, úgy látszik, mindnyájan egy véleményen vannak, csakhogy egyesek összefoglalásnak, mások pedig másképpen nevezik.

PHAIDROSZ

Arra célzol, hogy a beszéd végén röviden emlékeztessük hallgatóinkat előadásunk főbb pontjaira?

SZÓKRATÉSZ

Erre gondolok; s talán még van mondanivalód a beszéd művészetéről.

268 a PHAIDROSZ

Csak kevés és szóra sem érdemes.

SZÓKRATÉSZ

Hagyjuk hát az apró részleteket; inkább azt vegyük élesen szemügyre: ugyan milyen jelentősége van a felsoroltaknak a művészet szempontjából?

PHAIDROSZ

Hatalmas jelentősége, Szókratész, különösen a nép tanácskozásain.

SZÓKRATÉSZ

Ott csakugyan megvan a jelentősége; de te, rajongó, nézd csak, vajon nem tűnik-e fel előtted is lazának az ő szövetségük, akárcsak előttem!

PHAIDROSZ

Nézzük!

LII. SZÓKRATÉSZ

Mondd csak, ha valaki elmenne barátodhoz, Erüximakhoszhoz vagy apjához, Akumenoszhoz, és így szólna:
b „Ismerek olyan szereket, amelyekkel ha akarom, felmelegítem vagy lehűtöm a testet, ha pedig jónak látom, hánytatom vagy meghajtom, és sok más ilyet; ily tudás-

sal méltán tartom magamat orvosnak, és igénylem, hogy mást is azzá tegyek, akivel csak ezt a tudományomat közlöm"; mit gondolsz, mit szólnának ennek hallatára?

PHAIDROSZ

Mi egyebet, mint hogy megkérdeznék, vajon ezenkívül tudja-e azt is, hogy kikkel szemben és mikor kell ezeket a szereket alkalmazni, és milyen adagolásban?

SZÓKRATÉSZ

S ha azt felelné, hogy ezt bizony nem tudja, de úgy véli,
c hogy aki az előbbieket megtanulja tőle, magától is fogja már tudni a többit?

PHAIDROSZ

Erre azt mondanák: bolond ember ez, aki orvosnak képzeli magát, mert valami könyvből olvasott erről, vagy gyógyszerek kerültek a kezébe, különben pedig mit sem ért az orvostudományhoz.

SZÓKRATÉSZ

Hát ha valaki Szophoklészhoz és Euripidészhez menne el, és elmondaná, hogy ő kis dolgokról hosszú beszédeket tud gyártani, nagy dolgokról viszont igen rövideket; ha meg akar: megindítókat, vagy ellenkezőleg, félelmetese-
d ket és fenyegetőket, s minden effélét; s ezek tanításával úgy véli, hogy másokba is átplántálja a tragédiaírás művészetét?

PHAIDROSZ

Bizonyára ezek is kinevetnék, Szókratész, ha valaki nem látná be, hogy a tragédia éppen az ilyen részek összeillesztése úgy, hogy egymással és az egésszel szervesen összefüggjenek.

SZÓKRATÉSZ

De bizonyára nem nyersen szidalmaznák, hanem úgy tennének, mint egy zenész, aki ha találkozna egy olyan emberrel, aki azt képzelné magáról, hogy zeneértő, mert
e véletlenül tudja, hogyan lehet egy húrt magasra vagy mélyre hangolni, nem gorombán szólna rá: „Nyomorult, nem vagy eszednél", hanem mint a múzsák embere, szelídebben: „Barátom, ezeket is kell ugyan tudnia annak, aki zeneértő akar lenni, de ha valaki a te képességeddel rendelkezik, attól még megeshet, hogy egy cseppet sem ért a zeneelmélethez; mert tudod ugyan a zeneelmélethez szükséges előismereteket, de nem a zeneelméletet."

PHAIDROSZ

Nagyon helyes felelet lenne.

269 a SZÓKRATÉSZ

Bizonyára Szophoklész is azt mondaná annak, aki bemutatkozna nekik, hogy a tragédiaírás előfeltételeit ismeri, de nem a tragédiaírás művészetét; valamint Akumenosz, hogy az orvostudomány előfeltételeit, de nem az orvostudományt.

PHAIDROSZ

Nyilván ezt mondanák.

LIII. SZÓKRATÉSZ

Nos, az édes szavú Adrasztoszról vagy Periklészről vajon szabad-e azt gondolnunk, hogy ha hallanának azokról a gyönyörű mesterfogásokról, amelyeken végigmentünk: a brakhülogiáról,* a képes beszédről s a többiről,
b melyeket még alaposan meg kell vizsgálnunk – vajon ők, akárcsak te meg én, keményen és parasztosan valami

neveletlen kifejezést használnának azokkal szemben, akik mindezt a rétorika művészete gyanánt tanítják és foglalják írásba, s nem inkább mint nálunk bölcsebb emberek még minket is korholnának: „Phaidrosz és Szókratész, nem szabad neheztelni, hanem meg kell bocsátani, ha némelyek, mert nem értenek a dialektikához, képtelenek meghatározni, hogy mi is a rétorika, és ebből a fogyatékosságukból kifolyólag azt gondolják, hogy a hozzá szükséges előismereteket elsajátítva magát a rétorikát kerítették hatalmukba, és ezeket az előismereteket tanítva másoknak, úgy vélik, hogy tökéletesen megtanították a rétorikát, s hogy aztán mindezt meggyőzően alkalmazzák, és szerves egészet alkossanak belőle, az már kis dolog szerintük, azt már maguktól kell a tanítványoknak elsajátítaniuk a szónoki gyakorlat közben."

PHAIDROSZ

Bizony, Szókratész, valami ilyesmi az a művészet, amit ezek a férfiak rétorika címen tanítanak szóban és írásban; úgy látom, igazat mondtál. De hogyan és honnan képes megszerezni az ember az igazi rétorikának és meggyőzésnek a művészetét?

SZÓKRATÉSZ

A képességgel, Phaidrosz, hogy tökéletes mester légy, valószínűleg, sőt talán szükségképpen úgy áll a helyzet, mint egyéb téren is. Ha megvan a természetes tehetséged rá, hogy szónok légy, jelentős szónok leszel, ha szerzel hozzá még tudást és gyakorlatot; ha ezek valamelyike hiányzik, annyiban tökéletlen leszel. Amennyi pedig művészet a dologból, annak megszerzésére nem az látszik a helyes útnak, amelyen Lüsziasz és Thraszümakhosz haladnak.

PHAIDROSZ

De hát melyik a helyes út?

e SZÓKRATÉSZ

Úgy látszik, barátom, hogy Periklész joggal lett a legtökéletesebb az összes szónok között.

PHAIDROSZ

Miért?

LIV. SZÓKRATÉSZ

Minden nagy művészet rászorul a természetes finom
270 a okoskodásra és az égi jelenségekről való elmélkedésre; az emelkedettség és tökéletesség innen származhat. Ezt szerezte meg Periklész is a tehetségéhez; mert rátalálva Anaxagoraszra, aki ilyenekkel foglalkozott, megtelt az égi jelenségekkel kapcsolatos gondolatokkal, és így az ész és az esztelenség természetéhez eljutva – amiről különösen sokat beszélt Anaxagorasz – innen merítette azt, ami továbbfejlesztette szónoki művészetét.

PHAIDROSZ

Hogy érted ezt?

b SZÓKRATÉSZ

Bizonyos értelemben ugyanaz a jellege az orvostudománynak, mint a rétorikának.

PHAIDROSZ

Hogyan?

SZÓKRATÉSZ

Mindkettőben a természetet kell taglalni: a test természetét az egyikben, a lélekét a másikban – ha nem pusz-

tán tapasztalat és gyakorlati ügyesség alapján, hanem belátással és szakértelemmel akarsz az egyik esetben orvosságot és táplálékot adagolva, egészséget és erőt nyújtani, a másik esetben pedig helyes beszéd és viselkedés által erényt és olyan meggyőződést beoltani, amilyent kívánsz.

PHAIDROSZ

Valószínűleg így van, Szókratész.

c SZÓKRATÉSZ

Mármost gondolod-e, hogy a lélek természetét érdemlegesen meg lehet ismerni a mindenség természetének ismerete nélkül?

PHAIDROSZ

Ha az Aszklépiadák közül való Hippokratésznak hinni lehet, a test természetéről sem tudunk e módszer nélkül érdemleges ismeretet szerezni.

SZÓKRATÉSZ

Bizony jól mondja, barátom. De Hippokratész mellett az észt is meg kell kérdeznünk és megvizsgálnunk, vajon egyetért-e ezzel.

PHAIDROSZ

Helyes.

LV. SZÓKRATÉSZ

Vizsgáld meg hát, mit mond Hippokratész és a tiszta ész a természetet illetően. Nemde így kell vizsgálódni bár-
d mely dolognak a természetéről: először is, egyszerű vagy összetett-e az, aminek dolgában magunk is szakértők akarunk lenni és képesek rá, hogy mást is azzá tegyünk;

továbbá, ha egyszerű, a képességét kell vizsgálnunk: mire milyen hatást tud gyakorolni, vagy mitől milyen hatást tud elszenvedni; ha pedig összetett jelenségről van szó, alkatrészeit kell felsorolnunk, s aztán, amit az egyszerű jelenségnél, azt kell mindegyik alkotórésznél szemügyre vennünk: természeténél fogva mire milyen hatást tud gyakorolni, vagy mitől milyen hatást tud elszenvedni?

PHAIDROSZ

Úgy látszik, így kell vizsgálódni.

SZÓKRATÉSZ

Az olyan eljárás tehát, amely nincs tekintettel ezekre,
e vak ember botorkálásához hasonlítana; márpedig nem szabad vakhoz vagy sükethez hasonlítanunk azt, aki szakértelemmel foglalkozik valamivel; eszerint világos, hogy ha az ember valakit szakértelemmel tanít szónoklásra, pontosan kifejti előtte a természetét és lényegét annak, amihez a beszédeket intézni fogja; ez a valami pedig – a lélek.

PHAIDROSZ

Természetesen.

271 a SZÓKRATÉSZ

Törekvése, ugye, teljesen erre irányul, hiszen ebben próbál meggyőzést kelteni?

PHAIDROSZ

Igen.

SZÓKRATÉSZ

Tehát világos, hogy Thraszümakhosz és mindazok, akik

komolyan közölni akarják a rétorika művészetét, először teljes pontossággal le fogják írni és szemléltetni a lelket: hogy a természettől egy-e és egynemű, vagy pedig a test alkatának megfelelően különböző tagokból áll; mert ezt értjük természetének kifejtésén.

PHAIDROSZ

Teljesen így van.

SZÓKRATÉSZ

Másodszor, hogy a lélek – természeténél fogva – mire milyen hatást tud gyakorolni, vagy mitől milyen hatást tud elszenvedni.

PHAIDROSZ

Így van.

b SZÓKRATÉSZ

Harmadszor, osztályozva a beszédek és a lélek fajait és ezeknek a sajátosságait, végigmegy az okokon, egymáshoz illesztve a beszéd és a lélek minden fajját, megmagyarázza, hogy mi az oka annak, hogy egy bizonyos fajta lélekre bizonyos fajta beszédek szükségképpen meggyőzően hatnak, a másikra ellenben nem.

PHAIDROSZ

Legalábbis jó volna, ha így járnának el.

SZÓKRATÉSZ

Márpedig, barátom, ha nem így járnak el, sohasem
c fognak szakértelemmel sem beszélni, sem írni, sem erről, sem bármi másról; akik azonban jelenleg írnak rétorikai tankönyveket – akikről hallottál –, nagy kópék ám, és eltitkolják, amit a lélekről nagyon jól tudnak, amíg

tehát nem fognak a mondott módon beszélni és írni, ne higgyük el nekik, hogy szakértelemmel írnak.

PHAIDROSZ

Mi volna hát a helyes mód?

SZÓKRATÉSZ

Szóról szóra elmondani nem volna könnyű; mégis el akarom mondani, hogyan kell írni, ha a lehetőség szerint művészi akar lenni írásunk.

PHAIDROSZ

Mondd hát!

LVI. SZÓKRATÉSZ

Minthogy a szó hatalma: lélekvezetés, ezért a jövendő
d szónoknak tudnia kell, hányfajta lélek van. Mármost ennyi- meg ennyifajta van, és azok ilyenek meg ilyenek; ennek folytán az emberek is ilyenek meg ilyenek; s ha ezeket így megkülönböztettük, meg kell állapítani, hogy a beszédeknek viszont ennyi meg ennyi, ilyen meg ilyen fajuk van. Most már bizonyos emberek bizonyos beszédekkel bizonyos okokból egyes dolgokra könnyen rávehetők, másfajta emberek viszont bizonyos okokból ugyanerre nehezen vehetők rá; s ha ezeket kellően megértette, a gyakorlati életben kell megszemlélni őket, s
e éles érzékekkel kell utánuk járnia, mert különben mit sem ér számára, amit mesterétől hallott.

Mikor aztán meg tudja már mondani, hogy milyen embert milyen beszéddel lehet meggyőzni, és alkalomadtán képes fel is ismerni és magának kifejteni, hogy
272 a íme: ez az ember és ez a jellem, amelyről akkor a tanítás szólt, most a valóságban előttünk áll, vele a következő beszédeket a következőképpen kell elővenni, hogy erre

a bizonyos dologra rábeszéljük – ha mindezt már tudja, azonkívül van már érzéke a kellő pillanat iránt is, hogy mikor kell beszélnie és mikor hallgatnia, mikor kell brakhülogiát, szánalomkeltést, túlzást s más szónoki alakzatokat alkalmaznia, ha tehát ismeri már az alkalmas és alkalmatlan időpontot mindezekre: akkor szerzett igazi és tökéletes szónoki művészetet, előbb azonban nem; aki pedig, noha ezek közül a kellékek közül egynek
b is hijával van, mégis beszél vagy tanít, vagy ír, sőt azt állítja, hogy művészien teszi: azzal szemben igaza lesz annak, aki nem hisz neki. „Nos hát – fogja talán kérdezni egy író –, Szókratész és Phaidrosz, csakugyan ez a véleményetek? Vagy pedig azt is el kell fogadni, ha másképpen fejtitek ki a szónoklás művészetét?"

PHAIDROSZ

Lehetetlen másféle felfogással megelégednünk, Szókratész, ámbár nem kis feladat, amit kívánsz.

SZÓKRATÉSZ

Igazad van. Éppen ezért minden érvet jól meghányvavetve meg kell vizsgálnunk, hogy a cél felé nem akad-e
c könnyebb és rövidebb út, hogy ne válasszuk könnyelműen a hosszú, rögös utat, mikor rövid, sima ösvényen is haladhatunk. Ha tehát tudsz valami segédeszközt, amit Lüsziasztól vagy másvalakitől hallottál, próbáld meg emlékezetből elmondani.

PHAIDROSZ

Próba kedvéért éppen tudnék, csak ebben a pillanatban nem jut semmi eszembe.

SZÓKRATÉSZ

Megengeded, hogy akkor én mondjak el egy kis elmélkedést, amelyet a szónoklás virtuózaitól hallottam?

PHAIDROSZ

Hogyne engedném meg?

SZÓKRATÉSZ

Hiszen azt mondják, Phaidrosz, hogy igazságos dolog, hogy a farkas ügyét is védje valaki.

d PHAIDROSZ

Hát te is cselekedj ekképp.

LVII. SZÓKRATÉSZ

Azt mondják tehát, hogy nem kell olyan nagy dolgot csinálni az egészből, s nem kell körülményesen magas dolgokra visszavezetni. Hiszen – mint már fejtegetésünk elején mondtuk – egyáltalán semmi szükség sincs rá, hogy a jövendő nagy szónoknak csak sejtelme is legyen az igazságról, akár az igazságos és jó dolgokra, akár az emberekre vonatkozóan, akik természetük vagy
e nevelésük folytán ilyenek. Hiszen a törvényszékeken egyáltalán senki sem törődik ezekben a kérdésekben az igazsággal, hanem csak azzal, hogy mi talál hitelre: ez pedig az, ami valószínű; erre kell hát ügyelnie annak, aki mesterien akar beszélni. Sokszor nem is a tényállást kell előadnia, ha az nem valószínű, hanem – mind a vád-, mind a védőbeszédben – azt, ami valószínű; mindenesetre a valószínűséget kell keresnie a szónoknak, még
273 a akkor is, ha sokszor búcsút mond az igazságnak; ha mindvégig ehhez ragaszkodik beszédében, akkor birtokában lesz a teljes művészetnek.

PHAIDROSZ

Valóban azokon a kérdéseken haladtál végig, Szókratész, amelyeket azok szoktak elmondani, akik a szónoklás virtuózainak adják ki magukat. Eszembe jutott, hogy

előzőleg röviden már érintettük ezt; s bizony mindezt meglehetősen nagy dolognak tartják a rétorok.

SZÓKRATÉSZ

De hiszen te alaposan áttanulmányoztad Teisziaszt: mondja meg hát nekünk Teisziasz azt is, hogy azt érti-e
b valószínűn, ami a tömegnek úgy tűnik fel.

PHAIDROSZ

Mi mást?

SZÓKRATÉSZ

Ő találta ki és írta meg a következő szakszerű példát: ha egy gyenge, de bátor ember elver egy izmosat, de gyávát, sőt elveszi tőle a köpenyét vagy valami más tárgyat, és törvényszék elé idézik, ott egyiknek sem szabad az igazat megmondania, hanem a gyávának azt kell állítania, hogy a bátor nem egyedül verte el; emennek meg
c azt kell bizonyítania, hogy csak ketten voltak, s azzal a kifogással kell élnie: „Hogyan emeltem volna kezet én, gyenge ember egy ilyen erősre?" Az pedig nem fogja felhozni gyávaságát, hanem valami mást próbál kitalálni, amivel esetleg alkalmat ad ellenfelének a cáfolatra. És más ügyekben is ilyenformán kell szakszerűen eljárni. Igaz, Phaidrosz?

PHAIDROSZ

Igaz.

SZÓKRATÉSZ

Hej, de titokzatos művészetet talált ki ez a Teisziasz, vagy bárki legyen és bármi névnek örvendezzen. De, barátom, elmondjuk-e ennek az embernek, vagy ne . . .

d PHAIDROSZ
Mit?

LVIII. SZÓKRATÉSZ
Azt, hogy: Teisziasz, mi már régen, még mielőtt te idejöttél, megállapítottuk, hogy a valószínű éppen az igazhoz való hasonlósága miatt talál hitelre a tömeg előtt; ami pedig a hasonlóságokat illeti, épp az imént tárgyaltuk meg, hogy az, aki az igazságot ismeri, mindenütt képes a hasonlóságot fellelni. Úgyhogy ha valami mást tudsz mondani a szónoklás művészetéről, szívesen meghallgatjuk; ha azonban nem, megmaradunk mostani fejtegetéseink mellett, hogy ha az ember nem
e tudja hallgatóinak jellemét megkülönböztetni és magának számot adni róla, továbbá nem tudja a dolgokat egyrészt fajok szerint felosztani, másrészt egy magasabb nem egységébe összefoglalni, sohasem lesz művészi szónok, már amennyire embernek ez lehetséges.

Ezeket a képességeket azonban nem lehet megszerezni sok fáradozás nélkül, amit azonban józan belátású ember nem azért vállal magára, hogy az emberek számára beszéljen és cselekedjen, hanem azért, hogy mindenben – tehetségéhez képest – azt mondja és cselekedje, ami az isteneknek kedves. Mert, Teisziasz – mondják a nálunk bölcsebbek –, okos embernek nem azzal kell
274 a törődnie, hogy szolgatársai kedvére tegyen – legfeljebb mellékesen –, hanem hogy urainak kedvére, akik jók, és jóktól származnak. Úgyhogy ne csodálkozz, ha hosszú a kerülő út: mert nagy dolgok kedvéért kell a kerülőt megtennünk, nem azért, amire te gondolsz. Ezt a célt is egyébként (az emberek meggyőzését), ha valaki erre törekszik, ezen az úton lehet, mint gondolatmenetünk mutatja, a legszebben elérni.

PHAIDROSZ

Nagyon szépen kifejtetted mindezt, Szókratész, csak legyen is képes valaki eleget tenni neki.

b SZÓKRATÉSZ

De szép dolog már vállalkozni is szép dolgokra és vállalni mindazt, ami azzal együtt jár.

PHAIDROSZ

Nagyon szép.

SZÓKRATÉSZ

A szónoklás művészi és művészietlen módjáról most már eleget beszéltünk.

PHAIDROSZ

Valóban.

SZÓKRATÉSZ

Még csak az van hátra, hogy az írás helyénvaló és helytelen módjáról szóljunk: milyen körülmények között helyes és nem helyes az írás használata. Igaz?

PHAIDROSZ

Igaz.

c LIX. SZÓKRATÉSZ

Tudod-e, hogy ami a beszédet illeti, hogyan tehetsz legjobban az isten kedvére e művészet gyakorlásában is és tanításában is?

PHAIDROSZ

Én bizony nem tudom; hát te?

SZÓKRATÉSZ

Én is csak egy ősi hagyományt tudok elbeszélni; hogy igaz-e, ők tudják. De hiszen, ha az igazságot magunk megtalálhatnánk, törődnénk-e még az emberi véleményekkel?

PHAIDROSZ

Nevetséges kérdés; de mondd el, amit hallottál.

SZÓKRATÉSZ

Azt hallottam tehát, hogy az egyiptomi Naukratisz körül az ottani ősi istenek között volt egy, akinek az íbisz
d a szent madara: az istennek magának Theuth a neve. Ő találta fel a számot, a számolást, a mértant és asztronómiát, továbbá az ostáblát és kockajátékokat, végül az írást is. Egész Egyiptom királya akkor Thamus volt, a felső vidék nagy városa táján, amelyet a görögök az egyiptomi Thébainak neveznek, az istent pedig Ammónnak hívják. Eljövén hozzá Theuth, bemutatta a művészeteit, és azt mondta, hogy a többi egyiptomival is közölni kellene őket. A király pedig kérdezte, hogy melyiknek mi haszna van; s mikor elsorolta, aszerint, hogy egyetértett-e vele vagy pedig nem, az egyiket hely-
e telenítette, a másikat megdicsérte. Azt mondják, Thamusz sok mindent kifejtett mindkét irányban Theuthnak művészetéről, ezeken hosszú volna végigmenni; mikor pedig az íráshoz érkeztek, így szólt Theuth: „Ez a tudomány, király, bölcsebbé és tartósabb emlékezetűvé teszi az egyiptomiakat; mert az emlékezet és a tudomány varázseszközét találtam itt fel." Az pedig így válaszolt: „Ó, te ezermester Theuth, az egyik abban kiváló, hogy feltalálta a művészeteket, a másik viszont meg
275 a tudja ítélni, mennyiben járnak kárral és haszonnal azok számára, akik majd használják őket. Így most te is, mint

az írás atyja, jóindulatból épp az ellenkezőjét mondtad, mint ami a valódi hatása. Mert éppen feledést fog oltani azok lelkébe, akik megtanulják, mert nem gyakorolják emlékezőtehetségüket – az írásban bizakodva ugyanis kívülről, idegen jelek segítségével, nem pedig belülről, a maguk erejéből fognak visszaemlékezni. Tehát nem az emlékezetnek, hanem az emlékeztetésnek a varázsszerét találtad fel. S a tudásnak is csak a látszatát, nem pedig
b valóságát nyújtod tanítványaidnak, mert sok mindenről hallva igazi tanítás nélkül azt hiszik majd, hogy sokat tudnak, pedig a valóságban általában tudatlanok és nehéz felfogásúak, hiszen bölcsek helyett látszólagos bölcsek lettek."

PHAIDROSZ

Szókratész, könnyen kitalálsz te egyiptomi vagy bármilyen földről való történeteket.

SZÓKRATÉSZ

Barátom, azok a régiek ott a dódónai Zeusz-szentélyben azt hirdették, hogy egy tölgy hangjai voltak az első jósigék. Mert az akkori embereknek – nem lévén olyan bölcsek, mint ti, fiatalok – elég volt naivságukban tölgy-
c re és sziklára hallgatni, ha igazat szóltak; neked pedig bizonyára fontos, hogy ki az, aki beszél, és hová való. Mert nemcsak arra nézel, így van-e vagy másképp.

PHAIDROSZ

Jól tetted, hogy rám pirítottál. S úgy látom, az írással valóban úgy áll a dolog, ahogy a thébai mondta.

LX. SZÓKRATÉSZ

Aki tehát azt hiszi, hogy művészetét írásban hátrahagyhatja, nemkülönben az, aki átveszi, abban a hiszemben,

hogy az írás alapján világos és szilárd lesz a tudása, együgyűséggel van telítve, és tényleg nem ismeri Ammón jóslatát, ha azt hiszi, hogy nagyobb jelentősége van
d az írásnak, mint az, hogy emlékeztesse azt, aki már úgyis tudta, arra, amiről az írás szól.

PHAIDROSZ

Nagyon helyesen mondod.

SZÓKRATÉSZ

Mert van valami különös és megdöbbentő az írásban, Phaidrosz, ami valójában a festészetre emlékeztet. Ennek az alkotásai is úgy állnak előttünk, mintha élőlények volnának, de ha kérdezel tőlük valamit, méltóságteljesen hallgatnak. Ugyanígy a leírt szavak: azt gondolnád, értelmes lényekként beszélnek, de ha megkérdezed vala-
e melyik szavukat, hogy jobban megértsd: egy és ugyanaz mindig, amit jelezni tudnak.

Továbbá: ha egyszer le van írva, minden szöveg megfordul mindenütt: eljut a műértőkhöz éppúgy, mint azokhoz, akiknek semmi közük hozzá, és nem tudja megmondani, kikhez kellene eljutnia és kikhez nem. Ha pedig figyelembe se veszik, vagy igazságtalanul ócsárolják, atyja segítségére volna szüksége, mert maga sem védekezni, sem magán segíteni nem tud.

PHAIDROSZ

Ezt is nagyon helyesen mondtad.

276 a SZÓKRATÉSZ

Nos, vegyünk-e egy másfajta beszédet szemügyre, mely édestestvére ennek: mi módon jön létre, és már természeténél fogva mennyivel különb és hatásosabb ennél?

PHAIDROSZ

Mi az és hogyan jön létre?

SZÓKRATÉSZ

Öntudattal íródik ez be a tanuló lelkébe, tud is magán segíteni, s ért hozzá, kikhez kell szólnia és kik előtt kell hallgatnia.

PHAIDROSZ

A hozzáértő ember eleven és lelkes szaváról beszélsz, aminek az írott szó – joggal mondhatni – csak árnyképe?

LXI. SZÓKRATÉSZ

Úgy van. S most ezt mondd meg: értelmes földműves,
b aki törődik a vetéssel, és azt akarja, hogy jó termés legyen, vajon nyáron Adónisz kertjeiben szánt-vet-e nagy komolyan, és örvendezik, amikor látja, hogy milyen szép lesz nyolc nap alatt, vagy pedig ezt legfeljebb játékból és az ünnep kedvéért teszi, ha éppen megteszi; amire ellenben komolyan gondja van, azt a földművelés szabályai szerint a megfelelő talajba veti, és örül, ha a nyolcadik hónapban egészen kifejlődik, amit vetett.

c PHAIDROSZ

Valóban így csinálja, Szókratész, az egyiket komolyan, a másikat úgy, ahogy mondod.

SZÓKRATÉSZ

Hát aki ahhoz ért, hogy mi az igazságos, a szép, a jó, vajon a földművesnél kevésbé fog törődni a vetésével?

PHAIDROSZ

Alig hihető.

Szókratész

Nem fogja tehát nagy komolyan nádtollal elvetve fekete vízbe írni oly szavakkal, amelyek képtelenek értelmesen segíteni magukon, s képtelenek kellően kifejezni az igazságot.

d Phaidrosz

Bizony valószínűleg nem fogja.

Szókratész

Nem bizony; hanem az írás kertjeit, úgy látszik, játékból veti be és írja tele, amikor épp ír, emlékeztetőül halmozva fel a maga számára, a feledékeny öregség idejére, ha majd eljön – és mindenki számára, aki ezen a csapáson halad –, s majd örvendezik, ha szemléli vetését, milyen frissé, nedvdússá fejlődött; s mikor majd mások egyéb játékokkal szórakoznak, lakomákon elázva és hasonlókkal, akkor ő láthatóan a maga játékaiban gyönyörködve tölti ehelyett életét.

e Phaidrosz

Igazán szép játékokat emlegetsz, szemben a köznapival, Szókratész; annak játékát, aki gondolataiban tud gyönyörködni, az igazságosságról és a többi szép dologról elmélkedve.

Szókratész

Valóban így van, kedves Phaidrosz; de még sokkal szebb, ha mindez komolyan történik; ha valaki jártas a
277 a dialektika művészetében, fogékony lélekre talál, s ebbe veti el és plántálja belátással a gondolatait, amelyek aztán tudnak is önmaguknak és plántálójuknak segítségére sietni, és nem meddőek, hanem magvuk van, s így mindig új lelkekben fakadnak új gondolatok, az ősi mag-

vat halhatatlanná téve, birtokosát pedig boldoggá, amennyire ez embernek csak lehetséges.

PHAIDROSZ

Valóban, még sokkal szebb, amiről most beszélsz.

LXII. SZÓKRATÉSZ

Most már – miután ebben megállapodtunk – eldönthetjük a korábban felvetett kérdést is.

PHAIDROSZ

Melyiket?

SZÓKRATÉSZ

Azt, amelyikben tisztán akarva látni, jutottunk el ide: hogy megvizsgáljuk annak a szemrehányásnak a jogos-
b ságát, amelyet Lüsziasznak tettek a beszédek írásával kapcsolatban, és megvizsgáljuk magukat a beszédeket is: hogy művészien vagy művészietlenül vannak-e írva. A művésziesség kérdését – úgy hiszem – megfelelően megvilágítottuk.

PHAIDROSZ

Nekem is úgy tetszik, de emlékeztess rá egy kissé.

SZÓKRATÉSZ

Míg az ember nem látja az igazságot mindarról, amiről beszél vagy ír, s nem képes mindent önmagában elhatárolni, meghatározni, meghatározás után pedig fajokra tagolni, egészen addig, amíg tovább tagolni nem lehet,
c s a lélek természete felől is ilyen belátáshoz jutva meg nem találja az egyes léleknek megfelelő lélektípust, s ehhez szabja és rendezi el beszédét: bonyolult lélekhez bonyolult, de harmonikus beszédekkel fordulva; egy-

szerű lélekhez egyszerű beszéddel: addig nem lesz képes művészien kezelni a beszéd műfaját, amennyire ez természettől lehetséges, sem azért, hogy tanítson, sem hogy rábeszéljen – mint egész előző beszédünk bőven kifejtette.

PHAIDROSZ

Mindenesetre valahogy így tűnt nekünk.

d LXIII. SZÓKRATÉSZ

Hát azzal kapcsolatban, hogy szép vagy rút dolog-e beszédeket mondani és írni, és milyen esetben lehet ezt joggal megróni, s mikor nem – nem adtak-e felvilágosítást a kevéssel ezelőtt elhangzott fejtegetéseink?

PHAIDROSZ

Milyen fejtegetéseink?

SZÓKRATÉSZ

Amelyek szerint ha Lüsziasz vagy másvalaki az ő módján valaha is írt vagy írni fog – magánügyben vagy közügyben, törvényhozóként, állami okiratot –, és úgy véli, hogy műve nagyon megbízható és világos, ez bizonyára szégyent hoz írójára, akár kimondják ezt, akár nem, mert nem tudni – ébren és álomban – azt, hogy mi az igazságos és igazságtalan, mi a jó és rossz, ez valóban
e nem kerülheti el a szégyenletesség vádját, még ha az egész tömeg dicsérné is.

PHAIDROSZ

Nem bizony.

SZÓKRATÉSZ

Az az ember viszont, aki úgy vélekedik, hogy az írott szóban – bármiről szóljon is – szükségképpen sok a

játék, és semmiféle beszéd nem méltó rá, hogy túlságos komolysággal írásba – versbe vagy prózába – foglalják, de még arra sem, hogy úgy mondják el, ahogyan a rhapszódoszok előadása hangzik el: kérdés és felelet
278 a nélkül, elhitetés kedvéért, hanem a valóságban a legkülönb írások is csak emlékeztetők azok számára, akik már ismerik a szóban forgó tárgyat, ezzel szemben az eleven tanítás közben elhangzó, a megértés kedvéért való beszélgetésekben, melyek tényleg a lélekbe íródnak az igazságosságról, a szépről és jóról, egyedül ezekben van világosság, teljesség, és csak ezeket lehet komolyan venni; az ilyen gondolatait tarthatja az ember igazi fiainak, először is azokat, amelyek benne születtek meg, továb-
b bá, ha ezeknek sarjadtak méltó testvérei és ivadékai mások lelkében; a többit ellenben sorsára kell bízni – az ilyen ember tehát, aki így gondolkodik, bizonyára az, akihez hasonlítani mindketten vágyódhatunk.

PHAIDROSZ

Mindenesetre én is azt akarom és arra vágyom, amit te kifejtettél.

LXIV. SZÓKRATÉSZ

De most már épp eleget szórakoztunk a beszédekkel. Menj hát és mondd meg Lüsziasznak, hogy mi ketten elsétálva a nimfák forrásához és a múzsa templomához
c hangokat hallottunk, amelyek azt üzenik Lüsziasznak és mindenkinek, aki csak beszédeket ír, továbbá Homérosznak és mindazoknak, akik csak költői műveket alkottak dalban vagy anélkül, végül Szolónnak és mindazoknak, akik politikai ügyekben írtak – törvények neve alatt – műveket: aki tudva, hogyan állunk az igazsággal, alkot ilyen műveket, és támogatni is tudja, amit írt, belemenve a bizonyításába, és azáltal, hogy beszél róla,

ő maga meg tudja mutatni, hogy az írás szegényes dolog az eleven szóhoz képest, az ilyen embert nem ezekről (amit írt) kell elnevezni, hanem arról, amire voltaképpen komolyan törekedett.

PHAIDROSZ

Milyen elnevezéssel illetnéd tehát?

SZÓKRATÉSZ

A bölcs név, Phaidrosz, nagynak látszik nekem, és csak istenre illőnek; de a „bölcsesség barátja" inkább megfelelne neki és rendjén való lenne.

PHAIDROSZ

Mindenesetre nem lenne kirívó.

SZÓKRATÉSZ

Azt viszont, akinek nincs becsesebb kincse annál, amit
e megszerkesztett és megírt – hosszasan, meghányva-vetve, összeférc elve és kihúzva belőle –, joggal nevezheted költőnek, beszédírónak vagy törvényírónak.

PHAIDROSZ

Igazad van.

SZÓKRATÉSZ

Ezt mondd meg tehát barátodnak.

PHAIDROSZ

Hát te mit fogsz csinálni? A te barátodat sem szabad mellőzni.

SZÓKRATÉSZ

Ugyan kit?

PHAIDROSZ

A szép Iszokratészt. Mit fogsz neki mondani, Szókra-
279 a tész? S minek nevezzük őt?

SZÓKRATÉSZ

Iszokratész fiatal még, Phaidrosz barátom; amit azonban sejtek felőle, szívesen elmondom.

PHAIDROSZ

Mi hát az?

SZÓKRATÉSZ

Természetes tehetségét illetően különbnek látszik, mint akikről Lüsziaszról szóló beszélgetésünkben szóltunk, s ehhez még nemesebb jellem járul. Úgyhogy semmi csodálatos nem volna abban, ha kora haladtával a szónoklat terén is, amivel most foglalkozik, jobban különböznék azoktól, akik valaha is megpróbálkoztak a szónoklással, mint a gyermekektől, továbbá, ha már nem elégítené ki ez a művészet, hanem istenibb lendület valami na-
b gyobbra ragadná: mert, Phaidrosz, természettől van valami filozofikus ennek a férfiúnak a gondolkodásában. Ezt viszem hát hírül e hely isteneitől kedvesemnek, Iszokratésznak; te pedig amazt a tiédnek, Lüsziasznak.

PHAIDROSZ

Meg fog történni. Induljunk hát, hiszen a hőség is enyhült.

SZÓKRATÉSZ

Nem úgy illene, hogy előbb imádkozzunk ezekhez, és csak úgy keljünk útra?

PHAIDROSZ

Bizonyára.

SZÓKRATÉSZ

Ó, kedves Pan, és ti többi istenek, akik csak itt lakoztok, adjátok meg nekem, hogy szép legyek belül; s ami külső
c birtokom van, a belsőkkel összhangban legyen. A bölcset tartsam gazdagnak; s oly sok aranyam legyen, amennyit senki más nem tud hordozni és magával vinni, csak a józan és mértékletes ember. Van-e még másra szükségünk, Phaidrosz? A magam számára épp eleget kértem.

PHAIDROSZ

Számomra is kérd ugyanezt, hiszen közösek a barátok javai.

SZÓKRATÉSZ

Menjünk tehát.

PARMENIDÉSZ

KÖVENDI DÉNES FORDÍTÁSA

126 a I. KEPHALOSZ

Miután hazulról, Klazomenaiból megérkeztünk Athénba, a vásártéren Adeimantosszal és Glaukónnal találkoztunk; és Adeimantosz megragadván kezemet, így szólt:

– Isten hozott, Kephalosz. Ha olyasmiért jöttél ide, amiben szolgálatodra lehetnénk, mondd meg.

– Bizony – szóltam én –, épp azért jövök, hogy valamit kérjek tőletek.

– Mondd hát el – szólt ő – kérésedet.

Én erre elmondtam:

b – Mi is volt a neve anyátok révén való féltestvéreteknek? Nem jut eszembe. Még gyermek volt, mikor Klazomenaiból először látogattam el ide; bizony sok idő eltelt azóta. Az apja neve – úgy emlékszem – Pürilampész.

– Úgy van – szólt Adeimantosz –, az ő neve pedig Antiphón. De miért kérdezed tulajdonképpen?

– Ezek itt – feleltem – az én polgártársaim; igazi filozófusok, s azt hallották, hogy ez az Antiphón sokat volt együtt Püthodórosszal, Zénón egy tanítványával, és

c mert sokszor hallotta tőle azt a beszélgetést, melyet hajdan Szókratész, Zénón és Parmenidész folytattak, megtartotta emlékezetében.

– Igazat mondasz – válaszolta.

– Éppen ezt szeretnénk tőle hallani – mondtam én.

– Nem nagy dolog – jegyezte meg –, hiszen ifjúkorában sokat gyakorolta; most már ugyan, hasonló nevű nagyapja nyomdokait követve, ideje nagy részét lovakra

fordítja, de ha kívánjátok, menjünk csak el hozzá; az imént ment tőlünk haza, s itt a közelben, Melitében lakik.

127 a Ezzel elindultunk, és Antiphónt otthon találtuk; épp egy zablát adott oda egy rézművesnek, hogy hozza rendbe; s miután ezzel végzett, és megtudta testvéreitől, hogy miért jöttünk, felismerve előbbi látogatásaimról, szívesen üdvözölt. Mikor pedig kértük, hogy mondja el azt a beszélgetést, először vonakodott ugyan, mert – mint mondta – nagy dolog az; de aztán mégis elmondta.

Antiphón előadása szerint tehát Püthodórosz elmondta, hogy egyszer Zénón és Parmenidész Athénba
b jött a nagy Panathénaia-ünnepre. Parmenidész már nagyon öreg volt, erősen ősz, de szép és nemes megjelenésű; körülbelül hatvanöt éves lehetett; Zénón pedig közel a negyvenhez, nyúlánk és kellemes külsejű; az a hír
c járta, hogy kedvese volt Parmenidésznek. Püthodóroszhoz szálltak meg, a falon kívül eső Kerameikoszban. Eljött Szókratész is, sok társával, vágyva hallani Zénón művét, melyet ők hoztak magukkal Athénba; Szókratész akkor még nagyon fiatal volt. Maga Zénón olvasott fel nekik, Parmenidész pedig künn volt azalatt. Már csak nagyon kevés volt hátra a felolvasásból, amikor belépett
d maga Püthodórosz, vele tartott Parmenidész és Arisztotelész, aki a harminc zsarnok egyike lett, és még meghallottak egy keveset a fölolvasásból; bár Püthodórosz már előbb is hallotta Zénóntól az egészet.

II. A felolvasás után Szókratész azt kérte Zénóntól, hogy olvassa fel újra az első érv első feltevését, s ennek megtörténtével így szólt:

e – Hogy érted ezt, Zénón? Ha sok létező van, azoknak nyilván hasonlóknak s egyszersmind különbözőknek kell lenniük; márpedig ez lehetetlen: hiszen sem a kü-

lönbözők hasonlók, sem a hasonlók különbözők nem lehetnek; nem így érted?

– De így – felelt Zénón.

– Ha lehetetlen, hogy a különbözők hasonlók és a hasonlók különbözők legyenek, akkor az is lehetetlen,
128 a hogy „sok" legyen, nemde? Mert ha létezne, ilyen lehetetlenségek esnének meg vele. Vajon nem másra, hanem épp erre törekszenek a te érveid, hogy kiharcolják minden közhit ellenére annak igazságát, hogy „sok" nincs? És úgy gondolod, hogy mindegyik érved ennek a bizonyítéka, úgyhogy meg vagy róla győződve, hogy annyi bizonyítékot szolgáltattál, ahány érvet leírtál, arra, hogy „sok" nincs? Így érted-e, vagy én nem fogom fel helyesen?

– De helyesen fogod fel – felelt Zénón –, jól megértetted, hogy az egész műnek mi a célja.

– Értem, Parmenidész – szólt Szókratész –, hogy Zénón nemcsak szeretete, hanem műve révén is barátod kíván maradni. Hiszen bizonyos tekintetben ugyanazt írta meg, amit te; de ügyes fordulattal meg akar téveszteni bennünket, mintha valami mást mondana. Te ugyanis azt mondod költeményedben, hogy egy a Min-
b denség, és erre szép és jó bizonyítékokat szolgáltatsz; ez viszont azt állítja, hogy a Mindenség nem „sok", és ő is sok és súlyos bizonyítékot hoz fel. Ezzel az eljárással, hogy egyikőtök egynek mondja a Mindenséget, a másik pedig nem soknak, és mindegyikőtök úgy beszél, hogy úgy tűnjék fel, mintha nem is ugyanarról szólanátok, holott csaknem ugyanazt mondjátok, azt hiszitek, hogy ezzel a módszerrel túljártok a mi eszünkön, kívülállókén.

– Van benne valami – szólt erre Zénón –, de te, Szókratész, nem érezted meg teljesen művem igazi jellegét.
c Bár, akárcsak a lakón kutyakölykök, derekasan nyomon

követed és fürkészed szavaimat; de nem veszed észre, hogy egyáltalán nem lép fel oly nagy igénnyel a művem, hogy azzal a szándékkal volna írva, amelyet te tulajdonítasz neki, de titkolózna az emberek előtt, mintha valami nagy dolgot vinne végbe. Te csak mellékes szempontot jelöltél meg; a valóságban azonban ez a mű támogatni akarja Parmenidész tételét azokkal szemben, akik gúnyt
d akarnak űzni belőle azon az alapon, hogy ha egy a létező, sok nevetséges és önmagának ellentmondó dolog következik a tételből. Ez a mű tehát szembeszáll azokkal, akik a sokat állítják (létezőnek), és kamatostul visszaadja a kölcsönt, azt akarva megvilágítani, hogy még nevetségesebb dolgok következnek az ő feltevésükből, hogy sok a létező, mint abból, hogy csak egy, ha az ember kellően a végére jár. Ilyen harcos kedvvel írtam hát ifjúkoromban, de valaki ellopta a kéziratot, úgyhogy nem is lehe-
e tett meggondolnom, vajon napvilágra kell-e bocsátanom vagy sem. Tévedsz tehát, Szókratész, ha azt hiszed, hogy egy érett ember írta becsvágyból, nem pedig egy ifjú harci kedvből; mert egyébként, mint mondtam is, nem rosszul képzelted el a dolgot.

III. – Elhiszem – szólt Szókratész –, és meg vagyok győződve róla, hogy úgy van, ahogy mondod. De ezt mondd meg nekem: nem gondolod-e, hogy önmagában
129 a létezik a Hasonlóságnak valami formája (ideája), és viszont másvalami, ami ennek ellentéte, a különböző? S e két létezőben részesülünk én is, te is és a többi is, amit soknak hívunk; és a Hasonlóságban részesülők hasonlóvá lesznek ezáltal és annyiban, amennyiben részesülnek; a különbözőségben részesülők pedig különbözővé, s a mindkettőben részesedők mindkettővé lesznek; sőt, ha minden dolog mindkét ellentétes formában részesül, s a mindkettőben való részesülés folytán egymáshoz ha-
b sonlók is és egymástól különbözők is, mi van ebben

csodálatos? Mert ha valaki azt mutatná meg, hogy azok a dolgok, amelyek csupán hasonlóak, különbözővé válnak, vagy a csupán különbözők hasonlóvá, az már aztán csoda volna! Ha ellenben azt mutatja meg, hogy a mindkét formában részesülők mindkét sajátosságot felveszik, abban szerintem Zénón, semmi rendkívüli nincs; valamint abban sem, ha valaki a létezők összességét egynek jelenti ki az Egységben való részesedés folytán, de ugyanezt az összességet soknak is mondja a Sokaságban való részesülés révén. Ha ellenben magáról az Egyről fogja bebizonyítani, hogy sok, magáról a Sokról viszont, hogy
c egy, ezen már csodálkoznám. És minden egyébbel így áll a dolog: ha magukról a fajokról és a formákról lehetne bebizonyítani, hogy önmagukban ilyen ellentétes tulajdonságaik vannak, csodálatra méltó volna; mi csodálatos van viszont abban, ha valaki rólam mutatja ki, hogy egy és sok vagyok, elsorolva – mikor épp soknak akar feltüntetni –, hogy mások a jobb oldali s mások a bal oldali testrészeim, megint mások az elülsők s mások a hátulsók, és éppígy van fenn és lenn, hiszen, ugyebár, részesülök a Sokaságban; mikor viszont egynek akar feltün-
d tetni, azt fogja mondani, hogy héttagú társaságunkban én egy ember vagyok, minthogy az Egységben is részesülök; úgyhogy mindkét állítást igaznak tünteti fel. Ha tehát valaki ilyeneken próbálja meg kimutatni, hogy ugyanaz a dolog: egy és sok, azt fogjuk mondani, hogy csak köveket, fadarabokat és efféléket mutatott be egy és sok-nak, nem pedig magát az Egyet soknak, sem pedig magát a Sokat egynek – és így nem is mondott semmi csodálatosat, hanem csak olyat, amiben mindnyájan egyetértünk. Ha azonban valaki – amiről épp most beszéltem – először is megkülönböztetné, mint külön, önmagukban létezőket, a Formákat, mint példá-
e ul a Hasonlóságot és a Különbözőséget, a Sokaságot és

az Egységet, a Nyugalmat és a Mozgást, és minden effélét, s aztán azt mutatná ki róluk, hogy ezek önmagukban képesek egymással összevegyülni és szétválni, akkor aztán igazán elcsodálkoznám, Zénón! Ez a te műved, úgy gondolom, nagyon derekasan ki van dolgozva; de, mint mondtam, sokkal jobban csodálkoznám akkor, ha valaki azt tudná felmutatni, hogy ugyanez az ellentmondás mindenféleképpen összefonódott magukkal az
130 a Ideákkal, és amiként ti végigkövettétek a látható dolgokban, éppúgy ki tudná mutatni az értelemmel felfogható dolgokban is.

IV. Amíg Szókratész így beszélt, Püthodórosz – saját bevallása szerint – azt hitte, hogy Parmenidész és Zénón is bosszankodik minden egyes kijelentésén; ezek azonban nagyon figyeltek rá, gyakran egymásra pillantottak és mosolyogtak annak jeléül, hogy csodálják Szókratészt. Ezt meg is mondta Parmenidész, midőn Szókratész elhallgatott:

Mennyire csodálatra méltó vagy, Szókratész, gondol-
b kodó szenvedélyedben. És mondd csak, te magad keresztülvitted-e azt a megkülönböztetést, amelyet említettél: különvetted magukat az Ideákat, és viszont külön azokat, amik bennük részesednek? És úgy tűnik fel előtted, hogy maga a Hasonlóság létező valami, külön a bennük mutatkozó hasonlóságtól, s éppígy az Egy és a Sok is és mindaz, amiről az imént Zénóntól hallottál?

– Nekem legalábbis így tűnik – szólt Szókratész.

– Akkor bizonyára az olyanok is – folytatta Parmenidész –, mint az Igazságos, a Szép és a Jó, és minden effélének az ideája önmagában?

– Igen, az olyanok is – felelte.

c – S nemde létezik az Ember ideája is, külön mitőlünk s mindazoktól, akik olyanok, mint mi: magának az Embernek a formája, akár a Tűzé és Vízé?

– Sokszor tanácstalan vagyok – szólt Szókratész –, hogy vajon úgy kell-e róluk beszélni, mint amazokról, vagy pedig másképp.

– Akkor bizonyára azok felől a dolgok felől is bizonytalanságban vagy, Szókratész, amelyek szinte nevetségesnek tűnhetnek fel, mint a szőr, a sár, a szenny vagy más ilyen megvetett, hitvány dolgok: vajon azt kell-e állítani róluk, hogy mindegyiküknek van külön formája,
d amely különbözik azoktól a dolgoktól, amelyeket a kezünkbe foghatunk, vagy pedig nem?

– Egyáltalán nem – szólt Szókratész –, hanem ezekkel kapcsolatban úgy áll a dolog, hogy amiket látunk, azok léteznek is, ezekről azt gondolni, hogy ideájuk van, képtelenség volna. Habár olykor megzavart már az a gondolat, hogy hátha minden dolognak egyaránt van ideája; de ha erre a pontra jutok, menekülök tőle, mert félek, hogy feneketlen szószaporításba esem és ott veszek; visszatérek hát oda, azokhoz a dolgokhoz, melyekről az imént állapítottuk meg, hogy van ideájuk, és azokat kutatva foglalatoskodom.

e – Mert fiatal vagy még, Szókratész – szólt Parmenidész –, s még nem ragadott úgy meg a filozófia, mint ahogyan majd meg fog ragadni az én véleményem szerint, s akkor egyetlen dolgot sem fogsz lekicsinyelni; most azonban még – korod miatt – tekintettel vagy az emberek előítéleteire.

V. De mondd meg nekem a következőt: úgy tűnik-e neked, miként mondod, hogy léteznek bizonyos formák (ideák), amelyekben részesülve nyerik nevüket ezek az
131 a itteni dolgok; így a Hasonlóságban részesülők hasonlóvá, a Nagyságban részesülők naggyá, a Szépségben és Igazságosságban részesülők pedig igazságossá és széppé lesznek?

– Teljességgel így – felelte Szókratész.

– Nemde mindegyik részesülő dolog vagy az idea egészében, vagy egy részében részesül? Vagy lehetséges másfele részesülés ezeken kívül?

– Hogyan volna lehetséges? – felelte.

– Úgy tűnik-e tehát neked, hogy az idea a maga egészében van jelen a sok dolog mindegyikében, és eközben egy marad; vagy hogyan gondolod?

– Ugyan mi akadályozná meg benne – szólt Szókratész –, hogy egy maradjon?

b – Az idea tehát, mely egy és ugyanaz, a maga egészében egyszerre benne van a sok, elkülönítve levő dologban, s így önmagától el volna különítve?

– Nem – válaszolt, hanem olyan volna, mint a nappal, amely egy és ugyanaz s mégis egyszerre sok helyen van, és ezzel egyáltalán nem válik külön önmagától: az ideák mindegyike, egység létére, így van jelen egyszerre az egyes dolgokban, de ugyanekkor mégis azonos volna önmagával.

– Könnyen eléred, Szókratész – szólt a másik –, hogy egy és ugyanaz a dolog egyszerre sok helyen legyen, mint ha vitorlával takarnál be sok embert, és azt mondanád,

c hogy az egy a maga egészében: „sok"-on van; vagy nem ilyesmit akarsz mondani?

– De körülbelül – mondta ő.

– Nos hát: a vitorla a maga egészében lehet rajta mindenkin, vagy pedig csak egy része, éspedig más-más része mindenkin?

– Csak egy része.

– Maguk az ideák tehát, Szókratész – szólt amaz –, részekre oszthatók, és a belőlük részesülő dolgok csak egy részükben részesülnek, és így az idea nem a maga egészében, hanem csak egy-egy részével lehet jelen minden egyes dologban.

– Legalábbis így látszik.

– Komolyan azt akarod-e tehát mondani, Szókratész, hogy az idea, amely egy, csakugyan részekre oszlik, és mindazonáltal egy marad?

– Semmiképp sem – felelte.

d – Mert nézd csak – folytatta –, ha magát a Nagyságot bontod részekre, és a sok nagy tárgy mindegyike a Nagyságnak egy-egy része által, mely természetesen kisebb magánál a Nagyságnál, lesz naggyá, nemde a józan ésszel ellentétesnek fog ez feltűnni?

– Teljességgel – felelte.

– Hát az lehetséges-e, hogy az Egyenlőből minden egyes dolog egy-egy kis részt kapjon, és akkor e rész folytán, amely kisebb magánál az Egyenlőnél, a birtokosa mégis egyenlő lehessen bármivel?

– Nem, az lehetetlen.

– De tegyük fel, hogy a Kicsiből kap valamelyikünk egy részt; akkor e résznél a Kicsi – nagyobb lesz, minthogy ez őneki csak egy része, és így maga a Kicsi – nagyobbá lesz; amihez viszont hozzáadtuk az onnan

e elvett részt, az kisebb lesz és nem nagyobb, mint a hozzáadás előtt volt.

– Ez pedig nem lehetséges – jegyezte meg Szókratész.

– Hát akkor, Szókratész – szólt amaz –, hogyan részesülhet az ideákban a többi dolog, ha azoknak sem részeiben, sem egészében nem részesülhet?

– Zeuszra – felelte –, egyáltalán nem látszik könnyűnek pontosan meghatározni az ilyen dolgot.

– Hát ehhez mit szólsz?

– Mihez?

– Azt hiszem, te ilyen meggondolás alapján gondolod

132 a azt, hogy mindegyik idea – mint egység – létezik: amikor sok dolog nagynak tűnik előtted, ha végignézel rajtuk, úgy látszik, hogy egy bizonyos forma azonosan van meg valamennyin: s ezért gondolod a Nagyot: egységnek.

– Igazat mondasz – felelte.

– Ha mármost magát a Nagyot és a többi egyes nagy tárgyat, együtt valamennyit egy pillantással átfogod lelkedben, nemde ismét egy újabb Nagy – mint egység – fog feltűnni, amely által mutatkoznak szükségképpen nagynak mind az előbbi dolgok?

– Úgy látszik.

– Tehát egy másik ideája a Nagyságnak fog feltűnni, amely magán a Nagyságon és a benne részesülő dolgo-
b kon túl bukkan elő; de mindezeken túl megint egy másik, és őáltala lesznek nagyok az összes előbbiek; és így az ideák mindegyike nem egy lesz, hanem végtelen sokaságú.

VI. – De – szólt Szókratész – talán az ideák mindegyike: gondolat és nem illik hozzájuk, hogy bárhol másutt keletkezzenek, mint a lélekben; mert így mindegyikük egy lehet, és nincs kitéve azoknak a nehézségeknek, amelyeket az imént említettünk.

– Nos – szólt amaz –, akkor e gondolatok mindegyike egy gondolat, amely nem irányul semmire?

– Ez azonban lehetetlen – mondta Szókratész.

– Hát akkor van valami tárgya?

– Igen, van.

c – És létező vagy nem létező tárgya?

– Létező.

– És nem egy olyan valami-e, amiről az a gondolat azt gondolja, hogy a dolgok egy egész sorozatában jelen van, mint egy egységes forma?

– De igen.

– Vajon ez az egynek gondolt, mindenben mindig azonosan létező – nem idea lesz-e?

– Okvetlenül úgy látszik.

– Nos – szólt Parmenidész –, ha azt állítod, hogy a többi dolog részesül az ideákban, nem szükségképpen

következik-e ebből, hogy vagy úgy tűnjék előtted, hogy minden egyes dolog gondolatokból áll, és így minden gondolkodik; vagy pedig a dolgok, noha gondolatok összességei, híjával vannak a gondolkodásnak?

– De hiszen ennek sincs értelme, Parmenidész – szólt Szókratész –, hanem a legvalószínűbbnek az látszik,
d hogy a következőképp áll a dolog: ezek az ideák mint mintaképek nyugosznak a természetben, a többi dolog pedig hasonlít hozzájuk és hasonmásai azoknak; és a többi dolognak ez a részesülése az ideákban nem egyéb, mint utánzás.

– Ha tehát – szólt Parmenidész – valami hasonlít az ideához, lehetséges-e, hogy ez az idea ne legyen hasonló saját képmásához, amennyiben az az ő hasonlóságára formáltatott? Vagy van-e mód rá, hogy a hasonló a hasonlóhoz ne legyen hasonló?

– Nincs.

– De vajon nem elkerülhetetlenül szükséges-e, hogy
e a hasonló a hozzá hasonlóval egyugyanazon valamiben részesüljön?

– De igen.

– S amiben a hasonló dolgok részesülvén, hasonlóvá lesznek, nem éppen ez-e az idea?

– De teljesen így van.

– Nem lehetséges tehát, hogy valami hasonló legyen az ideához, sem pedig, hogy az idea legyen hasonló máshoz; ellenkező esetben ugyanis az ideán túl mindig
133 a feltűnik egy másik idea, és ha az ismét hasonló valamihez, újra feltűnik egy másik idea, és sose szűnik meg az ideának újonnan való szakadatlan ismétlődése, ha az idea a benne részesülő dologhoz hasonlóvá lesz.

– Színigazat mondasz.

– Nem hasonlóság révén részesül tehát a többi dolog az ideákban, hanem valami mást kell keresni, ami által részesül.

– Úgy látszik.

– Látod tehát, Szókratész barátom – szólt Parmenidész –, hogy mennyire nincs kiút, ha az ember az ideákat mint önmagukban létezőket elhatárolja?

– Nagyon is látom.

– Nos hát tudd meg – folytatta –, hogy úgyszólván
b még a közelében sem jársz annak, hogy mekkora nehézséggel jár az, ha minden egyes ideát a dolgoktól mindig elhatárolva tételezel fel.

– Hogy érted ezt? – kérdezte Szókratész.

– Sok nehézség van itt – szólt amaz –, de a legnagyobb a következő. Ha valaki azt állítaná, hogy még az sem illeti meg az ideákat, hogy megismerhetők legyenek, ha olyanok, amilyeneknek szerintünk lenniük kell, ezzel az állítással szemben az ember nem egykönnyen bizonyíthatja be, hogy téves, ha ellenfelének nincs éppen széles körű tapasztalata és nem tehetséges, s amellett nem hajlandó figyelmesen követni a bizonyításnak sok és messziről induló fejtegetését – mert csak így van mód
c meggyőzni azt, aki azon erősködik, hogy az ideák megismerhetetlenek.

– Hogy érted ezt, Parmenidész? – kérdezte Szókratész.

– Úgy, Szókratész barátom, ahogy véleményem szerint is és azok is, akik felteszik, hogy mindegyik ideának önmagának önmagában van létezése, elismeritek, hogy közülük egyik se létezik mibennünk.

– Hogy is lehetne akkor már maga önmagában? – szólt Szókratész.

– Jól mondod – jegyezte meg amaz –, s nemde mindazok az ideák, amelyek egymáshoz viszonyítva azok, amik – egész létüket és lényüket csakis egymáshoz vi-
d szonyítva birtokolják, nem pedig nálunk levő „hasonmásaikhoz" viszonyítva, vagy bárhogyan is nevezze őket

valaki; mi, emberek, ez utóbbiakat birtokoljuk, és mindegyiküket saját nevén nevezzük; mármost ezek a nálunk levő dolgok, melyek amazokkal egynevűek, ismét csak egymáshoz viszonyítva vannak, nem pedig az ideákhoz viszonyítva, és „egymáséi", nem pedig „amazokéi" mindazok, amelyeknek éppen ilyen nevük van.

– Hogy érted ezt? – kérdezte Szókratész.

– Mint például – szólt Parmenidész – ha közülünk valaki ura vagy szolgája valakinek, bizonyára nem az
e önmagában való úrnak szolgája – nem annak, ami az úr lényege –, s az úr sem az önmagában való szolgának – nem annak, ami a szolga lényege – az ura, hanem ember lévén emberrel áll mindkét viszonyban; maga az uralom magára a szolgaságra vonatkozólag viszont az, ami; és éppígy a szolgaság önmaga az uralomnak önmagának a szolgasága; nem pedig a nálunk levő dolgoknak amazokra van hatása és jelentősége, sem pedig amazoknak mireánk, hanem, mint mondom, azok is egymáshoz tartoznak, egymáséi és egymáshoz viszonyítva léteznek; s a
134 a nálunk levő dolgok is éppúgy csakis egymáshoz viszonyítva vannak; vagy nem érted, amit mondok?

– Teljesen értem – szólt Szókratész.

VII. – Nemde a tudás is – folytatta amaz –, az önmagában való tudás annak az önmagában való igazságnak a tudása?

– Teljesen így van.

– Továbbá a tudományok mindegyike, amely önmagában létezik, az önmagukban létezők megannyijáról szóló tudomány; vagy talán nem?

– De igen.

– S viszont a mi birtokunkban levő tudás, nemde, a nálunk levő igazság tudása; továbbá következésképpen
b mindegyik emberi tudomány a nálunk levő dolgok egy-egy részletéről való tudomány?

– Így kell lennie.

– Maguk az ideák azonban, amint elismered, sem birtokunkban nincsenek, sem nem lehetséges, hogy nálunk legyenek.

– Nem bizony.

– Bizonyára maga a tudás ideája ismeri meg az önmagukban való fajok mindegyikét?

– Igen.

– Ez a tudás azonban nincs birtokunkban.

– Nincs.

– Így tehát az ideák közül egyet sem ismerhetünk meg, minthogy az önmagában való tudásban nem részesülünk.

– Úgy látszik, nem.

– Megismerhetetlen tehát számunkra az önmagában
c való szép is, valamint a jó is, és mindazok, amiket önmagukban való ideáknak teszünk fel.

– Úgy látszik.

– De nézd csak, még különösebb ennél a következő.

– Micsoda?

– Bizonyára el lehet mondani, hogy ha van a tudásnak magában való faja, az sokkal tökéletesebb, mint a nálunk levő tudás, éppígy a magában való szépség is és a többi mind.

– Igen.

– Nemde, ha egyáltalán valami részesül a magában való tudásban, senki másról nem lehet inkább állítani, mint az istenről, hogy a legtökéletesebb tudásnak birtokában van?

– Feltétlenül így van.

– Nos hát, ennek az önmagában való tudásnak birto-
d kában viszont képes lesz-e az isten a nálunk levő dolgokat megismerni?

– Ugyan miért ne lenne képes?

– Azért – szólt Parmenidész –, mert megegyeztünk benne, Szókratész barátom, hogy sem azoknak az ideáknak nincs meg a nálunk levő dolgokkal szemben az a képessége, amely van nekik; sem a nálunk lévő dolgoknak nincs képessége azokkal szemben, hanem mindkettőnek csak a maga fajtájával szemben.

– Valóban megegyeztünk benne.

– Mármost, ha istennél van az a legtökéletesebb uralom és az a legtökéletesebb tudás, sem az az uralom ott
e fenn nem uralkodhatik soha mirajtunk, sem az a tudás meg nem ismerhet sem minket, sem semmi más nálunk levő dolgot, hanem egyaránt: sem mi nem uralkodunk azokon ott fenn a mi uralmunkkal, sem amaz isteniből nem ismerünk meg semmit a mi tudásunkkal; és viszont – ugyanezen meggondolás alapján – ők sem uraink nekünk és nem is ismerhetik meg az emberi dolgokat, éppen, mert istenek.

– De talán – mondta Szókratész – nagyon is csodálatos egy okoskodás ez, ha az ember istent megfosztja a tudástól.

– Pedig mindezek a nehézségek, Szókratész barátom –
135 a szólt Parmenidész –, sőt még ezeken kívül sok más szükségképpen hozzátartozik az ideákhoz, ha csakugyan léteznek a dolgoknak ezek az ideái, és elhatárolunk minden egyes ideát mint önmagában való valamit; úgyhogy azt, aki hallja ezt, kétség fogja el és azt az ellenvetést teszi, hogy egyáltalán nincsenek is ilyen ideák, ha pedig léteznek, méghozzá a legnagyobb mértékben, szükségképpen megismerhetetlenek az emberi természet számára; s úgy látszik, az illető mond is valamit, és, mint említettük az imént, nem könnyű más véleményre bírni. És nagyon tehetséges embernek kell annak lennie, aki képes megérteni, hogy minden egyes dologgal kapcsolatban van valami,
b ami az ő neme és önmagában való lényege; de az az igazán

csodálatra méltó ember, aki magától jön rá az ideák létezésére és mást is fel tud világosítani róluk, amikor ő maga kellő alapossággal átvizsgálta őket.

– Egyetértek veled, Parmenidész – szólt Szókratész –, teljesen az én észjárásom szerint beszélsz.

– Viszont – folytatta Parmenidész –, ha most már az ember nem engedi meg azt az állítást, hogy a dolgoknak léteznek ideáik, tekintettel a most elhangzott és más hasonló nehézségekre, és nem határolja el minden egyes dolog ideáját, akkor nem is lesz mire irányítania a gondolkodását,
c ha egyszer nem engedi meg, hogy a dolgok mindegyikének létezik ideája, mely örökké ugyanaz; és ezzel meg is semmisíti az értelmes megbeszélés lehetőségét. Úgy látom, te jobban észrevetted ezt.

– Igazat mondasz – szólt amaz.

VIII. – Mit csinálsz tehát a filozófiával? Hová fogsz fordulni, ha ezeket a kérdéseket nem lehet eldönteni?

– Egyáltalán nem látok kiutat, legalábbis jelenleg nem.

– Ez azért van – felelte amaz –, mert túl korán – mielőtt kellő gyakorlatra tettél volna szert, Szókratész – próbálod meghatározni a Szépet, az Igazságot, a Jót és az ideák
d mindegyikét. Észrevettem ezt a minap is, mikor itt hallottalak beszélgetni ezzel az Arisztotelésszel. Szép és isteni ugyan, tudd meg, az a lendület, amely a gondolkodás felé ragad; de küzdd magad át rajta, és gyakorold magad jobban abban, ami látszatra haszontalan és amit a tömeg fecsegésnek nevez, addig, míg ifjú vagy; mert ha nem, elfut előled az igazság.

– Mi hát a módja, Parmenidész, e gyakorlatnak?

– Épp az – felelte –, amit Zénóntól hallottál. Hozzátéve, amitől annyira el voltam ragadtatva, mikor a vele való
e beszélgetésben hallottam tőled: hogy nem engedted a vizsgálódást a látható dolgok körében tévelyegni, hanem azok-

ra irányítottad, melyeket az ember legjobban gondolkodásával ragadhat meg és formáknak tarthat.

– Mert úgy látom – szólt –, hogy itt, az érzéki világban, semmi nehézség sincs benne, ha a dolgokat hasonlónak és különbözőnek és más efféle ellentétes tulajdonságokban bővelkedőnek mutatjuk be.

– Nagyon helyes – felelte. – De ezenkívül még a következőt is meg kell tenni: nemcsak azt feltételezve, hogy
136 a létezik az éppen vizsgált dolog, kell megvizsgálni feltevésünk következményeit, hanem azt is fel kell tenni, hogy nem létezik ugyanaz a dolog – ha jobban akarod gyakorolni magad.

– Hogy érted ezt? – kérdezte.

– Úgy – felelte –, hogy ha tetszik, abból a feltevésből kell kiindulni, amely Zénóntól származik: ha a sok: van, mi ennek a következménye mind magukra a sokakra nézve önmagukhoz és az egyhez viszonyítva, mind az Egyre nézve önmagához és a sokhoz viszonyítva; de azt is meg kell viszont vizsgálni: ha a sok: nincs, mi következik ebből mind az Egyre, mind a Sokra nézve, mind önmagukhoz,
b mind egymáshoz viszonyítva. És így tovább: ha feltesszük, hogy van hasonlóság, valamint azt, hogy nincs, mi következik mindegyik feltevésből mind magukra a föltételezett dolgokra, mind a többiekre nézve, mind önmagukhoz, mind egymáshoz viszonyítva. És ugyanez a meggondolás vonatkozik a Különbözőre, a Mozgásra, a Nyugalomra, a Keletkezésre és Pusztulásra s magára a Létre és Nem Létre. Egyszóval, bármely dologra nézve, amelyet csak felteszel, akár mint létezőt, akár mint nem létezőt, vagy bármi más tulajdonsággal rendelkezőt, meg kell vizsgálni
c a következményeket mind önmagát, mind a többi dolog mindegyikét illetőleg, először egy-egy dolgot illetőleg, amit épp kiválasztasz, aztán többet, végül az összes többit illetőleg; és viszont a többi dolgot is meg kell vizsgálni

önmagukhoz és ahhoz a másikhoz viszonyítva, amit épp kiválasztottál – már akár mint létezőt tételezed fel, akár mint nem létezőt – ha tökéletes gyakorlatra téve szert érvényesen akarod meglátni az Igazságot.

– Szinte lehetetlen erőfeszítéssel jár, amiről beszélsz, Parmenidész – jegyezte meg amaz –, és nem is nagyon értem. De miért nem mégy magad végig egy ilyen vizsgálódáson, feltételezve valamit, hogy jobban megértsem?

d – Nagy munka az, Szókratész – viszonozta Parmenidész –, amit ráraksz erre az öreg vállra.

– Hát akkor te, Zénón – szólt Szókratész –, miért nem folytatsz le előttünk egy ilyen vizsgálódást?

Ekkor Zénón elmosolyodva így szólt:

– Kérjük csak, Szókratészom, magát Parmenidészt; hisz nem kis dolog az, amiről beszél. Vagy nem látod, milyen nagy dolgot kívánsz? Ha többen volnánk, nem is volna illő ezt kérni. Mert nem való ilyenekről sokak jelenlétében beszélni, különösen egy öregembernek; mert a tömeg nem

e látja be, hogy ha nem haladunk keresztül mindenen és nem bolyongjuk be a gondolat minden útját, lehetetlen rátalálnunk az Igazságra és belátásra szert tennünk. Én tehát, Parmenidész, Szókratésszal együtt kérlek, hogy annyi idő után magam is hallhassalak.

IX. Antiphón elbeszélése szerint Püthodórosz elmondta, hogy Zénón e szavai után ő maga is kérte Parmenidészt Arisztoteléssel és a többiekkel együtt, hogy mutassa be, amiről beszélt, és ne utasítsa vissza kérésüket. Parmenidész tehát így szólt:

– Engednem kell, bár úgy látom, az történik velem, ami

137 a Ibükosz lovával, ő ugyanis ahhoz hasonlította magát – egy öreg versenylóhoz, melyet kocsi elé fogtak, hogy újra versenyezzen, és régi tapasztalatai alapján előre remegett attól, ami rá vár –, és azt mondta, hogy ilyen öreg korban már nem szívesen hajtja fejét a szerelem igájába.* Én is

érzem, hogy a visszaemlékezés súlya alatt félelem száll meg arra a gondolatra, hogy öregember létemre át kell úsznom a fejtegetések ily szörnyű, roppant óceánját. De mégis meg kell tennem a kedvetekért, hiszen – mint Zénón mondta – különben is magunk között vagyunk. Honnan kezdjük
b tehát és mely feltevésből induljunk ki? Vagy talán akarjátok-e, ha már egyszer belefogunk ebbe a fáradságos játékba, hogy önmagamból induljak ki, az én feltevésemből: az Egyről önmagáról, feltéve azt is, hogy egy, és azt is, hogy nem egy: minek kell ebből következnie?

– Teljesen egy véleményen vagyunk – szólt Zénón.

– Ki fog hát felelgetni nekem? – kérdezte. – Talán a legfiatalabb? Hiszen ő fogja a dolgot a legkevésbé bonyolulttá tenni, és ő fogja kereken kimondani, amit gondol; nekem pedig egy kis pihenő lesz az ő felelete.
c – Kész vagyok rá, Parmenidész – szólt Arisztotelész –, hiszen engem értesz, mikor a legfiatalabbról beszélsz. Kérdezz csak: felelni fogok.

X. – Legyen hát – mondta Parmenidész. – Ha az egy: egy, nemde sok nem lehet?

– Hogy is lehetne?

– Tehát sem része nem lehet neki, sem önmaga egész nem lehet. Miért nem? Mert a rész nyilván Egésznek a része.

– Igen.

– S mi az Egész? Nemde az, aminek egy része sem hiányzik?

– Teljesen így van.

– Mindkét esetben tehát az Egy részekből állna: akkor is, ha egész lenne, s akkor is, ha részei lennének.

– Szükségképpen.
d – S így mindkét esetben az Egy: Sok lenne, s nem: egy.

– Igaz.

– Márpedig éppen neki nem soknak, hanem: egynek kell lennie.

– Okvetlenül.

– Sem egész nem lesz, sem részei nem lesznek tehát, ha egy az egy.

– Nem bizony.

– Nemde, ha nincs semmi része, akkor sem kezdete, sem vége, sem közepe nincs: mert ezek már a részei volnának.

– Úgy van.

– Márpedig a vég és kezdet: határa a dolgoknak.

– Így van.

– Határtalan tehát az egy, ha sem kezdete, sem vége nincs.

– Igen, határtalan.

e – Következésképpen alakja sincs: hiszen sem a kerekben, sem az egyenesben nincs része.

– Hogyan?

– Kerek ugyebár az, aminek legvégső pontjai a középponttól mindenütt egyenlő távolságra vannak.

– Igen.

– Egyenes pedig az, aminek a középpontja mindkét végpontjának előtte van.

– Úgy van.

– Részekből állna tehát az Egy, és így sok lenne, ha akár az egyenes, akár a kerek alakban része volna.

– Teljességgel így van.

138 a – Sem nem egyenes, sem nem kerek tehát, minthogy részei nincsenek.

– Így van.

– És természetesen ha egyszer ilyen, sehol sem lehet: mert sem másban, sem önmagában nem lehet.

– Hogyan?

– Mert ha másban lenne, körben venné körül őt az, amiben benne lenne, és sok helyen, önmagának sok pontján érintkezne vele, márpedig az Egynek, amelynek

nincs semmi része és a kör alakban nem részesül, lehetetlen sok helyen, körben érintkeznie.

– Lehetetlen.

– Ha pedig önmagában lenne, akkor nem más venné
b körül, hanem önmaga, ha csakugyan önmagában lenne benne: mert lehetetlen benne lenni olyan valamiben, ami nem vesz körül.

– Csakugyan lehetetlen.

– S nemde másvalami maga a körülvevő, s megint más a körülvett; mert egy dolog a maga egészében nem csinálhatja és szenvedheti el egyszerre mind a kettőt; ellenkező esetben az Egy nem egy lenne, hanem kettő.

– Valóban nem lehetne egy.

– Nincs tehát sehol az Egy, se önmagában, se másban.

– Nincs.

XI. – De nézd csak, ha ily állapotban van, vajon lehetséges-e nyugalomban lennie vagy mozognia!

– Miért ne volna lehetséges?

– Mert ha mozogna, akkor vagy helyét változtatná,
c vagy megváltozna: mert csak ezek a mozgások lehetségesek.

– Igen.

– De ha az Egy megváltozna, akkor önmagától válna különbözővé, s lehetetlen volna, hogy továbbra is egy maradjon.

– Lehetetlen volna.

– Nem mozog tehát változás formájában.

– Úgy látszik, nem.

– De talán helyváltoztatás formájában?

– Talán.

– Ha az Egy helyét változtatná, vagy egy helyben körben forogna, vagy pedig egy helyet egy másikkal cserélne fel?

– Igen, szükségképpen.

– Nemde, ha körben forogna, szükségképpen egy középpontra támaszkodna, és még más részeinek is kellene lennie, melyek a középpont körül forognának; aminek
d azonban sem közepe, sem részei nem lehetnek, van-e módja rá, hogy körben forogjon egy középpont körül?

– Semmi módja nincs rá.

– De talán helyét változtatja s egyszer itt, máskor ott lesz, és így mozog?

– Igen, talán így mozog.

– De hiszen lehetetlennek mutatkozott, hogy valahol, valamiben legyen!

– Úgy van.

– És vajon nem még lehetetlenebb-e, hogy valahová jusson?

– Nem látom be, miért.

– Ha valami valamibe jut, nemde szükségképpen még nincs benne, minthogy még csak most jut bele, de már teljesen rajta kívül sem lehet, ha egyszer már belejut?

– Szükségképpen így van.

– Ha tehát egyáltalán megtörténhetik ez valamivel,
e csak azzal történhetik meg, aminek részei vannak: mert egyik része már benne van, a másik ugyanakkor még kívül; aminek ellenben nincsenek részei, annak számára semmiképp sem lehetséges, hogy a maga egészében egyszerre se belül, se kívül ne legyen valamin.

– Igaz.

– Ami pedig részekkel sem rendelkezik, de nem is egész, annak nem még sokkal lehetetlenebb-e valahová jutnia, hiszen sem részenként, sem egészében nem juthat belé?

– De úgy látszik.

139 a – Sem valahová haladva és valahová jutva nem változtatja tehát helyét, sem egy helyben körben forogva, és minőségileg sem változik.

– Úgy látszik, nem.

– Vagyis bármiféle változást illetőleg az Egy változatlan.

– Változatlan.

– Azt is lehetetlennek mondtuk viszont, hogy valamiben legyen.

– Annak mondtuk.

– Soha sincs tehát egy helyben.

– Miért nincs?

– Mert már abban a helyben volna, ha egy helyen volna.

– Teljesen így van.

– De nem látszott lehetségesnek sem az, hogy önmagában, sem az, hogy másban legyen benne.

– Nem bizony.

b – Soha sincs tehát az Egy ugyanazon az egy helyen.

– Úgy látszik, nincs.

– Az viszont, ami soha sincs ugyanazon az egy helyen, nincs nyugalomban és nem áll.

– Ez bizony nem lehetséges.

– Az Egy tehát, amint látszik, sem nyugalomban nincs, sem nem mozog.

– Úgy látszik, nem.

– És bizonyára azonos sem lesz sem mással, sem önmagával, sem pedig különböző nem lesz sem önmagától, sem mástól.

– Hogyan?

– Ha különböző lenne önmagától, akkor az Egytől lenne különböző és így nem lehetne egy.

– Igaz.

– És ha azonos lenne valami mással, akkor már az lenc ne, s nem önmaga; úgyhogy ily módon se lenne az, ami, tudniillik: egy, hanem különbözne az egytől.

– Valóban nem lenne egy.

– Valami mással azonos vagy önmagától különböző tehát nem lehet.

– Nem bizony.

– De mástól sem lehet különböző, amíg igazán Egy; mert az Egyet nem illeti meg az, hogy különböző legyen valamitől, hanem csak az egyiket illeti meg, hogy a másiktól különbözzön, mást azonban semmit nem illet meg ez.

– Helyesen mondod.

– Azáltal tehát, hogy Egy, nem lesz különböző; vagy talán úgy gondolod?

– Egyáltalán nem gondolom úgy.

– De ha ezáltal nem lesz különböző, akkor önmaga által sem, s ha önmaga által, saját lénye által nem lesz különböző, akkor önmaga sem lesz különböző; s ha önmaga semmiképp sem lehet különböző, akkor semmi-
d től sem lesz különböző.

– Helyesen mondod.

– De azonos sem lehet önmagával.

– Már hogyne lehetne?

– Mert nem ugyanaz az Egynek és az Azonosnak a természete.

– Miért?

– Mert ha valami valamivel azonossá lesz, ezáltal még nem lesz Eggyé.

– De hát mi lesz?

– Ha valami sokkal lesz azonossá, neki is sokká kell válnia, s nem eggyé.

– Igaz.

– Márpedig, ha az Egy és az Azonos semmiben sem különbözne, akkor, ha valami azonossá lenne, mindig Eggyé lenne, és mikor Eggyé lenne, egyszersmind azonossá lenne.

– Teljességgel így van.

e – Ha tehát az Egy azonossá válna önmagával, nem eggyé válna önmagával, és így egy létére nem egy lenne. Ez pedig lehetetlen, tehát lehetetlen, hogy az Egy akár a másiktól különböző, akár önmagával azonos legyen.

– Lehetetlen.

– Így tehát az Egy: sem különböző, sem azonos nem lehet, sem önmagához, sem máshoz képest.

– Bizony nem.

– De hasonló sem lehet semmihez, sem nem hasonló sem önmagához, sem máshoz.

– Miért?

– Mert az hasonló, ami bizonyos tekintetben azonos sajátsággal rendelkezik.

– Valóban.

– Márpedig az azonos az Egytől teljesen különálló természetűnek mutatkozott.

140 a – Csakugyan különállónak mutatkozott.

– Márpedig, ha az Egynek valami oly tulajdonsága is volna, amely kívül áll az Egyen, akkor már több lenne, mint egy, ez pedig lehetetlen.

– Valóban.

– Tehát az egy semmiképp sem lehet azonos sem mással, sem önmagával.

– Úgy látszik, nem.

– Tehát hasonló sem lehet sem máshoz, sem önmagához.

– Úgy látszik.

– De különböző sem lehet az Egy; mert így is több lenne, mint pusztán egy.

– Több lenne.

– Márpedig csak az, ami önmagától vagy mástól Különböző, lehet nem hasonló akár önmagához, akár más-

b hoz, ha ugyan az hasonló, aminek valamely azonos sajátsága van.

– Helyesen mondod.

– Az Egy tehát, úgy látszik, minthogy semmiképp sem lehet különböző, semmiképp nem lehet nem hasonló sem, sem önmagához, sem máshoz.

– Nem bizony.

– Az Egy tehát sem hasonló, sem nem hasonló nem lehet sem máshoz, sem önmagához.

– Úgy látszik, nem.

– Márpedig, ha ilyen az Egy, sem egyenlő, sem nem egyenlő nem lesz sem önmagával, se mással.

– Hogyan?

– Ha egyenlő, akkor ugyanazon mértékegységekből fog állni, mint az, amivel épp egyenlő.

– Valóban.

– Ha pedig nagyobb vagy kisebb valaminél, akkor
c – feltéve, hogy összemérhető vele – annál, ami kisebb nála, több mértékegységet foglal magában; annál pedig, ami nagyobb nála, kevesebbet.

– Igen.

– Amikkel pedig össze nem mérhető, azoknak egy részénél kisebb, más részénél nagyobb mértékegységei lesznek.

– Így van.

– Márpedig nem lehetetlen-e, hogy ami egyáltalán nem részesül az azonosságban, az azonos legyen akár mértékegységeiben, akár másvalamiben?

– Bizony lehetetlen.

– Egyenlő tehát sem önmagával, sem mással nem lehet, minthogy nem állhat ugyanazon mértékegységekből.

– Úgy látszik, nem.

– Ha viszont több vagy kevesebb mértékegységből áll, akkor ahány mértékegységből, ugyanannyi részből

d is fog állni, és így többé nem egy lesz, hanem annyi, ahány mértékegységből áll.

– Igaz.

– Ha pedig éppen egy mértékegységből állna, akkor egyenlő lenne a mértékegységgel, ez pedig lehetetlennek mutatkozott, hogy az egy bármivel is egyenlő legyen.

– Lehetetlennek mutatkozott.

– Minthogy tehát az Egy sem egy mértékegységben nem részesülhet, sem többen, sem kevesebben, s egyáltalán az azonosságban nem részesülhet, így sem önmagával, sem mással soha nem lehet egyenlő; de nagyobb vagy kisebb sem lehet sem önmagánál, sem másnál.

– Teljességgel így van.

XII. – De tovább: lehetségesnek látszik-e, hogy az
e Egy idősebb vagy fiatalabb, vagy egykorú legyen bármivel?

– Miért ne?

– Mert ha egykorú lenne akár önmagával, akár mással, akkor az idő egyenlőségében és hasonlóságában részesülne, márpedig kifejtettük, hogy az Egynek sem hasonlóságban, sem egyenlőségben nincs semmi része.

– Csakugyan kifejtettük.

– De azt is kifejtettük, hogy sem a különbözőségben, sem az egyenlőségben nem részesül.

– Úgy van.

– Ha pedig ilyen az Egy, hogy volna lehetséges, hogy
141 a valaminél akár idősebb, akár fiatalabb legyen, vagy egykorú legyen valamivel?

– Semmiképp sem volna lehetséges.

– Nem lehet tehát az Egy sem fiatalabb, sem idősebb, sem egykorú sem önmagával, sem mással.

– Úgy látszik, nem.

– De akkor az Egy, ha ilyen, egyáltalán időben sem

létezhet? Vagy nem lesz-e minden, ha egyszer az időben van, szükségképpen folyton idősebb önmagánál?

– De bizony szükségképpen.

– S nemde ami idősebb, az mindig egy fiatalabbnál idősebb?

– Igen.

b – Ami tehát önmagánál idősebbé válik, az egyszersmind fiatalabbá is lesz önmagánál, ha ugyan kell mellette lennie valaminek, aminél idősebbé váljék.

– Hogy érted ezt?

– A következőképpen: ha egyik dolog a másiktól már különböző, akkor nem kell különbözővé válnia, hanem a már különbözőtől különbözőnek kell lennie; attól pedig, ami különbözővé lett tőle, ő is különböző lett; ami pedig különbözővé fog lenni tőle, attól ő is különbözővé fog lenni; attól pedig, ami különbözővé válik tőle, sem nem lett, sem nem lesz, sem nem már különböző, hanem válik különbözővé és másképp nem lehet.

– Szükségképpen.

c – Márpedig az idősebb a fiatalabbtól különbözik és semmi mástól.

– Úgy van.

– Ami tehát idősebbé válik önmagánál, az szükségképpen fiatalabbá is válik önmagánál.

– Úgy látszik.

– De az is bizonyos, hogy egy meghatározott időtartam sem több, sem kevesebb nem lehet önmagánál, hanem csakis önmagával egyenlő időtartam lesz, van, lett és lehet.

– Ez is bizonyos.

– Mindezekből tehát, úgy látszik, szükségképp az kö-

d vetkezik, hogy mindaz, ami időben van és részesül benne, egykorú is önmagával és egyszersmind idősebbé – s ezzel fiatalabbá is – válik önmagánál.

– Úgy látszik.

– Az Egynek azonban ilyen állapotokban semmi része.

– Valóban semmi része.

– Az időben tehát nincs semmi része, és nincs is semmiféle időben.

– Valóban nincs, legalábbis a következtetés így hozza magával.

– De mi ez? „Volt", „lett", „létrejött", nemde valamennyien az egyszer-volt időben való részesedést jelölik?

– Bizonyára.

e – „Lesz", „létre fog jönni", „keletkezni fog" pedig, nemde, az ezután jövő időben való részesedést?

– Igen.

– A „van" és „keletkezik" pedig, ugye, a most jelenvaló időben való részesülést?

– Teljességgel így van.

– Ha tehát az Egy semmiképpen, semmiféle időben nem részesül, akkor sem valaha nem „jött létre", sem nem „lett", sem nem „volt" valaha, de most sem „keletkezik", sem nem „van", és ezután sem „fog keletkezni", nem „fog létrejönni", és nem „lesz".

– Valóban.

– De a Létben lehetséges-e bárminek is másképpen részesülnie, mint ezeknek a módoknak valamelyikén?

– Nem lehetséges.

– Az Egy tehát semmiképp sem részesül a Létben.

– Úgy látszik, nem.

– Így hát semmiképpen sem létezik az Egy.

– Úgy látszik, semmiképpen.

– Olyan értelemben sem létezik tehát, hogy egy lenne, mert ez esetben már létező lenne és részesülne a Létben; ellenben, amint látszik, az Egy mint egy sem

létezik, és egyáltalán nem létezik, ha ennek a következtetésnek hinni kell.

– Úgy látszik.

142 a – Ami pedig nem létezik, az olyan nem létezőnek lehet-e valamije?

– Hogy lehetne?

– Tehát neve sincsen, sem beszéd, sem tudomány, sem észrevevés, sem vélekedés róla nem lehet.

– Úgy látszik, nem.

– Tehát senki meg nem nevezi, nem beszél és nem vélekedik róla, meg nem ismeri, s egyáltalán semmi létező észre nem veszi őt.

– Úgy látszik, nem.

– Lehetséges-e azonban, hogy az Eggyel így álljon a dolog?

– Nekem bizony úgy látszik, nem lehetséges.

b XIII. – Akarod-e, hogy elejétől fogva ismét újra megvizsgáljuk feltevésünket, hátha új vizsgálat során némileg másnak mutatkozna előttünk?

– Nagyon is akarom.

– Nemde, ha az Egy van, meg kell állapodnunk, mik következnek ebből ránézve, nemde?

– De igen.

– Nézzük hát elejétől fogva: ha az Egy van, vajon lehetséges-e, hogy létezzen ugyan, de ne legyen része a Létben?

– Nem lehetséges.

– Mármost az Egynek a Léte nem lehet azonos az Eggyel: mert különben a Lét nem lenne amannak a Léte, sem az – az Egy – nem részesülne amabban: a

c Létben, hanem mindegy lenne, akár azt mondjuk: az Egy van, akár azt, hogy az Egy: egy. Most azonban nem az volt a feltevésünk, hogy mi következik abból, ha az Egy: egy, hanem: mi következik, ha az Egy van. Nemde?

– Teljesen így van.

– Mást jelent tehát itt a „van", mint az „egy", ugye?

– Szükségképpen.

– És mi mást jelentene, ha nem azt, hogy a Létben részesül az Egy: ez ugyanazt jelenti, mint amikor az ember összefoglalva azt mondja, hogy az Egy van?

– Teljességgel.

– Fogjunk tehát ismét hozzá: ha az Egy van, mi következik belőle? Vizsgáld csak meg, vajon ez a föltevés nem szükségképpen olyannak mutatja-e az Egyet, hogy részei vannak?

– Hogyan?

d – A következőképpen. Ha azt, hogy „van" a Létező Egyről mondjuk, és azt, hogy „egy" az Egy Létezőről, továbbá a Lét és az Egy nem azonosak, csupán mindketten ahhoz az azonos dologhoz tartoznak, amit kiindulásul föltettünk: a létező Egyhez, vajon nem következik-e ebből, hogy van itt egy egész: a létező Egy, s ennek válnak részeivé az Egy és a Lét?

– Szükségképpen következik.

– Vajon e részek mindegyikét csupán résznek nevezzük, vagy azt, ami éppen rész, egy Egész részének kell mondani?

– Egy egész részének.

– A „létező Egy" tehát Egész, és részei vannak.

– Teljességgel így van.

e – De most nézzük a létező Egynek eme részei közül bármelyiket (akár az Egyet, akár a Létezőt): vajon ellehet-e az Egy a „Lét" nevű rész nélkül vagy a Létező az „Egy" nevű rész nélkül?

– Nem lehet el.

– A részek mindegyike ismét magában foglalja tehát mind az Egyet, mind a Létezőt, és mindegyik rész ismét legalábbis két további részből fog állni, és így tovább

folytonosan. Ugyanezen meggondolás alapján: ami rész csak feltűnik előttünk, mindig magában foglalja e két részt; mert az Egy mindig magában foglalja a Létezőt, és a Létező az Egyet; úgyhogy szükségképpen mindig
143 a kettő lévén, sohasem lesz egy.

– Teljességgel így van.

– A létező Egy tehát ily módon határtalan sokaságú lesz?

– Úgy látszik.

– De vizsgáljuk csak meg a következőképpen is.

– Hogyan?

– Azt mondjuk, hogy a Létben részesül az Egy, azzal, hogy: van.

– Igen.

– És emiatt a létező Egy soknak mutatkozott.

– Úgy van.

– De most maga az Egy, melyről azt mondtuk, hogy részesül a Létben, ha őt elménkben egyedül önmagában vesszük anélkül, amiben részesül (a Lét nélkül): vajon ez esetben csak egynek fog-e mutatkozni, vagy ő maga soknak is?

– Én azt hiszem: egynek.

b – Lássuk hát: nemde szükségképpen másvalami az ő Léte, s más ő maga (az Egy), ha az Egy maga nem a Lét, csupán mint Egy részesül a Létben.

– Szükségképpen.

– Nos hát, ha más a Lét s más az Egy, sem az Egy nem azáltal különbözik a Léttől, hogy ő: egy, sem a Lét nem azáltal különbözik az Egytől, hogy ő: Lét, hanem a „különbözőség" folytán különböznek egymástól.

– Teljesen így van.

– A különbözőség tehát sem az Eggyel, sem a Léttel nem azonos?

– Már hogyan lenne azonos?

– Nos hát, ha kiválasztjuk közülük akár – ha tetszik
c – a Létet és a Különbözőséget, akár a Létet és az Egyet, akár az Egyet és a Különbözőséget, nemde mindegyik választás esetén olyanokat választunk ki, melyeket jogosan hívunk „mindkettőnek"?

– Hogyan?

– A következőképpen: lehet-e azt mondani, hogy Lét?

– Lehet.

– Továbbá lehet-e azt mondani, hogy: Egy?

– Ezt is lehet.

– S így mindegyikőjüket külön mondtuk ki?

– Igen.

– Ha ellenben azt mondom: „Lét és Egy", nemde „mindkettőt" mondtam?

– Teljesen így van.

– Nemde akkor is, ha azt mondom: „Lét és Különbözőség", vagy „Különbözőség és Egy", így is mindegyik esetben „mindkettőt" mondok?

– Igen.

d – Amiről pedig helyesen mondhatom, hogy „mindkettő", vajon lehetséges-e, hogy az „mindkettő" legyen, de kettő nem?

– Nem lehetséges.

– Amik pedig együtt kettőt képeznek, lehetséges-e, hogy közülük mindegyik külön ne egy legyen?

– Nem lehetséges.

– Ezek közül tehát, mivel mindegyik együtt kettő, mindegyik külön egy lesz.

– Úgy látszik.

– Ha mármost közülük mindegyik egy, ha bármelyik egyet bármelyik párhoz hozzáadjuk, nem három lesz-e az összeg?

– De igen.

– A három pedig nem páratlan s a kettő nem páros szám?

– De az.

– Nos hát: ha a kettő adva van, vele együtt nemde
e szükségképpen megvan a „kétszer" is, s a hárommal együtt adva van a „háromszor" is, hiszen a kettőben benne van a „kétszer egy" és a háromban a „háromszor egy"?

– Szükségképpen.

– S ha adva van a „kettő" és a „kétszer", nemde szükségképpen a „kétszer kettő" is adva van?

– De igen.

– Továbbá: ha adva van a „három" és a „kétszer", meg adva van a „kettő" és a „háromszor", nemde szükségképpen a „kétszer három" és a „háromszor kettő" is adva van?

– Okvetlenül.

– Így vannak tehát párosszor páros és páratlanszor
144 a páratlan, továbbá páratlanszor páros és párosszor páratlan számok.

– Valóban.

– Ha tehát ez így van, gondolod-e, hogy maradt fönn valamely szám, amely ne volna meg szükségképpen?

– Semmiképp sem.

– Ha tehát adva van az Egy, vele szükségképpen a Szám is adva van.

– Szükségképpen.

– Ha pedig van szám, megvan a „sok" is és a létezők határtalan sokasága; vagy nem határtalan sokasága-e a szám és nem részesül-e a Létben?

– Teljesen így van.

– Nemde, ha a számok összessége a maga egészében részt vesz a Létben, a szám mindegyik része is részt vesz benne?

– De igen.

b XIV. – A Lét tehát a létezők egész sokaságára szét van osztva és a létezők egyikétől sem marad távol, sem a legkisebbtől, sem a legnagyobbtól? Vagy talán ezt értelmetlenség még kérdezni is? Hiszen hogyan lehetne távol éppen a Lét a létezők bármelyikétől is?

– Sehogyan sem.

– Szét van tehát darabolva a lehető legkisebb és legnagyobb és mindenféle darabokra, és mindenek között a legnagyobb mértékben van részekre bomolva, és ha-

c tártalan sok része van a Létnek.

– Így van.

– Neki van tehát a legtöbb része.

– Valóban a legtöbb.

– Nos hát: van-e ezek közül olyan, amely része ugyan a Létnek, de nem egy része?

– Hogyan volna lehetséges?

– Ha tehát egyszer valamely rész van, annak mindig, amíg csak megvan, egynek kell lennie, és lehetetlen, hogy „egy sem" legyen.

– Így kell lennie.

– A Létnek tehát minden egyes részén ott van az Egy is, s nem marad el annak sem kisebb, sem nagyobb, sem semmiféle részétől.

– Így van.

d – De Egy létére egyszerre sok helyen a maga egészében ott lehet-e? Ezt vizsgáld meg!

– Vizsgálom, és úgy látom, hogy lehetetlen.

– Részekre bomolva tehát, ha nem a maga egészében; mert sehogyan másképp, mint részekre bomolva, egyszerre a Lét összes részeiben nem lehet jelen.

– Valóban nem lehet.

– S ami részekre oszlik, szükségképpen annyi, ahány része van.

– Szükségképpen.

– Nem helyesen szóltunk tehát az imént, mikor azt mondtuk, hogy a Lét oszlik a legtöbb részre. Mert nem oszlik több részre, mint az Egy, hanem – amint látszik –
e ugyanannyi részre, mint az Egy; mert sem a Lét nem marad el az Egy mellől, sem az Egy a Lét mellől, hanem egyenlők maradnak, hiszen ketten vannak mindig, minden körülmények között.

– Mindenképpen így látszik.

– Az Egy tehát maga is a Lét által szétdarabolva: sok és határtalan sokaságú.

– Úgy látszik.

– Nemcsak a létező Egy: sok tehát, hanem maga az Egy is; a Lét által részekre osztódik, tehát szükségképpen: sok.

– Teljesen így van.

XV. – És bizony, ha a részek mindig egy Egésznek részei, határolva van az Egy, ha: egész. Vagy nem fogja-e körül az Egész a részeit?

145 a – De szükségképpen.

– És nyilván az, ami körülfog: határ.

– Igen.

– A létező Egy tehát egy is és sok is, egész is és részek is, határolt is, sokaságát illetően viszont határtalan is.

– Úgy látszik.

– De ha egyszer határolt, szélső pontjai is vannak.

– Szükségképpen.

– Nos hát, ha egész, nemde van kezdete, közepe és vége? Vagy lehet-e valami egész e három nélkül? És ha valamiből ezek közül bármelyik hiányzik, lehet-e az még egész?

– Nem lehet.

b – Amint tehát látszik, kezdete, vége és közepe van az Egynek.

– Igen.

– De a közepe egyenlő távolságra van a szélső pontoktól; különben nem lehetne közép.

– Nem bizony.

– Az Egy tehát, ha ilyen, valami alakban is részesül, úgy látszik, akár egyenes, akár kerek, akár valamely e kettőből vegyült alakban.

– Alakban is részesül.

– De vajon az Egy, ha ilyen, nem önmagában is és másban is lesz?

– Hogyan?

– A részek közül mindegyik az Egészben van és egy sincs az Egészen kívül.

– Úgy van.

– Így az összes részt körülfogja az Egész.

– Igen.

c – És bizonyára az Egy egyenlő részeinek összességével: sem több, sem kevesebb, mint azok összege.

– Úgy van.

– Viszont az Egy ez az egész is?

– Igen.

– Ha tehát az összes részek az Egészben vannak, s az Egy e részek összessége is és maga az Egész is, az Egész pedig körülveszi a részek összességét, akkor az Egy veszi körül az Egyet, és így – íme – az Egy maga önmagában van.

– Úgy látszik.

– Az Egész viszont nem a részeiben van, sem az öszd szesben, sem valamelyikben. Mert ha az összesben benne volna, akkor minden egyesben benne kellene lennie. Mert ha csak egyben is nem volna benne, akkor nem lehetne benne az összesben. Ha ugyanis ez az egy az összes közül való, s az Egész ebben (az egyben) nem volna benne, hogyan lehetne benne az összesben?

– Sehogyan.

– De a részek közül egynéhányban sem lehet; mert ha az Egész egynéhány részében benne volna, akkor a több volna a kevesebben: ez pedig lehetetlen.

– Csakugyan lehetetlen.

– Ha pedig az Egész nincs sem egy, sem több, sem valamennyi részében, akkor, nemde, szükségképpen vagy másvalamiben van, vagy egyáltalán sehol sincs?

– Szükségképpen.

e – Márpedig, ha sehol sem lenne, akkor semmivé lenne; márpedig: egész, s így, mivel nincs önmagában, szükségképpen valami másban van.

– Teljesen így van.

– Ha tehát az Egy: egész, valami másban van, ha pedig egyenlő részeinek összegével, önmagában van; s így az Egy szükségképpen önmagában is és másban is van.

– Szükségképpen.

– Ha most már az Egy ilyen természetű, vajon nem mozog-e és nyugszik-e szükségképpen?

– Miért?

146 a – Nyugszik az Egy, ha önmagában van; mert ami egy helyen van, és abból nem lép ki, az ugyanazon a helyen van, önmagában.

– Így van.

– Ami pedig mindig ugyanazon a helyen van, az szükségképpen állandóan nyugalomban van.

– Teljesen úgy van.

– Az viszont, ami mindig másban van, nemde, épp ellenkezőleg, soha sincs ugyanabban a helyben; ha pedig soha sincs ugyanabban a helyben, akkor nem is nyugszik; ami pedig nem nyugszik, az mozog.

– Úgy van.

– Az Egy tehát, minthogy állandóan önmagában is

van és másban is, szükségképpen állandóan mozog is és nyugszik is.

– Úgy látszik.

– De emellett az Egynek azonosnak is kell lennie
b önmagával és különbözőnek is kell lennie önmagától, és éppígy a Másokkal is azonosnak is kell lennie, és különbözőnek is tőlük, ha az előbbi sajátságai megvannak.

– Hogyan?

– Minden dolog mindenhez így viszonylik: vagy azonos vele, vagy különbözik tőle; vagy – ha sem nem azonos, sem nem különböző – része annak, amihez viszonylik, vagy pedig egész a részéhez képest.

– Úgy látszik.

– Vajon az Egy része-e önmagának?

– Semmiképp sem.

– Tehát önmagát illetőleg egész sem lehet: önmagához mint részéhez képest?

– Bizony ez nem lehetséges.

c – De vajon különbözik-e egytől az Egy?

– Nyilvánvalóan nem.

– Tehát önmagától különböző sem lehet.

– Nem bizony.

– Ha tehát az Egy sem önmagától különböző nem lehet, sem egész vagy rész önmagához képest nem lehet, nem következik-e ebből szükségképpen, hogy azonos legyen önmagával?

– De szükségképpen következik.

– Ami azonban másutt van mint önmaga – amíg ez az önmaga önmagával azonos helyen van –, az nem különböző-e szükségképpen önmagától, ha egyszer másutt van?

– Nekem úgy látszik.

– De az Egy éppen ilyennek mutatkozott, hogy egyszerre önmagában is és másban is van.

– Valóban ilyennek.

– Ennyiben tehát, úgy látszik, különböző önmagától az Egy.

– Úgy látszik.

d – De most: ha valami különböző valamitől, nem a különbözőtől különböző-e?

– De szükségképpen.

XVI. – Nemde minden, ami nem egy, különböző az Egytől, és az Egy is különböző mindentől, ami nem egy?

– De igen.

– Tehát az Egy másoktól különböző?

– Különböző.

– De nézd csak: maga az Azonos és maga a Különböző nem ellentéte-e egymásnak?

– De igen.

– Vajon elfogadja-e az Azonos, hogy valaha is a Különbözőben, vagy a Különböző, hogy az Azonosban legyen?

– Nem fogadja el.

– Ha tehát a Különböző sohase lehet az Azonosban, akkor a létezők között egy sincs, amiben a különböző

e bármennyi ideig is benne lenne; mert ha bármennyi ideig is benne lenne valamiben, ezen idő alatt ugyanabban lenne a különböző. Nem így van?

– De így van.

– Minthogy pedig soha ugyanabban nem lehet, a különböző soha a létezők egyikében sem lehet.

– Igaz.

– De akkor sem azokban, amik „nem egy"-ek, sem az Egyben nem lehet a különböző.

– Nem bizony.

– Akkor hát „a különböző" által nem lehet különböző sem az Egy azoktól, amik nem egyek, sem pedig a nem egyek az Egytől.

– Nem bizony.

– De önmaguk által sem lehetnek különbözők egymástól, ha nem részesülnek a Különbözőben.

– Hogyan is lehetnének?

147 a – Ha tehát sem önmaguk által, sem a „különböző" által nem különbözők, akkor, nemde, mindenképpen kikerülik azt, hogy különbözők legyenek egymástól?

– Kikerülik.

– De azok, amik nem egyek, az Egyben nem részesülnek: mert különben nem volnának nem egyek, hanem bizonyos tekintetben egyek volnának.

– Igaz.

– Így hát számot se képeznek a nem egyek: mert ha számot alkotnának, nem volnának teljesen nem egyek.

– Nem bizony.

– De talán a nem egyek részei az Egynek? Ebben az esetben is részesülnének a nem egyek az Egyben?

– Részesülnének.

b – Ha tehát az egyik teljességgel Egy, a másik pedig teljességgel Nem Egy, akkor az Egy sem része nem lehet a Nem Egynek, sem Egész nem lehet hozzájuk mint részeihez képest; de a Nem Egyek sem lehetnek sem részei az Egynek, sem Egészek nem lehetnek az Egyhez mint részükhöz képest.

– Nem bizony.

– Azt viszont kimondtuk, hogy amik sem nem részei egymásnak, sem nem egészek egymáshoz képest, sem nem különbözők egymástól, azok azonosak egymással.

– Kimondtuk.

– Kimondjuk-e hát, hogy az Egy, minthogy ilyen helyzetben van a Nem Egyekhez képest, azonos velük?

– Mondjuk ki!

– Az Egy tehát, amint látszik, különböző is a Másoktól és önmagától, de azonos is amazokkal is, önmagával is.

c – Úgy tűnik, az érvből ez következik.

– Vajon akkor hasonló is és nem hasonló is mind önmagához, mind a másokhoz?

– Talán.

– Minthogy különbözőnek mutatkozott a másoktól, amazok is bizonyára különböznek tőle.

– Csakugyan lehetséges.

– S nemde éppannyira különbözik a másoktól, mint a mások tőle, nem jobban és nem kevésbé?

– Miért is különbözne jobban?

– Ha tehát sem jobban, sem kevésbé, akkor: hasonlóképpen különböznek egymástól.

– Igen.

– Nemde, amennyiben hasonlóképpen van meg az a sajátságuk, hogy az Egy különbözik a másoktól és a mások is az Egytől, ennyiben ugyanaz a sajátságuk van
d mind az Egynek a másokhoz képest, mind a másoknak az Egyhez képest.

– Hogyan érted ezt?

– A következőképpen: nemde minden szónak van valami jelentése?

– Igen.

– Nos: kimondhatod-e többször is ugyanazt a szót, vagy csak egyszer?

– Többször is.

– Vajon ha egyszer mondod ki, azt jelölöd-e meg vele, aminek éppen ez a neve, ha ellenben többször, akkor már nem ezt? Vagy pedig akár egyszer, akár többször ejted ki ugyanazt a szót, szükségképpen mindig ugyanazt érted rajta?

– Mindig ugyanazt.

– Nemde ennek a szónak is, hogy: különböző, megvan a maga jelentése?

– Teljes mértékben.

e – Mikor tehát kiejted, akár egyszer, akár többször, nem másra érted és nem mást jelölsz meg vele, csak éppen azt, aminek a neve.

– Szükségképpen.

– Ha tehát azt mondjuk, hogy a mások különbözők az Egytől, és az Egy is különböző a másoktól, kétszer mondtuk ki a különbözőt, de azért nem mást, hanem éppen azt a természettől meglevő tulajdonságot értettük rajta mindig, aminek ez a neve.

– Teljesen így van.

148 a – Amennyiben tehát különböző a másoktól az Egy és a Mások is az Egytől, épp azáltal, hogy a különbözőség sajátsága megvan bennük, nem más, hanem: azonos sajátsága van mind az Egynek, mind a másoknak; márpedig, aminek azonos tulajdonsága van, az hasonló, nemde?

– De igen.

– Amennyiben tehát az Egy különböző a másoktól, éppen ezen sajátsága folytán a maga egészében hasonló azok összességéhez; hiszen a maga egészében, teljesen különböző amazok összességétől.

– Úgy látszik.

– De: a hasonló ellentéte a nem hasonlónak.

– Igen.

XVII. – Éppígy a Különböző is az Azonosnak.

– Igen, éppígy.

– De az már az előbb is kitűnt, hogy az Egy azonos a másokkal.

b – Kitűnt.

– Márpedig épp ellentétes sajátság azonosnak lenni a másokkal, mint különbözőnek lenni a másoktól.

– Épp ellentétes.

– Mármost épp a különbözőség által hasonlónak mutatkozott.

– Igen.

– Akkor az Azonosság által nem hasonló lesz, hiszen ez épp ellentéte a sajátosságnak, mely hasonlóvá tette őket. Hiszen a különbözőség tette őket bizonyos tekintetben hasonlóvá!

– Igen.

c – Az Azonosság tehát nem hasonlóvá fogja őket tenni, mert különben nem lenne ellentéte a különbözőségnek.

– Úgy látszik.

– Hasonló és nem hasonló lesz tehát az Egy a másokhoz; éppen, amennyiben különböző, hasonló; s amennyiben azonos, nem hasonló.

– Ez a következtetés is hozzátartozik az Egyhez, amint látszik.

– De a következő is!

– Melyik?

– Ha megvan az a sajátsága, hogy azonos, akkor nem másféle; de ha nem másféle, akkor nem lehet nem hasonló. Ha pedig nem nem-hasonló, akkor hasonló. Ha viszont megvan az a sajátsága, hogy különböző, akkor másféle; ha pedig másféle, akkor nem hasonló.

– Igazat mondasz.

– Minthogy tehát az Egy azonos is a másokkal és különböző is tőlük; mindkét és mindegyik sajátság alapján hasonló is és nem hasonló is a másokhoz.

d – Teljesen így van.

– De akkor éppen így önmagához is, minthogy önmagától különbözőnek is, de önmagával azonosnak is mutatkozott, mindkét és mindegyik sajátság alapján hasonlónak és nem hasonlónak fog mutatkozni.

– Szükségképpen.

– De tovább: vizsgáld meg, hogy áll a dolog ezt illetőleg: érinti-e az Egy önmagát és a másokat vagy nem érinti?

– Megvizsgálom.

– Mármost: az Egy úgy tűnt fel, hogy maga önmagában, a maga Egészében van.

– Úgy van.

– De a másokban is van az egy?

– Igen.

e – Amennyiben tehát a Másokban van, a Másokat érinti is; amennyiben pedig önmagában van, annyiban el van zárva attól, hogy másokat érintsen, ellenben maga érinti önmagát, ha egyszer önmagában nyugszik.

– Úgy látszik.

– Így hát az Egy érinti önmagát is és a másokat is.

– Igen, érinti.

– Nos, mit szólsz ehhez? Nemde minden, ami képes érinteni valamit, kell hogy közvetlenül mellette legyen annak, amit meg kell érintenie, vagyis azt a helyet kell elfoglalnia, amely az után következik, ahol el van helyezve az, amit ő megérint?

– Így kell lennie.

– Tehát az Egynek is, ha önmagát kell érintenie, tüstént önmaga után közvetlenül kell elhelyezkednie, vagyis a maga helyével közvetlenül határos helyet kell elfoglalnia.

– Így kell lennie.

149 a – De ugyebár az Egy csak akkor teheti meg ezt, ha kettő, és két helyen van egyszerre; amíg ellenben Egy, addig nem képes erre?

– Nem bizony.

– Ugyanaz a szükségesség akadályozza tehát meg azt, hogy az Egy kettő legyen, mint azt, hogy magamagát érintse.

– Ugyanez a szükségesség akadályozza meg mind a kettőt.

– De nyilván a másokat sem fogja érinteni.

– Ugyan miért nem?

– Mert – mint mondtuk – annak, ami valamit érinteni képes, külön, de közvetlenül mellette kell lennie annak, amit érintenie kell; köztük semmiféle harmadiknak nem szabad lennie.

– Igaz.

– Legalábbis Kettő kell tehát ahhoz, hogy érintkezés történhessék.

– Legalábbis.

b – Ha pedig e két taghoz folytatólagosan még egy harmadik járul, a tagok száma három lesz, az érintkezés pedig kettő.

– Igen.

– És így tovább: minden egyes új taggal egy további érintkezés is járul az eddigiekhez; és mindig az az eredmény, hogy az érintkezések a tagok számánál eggyel kevesebben lesznek. Mert amennyivel az első két tag felülmúlta az érintkezéseket, úgy, hogy több volt, mint az érintkezések száma, ugyanannyival múlja felül a tagok minden további összege a hozzá tartozó érintkezések összegét; mert folytonosan, amint egy járul a tagok
c számához, vele egy érintkezés is az eddigiekhez.

– Helyesen mondod.

– Amekkora tehát a tagok száma, az érintkezések száma mindig eggyel kisebb.

– Igaz.

– Ha tehát csak az egy van, a kettő pedig nincs, az érintkezés nem történhetik meg.

– Hogyan is történhetne meg?

– Márpedig azt mondtuk, hogy mindaz, ami más, mint az Egy, az sem nem egy, sem nem részesül az egyben, ha teljességgel más, mint az Egy.

– Nem bizony.

– De akkor ezekben a Másokban szám sincs, ha az egység nincs meg bennük.

– Hogyan is lehetne akkor számuk?

– Akkor tehát a Mások: sem nem egy, sem nem kettő,
d sem semmiféle más számmal ki nem fejezhetők.

– Semmiféle számmal!

– Így hát az Egy egyedül marad mint egy; s a kettő már nem létezhetik.

– Úgy látszik, nem.

– De érintkezés sincs, ha kettő nincs.

– Nincs.

– Tehát sem az Egy nem érintheti a másokat, sem amazok az Egyet, ha egyszer nincs érintkezés.

– Nem bizony.

– Így tehát mindezek alapján: az Egy másokat és önmagát érinti is és nem is érinti.

– Úgy látszik.

XVIII. – Vajon továbbá az Egy egyenlő is és nem is egyenlő önmagával és a másokkal?

– Hogyan?

e – Ha az Egy nagyobb lenne, mint a mások vagy kisebb, vagy megfordítva: a mások lennének az Egynél nagyobbak vagy kisebbek, nemde az Egy nem azáltal, hogy egy, és a mások nem azáltal, hogy ők mások, mint az Egy, nem magánál a lényegüknél fogva lennének akár valamivel nagyobbak, akár valamivel kisebbek egymásnál? Hanem csak akkor lennének egyenlők egymással, ha saját lényén kívül mindkettő az egyenlőségben is részesedne. Ha pedig amazok a Nagyságban, emez pedig a Kicsinységben részesedne, vagy az Egy a Nagyságban, a mások pedig a kicsinységben, akkor amelyik formához a Nagyság járulna, az nagyobb, amelyikhez pedig a Kicsinység járulna, kisebb lenne.

– Szükségképpen.

– Nemde léteznek ezek a formák: a Nagyság és a Kicsinység? Hiszen, ha nem léteznének, nem lehetnének ellentétesek egymással és nem jelenhetnének meg a Létezőkben.

– És hogyan jelenhetnének meg?

150 a – Ha tehát az Egyben a Kicsinység megjelenik, bizonyára benne is van akár az egészben, akár egy részében.

– Szükségképpen.

– Mi lesz, ha az egészben van benne? Nemde vagy az Eggyel egyenlő mértékben kiterjed annak (az Egynek) az egészén, vagy pedig körülfogja azt?

– Világos, hogy csak ez a két eset van.

– De ha a kicsinység az Eggyel egyenlő mértékben terjed el, akkor egyenlő is vele; ha pedig körülfogja, akkor nagyobb.

– Igen.

– Márpedig lehetséges-e, hogy a Kicsinység akár egyenlő legyen akármivel, akár nagyobb legyen akárminél, s így a Nagyság és Egyenlőség szerepét töltse be, nem pedig a magáét?

– Nem lehetséges.

b – Az Egynek az egészében tehát nem lehet benne a kicsinység, hanem ha valahol, csak egy részében.

– Igen.

– De e résznek sem az egészében. Mert ha így lenne, ugyanúgy járna, mint az egésszel szemben: vagy egyenlő lenne azzal a résszel, vagy nagyobb lenne annál a résznél, amelyikben éppen benne lenne.

– Szükségképpen.

– Így hát a létezők egyikében sem lehet benne a kicsinység, sem egy részükben, sem egészükben: semmi sem lehet tehát kicsi, kivéve magát a Kicsinységet.

– Úgy látszik, nem.

– De nagyság sem lehet benne: mert akkor magán a

c Nagyságon kívül még valami más is „nagyobb" volna, tudniillik az, amiben a Nagyság benne lenne, éspedig úgy lenne nagyobb, hogy hozzá képest kicsiny nem volna, amelyet felül kellene múlnia, ha egyszer nagy lenne. S ez az eset nem következhet be, hiszen Kicsinység semmiben nincs benne.

– Igaz.

– Maga a Nagyság tehát nem másnál nagyobb, mint magánál a Kicsinységnél, és viszont a Kicsinység sem másnál kisebb, mint magánál a Nagyságnál.

– Nem bizony.

– Sem a mások nem nagyobbak tehát az Egynél, és
d nem kisebbek nála, ha egyszer sem a Nagyság, sem a Kicsinység nincs meg bennük; sem ez a kettő: maga a Nagyság és a Kicsinység nem rendelkezik az Eggyel szemben azzal a képességgel, hogy azt felülmúlja, illetőleg alatta maradjon, hanem csak egymással szemben; végül az Egy sem lehet a kettőnél, de a másoknál sem nagyobb vagy kisebb, ha egyszer sem a Nagyság, sem a Kicsinység nem rejlik benne.

– Úgy látszik, nem.

– Ha viszont az Egy sem nem nagyobb, sem nem kisebb a másoknál, akkor sem felül nem múlhatja azokat, sem alattuk nem maradhat.

– Szükségképpen.

– De ami sem felül nem múl valamit, sem alatta nem marad, az szükségképpen egyenlően van, ami pedig egyenlően van, az egyenlő is.

– Igen.

e – S valóban, az Egy önmagával ilyen viszonyban lehet: minthogy sem nagyság, sem kicsinység nincs benne, sem alatta nem maradhat önmagának, sem felül nem múlhatja önmagát, hanem, mivel egyenlő mértékben van meg, egyenlő lesz önmagával.

– Teljesen így van.

– Az Egy tehát önmagával, de a másokkal is egyenlő.

– Úgy látszik.

– De az Egy önmagában is van és így kívülről önmaga körül is van; ennek folytán, amennyiben körülfogja ön-
151 a magát: nagyobb önmagánál, amennyiben pedig körül van fogva: kisebb önmagánál, és így az Egy önmagánál nagyobb is, kisebb is.

– Így van.

– Továbbá ugye az Egyen és a másokon kívül, szükségképpen, egyáltalán semmi sincs?

– Hogy is lehetne?

– Annak viszont, ami van, mindig valahol kell lennie.

– Igen.

– Nos hát: ami csak valamiben van, az valami nagyobban van, aminél ő kisebb; mert különben nem lehetne az egyik a másikban.

– Nem lehetne.

– Minthogy pedig semmi más nincs a másokon és az Egyen kívül, és ezeknek valahol, tehát valamiben kell lenniük, nemde szükségképpen egymásban kell lenniük,
b a másoknak az Egyben, az Egynek a másokban, mert különben sehol sem lennének!

– Úgy látszik.

– Amennyiben tehát az Egy a másokban benne van, a mások nagyobbak az Egynél, hiszen körülveszik őt, s az Egy kisebb a másoknál, minthogy körül van véve tőlük; amennyiben viszont a mások vannak benne az Egyben, ugyanazon érv alapján az Egy a nagyobb a másoknál, a mások meg kisebbek az Egynél.

– Úgy látszik.

– Az Egy tehát egyenlő is mind önmagával, mind a másokkal, de nagyobb is és kisebb is, mind önmagánál, mind a másoknál.

– Úgy látszik.

– De ha nagyobb is, kisebb is, egyenlő is, akkor önmagával és a másokkal egyenlő, több és kevesebb mértékc egységből áll; ha pedig ilyen mértékegységekből, ugyanilyen részekből is.

– Igen.

– Ha azonban egyenlő, vagy több, vagy kevesebb mértékegységből áll, akkor szám szerint is kevesebb vagy több lesz önmagánál és a másoknál is; és szám szerint is egyenlő lesz mind önmagával, mind a másokkal.

– Hogyan?

– Amiknél nagyobb, azoknál több mértékegységből áll; s ahány mértékegységből, ugyanannyi részből; s amiknél kisebb, azoknál kevesebb mértékegységből áll; és amelyekkel egyenlő, azokhoz képest ugyanannyi mértékegységből áll.

– Így van.

– Ha tehát önmagánál nagyobb és kisebb és önmagád val egyenlő, akkor önmagával egyenlő számú és önmagánál több és kevesebb mértékegységből áll, s egyszersmind ugyanennyi részből is!

– Igen.

– De ha ugyanannyi részből áll, mint önmaga, akkor a részek száma egyenlő lesz az önmagáéival; ha pedig több részből áll, akkor e részek száma is nagyobb, ha végül kevesebb részből áll, a részek száma is kisebb lesz.

– Úgy látszik.

– Nemde a másokhoz képest is ugyanilyen helyzetben lesz az Egy: amennyiben nagyobbnak tűnik fel náluk, szükségképpen részeinek a száma is nagyobb lesz azokénál; amennyiben pedig kisebbnek, e szám is kevesebb lesz azokénál; amennyiben végül egyenlő nagyságúnak, részeinek a száma is egyenlő lesz a másokéval.

– Szükségképpen.

e – Így hát, amint látszik, az Egy – szám szerint is – egyenlő is lesz önmagával és a másokkal: de nagyobb is és kisebb is lesz – szám szerint is – mind önmagánál, mind a másoknál.

– Ilyen lesz.

XIX. – De vajon az Időben is részesül-e az Egy, és így fiatalabb és idősebb, illetőleg ifjabbá és idősebbé válik, mind önmagánál, mind a másoknál, s ellenkezőleg: sem nem ifjabb, sem nem idősebb sem önmagánál, sem a másoknál, pedig részesül az Időben?

– Hogy lehet ez?

– Ha az Egy van, akkor bizonyára ki is jut neki, hogy legyen.

– Igen.

152 a – Lenni pedig nem más, mint részesedés a Létben a jelen idővel együtt, miként e szó: volt szintén közösséget jelent a Léttel, a múlt idővel együtt, végül a lesz a jövővel együtt.

– Így van.

– Az Egy tehát, amennyiben a Létben, annyiban az Időben is részesedik?

– Teljes mértékben.

– De ez az idő mindig tovahalad!

– Igen.

– Folyton idősebb lesz tehát önmagánál, ha egyszer az idővel együtt előrehalad.

– Szükségképpen.

– De talán emlékszünk még rá, hogy az idősebb annál lesz idősebbé, ami nála fiatalabbá lesz!

– Emlékszünk.

– Ha tehát az Egy önmagánál idősebb lesz, ifjabbá

b való önmagánál lesz idősebbé?

– Szükségképpen.

– Így hát önmagánál ifjabbá is meg idősebbé is válik.

– Igen.

– S nem akkor van-e az idősebbség állapotában, mikor előrehaladása közben a mostani időhöz érkezik, amely a volt és a lesz között van?

– Hiszen a Múltból a Jövőbe haladtában nem ugorhatja át a Mostot.

– Nem bizony.

– S nemde szünetet tart az idősebbé válásban, amikor
c épp elérte a Most időpontját, és ekkor nem válik idősebbé, hanem már az idősebbség állapotában van? Mert ha folyton előrehaladna, akkor sohase foghatná el őt a Most. Mert ami előrehalad, az folyton érinti mindkettőt: a Mostot is és az Ezutánt is, úgy, hogy a Mostot elereszti, az Ezutánt pedig megragadja, mert tovahaladása e kettő: az Ezután és a Most között folyik.

– Igaz.

– Ha mármost úgy kell lennie, hogy semmi, ami csak lesz valamivé, ne mellőzze a Mostot, akkor minden, ha ide érkezik, szünetet tart a levésben, és ekkor van az,
d ami éppen keletkezőben van.

– Úgy látszik.

– Így az Egy is, midőn idősebbé válása során a Mosthoz eljut, szünetet tart az idősebbé válásban és akkor az idősebbség állapotában van.

– Teljesen így van.

– S nemde, aminél idősebbé vált, ugyanannál idősebb is? Márpedig önmagánál vált idősebbé?

– Igen.

– Az idősebb pedig: valami fiatalabbnál idősebb?

– Úgy van.

– Tehát fiatalabb is ugyanakkor önmagánál az Egy, amikor idősebbé válása során eljut a Mosthoz.

– Szükségképpen.

e – De a Most mindig jelen van az Egy számára Létének egésze alatt, hiszen, amikor csak van, mindig mostan van.

– Így van!

– Az Egy tehát folytonosan van is és válik is mind idősebbé, mind fiatalabbá önmagánál.

– Úgy látszik.

– De önmagánál több ideig van-e, és válik-e (idősebbé), vagy éppannyi ideig?

– Éppannyi ideig, mint önmaga.

– De az, ami ugyanannyi ideig akár lesz valamivé, akár van, ugyanolyan korú.

– Igaz.

– Ami pedig ugyanolyan korú, az sem nem idősebb, sem nem fiatalabb.

– Nem bizony.

– Az Egy tehát, minthogy önmagával egyenlő ideig van is és lesz is öregebbé és ifjabbá, épp ezáltal sem nem fiatalabb, sem nem idősebb önmagánál, és nem is válik ilyenné vagy olyanná.

– Nekem is úgy látszik, hogy nem.

– És vajon a másoknál?

153 a – Nem tudom megmondani.

– De ezt csak meg tudod mondani, hogy azokat, amik mások, mint az Egy, ha a „különbözőek" illeti meg és nem a „különböző", úgy egynél többen vannak; mert ha „különböző" volna, akkor egy volna, de mivel „különbözőek", ezért egynél többen vannak és sokaságot alkotnak.

– Így áll a dolog.

– De ha egyszer sokaságot alkotnak, akkor az Egynél nagyobb számban részesülnek.

– Így van.

– De mármost: a Számból a nagyobbak keletkeznek és keletkeztek is előbb vagy a kisebbek?

– A kisebbek.

– Tehát a legkisebb legelőször: ez pedig az Egy. Így van?

– Igen.

b – Mindenek közül, amiknek csak számuk van, az Egy keletkezett tehát legelőször; márpedig a Másoknak valamennyiüknek van számuk, ha ezek „mások", és nem „más".

– Van számuk.

– Mármost, azt hiszem, ami legelőször keletkezett, az előbb keletkezett, a mások pedig később; s a később keletkezettek ifjabbak annál, ami előbb keletkezett; és így a mások fiatalabbak az Egynél, az Egy pedig idősebb a másoknál.

– Így van.

XX. – De mit szólsz ehhez: vajon lehetséges-e, hogy az Egy saját természete ellenére keletkezett volna, vagy lehetetlen?

– Lehetetlen.

c – Úgy látszott viszont, hogy az Egynek részei vannak; ha pedig részei vannak, akkor kezdete, vége és közepe van.

– Igen.

– Nemde mindenek közül először a kezdet keletkezik (mind az Egynél magánál, mind a mások mindegyikénél), és a kezdet után a mások mind egészen a Végig?

– Bizonyára.

– De azt kell mondanunk, hogy ezek a mások mind részei az Egy egésznek, és ez az Egy egész csak a Véggel együtt lett Egy és egész.

– Ezt kell mondanunk.

– A vég azonban, azt hiszem, legutoljára jön létre, s

természetesen csak ezzel együtt jött létre teljesen az
d Egy; úgyhogy ha magának az Egynek nem lehet a természet ellenére létrejönnie, minthogy csak a Véggel együtt jött létre igazán, úgy természetesen a mások között legutoljára jött létre.

– Úgy látszik.

– Tehát fiatalabb a másoknál az Egy, s a mások: idősebbek az Egynél.

– Most így tűnik fel nekem.

– De mit szólsz viszont ehhez: a kezdete vagy bármelyik más része az Egynek vagy bármi Másnak (ha egyszer rész, és nem: részek), nemde okvetlenül egy, ha egyszer rész?

– Okvetlenül.

– Így tehát az Egy az első rész keletkezésével együtt
e is létrejön és a másodikkal együtt is; és a Mások közül egyiknek a keletkezésétől sem marad el, bármi keletkezik is, bármi után, amíg csak az utolsóhoz eljutván az egész Egy meg nem születik, mivel a keletkezés során nem maradt el (az Egy) sem a középsőtől, sem az utolsótól, sem az elsőtől, sem semmi Mástól.

– Igaz.

– Így viszont az összes Másokkal egykorú az Egy; ha tehát maga az Egy nem keletkezett a természet ellenére, sem előbb, sem később nem keletkezhetett a másoknál,
154 a hanem velük egyszerre. E szerint az érv szerint tehát az Egy a másoknál sem idősebb, sem fiatalabb nem lehet, de a mások sem az Egynél; az előbbi érv szerint viszont az Egy idősebb is és fiatalabb is a másoknál, de éppen így amazok is őnála.

– Teljesen így van.

– Ilyen tehát az Egy és ilyennek született. Hogy áll viszont a dolog abban a tekintetben, hogy ő idősebbé és ifjabbá válik a másoknál, s a mások is az Egynél, meg

nem is válik sem ifjabbá, sem idősebbé? Vajon ahogyan áll a dolog a Létet illetőleg, úgy van a valamivé válást illetőleg is, vagy másként?

b – Nem tudom megmondani.

– De én annyit tudok, hogy ha az egyik a másiknál idősebb, már nem lehetséges még idősebbé válnia annál, amennyivel először, tüstént születése pillanatában, korban különbözött, s viszont a fiatalabbnak sem lehetséges még fiatalabbá válnia. Ha ugyanis különböző mennyiségekhez egyenlőket adunk hozzá – akár időhöz, akár bármi máshoz –, ez azt eredményezi, hogy ugyanannyival fognak mindig különbözni, amennyivel először különböztek.

– Így van.

– Tehát semmi, ami egyszer van, semminél, ami van,

c soha nem válhat sem idősebbé, sem fiatalabbá, hiszen koruk mindig ugyanannyival fog különbözni. Az egyik idősebbnek született és marad is mindig, a másik pedig fiatalabbnak, de egy sem válik idősebbé vagy fiatalabbá.

– Igaz.

– Az Egy sem válik tehát a Másoknál soha sem idősebbé, sem fiatalabbá.

– Nem bizony.

– De nézd csak, hátha ennyiben mégis idősebbé és fiatalabbá válik.

– Mennyiben?

– Amennyiben mind az Egy a Másoknál, mind a Mások az Egynél idősebbnek mutatkoztak.

– Mi következik ebből?

– Ha az Egy az idősebb a Másoknál, akkor több idő

d óta él, mint Mások.

– Igen.

– S most újra fontold meg: ha több és kevesebb időhöz egyenlő időt adunk hozzá, vajon akkor is ugyanany-

nyiszor lesz nagyobb a több a kevesebbnél, vagy kevesebbszer?

– Kevesebbszer!

– Az az arány tehát, amely szerint először különbözött korban az Egy a másoktól, nem marad állandó a jövőben, hanem, míg a másokkal egyenlő időmennyiségeket vesz magához, folytonosan kisebb arányban különbözik korban tőlük, mint előbb. Vagy nem?

– De igen.

e – De ugye, aminek a korkülönbsége másokhoz képest csökken, az fiatalabbá válik, mint azelőtt volt, azokhoz képest, melyekhez képest azelőtt idősebb volt?

– Igen, fiatalabbá!

– Ha pedig ő fiatalabbá válik, azok a Mások az Egyhez képest aránylag idősebbé válnak, mint azelőtt!

– Teljesen így van.

– Tehát az, ami fiatalabbnak született, idősebbé válik ahhoz képest, ami előbb született meg és így idősebb is; természetesen az, ami fiatalabbnak született, sohasem idősebb valóban, csak folyton aránylag idősebbé válik amannál; mert amaz az ifjabbodás felé halad elő, ez
155 a pedig az öregebbedés felé. S természetesen éppen így az idősebb az ifjabbnál aránylag ifjabbá válik. Minthogy ugyanis ellentétes irányban haladnak, ezért egymással ellentétessé válnak: az ifjabb idősebbé válik az idősebbnél, az idősebb pedig ifjabbá az ifjabbnál; de teljesen azzá lenni nem képesek! Mert ha valóban azzá lennének, akkor többé nem válnának idősebbé, illetőleg ifjabbá, hanem már azok volnának. Most azonban az a helyzet, hogy csak válnak egymásnál idősebbé és ifjabbá! Az Egy ugyanis a másoknál ifjabbá válik, épp azért, mert úgy
b tűnt, hogy idősebb náluk és előbb született meg; a Mások pedig az Egynél idősebbé válnak, éppen, mert később születtek meg. Ugyanilyen következtetés alapján

viszont a Mások is így viselkednek az Eggyel szemben, éppen, mert úgy tűnt, hogy nála idősebbek és előbb születtek meg.

– Így látszik.

– Összefoglalva tehát: amennyiben mindig ugyanannyival különböznek egymástól, egyik sem válhatik idősebbé a másiknál, sem pedig ifjabbá. Így sem az Egy
c nem válhatik a másoknál sem idősebbé, sem fiatalabbá, sem a mások az Egynél. Amennyiben viszont az idő haladása folyamán szükségképpen sohase ugyanannyiszor különböznek az előbb születettek a későbbiektől és a későbbiek az előbbiektől, ennyiben kölcsönösen idősebbé és ifjabbá kell válniuk egymásnál: a másoknak az Egynél s az Egynek a másoknál.

– Teljesen így van.

– Mindezek alapján tehát: az Egy önmagánál és a másoknál is idősebb is és ifjabb is, és válik is ilyenné s olyanná; viszont sem nem idősebb, sem nem ifjabb, és nem is válik idősebbé vagy ifjabbá sem önmagánál, sem Másoknál.

– Tökéletesen így van.

– Minthogy pedig az Egy részesül az Időben és ab-
d ban, hogy idősebbé és ifjabbá váljon, vajon szükségképpen nem részesül-e a hajdanban, az ezutánban és a mostban is, ha egyszer az Időben részes?

– De szükségképpen részesül azokban is.

– Tehát akkor: volt az Egy, van és leend, és lett, és lesz és lenni fog.

– Miért ne?

– És lehet neki valamije és lehet róla valami, és volt is, van és leend is.

– Bizonyosan.

– Tehát lehet róla szóló tudás és vélemény és érzékelés, hiszen éppen most is mindezen tevékenységeket végezzük őrá vonatkozólag.

– Helyesen mondod.

– S van neki neve és jelentése; megnevezik és beszélnek róla; és egyáltalán: ami viszony és lehetőség csak megvan a Másokat illetőleg, az mind megvan az Egyet illetőleg is.

– Tökéletesen így áll a dolog.

XXI. – De még egy harmadik szempontból is fontoljuk meg a dolgot. Ha az Egy olyan, amilyennek vizsgálódásaink során mutatkozott – nevezetesen egy is és sok is, és sem nem egy, sem nem sok, és részes az időben –, nemde szükségképpen, amennyiben létezik mint egy, olykor részesül a Létben; amennyiben viszont nem létezik, olykor ismét nem részesül a Létben?

– Szükségképpen így van.

– De vajon lehetséges-e, hogy éppen akkor, amikor részesül, ne részesüljön a Létben, s éppen akkor, amikor nem részesül, részesüljön?

– Nem lehetséges.

– Tehát más idő az, midőn részesül, s ismét más, midőn nem részesül: mert csak így lehetséges, hogy ugyanabban a dologban részesüljön is és nem is.

– Helyesen mondod.

– De akkor, nemde, van egy olyan időpont is, mikor megragadja a Létet és egy olyan is, mikor elereszti magától? Mert hogyan volna lehetséges, hogy ugyanaz a dolog egyszer birtokában legyen, másszor pedig nem, ha nem úgy, hogy egyszer megragadja, másszor meg elereszti?

– Sehogyan másképp.

– A Lét megragadását, nemde, keletkezésnek hívod?

– Igen.

– A Léttől való elválást pedig pusztulásnak?

– Teljességgel.

– Az Egy tehát, úgy látszik, amennyiben megragadja és elereszti a Létet, keletkezik és pusztul.

– Szükségképpen.

b – Minthogy pedig egy és sok, és lesz is eggyé és sokká, és meg is szűnik ilyen lenni, nemde amikor eggyé lesz, megszűnik soknak lenni; amikor viszont sokká lesz, egynek lenni szűnik meg?

– Teljesen így van.

– Mikor pedig eggyé és amikor sokká lesz, nem kell-e egyesülnie, illetőleg szétválnia?

– De okvetlenül.

– Továbbá, mikor hasonlóvá és különbözővé válik, nem kell-e hasonulnia és elkülönülnie?

– De igen.

– Mikor pedig nagyobbá, kisebbé és egyenlővé válik, nem kell-e növekednie, fogynia és kiegyenlítődnie?

c – Így kell lennie.

– Mikor azonban mozgás közben megáll, és mikor nyugvás közben átcsap a mozgásba, akkor bizonyosan nem lehet egy cseppnyi időben sem.

– Hogyan érted ezt?

– Hogy egy előbb nyugvó dolog később mozogjon, és egy előbb mozgó később nyugodjon, anélkül, hogy átcsapjon egyik állapotból a másikba, nem lehetséges.

– Hogyan is volna lehetséges?

– Olyan idő viszont egyáltalán nincs, amelynek tartama alatt lehetséges volna, hogy valami egyidejűleg ne is mozogjon, de nyugalomban se legyen.

– Bizony nincs.

– De nem is csaphat át egyik állapotból a másikba az átcsapás ténye nélkül?

– Ez bizony nem valószínű.

– Hát akkor mikor csap át? Mert sem akkor, mikor még nyugszik, sem akkor, amikor már mozog, nem csap

d át egyikből a másikba, s egyáltalán semmiféle időnek tartama alatt.

– Nem bizony.

– Vajon van-e hát az a különös valami, amelyben akkor kell lennie, amikor épp átcsap egyik állapotból a másikba?

– Mi az a különös valami?

– A pillanatnyi. Mert a pillanatnyi, úgy látszik, valami olyasmit jelent, hogy ebből csap át egyik állapot a másikba. Mert nem a nyugvásból – amikor még nyugszik – csap át, de nem is a mozgásból – amikor még mozog – csap át az ellenkezőjébe, hanem a pillanatnyi, ez a különös valami, foglal helyet a mozgás és a nyugvás
e között – minden időtartamon kívül –, és ebbe és ebből csap át a mozgó, mikor a nyugvásba megy át, és a nyugvó, mikor a mozgásba megy át.

– Így látszik.

– Tehát az Egynek is, ha valóban nyugszik is és mozog is, át kell csapnia az egyikből a másikba – hiszen csak így végezheti mindkettőt –; s ha átcsap, pillanatnyilag csap át; és amikor átcsap, akkor minden időtartamon kívül van, s nem is mozoghat, de nyugalomban sem lehet.

– Nem bizony.

– S nemde így van a többi átváltozás esetében is:
157 a midőn a Létből átcsap a pusztulásba, vagy a Nemlétből a keletkezésbe, akkor bizonyos mozgó és nyugvó állapotok közé jut, és ekkor sem nem van, sem nem nincs, de nem is keletkezik, és nem is pusztul?

– Legalábbis így látszik.

– S ugyanezen meggondolás alapján akkor is, midőn az Egyből megy át a Sokba és a Sokból az Egybe: akkor sem nem Egy, sem nem Sok, sem nem egyesül, sem nem válik szét. És akkor is, mikor a hasonlóból megy át a

különbözőbe és a különbözőből a hasonlóba, sem nem hasonló, sem nem különböző, sem nem hasonuló, sem nem elkülönülő; valamint akkor is, mikor a kicsiből a
b nagyba és az egyenlőbe megy át, vagy viszont: nem lehet sem kicsi, sem nagy, sem egyenlő, de növekvő vagy fogyó, vagy kiegyenlítődő sem.

– Úgy látszik, nem.

– Mindezek a mozzanatok tehát lejátszódnak az Egyen, ha az Egy van.

– Igaz.

XXII. – De nem kell-e azt is megvizsgálnunk, hogy ha az Egy van, mi következik ebből a Másokra nézve?

– De meg kell vizsgálnunk!

– Elmondjuk-e hát, hogy ha az Egy: van, milyen tulajdonságokkal kell felruházva lenniük mindazoknak, amik mások, mint az Egy?

– Mondjuk el!

– Nemde, ha azok csakugyan mások, mint az Egy, akkor nem lehetnek azonosak az Eggyel? Ez esetben ugyanis nem volnának mások, mint az Egy.

– Helyesen mondod.

c – De ezek a „Mások" nincsenek teljességgel megfosztva sem az Egytől, hanem valahogyan részesednek benne.

– Hogyan?

– Úgy, hogy mindazok, amik Mások, mint az Egy, úgy mások, hogy részeik vannak: mert ha nem volnának részeik, teljesen és tökéletesen: Egy volnának.

– Helyesen mondod.

– Részei azonban, kimondhatjuk, csak annak vannak, ami Egész.

– Kimondhatjuk.

– De az Egész szükségképpen sokból álló Egység, s ennek részei a részek; mert e részek mindegyike nem lehet soknak a része, hanem csakis az Egésznek a része.

– Hogyan érted ezt?

d – Ha valami soknak volna a része, amely sokaságban ő maga is benne volna, akkor nyilván önmagának is része volna, ami pedig lehetetlen; és a többiek közül is minden egyesnek (része volna), ha egyszer mindnyájuknak. Mert ha csak egynek is nem lenne része, már ennek a kivételével lenne csak része a többinek, és így már nem volna minden egyesnek a része; ha pedig nem volna minden egyesnek a része, akkor a sok közül még egynek sem volna a része. Ha pedig még egynek sem volna a része, akkor lehetetlen, hogy akár része, akár bármi másvalamije legyen mindazoknak, amik közül ő még egynek sem része és semmilyen tartozéka.

– Legalábbis így látszik.

– A rész tehát nem soknak és nem is mindnyájuknak a része, hanem egy bizonyos Formának, valami Egységnek, amelyet Egésznek hívunk. Ez pedig valamennyiből

e lett tökéletesen Eggyé; ennek lehet csakis része a rész.

– Tökéletesen így van.

– Ha tehát a Másoknak részeik vannak, akkor részesedniük kell az Egészben és az Egyben is.

– Teljességgel.

– Kell tehát, hogy mindaz, ami más, mint az Egy: részekkel bíró, tökéletes Egész – Egy legyen.

– Így kell lennie.

– De ugyanez a meggondolás érvényes minden egyes

158 a részre is: mert minden egyes résznek részesednie kell az Egyben. Mert ha minden egyes részről beszélünk, ez a minden egyes nyilván egyet jelent, elkülönítve a többitől, önmagában, ha egyszer minden egyes részről van szó.

– Helyesen mondod.

– De világos, hogy csak akkor részesedhetik az Egyben, ha ő maga más, mint az Egy; mert különben nem

„részesednék", hanem ő maga volna Egy. Márpedig bármi másnak, kivéve magát az Egyet, lehetetlen Egynek lennie.

– Lehetetlen.

– Részesedni ellenben az Egyben: egyenest szükséges mind az Egésznek, mind a résznek. Mert amaz: egy Egész lesz, s ennek a részei a részek; s viszont minden egyes rész: egy része az Egésznek, ami csak egyáltalán egésznek része.

– Így van.

b – Nemde, amik részesednek az Egyben, csak úgy részesedhetnek, hogy különböznek tőle?

– Így van.

– Amik pedig különböznek az Egytől, azok bizonyára sokak; mert ha mindazok, amik mások, mint az Egy, sem egy, sem egynél több nem volnának, semmi volnának.

– Így van.

– Minthogy tehát egynél többen vannak azok, amik az egy részben, és azok is, amik az egy Egészben részesednek, nemde szükségképpen határtalan sokaságúak azok, amik az Egyből részt kapnak?

– Hogyan?

– Így vizsgáljuk meg: nemde úgy kapnak részt belőle, hogy még nem Egyek és még nem is részesednek az Egyben akkor, amikor részt kapnak belőle?

c – Világos!

– Nemde ekkor még olyan kusza sokaságok, amelyekből az Egység egyáltalán hiányzik?

– Valóban: kusza sokaságok.

– Nos: ha gondolatban belőlük a lehető legkisebbet vesszük, nemde ennek is, minthogy nem részesedik az Egyben, kusza sokaságnak és nem Egynek kell lennie?

– Így kell lennie.

– Nemde, ha folytonosan így vizsgáljuk, önmagában, ezt a Formától merőben idegen természetet, bármennyit veszünk is belőle szemügyre, mindig határtalan sokaságú lesz!

– Tökéletesen így van.

d – De mikor aztán minden egyes rész egy résszé lesz, akkor e részek már el vannak határolva mind egymással, mind az Egésszel szemben, valamint az Egész is részeivel szemben.

– Úgy látszik.

– Tehát mindazoknak, amik Mások, mint az Egy, az a sorsuk, hogy, miután az Egy és ők maguk közösségre léptek, egyszerre valami egyéb szülessék meg bennük, ami elhatárolja őket egymástól; önmaguk természete magára hagyatva csak határtalanságot eredményez.

– Úgy látszik.

– Így hát mindazok, amik Mások, mint az Egy, mind egészükben, mind részenként határtalanok is, de részesednek is a Határban.

– Teljesen így van.

e – S nemde hasonlók is és különbözők is mind egymástól, mind önmaguktól?

– Hogyan?

– Amennyiben saját természetük folytán valamennyien határtalanok, annyiban ugyanaz a sajátságuk van.

– Igaz.

– És viszont, amennyiben valamennyien részesednek a Határban, ennyiben is valamennyiüknek ugyanaz a sajátságuk van.

159 a – Igen.

– Amennyiben azonban határoltak is és határtalanok is, egymással épp ellentétes sajátságokkal rendelkeznek.

– Igaz.

– Az ellentétesek pedig a lehető legkülönbözőbbek.

– Igaz.

– Tehát külön-külön mindkét sajátság alapján hasonlók mind önmagukhoz, mind egymáshoz, viszont mindkét sajátság alapján együttvéve a legellentétesebbek és legkülönbözőbbek.

– Úgy látszik.

– Így hát a Mások önmagukhoz és egymáshoz hasonlók is és különbözők is mind önmaguktól, mind egymástól.

– Úgy van.

– S nem volna nehéz megtalálnunk, hogy azonosak is és különbözők is egymástól, és mind mozgók, mind nyugvók, s egyáltalán az összes ellentétes sajátságokkal
b rendelkeznek mindazok, amik Mások, mint az Egy, miután kitűnt, hogy ezekkel a sajátságokkal is fel vannak ruházva.

– Helyesen mondod.

XXIII. – De ha ezt a gondolatmenetet, minthogy nyilvánvaló, abbahagyjuk, ne vizsgáljuk-e meg újra, hogy ha az Egy van, vajon csak így áll-e a dolog mindazokra vonatkozólag, amik Mások, mint az Egy, vagy pedig épp ellenkezőleg is?

– De vizsgáljuk meg!

– Mondjuk el hát elölről, hogy ha az Egy: van, milyen sajátságokkal kell rendelkezniük mindazoknak, amik Mások, mint az Egy.

– Mondjuk el!

– Vajon nem elkülönítve van-e az Egy a Másoktól, s a Mások is elkülönítve az Egytől?

– Miért?

– Minthogy rajtuk kívül egyáltalán nincs más, ami különböző volna mind az Egytől, mind a Másoktól:
c mert minden meg van mondva, amikor az Egyet és a Másokat kimondtuk.

– Valóban minden.

– Nincs tehát még valami, ezektől különböző, amelyben ugyanabban benne lehetne az Egy is és a Mások is.

– Nincs bizony.

– Soha nincs tehát ugyanabban az Egy és a Mások.

– Úgy látszik, soha.

– Tehát külön vannak.

– Igen.

– De ami igazán Egy, annak – kimondhatjuk – nincsenek részei.

– Hogy is lehetnének?

– Tehát az Egy sem a maga egészében, sem a részei nem lehetnek benne a Másokban, ha külön van a Másoktól, és részei nincsenek.

– Hogyan is lehetne?

– A Mások tehát semmiképpen sem részesedhetnek
d az Egyben, sem egy részében, sem az egészében.

– Úgy látszik, nem.

– Tehát semmilyen vonatkozásban nem egyek a Mások, és nem foglalnak magukban semmiféle Egyet.

– Nem bizony.

– De akkor nem is sokak a Mások; mert ha „sok" volnának, akkor mindegyikük az egésznek egy része volna; márpedig mindazok, amik Mások, mint az Egy, sem Egy, sem Egész, sem Sok, sem részek nem lehetnek, minthogy az Egyben semmiképp sem részesülnek.

– Helyesen mondod.

– De akkor a Mások: sem maguk nem lehetnek sem kettő, sem három, s nem is foglalhatják magukban eze-
e ket a számokat, ha az Egytől teljesen meg vannak fosztva.

– Így van.

– De akkor a Mások sem nem hasonlók az Egyhez, sem nem különbözők tőle, és egyáltalán nem rejlik ben-

nük hasonlóság és különbözőség. Ha ugyanis akár ők maguk hasonlók és különbözők volnának, akár rejlene bennük hasonlóság és különbözőség, akkor két, egymással ellentétes formát foglalna magában az, ami Más, mint az Egy.

– Úgy látszik.

– Márpedig lehetetlen, hogy bármiből is kettőben részesedjék az, ami egyben sem részesedhetik.

– Lehetetlen.

– Tehát a Mások sem hasonlók, sem különbözők, sem
160 a e kettő együtt nem lehetnek. Mert ha csak hasonlók vagy csak különbözők volnának, akkor a kettő közül az egyik (tehát: egy) formában részesednének; ha pedig mind hasonlók, mind különbözők volnának, akkor két ellentétes formában részesednének, márpedig mindezek lehetetlennek mutatkoztak.

– Igaz.

– De akkor sem nem azonosak, sem nem különbözők, sem nem mozgók, sem nem nyugvók, sem nem keletkezők, sem nem pusztulók, s nem is nagyobbak vagy kisebbek, s nem is egyenlők; és semmi más efféle sajátságuk nincs. Ha ugyanis a Mások elviselnék, hogy bármi efféle sajátságuk legyen, akkor részesednének az Egyben is, a Kettőben is, a Háromban is, a páratlanban és a párosban is: márpedig lehetetlennek mutatkozott szá-
b mukra, hogy ezekben részesedjenek, ha egyszer az Egytől teljesen meg vannak fosztva.

– Bizony ez teljesen igaz.

– Összefoglalva tehát összes okoskodásainkat: ha az Egy: van, akkor az Egy: minden is, és még csak nem is egy, mind önmagához, mind a másokhoz viszonyítva.

– Tökéletesen így van.

XXIV. – Jó. De nem kell-e megvizsgálni ezután azt is, hogy ha az Egy: nem létezik, minek kell ebből következnie?

– Bizony meg kell vizsgálni.

– Micsoda feltevés tehát az, hogy az Egy nem létezik? Vajon különbözik-e némileg attól, hogy a nem Egy nem létezik?

– Különbözik bizony.

– Csak különbözik-e vagy éppen ellentétes ezt mondani: „a nem Egy nem létezik", mint ezt: „az Egy nem létezik"?

c

– Teljesen ellentétes.

– Nos, tovább: ha valaki ezt mondja: „a Nagyság nem létezik", vagy: „a Kicsinység nem létezik", vagy bármi más efféle, nemde mindegyik esetben világos, hogy mindig másvalamit nevez nem létezőnek?

– Teljesen világos!

– Nemde most is világos, hogy a másoktól különbözőt nevezi nem létezőnek, midőn feltevésünk ezt mondja: „az Egy nem létezik", és tudjuk is, hogy mit ért az „Egy"-en?

– Tudjuk.

– Először tehát valami megismerhetőről beszél, továbbá a másoktól különbözőről, midőn ezt mondja,

d

hogy: Egy, akár a Létet állítja róla, akár a Nemlétet: mert az utóbbi esetben éppannyira ismeretes, hogy mi az, amiről a Nemlétet állítjuk és hogy különböző a másoktól. Vagy talán nem?

– De igen.

– Ilyen értelemben kell tehát elejétől fogva végigmennünk e kérdésen: ha az Egy nem létezik, minek kell ebből következnie? Elsősorban tehát – úgy látszik – rendelkezésére kell állnia, hogy legyen őróla tudás; hiszen különben azt sem lehetne felismerni, hogy miről beszélünk, mikor ezt mondjuk: „az Egy nem létezik".

– Igaz.

– S nemde a másoknak is különbözőeknek kell őtőle

lenniük, mert különben őt se lehetne különbözőnek mondani a másoktól?

– Teljesen így van.

e – Tehát a tudáson kívül a különbözőséggel is rendelkezik. Hiszen nem a mások különbözőségéről beszélünk, mikor az Egyet különbözőnek mondjuk a másoktól, hanem ennek a különbözőségéről.

– Úgy látszik.

– Tehát a Nem Létező Egy részesedik a következőkben is: ez, az, valami, ő és minden effélében: mert nem lehetne beszélni sem az Egyről, sem az Egytől különbözőkről, sem neki nem volna valamije, sem róla nem volna valami, sem nem lehetne valaminek nevezni, ha nem volna része sem a valamiben, sem más effélében.

– Helyesen mondod.

– Tehát léteznie ugyan az Egynek nem lehetséges, ha
161 a egyszer nem létezik, de mi sem akadályozza, hogy részesedjék sok mindenben, sőt egyenesen szükséges ez, ha ugyan éppen az a bizonyos Egy az, és nem valami más, ami: nem létezik. Ha azonban sem nem az Egy, sem nem az a bizonyos Egy volna az, ami nem létezik, hanem valami másról volna szó, akkor nem is érdemes többé semmit kiejteni a szánkon. Ha ellenben: az a bizonyos Egy és nem más az, amiről azt állítjuk, hogy nem létezik, akkor szükségképpen részesedik mind az a bizonyos, mind sok más efféle megjelölésben.

– Nagyon is.

– És elütősége is van neki a másokhoz viszonyítva: mert amik Mások, mint az Egy, különbözőek lévén különböző minőségűek is.

– Igen.

– A különböző minőségűek pedig, nemde, másfélék?

b – De igen.

– A másfélék pedig, nemde, elütők?

– Elütők bizony.

– Márpedig, ha az Egytől elütők, világos, hogy elütő az is, amitől az elütők elütnek.

– Világos.

– Tehát az Egynek is megvan az elütősége, s ehhez viszonyítva elütők a mások tőle.

– Úgy látszik.

– Ha tehát a másoktól elütősége van neki, nemde szükségképpen önmagához meg Hasonlósága van?

– Hogyan?

– Ha az Egynek az Egytől Elütősége lenne, akkor esetleg nem olyasmiről volna szó, mint amilyen az Egy, s a föltevésünk nem az Egyről szólna, hanem olyasvalamiről, ami Más és nem Egy.

– Teljesen így van.

– Márpedig ennek nem szabad így lennie.

c – Nem bizony.

– Kell tehát, hogy az Egynek hasonlósága legyen önmagához.

– Kell.

– De egyenlő nem lehet a másokkal: mert ha egyenlő lenne, akkor már létezne, és amellett hasonló is lenne hozzájuk az egyenlőség alapján. Márpedig ez mindkettő lehetetlen, ha egyszer nem létezik az Egy.

– Lehetetlen.

– Minthogy azonban nem egyenlő a másokkal, nemde szükségképpen a mások sem egyenlők vele?

– Szükségképpen.

– Amik pedig nem egyenlők, azok egyenlőtlenek.

– Úgy van.

– Az Egyenlőtlenek pedig valami egyenlőtlennel nem egyenlők?

– Igen.

– Tehát az Egy az Egyenlőtlenségben is részesedik,
d s éppen emiatt nem egyenlők vele a mások!

– Részesedik.

– De bizonyára az egyenlőtlenségben van nagyság is és kicsinység is.

– Van bizony.

– Tehát az Egynek is, ha ilyen, van nagysága és kicsinysége.

– Úgy látszik.

– De a nagyság és kicsinység mindig távol állnak egymástól.

– Teljesen távol.

– Tehát mindig van közöttük valami.

– Van.

– De tudsz-e közöttük másvalamit említeni, mint az Egyenlőséget?

– Nem, csakis ezt!

– Amiben tehát megvan a nagyság és a kicsinység is, abban ott van az egyenlőség is.

– Úgy látszik.

e – A Nem Létező Egynek, íme, része van – amint látszik – az egyenlőségben is, a nagyságban és kicsinységben is.

– Úgy látszik.

– De a Létben is kell, hogy valahogyan része legyen.

– Hogyan?

– Kell, hogy úgy álljon a dolog őt illetőleg, ahogyan mondjuk; mert ha nem úgy állna a dolog, nem a valót mondanánk, mikor ezt mondjuk: az Egy nem létezik; ha pedig a valót mondjuk, világos, hogy azt mondjuk, ami: van. Vagy nem így gondolod?

– De így.

– Minthogy tehát azt állítjuk, hogy a valót mondjuk, szükségképp azt is állítjuk, hogy azt mondjuk, ami: van.

162 a – Szükségképpen.

– Tehát való az, úgy látszik, hogy az Egy: nem valóság; mert ha nem volna valóban nem valóság, hanem csak egy kissé is alábbhagyna a valósággal a Nem Valóságot illetőleg, tüstént létezővé lenne!

– Tökéletesen így van.

– Tehát az ő Nemlétének szükségképpeni köteléke a Nemlétnek valóságos meglétele, ha valóban nem létező akar lenni. Éppúgy, mint a Létezőnek, hogy tökéletesen létező legyen, szükségképpeni köteléke az, hogy ő ne legyen nem létező! Mert úgy létezhetik legnagyobb mértékben a Létező, és legtökéletesebben úgy nem létezhet a Nem Létező, ha a Létező részesedik a Létben is: a Létezőség meglételének a Létében; de a Nemlétben
b is: a Nem Létezőség lételének a Nemlétében, ha teljességgel létezni akar; a Nem Létező pedig részesedik a Nemlétben is: a Nem Létezőség nemlétének a Nemlétében; de részesedik a Létben is: a Nem Létezőség lételének a Létében, ha a Nem Létező is tökéletesen nem létezik.

– Tökéletesen igaz.

– Ha tehát a Létezőnek is része van a Nemlétben, és a Nem Létezőnek is része van a Létben, akkor az Egynek is, éppen mert nem létezik, szüksége van arra, hogy részesedjék a Létben épp avégett, hogy valóban ne létezzék!

– Szüksége van.

– Tehát a Lét is feltűnik az Egyben, ha ez valóban nem létezik.

– Feltűnik.

– És a Nemlét is feltűnik benne, ha éppen nem létezik.

– Igen.

– De lehetséges-e, hogy ami egyszer egy bizonyos

állapotban van, ne legyen ilyen állapotban, ha nem változik át ebből az állapotából a másikba?

– Nem lehetséges.

c – Minden olyan jelenség tehát, mikor valami egy bizonyos állapotban is van és annak ellenkezőjében is, változást jelent.

– Igen.

– A változás pedig: mozgás; vagy minek mondhatjuk?

– Mozgásnak.

– Nos, nemde, az Egy létezőnek is és nem létezőnek is mutatkozott?

– Igen.

– Tehát ilyen állapotban és nem ilyen állapotban levőnek tűnik fel.

– Úgy látszik.

– Tehát a nem létező Egy mozgónak is tűnik fel, ha átváltozik a Létből a Nemlétbe.

– Úgy látszik.

– De: ha a létezők között sehol sincs – aminthogy nincs, ha egyszer nem létezik –, akkor nem is mehet át egyik helyről a másikra.

– Hogyan is mehetne át?

– Tehát nem mozoghat helyváltoztatás útján.

– Nem bizony.

d – De egy ugyanazon helyben sem foroghat, mert az azonossal ugyanazon helyben sem foroghat; az azonossal ugyanis sehol sem érintkezik. Mert az azonos: létező; az pedig lehetetlen, hogy a Nem Létező a Létezők bármelyikében is legyen.

– Lehetetlen bizony.

– Tehát a Nem Létező Egy nem is foroghat abban, amiben nem lehet benne.

– Nem bizony.

– De minőségileg sem változhat el az Egy különböző-

vé önmagától, sem a Létező, sem a Nem Létező Egy; mert ez esetben már nem az Egyről volna szó, ha egyszer önmagától különbözővé változnék el, hanem valami Másról.

– Helyesen mondod.

– Ha pedig sem el nem változik, sem egyugyanazon
e helyben nem forog, sem helyét nem változtatja, akkor hogyan mozoghatna egyáltalán?

– Csakugyan hogyan?

– Ami pedig nem mozog, az szükségképpen nyugalomban van; ami pedig nyugalomban van, az: áll.

– Szükségképpen.

– Tehát, amint látszik, a Nem Létező Egy áll is és mozog is.

– Úgy látszik.

– Amennyiben azonban mozog, annyiban szükség-
163 a képpen meg is változik: mert nem olyan állapotban van, mint amilyenben volt, hanem az előbbitől különböző állapotban.

– Úgy van.

– Ha tehát az Egy mozog, meg is változik.

– Igen.

– Ha viszont egyáltalán nem mozog, egyáltalán nem változhatik meg.

– Nem bizony.

– Amennyiben tehát mozog a Nem Létező Egy, meg is változik; amennyiben pedig nem mozog, nem is változik.

– Nem bizony.

– Tehát a Nem Létező Egy változik is és nem is változik.

– Úgy látszik.

– Ami pedig változik, nemde szükségképpen mássá lesz, mint előbb, s ennyiben keletkezik, de ugyanakkor

b előbbi állapotához képest pusztul is; ami ellenben nem változik, az sem nem keletkezik, sem nem pusztul.

– Szükségképpen.

– Tehát a Nem Létező Egy, amennyiben változik, keletkezik is és pusztul is; amennyiben pedig nem változik, nem is keletkezik és nem is pusztul. Így hát a Nem Létező Egy keletkezik és pusztul, és viszont sem nem keletkezik, sem nem pusztul.

– Nem bizony.

XXV. – De menjünk csak ismét vissza az elejére, hogy megnézzük: vajon ugyanazok tűnnek-e fel előttünk, mint az előbb, vagy egészen mások.

– Nézzük meg.

c – Nemde az a tételünk: ha az Egy nem létezik, minek kell ebből őrá nézve következnie?

– Igen.

– Mikor kimondjuk azt, hogy: „nem létezik", nemde nem mást jelent ez, mint a Létnek Távollétét attól, amiről kimondjuk, hogy: nem létezik?

– Semmi mást nem jelent.

– Vajon mikor valamiről kimondjuk, hogy: nem létezik, úgy értjük ezt, hogy: némileg nem létezik, de némileg létezik? Vagy pedig ez a kijelentés, hogy: nem létezik – egyszerűen azt jelenti, hogy sehol, semmikor és semmiképpen nem létezik és semmiképpen nem is részesedik a Létben az, ami Nem Létező?

– Egész egyszerűen ezt jelenti!

– Tehát a Nem Létező sem nem létezhetik, sem sehogyan másképpen nem részesedhetik a Létben.

d – Nem bizony.

– Márpedig keletkezni és pusztulni nem más, mint részt kapni a Létből, illetőleg: elveszíteni a Létet?

– Nem más.

– De aminek semmi része sincs a Létben, az sem meg nem kaphatja, sem el nem veszítheti azt.

– Hogyan is tehetné?

– Az Egynek tehát, minthogy ő semmiképpen sincsen, sem bírnia, sem eleresztenie, sem megragadnia a Létet sehogyan sem lehet.

– Valószínűleg így van.

– Tehát sem el nem pusztul a Nem Létező Egy, sem nem keletkezik, ha egyszer semmiképp sem részesedik a Létben.

– Úgy látszik, nem.

e – De akkor nem is változik semmiképp sem: mert ha ez történnék vele, akkor már keletkeznék is és pusztulna is.

– Igaz.

– Ha azonban nem változik, ebből az következik, hogy nem is mozog.

– Szükségképpen.

– De azt sem mondhatjuk, hogy áll az, ami sehol sincs: mert ami áll, annak mindig ugyanazon a helyen kell lennie.

– Ugyanazon a helyen, persze!

– Így hát a Nem Létezőről azt sem mondhatjuk, hogy: áll, és azt sem, hogy: mozog.

– Nem bizony.

– De nem is tartozhat hozzá semmi a Létezők közül: mert akkor már ebben a Létezőben részesedne s ezáltal a Létben részesedne.

164 a – Világos.

– Tehát nem lehet neki sem nagysága, sem kicsinysége, sem egyenlősége.

– Nem bizony.

– De hasonlósága és különbözősége sem lehet sem önmagához, sem a másokhoz viszonyítva.

– Úgy látszik, nem.

– De akkor bármilyen szempontból létezhetnek-e rá nézve a mások, ha neki semmiféle sajátsága nem lehet?

– Nem létezhetnek.

– Tehát sem nem hasonlók hozzá, sem nem elütők tőle, sem nem azonosak vele, sem nem különbözők tőle a mások.

– Nem bizony.

– De akkor a Nem Létezővel kapcsolatban lehet-e ezeket az elnevezéseket használni: azé, annak, valami, ez, ezé, másé, másnak, valaha, valami, azután, most;
b továbbá tudás, vagy vélemény, vagy érzékelés, vagy beszéd, vagy név, vagy bármi más létező lehet-e a Nem Létezővel kapcsolatban?

– Nem lehet.

– Így hát a Nem Létező Egy sehogyan, semmiféle állapotban sincs.

– Valóban úgy látszik, hogy sehogyan sincs.

XXVI. – De még azt is mondjuk el, hogy ha az Egy nem létezik, mely sajátságok következnek ebből a másokra nézve.

– Mondjuk el hát!

– Először is, kell hogy ők mások legyenek: mert ha még mások sem volnának, beszélni sem lehetne a másokról.

– Úgy van.

– Ha pedig van szó a másokról, a mások nyilván: különbözők. Vagy nem ugyanabban az értelemben
c mondod a mást és a különbözőt?

– De igen.

– A különbözőt pedig úgy értjük, hogy a különbözőtől különböző, s a mást is úgy, hogy valami mástól elütő?

– Igen.

– Tehát a másokhoz képest is, ha csakugyan mások akarnak lenni, van valami, amitől különbözők.

– Szükségképpen.

– De akkor mi ez a valami? Az Egytől ugyanis nem különbözhetnek, ha ez nem létezik.

– Nem bizony.

– Tehát egymástól különböznek; mert csak ez az eshetőség marad számukra, különben a semmitől lennének különbözők.

– Helyesen mondod.

– Akkor tömegenként különbözők egymástól; egyenként ugyanis nem lehetnek különbözők, hiszen Egy
d nincs. Hanem, amint látszik, mindegyik tömegük határtalan sokaságú, még ha a látszólag legkisebbet vesszük is: mint valami álomban látott álomkép, hirtelen egy helyett soknak fog mutatkozni, és piciny helyett óriásnak a belőle szétdarabolható morzsákhoz képest.

– Teljesen így van.

– Ilyen tömegenként lesznek tehát egymástól különbözők a Mások, ha úgy Mások, hogy mellettük Egy nincsen.

– Tökéletesen így van.

– Tehát sok tömeg lesz, s ezek mindegyike egynek látszik, bár a valóságban nem az, ha az Egy nem létezik.

– Úgy van.

– S minthogy sokan vannak, úgy tűnik fel, hogy szá-
e muk is van, ha mindegyikük külön egynek látszik.

– Teljesen így van.

– És egy részük párosnak, más részük páratlannak mutatkozik, a valóságtól eltérően, hiszen Egy nincs.

– Igazad van.

– És úgy fog tűnni, hogy van közöttük legkisebb is; de ez is soknak és nagynak fog mutatkozni sok alkotórészének mindegyikéhez képest, minthogy ezek kicsinyek.

165 a – Valóban.

– De mindegyik tömeg a sok kicsivel egyenlőnek is fog látszani: mert nem mehet át a nagyobbság látszatából a kisebbség látszatába, mielőtt a kettő közé nem látszik jutni; ez pedig az Egyenlőség látszata.

– Valószínűleg.

– Nemde mindegyik tömeg a másokhoz képest határolt, de önmagához képest nincs se helyzete, se vége, se közepe?

– Miért?

– Mert ha belőlük gondolatban bármely darabkát megragadunk, hogy az a kezdet vagy vég, vagy közép: a kezdet előtt mindig még egy másik darabka tűnik fel
b kezdet gyanánt, a vég után még mindig marad hátra egy másik vég, a középen pedig mindig van még valami más, ami a középnél is középsőbb és még kisebb – s mindez azért van, mert nem lehet belőlük se kezdet, se vég, se közép gyanánt egy darabot megragadni, minthogy Egy: nincs.

– Igazad van.

– Szétmorzsolódik tehát, úgy gondolom, mindig apróbb darabkákra szükségképpen az egész Létező, bármit veszünk is belőle gondolatban: mert mindig csak egység nélküli tömeget ragadhatunk meg.

– Teljesen így van.

– Nemde az ilyen tömeg, ha távolról és nem élesen
c látjuk, szükségképpen egynek tűnik fel, de ha közelről és élesen vesszük szemügyre, határtalan sokaságúnak mutatkozik mindegyik alkotójában, hiszen meg van fosztva az Egytől, amely nem létezik?

– Szükségképpen így van.

– Így hát mindazoknak, amik Mások, mint az Egy, határtalanoknak és határoltaknak, egynek és soknak kell látszaniuk, ha az Egy nem létezik, a Mások ellenben léteznek.

– Ilyeneknek kell mutatkozniuk.

– Nemde hasonlóknak és elütőknek is fognak látszani?

– Miért?

– Mint egy árnyalt képen, ha távol állunk, látszólag minden egységet alkot, s ez az azonosság és hasonlóság látszatát kelti.

– Teljesen így van.

d – De ha közel megyünk hozzá, akkor soknak és különbözőnek látszik, és a különbözőség látszata folytán különfélének és egymástól elütőnek.

– Így van.

– E tömegek is tehát szükségképpen önmagukhoz és egymáshoz hasonlónak, de elütőnek is látszanak.

– Teljesen így van.

– Nemde egymással azonosnak is és egymástól különbözőnek is, érintkezőnek is és egymástól elkülönültnek is, és minden lehető módon mozgónak is és teljességgel nyugvónak is, továbbá keletkezőnek és pusztulónak, és viszont mindkettőtől mentesnek, és egyáltalán az összes efféle sajátosságokkal felruházottnak fognak látszani – amiken könnyű volna már végigmennünk –, ha a sok: van, egy ellenben nincs.

e – Teljesen igaz.

XXVII. – Nos, még egyszer menjünk vissza az elejére, és mondjuk meg, hogy ha Egy nincs, minek kell történnie azokkal, amik Mások, mint az Egy.

– Mondjuk meg tehát.

– Nemde a mások bizonyára nem lehetnek: „egy".

– Hogyan is lehetnének?

– De „sok" sem lehetnek, mert a sokban benne volna az Egy is. Tehát, ha közülük egyik sem: egy, akkor összességük is: „egy sem", úgyhogy „sok" sem lehetnek.

– Igaz.

– Ha tehát a Másokban nincs ott az Egy, akkor e Mások sem „sok", sem „egy" nem lehetnek.

– Nem bizony.

166 a – De nem is látszhatnak sem egynek, sem soknak.

– Miért nem?

– Mert a Másoknak a nem létezők közül semmivel, sehol, soha és semmiképpen semmiféle közösségük nem lehet, és a nem létezőkből semmi sem juthat osztályrészül a Mások bármelyikének is: hiszen részük sincs azoknak, amik maguk sincsenek.

– Igaz.

– Tehát a Másoknál vélemény sincs a Nem Létezőről, sem semmiféle látomás; és a Mások nem is képzelik el a Nem Létezőt soha, semmiképpen.

– Nem bizony.

– Ha tehát az Egy nem létezik, még csak nem is
b látszhatik egynek avagy soknak semmi sem a Mások közül; mert egy nélkül sokat elképzelni lehetetlen.

– Lehetetlen.

– Ha tehát az Egy nincs, akkor a Mások sem a valóságban nem lehetnek sem egy, sem sok, sem nem is látszhatnak sem egynek, sem soknak.

– Úgy látszik, nem.

– De akkor hasonlónak és elütőnek sem.

– Nem bizony.

– De azonosnak és különbözőnek sem látszanak és érintkezőnek vagy elkülönültnek sem, és semmi másnak, amin csak áthaladva az előbb kimondtuk, hogy ilyeneknek látszanak a Mások. Ezek közül tehát egy sincs meg a Másokban, sem a valóságban, sem pedig látszólag, ha az Egy nincs.

– Igaz.

c – Akkor hát, nemde, helyesen szólnánk, ha összefoglalásul kimondanánk: ha az Egy nincs, akkor semmi sincs?

– Tökéletesen helyesen.

– Akkor tehát, egész fejtegetésünk összefoglalásául, mondjuk ki még azt is, hogy, amint látszik, akár van az

Egy, akár nincs, mind önmaga, mind a mások – önmagukhoz is és egymáshoz is viszonyítva – mindenféle szempontból valóban minden tulajdonsággal rendelkezők is és nem is, és látszanak is mindenfélének és nem is látszanak.

– Tökéletesen igaz.

THEAITÉTOSZ

KÁRPÁTY CSILLA FORDÍTÁSA

142 a I. Eukleidész

Éppen mostanában jöttél faluról, Terpszión, vagy már korábban?

Terpszión

Már jóval korábban. Kerestelek is piacszerte, s csodálkoztam, hogy nem tudok rád találni.

Eukleidész

Minthogy nem is voltam a városban.

Terpszión

Hát ugyan hol voltál?

Eukleidész

Lementem a kikötőbe, s ott Theaitétoszra bukkantam, akit Korinthoszból, a táborból* hoztak Athénba.

Terpszión

Élve, avagy holtan?

b Eukleidész

Élve, de nagybetegen; mert súlyos az állapota jó néhány sebétől, de még inkább gyötri őt a táborban szerzett betegség.

Terpszión

Csak nem a vérhas?

EUKLEIDÉSZ

De igen.

TERPSZIÓN

Mit mondasz! Milyen derék férfi forog életveszedelemben!

EUKLEIDÉSZ

Szép és derék férfi, Terpszión! Mert éppen az imént hallottam, milyen nagyon magasztalták őt egyesek harci érdemeiért.

TERPSZIÓN

S ez semmiképp sem meglepő; sőt sokkal inkább azt kellene csodálnunk, ha nem lett volna ilyen derék. De miért nem pihent meg itt, Megarában?

c EUKLEIDÉSZ

Sietett hazafelé, noha magam is tartóztattam s ezt tanácsoltam neki; de nem állt kötélnek. Így aztán elkísértem őt, s hazatértemkor eszembe jutott Szókratész, és csodáltam, mennyire jövőbe látón beszélt egyebek közt őróla is. Úgy tűnik ugyanis, kevéssel a halála előtt találkozott vele, mint gyermekifjúval, s miután jól elbeszélgettek, elvitázgattak, fölöttébb megcsodálta tehetségét. S amikor Athénba mentem, elbeszélte nekem a vele
d folytatott eszmecseréket – amelyek nagyon is méltóak rá, hogy meghallgasd –, s azt mondta: minden kétséget kizáróan számottevő ember válik még belőle, ha egyszer a férfikorba lép.

TERPSZIÓN

És igazat is mondott, úgy látszik. De miről folytak ezek az eszmecserék? El tudnád beszélni újra?

143 a EUKLEIDÉSZ

Nem én, Zeuszra, csak úgy fejből semmiképp. De hazatérve nyomban leírtam emlékezetből, s később, üres óráimban átgondolva ismét leírtam; s ahányszor csak Athénba mentem, újra meg újra kikérdeztem Szókratészt afelől, amire nem emlékeztem, s hazatérve kijavítottam, amit leírtam; így aztán írásban megörökítettem szinte az egész beszélgetést.

TERPSZIÓN

Helyes! Már korábban is hallottam tőled efelől, s valóban mindig meg is akartalak kérni, hogy mutasd meg; de csak halogattad eddig. Most azonban mi akadályoz minket benne, hogy elolvassuk? Nekem legalábbis mindenképp szükségem volna pihenésre, minthogy éppen faluról jövök.

b EUKLEIDÉSZ

Bizony jómagam is egészen Erineoszig kísértem Theaitétoszt; így hát nem volna kedvem ellenére a pihenés. Gyerünk tehát, s amíg mi együtt pihenünk, felolvassa majd a szolgafiú.

TERPSZIÓN

Helyesen mondod.

EUKLEIDÉSZ

A könyvecske tehát, Terpszión, íme itt van. A beszélgetést pedig nem úgy írtam le magamnak, mintha Szókratész beszélné el nekem úgy, ahogy elbeszélte – hanem mintha azokkal társalogna, akikkel mondta, hogy társal-
c gott: Theodórosszal, a mértantudóssal és Theaitétoszszal, ahogy mondta. S hogy ne okozzanak zűrzavart a beszélgetésbe tűzdelt magyarázatok – amikor például

Szókratész így beszél magáról: „én pedig azt mondtam" vagy: „én pedig azt feleltem", vagy viszont, amikor válaszol neki a beszélgető társa, hogy igazat adott neki, vagy nem értett vele egyet –, az efféléket kihagytam, és úgy írtam le Szókratészt, ahogy társalgott azokkal.

TERPSZIÓN

És semmiképp sem helytelenül, Eukleidész.

EUKLEIDÉSZ

Nos, akkor vedd hát a könyvecskét, fiú, és olvasd!

d II. SZÓKRATÉSZ

Ha a kürénéi dolgokkal jobban törődnék, Theodórosz, talán kifaggatnálak az ottani körülmények és emberek felől: ugyan akad-e arrafelé egynéhány ifjú, aki szorgosan műveli a mértant vagy valami egyéb bölcseleti tudományt? Így azonban – minthogy kevésbé kedvelem az ottaniakat az itteni[e]knél – inkább azt szeretném tudni: a mi ifjaink közül melyiktől várható, hogy híres ember válik majd belőle? Ezt kutatom magam is, amennyire erőmtől telik, s ezt kérdezgetem másoktól is, akikkel szemlátomást szívesen társalognak az ifjak. Körülötted pedig nem éppen a legkevesebben sürgölődnek, és méltán. Érdemes vagy erre, egyebek közt, mértani járatos-
e ságodért is. Megtudakolnám hát tőled örömest, vajon találtál-e már valakit, aki említésre méltó.

THEODÓROSZ

Valóban nagyon is méltó, hogy elbeszéljem, te pedig meghallgasd, Szókratész, hogy milyen gyermekifjúra találtam polgártársaitok között! S ha szép is volna még, szörnyen félnék dicsérgetni, nehogy még úgy lássék, hogy epekedem érte. De hát, ne vedd tőlem zokon, nem

szép külsejű, terád hasonlít pisze orrával, kiülő szemé-
144 a vel, bár kevésbé olyan, mint te magad. Íme, fesztelenül beszélek. Tudd meg jól tehát, hogy azok közül, akikkel valaha is találkoztam – pedig igen sok emberrel állok kapcsolatban –, soha senkit nem láttam még, aki ily csodálatosan jó képességekkel lett volna megáldva születésétől fogva. Mert hogy gyors észjárású legyen valaki olyasmiben, ami más ember számára nehezen érthető, másrészt viszont páratlanul szelíd, s emellett mégis bátor bárkivel szemben is – én bizony sem azt nem hittem, hogy lehetnek, sem azt nem látom, hogy léteznek ilyen emberek. Sőt éppen ellenkezőleg, akik oly éles elméjűek, mint ő, s helyén az eszük, s az emlékezetük is ragyogó, azok többnyire gyorsan haragra lobbannak, s viha-
b rosan száguldanak tova, mint teher nélküli hajók, és inkább dühös, mint bátor természetűek; a komolyabbak viszont valahogy lomhábban látnak neki a tudományoknak, s merő feledékenység a fejük. Ő azonban oly simán, ingadozás nélkül és célratörően mozog a tudományok között és kutatásaiban, oly nagy lelki nyugalommal, mint egy zajtalanul tovasikló olajfolyó, úgyhogy bámulatos, hogyan tud valaki ilyen fiatal korban ekképp bánni e dolgokkal!

SZÓKRATÉSZ

Jó hírt mondasz! De ugyan melyik polgár gyermeke?

THEODÓROSZ

c Ismerem ugyan hallomásból a nevét, de nem jut eszembe. Hanem itt van éppen, azok között, akik errefelé tartanak, ő az ott középütt. Az imént kenték meg testüket olajjal a versenypálya szélén, néhány társa meg ő, s most, úgy veszem észre, megkenekedve erre tartanak. Vedd csak szemügyre, hátha ismered őt!

SZÓKRATÉSZ

Ismerem: a szunioni Euphroniosz fia, egy éppen olyan férfié, barátom, amilyennek te a fiát leírod; egyébiránt is jó hírnévnek örvendett ő, s ezenfelül még roppant nagy vagyont is hagyott hátra. A gyermekifjú nevét azonban nem tudom.

d THEODÓROSZ

Theaitétosz a neve, Szókratész; a vagyonát pedig, úgy hiszem, eltékozolták a gyámjai. De ő, ennek ellenére, szabad emberhez illő bőkezűségéért is szintúgy csodálatra méltó, Szókratész.

SZÓKRATÉSZ

Nemes lelkűnek fested ezt az embert! Hívd is ide hozzám, hadd üljön le mellém.

THEODÓROSZ

Meglesz. Theaitétosz, jöjj ide Szókratészhoz!

SZÓKRATÉSZ

Igen bizony, Theaitétosz! Hadd vegyem én magam is
e szemügyre, milyen az ábrázatom. Theodórosz azt állítja ugyanis, hogy a tiédhez hasonló. De ha mindkettőnknek volna egy-egy lantja, s ő azt állítaná, hogy azok össze vannak hangolva, vajon nyomban elhinnénk-e neki, vagy megnéznénk, hogy mint zeneértő állítja-e ezt?

THEAITÉTOSZ

Megnéznénk bizony.

SZÓKRATÉSZ

Ha tehát zeneértőnek találnánk, nemde elhinnénk neki, de ha nem annak, kételkednénk benne?

THEAITÉTOSZ
Színigaz.

SZÓKRATÉSZ
Most pedig, úgy vélem, ha valamilyen okból arcvonásaink hasonlóságát fürkésszük, azt kell megnéznünk: festőként állít-e ő ilyet vagy sem.

THEAITÉTOSZ
Úgy hiszem.

145 a SZÓKRATÉSZ
Vajon festőművész-e hát Theodórosz?

THEAITÉTOSZ
Nem, legalábbis tudomásom szerint.

SZÓKRATÉSZ
S talán még csak nem is mértantudós?

THEAITÉTOSZ
Dehogynem, mindenképpen az, Szókratész.

SZÓKRATÉSZ
S netalán csillagász is, és számolóművész és zeneértő, s amilyen tudományágak csak ide tartoznak?

THEAITÉTOSZ
Bizony úgy hiszem.

SZÓKRATÉSZ
Ha tehát azt állítja rólunk dicsérőleg, vagy éppen ócsárlón, hogy testileg némiképp hasonlítunk egymáshoz, nem érdemes túlságosan odafigyelnünk rá?

THEAITÉTOSZ

Kétségkívül nem.

b SZÓKRATÉSZ

Nos hát, ha viszont egyikünk lelkét dicsérné erényessége és bölcsessége miatt, vajon nem volna-e érdemes annak, akinek ez a fülébe jutott, azon buzgólkodnia, hogy a megdicsértet vizsgálat alá vegye, a másiknak pedig, hogy sürgősen bemutassa önmagát?

THEAITÉTOSZ

De bizony nagyon is, Szókratész.

III. SZÓKRATÉSZ

Ideje tehát, kedves Theaitétoszom, hogy te a magad részéről bemutasd magad, én meg a magam részéről szemügyre vegyelek. Mert tudd meg jól, hogy Theodórosz sokakat megdicsért már előttem, idegeneket és városbelieket, de még senkit sem dicsérgetett annyira, mint téged az imént.

THEAITÉTOSZ

Ez szép is volna, Szókratész; de vigyázz, hátha csak
c tréfából mondta.

SZÓKRATÉSZ

Ez nem szokása Theodórosznak. Csak ne vond vissza az ígéretedet azzal az ürüggyel, hogy tréfából mondta Theodórosz – nehogy még esküt is kényszerüljön tenni rá, hiszen senki sem vádolná őt hamis tanúzással semmiképp –, hanem inkább tarts ki bátran ígéreted mellett!

THEAITÉTOSZ

Nos, akkor meg kell tennem, ha már egyszer úgy tetszik neked.

SZÓKRATÉSZ

Mondd meg hát nekem: tanulsz-e Theodórosztól egy kis mértant is?

THEAITÉTOSZ

Igen.

d SZÓKRATÉSZ

S a csillagászatból, a zenéből s a számtanból is valamicskét?

THEAITÉTOSZ

Örömest foglalkozom ezekkel is.

SZÓKRATÉSZ

Én magam is tanulok, fiam, tőle is meg másoktól is, akikről éppen úgy vélem, hogy értenek valamicskét ezekhez a dolgokhoz. S noha e tudományok egyéb területein eléggé járatos vagyok, van egy csekélyke pont, ahol megakadok, s éppen ezt kell vizsgálat alá vennem veled és a többi jelenlévővel. Mondd meg hát nekem: tanulni nem annyi-e, mint bölcsebbé válni abban, amit tanul az ember?

THEAITÉTOSZ

Hogyne volna annyi?

SZÓKRATÉSZ

S a bölcsek pedig bölcsességük által bölcsek, úgy hiszem.

THEAITÉTOSZ
Igen.

e SZÓKRATÉSZ
Ez pedig csak nem különbözik valamiben a tudástól?

THEAITÉTOSZ
Mármint mi?

SZÓKRATÉSZ
A bölcsesség. Vagy nem vagyunk-e mindabban, amihez csak értünk, egyben bölcsek is?

THEAITÉTOSZ
Miért ne volnánk?

SZÓKRATÉSZ
Tudás és bölcsesség ugyanaz tehát?

THEAITÉTOSZ
Igen.

SZÓKRATÉSZ
Nos, éppen ez az a pont, ahol megakadok, s nem tudom elég jól megragadni a magam erejéből, voltaképpen mi
146 a is lehet hát a tudás. Netalán meg is tudnánk mondani? Mit gondoltok? Melyikünk mondaná meg elsőnek? Aki elhibázza – és aki sorban utána elhibázná –, az szamarat ül, ahogy a labdázó gyerekek mondják; aki pedig felülkerekedik, egyetlen hibát sem ejtve, az lesz a királyunk, s elrendelheti majd, hogy válaszolgassunk kénye-kedve szerint feltett kérdéseire. Mit hallgattok? Talán csak nem viselkedem parasztosan, Theodórosz, beszélgető kedvemben, amikor azon buzgólkodom, hogy társalgás-

ba merüljünk, s kölcsönösen barátokká, meghitt ismerősökké legyünk?

b THEODÓROSZ

A legkevésbé sem, Szókratész; hogy volna parasztos viselkedés az ilyesmi?! De kérj csak választ kérdéseidre e gyermekifjak valamelyikétől, minthogy jómagam nem szoktam hozzá az ilyesféle vitatkozáshoz, s nem is vagyok abban a korban immár, hogy effélékhez szoktassam magam. Hozzájuk azonban illő is volna az ilyesmi, s csak annál nagyobb előrehaladást tanúsítanának; mert valóban az ifjúkor az, mely minden tekintetben előrehaladhat. Így hát el ne bocsásd Theaitétoszt, hanem ahogy elkezdted, kérdezd csak ki őt!

SZÓKRATÉSZ

c Hallod, Theaitétoszom, mit mond Theodórosz? Őneki, úgy hiszem, nem akarnál te fogadni nem szót, hiszen nem volna illő, ha a fiatalabb nem fogadna szót egy bölcs férfinak, aki ilyesmit kíván tőle. Mondd meg tehát okosan és bátran: a te véleményed szerint mi a tudás?

THEAITÉTOSZ

Hát mégiscsak felelnem kell, Szókratész, ha már ezt parancsoljátok. De mindenképp javítsatok ki majd, ha valamit elhibáznék!

IV. SZÓKRATÉSZ

Természetesen – ha ugyan képesek leszünk rá.

THEAITÉTOSZ

Nekem úgy tetszik tehát, hogy az is tudás, amit valaki
d Theodórosztól tanulhat, a mértan és mindaz, amit az imént felsoroltál; de másrészt a vargamesterség s a többi

kézműves mestersége is, mind együttvéve és külön-külön: tudás.

SZÓKRATÉSZ

Bőkezűen és tékozlón sokat adsz, kedvesem – noha csak egyet kértem tőled –, s méghozzá sokfélét az egyszerű helyett.

THEAITÉTOSZ

Hogy érted ezt, Szókratész?

SZÓKRATÉSZ

Talán sehogyan; de megmondom, mire gondolok. Amikor a vargamesterségről beszélsz, ugye nem egyébre gondolsz, hanem a sarukészítés tudására?

THEAITÉTOSZ

Semmi egyébre.

e SZÓKRATÉSZ

Hát amikor az ácsmesterségről? Ugye nem egyébre, mint a faeszközök készítésének a tudására?

THEAITÉTOSZ

Szintén semmi egyébre.

SZÓKRATÉSZ

Nem azt választod-e külön tehát mindkét esetben, amire a tudás külön-külön vonatkozik?

THEAITÉTOSZ

De igen.

Szókratész

A kérdés azonban nem az volt, Theaitétosz, hogy mi mindenre vonatkozik a tudás, sem az, hogy hányféle tudás van; mert nem azzal a céllal tettük fel a kérdést, hogy megszámláljuk a fajtáit, hanem hogy megismerjük magát a tudást, hogy mi is voltaképpen. Vagy nincs igazam?

Theaitétosz

De nagyon is igazad van.

147 a Szókratész

Vedd fontolóra tehát még ezt is: ha valaki holmi közönséges és kézenfekvő dolog felől kérdezősködnék tőlünk, például a sár felől, hogy mi is az voltaképpen, s ha mi azt felelnénk neki: sár a fazekasok, sár a kemenceépítők, sár a téglavetők sara – vajon nem tennénk-e nevetségessé magunkat?

Theaitétosz

De bizony igen:

Szókratész

Méghozzá először is azért, mivel úgy hisszük, a kérdező
b megérti válaszunkból, mi az, ha azt mondjuk: sár, még ha hozzáfűzzük is, hogy akár a bábuműveseké, akár másféle mesterembereké. Vagy azt hiszed, megérti valaki olyasvalaminek a nevét, amiről nem tudja, mi az?

Theaitétosz

Semmiképpen sem.

Szókratész

Így tehát a sarukészítést illető tudást sem érti meg az, aki nem tudja, mi is a tudás?

THEAITÉTOSZ

Nem bizony.

SZÓKRATÉSZ

Eszerint, aki nem tudja, mi a tudás, az azt sem érti tehát, mi a vargamesterség vagy valamely más mesterség?

THEAITÉTOSZ

Úgy van.

SZÓKRATÉSZ

Nemde nevetséges tehát arra a kérdésre, hogy mi a
c tudás, az olyan felelet, mely valamely mesterség nevét adná válaszul? Mert hiszen egy bizonyos valaminek a tudását adja válaszul, noha nem is ez volt a kérdés.

THEAITÉTOSZ

Úgy látszik.

SZÓKRATÉSZ

Aztán, ha egyszerűen és röviden válaszolhatnánk is, óriási kerülőt teszünk. Például arra a kérdésre is, hogy mi a sár, egész egyszerűen és világosan azt felelhetnénk, hogy nyilván vízzel összegyúrt agyag a sár – ügyet sem vetve rá, hogy kié.

V. THEAITÉTOSZ

Így most már könnyűnek tetszik az egész, Szókratész! Mert hiszen, úgy látszik, ugyanazt a kérdést érinted, amely nekünk magunknak is eszünkbe ötlött a minap, amikor társalogtunk, nekem és ennek a te névrokonodnak:* Szókratésznak.

d SZÓKRATÉSZ

S ugyan miféle kérdés az, Theaitétosz?

THEAITÉTOSZ

Theodórosz felírt nekünk egyet-mást a négyzetekkel kapcsolatban, s a három és az öt láb területű négyzetekről kimutatta, hogy oldalaik hossza az egy láb területű négyzetével össze nem mérhető; s ekként egyesével valamennyit elősorolta, egészen a tizenhét láb területű négyzetig, ennél azonban valamiképp megakadt. Nekünk pedig valami olyasféle jutott eszünkbe, hogy mivel a négyzetek száma végtelennek tetszik, meg kellene kí-
e sérelnünk egyetlen tételben való összefoglalásukat, mellyel minden ilyen négyzet kifejezhető lenne.

SZÓKRATÉSZ

És vajon találtatok-e valami ilyesfélét?

THEAITÉTOSZ

Úgy tetszik, találtunk; de vizsgáld csak meg te is.

SZÓKRATÉSZ

Beszélj.

THEAITÉTOSZ

Az összes számot két osztályra osztottuk fel; az olyan számot, mely egy másik szám önmagával való szorzatából származhat, alakilag a négyzethez hasonlítottuk, és négyzetalkotó, egyenlő oldalú számnak neveztük el.

SZÓKRATÉSZ

És nagyon is helyesen.

THEAITÉTOSZ

148 a A köztük levő számokat viszont – mint a három vagy az öt és minden olyan szám, mely nem származhat valamely más szám önmagával való szorzatából, hanem egy nagyobb szám kisebbel, vagy egy kisebb szám nagyobbal való szorzatából ered, s így mindig egy-egy hosszabb és egy-egy rövidebb oldal zárja körül – a téglalaphoz hasonlítottuk, és téglalap-alkotó számnak neveztük el.

SZÓKRATÉSZ

Igen kitűnően. No és azután?

THEAITÉTOSZ

Azokat a vonalakat, melyek az egyenlő oldalú és síkbeli számot alakítják négyzetté, hosszvonalakként határoztuk meg, azokat viszont, melyek a különböző oldalúakból alakítanak négyzetet, hatványvonalakként, mint-
b hogy hosszukat tekintve nem mérhetők össze amazokkal, de területileg összemérhetők. A köbszámok tekintetében is ugyanígy cselekedtünk.

SZÓKRATÉSZ

Kitűnőbben, mint bárki emberfia, fiaim! Így aztán Theodórosz nem lesz bűnös hamistanúzás dolgában.

THEAITÉTOSZ

De arra, amit a tudás felől kérdeztél, Szókratész, mégsem tudnék úgy megfelelni, mint a hosszúságra s a hatványra vonatkozólag, noha úgy tetszik, valami effélét keresel. Így hát Theodórosz, úgy látszik, mégsem mondott igazat.

c SZÓKRATÉSZ

Hogyan?! Ha téged futásodért dicsérve azt állítaná,

hogy ily remek futóra nem akadt még az ifjak között, s te azután versenyfutásban vereséget szenvednél egy ereje teljében levő, szélsebes futótól, úgy véled, valamilyen tekintetben kevésbé jogosan dicsért volna meg akkor?

THEAITÉTOSZ

Nem én.

SZÓKRATÉSZ

A tudás lényegét pedig, ahogyan az imént beszéltem róla, úgy véled, vajmi könnyű dolog feltárni, s nem minden oldalról a legmeredekebb feladat?

THEAITÉTOSZ

Bizony az, Zeuszra!, szerintem is a legeslegmeredekebb.

SZÓKRATÉSZ

Bízzál tehát önmagadban, és gondold meg, hogy mégis-
d csak mond valamit Theodórosz! Mindenképpen arra törekedj, hogy amint a többi dolognak, úgy a tudásnak is megragadd a lényegét: hogy mi is lehet voltaképpen.

THEAITÉTOSZ

Ha csak a törekvésen múlik, Szókratész, majd csak napfényre kerül.

VI. SZÓKRATÉSZ

Rajta hát! Hiszen az imént helyes útra vezéreltél. Kísérelj meg utánozni a négyzetekről adott válaszodat: ahogyan azokat, noha oly sokfélék, egyetlen fogalomkörbe foglaltad össze, éppúgy a sokféle tudást is fejezd ki egyetlen fogalommal.

e THEAITÉTOSZ

Tudd meg jól tehát, Szókratész: sokszor nekiláttam már, hogy megvizsgáljam ezt, a tőled felvetett kérdések hallatán; de sem azt nem hihetem, hogy jómagam bármit is mondhatnék erről, ami kielégítő lenne, sem azt, hogy bárkitől is hallottam volna úgy, ahogyan te kívánod. De mindezek ellenére mégsem tudok lemondani arról, hogy ne törjem rajta a fejem.

SZÓKRATÉSZ

Mert vajúdol, kedves Theaitétoszom, minthogy nem vagy üres, hanem viselős.

THEAITÉTOSZ

Azt nem tudom, Szókratész; csak azt mondom el, hogy min estem át.

149 a SZÓKRATÉSZ

De hát nem tudod-e hallomásból, te bolondos, hogy én egy roppant előkelő és szigorú bábaasszonynak, Phainaretének vagyok a fia?

THEAITÉTOSZ

Ezt már hallottam bizony.

SZÓKRATÉSZ

S vajon azt is tudod-e hát hallomásból, hogy én is ugyanazt a mesterséget űzöm?

THEAITÉTOSZ

Ezt semmiképp.

SZÓKRATÉSZ

Tudd meg jól tehát, hogy igen. De ne kürtöld ki rólam

másoknak ezt! Mert hiszen titok, barátocskám, hogy ennek a mesterségnek birtokában vagyok. Ők pedig, minthogy nem tudják, nem is ezt híresztelik felőlem, hanem azt, hogy fölöttébb kellemetlen alak vagyok, és zavarba hozom az embereket. Netalán ezt is tudod már hallomásból?

b THEAITÉTOSZ

Igen.

SZÓKRATÉSZ

S megmondjam-e neked az okát is?

THEAITÉTOSZ

Igen.

SZÓKRATÉSZ

Végy hát fontolóra mindent, a bábaasszonyokkal kapcsolatban hogy áll a dolog, és mindjárt könyebben megérted, mit is akarok. Azt tudod, ugye, hogy egyikük sem bábáskodik addig másoknál, amíg ő maga is viselős és gyermeket szül; hanem csak akkor, amikor nem képes már többé gyermeket szülni?

THEAITÉTOSZ

Igen.

SZÓKRATÉSZ

Azt beszélik, Artemisz az oka ennek, mivel az ő osztályrésze a szülés körüli segítés, noha ő maga nem szül. Meddő nőnek azonban nem adja át a bábaság tudományát, mivel az emberi természet erőtlenebb, mintsem hogy olyan mesterséget megtanuljon, amiben éppenséggel tapasztalatlan. De a koruknál fogva többé már nem

c

szülő nőkre rábízza mégis e feladatot, önmagához való hasonlóságukat tisztelve bennük.

THEAITÉTOSZ

Ez valószínű.

SZÓKRATÉSZ

S az nem valószínű, sőt szükségszerű-e, hogy a bábaasszonyok jobban tájékozódjanak a viselős nők felől, mint mások?

THEAITÉTOSZ

De nagyon is az.

SZÓKRATÉSZ

És vajon nem képesek-e a bábaasszonyok orvosságok adogatásával és ráénekléssel felszítani a szülési fájdal-
d makat vagy csillapítani őket, ha éppen úgy akarják, s a nehezen szülő nők szülését siettetni viszont, sőt elvetélésüket is, ha úgy látszanék, hogy korai a terhesség?

THEAITÉTOSZ

Úgy van.

SZÓKRATÉSZ

S talán még azt is hallottad már róluk, hogy a házasságközvetítésben is ők a legügyesebbek, minthogy páratlanul bölcsek annak ismeretében: melyik nőnek melyik férfihoz kell feleségül mennie ahhoz, hogy a legkiválóbb gyermekeket szülje.

THEAITÉTOSZ

Ezt éppenséggel nem tudtam.

SZÓKRATÉSZ

e Tudd meg tehát, hogy erre még büszkébbek ők, mint a köldökzsinór elmetszésére. Vedd csak fontolóra: egy és ugyanazon mesterségnek tartod-e a föld termésének gondozását és begyűjtését, vagy különállónak? Másrészt viszont annak ismeretét: melyik földbe milyen növényt és magot kell ültetni?

THEAITÉTOSZ

Nem külön, hanem egy és ugyanazon mesterségnek.

SZÓKRATÉSZ

A nők tekintetében pedig, kedvesem, másnak tartod az efféle, s másnak a begyűjtés mesterségét?

THEAITÉTOSZ

Nem, ez nem volna valószínű.

150 a SZÓKRATÉSZ

Nem is. Hanem a férfi és a nő jogtalan és avatatlan módon történő párosítása miatt – melynek kerítés a neve – még a házasságközvetítést is kerülik a bábák, mint tisztességes asszonyok, attól való félelmükben, hogy emiatt a kerítőmesterség vádjába keverednek; mert csakis valódi bábaasszonyok méltóak a helyes házasságközvetítésre.

THEAITÉTOSZ

Úgy látszik bizony.

SZÓKRATÉSZ

Ily sokféle tehát a bábaasszonyok dolga; de mégis kevesebb az én feladatomnál. Az asszonyokkal nem esik meg

b ugyanis olyasmi, hogy amikor néha torzszülöttet, más-

kor meg igazi gyermeket szülnek, ez ne volna könnyen felismerhető; mert ha ez megesnék, a bábaasszonyok legnagyobb és legszebb feladata volna az igazi megkülönböztetése attól, ami nem az. Vagy nem így gondolod?

THEAITÉTOSZ
De igen.

VII. SZÓKRATÉSZ
Az én bábamesterségemre egyébként érvényes mindaz, ami amazokéra; de abban mégiscsak különbözik, hogy férfiak és nem asszonyok mellett bábáskodik, s még abban is, hogy a lelkükön őrködik, amikor szülnek, és nem a testükön. A legfőbb feladat azonban a mi mesterc ségünkben az, hogy meg tudjuk vizsgálni minden esetben: vajon valami torzszülöttet, nem valódit szül-e az ifjú gondolkodása, vagy valami életerős és igazi dolgot. Egyébiránt énrám is érvényes az, ami a bábaasszonyokra: meddő vagyok a bölcsességben; s amit már sokan a szememre vetettek – hogy másokat ugyan kérdezgetek, de magam mit sem válaszolok semmire sem, minthogy semmiféle bölcsesség nem szorult belém –, méltán vetették a szememre. Az oka pedig ennek az, hogy bábáskodni kényszerít az isten, de a szüléstől megfosztott. Így tehát sem én magam valami nagyon bölcs nem vagyok, d sem valami olyasféle felfedezésem nincs, mely lelkemből sarjadott szülöttem volna. Azok közül viszont, akik velem társalognak, némelyek kezdetben nagyon is tudatlanoknak látszanak ugyan, de ha tovább tart a társalgásunk, mindazok, akiknek az isten éppen megadja, csodálatos gyarapodást érnek el, ahogyan ezt ők maguk is meg a többiek is látják. Világos az is, hogy ezek sohasem éntőlem tanultak valamit, hanem ők maguk találtak önmagukban és hoztak felszínre sok minden

szépet. A szülésben persze az isten meg én segédkezünk.
e Ez már abból is kiderül, hogy sokan, akik nem tudták s a maguk érdemének tekintették mindezt, engem pedig, akár a saját fejük után, akár mások bujtogatására lebecsültek, s a kelleténél korábban mentek el tőlem, alighogy elmentek, a többit elvetélték rossz társaságuk miatt, s még azt is, amit az én bábáskodásom idején szültek, silányul táplálva elvesztették; s a nem valódit, a torzszülöttet többre tartva az igazinál, végül is mind a maguk, mind a többiek szemében ostobának bizonyultak. Éppen Ariszteidész az egyik közülük, a Lüszima-
151 a khosz fia; és még igen sokan mások is. Amikor aztán újra visszatérnek hozzám, megkívánva társaságomat és csodálatos dolgokat téve meg érte, a bennem támadt isteni sugallat megtiltja, hogy némelyikükkel társalogjak; némelyikükkel viszont megengedi, s ezek újra gyarapodásnak indulnak. Szenvednek azonban a velem társalgók, s méghozzá ugyanúgy, mint a szülő nők; mert vajúdnak, és éjjel-nappal betölti őket a bizonytalanság még sokkal
b inkább, mint amazokat; s éppen e vajúdó fájdalom felszítására vagy csillapítására képes az én mesterségem. Ezekkel tehát így áll a dolog. Olykor azonban úgy látom, Theaitétosz, mintha egyesek nem is volnának viselősek; és felismerve, hogy semmi szükségük énrám, szíves örömest párosítom össze őket, s hogy úgy mondjam, isten nevében pontosan el is találom, kiknek a társasága válik javukra. Sokukat Prodikosznak adtam át, sokukat meg más bölcs és isteni szellemű férfinak. Mindezt pedig azért fejtettem ki előtted ily tüzetesen, kitűnő barátom, mivel úgy sejtem – ahogy te magad is gyanítod –, hogy vajúdó fájdalmaid vannak, s valamit hordozol
c magadban. Fordulj hozzám tehát, mint bábaasszony fiához, aki magam is bábáskodom, s rajta légy, hogy kérdéseimre igyekezz úgy felelni, ahogyan csak erődből telik;

s ha megvizsgálva, netán torzszülöttnek, nem valódinak tartanék majd valamit abból, amit mondasz, s kigyomlálva menten elhajítanám, meg ne haragudj rám, mint az először szülő nők csecsemőjük érdekében. Mert már sokan úgy felingerültek ellenem, nagyszerű barátom, hogy egyszerűen készek lettek volna akár harapni is, ha holmi üres locsogásuktól megfosztottam őket, s nem gondolnak arra, hogy ezt jóindulatból teszem, mivel
d távol állnak attól, hogy tudják: egyetlen isten sem rosszindulatú az emberekkel szemben, s éppígy én sem rosszindulatból teszek ilyesmit, hanem mert a hazugság helyeslése s az igazság elleplezése semmiképp sem jogos a szememben. Kíséreld meg tehát újra kifejteni, Theaitétosz, elölről kezdve, hogy mi is a tudás; csak azt ne mondd semmiképp, hogy nem vagy képes rá! Mert ha az isten is úgy akarja, s te is megembereled magad, képes leszel.

VIII. Theaitétosz

Valóban szégyen volna, Szókratész – ha már ily nagyon bátoritasz –, nem arra törekednem mindenáron, hogy el
e is mondjam, amit csak tudok. Nekem úgy tetszik tehát, hogy aki érzékelni tud valamit, az tudja is azt; mármost eszerint, úgy látszik, a tudás semmi egyéb, mint érzékelés.

Szókratész

Jól van és derekasan, fiam! Így kell kimondanod kereken a véleményedet. De rajta, vizsgáljuk csak meg közösen, vajon életerős szülött-e hát ez, vagy netalán csenevész? A tudás, azt mondod, érzékelés?

Theaitétosz

Igen.

Szókratész

Valóban úgy látszik, nem rossz meghatározást adtál a
152 a tudományról, hiszen Prótagorasz is ezt adta. Csakhogy ő más módon fejezte ki ugyanezt. Azt mondja ugyanis valahol: „Minden dolognak mértéke az ember, a létezőknek is, amint vannak, a nem létezőknek is, amint nincsenek." De talán olvastad is már?

Theaitétosz

Olvastam, méghozzá többször.

Szókratész

Ezzel pedig nem azt mondja-e valamiképpen, hogy minden egyes dolog olyan énnekem, amilyennek énnekem látszik, s teneked viszont olyan, amilyennek teneked látszik? Hiszen emberek vagyunk, te is meg én is.

Theaitétosz

Bizony azt mondja ezzel.

Szókratész

b Természetesen egy bölcs férfi nem locsog összevissza. Járjunk tehát az ő nyomdokain. Nos, olykor, ha ugyanaz a szél fúj, nem fázik-e az egyik közülünk, a másik meg nem? S az egyik kevésbé, a másik meg jobban?

Theaitétosz

De bizony.

Szókratész

Mármost ezt a szelet önmagában hidegnek mondjuk-e tehát, vagy nem hidegnek? Vagy elhisszük Prótagorasznak, hogy annak, aki fázik, hideg, aki pedig nem, annak nem hideg?

THEAITÉTOSZ
Valószínűleg.

SZÓKRATÉSZ
És vajon nem azért-e, mert így is látszik mindkettőjüknek?

THEAITÉTOSZ
De igen.

SZÓKRATÉSZ
Az pedig, hogy „látszik", érzékelés, ugye?

THEAITÉTOSZ
Az bizony.

c SZÓKRATÉSZ
Látszat és érzékelés tehát ugyanaz a meleg és minden efféle dolog tekintetében? Mert amilyennek ki-ki érzékel valamit, feltehetően olyannak is tetszik az kinekkinek.

THEAITÉTOSZ
Valószínűleg.

SZÓKRATÉSZ
Az érzékelés tehát mindig a létezőre irányul és csalhatatlan, minthogy ez maga a tudás?

THEAITÉTOSZ
Úgy látszik.

SZÓKRATÉSZ
A Khariszokra akkor hát fölöttébb bölcs ember lehe-

tett Prótagorasz, és nekünk, a nagy tömegnek rejtvényekben mondta el mindezt, a tanítványainak viszont az igazságot fejtegette titkon?

THEAITÉTOSZ

Ugyan hogy érted ezt, Szókratész?

d SZÓKRATÉSZ

Majd mindjárt megmondom – és éppen nem megvetendő ez a kijelentés; az tudniillik, hogy egy és ugyanaz a dolog önmagában semmi, s hogy sem a nevét meg nem mondhatod pontosan valaminek, sem azt, hogy milyen valami, hanem ha valamit nagynak neveznél, az egyben kicsinek is látszik, s ha súlyosnak, az viszont könnyűnek is; s ez így van mindennel, mert semmi sem egy, se nem valami, se nem valamilyen; egyszóval: minden a forgásból, a mozgásból, az egymással való vegyülésből ered, amiről csak azt mondjuk, hogy létezik, nem pontos
e elnevezéssel; mert soha semmi sem létezik, hanem mindig csak létesül. És ebben sorra valamennyi bölcs megegyezett, Parmenidészt kivéve: Prótagorasz, Hérakleitosz, Empedoklész – s a legkimagaslóbb költők is a költészet mindkét ágában: a komédiában Epikharmosz, a tragédiában Homérosz,* aki így szólván:

*Ókeanoszhoz, az isteni őshöz, s Téthüsz anyához...**

kimondta, hogy minden a folyás és a mozgás származéka; vagy nem úgy tetszik, mintha ezt mondaná?

THEAITÉTOSZ

De nekem is úgy tetszik.

153 a IX. Szókratész

Mármost ki volna képes csatába szállni ekkora sereggel és ekkora hadvezérrel, mint Homérosz, anélkül, hogy nevetségessé ne válnék?

Theaitétosz

Ez nem volna könnyű, Szókratész.

Szókratész

Nem bizony, Theaitétosz. Hiszen ennek a kijelentésnek elegendő bizonyítéka már az is, hogy a látszólagos létezést és a létesülést a mozgás hozza létre, a nemlétezést és az enyészetet viszont a nyugalmi állapot. Mert a hő meg a tűz, mely azután a többi dolgot létesíti és fenntartja, maga is forgásból és súrlódásból jön létre; e kettő pedig mozgás. Vagy nem ezek-e a tűz forrásai?

Theaitétosz

De bizony ezek.

b Szókratész

S azonfelül az élőlények világa is ugyanezekből a forrásokból ered?

Theaitétosz

Igen.

Szókratész

No és testünk erejét nem a nyugalom és a restség emészti-e fel, s nem a testgyakorlás és a mozgás élteti-e leginkább?

Theaitétosz

De bizony.

SZÓKRATÉSZ

S a lélek ereje vajon nem tanulással és szorgalommal – mert mozgás ez is – gyarapítja-e ismereteit, élteti-e önmagát és válik nemesebbé, nyugalmi állapotban viszont – mely merő nemtörődömség és nem tanulás – nemcsak hogy mit sem tanul, de még azt is elfelejti, amit netalán tudott?

c

THEAITÉTOSZ

Nagyon is.

SZÓKRATÉSZ

Tehát léleknek is, testnek is a mozgás a jó, a másik pedig az ellenkezője?

THEAITÉTOSZ

Minden valószínűség szerint.

SZÓKRATÉSZ

Szóljak-e még a szélcsendről is neked szárazon és vízen, és más effélékről, melyek, mint nyugalom, rothasztanak és pusztítanak, holott az ellenkezőjük éltet? És mindezt betetézzem-e azzal, erőnek erejével meggyőzve téged, hogy az aranyláncon semmi mást nem ért Homérosz, mint a Napot?* S hogy világosan kimondja ezzel: amíg csak mozgásban van a világegyetem és a nap, addig minden létezik és él az istenek s az emberek birodalmában; ha pedig mindez, mintegy láncra verve, megállna, elpusztulna minden, s ahogy mondják, fenekestül fölfordulna a világ?

d

THEAITÉTOSZ

Nekem is úgy tetszik, Szókratész, hogy azt mondja ki Homérosz világosan, amit te fejtegetsz.

X. Szókratész

Képzeld el tehát ekként, kitűnő barátom: először is ami a szemedet illeti, az, amit te fehér színnek nevezel, nem valami külön létező a szemeden kívül, sem benne a
e szemedben; de még csak azt se gondold, hogy valamilyen térben rendeződik el; mert akkor már egy bizonyos rendszerben létező valami volna, megmaradna szüntelen és nem lenne keletkezőfélben.

Theaitétosz

De hát hogyan?

Szókratész

Kísérjük csak nyomon korábbi kijelentésünket, feltételezve, hogy semmi sem létezik, ami önmagában egy volna; így aztán úgy tetszik majd, hogy a fekete, a fehér és bármely más szín is szemünknek a megfelelő mozgás-
154 a ra való ráirányításából keletkezik; s ekként mindaz, amit színnek nevezünk, se nem a szemünk, amit ráirányítunk, se nem az, amire ráirányítjuk szemünket, hanem a kettő között levő valami, ami kinek-kinek sajátjaként létesül. Vagy lándzsát törnél-e amellett, hogy amilyennek te látsz minden egyes színt, ugyanolyannak látja a kutya is vagy bármely más állat?

Theaitétosz

Zeuszra, nem én!

Szókratész

Hát akkor a másik ember vajon ugyanolyannak látja-e bármelyik színt, mint amilyennek te látod? Szilárd meggyőződéssel állítod-e ezt? Vagy sokkal inkább azt, hogy még magad sem látod mindig ugyanolyannak, minthogy sohasem vagy önmagadhoz hasonló?

THEAITÉTOSZ

Nekem inkább ez látszik helyesnek, mint amaz.

SZÓKRATÉSZ

b Ha tehát valami, amit megmérünk vagy megtapintunk, nagy vagy fehér, vagy meleg volna, sohasem válhatnék másmilyenné, ha másvalaki kezébe kerülne, hiszen önmagában semmit sem változott; másrészt viszont, ha e tulajdonságok mindegyike a mérést vagy tapintást eszközlő emberben volna, akkor – ha ugyanaz maradna is a birtokos, de valamiféle változást szenvedne – mássá lenne a tárgy, noha az maga semmiféle változást nem szenvedett. Így azonban, kedvesem, könnyen arra kényszerülnénk, hogy csodálatos és nevetséges dolgokat állítsunk, ahogyan Prótagorasz is erre kényszerülne, és mindaz, aki megkockáztatná, hogy ugyanazt állítsa, amit ő.

THEAITÉTOSZ

Hogyhogy? És miről beszélsz?

c SZÓKRATÉSZ

Végy csekélyke példát, s megérted mindazt, amit akarok. Ha valahova hat kockát raknál, s ezekhez még négyet, többnek mondanánk a hatot a négynél, méghozzá félannyival többnek; ha pedig tizenkettőt, kevesebbnek, méghozzá félannyinak; és semmi más állítás nem volna tűrhető; vagy te talán eltűrnéd?

THEAITÉTOSZ

Nem én.

SZÓKRATÉSZ

S hát akkor, ha Prótagorasz vagy másvalaki azt kérdezné

tőled: „Theaitétosz, ugyan megeshetik-e az, hogy valami nagyobbá vagy többé válik másként, mint növekedéssel?" Erre mit felelnél?

THEAITÉTOSZ

d Ha a mostani kérdésedre válaszolnék, Szókratész, akkor az volna a véleményem, hogy nem; de ha a korábbira, akkor őrizkedve az ellentmondástól, azt, hogy igen.

SZÓKRATÉSZ

Hérára, jól van, kedvesem, istenien van! Csakhogy, úgy látszik, ha azt felelnéd, hogy „igen", valami euripidészi gondolathoz hasonlót mondanál: azt ugyanis, hogy a nyelvünk meg nem cáfolható ugyan, de a gondolkodásunk megcáfolható.*

THEAITÉTOSZ

Valóban.

SZÓKRATÉSZ

Ha tehát félelmetesen bölcs emberek volnánk, én meg te, s a gondolkodás minden titkát kifürkésztük volna,
e akkor a továbbiakban immár csak egymást vizsgáztatgatnánk busás bőségünkben, szofisták módján akkora harcba keveredve, hogy egyikünk a másik szavait szavaival ledorongolná; így azonban, mint avatatlanok, először is szemügyre óhajtjuk venni a dolgokat önmagukban, hogy mik is azok voltaképpen, amikről elmélkedünk, s hogy ebben összhang áll-e fenn közöttünk, vagy a legkevésbé sem.

THEAITÉTOSZ

Ezt bizony én magam is erősen óhajtanám.

XI. Szókratész

De még én is. Mivel tehát így áll a dolog, mi mást tehetnénk, mint hogy nyugodtan – hiszen nagyon is
155 a bőven futja az időnkből – s türelmünket el nem veszítve megvizsgáljuk újra, valójában még önmagunkat is vizsgálat alá vonva, hogy mik is bennünk voltaképpen ezek a jelenségek. S ha csak az elsőt szemügyre vesszük közülük, nyomban kimondjuk majd, úgy hiszem, hogy soha semmi nem lehet nagyobb vagy kisebb sem térfogatát, sem számát tekintve mindaddig, amíg önmagával azonos marad. Nem így van-e?

Theaitétosz

De így van.

Szókratész

Másodszor pedig, hogy az, amihez sem hozzá nem teszünk, sem el nem veszünk belőle, se nem gyarapodhat, se nem fogyhat, hanem önmagával mindig egyenlő marad.

Theaitétosz

Kétségkívül.

b Szókratész

Úgyszintén harmadszor, nemde az, ami korábban nem volt, az később sem lehet anélkül, hogy ne létesült volna vagy létesülne.

Theaitétosz

Úgy tetszik, valóban.

Szókratész

Mármost ez a három állítás, melyet jóváhagytunk,

nyomban viadalra kel a lelkünkben, úgy hiszem, amint a kockákról mondottakat elismételjük, vagy amint kijelentjük, hogy én, ennyi esztendős koromra, anélkül, hogy növekedném, vagy ellenkezőleg, kisebbedném, egy éven belül nálad, az ifjúnál, akinél most nagyobb vagyok, később kisebb leszek, noha súlyomból mit sem veszítettem, te viszont növekedtél. Az vagyok később
c tehát, ami korábban nem voltam, noha nem változtam azzá; átváltozás nélkül viszont lehetetlen valamivé válni; s ha súlyomból mit sem veszítettem, semmiképp sem válhatnék kisebbé. És így áll a helyzet még ezernyi meg ezernyi más dologgal is, ha felsorakoztatjuk őket. Bizonyára nyomon tudod követni a fejtegetésemet, Theaitétosz; hiszen úgy tetszik nekem, nem vagy járatlan az efféle dolgokban.

THEAITÉTOSZ

Az istenekre, Szókratész! mérhetetlen csodálat tölt el afölött, hogy mindez mi is voltaképpen; és olykor, ha igazán belepillantok, szinte szédül a fejem.

d SZÓKRATÉSZ

Mivel úgy látszik, kedvesem, Theodórosz nem éppen rosszul becsülte fel természet adta képességeidet. Főként filozófus adottsága ugyanis az, hogy csodálkozik; hiszen nincs is más forrása a filozófiának, mint éppen ez; és úgy tetszik, nem valami rosszul rajzolta meg Írisz családfáját az, aki Thaumasz lányának nevezte őt.* De vajon érted-e már, miért ilyenek ezek a dolgok abból kifolyólag, amit megállapodásunk szerint Prótagorasz hirdet – vagy egyáltalában nem érted?

THEAITÉTOSZ

Egyáltalában nem, úgy hiszem.

SZÓKRATÉSZ

e Megköszönöd-e tehát nekem, ha kifürkészni igyekszem veled együtt e férfi, de még inkább más neves férfiak felfogásának rejtett igazságait?

THEAITÉTOSZ

Hogyne köszönném meg, s méghozzá igen hálásan!

XII. SZÓKRATÉSZ

Nézz körül tehát, jól kinyitva szemed, nehogy az avatatlanok közül valaki kihallgasson minket! Avatatlanok pedig azok, akik úgy hiszik: semmi más nincs, csak amit markukkal szorosan megragadhatnak; ezzel szemben a cselekvéseket, a létesüléseket és mindazt, ami láthatatlan, nem veszik fel a létezők sorába.

THEAITÉTOSZ

156 a De hiszen te holmi megátalkodott és visszataszító emberekről beszélsz, Szókratész!

SZÓKRATÉSZ

Azok is, fiam, a múzsákat hírből sem ismerők; de vannak, akik sokkal finomabbak, s az ő titkos tanaikról szeretnék most beszélni neked. Alapelvük, melynek alapján mindaz kimondható, amiről imént már beszéltünk, a következő: minden csak mozgás, s ezen kívül nincs semmi egyéb; a mozgásnak pedig két fajtája van, noha számát tekintve mindkettő végtelen: az egyik a cselekvő erő hordozója, a másik a szenvedőé. Ezek érintkezéséből és kölcsönös súrlódásából származnak a létrejött dolgok végtelen számban, de párosával: egy-
b részt, mint érzékelt dolog, másrészt, mint érzékelés, mely mindig egybeesik az érzékelt dologgal, s azzal együtt létesül. Az érzékeléseket pedig így nevezzük:

látás, hallás, szaglás, hideg- és melegérzet, valamint öröm, bánat, vágyódás, félelem és egyéb nevűek – mérhetetlen soknak még neve sincs közülük, a legtöbbnek azonban van. Az érzékelt dolgok minden fajtája viszont az egyes érzékelések mindegyikével egyidejűleg keletkezik: a különféle látásérzetekkel e különféle színek, a
c hallásérzetekkel ugyanígy a hangok, s a többi érzet mindegyikével is a többi, velük rokon érzékelt dolgok mindegyike. Mármost mit jelentsen ez a rege, Theaitétosz, az imént mondottakkal kapcsolatosan? Vajon átlátod-e?

THEAITÉTOSZ

Nem nagyon, Szókratész.

SZÓKRATÉSZ

Fülelj hát, ugyan mire vezet végül is a dolog. Azt akarja mondani ugyanis, hogy mindez, ahogy mondtuk is, mozog; s e mozgásban gyorsaság és lassúság foglaltatik. Amennyiben tehát lassú a mozgás, egy helyben történik, s a hozzá közel esőre irányul, s így keletkezik; az így keletkezett mozgás pedig lassúbb. Amennyiben viszont
d gyors a mozgás, a tőle távol esőre irányul, s így keletkezik; az így keletkezett mozgás pedig gyorsabb. A térben forog ugyanis, és ebben a forgásban rejlik a mozgása. Ha most a szem s egy neki megfelelő másvalami egymás közelébe jutva a fehérséget hozza létre s az ehhez szorosan tapadó érzékelést – ami sohasem jöhetett volna létre, ha valamelyikük másvalamihez közelít, most viszont egyrészt a szemből eredő látás, másrészt a színszülő
e tárgyból eredő fehérség mozgása közben a szem, íme, látással telítődött és lát – akkor éppen nem látásérzet létesült, hanem látó szem, a színszülő tárgy pedig körös-körül megtelt fehérséggel, és nem fehérség, hanem fehér valami létesült: akár fa, akár kő, akár egyéb, ami éppen

157 a ezzel a színnnel színeződött. Így a többi dolgot is, a szilárdat, a meleget és minden mást szakasztott ily módon kell felfognunk: hogy önmagában egyikük sem létezik – amint már az imént is megmondtuk –, hanem hogy minden az egymással való kölcsönös érintkezésből létesül, méghozzá a mozgástól függően különféleképpen; minthogy nem állna meg szilárdan a lábán, ahogy mondják, ha a cselekvő dolgot is, a szenvedőt is egyvalamiből eredt létezőnek képzelnénk. Mert nem lehet valami cselekvő, mielőtt a szenvedővel, sem szenvedő, mielőtt a cselekvővel érintkezett volna. És még az is, ami valamivel érintkezésbe jutva cselekvő lesz, másvalamivel összekerülve ismét szenvedőnek mutatkozhatik. Mindezek szerint tehát, ahogy már kezdetben is megmondtuk, önmagában véve semmi sem létezik, mint egy
b és ugyanazon dolog, hanem mindenkor valamivel összefüggésben létesül. Azt tehát, hogy „létezik", ki kell küszöbölnünk mindenünnen, nem mintha mi magunk is nem kényszerülnénk rá gyakran, így az imént is, hogy éljünk vele, merő szokásból és tudománytalanságból. Ennek azonban, a bölcsek véleménye szerint, nem szabad így lennie: nem szabad jóváhagynunk olyasvalamit, mint „valakié", vagy „az enyém", vagy „ez", vagy „az", egyszóval semmi olyan elnevezést, mely valami állandót jelentene; hanem a természetnek megfelelően létesülőről, cselekvőről, pusztulóról vagy változóról kell beszélnünk; mert ha valaki szavával állandónak mondana valamit, könnyen rácáfolhatnánk e tettéért. Úgy kell tehát
c külön-külön is, s a sok rész csoportosulásáról is beszélnünk, ahogyan az embert, a követ s minden egyes élőlényt és fajtát is gyűjtőnévvel illetik. Élvezhetőnek találod-e mindezt, Theaitétosz, s ízlik-e, mint ízes csemege?

THEAITÉTOSZ

Én bizony magam sem tudom, Szókratész; mert még arra sem tudok rájönni, vajon a magad nézeteiként mondod-e mindezt, vagy csak engem vizsgáztatgatsz.

SZÓKRATÉSZ

Nem emlékezel rá, kedvesem, hogy én semmit sem tudok s nem is tulajdonítok a magaménak egyet sem az efféle gondolatokból, hiszen meddő vagyok ebben; de tenálad bábáskodom, s emiatt bűvöllek varázsigékkel s tálalok eléd ízelítőnek mindenféle bölcsességet, amíg csak napfényre nem hozom a te véleményedet is; s amikor napfényre hoztam, akkor megvizsgálom legott, vajon satnya vagy életerős szülöttnek mutatkozik-e. Mondd ki hát bátran, kereken és férfiasan, mi a véleményed azokról a dolgokról, amikről most mindjárt megkérdezlek.

THEAITÉTOSZ

Kérdezz csak.

XIII. SZÓKRATÉSZ

Mondd meg tehát újra, vajon tetszik-e neked az, hogy semmi sem létezik, hanem mindig csak létesül, a jó, a szép és mindaz, amit felsoroltunk az imént.

THEAITÉTOSZ

Nekem bizony, ha téged hallgatlak, ahogy felsorolod mindezt, csodálatosképpen úgy tetszik, mintha igaz volna, s úgy kellene elfogadnunk, ahogyan te felsoroltad.

SZÓKRATÉSZ

Ne hagyjuk el tehát, ami még hátravan belőle. Hátravannak pedig az álmokkal s a betegségekkel kapcsolatos

dolgok, többek között az őrültség, s amit hallási, látási meg más efféle érzéki csalódásnak mondanak. Mert tudod is talán, hogy minden ilyesmiben egyértelműleg megcáfolhatónak látszik iménti fejtegetésünk, minthogy
158 a mindenképpen hamisak a bennük keletkező érzetek, és sok híja van annak, hogy amit ki-ki valamilyennek lát, az olyan is legyen – éppen ellenkezőleg, abból, ami látszik, semmi sem létezik.

THEAITÉTOSZ

Színigazat szólasz, Szókratész.

SZÓKRATÉSZ

S ugyan miféle érve marad annak, fiam, aki feltételezi, hogy az érzékelés tudás, s hogy amit ki-ki valamilyennek lát, az olyan is annak, aki látja?

THEAITÉTOSZ

Hát bizony, Szókratész, habozom bevallani, de nincs mit mondanom erre, minthogy épp az imént náspángol-
b tál el, amikor ezt állítottam. Aztán meg, őszintén szólva, nem is tudnék ellentmondani abban, hogy az őrültek vagy az álomlátók nem csalóka módon képzelődnek, amikor egyesek istennek hiszik magukat, mások meg azt képzelik, hogy szárnyuk van, és álmukban röpülnek.

SZÓKRATÉSZ

És vajon nem jut-e eszedbe ama sarkalatos kérdés mindezekkel, de legkivált az álommal s az ébrenléttel kapcsolatban?

THEAITÉTOSZ

Ugyan melyik?

Szókratész

Az, amit sokszor hallhattál már, úgy hiszem, amikor azt kérdezik, hogy ugyan miféle bizonyíték birtokában mutathatná ki valaki, ha éppen most, ebben a pillanatban azt kérdeznék tőle: vajon alszunk-e, és mindazt, amiről gondolkodunk, álmodjuk-e csupán, vagy ébren vagyunk és ébren beszélgetünk egymással?

c Theaitétosz

Az bizony fogas kérdés, Szókratész, hogy miféle bizonyítékkal is kell kimutatni ezt; mert mindegyikre szakasztott ugyanaz következik, mint valami ellenszakasz. Mi sem tart vissza ugyanis, hogy azt ne képzeljük: álmunkban beszéltük meg egymással mindazt, amiről éppen most beszélgettünk; amikor meg úgy rémlik, mintha álmunkban beszélnénk el ezt-azt, ez is csodálatosan hasonló a másik esethez.

Szókratész

Látod tehát, hogy itt nem nehéz dolog kételyekbe me-
d rülnünk, hiszen még az is kétséges, hogy vajon ébrenlét-e ez vagy álom; s minthogy egyenlő tartamú az az idő, amit átalszunk, azzal, amit ébren töltünk, lelkünk mindkét esetben azon erősködik, hogy a mindenkor éppen meglevő képzetei a mindenképpen igazak – s ekként ugyanannyi ideig ezt mondjuk létezőnek, ugyanannyi ideig meg amazt, s így mindkét esetben egyaránt szilárdan kitartunk állításunk mellett.

Theaitétosz

Így van mindenesetre.

Szókratész

És nem mondható-e ugyanez el a betegségekről s az

őrületről is, kivéve azt, hogy az időtartamuk nem egyenlő?

THEAITÉTOSZ
Valóban.

SZÓKRATÉSZ
Nos hát, vajon az idő hosszúságával vagy rövidségével mérhető-e az igazság?

THEAITÉTOSZ
Ez bizony nevetséges volna sok tekintetben.

e SZÓKRATÉSZ
De hát van valami más eszközöd arra, hogy világosan kimutasd: e vélekedések közül melyik az igaz?

THEAITÉTOSZ
Úgy hiszem, nincs.

XIV. SZÓKRATÉSZ
Halld meg tehát éntőlem, mit is mondanak erről azok, akik azt állítják, hogy ami mindenkor valamilyennek látszik valaki számára, az igaz is annak, akinek olyannak látszik. Így szólnak pedig, azt hiszem, fölvetve a kérdést: „Theaitétosz, ugyan lehet-e valami valamiképpen egy és ugyanazon erő birtokában, mint egy másik dolog, amelytől teljes egészében különbözik? De ne úgy képzeljük, hogy a kérdéses dolog részint azonos a másikkal, részint különbözik tőle, hanem hogy teljes egészében különbözik."

THEAITÉTOSZ
Ugyan! Lehetetlen, hogy bármi valami azonosnak a

159 a birtokában legyen, akár erejét, akár bármi más tulajdonságát tekintve, ha egyszer teljességgel különböző.

SZÓKRATÉSZ

Nem kell-e hát elismernünk egyhangúlag, hogy az ilyen dolog a másikhoz nem hasonló?

THEAITÉTOSZ

De úgy tetszik, igen.

SZÓKRATÉSZ

S ha valami egy bizonyos tekintetben történetesen hasonló vagy nem hasonló akár önmagához, akár másvalamihez, akkor a hasonlót azonosnak mondjuk-e, a nem hasonlót viszont különbözőnek?

THEAITÉTOSZ

Szükségszerűen.

SZÓKRATÉSZ

Mármost nem mondtuk-e ki az imént, hogy sok, sőt végtelenül sok cselekvő dolog van, de ugyanannyi szenvedő is?

THEAITÉTOSZ

De igen.

SZÓKRATÉSZ

S ugye még azt is: ha egyik a másikkal összevegyül, majd újra egy másikkal, akkor nem azonos, hanem különböző dolgok jönnek létre?

b THEAITÉTOSZ

Mindenesetre.

Szókratész

Beszéljünk most már énrólam és rólad, meg egyebekről is, ugyanebben az értelemben: az egészséges Szókratészról, majd meg Szókratészról, ha beteg. Vajon hasonlónak mondjuk-e ezt amahhoz, vagy nem hasonlónak?

Theaitétosz

Mármint a beteg Szókratészt gondolod-e teljes egészében, az egészséges Szókratészhoz képest, szintén teljes egészében?

Szókratész

Remekül megragadtad: éppen ezt gondolom.

Theaitétosz

Akkor kétségkívül nem hasonlónak.

Szókratész

S így, mint nem hasonlót, talán különbözőnek is?

Theaitétosz

Szükségszerűen.

Szókratész

c S az alvó Szókratészról is ugyanígy fogsz-e szólni, meg a többi, épp az imént felsorolt körülmények között levőről?

Theaitétosz

Így bizony.

Szókratész

Eszerint minden, ami természeténél fogva cselekvő,

másként hat rám, amikor az egészséges Szókratészra bukkan bennem, s ismét másként, amikor a betegre?

THEAITÉTOSZ

Miért ne?

SZÓKRATÉSZ

S így aztán mindkét esetben más-más eredményt is hozunk létre majd, én, a szenvedő, meg amaz, a cselekvő?

THEAITÉTOSZ

Igen.

SZÓKRATÉSZ

Amikor tehát mint egészséges bort iszom, kellemesnek és édesnek érzem-e?

THEAITÉTOSZ

Igen.

SZÓKRATÉSZ

d Közös megállapításunk szerint tehát a cselekvő és a szenvedő édességet és érzékelést hozott létre, mindkettő együttes mozgásba kerülve: egyrészt a szenvedőből kiinduló érzékelés érzékelővé munkálta ki a nyelvet, másrészt a borból kiinduló s körülötte áramló édesség az egészséges nyelv számára édessé tette a bort a maga mivoltában is, látszatra is.

THEAITÉTOSZ

Valóban; így egyeztünk meg az előbb.

SZÓKRATÉSZ

Ha pedig a beteg Szókratészról van szó, a bor először is, igazság szerint nem azonosra bukkant benne; mert hiszen nem hasonlóval került érintkezésbe.

THEAITÉTOSZ

Úgy van.

e SZÓKRATÉSZ

Az ilyen állapotban levő Szókratész és a borivás azután más eredményt is hozott létre: a nyelv tekintetében a keserűség érzetét, a bor tekintetében pedig a benne létesült és áramló keserűséget; de a bort nem keserűséggé, hanem keserűvé tette, engem pedig nem érzékeléssé, hanem érzékelővé?

THEAITÉTOSZ

Igen, bizonyára.

160 a SZÓKRATÉSZ

Amíg tehát ezt érzékelem, soha nem is leszek másvalamivé; csakhogy egy más dolognak más az érzékelése, s ez másmilyenné és mássá teszi az érzékelőt is; az pedig, ami énrám hatott, ha másvalakivel kerül érintkezésbe, sohasem hozza létre ugyanazt a hatást és nem is lesz ugyanolyanná; mert a mással való érintkezés folytán más hatást hozva létre, másmilyenné válik maga is.

THEAITÉTOSZ

Így van.

SZÓKRATÉSZ

Tehát sem én magamhoz viszonyítva nem leszek emilyenné, sem a tárgy magához viszonyítva amolyanná.

THEAITÉTOSZ

Nem hát.

SZÓKRATÉSZ

Márpedig múlhatatlanul szükséges, hogy valaminek az
b érzékelője legyek, ha egyszer az vagyok; mert érzékelőnek lenni és mit sem érzékelni lehetetlen. S éppen így a tárgynak, ha édes, keserű vagy ilyesféle lesz, valaki számára kell ilyennek lennie; mert édesnek, de senki számára sem édesnek lenni, lehetetlen.

THEAITÉTOSZ

Mindenesetre.

SZÓKRATÉSZ

Továbbá tehát egymással kölcsönösen létezünk, ha már létezünk, és ugyanígy létesülünk, ha már létesülünk, minthogy a kényszerű sors a létezést köti velünk össze; összeköti pedig nem egy másik valakivel, s nem is önmagunkkal. Kölcsönös kapcsolatban állunk tehát egymással, s így, ha valaki létezőnek mond valamit, azt valaki számára vagy birtokában vagy valamivel kapcsolatban kell létezőnek mondania; s ugyanígy a létesülőt illetően.
c Azt ugyanis, hogy valami önmaga révén létezik vagy létesül, sem állítania nem szabad senkinek, sem elfogadnia, hogy ezt állítsa valaki – ahogyan e sorjában kifejtett érvelésünk is megmutatja.

THEAITÉTOSZ

Minden bizonnyal, Szókratész.

SZÓKRATÉSZ

Amikor tehát énrám hat valami, az az én számomra

létezik és nem másvalaki számára, s én is veszem észre, nem valaki más?

THEAITÉTOSZ

Hát hogyne!

SZÓKRATÉSZ

Eszerint az én számomra az én észrevételem az igaz, hiszen mindenkor az én létezésemhez tartozik; és Prótagorasz szerint én döntök a számomra létezők felől, ahogyan vannak, s a nem létezők felől, ahogyan nincsenek.

THEAITÉTOSZ

Valószínűleg így van.

d XV. SZÓKRATÉSZ

Ha tehát gondolkodásomban csalhatatlan vagyok s nem ingadozó, a létező vagy létesülő dolgokat tekintve, hogyne lennék ismerője azoknak a dolgoknak, amelyeknek érzékelője vagyok?

THEAITÉTOSZ

Semmiképp sem lehet másként.

SZÓKRATÉSZ

Nagyon is helytálló az a kijelentésed tehát, hogy a tudás nem egyéb, mint érzékelés, s ez pontosan egybevág azzal, hogy Homérosz és Hérakleitosz s az ő egész iskolája szerint valamint a folyók, éppúgy mozgásban van minden; s a fölöttébb bölcs Prótagorasz szerint: minden
e dolognak mértéke az ember; és Theaitétosz szerint: ha így állnak a dolgok, az érzékelés – tudás; ugye, Theaitétosz? Kimondjuk-e hát, hogy ez mintegy a te újszülött gyermeked, akit én segítettem napvilágra? Vagy hogyan gondolod?

THEAITÉTOSZ

Így kell mondanunk, Szókratész.

SZÓKRATÉSZ

Ezt tehát, úgy látszik, nagy nehezen mégiscsak megszültük valahára, akármi találjon is lenni. Csakhogy a szülés után meg kell ám tartanunk a névadó ünnepet* is, ahogy illő, körbefutva vele gondolatban, s jól szemügyre ven-
161 a nünk, nehogy még megcsaljon minket az újszülött, s ne legyen méltó rá, hogy fölneveljük, mivelhogy satnya, csenevész. Vagy úgy véled, föl kell nevelnünk mindenképp ezt a te magzatodat, s nem szabad kitaszítanunk? Vagy azt is elviseled majd, ha látod, hogy ócsárolják, s nem neheztelsz meg túlságosan, ha netalán elveszi valaki tőled, mint először szülőtől?

THEODÓROSZ

Theaitétosz elviseli majd, Szókratész! Hiszen egyáltalán nem zsémbes természetű. De az istenekre, szólj: hátha talán nem is így áll a dolog?

SZÓKRATÉSZ

Igencsak szereted ám a szót, s jóravaló ember vagy, Theodórosz, hogy azt hiszed, holmi érvekkel teli tarisznya vagyok, s csak úgy könnyedén kihalászok közülük
b egyet, hogy bebizonyítsam: nem így áll a dolog; a valóságot pedig nem veszed észre: azt, hogy egyetlen állítás sem éntőlem ered, hanem mindig attól, aki velem társalog – én viszont semmihez sem értek valami jól, azt a csekélységet kivéve, hogy megragadom bölcs társam beszédét, s a megfelelő módon értelmezem. Most övele is éppen ezt kísérelem meg, anélkül, hogy jómagam bármit is állítanék.

THEODÓROSZ

Szépen szólsz, Szókratész, csak tégy is ekként!

XVI. SZÓKRATÉSZ

Tudod-e hát, Theodórosz, mit csodálok én a te barátodban, Prótagoraszban?

c THEODÓROSZ

Ugyan mit?

SZÓKRATÉSZ

Fölöttébb tetszik nekem egyebek közt az az állítása, hogy ami valaminek látszik valaki számára, az olyan is; értekezésének alapelvét csodálom, azt ugyanis, hogy „Igazság"-a* alapelveként nem azt hirdeti, hogy minden dolog mértéke a disznó vagy a kutyafejű majom, vagy egyéb, még furcsább állat, melynek megvan az érzékelési képessége; ezzel aztán nagyvonalúan és jócskán megvetőleg kezdte volna fejtegetését, kimutatva nekünk, hogy noha mi istenként csodáltuk őt bölcsesség-
d géért, értelem dolgában éppenséggel semmivel sem volt különb holmi békaporontynál, nemhogy valamelyik embernél. Vagy hogyan is mondjuk hát, Theodórosz? Mert ha kinek-kinek az az igaz, amit érzékelése révén annak tart, és sem a másik lelkiállapotát jobban meg nem ítélheti senki, sem arra nem avatottabb, hogy felülvizsgálja társa véleményét: vajon igaz-e vagy hamis, hanem – ahogy többször is leszögeztük már – ki-ki önmaga alkothat csak véleményt a maga érzeteiről, s ez mind helyes és igaz – akkor, barátom, ugyan miért olyan
e bölcs ember Prótagorasz, hogy méltán mások tanítómesterének tisztelik, busásan megfizetve őt, mi pedig miért vagyunk tudatlanabbak, s miért kell az ő iskoláját látogatnunk, ha ki-ki a maga bölcsességének a mértéke?

S hogyhogy nem mondjuk azt, hogy Prótagorasz csak a nép kegyét vadássza, amikor ilyesmit hirdet? A magam dolgáról és mesterségemről, a bábáskodásról meg inkább hallgatok: mily roppant nevetségessé tesszük magunkat! S ugyanígy áll, gondolom, a vitatkozva érvelés foglalatossága is. Mert hiszen egymás képzeteinek és nézeteinek kölcsönös szemügyre vétele és cáfolgatása
162 a – minthogy ezek ki-ki számára igazak – vajon nemcsak hosszas és terjengős locsogás-e, ha Prótagorasz „Igazság"-a valóban igaz, és könyve szentélyéből nemcsak tréfálkozva papolt?

THEODÓROSZ

Prótagorasz jó barátom, Szókratész, ahogy az imént te is megmondtad. Nem szeretném tehát, ha az én jóváhagyásommal cáfolnád meg őt; de veled sem szeretnék szembeszállni véleményem ellenére. Vedd elő tehát újra Theaitétoszt, hiszen szemlátomást most is feszült figyelemmel hallgatott rád.

SZÓKRATÉSZ

b Vajon ha Lakedaimónba mennél, Theodórosz, s a tornacsarnokokban meztelenül látnál másokat – köztük egynéhány satnya testűt –, nem találnád-e érdemesnek, hogy nekivetkőzve magad is megmutasd nekik a termetedet?

THEODÓROSZ

Már miért ne, hova gondolsz! Ha ugyan megengednék nekem, és rábeszélhetném őket. Ahogyan, remélem, benneteket is rábeszélhetlek arra: hagyjatok meg nézőnek engem, s ne hurcoljatok a versenypályára, hiszen merev vagyok immár, hanem mérkőzzetek csak meg ezzel a fiatalabbal, aki rugalmasabb!

XVII. Szókratész

c Nos hát, Theodórosz: „Ha szíved kívánja, az enyém se bánja" – mondják a közmondás kedvelői. Eszerint újra csak a bölcs Theaitétoszhoz kell fordulnom. Mondd meg hát, Theaitétosz, először is azt: vajon nem csodálkozol-e velem együtt, hogy az iménti tüzetes fejtegetésünk alapján egyszeriben így mutatkozol meg előttünk, semmivel sem alábbvalóként a bölcsességben, mint bármelyik ember, sőt éppen isten? Vagy úgy véled, a prótagoraszi mérték valamilyen tekintetben kevésbé vonatkozik az istenekre, mint az emberekre?

Theaitétosz

Zeuszra, nem én! És fölöttébb csodálkozom is azon,
d amit kérdezel: amikor ugyanis azt fejtegettük, milyen értelemben mondható, hogy amit ki-ki valamilyennek lát, az olyan is annak, aki látja, akkor nagyon is jónak tetszett nekem ez a mondás; de most hirtelen homlokegyenest az ellenkezőjébe csapott át a véleményem.

Szókratész

Mert fiatal vagy, édes fiam, s így könnyebben hallgatsz a népámító papolásra, s hiszel is benne. Prótagorasz ugyanis, vagy helyette másvalaki így felelne erre: „Ó, ti tisztelt ifjak és öregek, ti összeültök és papoltok, még az isteneket is leráncigálva magatok közé, én pedig óvakodom még attól is, hogy kimondjam vagy megírjam róluk: vannak-e vagy nincsenek; ti viszont olyasmit hir-
e dettek, amit helyeselne a tömeg, ha hallaná: hogy mily szörnyű volna, ha mit sem különböznék bölcsesség dolgában egyetlen ember sem bármely baromtól. Bizonyítékot és kényszerítő erejű érvet azonban egyet sem hoztok elő, csakis a valószínű látszatra támaszkodtok; márpedig, ha Theodórosz vagy egy másik mértantudós erre

akarna támaszkodni mérései közben, egy árva fityinget sem érne. Fontoljátok meg tehát, te is meg Theodórosz is, vajon elfogadnátok-e ekkora kérdésekről olyasféle érveléseket, melyek puszta rábeszéléssel és valószínűséggel érvelnek?"

163 a THEAITÉTOSZ

Ez semmiképp sem volna jogos, Szókratész; ilyesmit sem te, sem mi nem állítanánk.

SZÓKRATÉSZ

Akkor hát, úgy látszik, más szempontból kell vizsgálódnunk, azok alapján, amit te meg Theodórosz mondtok.

THEAITÉTOSZ

Mindenképpen más szempontból.

SZÓKRATÉSZ

Vizsgálódjunk most tehát abból a szempontból: vajon tudás és érzékelés azonosak-e vagy különbözők. Hiszen nyilvánvalóan erre irányult egész érvelésünk, s ennek kedvéért hordtuk össze ezt a sok sületlenséget. Vagy nem?

THEAITÉTOSZ

De igen, mindenesetre.

b SZÓKRATÉSZ

Megegyezzünk-e hát abban, hogy amit látás vagy hallás útján érzékelünk, mindazt egyszersmind már tudjuk is? Például, mielőtt megtanulnánk a barbárok nyelvét, vajon azt mondjuk-e majd, hogy nem halljuk, amikor beszélnek, vagy azt, hogy halljuk is, értjük is, amit mondanak? S ha viszont a betűket nem ismerjük, és

rájuk pillantunk, azon erősködünk-e majd, hogy nem is látjuk őket, vagy azon, hogy máris ismerjük, ha csak rájuk pillantunk?

THEAITÉTOSZ

Arról, amit valóban látunk és hallunk belőle, Szókratész, azt mondjuk majd, hogy értjük is; hiszen a betűk
c alakjának és színének látása is valamilyen ismeret, s a hangok magasságának és mélységének hallása szintén valamilyen tudás is egyben. Azt azonban, amit a nyelvtudósok és szövegmagyarázók tanítanak e dolgokról, se nem érzékeljük látás vagy hallás útján, se nem ismerjük.

XVIII. SZÓKRATÉSZ

Ez már kitűnő, Theaitétosz! És nem is volna méltó vitába szállnom veled efölött; hadd nőjön az önérzeted! De nézd csak, itt van már a másik akadály is; nézz csak utána, hogyan hárítsuk el az útból!

THEAITÉTOSZ

Ugyan miféle?

SZÓKRATÉSZ

d Hát efféle: ha azt kérdezné valaki, vajon lehetséges-e, hogy amiről egyszer ismeretet szerzett valaki s azt fejében tartva jól őrzi még emlékezetében, valahányszor csak visszaemlékezik rá, mégse ismerje azt, amire emlékezik? De terjengősen beszélek, úgy látszik, noha csak azt akarom kérdezni: ha valaki megtanult valamit és visszaemlékezik rá, nem tudja-e azt?

THEAITÉTOSZ

Hogyne tudná, Szókratész! hiszen valóságos csoda volna az, amit mondasz.

SZÓKRATÉSZ

Talán csak nem locsogok összevissza? Vedd csak szemügyre. Vajon nem azt mondod-e, hogy látni annyi, mint érzékelni, s hogy a látás érzékelés?

THEAITÉTOSZ

Én bizony azt.

SZÓKRATÉSZ

Aki tehát látott valamit, nem ismerője-e a látott dolognak, iménti megállapításunk szerint?

e THEAITÉTOSZ

De igen.

SZÓKRATÉSZ

Nohát, s ezt nem emlékezésnek nevezed-e valamiképpen?

THEAITÉTOSZ

De igen.

SZÓKRATÉSZ

És vajon semmire vagy valamire való emlékezésnek-e?

THEAITÉTOSZ

Persze hogy valamire való emlékezésnek.

SZÓKRATÉSZ

S nem valami olyasmire való emlékezésnek-e, amit megtanult vagy érzékelt valaki?

THEAITÉTOSZ

De igen.

SZÓKRATÉSZ

Arra pedig, amit már látott valaki, vissza is emlékezik olykor?

THEAITÉTOSZ

Vissza.

SZÓKRATÉSZ

És még akkor is, ha lehunyja szemét? Vagy ha ezt teszi, már el is felejti?

164 a THEAITÉTOSZ

De hiszen szörnyűség volna azt állítani, Szókratész!

SZÓKRATÉSZ

Pedig ezt kell tennünk, ha meg akarjuk menteni korábbi állításunkat; mert ha nem, akkor romba dől.

THEAITÉTOSZ

Előttem is dereng már valami, Zeuszra! Csakhogy még nem ismerem fel elég világosan. Mondd meg hát, hogyan áll a dolog.

SZÓKRATÉSZ

Íme így: arról, aki lát valamit, azt mondjuk, hogy ismerője annak, amit látott, abban állapodtunk meg ugyanis, hogy látás, érzékelés és tudás azonosak.

THEAITÉTOSZ

Úgy van.

SZÓKRATÉSZ

De aki lát valamit és ismeretet szerzett arról, amit látott, az visszaemlékezik rá akkor is, ha lehunyja szemét, noha nem látja már; vagy talán nem?

THEAITÉTOSZ
De igen.

b SZÓKRATÉSZ
A „nem látja" azonban annyi, mint „nem ismeri" – ha ugyan a látás is annyi, mint ismeret.

THEAITÉTOSZ
Ez igaz.

SZÓKRATÉSZ
Következésképpen, ha valaki ismeretet szerzett valamiről, még akkor sem ismeri, ha visszaemlékezik is rá, minthogy nem látja; ezt pedig csodának mondtuk – ha ugyan megeshetne.

THEAITÉTOSZ
Színigaz, amit mondasz.

SZÓKRATÉSZ
Úgy látszik tehát, valami lehetetlen következik abból, ha valaki a tudást és az érzékelést azonosnak mondja.

THEAITÉTOSZ
Csakugyan úgy látszik.

SZÓKRATÉSZ
Tehát egymástól különbözőnek kell mondanunk ezt is, amazt is.

THEAITÉTOSZ
Meglehet.

c SZÓKRATÉSZ

Elölről kell hát kezdenünk, úgy látszik, annak meghatározását: mi is lehet voltaképpen a tudás. De mihez is kezdjünk mármost, Theaitétosz?

THEAITÉTOSZ

Mivel kapcsolatban?

SZÓKRATÉSZ

Nekem úgy tetszik, tárgyunktól elrugaszkodva, elfajzott kakasként győzelmet kukorékoltunk, mielőtt győztünk volna.

THEAITÉTOSZ

Hogyhogy?

SZÓKRATÉSZ

Egymásnak feleselgetve, úgy látszik, pusztán a nevek rokon jelentésében egyeztünk meg, s most beérjük azzal, hogy így valahogy keresztülvergődtünk a tárgyon;
d s noha azt mondogatjuk, hogy nem szócséplő szónokok, hanem filozófusok vagyunk, mégsem vesszük észre, hogy ugyanúgy teszünk, mint ezek a bámulatra méltó férfiak.

THEAITÉTOSZ

Még mindig nem értem, mit mondasz.

SZÓKRATÉSZ

Akkor hát megkísérlem világosan kifejteni, mit gondolok ezekről a dolgokról. Azt kérdeztük ugyanis: ha valaki megtanult valamit és azt emlékezetében tartja, vajon nem tudja-e? Majd kimutatva, hogy az, aki látott valamit, emlékszik rá, ha lehunyja is szemét, de látni nem

látja – ebből ismét kimutattuk, hogy nem ismer valamit, de ugyanakkor emlékszik rá; s hogy ez lehetetlenség. Így aztán kútba esett a prótagoraszi mese, de a tied is vele együtt – az, hogy tudás meg érzékelés ugyanaz.

e THEAITÉTOSZ

Úgy látszik.

SZÓKRATÉSZ

A legkevésbé sem volna így, azt hiszem, barátom, ha élne még ama másik tanítás atyja; mert az megvédené ám sokszorosan! Így azonban, mint árvát, most sárba tiporjuk. Hiszen még a gyámjai sem sietnek segíteni rajta, akiket Prótagorasz hátrahagyott – noha, íme, Theodórosz is az egyikük. Így aztán, tartok tőle, nekünk magunknak kell segítenünk rajta az igazság kedvéért.

THEODÓROSZ

165 a Csakhogy nem én vagyok az ő hagyatékának gyámja, Szókratész, hanem inkább Hipponikosz fia, Kalliasz; mert mi csakhamar a mértan felé fordultunk az efféle meddő viták felől. De azért hálásak leszünk, ha segítségére sietsz.

SZÓKRATÉSZ

Szépen szólsz, Theodórosz! Figyelj rám tehát, hogyan segítek rajta. Mert az iméntieknél is furcsább dolgokat kellene elismernie annak, aki szavainkra nem fordít kellő figyelmet, ahogyan többnyire állítani vagy tagadni szoktunk valamit. Neked mondjam-e hát, hogy hogyan, vagy Theaitétosznak?

THEODÓROSZ

b Mondd csak mindkettőnknek; de felelgessen rá a fiatalabb! Hiszen őt kisebb megszégyenülés éri, ha téved.

XIX. SZÓKRATÉSZ

Felteszem tehát a legeslegfurcsább kérdést, s ez valami ilyesféle, gondolom: lehetséges-e vajon, hogy ugyanaz az ember, aki tud valamit, ne tudja azt, amit tud?

THEODÓROSZ

Ugyan mit is feleljünk most erre, Theaitétosz?

THEAITÉTOSZ

Ez mindenképp lehetetlen, gondolom én.

SZÓKRATÉSZ

Nem az, ha felteszed, hogy a látás annyi, mint tudás. Mert mit kezdenél azzal a fogas kérdéssel, ha egyszer, ahogy mondják, kelepcébe esnél, s egy rettenthetetlen férfi, befogva kezével a fél szemedet, megkérdezné tőled: vajon látod-e befogott szemeddel a köpenyét?

c THEAITÉTOSZ

Úgy hiszem, azt mondanám, ezzel ugyan nem, de a másikkal igen.

SZÓKRATÉSZ

Tehát látod is meg nem is látod egyszerre ugyanazt?

THEAITÉTOSZ

Valahogy így.

SZÓKRATÉSZ

De én nem azt kérdezem ám – feleli majd erre –, s nem

afelől faggattalak, hogy „hogyan", hanem hogy amit tudsz, azt ugyanakkor nem is tudod? Most, íme, úgy tetszik, látod azt, amit nem látsz. De hiszen az imént ismerted el éppen, hogy a látás tudás, s a nem látás nem tudás. Gondolkodj csak rajta, mi következik számodra mindebből.

d THEAITÉTOSZ

Máris gondolkodom: éppen az ellenkezője annak, amit feltételeztem.

SZÓKRATÉSZ

S talán még több effélét is tapasztalhatnál, te nagyszerű ember, ha valaki megkérdezné tőled: vajon van-e éles és tompa tudás, s hogy közelről lehet-e tudni valamit, távolról pedig nem, s ugyancsak, hogy lehet-e erősen és gyengén – s van még ezernyi más kérdés, amit vita közben szegezne neked egy könnyűfegyverzetű zsoldos, hogy tőrbe csaljon, minthogy azt állítottad, hogy tudás és érzékelés azonosak; majd meg a hallás, a szaglás és más efféle érzékelések területére sodorna, ellenérveivel
e sarokba szorítva s el nem eresztve addig, míg gúzsba kötött foglyaként hőn áhított bölcsességét meg nem csodálnád; s amikor már kezet vetett rád és láncra vert, csakis annyi váltságdíjért bocsátana szabadon, amennyi neked is meg őneki is elfogadhatónak látszanék. Ugyan miféle védőbeszédet mondana Prótagorasz – netán ezt kérdezed – a maga tanításának érdekében? Ne kíséreljük meg elmondani?

THEAITÉTOSZ

De mindenesetre.

166 a Mindazok után, amit az ő védelmére most elmondunk, ránk fog törni majd, úgy hiszem, így szólva megvetőn: „Íme, ez a Szókratész, ez a derék férfi nevetségessé tesz engem fejtegetéseiben, mivel egy gyerekifjúnak arra a kérdésére, hogy lehetséges-e, hogy ugyanaz az ember ugyanarra a dologra emlékezzék is, meg ne is tudja azt egyidejűleg, annyira megijedt, hogy ijedtében tagadólag válaszolt, minthogy képtelen továbblátni az orránál; csakhogy, te szeleburdi Szókratész, a dolog így áll: ha kérdések útján vizsgálgatod valamelyik tanításomat, s a kérdezett ugyanazt felelve, amit én felelnék, kudarcot b vall, akkor én vagyok az, akit megcáfolsz; de ha másvalamit, akkor csak maga a kérdezett. Mert hogy nyomban a tárgyra térjünk: azt hiszed, egyetért veled bárki is abban, hogy a tapasztalt dolgok valamelyikére való emlékezés ugyanolyan tapasztalásként merül fel valakiben, amikor tapasztalta azt a valamit, s akkor is, amikor már nem tapasztalja? Korántsem! Vagy pedig, hogy valaki nem meri elismerni majd: lehetséges, hogy ugyanaz az ember ugyanazt a dolgot tudja is meg nem is? Vagy ha ettől netalán félne, nem hagyja-e jóvá valamikor, hogy az, aki megváltozott, még mindig ugyanaz, mint megváltozása előtt? Sőt, hogy ez az ember egyvalaki, és nem c valakik, méghozzá megszámlálhatatlan sokaságban létezők, amikor változás következik be – ha már őrizkednünk kell tőle, hogy egymás szavaira hajtóvadászatot tartsunk. Hanem, barátom – mondja majd ő –, ronts csak bátran szavaimnak, ha tudsz, s ellenérvekkel bizonyítsd be, hogy nem keletkeznek érzetei kinek-kinek, vagy ha mintegy a sajátjaként keletkeznek, nem ugyanígy csak az ő számára keletkezik a jelenség, vagy ha létezésnek kell neveznünk, nem csupán annak létezik, akinek megjelenik. Amikor pedig disznóról és kutyafejű

majomról beszélsz, nemcsak hogy te magad disznólkodol, hanem még hallgatóidat is rábeszéled, hogy ezt cselekedjék az én írásaimmal; s ezt nem jól teszed. Mert én kijelentem, hogy valóban úgy igaz, ahogy megírtam: ki-ki közülünk mértéke a létezőknek és a nem létezőknek; csakhogy számtalan tekintetben különbözik egyik a másiktól, éppen azért, mert az egyik embernek is, a másiknak is más-más létezik és jelenik meg. Távol áll tőlem tehát, hogy azt állítsam: sem bölcsesség, sem bölcs férfi nincs; sőt éppen azt nevezem bölcsnek, aki bármelyikünket – akinek számára rossz dolgok jelennek meg és léteznek – megváltoztat és eléri, hogy jó dolgok jelenjenek meg és létezzenek számára. A vitát pedig ne pusztán szavaim alapján folytasd, hanem értsd meg, amit mondok, még világosabban ekként. Jusson csak eszedbe, mit is mondtam az imént: hogy a beteg keserűnek érzi azt, amit eszik, és az is számára, az egészségesnek viszont éppen az ellenkezője, s annak is érzi; bölcsebbnek tehát egyiküket sem szabad tartanunk, mert hiszen ez semmiképp sem lehetséges. Olyasmit sem szabad bizonygatnunk, hogy a gyöngélkedő tudatlan, mivel efféle érzetei vannak, az egészséges viszont bölcs, mivel annak másfélék; hanem ellenkezőjére kell változtatnunk a beteg állapotát, minthogy ez a másik állapot a jobb. Ekként kell a nevelésben is a rosszabb állapotot jobbra változtatnunk. Csakhogy az orvos gyógyszerekkel változtat át, a szofista viszont szavakkal. De senkinek sem sikerült még egyetlen, hamis képzeteket alkotó embert sem később helyes képzetek alkotására bírnia. Mert sem a nem létező dolgokról nem lehetséges képzeteket alkotnunk, sem másfélékről, mint amiket tapasztalunk; s ezek mindenkor igazak. Hanem én úgy vélekedem, hogy azokat, akik lelkük rossz hajlamával rokon képzeteket alkotnak, a jó lélek rábírhatja másféle képzetek

d e 167 a b

alkotására, olyanokéra, melyeket egyesek tudatlanságukban igaz képzeteknek neveznek; én azonban csak jobbaknak a többinél, de igazabbaknak semmiképp. És távol áll tőlem, kedves Szókratész, hogy a bölcseket békáknak mondjam; sőt inkább orvosoknak mondom őket a testek, földműveseknek a növények tekintetében. Mert állítom, hogy ezek is jó és egészséges (s egyben igaz) érzeteket hoznak létre a növényekben a rossz érzetek helyett, ha netalán valamelyik lankadoznék; éppígy a bölcsek s a jó szónokok is kieszközlik azt, hogy a káros dolgok helyett az üdvhozók látsszanak igazságosaknak s legyenek is valóban azok a városokban. Mert ami csak igazságosnak és szépnek látszik egy-egy város számára, az ugyanaz is marad mindaddig, amíg annak gondolja; a bölcs pedig kieszközli, hogy az egyes káros dolgok üdvhozókká legyenek s azoknak is látsszanak a városok számára. Ugyanezen oknál fogva bölcs a szofista is, ha így tudja oktatni tanítványait, és busás fizetséget érdemel tőlük; s ekként bölcsebbek is egyesek a többieknél, s egyikük sem alkot hamis képzeteket; és neked is, ha akarod, ha nem, el kell viselned, hogy mérték légy; mert hiszen ezek alapján tartható fenn az érvelésem. Ha tehát újból valami ellenvetést kívánnál tenni ellene, ám tégy, akár szónoki beszédben kifejtve, akár kérdésekben, ha úgy tetszik. Mert semmiképp sem szabad kitérned ez elől, sőt inkább űzőbe kell venned, jobban, mint bármi mást, ha van eszed. De úgy tedd ezt mindazonáltal, hogy jogtalanságot el ne kövess ellenem, míg kérdezősködsz! Súlyos esztelenségre vall ugyanis, ha valaki, azt hajtogatva, hogy csak a becsülettel törődik, egyebet sem tesz, mint folyvást megsérti a jogot beszédjében. A jogsértés pedig e téren abban áll, hogy valaki vita közben nem tesz különbséget puszta szócsata és komoly beszélgetés között; mert tréfáljon csak, és csaljon tőrbe abban,

ahogy tőle telik, de legyen komoly a beszélgetésben, s
168 a javítsa ki vitázó társát, mutasson rá tévedéseire, de csakis azokra, melyekbe magamagától és korábbi kijelentései alapján bonyolódott; mert ha így teszel, önmagukat okolják majd a veled társalgók, amiért megzavarodtak és zsákutcába kerültek, s nem téged; s majd téged követnek és szeretnek, önmagukat pedig meggyűlölik, s a filozófiához menekülnek önmaguk elől, hogy más emberekké válva korábbi énjükből kivetkőzzenek; de ha ellenkezőleg cselekszel, ahogyan a legtöbben teszik, az ellenkezője is történik majd veled, s ahelyett, hogy megkedveltet-
b néd tanítványaiddal a bölcsességet, azt éred el, hogy meggyűlölik ezt a foglalatosságot, mire megvénülnek. Ha tehát hallgatsz rám, ahogy már az imént is megmondtuk, nem mogorván és harcra készen, de szíves jóindulattal ülsz körünkbe és veszed fontolóra igazában: mit is mondunk, amikor azt állítjuk, hogy minden mozog, s hogy az, ami kinek-kinek látszik, az létezik mind az egyes ember, mind a város számára. Mindebből aztán lemérheted majd, vajon azonos-e vagy különböző a tudás és az érzékelés, de nem úgy, mint az imént, a szavak
c és kifejezések szokásos használatából, ahogy azokat a legtöbben találomra alkalmazzák, egymást sokféleképpen zavarba hozva." Íme, ezt nyújtottam segítségül a te barátodnak, Theodórosz, tőlem telhetőleg – parányit a parányoktól. Ha ő maga élne még, fényesebb sikerrel sietne segítségére a maga írásainak.

XXI. Theodórosz

Tréfálsz, Szókratész; hiszen nagyon is fiatalos tűzzel siettél e férfi segítségére.

Szókratész

Jól beszélsz, barátom! De mondd csak: vajon fon-

d tolóra vetted-e, amit Prótagorasz mondott az imént, szemünkre vetve, hogy egy gyerekifjúhoz intéztük szavunkat, s e gyermek félelmét fordítottuk fegyverül az ő tanítása ellen? S ezt holmi élcelődésnek nevezve, minden dolog mértékéről szólott ünnepélyesen, felszólítva minket, hogy komolyan foglalkozzunk az ő tanításával.

THEODÓROSZ

Hát hogyne vettem volna fontolóra, Szókratész!

SZÓKRATÉSZ

Nos, akkor azt kívánod, hogy engedelmeskedjünk neki?

THEODÓROSZ

Nagyon is.

SZÓKRATÉSZ

De hiszen látod, hogy rajtad kívül ezek itt mind gyermekek! Ha tehát engedelmeskedünk e férfinak, én meg te
e leszünk kénytelenek, kölcsönösen kérdezgetve és felelgetve, komolyan foglalkozni az ő tanításával, nehogy még a szemünkre vesse, hogy gyermekifjakkal tréfálkozva vettük vizsgálat alá e tanítást.

THEODÓROSZ

Hogyan? Hát nem követné-e nyomon Theaitétosz e vizsgálódás tárgyát jobban, mint sokan, akiknek hosszú a szakálluk?

SZÓKRATÉSZ

De semmi esetre sem jobban, Theodórosz, mint te ma-
169 a gad. Csak azt ne hidd, hogy nekem mindenképpen meg kell oltalmaznom a te elhunyt mesteredet, neked azonban semmiképp! Hanem rajta, kitűnő barátom, kövess

hát egy darabig – csak addig, amíg megtudjuk: vajon neked is mértékül kell-e szolgálnod a mértani ábrák tekintetében, vagy hogy tehozzád hasonlóan valamenynyien elég járatosak a csillagászatban és egyéb tudományágakban, melyekben te méltán tündökölsz.

THEODÓROSZ

Nem könnyű dolog, Szókratész, vitába nem szállni veled, ha melletted ül az ember; hiszen csak üres locsogás volt az imént, amikor azt hajtogattam, hogy hagyj békén és ne vetkőztess meztelenre, s ne légy erőszakos, akár-
b csak a lakedaimóniak! De te, úgy látszik, inkább Szkeirón példáját követed. A lakedaimóniak ugyanis csak azt parancsolják, hogy vagy menjen el, vagy vetkőzzék neki az ember; te viszont, úgy látszik, valamiképpen inkább Antaioszként játszod végig a játékot, minthogy a közeledbe vetődőt el nem bocsátod addig, amíg csak rá nem kényszerítetted, hogy nekivetkőzve szócsatát vívjon veled.

SZÓKRATÉSZ

Kitűnően festetted le a betegségemet, Theodórosz; csakhogy én erősebb vagyok amazoknál! Mert ezernyi Héraklészre és Thészeuszra bukkantam már, akik hatalmasabbak voltak a szóharcban, s ugyancsak jól elvertek;
c de én egy tapodtat sem hátrálok meg ám, oly szörnyű szenvedély lobog bennem az efféle testgyakorlatok iránt. Ne tagadd meg hát tőlem irigyen, hogy nekigyürkőzz, hiszen neked magadnak is meg nekem is csak javunkra válik.

THEODÓROSZ

Mit sem szólok többé ellene: vezess csak, ahová kedved tartja! El kell tűrnöm mindenképp a sorsot, melyet te

fontál számomra: hogy rám cáfolj ezekben a dolgokban. A kiszabott határon túl azonban nem adhatom magam a kezedbe.

SZÓKRATÉSZ

Nos jó, elég lesz eddig a határig is. De figyelj rám
d erősen, nehogy még holmi gyerekes locsogást folytassunk valamiképpen, anélkül, hogy észrevennénk, s aztán majd valaki újból a szemünkre hányja ezt.

THEODÓROSZ

Nos jó, rajta leszek majd, amennyire csak erőmtől telik.

XXII. SZÓKRATÉSZ

Először is vegyük hát elő újra az imént megbeszélt dolgokat, és nézzük meg, vajon méltán vagy méltatlanul gáncsoskodtunk-e, azt az állítást kifogásolva, hogy ki-ki önmagában is elég okos ahhoz, hogy helyes véleményt alkosson; azt azonban megengedte nekünk Prótagorasz, hogy a jobb és a rosszabb dolgában különbözzenek egymástól egyesek, s hogy ekként mégiscsak akadnak bölcsek is. Vagy nem?

THEODÓROSZ

De igen.

SZÓKRATÉSZ

Ha tehát most köztünk volna ő maga és egyetértene
e velünk, s nem mi sietnénk a segítségére azzal, hogy ezt elismerjük az ő nevében, akkor egyáltalán nem is kellene visszatérnünk ehhez a kérdéshez, hogy megerősítsük; most azonban bárki könnyen illetékteleneknek tarthatna minket rá, hogy az ő nevében tegyünk ilyen jóváhagyó nyilatkozatokat. Ennélfogva jobb lesz tehát, ha ebben a

kérdésben világosabb megállapodásra jutunk; mert hiszen nem kis különbség az, hogy így vagy másként áll a dolog.

THEODÓROSZ

Igazat beszélsz.

SZÓKRATÉSZ

170 a Ezért ne mások révén, hanem csakis az ő szavaiból szűrjük le tehát a lehető legtöményebben ezt a jóváhagyó nyilatkozatot.

THEODÓROSZ

Miképpen?

SZÓKRATÉSZ

Ekképpen: kinek-kinek az létezik, ami neki látszik – valahogy így mondja ő, ugye?

THEODÓROSZ

Így mondja hát.

SZÓKRATÉSZ

Nem fejezzük-e ki tehát mi magunk is, Prótagorasz, egy ember, azaz inkább minden ember véleményét, amikor azt állítjuk, hogy senki sem akad, bárki legyen is az, aki bizonyos tekintetben másoknál bölcsebbnek ne tartaná magát, más tekintetben viszont másokat önmagánál, s hogy a legnagyobb veszedelmekben, amikor akár háború, akár betegség, akár a tenger viharaiban hányódnak,
b ki-ki mintegy isteneinek tekinti vezetőit, megmentőit látva bennük, noha ezek semmi egyébben nem különböznek tőlük, csak tudásban. S nemde az egész emberi világ valamiképpen teli van olyanokkal, akik tanítókat és

vezetőket keresnek önmaguk és más lények és mesterségek számára, másrészt viszont alkalmasnak vélik magukat mások tanítására s alkalmasnak mások vezetésére. Mi mást mondhatnánk mindezekben az esetekben, mint azt, hogy maguk az emberek vélekednek akként, hogy bölcsesség és tudatlanság lakozik bennük?

THEODÓROSZ

Semmi mást.

SZÓKRATÉSZ

Bölcsességnek pedig nem az igaz gondolkodást, tudatlanságnak viszont nem a hamis vélekedést tartják?

THEODÓROSZ

Már hogyne!

c SZÓKRATÉSZ

Mit kezdjünk hát, Prótagorasz, a te állításoddal? Azt állítsuk-e vajon, hogy az emberek vélekedése mindenkor igaz, vagy azt, hogy olykor igaz, olykor meg hamis? Abból ugyanis, hogy kétféle a vélekedés, valamiképpen az következik, hogy nem mindenkor igaz, hanem olykor igaz, olykor hamis módon vélekednek az emberek. Mert vedd csak fontolóra, Theodórosz: vajon lándzsát törne-e Prótagorasz valamelyik tanítványa, vagy akár te magad is amellett, hogy senki sem gondolja azt, hogy a másik ember tudatlan, vagy hogy hamisan vélekedik?

THEODÓROSZ

Ez hihetetlen volna, Szókratész.

SZÓKRATÉSZ

d Márpedig szükségszerűen éppen ebbe torkollik az az

állítás, mely kimondja, hogy minden dolognak mértéke az ember.

THEODÓROSZ

Hogyhogy?

SZÓKRATÉSZ

Amikor te ítéletet alkottál magadnak valamiről, és közlöd velem erről a véleményedet – ám legyen ez igaz számodra Prótagorasz állítása szerint! –, vajon nincs-e módunkban nekünk, többieknek is a te ítéleted döntőbíráivá lennünk? Vagy mindig igaznak ítéljük a véleményedet? És nem szállnak-e szembe mindenkor ezernyien is veled, akiknek ellenkező a felfogásuk, s úgy gondolják, hogy te hamisan ítélsz és vélekedel?

e

THEODÓROSZ

De bizony, Zeuszra!, Szókratész, iszonyú sokan vannak – mondja Homérosz* –, akik emberi természetből eredő bajokba kevernének.

SZÓKRATÉSZ

Nos hát, azt kívánod-e akkor, hogy azt mondjuk: a magad szemében igaznak látszik ugyan a vélekedésed, de sok ezrek szemében hamisnak?

THEODÓROSZ

Prótagorasz állításából legalábbis ez látszik szükségszerűnek.

SZÓKRATÉSZ

Nos, akkor nem szükségszerű-e hát maga Prótagorasz számára is, amennyiben sem ő maga nem hinné, hogy mérték az ember, sem a sokaság – ahogy csakugyan nem

171 a is hiszi –, hogy valójában senki számára nem létezik az az „Igazság", amit ő megírt? Ha pedig ő maga hinné ugyan, de a tömeg nem hinné övele együtt, akkor tudod-e először is azt, hogy minél többen vannak, akiknek nem ez a véleményük, mint azok, akiknek ez, annál inkább nem létezik, mint létezik?

THEODÓROSZ

Szükségképpen – ha már az egyes vélekedésektől függ, hogy létezik-e vagy sem.

SZÓKRATÉSZ

Azután meg, ami a legcifrább a dologban: ő maga is beismeri, hogy ellenfeleinek az ő véleményéről alkotott véleménye: hogy Prótagorasz nem hirdet igazat, valamiképpen igaz lehet, hiszen jóváhagyja, hogy mindenkinek a vélekedése létező dolgokra irányul.

THEODÓROSZ

Mindenesetre.

SZÓKRATÉSZ

b Nemde beismeri tehát, hogy az ő véleménye hamis, ha jóváhagyja, hogy igazuk van azoknak, akik úgy vélik, hogy nincs igaza neki?

THEODÓROSZ

Szükségszerűen.

SZÓKRATÉSZ

A többiek viszont nem hagyják jóvá azt, hogy nincs igazuk?

THEODÓROSZ

Semmiképpen sem.

SZÓKRATÉSZ

Prótagorasz azonban, ahogy írásaiból kiderül, elismeri, hogy ez a vélekedés is igaz.

THEODÓROSZ

Úgy látszik.

SZÓKRATÉSZ

Eszerint tehát Prótagorasztól kezdve kétségbe vonja mindenki – sőt ő még jóvá is hagyja, amikor elismeri,
c hogy az ellenkezőjét állítónak igaz a véleménye, s ezzel maga Prótagorasz is elismeri –, hogy sem a kutya, sem az ember nem lehet mértéke egyetlen olyan dolognak sem, amiről nem tanult. Nem így van-e?

THEODÓROSZ

De így.

SZÓKRATÉSZ

Minthogy tehát kétségbe vonja mindenki, nemde senki számára nem lehet igaz Prótagorasz „Igazság"-a, sem másvalaki, sem önmaga számára.

THEODÓROSZ

Nagyon is hevesen nekirohanunk az én barátomnak, Szókratész!

SZÓKRATÉSZ

És mégsem biztos, kedvesem, hogy vajon nem roha-
d nunk-e el az igazság mellett is. Az ugyanis valószínű, hogy ő, mivel öregebb, bölcsebb is minálunk; és ha hirtelenében felbukkanhatna nyakig innen a földből, sok bolond locsogást bizonyíthatna rám, ahogy valószínű, s még azt is, hogy te helyeselted, majd alámerülve

suhanva eltávozna. De nekünk, úgy gondolom, önmagunkra kell hagyatkoznunk, bármifélék legyünk is, és mindenkor a magunk véleményét kell kimondanunk kereken. És íme, mi egyebet mondhatnánk most is, mint azt, hogy mindenki beismeri: van, aki bölcsebb a másik embernél, és van, aki tudatlanabb.

THEODÓROSZ

Nekem is úgy tetszik mindenesetre.

XXIII. SZÓKRATÉSZ

e Nos, azon a módon, ahogyan Prótagorasz segítségére sietve körvonalaztuk e dolgot, ne erősítsük-e meg azt az állítást, hogy sok minden valóban olyan is az embereknek, amilyennek látszik: a meleg, a száraz, az édes és minden effajta dolog? Ha azonban beismeri, hogy bizonyos dolgokban különbözik egyik ember a másiktól, akkor az egészségre üdvös vagy ártalmas dolgokat illetően csak hajlandó lenne azt mondani, hogy nem minden asszonyi, gyermeki és állati lény képes gyógyítani önmagát, felismerve a maga egészségére üdvöset; hanem ha valahol, hát éppen itt különbözik egyik a másiktól.

THEODÓROSZ

Nekem is úgy tetszik.

172 a SZÓKRATÉSZ

Éppígy a közügyek tekintetében is: a szép meg a rút, a jogos meg a jogtalan, a szent meg a szentségtelen dolgok és mindaz, amit csak minden egyes város magának törvényben kiszabva őriz valóban létezik is mint igazság minden egyes város számára; és ezekben a dolgokban semmivel sem bölcsebb sem magánember a magánem-

bernél, sem város a városnál. Annak eldöntésében viszont, hogy melyik törvény hasznos és melyik nem hasznos a város számára, ha valahol, hát itt mégiscsak el fogja ismerni, hogy tanácsadó a tanácsadótól s egyik város véleménye a másikétól igazság tekintetében különböző; és aligha merné azt állítani, hogy amit valamely város hasznosnak tartva törvényben kiszabott magának, az mindennél jobban hasznára is válik majd; abban azonban, amiről beszélek: a jogos és a jogtalan, a szent és a szentségtelen dolgok tekintetében egyesek azt akarják erősítgetni, hogy természettől fogva egyiküknek sincs önálló létük, hanem a közösen kialakult vélemény az igaz, akkor, amikor kialakul, s addig, ameddig fennáll ez a vélemény; nemde valahogy így fogják fel a bölcsességet azok, akik nem ragaszkodnak szorosan Prótagorasz tanításához? De íme, Theodórosz, szót szóba öltve, egy kisebb kérdésből egy nagyobba sodródunk!

THEODÓROSZ

Hát nincs-e bőven ráérő időnk, Szókratész?

SZÓKRATÉSZ

Úgy látszik, van. És gyakran fontolóra vettem már, te istenáldott, máskor is meg most is, milyen természetes az, hogy azok, akik hosszú ideig filozófiai tanulmányokba merültek, a törvényszék előtt fellépve nevetséges szónoknak bizonyulnak.

THEODÓROSZ

Ugyan hogy érted ezt?

SZÓKRATÉSZ

Úgy látszik, azok, akik ifjúkorukról a törvényszéken és

más ilyen helyeken sürgölődnek, azokhoz képest, akik
d a filozófiában s más efféle tanulmányokban nőttek fel, mintegy szolgákként nevelkedtek a szabad emberekhez képest.

THEODÓROSZ

Már mennyiben?

SZÓKRATÉSZ

Annyiban, hogy az utóbbiaknak mindig van ráérő idejük, amiről te is beszéltél, és kutatásaikat békességben végzik ráérő idejükben – ahogyan mi is most szót szóba öltve már harmadszor változtatunk tárgyat, úgy tesznek ők is, ha netalán nekik is, akárcsak nekünk, jobban tetszenék egy épp akkor felvetődött kérdés a szóban forgó tárgynál; és mit sem törődnek azzal, hogy hosszan vagy röviden beszélnek-e, csak rátapintsanak a velejére. Amazoknak az ideje viszont mindig szűkre szabott, amikor be-
e szélnek, mert a vízóra csepegése sürgeti őket, s nem engedi, hogy arról tartsanak beszédet, amiről éppen kívánnának; hanem ott áll velük szemben ellenfelük, sarokba szorítva őket, s fejükre olvassa a periratot – melyet a vádló esküjének neveznek –, s ezentúl mit sem szabad szólniuk, beszédjük pedig mindenkor valamelyik szolgatársuk érdekében hangzik el, és előttük ülő urukhoz szól, kinek kezében ott az ítélet; s a viták sohasem különféle dolgokról folynak, hanem mindig egy és ugyanazon tárgyról, s méghozzá gyakran élethalálharc
173 a közepette, úgyhogy mindezektől éles elméjűvé s csípőssé válnak ugyan és megtanulnak szóval hízelegni, tettel kedvében járni uruknak, de lelkükben kicsinyesek, kétszínűek lesznek. Az ifjú koruktól tartó rabszolgaság ugyanis megfosztotta őket a szellemi gyarapodástól, az őszinteségtől, a szabadságtól, görbe utakra kényszerít-

ve, nagy veszedelmektől való félelemmel töltve el még zsenge lelküket, s minthogy ezektől jogos és igaz úton nem tudnak szabadulni, csakhamar hazudozásra, egy-
b más kölcsönös megcsalására vetemednek, s a sok cikcakkos és tekervényes kerülő után egyetlen ép gondolatuk sincs, mire ifjakból férfiakká érnek – félelmetesen bölcsekké, ahogy ők gondolják. Hát ilyenek ezek, Theodórosz; s mármost akarod-e, hogy rátérjünk a mi körünkbeli emberekre, vagy inkább hagyjuk őket, s kanyarodjunk vissza tárgyunkhoz, nehogy – ahogy az imént említettük – nagyon is visszaéljünk a szabadsággal, mellyel beszélgetésünk tárgyát váltogathatjuk?

THEODÓROSZ

Semmiképpen sem, Szókratész; hanem térjünk csak rá
c emezekre. Nagyon jól mondtad ugyanis, hogy mi, akik ebbe a körbe tartozunk, nem vagyunk alárendeltjei beszélgetéseinknek, hanem éppen beszélgetéseink mintegy a mi szolgáink, s mindegyikük türelmesen kivárja, hogy akkor fejezzük be őket, amikor nekünk tetszik. Mert mielőttünk sem bíró, sem néző nem ül, mint a költők előtt, hogy ítéletet mondjon vagy parancsolgasson.

XXIV. SZÓKRATÉSZ

Beszéljünk tehát, ahogy illő, s minthogy neked is úgy tetszik, a mesterekről; mert minek is beszélnénk azokról, akik csak úgy kontár módra ütik bele orrukat a filozófiába. Amazok viszont kora ifjúságuktól fogva még
d az utat sem tudják a piacra, sem azt, merre van a törvényszék vagy a tanács háza vagy a város egyéb nyilvános gyülekezőhelye; törvényeket, vagy akár szóbeli, akár írásbeli néphatározatokat se nem láttak, se nem hallottak felőlük; különféle csoportok sürgés-forgása az

állami tisztségek körül, gyűlések, lakomák, éjjeli felvonulások fuvolás lányokkal, efféle időtöltés még csak álmukban sem jut eszükbe. Arról pedig, hogy nemes vagy nemtelen származású valamelyik városbeli, vagy hogy tapad-e valakinek az őseihez valami szennyfolt, akár apai, akár anyai ágról, még kevésbé van tudomása a
e bölcsnek, mint arról – ahogy mondják –, hogy hány csepp víz van a tengerben. Sőt még csak azt sem tudja, hogy mindezt nem tudja; mert nem jó hírneve érdekében tartja távol magát mindezektől, hanem mert valójában csak a teste lakik és él otthonosan a városban, a lelke azonban kevésbé, sőt semmibe sem veszi mindezt, s megvetve, Pindarosz szerint,* a mindenségben lebeg, megméri mélyét és felszínét a földnek, a csillagok törvényeit fürkészi odafönn az égen, s a világegyetem létezői-
174 a nek természetét kutatja teljes egészében mindenütt, de semmi olyasmihez, ami a közelében van, nem ereszkedik le.

THEODÓROSZ

Hogy érted ezt, Szókratész?

SZÓKRATÉSZ

Úgy, ahogy egy ingerkedő, tréfás thrák szolgáló értette, Theodórosz, aki, úgy beszélik, Thalészt, miközben az a csillagok törvényeit fürkészve s a magasba lesve kútba esett, ekként gúnyolta ki: csak azon buzgólkodik, hogy megtudja, mi van az égben, de azt bezzeg észre sem veszi, mi van az orra előtt s a lába alatt. Találó ez a gúny mindazokra is, akik filozófiába merülve töltik életüket.
b Mert az efféle valósággal észre sem veszi közelijét, szomszédját, s nemcsak azt nem tudja róla, mit cselekszik, de szinte még azt sem, vajon ember-e vagy valami másfajta lény; azt azonban, hogy mi is voltaképpen az

ember, s hogy az ilyen teremtménynek miként illik másként cselekednie és szenvednie, mint a többinek – azt viszont kutatja és ugyancsak fáradozik benne, hogy kifürkéssze. Megértesz-e valamennyire, Theodórosz, vagy nem?

THEODÓROSZ

Megértelek, és igazat mondasz.

SZÓKRATÉSZ

Ezért aztán az ilyen ember, barátom, ha magánemberként vagy nyilvánosan érintkezésbe kerül valakivel
c – ahogy kezdetben megmondtam –, amikor a törvényszék előtt vagy más efféle helyen olyasmiről kell beszélnie, ami a lába előtt hever és majd kiszúrja a szemét, nevetségessé válik nemcsak a thrák szolgálók, hanem a többi csőcselék előtt is, járatlanságában kútba esve és mindenféle verembe, s e szörnyű ügyetlensége az együgyűség hírébe keveri őt. Mert ha gyalázkodásra kerül a sor, egyetlen gyalázkodó szava sincs senkire, minthogy senkiről semmi rosszat nem tud, ügyet sem vetve az ilyesmire; zavarában nevetségesnek látszik tehát. Ami-
d kor viszont magasztalásra, mások tömjénezésére kerül a sor, kiderül, hogy nem színleg, de szívből nevet, s emiatt látszik bolondnak. Mert amikor azt hallja, hogy egy zsarnokot vagy királyt dicsőítenek, úgy tetszik neki, mintha csak egy pásztorembert: kondást, juhászt vagy holmi baromterelő csordást magasztalnának boldognak, amiért sok tejet fej; csakhogy, úgy véli, mogorvább és ravaszabb állatokat őriznek és fejnek amazok, s hogy
e elfoglaltsága miatt az efféle ember szükségképpen nem kevésbé bárdolatlan és műveletlen, mint a pásztorok, hiszen ő is falakkal övezte a maga karámját a hegyen. Amikor meg azt hallja a filozófus, hogy valaki tízezer

hektárnyi földbirtokot vagy még ennél is többet szerzett magának, s ezt a tömeg csodálata közepette birtokolja – akkor úgy véli, holmi csekélységet hallott, mivel megszokta, hogy az egész földet áttekintse. Amikor pedig valakinek a nemzetségéről zengenek dicshimnuszokat, hogy milyen nemes származású, s hogy hét gazdag ősét
175 a képes kimutatni, akkor ő csakis a vaksi rövidlátók dicsekvésének tartja ezt, akik műveletlenségükben nem képesek mindig az egész világmindenséget szemük előtt tartani és meggondolni, hogy számtalan sok őse és elődje van mindegyikünknek, közöttük gazdagok és koldusok, királyok és szolgák, barbárok és görögök, sokszor ezrével is bármelyikünk esetében; az pedig, hogy egye-
b sek huszonötödiziglen felmenőleg hencegnek a családfájukkal, s egészen Héraklészig, Amphitrüón fiáig vezetik vissza, kicsinyes ostobaságnak tetszik előtte, s csak nevet azon, hogy nem tudják belátni: Amphitrüón huszonötödik, sőt ötvenedik őse is csak olyan ember volt, amilyenné a szerencséje kovácsolta, s hogy esztelenségükben nem tudnak felhagyni ostoba lelkük pöffeszkedésével. A tömeg viszont minden efféle dologban kineveti a filozófust, hol azért, mert úgy véli: gőgösen viselkedik, hol meg azért, mert nem látja, ami a lába előtt hever, s lépten-nyomon zavarba jön.

THEODÓROSZ

Teljes egészében úgy mondod, ahogy a valóságban van, Szókratész.

XXV. SZÓKRATÉSZ

c Ha viszont a filozófus valakit a magasba emel, barátom, és azt akarja, hogy ez – abból kiindulva: mivel sértelek meg én téged vagy te engem? – vizsgálat alá vegye magát az igazságot s az igazságtalanságot, hogy mi is mindket-

tő voltaképpen, s hogy miben is különböznek minden mástól és egymástól, vagy abból, hogy vajon boldog-e az a király, akinek sok az aranya, vizsgálat alá vegye a királyságot és egészében az emberi boldogságot és nyomorúságot, hogy milyen is mindkettő voltaképpen, s hogy mi módon sajátja az ember természetének az, hogy
d az egyiket keresi, a másikat kerüli, amikor tehát mindezekről számot kell adnia e sekélyes lelkű, éles nyelvű, pereskedésében otthonos embernek, akkor viszont, ellenkezőleg, ő lakol; szédülve lebeg a magasban, s amint letekint odaföntről, szokatlan, szorongatott, zavart helyzetében csak barbárként hebeg, s nevetségessé válik, nem a thrák szolgálók s egyéb műveletlenek szemében – hiszen azok mit sem konyítanak ilyesmihez –, hanem mindazokéban, akik a rabszolgákkal ellenkező módon nevelkedtek. Íme, ilyen a jelleme az egyiknek is
e meg a másiknak is, Theodórosz; az egyik valóságos szabadságban és nyugalomban nevelkedett – akit te filozófusnak nevezel –, és nem haragszik, ha együgyűnek és semmirevalónak látszik, amikor szolgai munkába botlik, például, hogy nem ért az úti málha összekötözéséhez, sem az ételfűszerezéshez vagy a hízelgő szavakhoz; a másik mindezt ügyesen és gyorsan el tudja ugyan végezni, de nem ért ahhoz, hogyan rendezze finoman és szá-
176 a bad emberhez illőn ruhája redőit, sem ahhoz, hogy a szavak összhangját eltalálva, hogyan magasztalja méltón az istenek s a boldog férfiak igaz életét.

THEODÓROSZ

Ha mindenkit úgy meg tudnál győzni szavaiddal, Szókratész, mint engem, bizonyára nagyobb békesség és kevesebb gonoszság lakoznék az emberek között.

Csakhogy a gonoszságnak sem kipusztulnia nem lehet, Theodórosz – hiszen a jónak kell hogy valami ellentéte is legyen mindenkor –, sem az istenekhez átköltöznie; hanem kényszerű végzetből itt kóborol a halandó termé-
b szet s e földi helyek körül. Éppen azért kell arra törekednünk, hogy innen minél hamarabb amoda meneküljünk. A futás pedig abban áll, hogy a lehetőség szerint minél hasonlóbbá váljunk az istenhez; s ez a hasonlóság a bölcsességgel párosult igazzá és szentté válás. Csakhogy, kitűnő barátom, nem éppen könnyű dolog megértetni valakivel, hogy nem abból a célból kell a gonoszságot kerülni s az erényt követni, s annak kedvéért az egyiket cselekedni, a másikat nem, ami miatt a sokaság gondolja, azaz, hogy ne rossznak, hanem jónak lássék az ember; mert ez, úgy tetszik, csak afféle vénasszonyos locsogás, ahogy mondják. Az igazságot pedig ekként kell
c értenünk: isten soha, semmiképp sem igazságtalan, hanem a lehető legigazságosabb; és nem más ez a hasonulás, mint az, hogy mentől igazságosabbá válik az ember. Ettől függ a férfi igaz kiválósága vagy férfiatlansága is. Ennek ismerete maga a bölcsesség és igaz erény, nem ismerete viszont maga az esztelenség és nyilvánvaló gonoszság. A többi, ami kiválóságnak és bölcsességnek
d látszik, az állam kormányzásában csak terhessé válik, a művészetekben pedig alantassá. Messzemenően a legjobb tehát, ha a jogsértő s a szentségtelen dolgokat beszélő és cselekvő embernek gaz vakmerősége alapján semmiféle kiválóságot nem tulajdonítunk; mert még a szemrehányással is dicsekszenek az ilyenek, s úgy vélik, az a hír járja róluk, hogy nem üres locsogók, a föld terhei pusztán, de olyan férfiak, akik az állam megmentéséhez nélkülözhetetlenek. Szemükbe kell mondanunk tehát az igazat: hogy annál inkább olyanok, amilyeneknek nem

gondolják magukat, mivel ezt nem is gondolják. Mert nem ismerik a jogtalanság megtorlását, noha ezt a legkevésbé sem volna szabad nem ismerniük. Mivel ez nem ütleg és halálbüntetés, ahogy ők gondolják – pedig olykor ezek egyikét sem szenvedik el a jogsértők –, hanem olyan megtorlás, amely elől lehetetlen elmenekülni.

e THEODÓROSZ

S ugyan melyiket gondolod?

SZÓKRATÉSZ

Noha van példa rá az életben, barátom, hogy az istenes ember a legboldogabb, az istentelen viszont a legnyomorultabb, ők nem látják, hogy így áll a dolog, és ostobaságukban, végső esztelenségükben észre sem veszik,
177 a hogy jogtalan tetteik miatt az utóbbihoz hasonlók s az előbbihez nem hasonlók. Büntetésül aztán szakasztott azt az életet élik, mint az, akihez hasonlítanak; de amikor azt mondjuk nekik: ha fel nem hagynak „kiválóságukkal", haláluk után ama gonoszoktól tiszta hely be nem fogadja őket, hanem itt élik örökké önmagukhoz hasonló életüket, gonoszokként a gonoszok társaságában, akkor ők úgy hallgatnak végig minket, mint eszteleneket kiváló és vakmerő férfiak.

THEODÓROSZ

Nagyon is így van, Szókratész.

b SZÓKRATÉSZ

Jól tudom, barátom. De egyvalami következménye mégiscsak van ennek rájuk nézve: ha ugyanis egyenként kell szólaniuk és szót érteniük olyasmikről, amiket ócsárolnak, s ők férfiasan állni akarják a sarat sokáig, s nem férfiatlanul megfutamodni, akkor, te istenáldott, végül

is nem tetszelegnek már önmaguk előtt oly szerfölött azzal, amit beszélnek, s az a híres ékesszólásuk úgy lehervad, hogy azt látjuk, mit sem különböznek a gyermekektől. De hagyjunk csak fel ezzel, hiszen úgyis csak úgy mellékesen hoztuk éppen szóba; mert ha nem, a
c mindig bővebben áradó kérdések özöne még elsodorja szemünk elől kezdetben kitűzött beszédtárgyunkat. Térjünk hát vissza a korábbira, ha neked is úgy tetszik.

THEODÓROSZ

Noha az effélék meghallgatása sincs kedvem ellenére, Szókratész – hiszen az én koromban könnyebben kísérem figyelemmel –, de ha neked is úgy tetszik, csak térjünk vissza az előbbiekre.

XXVI. SZÓKRATÉSZ

Beszélgetésünkben valahol ott tartottunk tehát, hogy kijelentettük: azok, akiknek állítása szerint a lét változó,
d s az, ami mindenkor valamilyennek látszik, az létezik is annak, akinek látszik, azok tehát a többi esetben is, s legfőképpen a jogi dolgokkal kapcsolatban, azt kívánják erőnek erejével bebizonyítani, hogy az, amit egy város jogosnak tartva törvénybe foglal, mindenképpen jogos a számára mindaddig, amíg a törvény fennáll; de ami a jót illeti, senki sincs oly vakmerő, hogy lándzsát merne törni amellett, hogy az, amit a város hasznosnak vélve törvénybe foglal, hasznos is marad mindaz ideig, ameddig fennáll a törvény – hacsak nem a puszta megnevezéssel érvelne, ami, nemde, mégiscsak tréfaszámba menne a mi fejtegetésünkkel szemben?

e THEODÓROSZ

Mindenesetre.

SZÓKRATÉSZ

Mert hiszen nem a puszta megnevezéssel kell érvelnünk, hanem a megnevezett dologgal, mely vizsgálatunk tárgyát képezi.

THEODÓROSZ

Valóban nem a megnevezéssel.

SZÓKRATÉSZ

A város tehát szintén azt tűzi ki célul törvényhozásával, amit a megnevezés jelöl, és valamennyi törvényét úgy szabja meg legjobb belátása és ereje szerint, hogy az a lehető leghasznosabb legyen önmaga számára; vagy valami egyéb tekintetből hoznak törvényeket?

178 a THEODÓROSZ

Semmiképp sem.

SZÓKRATÉSZ

S ez sikerül-e vajon minden esetben, vagy sokszor téved is egyikük-másikuk?

THEODÓROSZ

Én bizony úgy hiszem, tévednek is.

SZÓKRATÉSZ

Ennélfogva ki-ki még jobban helyeselné tehát, ha az egész fogalomkört illetően tenné fel a kérdést valaki, mely éppen a hasznosat is magában foglalja. De ez már valamiképpen az eljövendő időre vonatkozik; mert amikor törvényeket alkotunk magunknak, úgy alkotjuk őket, hogy a későbbi időre legyenek majd hasznosak. Ezt pedig csak helyesen mondjuk jövőnek?

THEODÓROSZ

Igen, helyesen.

b SZÓKRATÉSZ

Rajta hát, kérdezzük meg Prótagoraszt – vagy másvalakit azok közül, akik ugyanazt hirdetik, mint ő – ekképpen. Minden dolognak mértéke az ember, ahogy ti mondjátok, Prótagorasz; fehérnek, súlyosnak, könnyűnek, s egyetlen olyan sincs az effélék közül, amelynek ne volna (mértéke az ember); mert megvan benne a dolgok ismérve, s minthogy olyannak tartja valamennyit, amilyennek tapasztalja – a maga számára igaznak és létezőnek tartja őket. Nem így van?

THEODÓROSZ

De így.

SZÓKRATÉSZ

c De vajon állíthatjuk-e azt, Prótagorasz, hogy megvan benne annak az ismérve is, ami a jövőben történik, s hogy pontosan úgy történik majd, ahogy ő gondolta? Például, ami a forrólázat illeti: ha egy hozzá nem értő úgy gondolná, hogy meglepi őt a láz és forrósága lesz, s egy másvalaki, méghozzá az orvos, éppen az ellenkezőjét gondolná – ugyan mit mondhatunk akkor, melyikük véleménye szerint alakul majd a jövő? Netalán mindkettőjüké szerint, s így az orvos szemében sem forró, sem lázas nem lesz, de önmaga szemében mind a kettő?

THEODÓROSZ

Ez bizony nevetséges volna.

SZÓKRATÉSZ

d Nos, úgy vélem tehát, a bor jövendőbeli édessége vagy

fanyarsága felől is a szőlőműves és nem a citerás véleménye lesz a döntő.

THEODÓROSZ

Természetesen.

SZÓKRATÉSZ

Afelől viszont, hogy valami összhangzó lesz-e vagy sem, nem a tornamester vélekedik helyesebben, hanem a muzsikus; úgyhogy végül maga a tornamester is azt véli majd összhangzónak, amit amaz.

THEODÓROSZ

Nem is lehet másképp.

SZÓKRATÉSZ

Úgyszintén, ha valaki vendégségre készül, de nem ért az ínyesmesterséghez, nem lesz-e avatatlanabb az ő íté-
e lete a készülő lakoma kellemes ízeiről, mint a szakácsé? Arról a kellemes ízről pedig, mit ki-ki ízlel vagy már megízlelt, szót se szóljunk szócsatánkban semmiképp; csakis arról, amit ki-ki a jövőben érez s a jövőben létezik majd számára. Vajon ő maga a legjobb bírája-e önmagának, vagy te, Prótagorasz, netalán jobban meg tudnád előre ítélni, mint bármelyik hozzá nem értő, hogy a törvényszék előtt hitelt érdemlő lesz-e valamelyikünk védőbeszéde?

THEODÓROSZ

Nagyon is, Szókratész!, hiszen éppen ebben tett fényes bizonyságot afelől, hogy egymaga mindenkit felülmúl.

SZÓKRATÉSZ

179 a Úgy van, Zeuszra, drágám! Máskülönben senki sem

szegődött volna hozzá beszélgető társnak, súlyos pénzt fizetve érte, ha meg nem győzte volna tanítványait róla, hogy sem a jövendőmondó, sem másvalaki jobban meg nem ítélheti őnála, mi történik és mi látszik helyesnek a jövőben.

THEODÓROSZ

Színigaz.

SZÓKRATÉSZ

S a törvényhozás és a hasznos vajon nem a jövőre vonatkozik-e? És mégis bárki elismeri, hogy a törvényhozó város szükségképpen gyakran elszalasztja a leghasznosabbat.

THEODÓROSZ

Nagyon is.

SZÓKRATÉSZ

b Méltán elmondhatjuk tehát a te tanítómesteredről: ő is kénytelen elismerni azt, hogy egyik ember bölcsebb a másiknál, s hogy az ilyen ember mérték; énnekem viszont, mint tudatlannak, semmiképp sem kell mértéknek lennem, ahogy azt az ő nevében elmondott iménti érvelésünk követelné – azt ugyanis, hogy akarva, nem akarva azzá kell lennem.

THEODÓROSZ

Úgy látom, Szókratész, éppen ezen a ponton cáfolható leginkább ez az állítás. Megcáfolható pedig ott, ahol mások vélekedéseit döntő érvényűnek tartja, noha ezek nyilvánvalóan semmiképp sem tekintik igaznak az ő állításait.

c SZÓKRATÉSZ

Még sok más ponton és másféleképpen is cáfolható, Theodórosz, az afféle állítás, hogy mindenki vélekedése igaz mindenestül; ami viszont kinek-kinek pillanatnyi benyomásait illeti, amelyekből érzetei s az ezeknek megfelelő képzetei erednek – ezekről már nehezebb bebizonyítani, hogy nem igazak. De talán semmit sem mondok, mert meg nem cáfolható állítások ezek, ha célba találtak; s így mindazok, akik azt bizonygatják, hogy világosan felfoghatók az érzetek, s a tudást alkotják, talán igazat mondanak, s ekként Theaitétosz sem hibázd ta el a célpontot, amikor kimondta, hogy érzékelés és tudás azonosak. Lépjünk hát közelebb hozzá, ahogy a Prótagorasz érvelése is megkövetelte, és vegyük csak szemügyre ezt a mozgásban levő létet, megkopogtatva, vajon ép edény vagy törött cserép hangját adja-e? Bizony nem csekély szócsatákat vívtak már ebben a kérdésben, s nem is kevesen.

XXVII. THEODÓROSZ

Bizony éppenséggel nem csekély, sőt Iónia-szerte még egyre növekvő szócsatákat. Hérakleitosz követői ugyanis nagy erővel védelmezik ezt az állítást.

SZÓKRATÉSZ

e Épp ezért csak annál jobban szemügyre kell vennünk, kedves Theodóroszom, méghozzá alapjában, ahogyan ők felállították.

THEODÓROSZ

Mindenesetre, Szókratész; mert hiszen ezekről a hérakleitoszi – vagy ahogy te mondod: homéroszi – tanokról magukkal az epheszosziakkal, akik járatosnak képzelik magukat bennük, éppoly kevéssé lehet vitába szállni,

mint azokkal, akiket bögöly csípett meg. Mert ők, a maguk írásai szerint, örökös mozgásban vannak, s az a képesség, hogy a tárgynál s a kérdésnél maradjanak és
180 a nyugodtan, sorjában felelgessenek és kérdezgessenek, kevesebb bennük a semminél; sőt még sok is ez a semmi ahhoz képest, hogy egy szemernyi nyugalom sincs e férfiakban, hanem ha bármelyiküktől megkérdezel valamit, talányos mondatocskákat ránt elő mintegy a tegzéből, s szertenyilazza. Ha pedig arra kívánnál választ kapni, hogy mit is mondott, akkor egy másik, egészen új jelentésű szóváltozattal vág vissza neked; de soha egyikükkel sem vergődsz zöld ágra semmiben, sőt még ők maguk sem egymással; hanem ugyancsak erősen
b őrizkednek attól, hogy bármi szilárd támpontot is eltűrjenek akár az érvelésben, akár a maguk lelkében, mivel, úgy vélem, azt hiszik, hogy ez afféle megcsontosodott dolog volna, ami ellen erősen hadakoznak, s amit a lehetőség szerint mindenünnen kivetnek.

SZÓKRATÉSZ

Talán éppen szóharcuk hevében láttad e férfiakat, Theodórosz, és nem akkor találkoztál velük, amikor békésen beszélgettek – mert hiszen nem barátaid ők; tanítványaiknak azonban, úgy hiszem, mégiscsak kifejtik e tanokat szabad idejükben, hiszen önmagukhoz hasonlóvá kívánják tenni őket.

THEODÓROSZ

Miféle tanítványaiknak, te istenáldott? Az effajta emberek közül egyikük sem lesz a másik tanítványa, hanem
c önmaguktól cseperednek föl, ki-ki onnan merítve az ihletet, ahol éppen éri; egyik a másikat teljességgel tudatlannak tartja. Az effajta emberektől, ahogy már az imént mondani akartam, semmiféle választ nem kaphatsz, akár akarják,

akár nem –, sőt őket magukat is úgy kell tekintened, mintha csak holmi feladatot vizsgálnál.

SZÓKRATÉSZ

Ezt helyesen mondod valóban. De ezt a feladatot vajon
d nem őseinktől örököltük-e, akik költői lepelbe rejtették a sokaság elől, hogy minden egyébnek forrása, Ókeanosz és Téthüsz, éppenséggel folyvást folyók, és semmi sem egy helyben álló; a későbbiektől pedig, mint bölcsebbektől, nyilvánvaló kinyilatkoztatásképpen – hogy még a vargák is hallják és megtanulják bölcsességüket, s ne higgyék többé ostobán, hogy a létező dolgok részint mozdulatlanul állnak, részint mozgásban vannak, hanem tanulják meg, hogy mozgásban van minden, s ezért aztán tiszteljék őket? De kis híján el is felejtettem, Theodórosz, hogy mások viszont éppen az ellenkezőjét állí-
e tották ennek, például azt, hogy minden mozdulatlan, bármi legyen is a neve, s még más egyebeket is, mint a Melisszoszok és Parmenidészek, akik mindezekkel szembeszállva azon erősködnek, hogy minden egy és önmagában szilárdan álló, minthogy nincs helye, ahol mozogjon. Mit kezdjünk hát mindezekkel, barátom? Mert apránként előrehaladva észre sem vettük, hogy két
181 a szék között a földre estünk, s ha nem segítünk magunkon valamiképpen s ki nem kecmergünk innen, úgy lakolunk majd, mint azok, akik a tornacsarnokban azt játsszák, hogy egymást megragadva, egy határvonalon át húzgálják a túloldalra egymást. Nekem úgy tetszik tehát, először is az előbbieket kell vizsgálat alá vennünk, akik ellen támadást intéztünk: a „minden folyik" hirdetőit. S ha kiderül, hogy mondanak valamit, velük együtt kihúzzuk magunkat a csávából, s igyekszünk elszökni amazok elől; ha pedig úgy látszik, hogy a „minden egy" párthívei mondják az igazabbat, akkor viszont hozzájuk

b szökünk azok elől, akik mozgásba hozták a mozdulatlant. De ha kiderül, hogy egyikük sem mond semmi okosat, nevetségessé válnánk, ha azt képzelnénk, hogy mi, egyszerű ember létünkre mondunk valamit, miután ama fölöttébb régi és fölöttébb bölcs férfiakat lecsepültük. Vedd fontolóra tehát, Theodórosz, vajon érdemes-e ekkora veszedelembe rohannunk.

THEODÓROSZ

Semmiképpen sem engedhető meg, Szókratész, hogy meg ne vizsgáljuk, mit is hirdetnek mindkét részről e férfiak.

XXVIII. SZÓKRATÉSZ

Vizsgáljuk meg tehát, ha már ennyire akarod. Kiindulóc pontunk, úgy hiszem, a mozgás vizsgálata: hogy vajon mit is mondanak voltaképpen azok, akik azt állítják, hogy minden mozgásban van. Azt akarom ezzel mondani: vajon a mozgásnak csak egy fajtájáról beszélnek-e, vagy, ahogy én gyanítom, kettőről? De ne csak én egymagam mondjak véleményt efelől, hanem végy benne részt te is, hogy közösen szenvedjük el, ha netalán kudarcot vallanánk. Mondd meg hát nekem: azt nevezed-e mozgásnak, ha valami helyet változtat, vagy azt is, ha egy helyben forog?

THEODÓROSZ

Azt is.

SZÓKRATÉSZ

d Nos, akkor legyen hát ez az egyik fajtája. Amikor pedig valami egy helyben marad ugyan, de megöregszik, fehérből feketévé, puhából keménnyé válik, vagy másvalami változáson megy keresztül, vajon ezt nem méltán mondhatjuk-e a mozgás másik fajtájának?

THEODÓROSZ

De, úgy vélem, igen.

SZÓKRATÉSZ

Méghozzá szükségképpen. A mozgás e két fajtáját nevezem meg tehát: a változást és a helyváltoztatást.

THEODÓROSZ

Helyesen mondod.

SZÓKRATÉSZ

Miután tehát így elvégeztük a felosztást, szóljunk most már azokhoz, akik azt állítják, hogy mozgásban van minden, s kérdezzük meg őket: vajon úgy vélitek, mind-
e két fajta mozgást végzi-e minden dolog, azaz helyet is változtat és változik is, vagy úgy, hogy egy részük mind a kettőt, más részük csak az egyiket?

THEODÓROSZ

Én bizony, Zeuszra, nem tudnám megmondani; de úgy hiszem, azt felelnék, hogy mind a kettőt.

SZÓKRATÉSZ

Ha pedig nem, barátom, akkor minden mozgásban levőnek és mozdulatlanul állónak látszanék nekik, s nem állíthatnák semmivel sem jogosabban azt, hogy mozgásban van minden, mint azt, hogy mozdulatlanul áll.

THEODÓROSZ

Színigazat szólsz.

SZÓKRATÉSZ

Minthogy tehát mindennek mozgásban kell lennie, és
182 a mozdulatlanság semmiben sem fordulhat elő, ennélfogva minden a mozgás minden módján mozog.

THEODÓROSZ

Szükségszerűen.

SZÓKRATÉSZ

De vedd csak szemügyre még ezt a dolgot is: nem azt mondtuk-e, hogy az ő állításuk szerint a melegség, a fehérség vagy más efféle minőség voltaképpen úgy keletkezik, hogy az érzékeléssel egyidőben a cselekvő és a szenvedő között mozog mindegyikük, s hogy a szenvedő érzékelővé válik és nem érzékeléssé, a cselekvő pedig valamilyen minőségűvé és nem minőséggé? De a „minőség" talán furcsa kifejezésnek látszik számodra, és általános jelentését nem is érted; halld tehát egyenként. A cselekvő ugyanis nem válik sem melegséggé, sem fehérséggé, hanem meleggé és fehérré; s a többi dolog is ugyanígy. Hiszen emlékszel talán, hogy az előbbiekben úgy mondtuk: semmi sem egy önmagában véve, sem a cselekvő, sem a szenvedő, hanem e kettő kölcsönös egyesüléséből ered az érzékelés és az érzékelt minőségek, s hogy az egyik valamilyen minőséggé, a másik érzékletté válik.

THEODÓROSZ

Hogyne emlékezném?

SZÓKRATÉSZ

A többit hagyjuk tehát, akár így, akár amúgy magyarázzák, csak azt tartsuk szem előtt, amiről beszélünk, s tegyük fel a kérdést: mozgásban van és folyvást folyik-e minden, ahogy állítjátok; vagy nem?

THEODÓROSZ

De igen.

SZÓKRATÉSZ

És nemde felosztásunk mindkét fajta mozgása helyváltoztatás és változás szerinti?

THEODÓROSZ

Természetesen. Ha ugyan valóban teljességgel mozgásban vannak.

SZÓKRATÉSZ

Ha tehát valami csak a helyét változtatná, de maga nem változnék, akkor még talán meg tudnánk mondani, milyen is voltaképpen az, ami helyét változtatva folyvást folyik; vagy hogyan is mondjuk?

THEODÓROSZ

Így.

d SZÓKRATÉSZ

De mivel még az sem maradandó, hogy az, ami folyik, fehéren folyik, hanem még ez is változik olyannyira, hogy önmagában is van folyása, sőt egy másik színbe való átmenete is e fehérségnek, nehogy még rábizonyuljon, hogy egyazon állapotban marad, vajon lehetséges-e ezt egy bizonyos színnek nyilvánítani úgy, hogy helyes is legyen ez az elnevezés?

THEODÓROSZ

S ugyan mi módon lehetne, Szókratész, akár ezt, akár más efféle dolgot, amikor szüntelenül tovasiklik a beszélő elől, mint folyvást folyó?

SZÓKRATÉSZ

És mit mondjunk bármely fajta érzékelésről, például a látásról vagy a hallásról? Netalán a látásban vagy a hallásban van valami maradandó?

e THEODÓROSZ

Ezt semmiképp sem lehet kimondanunk, hiszen mozgásban van minden.

SZÓKRATÉSZ

Nem mondhatjuk tehát azt sem jogosabban, hogy látunk, mint azt, hogy nem látunk, sem valamely egyéb érzéki észrevételünkről, hogy van, mint azt, hogy nincs – hiszen mozgásban van mindenestül minden.

THEODÓROSZ

Persze hogy nem.

SZÓKRATÉSZ

Csakhogy az érzéki észrevétel – tudás, ahogy én meg Theaitétosz kijelentettük.

THEODÓROSZ

Így volt.

SZÓKRATÉSZ

Arra a kérdésre tehát, hogy mi is voltaképpen a tudás, azt feleltük, hogy semmivel sem inkább tudás, mint nem tudás.

THEODÓROSZ

Úgy látszik, azt feleltétek.

183 a SZÓKRATÉSZ

No, szépen festene akkor feleletünk talpraállítása, ha egyedül csak azért igyekeznénk kimutatni, hogy mozgásban van minden, hogy helyesnek lássék e felelet! Mert az derült ki, úgy látszik, hogy ha mozgásban van minden, akkor minden felelet, bármire feleljen is valaki,

egyaránt helyes, mondja bár azt, hogy „így van", vagy azt, hogy „nem így van", vagy ha úgy tetszik, „keletkezik" – hogy még szóban se merevítsük a dolgokat mozdulatlanokká.

THEODÓROSZ

Helyesen mondod.

SZÓKRATÉSZ

Kivéve, Theodórosz, hogy azt mondtam: „így" és „nem
b így", noha még olyasmit sem szabad kimondanom, mint az „így" – mert az, hogy „így", nincs már mozgásban; de az sem, hogy „nem így", mivel mozgást ez sem jelöl. Ennélfogva valami más nyelvet kell alkotniuk azoknak, akik ezt a tanítást hirdetik, minthogy ez ideig még nincsenek meg a kellő kifejezéseik feltevésük számára, hacsak nem ez: „semmiképpen sem" – mert leginkább ilyen meghatározatlan kifejezés illenék hozzájuk.

THEODÓROSZ

Kétségkívül ez a beszédmód volna a legalkalmasabb számukra.

SZÓKRATÉSZ

A te barátodtól búcsút vettünk tehát, Theodórosz; és
c semmiképp sem értünk vele egyet abban, hogy minden dolognak mértéke minden emberfia – hacsak nem bölcs belátású valaki. Abban sem fogunk egyetérteni vele, hogy a tudás érzékelés, legalábbis a „minden mozgásban van" elmélete szerint – hacsak ez a Theaitétosz itt másként nem gondolja.

THEODÓROSZ

Kitűnő, amit mondtál, Szókratész! S minthogy ezt befe-

jeztük, megegyezésünk szerint én is búcsút vehetek tőle, hogy felelgessek neked – hiszen Prótagorasz állításának vizsgálata véget ért.

XXIX. THEAITÉTOSZ

d Nem addig, Theodórosz, amíg imént kitűzött célotok szerint meg nem vitattátok, Szókratész meg te, azok véleményét, akik viszont azon erősködnek, hogy minden mozdulatlanul áll.

THEODÓROSZ

Ifjú létedre, Theaitétosz, jogsértésre, szerződésszegésre tanítod az öregebbeket? Inkább gyürkőzz csak neki, hogy a továbbiakról számot adhass Szókratésznak!

THEAITÉTOSZ

Jó, ha úgy akarja; noha örömest hallottam volna tőletek afelől, amit most említettem.

THEODÓROSZ

Lovas daliákat szólít a csatasíkra az, aki Szókratészt vitára szólítja; kérdezgesd csak, majd meghallod.

SZÓKRATÉSZ

Csakhogy én azt hiszem, Theodórosz, nem engedek Theaitétosz felszólításának.

e THEODÓROSZ

De hát miért ne engednél?

SZÓKRATÉSZ

Mert attól félek, netalán avatatlanul vennénk vizsgálat alá Melisszoszt és a többieket, akik azt állítják, hogy minden egy és mozdulatlanul áll – de még mindig ke-

vésbé félek ezektől, mint Parmenidésztől egymagától. Nekem ugyanis olyannak tetszik Parmenidész, mint az, akiről Homérosz így ír: „. . . tisztellek meg féllek is egyben."* Társalogtam is e férfival még nagyon fiatal koromban, amikor ő már nagyon öreg volt, s úgy tet-
184 a szett, roppant mély és nemes szellemű. Attól félek tehát, hogy meg sem értjük szavait, s képtelenek vagyunk követni, hogy mit akart sejtetni azzal, amit mondott, főleg pedig, amiért vitába szálltunk: hogy mi is voltaképpen a tudás, meg sem vizsgálhatjuk majd a ránk zúduló érvektől, ha valamelyikünk a nyomukba ered. Máskülönben a most fölvetett kérdés is kimeríthetetlen bőségű, s ha csak úgy mellékesen vizsgálgatná valaki, méltatlan sorsra jutna; ha meg tüzetesen, terjedelmével homályba borítja a tudás kérdését. Egyiknek sem sza-
b bad megtörténnie; hanem meg kell kísérelnünk, hogy Theaitétoszt bábamesterségünkkel megszabadítsuk attól, amivel a tudás dolgában viselős.

THEODÓROSZ

Ha így látod jónak, így is kell tenned valóban.

SZÓKRATÉSZ

Vizsgáld meg tehát, Theaitétosz, a mondottak tekintetében még ezt is: ugye azt felelted az imént, hogy az érzékelés tudás?

THEAITÉTOSZ

Igen.

SZÓKRATÉSZ

Ha tehát azt kérdezné tőled valaki: mivel látja az ember a fehéret és a feketét, mivel hallja az éles és tompa

hangot, úgy hiszem, azt felelnéd neki, hogy a szemével és a fülével?

THEAITÉTOSZ

Én bizony azt.

c SZÓKRATÉSZ

A kifejezések és a mondatok könnyedsége, nem szigorúan pontos keresettsége többnyire nem éppen kellemetlen, sőt inkább az ellenkezője a szolgai; de van, amikor szükséges, mint ahogy most is bele kell kötnöm adott válaszodba ott, ahol nem helyes. Mert vizsgáld csak meg, vajon melyik a helyesebb válasz: az-e a szem, amivel látunk, vagy amin keresztül látunk, s a fül, amivel hallunk, vagy amin keresztül hallunk?

THEAITÉTOSZ

Nekem úgy tetszik, Szókratész, hogy mindkét esetben inkább „amin keresztül", mint „amivel" érzékelünk.

d SZÓKRATÉSZ

Mert furcsa is volna, fiam, ha sokféle érzékelésünk, mint falóban, úgy heverne bennünk, s nem futna össze valamennyi egyetlen ideában, nevezzük azt léleknek vagy akárminek, amellyel aztán ezeken nem mint eszközökön keresztül érzékelnénk mindazt, ami érzékelhető.

THEAITÉTOSZ

Éppen ezért gondolom helyesebbnek így, mint amúgy.

SZÓKRATÉSZ

De miért is vizsgálom meg veled együtt ilyen alaposan mindezt? Vajon egyazon úton-módon, most például a
e szemünkkel fogjuk-e föl a fehéret és a feketét, egyéb

érzékszerveinkkel pedig másféle érzeteinket, s vajon ha megkérdeznének efelől, nem a testre vezetnéd-e vissza mindezt? Jobb is volna talán, ha inkább te magad mondanád el ezeket válaszaidban, semmint hogy én ily sok vesződségbe keveredjem miattad. Mondd meg hát nekem: egyes érzékszerveidet, melyeken keresztül a meleget, a keményet, a könnyűt, az édeset érzékeled – vajon nem a testhez, hanem másvalamihez tartozónak tekinted?

THEAITÉTOSZ

Semmi máshoz tartozónak.

SZÓKRATÉSZ

S azt hajlandó leszel-e elismerni, hogy azokat az érzeteket, melyeket valamelyik érzékszerved képességével érzékelsz, lehetetlen egy másikéval érzékelned – például a hallásérzeteket a szemedével vagy a látásérzeteket a füledével?

185 a

THEAITÉTOSZ

Már hogyne lennék hajlandó.

SZÓKRATÉSZ

Ha tehát mindkettőnek utánagondolsz, sem az egyik, sem a másik érzékszerv útján külön-külön nem szerezhetsz észleletet mindkettőről együttesen.

THEAITÉTOSZ

Kétségkívül nem.

SZÓKRATÉSZ

A hangról és a színről viszont nem azt gondolod-e először is, mindkettőről együttesen, hogy mindkettő létezik?

THEAITÉTOSZ

De igen.

SZÓKRATÉSZ

S aztán, hogy egyik a másiktól különbözik ugyan, de önmagával mindegyik azonos?

THEAITÉTOSZ

Már hogyne?

SZÓKRATÉSZ

S hogy mindkettő együttesen kettő, külön-külön meg egy?

b THEAITÉTOSZ

De ezt is.

SZÓKRATÉSZ

S aztán meg tudnád-e vizsgálni azt is, hogy egymáshoz nem hasonlók-e vagy hasonlók?

THEAITÉTOSZ

Meglehet.

SZÓKRATÉSZ

S ugyan melyik érzékszerved útján gondolod e dolgokról mindezt? Mert hiszen sem hallásod, sem látásod útján nem volnál képes a közös lényeget felfogni róluk. És bizonyíték még ez is arra, amiről beszélünk: ha lehetséges volna két dolgot megvizsgálni, hogy mindkettő sós-e vagy sem, akkor csak meg tudnád mondani, hogy
c mivel vizsgálod ezt meg – s ez, úgy látszik, sem a látás, sem a hallás, hanem valami egyéb.

THEAITÉTOSZ

Hogyne volna egyéb: a nyelv ízlelőképessége.

SZÓKRATÉSZ

Helyesen mondod. De ugyan melyik érzékszerved képessége révén válik világossá előtted az, ami mindenben s ami ezekben a dolgokban is közös, és minek a segítségével jelented ki, hogy létezik vagy nem létezik mindaz, amiről most kérdezgetlek? Ugyan miféle érzékszerveket fogadsz el mindezek számára, melyek révén minden egyes érzetünket észleljük?

THEAITÉTOSZ

A létről beszélsz s a nemlétről, a hasonlóságról s a nem
d hasonlóságról, az azonosról s a különbözőről, s ezenfelül még az egyről és a másik számról az érzetekkel kapcsolatban? Világos, hogy a páros és páratlan felől is kikérdezel majd, s még egyebek felől is, melyek összefüggenek ezekkel, hogy vajon a testnek mely szervein keresztül érzékeljük mindezt a lelkünkkel.

SZÓKRATÉSZ

Fölöttébb jól nyomon tudsz követni, Theaitétosz; éppen ez az, amit kérdezek.

THEAITÉTOSZ

Én bizony, Zeuszra, Szókratész, semmi mást nem tudnék erre mondani, csak azt, hogy nekem kezdettől fogva úgy tetszik, mintha ezek számára semmiféle sajátos ér-
e zékszervünk nem volna, ahogy amazok számára volt; hanem úgy látszik, mintha maga a lélek fürkészné ki a maga erejéből azt, ami közös mindenben.

SZÓKRATÉSZ

Szép vagy te bizony, Theaitétosz, és nem rút, ahogy Theodórosz mondta; mert aki szépen beszél, szép és derék is az egyben. S a szépségeden felül még jót is tettél velem, igen hosszadalmas fejtegetéstől szabadítva meg, minthogy úgy tetszik neked is: egyes dolgokat maga a lélek fürkész ki a maga erejéből, más dolgokat viszont a test képességei révén. Mert nekem magamnak is éppen ez volt a véleményem, és szerettem volna, ha ugyanez lenne a te véleményed is.

186 a THEAITÉTOSZ

De hiszen ez világos.

XXX. SZÓKRATÉSZ

A kettő közül melyikhez sorolod tehát a létet? Mert legfőképpen ez az, ami mindennel vele jár.

THEAITÉTOSZ

Én bizony azokhoz a dolgokhoz, melyeket a lélek egymaga fog fel a maga erejéből.

SZÓKRATÉSZ

S vajon a hasonlót és a nem hasonlót, az azonosat és a különbözőt is?

THEAITÉTOSZ

Igen.

SZÓKRATÉSZ

No és a szépet meg a rútat, a jót meg a rosszat?

THEAITÉTOSZ

Ezekkel kapcsolatban is úgy tetszik nekem, hogy legfő-

képpen a lélek fürkészi ki, egymáshoz viszonyítva létüket, míg önmagában a múltat s a jelent egybeveti a jövővel.

b SZÓKRATÉSZ

Várj csak! S a kemény keménységét, akárcsak a puha puhaságát vajon nem a tapintás útján veszi-e észre?

THEAITÉTOSZ

De igen.

SZÓKRATÉSZ

E kettő létét pedig és azt, hogy mik is voltaképpen s egymással alkotott ellentétüket és ez ellentét mibenlétét viszont maga a lélek törekszik megítélni bennünk azáltal, hogy vizsgálatukba bocsátkozik és egymással egybeveti őket.

THEAITÉTOSZ

Így van.

SZÓKRATÉSZ

S nemde az emberekben és az állatokban már nyomban
c születésükkor megvan az a természet adta képesség, hogy érzékeljék mindazt a benyomást, mely a testen keresztül hatol a lélekbe? Ezek megfontolásának képessége azonban, lényegüket és hasznos voltukat tekintve, csak nagy nehezen, idővel, sok fáradság és nevelés útján válik sajátjukká – már akinek valóban sajátjává válik.

THEAITÉTOSZ

Mindenesetre így van.

SZÓKRATÉSZ

S lehet-e vajon valaminek az igazságára rátalálni, ha még a lényegére sem találtunk rá?

THEAITÉTOSZ

Nem, ez lehetetlen.

SZÓKRATÉSZ

De ugyan ismerhet-e valaki olyasmit, aminek az igazságát nem ismeri?

d THEAITÉTOSZ

Már hogyan ismerhetne, Szókratész?

SZÓKRATÉSZ

A tudás nem az érzéki benyomásokban rejlik tehát, de igenis a róluk alkotott ítéletben. A lényeget és az igazságot ugyanis, úgy látszik, csak itt lehet megragadni, amott lehetetlen.

THEAITÉTOSZ

Nyilvánvaló.

SZÓKRATÉSZ

S vajon azonosnak nevezed-e ezt és amazt, holott oly nagy a különbség közöttük?

THEAITÉTOSZ

Ez nem volna jogos semmiképp.

SZÓKRATÉSZ

S ugyan micsoda nevet adnál olyasminek, mint a látás, hallás, szaglás, fázás, hevülés?

THEAITÉTOSZ

Én azt, hogy érzékelés; ugyan mi mást?

e SZÓKRATÉSZ

Tehát valamennyit érzékelésnek nevezed együttesen?

THEAITÉTOSZ

Szükségképpen.

SZÓKRATÉSZ

Ezzel pedig, azt mondjuk, nem lehetséges megragadni az igazságot, de még csak a lényeget sem.

THEAITÉTOSZ

Semmiképpen.

SZÓKRATÉSZ

Tehát a tudást sem.

THEAITÉTOSZ

Azt sem.

SZÓKRATÉSZ

Tehát érzékelés és tudás netalán mégsem volnának azonosak, Theaitétosz?

THEAITÉTOSZ

Úgy látszik, nem, Szókratész. És most vált csak világossá igazában, hogy más a tudás, mint az érzékelés.

187 a SZÓKRATÉSZ

Csakhogy nem azért kezdtünk ám társalgásba, hogy arra jöjjünk rá: micsoda nem a tudás, hanem arra, hogy micsoda. De odáig már mégis eljutottunk, hogy a tudást

semmiképp sem az érzékelésben keressük többé, hanem abban, bármi legyen is a neve, amikor maga a lélek a maga erejéből foglalkozik a létezőkkel.

THEAITÉTOSZ

Ezt pedig, Szókratész, úgy gondolom, véleményalkotásnak nevezik.

SZÓKRATÉSZ

És helyesen is gondolod, kedvesem. Nézd csak meg
b most újra elölről, minden korábbi feltevésedet félretéve, hátha valamicskével jobban átlátod a dolgot, ha már idáig eljutottál, és mondd meg még egyszer, mi is voltaképpen a tudás.

XXXI. THEAITÉTOSZ

Mindenfajta véleményt nem lehet annak mondani, Szókratész, hiszen hamis vélemény is létezik; az igaz vélemény azonban, úgy látszik, mégiscsak tudás – s ez legyen a válaszom erre. De ha a továbbiakban kitűnnék, hogy mégsem az, akkor, ahogy most is, megkísérlünk másvalami meghatározást adni róla.

SZÓKRATÉSZ

Bizony így kell beszélned, Theaitétosz, ilyen készségesen, inkább, mintsem vonakodnod a feleléstől, ahogyan kezdetben. Mert ha így teszünk, a kettő közül elérjük az
c egyiket: vagy megtaláljuk azt, amire törekszünk, vagy kevésbé gondoljuk majd, hogy tudjuk azt, amit egyáltalán nem tudunk, s még az efféle jutalom sem volna megvetendő. De mit mondasz mármost? Mivel a véleménynek két fajtája van: az egyik az igaz, a másik a hamis vélemény – az igazat határozod meg tudásként?

THEAITÉTOSZ

Igen – mert most már így látszik helyesnek előttem.

SZÓKRATÉSZ

S vajon érdemes-e szóba hoznunk még egyszer a véleményről mondottakat?

THEAITÉTOSZ

Ugyan hogy érted ezt?

SZÓKRATÉSZ

d Az bosszant engem valamiképp, most is meg máskor is már gyakorta, hogy szörnyű zavarban vagyok önmagam meg mások előtt is, mivel nem tudom megmondani: miféle állapot is ez bennünk voltaképpen, és mi módon jön létre.

THEAITÉTOSZ

Ugyan melyik?

SZÓKRATÉSZ

Az, hogy valaki hamisan vélekedik. Most is azt fontolgatom, még egyre habozva: vajon hagyjunk-e föl vele, vagy vizsgáljuk-e meg valami más módon, mint kevéssel előbb?

THEAITÉTOSZ

Miért is ne, Szókratész, ha már valamiképpen fontosnak látszik? Hiszen épp az imént, s nem rosszul mondottátok, te meg Theodórosz, a szabad időről szólva, hogy az efféle dolgokban semmi sem sürget minket.

e SZÓKRATÉSZ

Helyesen emlékeztetsz rá. Talán nem is időszerűtlen,

hogy visszatérjünk mintegy a régi nyomra. Mert többet ér bizony keveset jól, mint sokat nem elég jól véghezvinni.

THEAITÉTOSZ

Már hogyne?

SZÓKRATÉSZ

Nos, akkor hogyan? Mit is mondjunk tehát? Azt állítsuk-e, hogy egy vélemény mindenkor hamis, vagy azt, hogy némelyikünk hamis, másikunk viszont igaz véleményt alkot, minthogy ez a dolgok természetes rendje?

THEAITÉTOSZ

Persze hogy ezt állítjuk.

SZÓKRATÉSZ

188 a Nemde minden dologgal kapcsolatban, együttvéve és külön-külön, megvan bennünk az a sajátosság, hogy vagy tudjuk, vagy nem tudjuk azokat? A megtanulást s az elfeledést ugyanis, mint közbül eső folyamatokat, pillanatnyilag mellőzöm, hiszen semmi közük sincs mostani érvelésünkhöz.

THEAITÉTOSZ

Jól van, Szókratész, akkor hát semmi más nem marad hátra minden egyes dolgot illetően, csak az, hogy vagy tudjuk, vagy nem tudjuk.

SZÓKRATÉSZ

Nem szükségszerű-e tehát, hogy az, aki véleményt alkot, vagy olyasmiről alkossa, amiről tud valamit, vagy olyasmiről, amiről nem tud?

THEAITÉTOSZ

De szükségszerű.

SZÓKRATÉSZ

Az pedig kétségkívül lehetetlen, hogy aki tud valamit, az ne tudja ugyanazt a dolgot, vagy aki nem tud, az tudja?

b THEAITÉTOSZ

Hogyne volna az?

SZÓKRATÉSZ

S talán az, aki hamis véleményt alkot, mindazt, amit tud, nem ugyanannak, hanem másvalaminek gondolja, olyasminek, amit szintén tud, s így bár mind a kettőt ismeri, mégsem ismeri egyiket sem?

THEAITÉTOSZ

De hát ez lehetetlen, Szókratész.

SZÓKRATÉSZ

Vagy talán azt, amit nem tud, másvalaminek véli, olyasminek, amit szintén nem tud, s így megeshetik, hogy aki sem Theaitétoszt, sem Szókratészt nem ismeri, arra a gondolatra jut, hogy Szókratész Theaitétosz vagy Theaitétosz Szókratész?

c THEAITÉTOSZ

Már hogyan eshetnék meg ilyesmi?

SZÓKRATÉSZ

Azt azonban, amit tud valaki, talán csak nem gondolja olyasminek, amit nem tud, sem pedig, amit nem tud, olyasminek, amit tud?

THEAITÉTOSZ

Ez valóságos csoda volna.

SZÓKRATÉSZ

Hogyan alkothatna tehát valaki még ezenfelül hamis véleményt? Hiszen ezeken az eseteken kívül lehetetlen valamiképpen is véleményt alkotni, mivel mindenre vonatkozik, hogy vagy van tudásunk, vagy nincs; ezekben az esetekben viszont semmiképp sem látszik lehetőnek a hamis véleményalkotás.

THEAITÉTOSZ

Színigaz.

SZÓKRATÉSZ

Vagy talán nem is ekként, a tudás és nem tudás útján haladva kellene vizsgálat alá vennünk azt, amit keresünk, hanem a lét és nem lét útján?

d THEAITÉTOSZ

Hogy érted ezt?

SZÓKRATÉSZ

Egész egyszerűen nem úgy áll-e a dolog, hogy az, aki bármiféle nem létezőről alkot véleményt, lehetetlen, hogy ne hamis véleményt alkosson, még ha bárhogyan is áll egyébként a helyzet az ő gondolkodóképességével?

THEAITÉTOSZ

Ez viszont valószínű, Szókratész.

SZÓKRATÉSZ

Hát hogyan? Mit felelnénk, Theaitétosz, ha azt kérdezné tőlünk valaki: lehetséges-e az valamiképpen, amit ti

állíttok, s alkothat-e véleményt bármelyik ember is a nem létezőről, akár a létezőkkel kapcsolatban, akár ön-
e magában véve? Mi pedig, úgy látszik, azt mondjuk majd erre: igenis akkor, ha nem igaz dolgokat gondol, amikor gondolkodik. Vagy hogyan felelnénk?

THEAITÉTOSZ
Így.

SZÓKRATÉSZ
S vajon megesik-e másutt is valamiképpen efféle dolog?

THEAITÉTOSZ
Miféle?

SZÓKRATÉSZ
Ha valaki lát ugyan valamit, de mégsem lát semmit.

THEAITÉTOSZ
És hogyan?

SZÓKRATÉSZ
Mert hiszen, ha egyvalamit lát, valami létezőt lát. Vagy te talán azt hiszed, az „egy" a nem létezők közé tartozik?

THEAITÉTOSZ
Nem én.

SZÓKRATÉSZ
Aki tehát egyvalamit lát, létező valamit lát?

THEAITÉTOSZ
Úgy látszik.

189 a SZÓKRATÉSZ

S aki pedig hall valamit, az egyvalamit hall, mégpedig létezőt?

THEAITÉTOSZ

Igen.

SZÓKRATÉSZ

És aki tapint valamit, az egyvalamit tapint, mégpedig létezőt – mivel egyet.

THEAITÉTOSZ

Ez is igaz.

SZÓKRATÉSZ

Hát aki véleményt alkot, nem egyvalamiről alkotja?

THEAITÉTOSZ

De szükségképpen.

SZÓKRATÉSZ

S aki egyvalamiről alkot véleményt, nemde létező valamiről alkotja?

THEAITÉTOSZ

Elismerem.

SZÓKRATÉSZ

Aki tehát nem létezőről alkot véleményt, az semmiről sem alkot.

THEAITÉTOSZ

Úgy látszik, nem.

SZÓKRATÉSZ

Márpedig aki semmiről sem alkot véleményt, az egyáltalában nem is alkot.

b THEAITÉTOSZ

Úgy tetszik, világos.

SZÓKRATÉSZ

Nem létezőről alkotni véleményt nem lehetséges tehát, sem a létezőkkel kapcsolatban, sem önmagában véve?

THEAITÉTOSZ

Úgy látszik, nem.

SZÓKRATÉSZ

Hamis véleményt alkotni másvalami tehát, mint nem létezőkről alkotni ítéletet?

THEAITÉTOSZ

Úgy tetszik, más.

SZÓKRATÉSZ

Tehát sem így, sem ahogy kevéssel előbb vizsgáltuk, nem jöhet létre bennünk hamis vélemény?

THEAITÉTOSZ

Semmiképp sem.

XXXII. SZÓKRATÉSZ

Jelentsük ki tehát, hogy a következőképpen jön létre?

THEAITÉTOSZ

Hogyan?

Szókratész

Úgy, hogy azt mondjuk: a hamis vélemény bizonyos
c felcserélése a véleményeknek, amikor valaki egy létező dolgot egy másik létező dologgal felcserélve gondolatában, úgy véli, hogy ez amaz. Mert ekként mindig valami létező dologról alkot véleményt, csakhogy az egyik helyett a másikról; s mivel elhibázza, amit célpontul kitűzött, méltán mondhatjuk róla, hogy hamis véleményt alkot.

Theaitétosz

Úgy vélem, most csakugyan helyesen szóltál! Mert ha valaki szép helyett rútnak, vagy rút helyett szépnek vél valamit, akkor igazán hamisan vélekedik.

Szókratész

Világos, hogy lebecsülsz engem, Theaitétosz, és nem is tartasz tőlem!

Theaitétosz

Ugyan miért?

Szókratész

Mert úgy hiszem, nem gondolod, hogy ezt az „igazán
d hamisan" kijelentésedet megragadom, s neked szegezem a kérdést: vajon lehetséges-e, hogy a gyors lassúvá, vagy a könnyű súlyossá, vagy másvalami a maga ellentétévé legyen, nem a saját, hanem ellentéte természete szerint, ellentétben önmagával? De hogy ne hiába kaptál légyen bátorságra, abba is hagyom ezt. Jónak tartod-e hát, ahogy mondod, hogy a hamis véleményalkotás véleménycsere?

THEAITÉTOSZ

Igen.

SZÓKRATÉSZ

A te véleményed szerint lehetséges tehát valamit gondolatban másvalaminek és nem ugyanannak tartani?

THEAITÉTOSZ

Lehetséges bizony.

SZÓKRATÉSZ

e Amikor pedig valaki gondolatban ezt teszi, vajon nem szükséges-e vagy mindkét dologra, vagy csak az egyikre gondolnia?

THEAITÉTOSZ

Kétségkívül szükséges.

SZÓKRATÉSZ

És vagy együtt, vagy egyenként?

THEAITÉTOSZ

Tökéletesen így.

SZÓKRATÉSZ

S a gondolkodást vajon ugyanúgy nevezed-e, ahogyan én?

THEAITÉTOSZ

Hogy nevezed te?

SZÓKRATÉSZ

Beszélgetésnek, melyet önmagával folytat a lélek arról, amit szemügyre vesz. Ezt azonban csak mint nem tudó

190 a tárom fel előtted. Nekem úgy rémlik ugyanis, hogy amikor gondolkodik a lélek, nem tesz egyebet, mint beszélget, önmagát kérdezgeti és felelget rá, s vagy kimond vagy nem mond ki valamit. Ha pedig eldönti, akár lassabban, akár gyorsabban vetve rá magát, s immár egy és ugyanazt állítja és nem kételkedik többé, ezt nevezzük az ő véleményének. Éppen ezért nevezem én beszélésnek a véleményalkotást, a véleményt pedig kimondott beszédnek, csakhogy olyannak, melyet nem máshoz és nem hanggal, de némán, önmagához intéz a lélek. És te minek nevezed?

THEAITÉTOSZ

Én is ugyanennek.

SZÓKRATÉSZ

Ha tehát valaki egyvalamit másvalaminek vélne, akkor, úgy tetszik, ki is mondja önmagában, hogy ez az egyvalami másvalami.

b THEAITÉTOSZ

Így van.

SZÓKRATÉSZ

De emlékezz csak vissza, vajon mondtad-e valamikor is önmagadban, hogy a szép mindenképpen rút, vagy a jogtalan jogos; vagyis egyszóval: vedd csak fontolóra, vajon megkísérelted-e valaha is meggyőzni önmagadat afelől, hogy egy bizonyos valami mindenképpen másvalami, vagy éppen ellenkezőleg, még álmodban sem merted sohasem azt mondani önmagadban, hogy a páros mindenáron páratlan, vagy más effélét.

c THEAITÉTOSZ

Igazat mondasz.

SZÓKRATÉSZ

És azt hiszed, másvalaki, legyen bár épeszű vagy őrült, komolyan azt merné mondani magában, hogy meggyőződése szerint szükségképpen ló az ökör, vagy hogy a kettő egy?

THEAITÉTOSZ

Zeuszra, nem én!

SZÓKRATÉSZ

Ha tehát az önmagunkban folytatott beszéd véleményalkotás, nemde senki sem mondaná azt és vélné akként, amikor kétféle dologról beszél és alkot véleményt, s mindkettőt megragadja gondolatában, hogy az egyik a másik? Te is mellőzd tehát a „másik" említését. Mármint úgy értem ezt, hogy senki sem véli a rútat szépnek, sem más effélét.

d THEAITÉTOSZ

Akkor hát mellőzöm, Szókratész, s úgy látom helyesnek, ahogy te mondod.

SZÓKRATÉSZ

Ha tehát valaki véleményt alkot mindkét dologról, lehetetlen, hogy az egyiket a másiknak vélje?

THEAITÉTOSZ

Úgy látszik.

SZÓKRATÉSZ

Ha viszont csak az egyikről alkot véleményt s a másikról egyáltalán nem, akkor sohasem vélekedhet úgy, mintha az egyik a másik volna.

THEAITÉTOSZ

Igazat mondasz; hiszen akkor szükségképpen meg kellene ragadnia gondolatban azt is, amiről nem alkot véleményt.

SZÓKRATÉSZ

Így aztán sem annál, aki mindkettőről, sem annál, aki
e csak az egyikről alkot véleményt, meg nem engedhető a véleménycsere. Ha tehát a hamis véleményt úgy határozná meg valaki, mint véleménykeveredést, semmit sem mondana; mert kiderül, hogy sem így, sem az imént mondottak szerint nem jöhet létre bennünk hamis vélemény.

THEAITÉTOSZ

Úgy látszik, nem.

XXXIII. SZÓKRATÉSZ

Csakhogy, Theaitétosz, ha erről kiderül, hogy nem létezik, akkor még sok mindent kénytelenek leszünk elismerni majd, méghozzá cifra dolgokat.

THEAITÉTOSZ

Ugyan miféléket?

SZÓKRATÉSZ

Nem mondom el neked, míg meg nem kíséreltem min-
den szempontból vizsgálat alá venni a dolgot; szégyell-
191 a ném ugyanis mindkettőnk nevében, ha zavarunkban olyasmiket lennénk kénytelenek elismerni, amiket gondolok. De ha majd megtaláltuk a nyitját s a zűrzavarból kiszabadultunk, akkor majd beszélünk róla, immár mint másokat ért kudarcról, mi magunk felülkerekedve azon, hogy nevetségessé legyünk. De ha mindenképp zavar-

ban leszünk, úgy hiszem, elgyengülten megadjuk majd magunkat az érvelésnek, mint a tengeribetegségben szenvedők, hogy letiporjon s azt tegye velünk, amit akar. De hallgass csak ide, miként találok még kiutat a magunk számára ebből a kérdésből.

THEAITÉTOSZ

Beszéld csak el.

SZÓKRATÉSZ

Azt mondom, nem volt helyes a megállapításunk, amikor megállapítottuk, hogy lehetetlen, hogy valaki olyasmit, amit tud, olyasminek véljen, amit nem tud, s így hamisan vélekedjék, sőt ellenkezőleg, ez bizonyos tekintetben lehetséges.

b THEAITÉTOSZ

Talán arról beszélsz, amit én már akkor gyanítottam, amikor szóltunk róla: hogy megeshetik olyasmi, hogy én, noha ismerem Szókratészt, olykor messziről megpillantva másvalakit, akit nem ismerek, Szókratésznak képzelem, akiről pedig tudom, hogy kicsoda; mert csakis efféle alkalommal fordulhat elő olyasmi, amiről te beszélsz.

SZÓKRATÉSZ

De hát nem hagytunk-e föl ezzel, mivel oda vezetett, hogy amit tudunk, mégsem tudjuk, noha tudjuk?

THEAITÉTOSZ

De igen, mindenesetre.

SZÓKRATÉSZ

Ne így állítsuk fel tehát a tételt, hanem új módon; talán

c csak engedékennyé válik majd irántunk, de talán mégis ellenszegül. Mert úgy benne vagyunk a csávában, hogy egész érvelésünket keresztül-kasul meg kell vizsgálnunk. Figyelj rám azért, vajon mondok-e valamit. Lehetséges-e tehát, hogy amit korábban nem tudott valaki, azt később megtanulja?

THEAITÉTOSZ
Lehetséges bizony.

SZÓKRATÉSZ
S nemde azután még újra mást és mást is?

THEAITÉTOSZ
Miért ne?

SZÓKRATÉSZ
Képzeld el tehát velem együtt a kérdés kedvéért, mintha viasztábla volna mindegyikünk lelkében, emezében nad gyobb, amazében kisebb, s az egyikében tisztább, a másikéban szennyesebb és keményebb viaszból, némelyikében viszont lágyabból, s akadnak olyanok is, akikében a megfelelő állapotú viaszból.

THEAITÉTOSZ
Elképzelem.

SZÓKRATÉSZ
Mondjuk mármost e táblát a múzsák anyja, Mnémoszüné ajándékának; s amit csak meg akarunk őrizni emlékezetünkben mindabból, amit láttunk, hallottunk vagy mi magunk kigondoltunk, a táblára vessük, készenlétben tartva érzeteink és gondolataink számára, ahogyan a pecsétgyűrűk lenyomatát lenyomtatjuk; s amit egyszer

belevéstünk, arra emlékezünk és azt tudjuk, amíg csak
e a képe rajta marad a táblán; de ami elmosódott vagy nem tudott belevéső dni, azt elfelejtjük és nem tudjuk.

THEAITÉTOSZ
Ám legyen így.

SZÓKRATÉSZ
Ha tehát mindezt tudja valaki, és olyasvalamiről gondolkodik, amit lát vagy hall – vedd csak fontolóra, vajon ily módon alkothat-e hamis véleményt?

THEAITÉTOSZ
Ugyan miféle módon?

SZÓKRATÉSZ
Úgy, hogy amit tud, hol annak gondolja, amit tud, hol meg annak, amit nem tud. Mert éppen ez az, amit a korábbiakban nem helyesen állítottunk, azt állítva róla, hogy lehetetlen.

THEAITÉTOSZ
És most hogyan gondolod?

192 a SZÓKRATÉSZ
Erről csak úgy lehet beszélni, ha kezdettől fogva leszögezzük: lehetetlen, hogy azt, amit tud valaki, mivel annak emlékképe megvan a lelkében, de már nem érzékeli, másvalaminek gondolja, olyasminek, amit szintén tud, s aminek szintén megvan a lenyomata benne, de már azt sem érzékeli. Éppígy lehetetlen viszont az is, hogy azt, amit tud valaki, olyasminek gondolja, amit nem tud s aminek pecsétje nincs meg benne; vagy, hogy amit nem tud, olyasminek, amit szintén nem tud; vagy,

hogy amit nem tud, olyasminek, amit tud; vagy, hogy amit éppen érzékel, másvalaminek, amit szintén érzékel; vagy, hogy amit érzékel, olyasminek, amit nem érzékel; vagy, hogy amit nem érzékel, olyasminek, amit szintén
b nem érzékel; vagy, hogy amit nem érzékel, olyasminek, amit érzékel. Azután meg, hogy azt viszont, amit tud és érzékel, s aminek jegye megvan benne érzékelésének megfelelően, ismét másvalaminek gondolja, olyasminek, amit tud és érzékel, s aminek jegye szintén megvan benne érzékelésének megfelelően, ez még lehetetlenebb az előbbieknél, ha ugyan megeshetik. Lehetetlen az is, hogy amit tud és érzékel, s aminek emlékképe megvan benne a valóságnak megfelelően, azt olyasminek gondolja, amit szintén tud; vagy, hogy amit tud és érzékel,
c azonos körülmények között olyasminek, amit szintén érzékel; vagy, hogy azt viszont, amit nem tud és nem is érzékel, olyasminek, amit szintén nem tud és nem is érzékel; vagy, hogy azt amit nem tud és nem is érzékel, olyasminek, amit nem tud; vagy, hogy azt, amit nem tud és nem is érzékel, olyasminek, amit nem érzékel. Mindezek teljes képtelensége folytán lehetetlen, hogy ilyen esetekben hamis véleményt alkosson bárki is. Így tehát, ha valahol másutt, akkor csakis a következő esetekben marad még lehetőség arra, hogy ez bekövetkezzék.

THEAITÉTOSZ

Éspedig milyen esetekben? Hátha jobban megértek belőlük valamicskét; mert most már nem tudlak nyomon követni.

SZÓKRATÉSZ

Azokban, amikor azt, amit tud valaki, másvalaminek
d gondolja, olyasminek, amit tud és érzékel; vagy amikor olyasminek, amit nem tud, de érzékel; vagy amikor azt,

amit tud és érzékel, olyasminek, amit szintén tud és érzékel.

THEAITÉTOSZ

Most még sokkal jobban elmaradtam mögötted, mint az előbb.

XXXIV. SZÓKRATÉSZ

Akkor hát hallgass meg újra ekként. Én ismerem Theodóroszt, és emlékezem rá magamban, hogy milyen; s éppígy Theaitétoszra is. Egyébiránt olykor látom őket, olykor meg nem, s egyszer megérintem, máskor meg nem, és hallom, vagy más valamely érzet szerint érzékelem őket; máskor viszont semmiféle érzetem sincs rólatok, s mégis emlékezetemben őrizlek, semmivel sem kevésbé, és tudomásom van rólatok.

THEAITÉTOSZ

Természetesen.

e SZÓKRATÉSZ

Először is tudd meg tehát mindabból, amit tudomásodra szeretnék hozni, hogy van, amikor nem érzékeli az ember azt, amit tud, de van, amikor érzékeli.

THEAITÉTOSZ

Ez igaz.

SZÓKRATÉSZ

És nemde gyakran megesik, hogy azt sem érzékeli az ember, amit nem tud, de gyakran csakis érzékeli?

THEAITÉTOSZ

Megesik ez is.

Szókratész

193 a Figyelj csak, hátha most valamicskével jobban nyomon követnél. Szókratész ismeri Theodóroszt és Theaitétoszt, de egyiküket sem látja, sem egyéb érzete nincs róluk; de talán csak nem fog úgy vélekedni magában, hogy Theaitétosz Theodórosz? Mondok-e valamit, vagy semmit sem?

Theaitétosz

Hogyne, méghozzá igazat.

Szókratész

Ez volt tehát az első eset azok közül, amiket említettem.

Theaitétosz

Valóban ez volt.

Szókratész

A második az tehát, hogy egyikőtöket ismerem, másikó-
b tokat viszont nem ismerem, de egyikteket sem érzékelem; így talán csak nem gondolom azt, akit ismerek, annak, akit nem ismerek?

Theaitétosz

Ez igaz.

Szókratész

A harmadik pedig, hogy egyikteket sem ismerem, se nem érzékelem; így talán csak nem gondolom azt, akit nem ismerek, másvalakinek, akit szintén nem ismerek? És képzeld el a további eseteket is mind sorjában, mintha újból végighallgattad volna – amikor én rólad és Theodóroszról sohasem alkothatok hamis véleményt, akár ismerlek mindkettőtöket, akár nem, s akár csak az egyi-

ket ismerem közületek, a másikat nem; s ugyanígy áll a dolog az érzetekkel is, ha ugyan nyomon tudsz követni.

THEAITÉTOSZ

Nyomon követlek.

SZÓKRATÉSZ

Hátravan még tehát a hamis véleményalkotás lehetősége
c abban az esetben, amikor ismerlek téged és Theodóroszt, s ama viasztáblán megvan mindkettőtök képe mintegy pecsétgyűrű-lenyomatként; s ha messziről és nem elég világosan látva titeket arra törekszem, hogy ki-ki megfelelő képét a megfelelő látásérzettel vessem egybe, rábocsátva, hogy a maga lenyomatával összehangoljam, s így bekövetkezzék a felismerés, s ha aztán mindezt elvétem, s mint akik fordítva öltik fel sarujukat, összecserélve, az egyikről nyert látásérzetet a másikról nyert lenyomatra illesztem, vagy ami a látással történik
d a tükörkép esetében: hogy a jobb oldalt a balra fordítja át, ugyanaz történik velem is, s ekként elhibázom, ekkor következik be a véleménycsere és a hamis véleményalkotás.

THEAITÉTOSZ

Úgy látszik, Szókratész: csodálatos, ahogyan elmondod a véleményalkotás élményét.

SZÓKRATÉSZ

Ez történik továbbá akkor is, ha mindkét dolgot ismerem, s az egyiket azonfelül, hogy ismerem, még érzékelem is, a másikat viszont nem; a másikról szerzett ismeretem azonban nem felel meg érzékelésemnek, ahogyan ezt már a korábbiakban is elmondottam így, csakhogy te akkor nem értettél meg engem.

THEAITÉTOSZ
Valóban nem.

SZÓKRATÉSZ
e Azt mondtam tehát, hogy ha valaki az egyik embert ismeri és érzékeli, s ennek ismerete megfelel érzékelésének, ezt sohasem gondolja majd másvalakinek, olyannak, akit szintén ismer és érzékel, s akinek ismerete szintén megfelel érzékelésének. Ezt mondtam, ugye?

THEAITÉTOSZ
Igen.

SZÓKRATÉSZ
Eszerint tehát csak a most említett eset maradt még hátra, amelynek kapcsán mármost azt mondjuk, hogy
194 a akkor jön létre hamis vélemény, amikor valaki mindkettőt ismeri és mindkettőt látja, vagy másvalami módon érzékeli mindkettőt, de egyiknek az emlékképe sem felel meg a róluk szerzett érzéki benyomásnak, hanem akárcsak a gyatra nyilazó, lövéskor elvéti a célt és mellétalál, aminek aztán baklövés a neve.

THEAITÉTOSZ
És méltán.

SZÓKRATÉSZ
S amikor pedig az egyik emlékképnek megvan az érzékelése, a másiknak viszont nincs, s ezt az érzékelés nélküli képet illesztjük a meglévő érzethez, akkor ebben az
b esetben gondolkodásunk mindenképp megcsalatkozik. Egyszóval: olyasmiben, amit se nem tud, se nem érzékelt valaki soha, úgy látszik, lehetetlenség akár megcsalatkozni, akár hamis véleményt alkotni, ha ugyan van

valami épkézláb gondolat abban, amit most mondunk. Csakis abban, amit tudunk és érzékelünk, fordulhat és ferdülhet véleményünk erre meg arra, majd hamissá, majd igazzá válva; igazzá, ha szemtől szembe, egyenesen illeszti össze a lenyomatot az eredeti képpel, s hamissá, ha oldalvást és ferdén.

THEAITÉTOSZ

Hát nem szépen hangzik ez, Szókratész?!

c SZÓKRATÉSZ

Hát még ha a többit is meghallod, akkor mondod majd csak igazában! Mert hiszen az igazi vélemény szép, a hamis viszont rút.

THEAITÉTOSZ

Már hogyne?

SZÓKRATÉSZ

Azt mondják pedig, ez onnan ered, hogy ha valaki lelkében mély, bőséges mennyiségű, sima és kellőképpen meglágyított a viaszréteg, akkor az érzeteken át behatoló s a lélek magvába belevéső képek – ahogyan rejtélyes-
d sen Homérosz is utal a lélek viasszerűségére – az ilyen emberekben tiszták lesznek, s ha mélységük elegendő, tartósak is; s az ilyen emberek először is könnyen tanulnak, azután meg jó az emlékezetük, s végül nem cserélik fel az érzeteikből eredő képeket, hanem helyesen ítélnek. Minthogy világosak ugyanis a lenyomatok, s tágas térben helyezkednek el, könnyen összeillesztik eredeti képeikkel, melyeknek létező a nevük. S az ilyen embereket nevezzük azután bölcseknek; vagy te nem így gondolod?

THEAITÉTOSZ

De mindenekfölött.

e SZÓKRATÉSZ

Ha pedig valakinek tüskés a lelke magva – amit egyébként dicsérőleg zengett a mindenekben bölcs költő* –, vagy ha szennyes és nem tiszta viaszból való, vagy ha szerfölött lágy vagy kemény, akkor azok, akikben lágy, könnyen tanulnak ugyan, de feledékenyek, azok viszont, akiknél kemény, éppen ellenkező természetűek. Akikben azonban tüskés, durva, kavicsos vagy földdel, szennyel keveredett teli a viaszréteg, azoknál halványak e lenyomatok. Szintúgy halványak még azoknál is, akikben kemény a viaszréteg, minthogy nincsen benne semmi mélység. Szintúgy halványak még azoknál is, akiknél lágy a viaszréteg, minthogy egykönnyen egybemosódnak s így zavarossá lesznek. De ha mindezen felül szűk
195 a terük miatt egymásra véződnek e lenyomatok annál, akinek piciny a lelkecskéje, ezek még halványabbak lesznek amazoknál. Mindezekkel az emberekkel megeshetik tehát, hogy hamis véleményt alkotnak; mert amikor látnak, hallanak vagy elgondolnak valamit, az egyes képeket nem tudják az egyes benyomásokkal hamarjában összehangolni, mert lassú észjárásúak és tévesen hangolják össze mindezt; így aztán többnyire rosszul látják, rosszul hallják, rosszul gondolják el a dolgokat. Az ilyen embereket azután csalékonyaknak nevezzük a létező dolgok tekintetében, s tudatlanoknak is egyben.

b THEAITÉTOSZ

Helyesebben szólasz, mint bárki emberfia, Szókratész!

SZÓKRATÉSZ

Mondjuk-e ki tehát, hogy léteznek bennünk hamis vélemények?

THEAITÉTOSZ
Nagyon is.

SZÓKRATÉSZ
És igazak is?

THEAITÉTOSZ
Igazak is.

SZÓKRATÉSZ
Hihetjük-e most már, hogy kellőképpen megegyeztünk abban, hogy e kétféle vélekedés, mindkettő mindenképpen létezik?

THEAITÉTOSZ
Mindenekfölött.

XXXV. SZÓKRATÉSZ
Egy locsogó férfi, Theaitétosz, ugye igazán szörnyen kellemetlen valaminek látszik?

THEAITÉTOSZ
Hogyhogy? Miért mondod ezt?

c SZÓKRATÉSZ
Azért, mert bosszankodom a magam tudatlanságán s azon, hogy igazán sokat locsogok. Mert mi egyéb nevet adjon az ember annak, amikor valaki erre-arra csűri-csavarja a szót, és lassú észjárása miatt nem képes valamilyen meggyőződésre jutni, makacsul csüggve minden egyes kérdésen?

THEAITÉTOSZ
De hát te ugyan miért bosszankodol?

SZÓKRATÉSZ

Sőt nemcsak bosszankodom, de még félek is, hogy mit válaszoljak majd, ha netalán valaki megkérdezi tőlem: ugyan rájöttél-e már, Szókratész, hogy a hamis véd leményalkotás nem az érzetek kölcsönös kapcsolatában, s nem is a gondolatokban rejlik, hanem az érzékelésnek a gondolkodáshoz való kapcsolatában? Én pedig erre, úgy hiszem, igennel felelnék, abban ringatva magam, hogy valami szép dologra bukkantunk.

THEAITÉTOSZ

Nekem bizony nem is tetszik rútnak, Szókratész, az, amit most kifejtettél.

SZÓKRATÉSZ

Nemde úgy gondolod – mondja majd ő –, hogy egy embert, akit csak elgondolunk, de nem látjuk őt, sohasem képzelhetnénk olyan lónak, melyet szintén nem látunk, se nem tapintunk, csak elgondoljuk anélkül, hogy bármiféle érzékelésünk is volna róla? Erre, úgy hiszem, igennel felelnék.

THEAITÉTOSZ

És méltán.

e SZÓKRATÉSZ

Micsoda? – mondja majd ő. – Nemde akkor a tizenegyet, melyet pusztán elgondol valaki, e kijelentésnél fogva sohasem képzelheti tizenkettőnek, melyet szintén csak elgondol? Rajta hát, erre te válaszolj!

THEAITÉTOSZ

Nos, én azt válaszolnám, hogy azt a tizenegyet, melyet lát vagy tapint valaki, képzelheti tizenkettőnek, azokról

a számokról azonban, melyeket az eszében tart, sohasem vélekedhetik ekképpen.

SZÓKRATÉSZ

196 a Micsoda? Gondolod, ha egyszer valaki önmagában az ötöt és a hetet – nem azt mondom azonban, hogy hét vagy öt embert szándékoznék szemügyre venni, vagy más effélét, hanem csak magát az ötöt és a hetet, melyekről azt mondjuk, emlékeztető jelként ott vannak ama viasztáblán, s amelyek felől hamis véleményalkotás nem lehetséges –, ha tehát valaki pusztán e számokat önmagukban venné vizsgálat alá egyszer, így szólva és megkérdezve önmagától: ugyan mennyi is e kettő együttvéve, nos, akkor az egyik azt mondhatná talán, hogy tizenegynek véli, a másik meg, hogy tizenkettőnek? Vagy tizenkettőnek mondanák és vélnék valamennyien?

THEAITÉTOSZ

b Zeuszra, nem!, hanem sokan vélnék tizenegynek; de ha több jegyű szám kapcsán vizsgálódik valaki, még inkább tévedésbe esik. Mert úgy hiszem, te mindenfajta számról szólasz inkább.

SZÓKRATÉSZ

Ezt jól is hiszed; és vedd csak fontolóra, vajon másvalami történhetik-e itt, mint az, hogy magát a tizenkettőt ama viasztáblán tizenegynek véli valaki.

THEAITÉTOSZ

Úgy látszik.

SZÓKRATÉSZ

Eszerint nem az első megállapításainkhoz kanyarodunk-e vissza újra? Mert hiszen akivel ez megesik, az

azt, amit tud, másvalaminek gondolja, olyasminek, amit
c szintén tud; ezt pedig lehetetlennek mondtuk, s éppen amiatt bizonygattuk erőnek erejével, hogy hamis véleményalkotás nem létezik, nehogy ugyanaz az ember kénytelen legyen tudni és egyben nem tudni ugyanazt a dolgot.

THEAITÉTOSZ

Színigaz.

SZÓKRATÉSZ

Nemde azt kell kimutatnunk tehát, hogy a hamis véleményalkotás másvalami, mint a gondolat felcserélése az érzettel? Mert ha ez volna, sohasem tévedhetnénk magukban a gondolatokban. Mármost vagy nincs tehát hamis véleményalkotás, vagy lehetséges az, hogy valaki azt, amit tud, ne tudja. Melyiket választod a kettő közül?

THEAITÉTOSZ

Kiúttalan választ elé állítasz, Szókratész.

SZÓKRATÉSZ

d Csakhogy mind a kettőt, úgy látszik, nem tűri meg beszédünk tárgya. De minthogy vakmerően rá kell szánnunk magunkat mindenre, mi volna, ha szégyentelenül nekifognánk mégis?

THEAITÉTOSZ

Hogyan?

SZÓKRATÉSZ

Ha meg akarnánk határozni, miféle valami is az a tudás voltaképpen.

THEAITÉTOSZ

És mi ebben a szégyentelenség?

SZÓKRATÉSZ

Úgy látszik, nem tartod eszedben, hogy beszélgetésünk tárgya kezdettől fogva a tudás keresése, minthogy nem tudjuk, mi is az voltaképpen.

THEAITÉTOSZ

Dehogy is nem tartom eszemben.

SZÓKRATÉSZ

Akkor hát nem látszik-e szemtelenségnek, ha anélkül,
e hogy tudnánk, mi a tudás, azt igyekszünk kimutatni, hogy milyen is az? Különben is, Theaitétosz, már régóta csakúgy hemzseg a hibáktól beszélgetésünk, minthogy nem elég világos. Mert kimondtuk már egyszer, hogy „ismerjük" és „nem ismerjük", s hogy „tudjuk" és „nem tudjuk", mintha csak értenénk egymást bármikor is, noha még csak a „tudást" sem ismerjük. Ha úgy tetszik, hát éppen most, ebben a pillanatban is olyan kifejezésekkel élünk, mint „nem ismerni" és „érteni", mintha jogos volna ilyenekkel élnünk, noha nincs még birtokunkban a „tudás".

THEAITÉTOSZ

De hát hogyan társalogsz majd, Szókratész, ha ezeket kerülöd?

197 a SZÓKRATÉSZ

Sehogy, amíg olyan vagyok, amilyen vagyok; bizony, ha mestere volnék a vitának, vagy ha egy ilyen férfi volna most velünk, bezzeg azt mondaná, hogy kerüljük ezeket, és szigorúan szemünkre vetné szavaimat. De mivel egy-

szerű emberek vagyunk, akarod-e, hogy nekibátorkodva megmondjam, milyen a tudás? Mert úgy tetszik nekem, ez nagyon is fontos volna számunkra.

THEAITÉTOSZ

Bátorodj csak neki, Zeuszra!, és bőven lesz részed bocsánatból, ha nem kerülöd is e kifejezéseket.

XXXVI. SZÓKRATÉSZ

Tudod-e hát hallomásból, hogy határozzák meg a tudást manapság?

THEAITÉTOSZ

Talán; de pillanatnyilag nem jut eszembe.

b SZÓKRATÉSZ

Azt mondják, az, ha valamilyen ismerettel rendelkezik valaki.

THEAITÉTOSZ

Ez igaz.

SZÓKRATÉSZ

Mi viszont változtassunk rajta egy kicsit, s mondjuk azt: ha valamilyen ismeret birtokában van valaki.

THEAITÉTOSZ

És mit gondolsz: miben különbözik ez amattól?

SZÓKRATÉSZ

Talán semmiben; de hallgasd meg csak, mit gondolok, s ítéld meg velem együtt.

THEAITÉTOSZ

Ha ugyan képes vagyok rá.

SZÓKRATÉSZ

c Nekem tehát nem látszik azonosnak az, ha valaki birtokol valamit, azzal, ha rendelkezik valamivel. Például, ha egy köpenyt vásárol valaki, de nem viseli, noha tulajdonosa annak, nem azt mondjuk, hogy rendelkezik vele, hanem azt, hogy birtokolja.

THEAITÉTOSZ

S helyesen is.

SZÓKRATÉSZ

Vizsgáld meg tehát, vajon lehetséges-e a tudást is így birtokolni, de nem rendelkezni vele, mintha csak valaki vadmadarakat, gerlét vagy más effélét vadászhálóval ejtve, rács mögött otthon tartana. Ilyenkor egy bizonyos tekintetben azt mondhatnánk, hogy rendelkezik velük mindenkor, ha már egyszer a birtokában vannak. Így van?

THEAITÉTOSZ

Igen.

SZÓKRATÉSZ

Más tekintetben viszont egyikükkel sem rendelkezik, hanem, mivel otthoni ketrecébe zárva rabul ejtette őket,
d hatalomra tett szert fölöttük, hogy megfogja és rendelkezzék velük, amikor éppen kedve tartja, hálóba ejtve s ismét elbocsátva, amelyiküket csak akarja; s ezt megteheti, ahányszor csak úgy tetszik neki.

THEAITÉTOSZ

Így van.

SZÓKRATÉSZ

Most tehát, ahogy az előbbiekben holmi viasztáblafélét helyeztünk el a lelkekben – magam sem tudom, miféle alkotmányt –, állítsunk fel most viszont minden egyes lélekben egy bizonyos ketrecet, telis-tele különféle szárnyasokkal, ahogy némelyikük csoportosan s a többitől külön, némelyikük kevesedmagával, néhányuk pedig csak egymagában röpköd a többiek között, ahová éppen a szárnya viszi.

e THEAITÉTOSZ

Már áll a ketrec; de mire lyukadunk ki ebből?

SZÓKRATÉSZ

Amíg gyermekek vagyunk, azt kell mondanunk, üres ez az elreteszelt hely; a szárnyasok helyett persze ismereteket kell elképzelnünk. Amikor pedig valaki egy bizonyos ismeretet birtokába véve, bezárja azt ebbe a ketrecbe, azt mondjuk, hogy megtanulta vagy megtalálta az illető ismerettel kapcsolatos dolgot; és ez a tudás.

THEAITÉTOSZ

Ám legyen.

SZÓKRATÉSZ

198 a Mármost, mivel a kívánt ismeretet újra csak vadássza, s elfogva megtartja s ismét elbocsátja az ember, vizsgáld csak meg, milyen kifejezések kellenek ehhez; ugyanazok-e, mint az előbb, amikor „birtokába vette", vagy másfélék? Ebből aztán világosabban meg is érted majd, mit mondok. A számolást, nemde, mesterségnek mondod?

THEAITÉTOSZ

Igen.

SZÓKRATÉSZ

Képzeld el tehát, hogy ez vadászat valamennyi páros és páratlan szám ismeretére.

THEAITÉTOSZ

Elképzelem.

SZÓKRATÉSZ

b Ezzel a mesterséggel tehát, úgy hiszem, nemcsak hogy mi magunk keríthetjük hatalmunkba a számok ismeretét, de még másnak is továbbadhatjuk azt, már amelyikünk továbbadja.

THEAITÉTOSZ

Valóban.

SZÓKRATÉSZ

Mármost arról, aki továbbadja, azt mondjuk, hogy tanít, arról pedig, aki átveszi, azt, hogy tanul; arról viszont, aki már rendelkezik vele, birtokában tartva az imént említett ketrecben, azt mondjuk, hogy tud.

THEAITÉTOSZ

Mindenesetre.

SZÓKRATÉSZ

Erről azonban fordítsd most figyelmedet a következőre: nemde a számolás tökéletes mestere minden számot ismer? Mert hiszen minden szám ismerete megvan a lelkében.

THEAITÉTOSZ

Már miért ne?

c SZÓKRATÉSZ

S vajon az ilyen mester nem végez-e olykor számításokat akár fejben, puszta számokkal, akár valami más, rajta kívül eső dologgal, mely számokkal kapcsolatos?

THEAITÉTOSZ

Már hogyne?

SZÓKRATÉSZ

A számolást pedig csak nem tartjuk majd egyébnek annak vizsgálatánál, hogy mekkora egy-egy szám?

THEAITÉTOSZ

Úgy van.

SZÓKRATÉSZ

A számolás mestere tehát, úgy látszik, vizsgálat alá veszi azt, amit tud, mintha csak nem tudná, noha közös megállapításunk szerint minden számot ismer. Netalán hallasz is olykor efféle ellentmondásokat.

THEAITÉTOSZ

Valóban.

XXXVII. SZÓKRATÉSZ

d Mi tehát a vadgerlék birtokbavételével s a rájuk való vadászattal vetve össze mindezt, kijelentjük, hogy kétféle ez a vadászat: az egyik a vadgerlék birtokbavétele előtt birtokbavételükért folyik, a másik meg azért, hogy birtokosuk megfoghassa és kezében tarthassa őket, noha birtokában vannak már régóta. Így lehetséges aztán,

hogy valaki olyasmit is, amiről már régóta ismeretei vannak, mivel tanulta és tudta, újra megtanuljon, felidézve és szorosan tartva az egyes dolgok ismeretét, melyet már régóta birtokba vett ugyan, de pillanatnyilag nem tartott eszében?

THEAITÉTOSZ

Ez igaz.

e SZÓKRATÉSZ

Éppen ez az, amit az imént kérdeztem: hogy ugyan miféle kifejezésekkel élve kell arról szólanunk, amikor számolni készül a számolás mestere, vagy olvasni az írástudó. Ilyenkor, noha megvan a tudása, mégis önmagától készül újra megtanulni azt, amit tud?

THEAITÉTOSZ

De hát ez képtelenség, Szókratész.

SZÓKRATÉSZ

De hát akkor azt mondjuk talán, hogy olyasmit olvas és számol, amit nem tud, holott elismertük, hogy amaz minden betűt, emez minden számot tud?

199 a THEAITÉTOSZ

De hiszen esztelenség ez is.

SZÓKRATÉSZ

Ha úgy tetszik, mondjuk azt tehát, hogy mi a szavakkal mit sem törődünk, bárhogyan nevezze is valaki kényekedve szerint a tudást és a tanulást; minthogy azonban másvalaminek határoztuk meg a tudás birtoklását és ismét másnak a tudással való rendelkezést, kimondjuk, hogy lehetetlen valakinek nem birtokolnia azt, amit bir-

tokol, s így sohasem fordulhat elő, hogy valaki ne tudja azt, amit tud; de az már lehetséges, hogy hamis véleményt alkosson róla. Lehetséges ugyanis, hogy nem
b arról, hanem helyette másvalamiről van ismerete, amikor keresztül-kasul röpködő ismereteinek valamelyikére vadászva, tévedésből az egyik helyett a másikat fogja el, például, ha tizenkettőnek gondolta a tizenegyet, a tizenkettő ismerete helyett a tizenegyét fogva el magában, mintha csak vadgalambot fogott volna gerlice helyett.

THEAITÉTOSZ

Ennek már van értelme.

SZÓKRATÉSZ

Amikor pedig azt fogja el, amelyiket el akarja fogni,
c akkor nem téved, hanem létező dolgokról alkot véleményt; íme, így áll a helyzet az igaz s a hamis véleményekkel. És most aztán nem áll utunkban többé az, ami az előbbiekben bosszúságunkra szolgált; talán igazat adsz nekem, vagy másként teszel?

THEAITÉTOSZ

Nem, ekként.

SZÓKRATÉSZ

Így hát megszabadultunk attól, hogy ne tudja valaki azt, amit tud; mert az, hogy ne birtokoljuk azt, amit birtokolunk, semmiképp sem fordulhat elő többé, akár tévedtünk valamiben, akár nem. De úgy látom, egy másfajta, még fenyegetőbb veszedelem kerül ezzel napvilágra.

THEAITÉTOSZ

Ugyan miféle?

SZÓKRATÉSZ

Ha valamiképpen az ismeretek felcserélése válik hamis véleményalkotássá.

THEAITÉTOSZ

Mármint hogyan?

d SZÓKRATÉSZ

Először is, hogy valakinek ismerete van valamiről, de magát ezt a valamit mégsem ismeri, nem tudatlanságból, hanem éppen a maga ismerete folytán; azután meg, hogy másvalamit ennek, ezt viszont másvalaminek gondolja. Hogyne volna súlyos oktalanság, hogy a lélek, noha megvan benne a tudás, mégsem ismer semmit, sőt mindent félreismer? Mert ebből az állításból kifolyólag semmi akadálya sincs annak, hogy a lélekben meglévő nem tudás is valami tudásra vezessen, a vakság pedig látásra – ha már egyszer az ismeret is nem tudásra vezethet valakit.

THEAITÉTOSZ

Talán mert nem volt helyes az elképzelésünk, Szókra-
e tész, a szárnyasokról kizárólag mint ismeretekről; úgy kellett volna elképzelnünk, hogy a lélekben nem ismeretek is röpködnek amazokkal együtt, s a rájuk vadászó hol ismeretet, hol nem ismeretet fog el ugyanarról a dologról, s így véleménye nem ismereténél fogva hamis, ismereténél fogva pedig igaz.

SZÓKRATÉSZ

Nem könnyű dolog, Theaitétosz, hogy meg ne dicsérjelek! Mindazonáltal gondold csak meg újra, mit is mondtál. Jó, ám legyen, ahogyan mondod: aki nem ismeretet fog el, annak a véleménye hamis; ezt állítod, ugye?

200 a THEAITÉTOSZ
Igen.

SZÓKRATÉSZ
Ő azonban csak nem gondolja majd, hogy hamis véleményt alkot?

THEAITÉTOSZ
Hogyan is gondolná?

SZÓKRATÉSZ
Hanem azt, hogy igazat, és úgy viselkedik majd, mintha tudná azt, amiben téved.

THEAITÉTOSZ
Hogyne?

SZÓKRATÉSZ
Úgy véli tehát, hogy ismerettel rendelkezik vadászzsákmányként, nem pedig nem ismerettel.

THEAITÉTOSZ
Világos.

SZÓKRATÉSZ
Így hát hosszú kerülőt téve újra csak az első zsákutcába
b jutunk. Mert ama vitázó felünk így szól majd nevetve: „Ugyan, kedveseim, ha valaki mindkettőt ismeri, az ismeretet is meg a nem ismeretet is – az egyiket, melyet ismer, netalán a másiknak gondolja, melyet szintén ismer? Vagy ha egyiküket sem ismeri, az egyiket, melyet nem ismer, a másiknak tartja, melyet szintén nem ismer? Vagy ha az egyiket ismeri, a másikat viszont nem, az ismertet véli az ismeretlennek, vagy pedig az ismeret-

lent az ismertnek? Vagy ismét azt mondjátok majd nekem, hogy az ismereteknek s a nem ismereteknek is megvannak ismét a maguk ismeretei, melyeket birtokosuk egyéb, holmi nevetséges ketrecekbe vagy viasztáblák közé rekesztve, ismer is mindaddig, amíg csak birtokában vannak, még ha pillanatnyilag nem is tartja eszében? Íme, így kényszerültök ezerszer is körülfutni ugyanazt, tapodtat sem téve előre!" Mit felelünk majd erre, Theaitétosz?

THEAITÉTOSZ

Zeuszra, Szókratész, én bizony nem tudom, mit is kellene mondanom erre.

SZÓKRATÉSZ

Vajon nem méltán ócsárol-e hát minket ez a beszéd, fiam, fejünkre olvasva, hogy nem helyes a hamis véleményalkotást előbb kutatnunk, mint a tudást, s emezt elhanyagolnunk? Mert hiszen lehetetlen, hogy amazt valaki megértse, mielőtt kellőképpen felfogta volna, mi is a tudás valójában?

THEAITÉTOSZ

Mindenképpen el kell hinnem, Szókratész, hogy így van, ahogy most mondod.

XXXVIII. SZÓKRATÉSZ

Miként határozzuk meg tehát a tudást, elölről kezdve ismét? Mert talán csak nem mondunk le erről?

THEAITÉTOSZ

A legkevésbé sem, hacsak te magad le nem mondasz róla.

SZÓKRATÉSZ

Szólj hát, minek mondhatnánk leginkább, hogy a legkevésbé se mondjunk ellent önmagunknak?

THEAITÉTOSZ

Annak, aminek az imént igyekeztünk meghatározni,
e Szókratész; mert én bizony semmi egyebet nem tudok.

SZÓKRATÉSZ

S ugyan mi az?

THEAITÉTOSZ

Hogy az igaz vélemény a tudás. Mert hiszen az igaz véleményalkotás kétségkívül csalhatatlan, s mindaz, ami belőle ered, szép és derék dolog.

SZÓKRATÉSZ

Aki elsőként kelt át a folyón, Theaitétosz, az is azt mondta: majd csak megmutatja önmagát a folyó. Így, ha mi is továbbhaladva fürkésszük a nyomot, majd csak
201 a tudtul adja önmagát s a lábunk előtt hever az, amit keresünk; de ha egy helyben maradunk, nem jön napvilágra semmi.

THEAITÉTOSZ

Helyesen szólsz; gyerünk hát és szemlélődjünk.

SZÓKRATÉSZ

Csakhogy ez nem röpke szemlélődés lesz ám! Mert egy mesterség teljes egészében bebizonyítja neked, hogy nem ez a tudás.

THEAITÉTOSZ

Hogyhogy? És melyik az a mesterség?

SZÓKRATÉSZ

A bölcsességben legnagyobbaké – akiket szónokoknak és törvénytudóknak neveznek. Ők ugyanis bármire rábeszélnek a maguk mestersége révén, de nem oktatással
b ám, hanem elhitetve veled, amit csak akarnak. Vagy nem tartod-e oly félelmetesen bölcs mestereknek őket, hogy képesek volnának mesterien bebizonyítani a vízóra pár cseppjének lefutása alatt a történt dolgok valódi mibenlétét egy pénzrablással vagy egyéb bűncselekménnyel kapcsolatban olyanok előtt, akik ott sem voltak?

THEAITÉTOSZ

Ezt semmiképp sem hiszem; hanem csak azt, hogy rábeszélik őket.

SZÓKRATÉSZ

A rábeszélést pedig nem elhitetésnek mondod-e?

THEAITÉTOSZ

Már hogyne?

SZÓKRATÉSZ

Ha tehát az igazságnak megfelelően beszélték rá a bírákat arra, amit csak akkor tudhat valaki, ha látta, másképp
c lönben semmiképp, akkor ők ezt hallomásból megítélve, igaz véleményre jutva, de a dolog ismerete nélkül ítélték meg; s ha jól döntöttek, a rábeszélés is helyes?

THEAITÉTOSZ

Mindenesetre igen.

SZÓKRATÉSZ

Csakhogy, barátom, ha igaz vélemény és tudás ugyanaz

volna, sohasem alkothatna helyes véleményt még a legjobb bíró sem tudás híján; így tehát, úgy látszik, másmás mind a kettő.

THEAITÉTOSZ

Ezt a kijelentést hallottam már valakitől, Szókratész, de elfelejtettem, s csak most jut eszembe. Méghozzá azt
d mondotta: a megindokolt igaz vélemény maga a tudás, a megindokolatlan viszont kívül esik a tudáson; s aminek nincs meg a maga indoka, az nem is tudható – még pontosan így is fejezte ki magát –, aminek pedig megvan, az tudható.

SZÓKRATÉSZ

Ezt szépen mondod valóban. De mondd csak el azt is, hogyan különböztette meg a tudhatót a nem tudhatótól, vajon ugyanúgy hallottuk ezt, te meg én?

THEAITÉTOSZ

Csakhogy nem tudom, sikerül-e kiokoskodnom. De ha másvalaki mondaná el, azt hiszem, követni tudnám.

XXXIX. SZÓKRATÉSZ

e Hallgasd hát ez álmot álom ellenében! Mert én meg viszont, úgy rémlik, azt hallottam egyesektől, hogy az őselemeknek, melyekből felépültünk, mi magunk és minden egyéb is, nincs meg a maguk oka. Mindegyikük csak önmagában véve nevezhető meg ugyanis, s ezenfelül semmi mást nem mondhatunk róluk, sem azt, hogy
202 a léteznek, sem azt, hogy nem léteznek; mert hiszen akkor már létet vagy nem létet csatolnánk hozzájuk, noha semmit sem szabad hozzájuk fűznünk, ha már egyszer önmagukban nevezzük meg őket. Ezért sem azt, hogy „ugyanaz", sem hogy „amaz", sem hogy „mindegyik",

sem hogy „csak az", sem hogy „ez", nem lehet hozzájuk fűznünk, sem egyéb, számos ilyen szócskát. Ezek a szócskák ugyanis, melyeket mindenhez hozzáfűzünk, különböznek azoktól, melyekhez hozzácsatoljuk őket. De az őselemekről, ha ugyan lehetséges volna pusztán önmagukban beszélnünk róluk és megadnunk a maguk
b sajátos magyarázatát – minden más dolog kizárásával kellene beszélnünk. Így aztán lehetetlen bármelyik őselemről is magyarázatot adva szólanunk; mert hiszen nincs magyarázata, csak megnevezhető, minthogy neve van csupán. De ahogy a belőlük felépült dolgok már maguk is összefüggenek, éppúgy nevük is összefüggő magyarázattá vált; e nevek összefüggése ugyanis maga a magyarázat léte. Eszerint az őselemek meg nem magyarázhatók és meg nem ismerhetők, ugyan, de érzékelhetők; kapcsolataik azonban megismerhetők, kifejezhetők és igaz vélemény alapján megítélhetők. Ha tehát
c valaki magyarázat nélkül igaz véleményt alkot valamiről, lelke birtokában lehet ugyan e dolog igazságának, de magát e dolgot mégsem ismeri; mert aki nem képes valaminek a magyarázatát megadni és felfogni, az tudatlan is abban. Aki viszont képes megragadni a magyarázatot is, az mindezt elsajátította már és tökéletesen viszonyul a tudáshoz. Így hallottad-e te is ezt az álmot, vagy máshogyan?

THEAITÉTOSZ

Minden tekintetben így.

SZÓKRATÉSZ

Tetszik-e hát neked, s úgy vélekedsz-e, hogy a megindokolt igaz vélemény a tudás?

THEAITÉTOSZ

Tökéletesen úgy.

SZÓKRATÉSZ

d Akkor hát, Theaitétosz, így a mai napon végre elértük azt, amit oly sok bölcs már régóta kutat, beleőszülve, mielőtt rábukkant volna?

THEAITÉTOSZ

Nekem legalábbis úgy tetszik, Szókratész, hogy szépen mondtad, amit most elmondtál.

SZÓKRATÉSZ

És valószínűleg így is áll a dolog; mert mi is lehetne még a tudás, megokoláson és helyes véleményen kívül? Csakhogy egyvalami mégsem tetszik nekem az elmondottakból.

THEAITÉTOSZ

Ugyan micsoda?

SZÓKRATÉSZ

Éppen az, amit, úgy tetszik, a legtakarékosabban mondtunk el: hogy az őselemek meg nem ismerhetők, kapcsolataik összessége viszont megismerhető.

e THEAITÉTOSZ

Tehát nem volna igaz?

SZÓKRATÉSZ

Ez majd kiderül; mert az állítás tanúiként itt vannak a példák, melyek alapján ő mindezt kimondta.

THEAITÉTOSZ

Ugyan mifélék?

Szókratész

Az írás elemei és kapcsolatai; vagy talán azt hiszed, másvalamire fordította tekintetét, aki ezt kimondta, amikor a most megbeszélt dolgot kimondta?

Theaitétosz

Nem; hanem csak erre.

203 a XL. Szókratész

Lássunk hát neki újra és vegyük vizsgálat alá ezt – de még inkább önmagunkat: vajon így tanultuk-e meg az írást, vagy nem így? Először is, mondd csak: nemde a szótagoknak van értelmük, a betűknek pedig nincs?

Theaitétosz

Feltehetőleg.

Szókratész

Nekem is így tetszik mindenesetre. Ha tehát a „Szókratész" első szótagját tudakolná tőled valaki ekképpen: mondd csak, Theaitétosz, mi is az a „Szó"? Ugyan mit felelnél?

Theaitétosz

Azt, hogy „sz" meg „ó".

Szókratész

S ezzel megadod a szótag értelmét is, ugye?

Theaitétosz

Meg bizony.

Szókratész

Nocsak, mondd meg akkor az „sz" értelmét is ugyanígy.

b THEAITÉTOSZ

De hogyan nevezhetné meg valaki egy elem elemeit? Hiszen az „sz", Szókratész, néma hangzó, szinte csak puszta sziszegés, mintha csak a nyelveddel sípolnál. A „b" viszont se nem magánhangzó, se nem sziszegő hang, s éppen így a legtöbb hangelem sem; úgyhogy kimondható bátran és kereken: a hangzók nem értelmezhetők, s még a hét legtisztább hangzónak is hangja van csupán, de semmiféle értelme nincs.

SZÓKRATÉSZ

Így hát szerencsésen egyenesbe is jutottunk a tudással, barátom.

THEAITÉTOSZ

Úgy látszik, egyenesbe jutottunk.

c SZÓKRATÉSZ

Az ám, de vajon helyesen bizonyítottuk-e, hogy a betű meg nem ismerhető, de a szótag igen?

THEAITÉTOSZ

Valószínűleg.

SZÓKRATÉSZ

De mondd csak, azt mondjuk-e hát, hogy a szótag maga ez a két betű, vagy ha kettőnél többől áll, hogy az összes betűje együttvéve, vagy pedig azt, hogy a betűk összefűzéséből eredő, egy bizonyos alakzat?

THEAITÉTOSZ

Nekem úgy tetszik, hogy az összes betűje együttvéve.

SZÓKRATÉSZ

Vedd szemügyre hát e kettő: az „sz" meg az „ó" esetében. E kettő alkotja első szótagját az én nevemnek. Nemde, aki ezt ismeri, az ismeri mind a kettőt?

d THEAITÉTOSZ

Már hogyne?

SZÓKRATÉSZ

Tehát az „sz"-t is, az „ó"-t is ismeri.

THEAITÉTOSZ

Igen.

SZÓKRATÉSZ

Az ám, tehát e kettőt külön-külön nem ismeri, s egyiküket sem értve, együttvéve mégis mindkettőt ismeri?

THEAITÉTOSZ

De hiszen ez szörnyű esztelenség volna, Szókratész.

SZÓKRATÉSZ

De mégis, ha valakinek szükségképpen mindkettőt külön-külön meg kell ismernie ahhoz, hogy ismerje őket együttvéve, akkor az összes betűt is szükségképpen már előre meg kell ismernie annak, aki valaha is ismerni akarja a szótagot. Így azután ez a szép elméletünk is füstbe megy és kisiklik a kezünk közül.

THEAITÉTOSZ

És méghozzá nagyon is váratlanul.

e SZÓKRATÉSZ

Mert nem vigyázunk rá gondosan. Mert talán nem is

betűknek kellett volna tartanunk a szótagot, hanem betűkből eredő, bizonyos fajta egységes valaminek, melynek önmagában egységes, külön alakja van, s a betűktől különbözik.

THEAITÉTOSZ

Mindenesetre; és talán inkább így áll a dolog, mint amúgy.

SZÓKRATÉSZ

Vizsgálat alá kell vennünk, s nem szabad ily gyáván feladnunk e jelentős és komoly kérdést.

THEAITÉTOSZ

Nem bizony.

SZÓKRATÉSZ

204 a Legyen úgy tehát, ahogyan most mondjuk; a szótag az egyes összefűzött hangelemekből eredő, egységes alakzat; s ez így van a betűk és minden más dolog esetében is.

THEAITÉTOSZ

Mindenesetre.

SZÓKRATÉSZ

Tehát nem szabad részekre oszlania.

THEAITÉTOSZ

S ugyan miért?

SZÓKRATÉSZ

Azért, mert ha valami részekre oszlik, akkor egésze szükségképpen a részek összege. Vagy azt mondod ta-

lán, hogy a részekből álló egész valami egységes alakzattá vált, mely az összes résztől különbözik?

THEAITÉTOSZ

Én bizony azt.

SZÓKRATÉSZ

S vajon az „összest" és az „egészet" ugyanannak nevezed-e, vagy egyiket a másiktól különbözőnek?

THEAITÉTOSZ

b Ezt ugyan semmiképp sem látom világosan, de mivel arra biztatsz, hogy bátran válaszoljak, ki merem mondani, hogy különbözőnek.

SZÓKRATÉSZ

A bátorságod ugyan helyes, Theaitétosz; de hogy a válaszod is az-e, azt meg kell vizsgálnunk.

THEAITÉTOSZ

Meg bizony.

XLI. SZÓKRATÉSZ

Nemde különbözik tehát az „egész" az „összestől", mostani állításod szerint?

THEAITÉTOSZ

Igen.

SZÓKRATÉSZ

No de azután? Lehetséges-e, hogy valamiben is különbözzék egymástól az „összeg" és az „összes"? Például, amikor azt mondjuk: egy, kettő, három, négy, öt, hat,
c vagy azt, hogy kétszer három, vagy háromszor kettő,

vagy négy meg kettő, vagy három meg kettő meg egy, vagy öt meg egy, vajon mindezekben az esetekben ugyanazt mondjuk-e, vagy mást-mást?

THEAITÉTOSZ
Ugyanazt.

SZÓKRATÉSZ
S talán másvalamit, mint hatot?

THEAITÉTOSZ
Semmiképp.

SZÓKRATÉSZ
És nemde minden egyes példában hatnak mondtuk az összeget?

THEAITÉTOSZ
Igen.

SZÓKRATÉSZ
És nem egyvalamiről beszélünk-e ismét, amikor az összegről beszélünk?

THEAITÉTOSZ
Szükségképpen.

SZÓKRATÉSZ
S vajon másvalamiről-e, mint a hatról?

THEAITÉTOSZ
Semmiképp.

SZÓKRATÉSZ

d Mindabban tehát, ami számokból ered, azonosnak mondjuk ki az „összeset" és az „összeget"?

THEAITÉTOSZ

Úgy látszik.

SZÓKRATÉSZ

Beszéljünk hát ekként ezekről a dolgokról. Egy hektár terület mennyisége s egy hektár terület ugyanaz, igaz-e?

THEAITÉTOSZ

Igen.

SZÓKRATÉSZ

S egy sztadioné is ugyanígy?

THEAITÉTOSZ

Igen.

SZÓKRATÉSZ

Sőt még egy hadsereg létszáma és a hadsereg is, és minden efféle hasonlóképpen? Számuk összege ugyanis annyi, mint a bennük foglalt minden egyes létező összesen.

THEAITÉTOSZ

Igen.

SZÓKRATÉSZ

Az egyes dolgok mennyisége pedig másvalami talán, mint e dolgok részei?

e THEAITÉTOSZ
Semmiképp.

SZÓKRATÉSZ
És mindaz, aminek csak részei vannak, részekből is áll, ugye?

THEAITÉTOSZ
Úgy látszik.

SZÓKRATÉSZ
Elismerjük tehát, hogy az összes alkotórész összeget jelent – ha már az összes mennyiség összeget jelent.

THEAITÉTOSZ
Így van.

SZÓKRATÉSZ
Az „egész" tehát nem áll részekből; mert „összeg" volna máskülönben, ha részek összessége volna.

THEAITÉTOSZ
Úgy látszik, nem.

SZÓKRATÉSZ
De lehet-e a rész, úgy, ahogy van, másvalaminek a része, mint az egészé?

THEAITÉTOSZ
Bizony, az összegé.

205 a SZÓKRATÉSZ
Bizony férfiasan harcolsz, Theaitétosz! De az összeg, ha semmi hija sincs, nem éppen maga ez a bizonyos összeg?

THEAITÉTOSZ

Szükségképpen.

SZÓKRATÉSZ

De nem ugyanaz-e az egész, amiből semmiképpen semmi sem hiányzik? Amiből pedig hiányzik valami, az se nem egész, se nem összeg, minthogy együttesen ugyanabból ugyanazzá váltak.

THEAITÉTOSZ

Most már úgy tetszik nekem, mintha semmiben sem különböznék az összeg és az egész.

SZÓKRATÉSZ

És nem azt mondtuk-e, hogy ami részekből áll, annak összes részéből fog állni az egész és az összeg?

THEAITÉTOSZ

De igen.

SZÓKRATÉSZ

S most visszatérve arra, amibe az imént belekezdtem:
b nemde a szótag, ha nem betűkből áll, szükségképpen nem foglalja magában a betűket, mint alkotó részeket, ha viszont azonos velük, akkor hozzájuk hasonlóan megismerhetőnek kell lennie?

THEAITÉTOSZ

Úgy van.

SZÓKRATÉSZ

Hogy pedig ez be ne következzék, nemde a betűktől különböző valaminek határoztuk meg a szótagot?

THEAITÉTOSZ

Igen.

SZÓKRATÉSZ

Az ám, de ha a betűk nem részei a szótagnak, tudsz-e másvalamit mondani, ami része ugyan a szótagnak, de mégsem betűje?

THEAITÉTOSZ

Azt semmiképp; mert hiszen ha egyszer elismerem a szótag részecskéit, Szókratész, igazán nevetséges volna, hogy a betűket elvetve másvalamire térjek át.

SZÓKRATÉSZ

c A szótag tehát, Theaitétosz, mostani kijelentésed szerint mindenképp valamilyen egy és oszthatatlan alakzat volna.

THEAITÉTOSZ

Valószínűleg.

SZÓKRATÉSZ

De talán emlékszel még arra, barátom, hogy csak kevéssel előbb fogadtuk el örömest mint helyes kijelentést azt, hogy az őselemeknek, melyekből a többi dolog felépül, nincs magyarázatuk, minthogy önmagában véve egyikük sem összetett; s hogy még csak az sem volna helyes kijelentés, ha azt mondanánk róla, hogy „létezik", vagy hogy „ez", mert ezek más jelentésű s tőle idegen szavak; s hogy éppen ez okozza azt, hogy se nem magyarázható, se meg nem ismerhető az őselem?

d THEAITÉTOSZ

Emlékszem.

SZÓKRATÉSZ

Vagy talán más oka volna annak, és nem az, hogy az őselem egyszerű és oszthatatlan? Mert én bizony más okát nem látom.

THEAITÉTOSZ

Nem hát; mivel láthatólag nincs is.

SZÓKRATÉSZ

Nem esik-e egybe tehát alakilag az őselemmel a szótag, ha egyszer részekre nem osztható, egyetlen alakzat?

THEAITÉTOSZ

De igen, mindenképpen.

SZÓKRATÉSZ

Ha viszont a szótag sok betű és valami egész, amazok pedig a részei, akkor mind a szótagok, mind a betűk egyaránt megismerhetők és kifejezhetők, minthogy az összes rész azonosnak mutatkozott az egésszel.

THEAITÉTOSZ

Nagyon is.

e SZÓKRATÉSZ

Ha pedig egy és oszthatatlan, akkor a szótag, szintúgy, ahogy a betű, se nem értelmezhető, se meg nem ismerhető; mert hiszen azonos ok teszi őket azonosakká.

THEAITÉTOSZ

Nincs mit mondanom ellene.

SZÓKRATÉSZ

Nem fogadhatjuk el tehát, ha azt állítja valaki, hogy a

szótag megismerhető és kifejezhető, de a betű ezzel szemben nem az.

THEAITÉTOSZ

Nem is, ha ugyan ragaszkodunk elméletünkhöz.

206 a SZÓKRATÉSZ

Hogyan? S ha viszont valaki éppen az ellenkezőjét mondaná, nem hinnél-e annak inkább, azok alapján, amiket a betűk tanulásakor te magad tudatosítsz?

THEAITÉTOSZ

Ugyan mit?

SZÓKRATÉSZ

Azt, hogy tanulás közben egyebet sem tettél, csak azzal törted magad, hogy látás és hallás útján felismerd a betűket, külön-külön mindegyiket, nehogy beszéd és írás közben sorrendjükbe belezavarodjál.

THEAITÉTOSZ

Színigazat szólsz.

SZÓKRATÉSZ

S a citerajáték tökéletes elsajátítása ugyan mi volna más,
b mint az a képesség, hogy minden egyes hangot követni tud valaki, bármelyik húrhoz is tartozzék? Mert azt már csak egyhangúlag elismeri majd mindenki, hogy a zenének ezek az alapelemei?

THEAITÉTOSZ

Semmi egyéb.

SZÓKRATÉSZ

Ha tehát a betűkből és szótagokból, melyeket mi magunk is ismerünk, következtetnünk lehet a többi dologra is, kimondhatjuk, hogy a betűk családjának ismerete sokkal világosabban érthető és döntőbb fontosságú, mint a szótagé, ahhoz, hogy tökéletesen elsajátíthassunk bármely tudományt; s ha azt mondaná valaki, hogy a szótag megismerhető, de megismerhetetlen a betű természeténél fogva, akkor azt gondolnánk róla, hogy akarva nem akarva tréfál.

THEAITÉTOSZ

Kétségkívül így van.

c XLII. SZÓKRATÉSZ

Ennek kapcsán viszont még másféle érvek is kimutathatók, úgy gondolom; ne felejtsük el azonban, hogy kitűzött tárgyunkat abból a szempontból kell szemügyre vennünk: mit is értenek voltaképpen azon, hogy a magyarázattal párosult helyes vélemény a legtökéletesebb tudás.

THEAITÉTOSZ

Ezt kell tehát szemügyre vennünk.

SZÓKRATÉSZ

De mondd csak: ugyan mit is akar jelenteni az, hogy „magyarázat"? Mert én úgy gondolom, három dolog egyikét jelöli.

THEAITÉTOSZ

S ugyan mik ezek?

d SZÓKRATÉSZ

Az első az volna, hogy az ember a maga gondolatát hangjával, igék és névszók által hozza napvilágra, a szájából folyó áramlatba, mintegy tükörbe vagy vízbe írva bele véleményét. Vagy te nem ilyesminek gondolod a magyarázatot?

THEAITÉTOSZ

De igen, mert hiszen arról, aki így tesz, azt mondjuk, hogy „magyaráz".

SZÓKRATÉSZ

S vajon nem képes-e akár gyorsabban, akár lassabban, mindenki megtenni ezt, azaz kimondani, mi a véleménye az egyes dolgokról, hacsak születésétől fogva nem
e néma vagy süket? S így mindaz, aki helyes véleményt alkot, úgy látszik, magyarázat kíséretében teszi ezt, s így tudás nélkül sohasem lesz helyes a vélemény.

THEAITÉTOSZ

Ez igaz.

SZÓKRATÉSZ

Mégse ítéljünk azonban elhamarkodva akként, hogy semmit sem mond az, aki az imént vizsgált módon határozza meg a tudást. Mert hiszen nem is ezt mondta talán, amikor ezt mondta, hanem hogy az, akit az egyes dolgok felől megkérdeznek, az elemek révén képes megadni a választ a kérdezőnek.

207 a THEAITÉTOSZ

Hogy érted ezt, Szókratész?

SZÓKRATÉSZ

Ahogy Hésziodosz is,* a szekérről szólva s a szekér száz fadarabjáról. Én bizony nem tudnám elmondani ezeket, s úgy hiszem, te sem; hanem örülnénk, ha arra a kérdésre, mi is a szekér, azt tudnánk mondani: kerekek, tengely, kas, oldalak, járom.

THEAITÉTOSZ

Mindenesetre.

SZÓKRATÉSZ

Ő viszont éppúgy nevetségesnek képzelne minket, ha a te nevedet illető kérdésre szótagonként válaszolnánk,
b helyesen vélekedve ugyan és helyesen mondva, amit mondunk, de azt képzelve magunkról, hogy nyelvészek vagyunk, s hogy nyelvész módra ismerjük és mondjuk meg a Theaitétosz név értelmét. Hozzáértéssel azonban mit sem mondhat az ember, amíg csak elemeiben, igaz véleménnyel meg nem határozza az egyes dolgokat, ahogy ezt már korábban is kimondtuk valahol.

THEAITÉTOSZ

Valóban kimondtuk.

SZÓKRATÉSZ

Így tehát mi is helyes véleményt alkotunk ugyan a szekérről – de aki az említett száz alkatrészével együtt képes
c körülírni ennek mibenlétét, s ezt hozzáfűzve magyarázatot is fűz igaz véleményéhez, az már nem pusztán véleményt mond ki, hanem szakértelemmel és tudással szól a szekér mibenlétéről, minthogy alkotóelemeivel együtt az egészet határozta meg.

THEAITÉTOSZ

Tehát helyesnek gondolod ezt, Szókratész?

SZÓKRATÉSZ

Hogy te helyesnek gondolod és elfogadod-e, barátom, miszerint minden dolognak alkotóelemeivel való értelmezése a magyarázat, szótagjaival vagy még nagyobb alkotórészeivel való értelmezése viszont nem az, ezt mondd meg nekem, hogy vizsgálat alá vegyük a dolgot.

d THEAITÉTOSZ

Nagyon is elfogadom.

SZÓKRATÉSZ

S vajon úgy véled-e, hogy valaminek az ismerője valaki, ha ugyanazt a dolgot majd ehhez, majd ahhoz tartozónak gondolja, vagy ha ugyanarról a dologról hol ezt, hol meg amazt képzeli?

THEAITÉTOSZ

Zeuszra, nem én!

SZÓKRATÉSZ

De arra nem emlékszel-e, hogy a betűk tanulásakor kezdetben ugyanezt tettétek, te magad meg a többiek is?

THEAITÉTOSZ

e Úgy érted, ugye, hogy hol az egyik, hol a másik betűt gondoltuk ugyanahhoz a szótaghoz tartozónak, s hogy ugyanazt a betűt hol a megfelelő, hol egy másik szótagba illesztettük?

SZÓKRATÉSZ

Így értem.

THEAITÉTOSZ

Zeuszra, jól emlékszem erre, és semmiképp sem gondolom, hogy tudnak valamit azok, akik így tesznek.

SZÓKRATÉSZ

Az ám, s ha ilyen esetben valaki a „Theaitétosz" nevet
208 a leírva úgy gondolja, hogy „th"-t és „e"-t kell írnia és le is írja, azután meg a „Theodórosz" nevet akarja leírni, s úgy gondolja, hogy „th"-t és „e"-t kell írnia és le is írja, vajon azt mondjuk-e majd róla, hogy tudja a ti nevetek első szótagját?

THEAITÉTOSZ

De hiszen éppen most egyeztünk meg abban, hogy semmiképp sem tud semmit, aki így tesz.

SZÓKRATÉSZ

S ugyan mi akadálya annak, hogy ugyanő a második, a harmadik s a negyedik szótaggal is így tegyen?

THEAITÉTOSZ

Éppenséggel semmi.

SZÓKRATÉSZ

S vajon, ha sorrendben írja le a „Theaitétosz" nevet, a betűk egymásutánját megtartva, nem helyes véleménynyel fogja-e leírni?

THEAITÉTOSZ

Ez világos.

b SZÓKRATÉSZ

Tehát még mindig nem tudva, ahogy mi mondjuk, de helyesen vélekedve?

THEAITÉTOSZ

Igen.

SZÓKRATÉSZ

Méghozzá magyarázatot is fűzve helyes véleményéhez; azt mondtuk ugyanis, hogy a betűk sorrendjét megtartva írta le, s ez pedig, megegyezésünk szerint, már magyarázat.

THEAITÉTOSZ

Ez igaz.

SZÓKRATÉSZ

Van tehát, barátom, magyarázattal párosult helyes vélemény is, melyet semmiképp sem szabad tudásnak neveznünk.

THEAITÉTOSZ

Úgy tetszik.

XLIII. SZÓKRATÉSZ

Akkor hát csak álmunkban voltunk gazdagok, úgy látszik, amikor azt gondoltuk, hogy birtokunkban van már a tudás legigazabb meghatározása. Vagy talán ne panaszkodjunk még? Mert hátha nem is ezt érti valaki c meghatározáson, hanem a három eset közül a hátralevőt; hiszen megmondtuk, hogy ezek egyikét kell tekintetbe vennie annak, aki úgy határozza meg a tudást, mint magyarázattal párosult helyes véleményt.

THEAITÉTOSZ

Méltán hoztad ezt eszembe; mert egy eset még csakugyan hátravan. Az egyik ugyanis a gondolatnak mintegy hangban kifejezett képe volt, a másik pedig, amit

éppen most beszéltünk meg, út az alkotóelemeken át az egészhez; de mit mondasz mármost harmadiknak?

SZÓKRATÉSZ

Azt, amit sokan mondanának mások is: hogy olyan ismertetőjelet kell mondanunk, mely által a kérdéses dolog minden mástól különbözik.

THEAITÉTOSZ

S ugyan miféle magyarázatot tudnál nekem adni valamiről ekképpen?

d SZÓKRATÉSZ

Hát effélét, ha akarod: a Napról, úgy hiszem, eleget bizonyít számodra az, hogy a legragyogóbb égitest, mely az égbolton a Föld körül forog.

THEAITÉTOSZ

Igaz.

SZÓKRATÉSZ

Hallgasd meg hát, miért mondtam ezt ki; éppen amiatt van ez így, amiről az imént beszéltünk. Ha ugyanis megragadod minden egyes dolog külön ismertetőjelét, mely által a többitől különbözik, akkor már a magyarázatát is megragadtad, ahogy némelyek mondják. Amíg azonban valami közösre tapintasz, csak azokról a dolgokról adsz majd magyarázatot, melyeknek e tulajdonsága közös.

e THEAITÉTOSZ

Értem; és azt hiszem, méltán nevezhetjük az effélét magyarázatnak.

Szókratész

Aki tehát bármely létező tekintetében a helyes véleménnyel együtt azt az ismertetőjelet is megragadta, mely őt a többitől megkülönbözteti, az ismerője is lesz annak, amiről korábban csak véleményt alkotott.

Theaitétosz

Valóban így mondjuk.

Szókratész

Most pedig, Theaitétosz, ahogy közelébe kerültem a mondottaknak, mint valami árnyrajznak, egy szikrányit sem értek az egészből; amíg viszont távolabb álltam tőle, úgy rémlett, mintha mondana valamit.

Theaitétosz

Hogy lehet ez?

209 a Szókratész

Megmondom, ha ugyan képes leszek rá. Ha helyes véleményt alkotok rólad, s ehhez hozzáfűzöm még a rád vonatkozó magyarázatot is, akkor ismerlek téged; de ha nem, akkor csak pusztán vélekedem.

Theaitétosz

Valóban.

Szókratész

A magyarázat pedig a te megkülönböztető jegyed kifejtése volt.

Theaitétosz

Úgy van.

SZÓKRATÉSZ

Amíg tehát csak pusztán vélekedem felőled, nemde addig semmi olyasmit nem ragadtam meg gondolatban, ami által különbözöl a többiektől?

THEAITÉTOSZ

Úgy látszik, nem.

SZÓKRATÉSZ

Eszerint a közös tulajdonságok valamelyikére gondoltam tehát, melyekkel te sem rendelkezel nagyobb mértékben, mint bárki más.

b THEAITÉTOSZ

Szükségképpen.

SZÓKRATÉSZ

De mondd csak, Zeuszra! Akkor hát hogyan vélekedtem éppen terólad és nem inkább valaki másról? Tedd fel ugyanis, hogy így gondolkodom: itt van ez a Theaitétosz, aki ember, akinek orra, szeme, szája van, és így tovább, minden egyes testrésze – vajon vezethet-e arra önmagában ez a gondolat, hogy inkább Theaitétoszra vagy Theodóroszra gondoljak, mint a legutolsó müsziaira – ahogy mondani szokás?

THEAITÉTOSZ

Hogyisne!

SZÓKRATÉSZ

c De ha mármost nemcsak arra gondolok, hogy orra és szeme van, hanem arra is, hogy pisze orra és kiugró szeme, akkor viszont semmivel sem inkább vélekedem terólad, mint önmagamról vagy másokról, akik ilyenek.

THEAITÉTOSZ

Semmivel.

SZÓKRATÉSZ

Akkor hát, Theaitétosz, úgy hiszem, véleményalkotásom tárgya nem lehet előbb, mígnem az ő piszesége mások piszeségétől, akiket csak láttam, megkülönböztető ismertetőjegyet nem vés emlékezetembe; s éppígy a többi testrészed tekintetében is. Ez emlékeztet majd holnap is, ha találkozom veled, s ez teszi, hogy helyes véleményt alkossak rólad.

THEAITÉTOSZ

Színigaz.

SZÓKRATÉSZ

Így tehát a helyes vélemény is, minden egyes dologról,
d a különbözőséggel kapcsolatos?

THEAITÉTOSZ

Legalábbis úgy látszik.

SZÓKRATÉSZ

Mi volna hát még a helyes véleménynek magyarázattal való összekapcsolása? Mert ha azt jelentené, hogy még azt is hozzá kell gondolnunk, amiben valami a többi dologtól különbözik, akkor ez nagyon is nevetséges előírás volna.

THEAITÉTOSZ

Hogyan?

SZÓKRATÉSZ

Mivel azt parancsolja nekünk, hogy ahhoz, amiről he-

lyes véleményünk van, mely őt a többi dologtól megkülönbözteti, hozzákapcsoljuk a helyes véleményt, mely őt
e a többi dologtól megkülönbözteti. S így a titkosírásos pálca* vagy a mozsártörő, vagy bármi más, közmondásos dolog pörgetése semmi sem volna ehhez az előíráshoz képest, méltán nevezhetnénk a vak ember buzditásának inkább. Mert az a parancs, hogy szerezzük meg még a tetejébe azt, amink már megvan, hogy ismeretünk legyen arról, amiről véleményt alkotunk, nagyon is pompásan illik a világtalanhoz.

THEAITÉTOSZ

De mondd meg már, mit akartál kérdezősködéseddel megtudakolni?

SZÓKRATÉSZ

Ha az előírás szerint a magyarázat hozzáfűzése megismerést jelent, fiam, és nem a különbség megítélését,
210 a akkor remek dolog volna ez a gyönyörű magyarázat a tudományról. Megismerni ugyanis valamiképpen annyi, mint tudásra tenni szert, nemde?

THEAITÉTOSZ

De igen.

SZÓKRATÉSZ

Arra a kérdésre tehát, hogy mi a tudás, úgy látszik, ez lehet a válasz: a különbség tudásával párosult helyes vélemény. Ez volna ugyanis a magyarázat hozzáfűzése az előbbiek szerint.

THEAITÉTOSZ

Úgy látszik.

SZÓKRATÉSZ

Márpedig mindenképpen együgyű dolog volna azt mondanunk, amikor a tudás fogalmát kutatjuk, hogy az
b akár a különbségnek, akár bármi másnak a tudásával párosult helyes vélemény. Eszerint sem érzékelés, sem igaz vélemény, sem igaz véleménnyel összekapcsolt magyarázat nem volna a tudás, Theaitétosz.

THEAITÉTOSZ

Úgy látszik, nem.

SZÓKRATÉSZ

Nos hát, viselősek vagyunk-e még mindig és vajúdunk-e a tudással kapcsolatban, barátom, vagy már mindent megszültünk?

THEAITÉTOSZ

Zeuszra, hiszen még többet is kimondtam a te segítségeddel, mint amennyit hordoztam magamban!

SZÓKRATÉSZ

S nemde a mi bábamesterségünk kinyilatkoztatta, hogy torzszülött mindez, s nem méltó a felnevelésre?

THEAITÉTOSZ

Így van mindenesetre.

XLIV. SZÓKRATÉSZ

c Ha tehát ezek után más egyebekkel akarnál majd viselőssé válni, Theaitétosz, s ha azzá is válnál, jobb gondolatokkal leszel majd teli e mostani vizsgálódásunk nyomán; ha viszont meddő maradnál, kevésbé leszel társaid terhére, és csendes bölcsességgel nem gondolod majd, hogy tudod azt, amit nem tudsz. Mert csak ennyi-

re képes az én mesterségem, semmi többre; és mit sem tudok abból, amit a többiek, ama nagy és csodálatra méltó férfiak, akik hajdan éltek és élnek ma is. Ezt a bábamesterséget azonban istentől kaptuk, én és az anyám – ő az asszonyok, én meg a nemes és széplelkű
d ifjak számára. Most azonban a királycsarnokba kell mennem Melétosz vádja miatt, melyet ellenem emelt. De reggel, Theodórosz, ide jövünk újra.*

A SZOFISTA

KOVENDI DÉNES FORDÍTÁSA

216 a I. THEODÓROSZ

Tegnapi megállapodásunk értelmében* magunk is eljöttünk, Szókratész, úgy, amint illik, és magunkkal hoztuk ezt a vendégünket is, aki Eleából való, Parmenidész és Zénón körébe tartozik, és igazán megérdemli a filozófus nevet.

SZÓKRATÉSZ

De vajon nem jártál-e úgy, hogy tudtodon kívül nem vendéget, hanem – Homérosz szava szerint* – istent hozol magaddal, Theodórosz? Mert Homérosz szerint más istenek is társul szegődnek azokhoz az emberekhez,
b akikben van illő szeméremérzet, de különösen az idegeneket védő isten* cselekszi meg ezt, hogy lássa az emberek féktelenségét és viszont igazságosságát is. Könnyen megeshetik, hogy téged is a felsőbb lények közül kísér valaki, hogy megszemléljen és megvizsgáljon – hiszen ilyen vizsgálódó isten – bennünket, akik gyarlók vagyunk az elmélkedésben.

THEODÓROSZ

Nem ilyen a viselkedése, Szókratész, a vendégünknek, hanem mértéktartóbb azoknál, akik a vitatkozás terén buzgólkodnak. S úgy tűnik fel előttem, hogy istennek semmi esetre sem mondható ez a férfiú, isteninek azon-
c ban igen: mert én valamennyi filozófust isteninek nevezem.

Szókratész

Éspedig helyesen, barátom. De úgy látszik, olyan fajta ez, melyet úgyszólván nem sokkal könnyebb felismerni, mint az istenséget: mert ezek a férfiak valóban nagyon furcsának tűnnek fel a többiek belátásának hiánya folytán, midőn „bejárják a városokat"* – már akik nem külsőleg, hanem valóban filozófusok, akik a magasból tekintenek le az alattuk nyüzsgő életre –, és némelyek szemében mit sem érőknek látszanak, mások szemében
d viszont mindennel felérnek. Némelykor államférfiúnak, máskor szofistának tűnnek fel, de az is megesik, hogy azt a látszatot keltik, mintha teljesen a révület állapotában volnának. Tehát a vendégünktől szívesen kérdezősködném – ha nincs ellenére – arról, hogy őfeléjük minek szokták tartani és nevezni ezeket.

217 a Theodórosz

A miféléket?

Szókratész

A szofistákat, az államférfit és a filozófust.

Theodórosz

Ugyan miért és milyen velük kapcsolatban felmerült kétely folytán jutottál arra a gondolatra, hogy ezt kérdezd?

Szókratész

A következő folytán: vajon egynek tartják-e mindezeket vagy kettőnek, vagy pedig, a három névnek megfelelően, három nemet különböztetnek is meg, minden egyes névhez egy-egy fajtát kapcsolva?

THEODÓROSZ

De hiszen, amint gondolom, ő egyáltalán nem fog vonakodni, hogy megvitassa ezeket, vagy mit szóljunk ehhez, vendégünk?

b VENDÉG

Amint te mondtad, Theodórosz. Hiszen egyáltalán nincs terhemre, és nem is nehéz megmondanom, hogy háromnak szokták őket tartani; de egyenként világosan meghatározni őket, hogy mindegyikük micsoda, nem kis és nem könnyű feladat.

THEODÓROSZ

És véletlenül, Szókratész, ahhoz hasonló gondolatokat érintettél, amiket mi is kérdeztünk tőle, mielőtt ide jöttünk; ő pedig ugyanazokra a kifogásokra támaszkodott akkor is, mint most veled szemben; mert azt elismeri, hogy eleget hallott erről és nem is feledte el.

c II. SZÓKRATÉSZ

Ne tagadd hát meg tőlünk, vendégünk, ezt az első szívességet, amit kérünk tőled; hanem mondj meg nekünk annyit: vajon szívesebben tárgyalod meg egyedül, hosszas előadásban azt, amit valakinek meg akarsz magyarázni, vagy inkább kérdések által – ezt a módszert egykor Parmenidész is alkalmazta, s igen szép gondolatokat fejtett ki az én jelenlétemben, mikor én még ifjú voltam, ő pedig már nagyon idős ember?

VENDÉG

Ha az ember kellemes és nyugodt beszélgető társra
d akad, Szókratész, akkor könnyebb így, egymással beszélgetve, máskülönben jobb egyedül.

SZÓKRATÉSZ

Nos, hát a jelenlévők közül kiválaszthatod, akit éppen akarsz, hiszen valamennyien szívesen fognak rád hallgatni; ha azonban igénybe veszed tanácsomat, az ifjak közül válassz valakit: például ezt a Theaitétoszt, vagy azt, aki esetleg a többiek közül kedvedre való.

VENDÉG

Bizony, Szókratész, szégyen fogna el, ha most, amikor először vagyok együtt veletek, nem lassanként, egymással szót váltva irányítanám a társalgást, hanem terjengősen hosszúra nyújtanám a beszédet, akár egymagamban, akár máshoz intézve a szót, mintha valami szónoki bemutató előadást tartanék; mert valóban, a most szóba hozott kérdés nem olyan, amilyennek a te kérdésed nyomán remélhetné az ember, hanem bizony hosszas kifejtésre szorul. Az viszont barátságtalan és faragatlan eljárásnak tűnnék fel előttem, ha nem tennék kedvetekre neked és a többieknek, különösen olyan szavak után, amilyeneket te intéztél hozzám. Theaitétoszt mindenesetre elfogadom beszélgető társul annak alapján, hogy magam is beszélgettem vele az előbb, és most te is őt ajánlod nekem.

THEAITÉTOSZ

Cselekedj tehát így, vendégünk, és akkor – mint Szókratész mondta – mindnyájunknak örömet fogsz szerezni.

VENDÉG

Úgy látszik, Theaitétosz, hogy erre már egy szót se kell vesztegetni; ezentúl tehát veled fog folyni a megbeszélés. Ha aztán a terjedelmessége fárasztana és terhedre volna, ne engem okolj miatta, hanem ezeket a barátaidat.

THEAITÉTOSZ

b De bizony, azt hiszem, hogy nem fogom felmondani a szolgálatot; s ha mégis ilyesmi fordulna elő, magunk mellé vesszük ezt a Szókratészt is, aki névrokona Szókratésznak, nekem pedig kortársam és gyakorlataimban is társam, számára tehát nem szokatlan sok minden fáradalmat velem együtt kiállni.

III. VENDÉG

Jól mondod, és ezt majd magad fogod eldönteni a beszélgetés folyamán; most azonban velem együtt közösen kell vizsgálódnod, a szofistán kezdve a dolgot – legalábbis nézetem szerint –, kutatva és világosan meghatározva,

c hogy mi is ő voltaképpen. Hiszen egyelőre csak a nevét használjuk közösen, azt a tevékenységet azonban, amelyre e nevet alkalmazzuk, könnyen megeshetik, hogy különbözőképpen fogjuk fel mindketten; márpedig minden egyes esetben sokkal fontosabb, hogy alapos érvelés útján magát a dolgot illetőleg jussunk megegyezésre, mintsem csupán a nevet illetőleg minden érv nélkül. S bizony az a fajta, amelyet most kutatni szándékozunk: a szofista nem tartozik a legkönnyebben felfoghatók közé, hogy mi is voltaképpen. De ha valami nagy feladatot jól kell elvégezni, már régóta az az általánosan elfogadott elv, hogy az eljárást előbb kisebb jelentőségű

d és könnyebb tárgyakon kell gyakorolni, mielőtt magukra a nagy dolgokra alkalmaznánk. Most tehát, Theaitétosz, a magam részéről kettőnknek is azt tanácsolom, minthogy sok bajt okoz és nehezen megfogható szerintünk a szofista fajzat: előbb egy más, könnyebb tárgyon gyakoroljuk kutatásának módszerét, hacsak te nem tudsz egy másik, könnyebb utat ajánlani.

THEAITÉTOSZ

Én bizony nem tudok.

VENDÉG

Akarod-e hát, hogy valami jelentéktelen dolog vizsgálatába fogjunk, és így próbáljunk mintaképet találni nagyobb feladatunk számára?

e

THEAITÉTOSZ

Igen.

VENDÉG

Mit tűzzünk hát ki magunk elé, hogy könnyen felismerhető és jelentéktelen volta ellenére ne legyen csekélyebb értékű a kifejtése akármelyik jelentékenyebb tárgyénál sem? Talán a horgász lehetne jó példa: hiszen, nemde, mindenki előtt jól ismert és nemigen méltó különösebb érdeklődésre?

THEAITÉTOSZ

Úgy van.

219 a VENDÉG

Azt azonban remélem, hogy maga a kutatás módja és a kifejtés, amihez eljutunk, nem lesz haszontalan arra a célra, amely felé törekszünk.

THEAITÉTOSZ

Igazán jó volna.

IV. VENDÉG

Nos hát, a következőképpen fogjunk hozzá. Mondd csak: vajon mint mesterembert fogjuk-e fel, vagy pedig mint olyan embert, akinek nincs mestersége, hanem valami más képessége van?

THEAITÉTOSZ

Egyáltalán nem lehet tőle a mesterséget elvitatnunk.

VENDÉG

De az összes mesterségeknek nagyjából két faját különböztethetjük meg.

THEAITÉTOSZ

Hogyan?

VENDÉG

A földművelés és általában a halandó testről való gondoskodás, továbbá mindaz a munka, amely az eszköznek
b nevezett dolgok összeállítására és megformálására irányul, végül az utánzás művészete: mindezek méltán nevezhetők egyetlenegy névvel.

THEAITÉTOSZ

Hogyan és mely névvel?

VENDÉG

Minden olyan esetben, mikor valamit előbbi Nemlétéből utóbb a Léthez juttatunk el, azt, aki oda juttatja: alkotónak, a létrehozott dolgot pedig: alkotásnak hívjuk.

THEAITÉTOSZ

Helyes.

VENDÉG

Mármost mindazok a mesterségek, melyeket felsoroltunk, épp ezzel a képességgel rendelkeznek.

THEAITÉTOSZ

Valóban ezzel rendelkeznek.

VENDÉG

c Összefoglalva tehát valamennyiüket alkotó mesterségnek nevezhetjük.

THEAITÉTOSZ

Nevezzük így!

VENDÉG

Ezután viszont a tanulás és megismerés egész területét, nemkülönben a pénzkeresést, a versenyzést és a vadászatot, minthogy egyikünk sem alkot, hanem a már meglevő és megalkotott dolgokat részben – szóval és tettel – hatalmába keríti, részben pedig nem engedi át azoknak, akik kézre akarnák keríteni – ennek alapján legmegfelelőbb volna mindezeket a részeket egy mesterségnek: a szerzés mesterségének nevezni.

THEAITÉTOSZ

Valóban, ez volna a megfelelő elnevezés.

d V. VENDÉG

Minthogy tehát az összes mesterségek részben szerző, részben alkotó természetűek, a horgászatot vajon melyik csoportba osszuk be, Theaitétosz?

THEAITÉTOSZ

Nyilvánvaló, hogy a szerző mesterségek közé.

VENDÉG

De vajon a szerző mesterségnek nem két fajtája van-e? Az egyik kölcsönös önkéntességen alapuló csere: ajándékozás, bérlet vagy vásárlás útján; a másik pedig, mely vagy szóval, vagy tettel kerít mindent hatalmába, a kézre kerítés mesterségének nevezhető?

THEAITÉTOSZ

Legalábbis így látszik az elhangzottak alapján.

VENDÉG

De tovább: a kézre kerítés mesterségét vajon nem kell-e kétfelé osztanunk?

e THEAITÉTOSZ

Hogyan?

VENDÉG

Az egyiket, amely nyíltan jár el, a maga egészében küzdőnek lehet tartani; a másikat, amely titokban működik, egészben véve vadászó jellegűnek.

THEAITÉTOSZ

Igen.

VENDÉG

Ellenkeznék azonban a józan ésszel, ha a vadászó jellegű részt nem osztanánk ismét két részre.

THEAITÉTOSZ

Mondd meg, hogyan!

VENDÉG

Különválasztva azt, amelyik élettelen fajtára, s azt, amelyik élőre vadászik.

THEAITÉTOSZ

Miért ne? Hiszen mindkét fajta csakugyan létezik.

220 a VENDÉG

Már hogyne léteznék? S most nekünk nem kell töröd-

nünk az élettelen lényekre irányuló vadászattal, amelynek egyébként nincs külön elnevezése – csak a búvármesterség egyes részeinek és más efféle jelentéktelen fajtáknak –, a másik ágát pedig, az élőlények vadászatát, élőkre való vadászatnak kell neveznünk.

THEAITÉTOSZ
Jó.

VENDÉG
De vajon nem mondhatjuk-e teljes joggal, hogy az élőkre való vadászatnak ismét két fajtája van: az egyik gyalogjáró fajtára veti magát, sok változatra és elnevezésre tagolódik, és összefoglalóan gyalogjárókra való vadászatnak nevezhető – a másik pedig, amely úszó állatokkal foglalkozik, a maga egészében viziállatokra való vadászatnak?

THEAITÉTOSZ
Teljesen igazad van.

VENDÉG
b De az úszó fajtának egyik változata szárnyas, a másik pedig csak a vízben él.

THEAITÉTOSZ
Kétségkívül.

VENDÉG
S a szárnyas fajtára való vadászatot a maga egészében madarászatnak nevezzük.

THEAITÉTOSZ
Valóban így szoktuk nevezni.

VENDÉG

A víz alatt élőkre való vadászatot viszont egészében halászatnak nevezzük.

THEAITÉTOSZ

Igen.

VENDÉG

De tovább: ezt a vadászatot – legfontosabb részeire való tekintettel – nem kell-e ismét két részre osztanunk?

THEAITÉTOSZ

Mely szempontok szerint?

VENDÉG

Amennyiben az egyik bekerítőeszközzel végzi a vadászatot, a másik viszont ütéssel.

THEAITÉTOSZ

Hogy érted ezt és milyen alapon különbözteted meg őket egymástól?

VENDÉG

c Egyrészt természetes dolog, hogy mindent, ami feltartóztatás végett körülvesz és bekerít valamit, kerítésnek nevezünk.

THEAITÉTOSZ

Nagyon természetes.

VENDÉG

A varsákat, hálókat, hurkokat és borítókosarakat és más efféléket tehát nevezhetjük-e vajon egyébnek, mint kerítéseknek?

THEAITÉTOSZ

Semmi egyébnek.

VENDÉG

A vadászatnak ezt az ágát tehát „bekerítő" vadászatnak vagy valami effélének nevezhetjük.

THEAITÉTOSZ

Igen.

VENDÉG

d Azt az ágát pedig, mely ettől eltérően horog- és szigonycsapással történik, megsebző vadászatnak kell egy kifejezéssel neveznünk; vagy lehetne-e jobb elnevezést találni rá, Theaitétosz?

THEAITÉTOSZ

Ne törődjünk a névvel: hiszen ez is kielégítő.

VENDÉG

Mármost a megsebző vadászatnak azt az ágát, mely éjjel a tűz fényénél megy végbe, úgy gondolom, maguk a vele foglalkozók fáklyafénynél történő halászatnak hívják.

THEAITÉTOSZ

Teljesen igaz.

VENDÉG

A nappal űzött ágát pedig, minthogy a szigonyok hegyén horog is van, a maga egészében horgos vadászatnak nevezik.

e THEAITÉTOSZ

Valóban így nevezik.

VI. VENDÉG

Továbbá, ha a horoggal történő megsebzés felülről lefelé irányuló csapással megy végbe, minthogy leginkább a szigonyt használják ily módon, a halászat ezen módját – úgy vélem – szigonyhalászatnak hívják.

THEAITÉTOSZ

Legalábbis némelyek így nevezik.

VENDÉG

Ami még hátravan, az már – el lehet mondani – egyetlenegy fajtát alkot.

THEAITÉTOSZ

Melyiket?

VENDÉG

Amelyik az előbbivel ellenkező irányú csapással, szintén
221 a horoggal dolgozik, és a halakat nem úgy, mint a szigony, testük akármelyik részén találja el, hanem mindig az áldozat fejét és száját sújtja, és ellenkező irányban: alulról felfelé húzza vesszővel és nádszállal; nos, Theaitétosz, mit szóljunk: milyen névvel kell ezt illetni?

THEAITÉTOSZ

Azt hiszem, amit az imént kutatásunk céljául kitűztünk, azt most teljesen és tökéletesen megtaláltuk.

VII. VENDÉG

b Most tehát a horgászatot illetőleg te és én egyetérthetünk benne, hogy nemcsak a nevét, hanem magának a dolognak a kifejtését is kellőleg megragadtuk. Ugyanis a mesterségnek általában a felerésze szerző jellegű volt, ennek fele kézre kerítő, ennek pedig egyik ága vadászó,

melynek egyik fele élőkre vadászó, ennek egyik ága víziállatokra vadászó, ennek alsó szakasza egészben véve halászat, a halászat egyik fele megsebző, ennek egyik
c fele horog segítségével dolgozik; ennek aztán az az ága, mely úgy sebez, hogy alulról felfelé húz, éppen ennek a tevékenységnek mintájára nyerte azt a nevet,* melyet most vizsgáltunk: a horgászatot.

THEAITÉTOSZ

Ez aztán teljes és tökéletes megvilágítást nyert.

VIII. VENDÉG

Nos hát, e példa alapján próbáljuk meg a szofistát is megtalálni, hogy mi is voltaképpen.

THEAITÉTOSZ

Próbáljuk.

VENDÉG

Nos, az volt az első kérdés, hogy vajon minden tekintetben avatatlan embernek, vagy pedig olyannak kell-e felfognunk a horgászt, akinek egy bizonyos mestersége van.

THEAITÉTOSZ

Valóban ez volt.

VENDÉG

Nos hát, ezt az emberünket vajon avatatlannak fogjuk-e fel, Theaitétosz, vagy pedig a szó teljes értelmében:
d valódi szofistának?*

THEAITÉTOSZ

Semmi esetre se avatatlan: hiszen értem, mit akarsz

mondani: teljesen ki van zárva, hogy avatatlan lehessen az, aki épp ezt a nevet viseli.

VENDÉG

Úgy látszik tehát, úgy kell őt felfognunk, hogy van valami mestersége.

THEAITÉTOSZ

De mi ez a mesterség?

VENDÉG

Hát, az istenekre, nem ismerjük fel, hogy az egyik rokona a másiknak?

THEAITÉTOSZ

Kicsoda kinek?

VENDÉG

A horgász a szofistának.

THEAITÉTOSZ

Mennyiben?

VENDÉG

Mindketten valamilyen vadásznak tűnnek fel előttem.

e THEAITÉTOSZ

Milyen vadászattal foglalkozik ez a másik? Mert az egyiket már kifejtettük.

VENDÉG

Az imént a vadászatot a maga egészében két részre osztottuk: az egyik úszókra, a másik gyalogjárókra vadászik.

THEAITÉTOSZ
Úgy van.

VENDÉG
És az egyiket megtárgyaltuk, azt, amelyik a víziállatok közül az úszókat foglalja magában; a gyalogjárók rendjét viszont nem taglaltuk tovább, csak annyit mondtunk róla, hogy sok fajtája van.

222 a THEAITÉTOSZ
Teljesen így van.

VENDÉG
Eddig tehát a szofista és a horgász a szerző mesterségtől kezdve együtt haladtak.

THEAITÉTOSZ
Legalábbis úgy látszik.

VENDÉG
De az élőkre való vadászat mozzanatától fogva eltérnek egymástól: az egyik a tenger, folyók és mocsarak felé fordul, hogy az itt élő lényekre vadásszon.

THEAITÉTOSZ
Kétségkívül.

VENDÉG
A másik pedig a szárazföld és bizonyos más folyók felé igyekszik, a gazdagság özöne és az ifjúság bőségesen viruló rétjei felé, hogy az itt tenyésző élőlényeket kerítse kézre.

b THEAITÉTOSZ
Hogy érted ezt?

VENDÉG
A gyalogjárókra való vadászatnak két nagy kiterjedésű része van.

THEAITÉTOSZ
Melyek ezek?

VENDÉG
Az egyik szelíd élőlényekre, a másik vadakra vadászik.

IX. THEAITÉTOSZ
Van hát szelíd élőlényekre való vadászat is?

VENDÉG
Feltéve, hogy az ember: szelíd élőlény. Fogd fel azonban úgy, ahogy jólesik: akár úgy, hogy egy élőlényt sem tartasz szelídnek, akár úgy, hogy van ugyan szelíd élőlény, de az ember: vad, akár pedig úgy, hogy az ember: szelíd, de szerinted egyáltalán nincs embervadászat: állapítsd meg tehát számunkra, hogy ez állítások közül melyik tetszik neked.

c THEAITÉTOSZ
Én bizony, kedves vendégünk, önmagunkat szelíd élőlényeknek tartom, és elismerem, hogy van embervadászat!

VENDÉG
De a szelíd élőlényekre való vadászatot is kétfélének mondhatjuk.

THEAITÉTOSZ

Mely szempont alapján?

VENDÉG

A kalózkodást, a rabszolgákra való vadászatot, a zsarnokságot és a háborút a maga egészében egybefoglalva, erőszakos vadászatnak határozzuk meg.

THEAITÉTOSZ

Teljesen megfelelően.

VENDÉG

Másrészt a törvényszéki és népgyűlési beszédet, az érintkezés művészetét, mindezt ismét egységnek véve,
d egy művészetnek: a rábeszélés művészetének nevezhetjük.

THEAITÉTOSZ

Helyes!

VENDÉG

A rábeszélés művészetének ismét két nemét különböztethetjük meg.

THEAITÉTOSZ

Melyek ezek?

VENDÉG

Az egyik a magánéletben, a másik a közéletben szerepel.

THEAITÉTOSZ

Valóban mindkét nem előfordul.

VENDÉG

Nemde a magánéletben előforduló vadászatnak egyik fajtája bérért fáradozik, a másik ellenkezőleg: ajándékot ad?

THEAITÉTOSZ

Nem értem.

VENDÉG

Úgy látszik, még nem vetted figyelembe a szerelmesek vadászatát.

e THEAITÉTOSZ

Milyen tekintetben?

VENDÉG

Hogy azoknak, akikre vadásznak, még ajándékokat is adnak.

THEAITÉTOSZ

Színigazat mondasz.

VENDÉG

Ez tehát a szerelmi művészet egy neme legyen.

THEAITÉTOSZ

Helyes.

VENDÉG

A bérért fáradozó fajtának egyik válfaja kedveskedéssel férkőzik hozzá az emberekhez, és mindenesetre a gyö-
223 a nyörűséget használja csalétkül, és csupán a megélhetését kívánja ellenszolgáltatásul; ezt – úgy hiszem – mindnyájan a hízelgés művészetének vagy a megédesítés művészetének mondhatjuk.

THEAITÉTOSZ
Így van.

VENDÉG
Az viszont, amelyik azt hirdeti magáról, hogy az erény kedvéért társalog, ellenben jutalmul pénzt szerez, vajon nem méltó-e rá, hogy más névvel nevezzük el?

THEAITÉTOSZ
De igen.

VENDÉG
De mi legyen ez a név? Próbáld megmondani!

THEAITÉTOSZ
Egészen világos: hiszen úgy látszik, megtaláltuk a szofistát. Tehát, ha ezt mondom, úgy vélem: a megfelelő néven nevezem őt.

b X. VENDÉG
Tehát, Theaitétosz, mostani meggondolásunk alapján, úgy látszik, az elsajátító, vadászó, élőkre, szárazföldi, szelíd élőlényekre, emberekre, magánéletben, bérért vadászó mesterségnek, amely pénzért árulja portékáját, nevelés ürügye alatt, azt az ágát, mely gazdag és előkelő ifjakra vadászik, kell szofisztikának nevezni, amint mostani megbeszélésünkből következik.

THEAITÉTOSZ
Teljesen igazad van!

VENDÉG
De nézzük meg a következő szempontból is: hiszen nem egyszerű mesterség az, amiben a most vizsgált dolognak

c rész van, hanem nagyon is bonyolult. Az előbb felsorolt felosztások kapcsán ugyanis azt a látszatot kelti, hogy nem ahhoz a fajtához tartozik, ahová soroztuk, hanem a másikhoz.

THEAITÉTOSZ
Mennyiben?

VENDÉG
A szerző mesterségnek két ágát különböztettük meg: egyik volt a vadászó, a másik a cserélő.

THEAITÉTOSZ
Valóban így volt.

VENDÉG
Mármost a cserélőnek két fajtáját állapíthatjuk meg: az egyik ajándékozó, a másik pedig kereskedelmi jellegű.

THEAITÉTOSZ
Kimondhatjuk.

VENDÉG
De a kereskedelem is két részre tagolódik.

THEAITÉTOSZ
Hogyan?

d VENDÉG
Az egyiket azok alkotják, akik maguk adják el a saját termékeiket, a másikat azok, akik mások termékeit hozzák forgalomba, s így űznek cserekereskedést.

THEAITÉTOSZ
Teljesen így van.

VENDÉG

De tovább! E kereskedelemnek az a része, mely egy városon belül végzi a cserélés műveletét – az egésznek körülbelül a fele –, nemde kiskereskedelemnek nevezhető?

THEAITÉTOSZ

Igen.

VENDÉG

Az pedig, amely városról városra járva vesz és elad: nagykereskedelemnek?

THEAITÉTOSZ

Miért ne?

VENDÉG

e Hát azt nem vesszük-e észre, hogy a nagykereskedelem egyik ága oly dolgokat ad el és cserél be pénzért, amelyekkel a test táplálkozik és él, másik ága pedig a lélek táplálékaival kereskedik?

THEAITÉTOSZ

Hogy érted ezt?

VENDÉG

Talán a lélekre vonatkozó ágat nem ismerjük fel, minthogy a másikat bizonyára értjük.

THEAITÉTOSZ

Igen.

VENDÉG

Nos hát, elmondhatjuk, hogy a múzsai művészet* a

maga egészében, midőn városról városra szállítják: itt
224 a megveszik, hogy amoda vigyék el és eladják; továbbá a festészet, a szemfényvesztés és a léleknek még sok más tápláléka – melyet részben szórakozás, részben pedig komoly tanulmány céljából szállítanak és árusítanak – jogot ad rá annak, aki szállítja és árusítja – éppúgy, mint az ételek és italok árusítása –, hogy nagykereskedőnek nevezzék.

THEAITÉTOSZ

Színigazat mondasz.

b VENDÉG

Nemde azt is, aki a tudományokat vásárolja össze, és városról városra pénzért cseréli be őket, ugyanezzel a névvel fogod illetni?

THEAITÉTOSZ

Alighanem.

XI. VENDÉG

A lelki javakkal való kereskedésnek egyik ágát vajon nem bemutató mesterségnek* lehet-e joggal nevezni, a másikat pedig az előbbinél nem kevésbé nevetséges névvel, mégis, minthogy tudományok árusításával foglalkozik, tevékenységével rokon névvel kell megnevezni?

THEAITÉTOSZ

De igen.

VENDÉG

A tudással való kereskedésnek – mert ez a név illik rá! –
c egyik ágát tehát, amely szakismeretekkel üzérkedik, és másik ágát, amely az erényre vonatkozó tudással foglalkozik, más-más névvel kell illetni.

THEAITÉTOSZ

Igen.

VENDÉG

Az előbbiekre a szakismeretekkel való kereskedés elnevezés illenék tehát; az utóbbira te próbálj megfelelő nevet találni.

THEAITÉTOSZ

S ki nem követne el hibát, ha bármi más nevet mondana, mint azt, hogy: ez az, amit most keresünk: a szofisták fajtája!

VENDÉG

Az és semmi más. Nos tehát: foglaljuk össze az egészet,
d és állapítsuk meg, hogy a szerző, cserélő, kereskedő – mégpedig nagyban, lelki javakkal kereskedő – mesterségnek az a része, amely az erényre vonatkozó beszélgetést és tanítást bocsátja áruba: íme, ez a szofisztika második szempontja.

THEAITÉTOSZ

Kétségkívül.

VENDÉG

Harmadik szempontból nézve a dolgot: azt hiszem, hogy ha valaki letelepszik egy városban, és részben beszerzi, részben maga gyártja és eladja az erényre vonatkozó ismereteket, és az ebből való megélhetést tűzi ki életcélul: ezt is ugyanúgy fogod nevezni, mint az előbbit.

THEAITÉTOSZ

Már hogyne!

VENDÉG

e A szerző mesterségnek tehát cserélő, kereskedő – akár kiskereskedő, akár önelárusító – ágát, vagyis mindazt, ami az ilyen tudással való kereskedés körébe tartozik, mindkét esetben, amint látszik, szofisztikának fogod nevezni.

THEAITÉTOSZ

Okvetlenül, mert követni kell az érvelés menetét.

XII. VENDÉG

De vizsgáljuk meg még azt is, vajon nem hasonlít-e valami ilyesféléhez ez a most üldözőbe vett fajta?

225 a THEAITÉTOSZ

Miféléhez?

VENDÉG

A szerző mesterségnek – úgy találtuk – küzdő ága is van.

THEAITÉTOSZ

Valóban.

VENDÉG

Nem volna helytelen ezt is tovább kétfelé osztani.

THEAITÉTOSZ

Mondd meg, milyen osztályokra.

VENDÉG

Az egyiket versengőnek, a másikat harcolónak nevezhetnénk.

THEAITÉTOSZ

Úgy van.

VENDÉG

A harcoló mesterségnek azt az ágát, amelyet test test ellen vív, illő és megfelelő volna erőszakosnak neveznünk.

THEAITÉTOSZ

Igen.

VENDÉG

Azt az ágát viszont, ahol beszéd áll szemben beszéddel, mi másnak lehetne nevezni, Theaitétosz, mint vitatkozásnak?

THEAITÉTOSZ

Valóban semmi másnak.

b VENDÉG

A vitatkozás azonban ismét kétfelé osztható.

THEAITÉTOSZ

Hogyan?

VENDÉG

Ha a vita hosszú beszédekkel és szemben álló hosszú beszédek ellenében, az igazságosság és igazságtalanság kérdésében, nyilvánosan történik, törvényszéki beszéddel van dolgunk.

THEAITÉTOSZ

Igen.

VENDÉG

Ha viszont magánkörben, kérdésekre és feleletekre fel-

darabolva játszódik le, vajon szoktuk-e másnak nevezni, mint ellentmondó vitatkozásnak?

THEAITÉTOSZ

Semmi másnak.

VENDÉG

c Ami mármost az ellentmondást illeti, ha a vita üzleti ügyek körül forog, és minden terv és rend nélkül történik, ezt külön csoportnak kell ugyan tekinteni, minthogy a gondolat különállónak ismeri fel, de külön nevet sem az előzőktől nem kapott, sem arra nem érdemes, hogy most tőlünk kapjon.

THEAITÉTOSZ

Igazad van; hiszen túlságosan kicsiny és különféle változatokra tagolódik.

VENDÉG

A művésziesen folytatott ágát viszont, mely magáról az igazságosságról meg az igazságtalanságról és egyéb hasonló dolgokról elvi általánosságban folytat eszmecserét, nemde vitatkozó művészetnek szoktuk nevezni?

THEAITÉTOSZ

Igen.

VENDÉG

d A vitatkozó művészet egyik fajtája mit sem törődik saját vagyona romlásával, a másik ellenkezőleg: nyerészkedő.

THEAITÉTOSZ

Teljesen így van.

VENDÉG

Próbáljuk hát megállapítani, hogyan kell mindegyiküket elnevezni.

THEAITÉTOSZ

Mindenesetre meg kell állapítanunk.

VENDÉG

Úgy gondolom, hogy a vitatkozásnak az a fajtája, mely az efféle időtöltésben való gyönyörködésből, saját érdekeivel mit sem törődve történik, az átlaghallgatóknak pedig beszédmodora következtében szerez gyönyörűséget, nem kaphat más nevet, mint ezt: fecsegés!

THEAITÉTOSZ

Bizony valahogy így szokták nevezni.

e VENDÉG

Rajtad a sor viszont, hogy próbáld megnevezni ennek ellentétét, amely pénzt gyűjt a magánéletben folytatott vitatkozásokból.

THEAITÉTOSZ

S mi mást mondhatna az ember, hogy ne hibázzon, mint azt, hogy íme, ismét felbukkan előttünk – immár negyedszer – az a csodálatos lény, akit hajszolunk: a szofista!

VENDÉG

226 a A szofista tehát semmi egyéb, mint nyerészkedő fajtája a vitatkozás mesterségének, amely viszont az ellentmondó, vitatkozó, harcoló, küzdő, szerző mesterség körébe tartozik, miként az érvelés most megmutatta.

THEAITÉTOSZ

Mindenesetre.

XIII. VENDÉG

Látod-e hát, mennyire igaz az az állítás, hogy bonyolult és változékony ez a vad, és igazolja a közmondást, hogy nem lehet fél kézzel elfogni?

THEAITÉTOSZ

Akkor hát két kézzel kell nekilátni.

VENDÉG

b Úgy kell bizony tennünk, mégpedig minden erőnkkel, valahogy így követve nyomát. Mondd csak: a háztartásbeli munkákra van-e egynéhány elnevezésünk?

THEAITÉTOSZ

Sőt sok is; de a sok közül milyenek után kérdezősködsz?

VENDÉG

A következőfélék után: beszélünk szűrésről, szitálásról, rostálásról, selejtezésről.

THEAITÉTOSZ

Minden bizonnyal.

VENDÉG

És ezeken kívül kártolásról,* legombolyításról, vetélésről,* és tudunk még a mesterségek körében számtalan egyéb efféle eljárásról. Nemde?

THEAITÉTOSZ

c De mit akarsz e tárgykörben megvilágítani, hogy e példákat hozva fel kérdezősködsz valamennyiükről?

VENDÉG

Az említett mesterségek valamennyien szétválasztónak nevezhetők.

THEAITÉTOSZ

Igen.

VENDÉG

Mármost az én gondolatom szerint, minthogy mindezekben egy mesterség nyilatkozik meg, ezt egy elnevezésre tartjuk méltónak.

THEAITÉTOSZ

S mi legyen ez az elnevezés?

VENDÉG

Az elkülönítés művészete.

THEAITÉTOSZ

Legyen!

VENDÉG

De vizsgáld meg, hogy ennek ismét fel tudjuk-e két fajtáját fedezni.

THEAITÉTOSZ

A vizsgálódás, amit tőlem kívánsz, kissé hirtelen számomra.

d VENDÉG

Márpedig az említett elkülönítő műveletekben egyrészt a silányabbat kellett a különbtől elkülöníteni, másrészt a hasonlót a hasonlótól.

THEAITÉTOSZ

Miután megmondtad, valóban körülbelül így látszik.

VENDÉG

Az utóbbinak az elnevezését nem tudom, de annak az elkülönítésnek, amely a jobbat meghagyja, a hitványabbat pedig elveti, tudom.

THEAITÉTOSZ

Mondd meg hát!

VENDÉG

Minden ilyen elkülönítés – amint áttekintve őket egybegondolom – általában tisztítás nevet visel.

THEAITÉTOSZ

Valóban.

e VENDÉG

S nemde mindenki láthatja, hogy a tisztítás fajtája ismét kétfelé oszlik?

THEAITÉTOSZ

Igen, nyugodt meggondolás után bizonyára, én azonban nemigen látom.

XIV. VENDÉG

Márpedig a tisztításnak a testekre vonatkozó sok fajtáját egy névvel helyénvaló összefoglalni.

THEAITÉTOSZ

Melyek ezek a fajták és mely névvel?

VENDÉG

Az élő testeket illetőleg, egyrészt mindazok a tisztítások,
227 a melyeket helyesen végzett elválasztás által a testgyakorlás és az orvostudomány a testeken belül végeznek; másrészt mindazok a külső tisztítások, melyek talán kevésbé említésre méltók, amiket a fürdés nyújt; nemkülönben az élettelen testekre vonatkozó tisztítások, melyekről a kallózás és a csinosítás minden ága gondoskodik, melyek elaprózódva sok és látszólag nevetséges nevet kaptak.

THEAITÉTOSZ

Úgy bizony.

VENDÉG

Mindenesetre, Theaitétosz. De a gondolkodás módszere semmivel sem kevésbé és semmivel sem inkább törődik a szivaccsal való tisztítással, mint az orvosságivással, arra való tekintettel, hogy az egyik talán kis, a másik pedig nagy hasznot hajt nekünk tisztítóeljárásá-
b val. Minthogy arra törekszik, hogy belátás szerzése végett az összes mesterségek rokon és nem rokon voltát észrevegye, ebből a szempontból valamennyit egyformán becsüli, és a hasonlóság szempontjából egyiket a másiknál egyáltalán nem tartja nevetségesebbnek, és éppen nem tartja előkelőbb eljárásnak, ha valaki a vadászatot a hadvezérség példája által világítja meg, mintha a tetvészkedés által – sőt rendszerint inkább csak felfuvalkodottnak. Így most is, ami azt a kérdést illeti, hogy milyen névvel illessük mindazokat az erőket, melyeknek az a rendeltetésük, hogy a testet – akár az élőt, akár az élettelent – tisztítsák, egyáltalán nem számít, hogy me-
c lyik név fog finomabbnak látszani; csak különítse el a lélek a tisztítószereitől, s viszont foglalja össze mindazt,

ami valami egyebet tisztít. Hiszen vizsgálódásunk arra vállalkozott, hogy a gondolkodás megtisztítását különböztesse meg a többi tisztítóeljárástól – ha ugyan értjük, hogy mi is a célja.

THEAITÉTOSZ

Most már megértettem, és egyetértek vele, hogy a tisztításnak két fajtája van: egyik a lélekre vonatkozik, és különbözik a testre vonatkozótól.

VENDÉG

d Nagyon szép. És most halld meg, ami ezután következik, és próbáld meg majd ezt is kétfelé osztani.

THEAITÉTOSZ

Bármily utakon vezetsz is, megpróbálom veled együtt a felosztást végezni.

XV. VENDÉG

A lélekben a gyarlóságot különbözőnek mondjuk a kiválóságtól?

THEAITÉTOSZ

Persze.

VENDÉG

És kétségkívül az az eljárás, amely az egyiket meghagyja, de eltávolítja mindazt, ami hitványság bárhol is mutatkozik: tisztítás.

THEAITÉTOSZ

Valóban így állapodtunk meg.

VENDÉG

A lelket illetőleg is tehát, hogyha a hitványságnak valamely kiküszöbölését fedezzük fel, s azt tisztításnak nevezzük, következetesen járunk el.

THEAITÉTOSZ

Nagyon is.

VENDÉG

228 a Márpedig a gyarlóságnak két fajtáját kell a lélekben megkülönböztetni.

THEAITÉTOSZ

Mely két fajtáját?

VENDÉG

Az egyik olyan, mint a testben fellépő betegség, a másik, mint a rútság.

THEAITÉTOSZ

Nem értem.

VENDÉG

Vajon a betegséget és a meghasonlást nem azonosnak tartod-e?

THEAITÉTOSZ

Erre sem tudom, mit kell válaszolnom.

VENDÉG

Vajon a meghasonlást más egyébnek tartod-e, mint a természet szerint rokon alkatrészeknek valamely széthúzás folytán bekövetkező megromlását?

THEAITÉTOSZ

Éppen nem.

VENDÉG

b S a rútságot vajon másvalaminek, mint a mértéknélküliségnek minden téren formátlan nemét?

THEAITÉTOSZ

Semmi esetre sem tartom másnak.

VENDÉG

Nos hát: nem vesszük-e észre, hogy azoknak a lelkében, akik e tekintetben fogyatékos állapotban vannak, a meggyőződések a vágyakkal, a bátorság a gyönyörökkel, a józan ész a fájdalommal és mindezek egymással a széthúzás állapotában vannak?

THEAITÉTOSZ

De nagyon is!

VENDÉG

Márpedig mindezek szükségképpen rokon természetűek.

THEAITÉTOSZ

Igen.

VENDÉG

Ha tehát azt mondjuk, hogy a gyarlóság a lélek meghasonlása és betegsége, helyesen fejezzük ki magunkat.

THEAITÉTOSZ

A lehető leghelyesebben.

c VENDÉG

De tovább! Mindazok a dolgok, melyek a mozgásban részesülnek és valamely célt tűzve ki maguk elé, ezt próbálják elérni, de mindegyik nekilendülésük alkalmával eltérnek tőle és elhibázzák – vajon mit mondhatunk róluk: arányos szerkezetük folytán, avagy épp ellenkezőleg: aránytalanságuk révén járnak-e így?

THEAITÉTOSZ

Világos, hogy aránytalanságuk révén.

VENDÉG

Azt azonban tudjuk, hogy minden lélek minden téren akarata ellenére tudatlan.

THEAITÉTOSZ

Teljes mértékben.

VENDÉG

d Márpedig a tudatlanság nem egyéb, mint a léleknek, mely az igazság felé igyekszik, de eltér a belátáshoz vezető úttól, eltévelyedése.

THEAITÉTOSZ

Teljességgel ez.

VENDÉG

A belátás híján lévő lelket tehát rútnak és mérték nélkül sínylődőnek kell felfognunk.

THEAITÉTOSZ

Valószínűnek látszik.

VENDÉG

Úgy látszik tehát, ez a kétfajta baj lakozik a lélekben: egyik az, melyet a tömeg rosszaságnak nevez, pedig nyilván a lélek betegsége.

THEAITÉTOSZ

Igen.

VENDÉG

A másik pedig az, melyet tudatlanságnak neveznek, s nem akarják elismerni, hogy egyedül ez az igazi rossz állapot a lélekben.

THEAITÉTOSZ

e Mindenesetre el kell ismerni azt, amiben az imént még – állításod ellenére – kételkedtem, hogy a rossznak két fajtája van a lélekben: mégpedig a gyávaságot, féktelenséget, igazságtalanságot együttesen bennünk pusztító betegségnek kell tartanunk, a tudatlanságnak oly sokféle állapotát pedig rútságnak.

XVI. VENDÉG

Nemde a testet illetőleg e két kóros állapottal szemben két mesterség jött létre?

THEAITÉTOSZ

Melyik ez a kettő?

VENDÉG

A rútsággal szemben a testgyakorlás, a betegséggel szemben az orvostudomány.

229 a THEAITÉTOSZ

Úgy látszik.

VENDÉG

Hasonlóképpen a féktelenséggel, igazságtalansággal és gyávasággal szemben az összes eljárások közül leginkább a fékező és jó útra térítő igazságosság felel meg?

THEAITÉTOSZ

Legalábbis valószínű, ha emberi vélemény szerint akarunk szólni.

VENDÉG

Nos, tovább: a tudatlanság egészével szemben vajon említhetne-e bárki is jogosultabbnak más művészetet, mint a tanítást?

THEAITÉTOSZ

Semmi mást!

VENDÉG

De lássuk csak: a tanításról azt kell-e állítanunk, hogy
b csak egy fajtája van, vagy pedig, hogy több, és ezek közül kettő a lényeges? Vizsgáld csak meg!

THEAITÉTOSZ

Vizsgálom.

VENDÉG

Nekem úgy tűnik fel, hogy valahogy így találjuk meg a leggyorsabban.

THEAITÉTOSZ

Hogyan?

VENDÉG

Vegyük szemügyre a tudatlanságot, hogy vajon a köze-

pén nincs-e természetes metszete. Mert ha kétféle, akkor világos, hogy a tanítást is arra kényszeríti, hogy két része legyen: a tudatlanság mindkét fajtájának megfelelően egy-egy.

THEAITÉTOSZ

Nos hát, világos-e előtted, amit kutatunk?

VENDÉG

c Úgy tűnik fel nekem, hogy elkülönítve látom a tudatlanságnak egy nagy és súlyos fajtáját, mely az összes többi fajtával felér.

THEAITÉTOSZ

Melyik az?

VENDÉG

Az, hogy ha az ember nem tud valamit, mégis azt hiszi, hogy tudja; úgy látszik, ennek a következménye minden tévedésünk, aminek gondolkodásunk ki van téve.

THEAITÉTOSZ

Igaz!

VENDÉG

S úgy gondolom, hogy egyedül a tudatlanság e neme érdemli meg az értelmetlenség nevét.

THEAITÉTOSZ

Úgy bizony.

VENDÉG

d S hogyan kell nevezni a tanítás azon ágát, mely ezt a bajt igyekszik megszüntetni?

THEAITÉTOSZ

Úgy gondolom, kedves vendégünk, hogy a másik ágát a mesterségekre való tanításnak, ezt pedig – legalábbis itt mifelénk – nevelésnek nevezzük.

VENDÉG

Sőt úgyszólván az összes görögök körében, Theaitétosz. De nekünk még azt is meg kell vizsgálnunk, vajon a nevelés tovább oszthatatlan egész-e, vagy rejt-e még magában oly felosztást, amely külön elnevezésre méltó?

THEAITÉTOSZ

Csakugyan meg kell vizsgálnunk.

XVII. VENDÉG

Mégpedig nekem úgy tűnik, hogy ezt is tovább lehet osztani.

THEAITÉTOSZ

Milyen szempont szerint?

VENDÉG

e A beszéd útján való tanítás egyik fajtája rögösebb útnak látszik, a másik viszont simábbnak.

THEAITÉTOSZ

De mit értünk ezen a két úton?

VENDÉG

Az egyik az az ősi és tiszteletre méltó módszer, melyet atyáink fiaikkal szemben alkalmaztak, és sokan még ma
230 a is alkalmaznak, ha valami hibát követnek el megítélésük szerint, egyrészt megdorgálván őket, másrészt szelídeb-

ben beszélve lelkükre; ezt az eljárást a maga egészében a leghelyesebben intésnek lehet nevezni.

THEAITÉTOSZ
Úgy van.

VENDÉG
Ami pedig a másik módszert illeti – úgy látszik –, egyesek megfontolás után arra a meggyőződésre jutottak, hogy minden tudatlanság önkéntelen és akaratlan, továbbá senki, aki valamiben bölcsnek hiszi magát, nem akar semmit sem tanulni arról, amihez – véleménye szerint – kiválóan ért, s a nevelésnek intelmekkel dolgozó módja sok fáradozása ellenére vajmi keveset ér el.

THEAITÉTOSZ
Helyes a meggyőződésük.

b VENDÉG
Más módon látnak tehát hozzá e tévhit kiküszöböléséhez.

THEAITÉTOSZ
Hogyan?

VENDÉG
Kikérdezik az embereket arról, amiről azok azt képzelik, hogy valami okosat mondtak – noha semmi értelmeset nem mondtak; továbbá az ilyen tévelygők nézeteit könnyen kikutatják és a megbeszélés során összegyűjtve őket, egymással szembeállítják, s így kimutatják, hogy e nézetek ugyanazon dolgokra vonatkozólag ugyanazon szempontból egyidejűleg egymással ellentétesek. A megvizsgált emberek ezt látva, elégedetlenek lesznek

c önmagukkal, másokkal szemben pedig türelmesebbek, s így megszabadulnak az önmagukról táplált nagyzoló és merev véleményüktől, s ez a szabadulás annak is a legkellemesebb, aki hallja, annak pedig, aki átéli, a legszilárdabb alap a jövőre. Mert azok, akik e tisztítást végzik, kedves fiam, meg vannak győződve – miként a test orvosai is meg vannak győződve róla, hogy a test nem veheti hasznát a neki nyújtott tápláléknak, míg a gátló körülményeket ki nem küszöbölik –, tehát meg vannak győződve és belátták ugyanezt a lélekre vonat-
d kozólag azok, hogy ez sem veheti semmi hasznát a közölt ismereteknek, míg valaki meg nem vizsgálja és meg nem cáfolja az illetőt, s így megszégyenítve, a megvizsgált emberből az igazi tudást gátló tévhiteket kiküszöböli, s ezzel megtisztítja: mert eléri, hogy egyedül arról higgye azt, hogy tudja, amit valóban tud is, és semmi másról ne.

THEAITÉTOSZ

S valóban ez a lehető legjobb és legértelmesebb állapot.

VENDÉG

Mindezek alapján, Theaitétosz barátom, ki kell mondanunk, hogy a kikérdezés és a cáfolás a legfontosabb és a leghatásosabb tisztítóeljárás, és arról, aki ezen a kikér-
e dezésen és cáfoláson nem megy keresztül – még ha maga a perzsa király volna is az illető –, azt kell gondolnunk, hogy épp azokban a fontos dolgokban maradt megtisztítatlan, neveletlen és rút, amikre vonatkozólag a legtisztábbnak és legszebbnek illenék lennie annak, aki valóban boldog akar lenni.

THEAITÉTOSZ

Teljesen igazad van.

XVIII. VENDÉG

Nos hát: minek nevezzük azokat, kik ezt a művészetet alkalmazzák? Én bizony félek tőle, hogy szofistáknak nevezzem őket.

THEAITÉTOSZ

Ugyan miért?

VENDÉG

Nehogy a kelleténél nagyobb tisztelettel illessük őket.

231 a THEAITÉTOSZ

Pedig a most elhangzott leírás valami efféle lényhez hasonlít.

VENDÉG

Hiszen a farkas is hasonlít a kutyához, a legvadabb állat a legszelídebbhez. De épp a hasonlóságokat illetőleg kell legjobban őrizkednie annak, aki szilárdan akar állni: mert nagyon sikamlós ez a fajta. De legyenek csak ők e módszer alkalmazói; mert úgyis nem kis jelentőségű
b határkérdésekről fog folyni a vita – úgy hiszem –, ha egyszer alaposan nekilátnak határaik őrzésének.

THEAITÉTOSZ

Legalábbis valószínű.

VENDÉG

Legyen tehát az elkülönítés mesterségének a tisztítás az egyik része, ebből pedig határoljuk el a lélekre vonatkozó részt, ebből ismét a tanítást, a tanításból pedig a nevelést; a nevelésnek az az ága pedig, mely a hiú látszatbölcsesség cáfolásával foglalkozik, mostani beszélgetésünk alapján váratlanul semmi másnak nem nevezhető, mint valódi nemes szofisztikának*

THEAITÉTOSZ

c Nevezzük ennek. A magam részéről azonban nem találok kivezető utat, hogy igazában mit is kell mondani és szilárdan tartani a szofista igazi lényéről, hiszen már oly sokfélének mutatkozott.

VENDÉG

Természetes a tanácstalanságod. De légy meggyőződve, hogy ő sem talál már kivezető utat, hogy merre illanjon el az érvelés elől. Mert nagyon igaz a közmondás, hogy nem könnyű dolog minden hajsza elől elmenekülni. Most kell hát igazán rávetnünk magunkat.

THEAITÉTOSZ

Helyesen mondod.

XIX. VENDÉG

Először is tehát álljunk meg, hogy lélegzetet vegyünk,
d és pihenés közben adjunk számot önmagunknak, hogy hányféle alakban mutatkozott előttünk a szofista. Úgy vélem, először úgy találtuk, hogy haszonlesésből gazdag ifjakra vadászik.

THEAITÉTOSZ

Igen.

VENDÉG

Másodszor pedig, hogy a lélek használatára szánt ismeretekkel űz nagyban kereskedést.

THEAITÉTOSZ

Teljesen így.

VENDÉG

Harmadjára viszont nem úgy tűnt-e fel, hogy kiskereskedést folytat ugyanezekkel az árukkal?

THEAITÉTOSZ

Igen, sőt negyedszer meg úgy tűnt elénk, mint ismeretek önelárusítója.

VENDÉG

e Helyesen emlékszel vissza. Az ötödik változatára én próbálok visszaemlékezni: a küzdő mesterség körében mint az érvelés bajnoka mutatkozott, aki a vitatkozás művészetét sajátította ki.

THEAITÉTOSZ

Valóban így volt.

VENDÉG

A hatodik megjelenési formája vitás volt, mégis elismertük ezt az igényét is, amennyiben úgy írtuk le, mint aki megtisztítja a lelket az ismereteknek útjában álló hiedelmektől.

THEAITÉTOSZ

Tökéletesen így volt.

232 a VENDÉG

Nos, nem látod-e be, hogy ha valaki egy mesterségről kapja nevét, s mégis úgy tűnik fel, hogy sokhoz ért, ez a jelenség egyáltalán nem természetes és ésszerű, hanem nyilvánvaló, hogy akinek valamely mesterségről ilyen benyomása van, az nem képes meglátni ennek azt a pontját, amire mindezek a különféle ismeretek vonatkoznak, s ezért illeti sok névvel egy helyett azt, aki ezeknek az ismereteknek birtokában van?

THEAITÉTOSZ

Úgy látszik, hogy ez a legtermészetesebb magyarázata e jelenségnek.

b XX. VENDÉG

Meg ne essen hát velünk kutatásunk közben lustaságunk folytán ugyanez, hanem vegyük elő újra, amit a szofistáról mondtunk. Volt ugyanis egy megállapításunk, ami – úgy látszik – a legjobban leleplezte.

THEAITÉTOSZ

Melyik?

VENDÉG

Valahol azt állítottuk róla, hogy az ellentmondás a kenyere.

THEAITÉTOSZ

Igen.

VENDÉG

Nos: másokat is nem épp erre tanít?

THEAITÉTOSZ

De igen.

VENDÉG

Vizsgáljuk hát meg, milyen téren képesek saját állításuk szerint az ilyen emberek másokat ügyes visszavágóvá
c tenni. Ez a vizsgálódásunk valahogy így induljon el. Nos, ami azokat az isteni dolgokat illeti, amelyek a tömeg előtt rejtve vannak, vajon tudnak-e ilyen képességet kelteni?

THEAITÉTOSZ

Legalábbis azt állítják.

VENDÉG

Hát azokkal a dolgokkal kapcsolatban, amelyek szemmel láthatóak égen és földön, s a rajtuk lejátszódó jelenségek világában?

THEAITÉTOSZ

Miért ne?

VENDÉG

Azt is tudjuk azonban, hogy ha magántársaságokban valamely általános kijelentés hangzik el a keletkezésről és a létezésről, ők maguk is nagyon ügyesek az ellentmondásban, s másokat is ugyanerre tesznek képessé?

THEAITÉTOSZ

Igen, tudjuk.

d VENDÉG

De tovább: hát a törvényekkel és az összes államügyekkel kapcsolatban vajon nem ígérik-e, hogy ügyes vitatkozóvá képeznek ki?

THEAITÉTOSZ

Hiszen úgyszólván senki se beszélgetne velük, ha ezt nem ígérnék.

VENDÉG

Sőt az összes mesterségekkel kapcsolatban – együttesen és külön-külön – azok az érvek, amelyeknek segítségével ellentmondhatunk maguknak az illető mesterség szakértőinek, közkinccsé téve, írásban le vannak fektetve mindenki számára, aki tanulni akar.

THEAITÉTOSZ

e Úgy látszik, a prótagoraszi iratokról beszélsz, melyek a birkózásról és egyéb mesterségekről szólnak.

VENDÉG

És sok másról, kedves barátom. Az ellentmondás művészetének azonban lényegében véve nem éppen az-e a sajátsága, hogy olyan képesség, amely minden kérdésben kész a vitatkozásra?

THEAITÉTOSZ

Legalábbis úgy látszik, hogy úgyszólván egyetlen kérdést sem mellőz.

VENDÉG

De az istenekre, fiam, lehetségesnek tartod ezt? Hiszen könnyen megeshet, hogy ti, ifjak, élesebben láttok e kérdésben, mi pedig homályosabban.

233 a THEAITÉTOSZ

Milyen kérdésben? Mire céloznak a szavaid? Mert nemigen értem, hogy mit is kérdezel tőlem.

VENDÉG

Azt, hogy vajon lehetséges-e egy embernek mindent tudnia.

THEAITÉTOSZ

Bizony akkor, kedves vendégünk, boldog egy fajta volna a miénk.

VENDÉG

De hát akkor hogy volna képes bárki is, ha maga nem ért valamihez, úgy ellentmondani a szakértőnek, hogy valami helytállót mondjon?

THEAITÉTOSZ
Semmiképpen sem!

VENDÉG
Hát akkor mi lehet a titka a szofisztika hatalmának?

THEAITÉTOSZ
Mivel kapcsolatban?

VENDÉG
b Hogy hogyan képesek az ifjakban azt a hitet kelteni, hogy ők minden téren a legbölcsebbek minden ember közül. Hiszen világos, hogy ha nem tudnának talpraesetten ellentmondani, és hallgatóik előtt nem tűnnének fel ilyen színben, és még inkább, ha nem vitatkozóképességük révén tűnnének fel még elmésebbnek, akkor az általad említett eset következne be: aligha akadna valaki, aki pénzt adna nekik és ebben a művészetben tanítványuk akarna lenni.

THEAITÉTOSZ
Bizony aligha akadna!

VENDÉG
Most viszont sokan akarnak?

THEAITÉTOSZ
Nagyon is!

VENDÉG
c Azt a látszatot keltik ugyanis, úgy vélem, hogy maguk is értenek ahhoz, amiben ellentmondanak.

THEAITÉTOSZ
Hát persze!

VENDÉG

És így járnak el minden kérdésben, ugyebár?

THEAITÉTOSZ

Igen.

VENDÉG

Tanítványaik előtt tehát úgy tűnnek fel, hogy mindenhez értenek.

THEAITÉTOSZ

Igen.

VENDÉG

Pedig valójában nem: hiszen ez lehetetlennek mutatkozott.

THEAITÉTOSZ

Csakugyan lehetetlen!

XXI. VENDÉG

A szofista tehát úgy tűnt fel előttünk, mint aki minden kérdésben bizonyos látszólagos tudással rendelkezik, de nincs birtokában az igazságnak.

d THEAITÉTOSZ

Teljesen így van, és úgy látszik, hogy a most elhangzott állítás a leghelyesebb e tárgyban.

VENDÉG

Vegyünk hát egy világosabb példát erről.

THEAITÉTOSZ

Milyen példát?

VENDÉG

A következőt. És most próbálj jól idefigyelni, úgy válaszolj.

THEAITÉTOSZ

Mire?

VENDÉG

Ha valaki azt állítaná, hogy nemcsak arra képes, hogy bármiről beszéljen és ellenvetéseket tegyen, hanem egyetlenegy művészet segítségével meg tudja alkotni az összes dolgokat . . .

e THEAITÉTOSZ

Hogy érted azt, hogy az összest?

VENDÉG

Úgy látszik, hogy mindjárt az állítás alapjával nem vagy tisztában: mert – amint látszik – az összest nem érted.

THEAITÉTOSZ

Nem bizony.

VENDÉG

Az összesen tehát magamat és téged, s rajtunk kívül a többi élőlényt és a fákat is értem.

THEAITÉTOSZ

Hogy mondod?

VENDÉG

Ha valaki azt állítaná, hogy meg tud alkotni engem és téged, és a többi összes teremtményeket . . .

THEAITÉTOSZ

234 a De miféle alkotásról beszél? Hiszen nem földműves az, akit említesz, mert azt mondod róla, hogy állatoknak is alkotója.

VENDÉG

Igen, és ezenkívül a tengernek, égnek és földnek, az isteneknek és minden egyébnek is alkotója; sőt mindegyiküket hamarosan megalkotja és olcsó pénzért már szállítja is.

THEAITÉTOSZ

Valami játék lehet az, amiről beszélsz.

VENDÉG

Hát aki azt állítja, hogy mindent tud és erre mást is megtanít kevés pénzért és rövid idő alatt, annak a mesterségét vajon nem játéknak kell-e tartani?

THEAITÉTOSZ

Dehogyisnem!

VENDÉG

b A játéknak pedig ismered-e művészibb és kedvesebb fajtáját, mint az utánzást?

THEAITÉTOSZ

Egyáltalán nem. Hiszen nagy kiterjedésű fajtát említettél, sok mindent egybefoglalva, és úgyszólván a legváltozatosabbat.

XXII. VENDÉG

Nemde belátjuk, hogy aki azt állítja, hogy egy művészet segítségével mindent képes megalkotni, az a dolgok

hasonnevű utánzatait alkotja meg festőművészete segítségével, s így lesz képes, távolról mutatni meg festményeit, a még belátás nélküli ifjakat félrevezetni, hogy bármit akar is megcsinálni, azt tényleg képes megalkotni.

c THEAITÉTOSZ

Így van.

VENDÉG

De tovább: hát akkor nem várhatjuk-e, hogy a beszédeket illetőleg is van egy ilyen művészet, amelynek segítségével lehetséges az ifjakat és egyáltalán mindazokat, akik még távol állnak a dolgok valóságától, behízelgő beszédekkel elbűvölni, szavakba öltöztetett árnyképeket mutatva nekik mindenről, úgyhogy e mesterek azt a látszatot keltik, mintha színigazat mondanának és a szóló mindenhez a lehető legjobban értene?

d THEAITÉTOSZ

Miért ne lenne egy másik ilyen művészet is?

VENDÉG

De nem elkerülhetetlenül szükséges-e, hogy a legtöbben azok közül, akik ezeket hallották, kellő idő múltával és koruk haladtával, midőn a valósággal közvetlenül találkoznak, és tapasztalataik arra kényszerítik őket, hogy világos kapcsolatba kerüljenek a valósággal, megváltoztassák ifjan szerzett nézeteiket, úgyhogy most már az akkori nagy dolgok kicsiségnek, a könnyűnek látszók
e viszont nehéznek tűnjenek fel, s így teljesen megdőljenek a szavak keltette összes árnyképek, az eleven valóság megjelenése folytán?

THEAITÉTOSZ

Legalábbis amennyire az én koromban levő ember megítélheti. De azt hiszem, hogy én is azok közé tartozom, kik még távol állnak a valóságtól.

VENDÉG

Mi tehát mindnyájan meg fogjuk próbálni és most is megkísértjük, hogy nagyobb megpróbáltatások nélkül minél közelebbi kapcsolatba hozzunk a valósággal.
235 a Mondd meg tehát most a szofistáról a következőt: vajon világos-e már, hogy a varázslók és szemfényvesztők közül való, aki csak utánzója a valóságnak – vagy még habozunk, hogy talán mégis valódi tudása van arról, amiben, úgy tűnik, ellentmondani képes?

THEAITÉTOSZ

Hogy is habozhatnánk, kedves vendégünk? Hiszen az elhangzottak alapján már világos, hogy azok közül való, akik valamiféle játékban vesznek részt.

VENDÉG

Tehát amolyan szemfényvesztőnek és utánzónak kell felfognunk.

THEAITÉTOSZ

Igen.

XXIII. VENDÉG

b Nosza hát, most már rajtunk múlik, hogy ne eresszük el ezt a vadat. Hiszen már úgyszólván abba a hálóba kerítettük, amit az értelem szolgáltat ilyen vadak ellen, úgyhogy ebből már nem fog kisiklani.

THEAITÉTOSZ

Miből?

VENDÉG

Hogy egy azok közül, akik a szemfényvesztők fajtájához tartoznak.

THEAITÉTOSZ

Nekem is ez a véleményem róla.

VENDÉG

Az tehát a határozat, hogy minél gyorsabban osztályozni kell a képalkotó művészetet, és így beléhatolva, ha a szofista először helytáll velünk szemben, meg kell ra-
c gadnunk az ész parancsa értelmében, aki a mi királyunk, és neki kell felmutatnunk és átadnunk zsákmányunkat; ha azonban az utánzó művészet részei mentén valahová elbúvik, nyomon kell követni és mindig tovább kell osztani azt a részt, mely őt befogadja, amíg csak el nem fogjuk. Bizonyára sem ez, sem semmi más fajta nem dicsekedhet vele, hogy valaha is kisiklott az olyan módszer keze közül, amelynek alkalmazói így képesek a részleteknek és az egésznek utánajárni.

THEAITÉTOSZ

Jól beszélsz, és így kell cselekednünk.

VENDÉG

d Az osztályozás eddig követett módja szerint most is úgy tűnik nekem, hogy az utánzó művészetnek két fajtáját látom magam előtt, de az a benyomásom, hogy azt még nem tudom felfedezni, hogy a keresett alakzat melyikben van a kettő közül.

THEAITÉTOSZ

Mondd meg előbb és különböztesd meg, hogy melyik az a két fajta, amiről beszélsz.

VENDÉG

Az egyik, amit látok benne, a másolás művészete. Ez főleg akkor van előttünk, ha valaki a példakép arányait
e követi mind hosszúságban, mind szélességben és mélységben, ezenkívül a megfelelő színeket is megadja minden egyes résznek, s így hozza létre az utánzatot.

THEAITÉTOSZ

Nos, hát nem minden utánzó így próbál eljárni?

VENDÉG

Bizony nem így járnak el azok, akik valami nagy kiterjedésű dolgot formálnak meg vagy festenek le. Ha ugyanis a szép mintának valódi arányait adnák művükben visz-
236 a sza, tudod, hogy a felső részek a kelleténél kisebbnek, az alsók viszont nagyobbnak tűnnének fel annak következtében, hogy amazokat távolról, emezeket viszont közelről látjuk.

THEAITÉTOSZ

Teljesen így van.

VENDÉG

Vajon hát a mesterek nem mondanak-e búcsút a valóságnak, s így nem a valódi, hanem a szépnek és megfelelőnek látszó arányokat viszik bele alakjaikba?

THEAITÉTOSZ

Alighanem.

VENDÉG

Az első fajtát tehát, minthogy valóban hasonló, nem méltányos-e hasonmásnak nevezni?

THEAITÉTOSZ

De igen.

b VENDÉG

S az utánzó művészetnek ezzel foglalkozó részét, nemde, mint az előbb is tettük, másolónak kell neveznünk?

THEAITÉTOSZ

Valóban.

VENDÉG

Azt viszont, ami a szépből eredő látvány folytán csak látszik hasonlónak a szép eredetihez – de ha valaki képes volna kellően áttekinteni az ilyen hatalmas méreteket, még csak nem is hasonlítana ahhoz, amihez hasonlónak állítja magát –, minek nevezzük? Vajon nem puszta látszatnak, minthogy csak látszik hasonlónak, de valójában nem az?

THEAITÉTOSZ

Ugyan minek nevezhetnénk?

VENDÉG

c Nemde ez a fajta mind a festőművészetben, mind az egész utánzó művészetben igen terjedelmes?

THEAITÉTOSZ

Igen.

VENDÉG

S ezt a művészetet, mely csak látszatot, de nem hasonmást állít elő, nem volna-e a leghelyesebb látszatra dolgozó művészetnek nevezni?

THEAITÉTOSZ

De nagyon helyes volna.

VENDÉG

Ez tehát a képalkotó művészetnek az a két fajtája, amelyről beszéltem: a másoló és a látszatra dolgozó.

THEAITÉTOSZ

Helyes!

VENDÉG

Még most sem vagyok azonban képes világosan látni abban a kérdésben, amit illetőleg akkor is tétováztam, hogy a szofistát a kettő közül melyikbe kell elhelyezni;
d mert valóban csodálatos és nehezen megpillantható ez a férfiú, hiszen most is ügyesen és ravaszul egy olyan formába menekült, melyet nehéz átkutatni.

THEAITÉTOSZ

Úgy látszik.

VENDÉG

Vajon tudatosan csatlakozol-e a véleményemhez, vagy pedig az okoskodás lendülete ragad-e magával, hogy a szokás hatalmánál fogva gyorsan igent mondj?

THEAITÉTOSZ

Hogy érted és mire célozva mondtad ezt?

e Te boldog halandó, egy mindenképpen nehéz vizsgálódás előtt állunk. Ugyanis valaminek mutatkozni és látszani, de nem lenni – továbbá mondani valamit, de nem igazat –, mindezek a dolgok mind hajdan, mind most állandóan megoldhatatlan nehézséggel teljesek. Mert vajmi nehéz módot találni arra, hogy hogyan állíthassa vagy gondolhassa az ember azt, hogy a valótlan valóban létezik, anélkül, hogy ezzel az állításával ellentmondásba ne bonyolódnék.

237 a Theaitétosz
Miért?

Vendég
Mert ez az állítás azt merészeli feltételezni, hogy a nem létező létezik. Másképp ugyanis a valótlan nem lehetne létező. A nagy Parmenidész viszont, kedves gyermekem, már gyermekkorunktól kezdve mindvégig amellett tett tanúságot, és azt állította mindannyiszor mind prózában, mind versben:

*Nem teheti meg erő, hogy a Nem-Lévő legyen; így hát ettől az úttól tartsd távol kutató eszed, ember.**

b Ő is tanúságot tesz tehát, de maga az érvelés fog világosságot vetni e kérdésre, ha egy kissé megvizsgáltuk. Ezt vegyük hát először szemügyre, ha nincs ellene kifogásod.

Theaitétosz
Az én véleményemet vedd úgy, ahogyan akarod; ami pedig az érvelést illeti, ahogyan legjobban végig lehet haladni rajta, magad is azt az utat kövesd, s engem is azon vezess.

XXV. VENDÉG

Ezt kell tehát tennünk. Mondd hát: merhetjük-e a szánkon kiejteni azt, ami egyáltalán nem létezik?

THEAITÉTOSZ

Miért ne?

VENDÉG

c De ha nem vitatkozási szenvedélyből és nem is tréfából, hanem komolyan tesszük fel ezt a kérdést és alapos meggondolás után kell a hallgatók közül valakinek kimutatnia, hogy mire kell alkalmazni ezt a nevet: „Nem Létező", vajon mit gondolunk: mire és miféle dologra alkalmazhatja az illető maga és mire mutathat rá a kérdezősködő kielégítése végett?

THEAITÉTOSZ

Nehéz dolgot kérdezel tőlem, és úgyszólván teljesen megoldhatatlan problémát, legalábbis a magamfajta ember számára.

VENDÉG

De az legalábbis világos, hogy nincs a Létezők között olyasvalami, amelyre a Nem Létezőt vonatkoztatni lehet.

THEAITÉTOSZ

Hogy is lehetne?

VENDÉG

Ha tehát a Létezőre nem, akkor a Valamire se lehet a Nem Létezőt jogosan alkalmazni.

THEAITÉTOSZ

Már hogy lehetne?

d VENDÉG

Az is világos tehát előttünk, hogy e szócskát is: „valami", mindig létező dologra alkalmazzuk; mert egymagában, mintegy csupaszon, az összes létezőktől elszigetelve lehetetlen őt kimondani; nemde?

THEAITÉTOSZ

Lehetetlen.

VENDÉG

Hát vajon ahhoz kellő meggondolás után hozzájárulsz-e, hogy az, aki „valamit" mond, szükségképpen „egy" valamit mond?

THEAITÉTOSZ

Úgy van.

VENDÉG

Azt állítod tehát, hogy a valami mindig egyet jelöl, a „valamik" pedig vagy kettőt, vagy sokat.

THEAITÉTOSZ

Természetesen.

e VENDÉG

És szükségszerű, hogy aki nem mond valamit, az okvetlenül egyáltalán semmit sem („egyet sem") mond.

THEAITÉTOSZ

Szükségképpen bizony.

VENDÉG

De hát akkor megengedhető-e, hogy az ilyen ember „beszél" ugyan, ámde „semmit sem" mond? Nem azt kell-e

állítanunk, hogy ha valaki a nem létezőt próbálja kiejteni, egyáltalán nem is beszél?

THEAITÉTOSZ

Ezzel csakugyan a lehetetlenség végpontjára jutna az érvelés.

238 a XXVI. VENDÉG

Csak ne mondj még ilyen nagyot!* Mert van még nehézség hátra, boldog ifjú, éspedig a megoldhatatlan nehézségek között a legelső és legnagyobb, s éppen az állítás kiindulópontjára vonatkozik.

THEAITÉTOSZ

Hogy érted ezt? Magyarázd meg minden habozás nélkül.

VENDÉG

A létezőhöz bizonyára csatlakozhatik egy másik létező.

THEAITÉTOSZ

Igen.

VENDÉG

De lehetségesnek mondhatjuk-e azt, hogy nem létezőhöz valami létező valaha is csatlakozzék?

THEAITÉTOSZ

Hogyan mondhatnánk lehetségesnek?

VENDÉG

Nos: a számot a maga egészében a létezők közé sorozzuk.

b THEAITÉTOSZ

Ha egyáltalán bármi mást is a létezők közé kell sorozunk.

VENDÉG

Akkor hát meg se próbáljuk a számot, se a sokat, se az egyet a nem létezővel kapcsolatba hozni.

THEAITÉTOSZ

Bizony helytelen próbálkozás volna, amint látszik az érvelés szerint.

VENDÉG

De hogyan ejthetné ki a száján, vagy hogyan gondolhatná el egyáltalán bárki is a nem létezőket, vagy a nem létezőt szám nélkül?

THEAITÉTOSZ

Mondd meg, hogy érted ezt?

VENDÉG

c Ha nem létezőkről beszélünk, vajon nem a többes számot próbáljuk alkalmazni rá?

THEAITÉTOSZ

De igen.

VENDÉG

Ha pedig nem létezőről szólunk, vajon nem az egyes számot?

THEAITÉTOSZ

De igen, világos.

VENDÉG

Márpedig jogtalannak és helytelennek mondtuk, ha valaki létezőt nem létezőhöz próbál illeszteni.

THEAITÉTOSZ

Színigazat mondasz.

VENDÉG

Belátod-e hát, hogy a nem létezőt önmagában sem a szánkon kiejteni, sem kimondani, sem elgondolni nem lehet jogosan, hanem elgondolhatatlan, kimondhatatlan, kiejthetetlen és kifejezhetetlen?

THEAITÉTOSZ

Tökéletesen.

d VENDÉG

Vajon hát tévedtem-e, mikor az imént azt mondtam, hogy a legnagyobb nehézséget fogom feltárni rá vonatkozólag?

THEAITÉTOSZ

Mit? Van még nagyobb nehézség is, amit kifejthetünk?

VENDÉG

Hogy mit, nagyszerű barátom? Hát nem veszed észre – pusztán az elhangzottak alapján –, hogy a nem létező a cáfolóját is megoldhatatlan nehézségbe sodorja, annyira, hogy éppen, amikor ezt cáfolni próbálkozik valaki, arra kényszerül, hogy rá vonatkozólag ellentmondjon önmagának?

THEAITÉTOSZ

Hogy érted ezt? Mondd világosabban!

VENDÉG

e Nem bennem kell keresni a nagyobb világosságot. Hiszen én, mikor feltevésként azt mondtam, hogy „a nem létező" sem az egyben, sem a sokban nem részesedhet, épp ezzel az imént is meg most is, íme, egynek mondtam; hiszen ezt mondom: „a nem létező". Tudsz követni?

THEAITÉTOSZ

Igen.

VENDÉG

Sőt kevéssel előbb azt mondtam róla, hogy a létezése kiejthetetlen, kimondhatatlan és kifejezhetetlen. Követsz?

THEAITÉTOSZ

Követlek, persze!

VENDÉG

Nemde azáltal, hogy ezt a „létezés" szót próbáltam hozzáfűzni, ellentmondásba kerültem előbbi állításaimmal?

239 a THEAITÉTOSZ

Úgy látszik.

VENDÉG

De tovább: ezzel a hozzákapcsolással, nemde, mint egyről beszéltem róla?

THEAITÉTOSZ

Igen.

VENDÉG

S akkor is, mikor kifejezhetetlennek, kimondhatatlannak és kiejthetetlennek állítottam, mint egyről szóltam róla.

THEAITÉTOSZ

Így van.

VENDÉG

Pedig azt állítjuk, hogy ha helyesen akar valaki szólni róla, nem szabad sem egynek, sem soknak meghatározni, sőt névvel sem szabad illetni, mert már az efféle elnevezés is az „egy" fogalma alá foglalná.

THEAITÉTOSZ

Ez bizony így van.

b XXVII. VENDÉG

Minek tehát rólam tovább beszélni? Hiszen régebben is, most is úgy találhatjuk, hogy alulmaradtam a nem létező elleni érvelésemben. Úgyhogy – mint mondtam – ne az én szavaimban keressük, hogy hogyan kell a nem létezőről helyesen beszélni, hanem vizsgáljuk most már a te szavaidban!

THEAITÉTOSZ

Hogy érted ezt?

VENDÉG

Nosza, bátran és derekasan, hiszen ifjú vagy, megfeszítve minden erődet, próbálj meg helyesen szólni valamit róla, úgy, hogy sem a létet, sem az egyes, sem a többes számot nem kapcsolod össze a nem létezővel.

THEAITÉTOSZ

c Túlbuzgóság és helytelen vállalkozás volna bizony, ha a te viszontagságaidat látva vállalkoznám rá.

VENDÉG

Hát akkor, ha úgy tetszik, ne zaklassuk magunkat, se engem, se téged; s mindaddig, míg olyan valakire nem találunk, aki képes rá, állapítsuk meg, hogy a szofista nagy ravaszul hozzáférhetetlen helyre rejtőzött.

THEAITÉTOSZ

Csakugyan úgy látszik.

VENDÉG

Ha tehát azt állítjuk róla, hogy valamilyen látszatra
d dolgozó mesterség az övé, éppen e szóhasználat alapján könnyen belénk köthet, és ellenünk fordíthatja saját szavainkat, mert ha képalkotónak nevezzük, egyszerűen azt kérdezi tőlünk, hogy egyáltalán mit is értünk képen. Jól meg kell tehát fontolni, Theaitétosz, hogy mit is válaszoljunk egy ilyen legény kérdésére.

THEAITÉTOSZ

Világos, hogy a vízben és a tükrökben keletkező, továbbá a festett és vésett képeket és egyéb efféléket fogunk felsorolni.

XXVIII. VENDÉG

Világos, Theaitétosz, hogy nem láttál még szofistát.

THEAITÉTOSZ

Miért?

e VENDÉG

Mert egyszerűen azt a látszatot fogja kelteni előtted, hogy behunyva tartja a szemét, vagy egyáltalán nincs is szeme.

THEAITÉTOSZ

Hogyan?

VENDÉG

Ha így adod meg a feleletet neki – vagyis ha a tükrökben vagy emberi formálás folytán keletkező képeket emlegeted –, ki fogja nevetni az érveidet, amelyeket abban a
240 a hiszemben sorolsz fel, mintha látna: tettetni fogja magát, mintha tükörről és vízről, s egyáltalán a látásról fogalma se volna, csupán azt fogja tőled kérdezni, ami a szavaidból következik.

THEAITÉTOSZ

Tehát mit?

VENDÉG

Azt, ami mindezeken áthúzódik, amit soknak mondtál, s mégis arra tartottál méltónak, hogy az „egy" névvel illesd, a képet mint egységes létezőt alkalmazva valamennyiükre. Felelj hát és hárítsd el ennek az embernek a támadását, s ne hátrálj egy lépést sem.

THEAITÉTOSZ

Mi másnak mondhatjuk, kedves vendégünk, a képet, mint egy másik „olyasminek", ami a valódinak a hasonlóságára van formálva?

VENDÉG

Egy valódi másik „olyasmit" gondolsz, vagy mire érted az „olyasmit"?

b THEAITÉTOSZ

Semmi esetre sem valódit értek rajta, de mégis hasonlót.

VENDÉG

És valódin valóban létezőt értesz?

THEAITÉTOSZ

Úgy van!

VENDÉG

Nos: a nem valódi ugye ellentéte a valódinak?

THEAITÉTOSZ

Természetesen!

VENDÉG

Tehát a hasonlón nem létezőt értesz, feltéve, hogy nem valódinak mondod, pedig mégiscsak létezik!

THEAITÉTOSZ

Hogyan?

VENDÉG

Hát nem igazán létezőnek mondod?

THEAITÉTOSZ

Nem bizony, csak mint képmás létezik valóban.

VENDÉG

Amit tehát képmásnak nevezünk, nem valóban valóságos létező?

c THEAITÉTOSZ

Úgy látszik, hogy valahogyan így, nagyon különös módon fonódik össze a nem létező a létezővel.

VENDÉG

Hogy is ne volna különös? Látod-e hát, hogy ez a sokfejű szofista most is arra kényszerített bennünket ezzel a kölcsönhatású összekapcsolással, hogy akaratunk ellenére elismerjük, hogy a nem létező valahogyan létezik.

THEAITÉTOSZ

Nagyon is látom!

VENDÉG

De tovább: hogyan határozzuk meg a mesterségét, hogy összhangban maradhassunk önmagunkkal?

THEAITÉTOSZ

Miért és mitől félve mondod ezt?

d VENDÉG

Mikor azt állítjuk róla, hogy a látszat segítségével csal, és a mestersége csalóka jellegű, akkor azt állítjuk-e vajon, hogy hamis vélemények támadnak lelkünkben az ő mestersége folytán – vagy mit is mondhatunk?

THEAITÉTOSZ

Ezt; mi mást mondhatnánk?

VENDÉG

Hamis vélemény pedig az, amely a valósággal ellentétesen vélekedik; vagy hogyan?

THEAITÉTOSZ

Ellentétesen.

VENDÉG

Azt állítod tehát, hogy a hamis vélemény nem létező dolgokról vélekedik?

THEAITÉTOSZ

Szükségképpen!

e VENDÉG

Vajon a hamis vélemény úgy véli-e, hogy a nem létezők nem léteznek, vagy pedig úgy, hogy a semmiképp sem létezők valahogyan mégis léteznek?

THEAITÉTOSZ

Kell hogy a nem létezőket valahogyan létezőknek fogja fel, ha egyszer csak némileg is téved valaki.

VENDÉG

Nos, és nemde: a teljes mértékben létezőket viszont úgy fogja fel, hogy egyáltalán nem léteznek?

THEAITÉTOSZ

Igen.

VENDÉG

És ez is tévedés?

THEAITÉTOSZ

Ez is.

VENDÉG

Ezek alapján tehát a hamis beszédet is úgy kell felfognunk, hogy a létezőket nem létezőnek s a nem létezőket
241 a létezőnek mondja?

THEAITÉTOSZ

Hogy is lehetne másképpen hamis?

VENDÉG

Úgyszólván semmiképpen. Ezeket azonban a szofista nem fogja elismerni! S hogyan is fogadhatná el ezt a józan eszű ember, mikor előzőleg abban állapodtunk meg, hogy mindez kiejthetetlen, kimondhatatlan, kifejezhetetlen és elgondolhatatlan? Értjük-e, Theaitétosz, hogy mit mond?

THEAITÉTOSZ

Hogyne értenénk, hogy azt veti szemünkre, hogy iménti állításainkkal ellentétbe kerülünk, mikor azt merészeltük állítani, hogy tévedés van mind a képzetek között, mind a beszédekben? Gyakran ugyanis arra kényszerü-
b lünk, hogy a nem létezőhöz hozzáillesszük a létezőt, noha az imént állapodtunk meg abban, hogy ez a leglehetetlenebb dolog.

XXIX. VENDÉG

Jól emlékszel. De itt az ideje, hogy meggondoljuk: mit is kell a szofistával tennünk? Hisz látod, milyen bőségesek és nagyszámúak az ellentmondások és nehézségek, ha úgy kutatjuk őt, hogy a csalók és szemfényvesztők mesterségével vesszük egy kalap alá.

THEAITÉTOSZ

Nagyon is jól látom.

VENDÉG

Pedig e nehézségeknek csak kis részét vettük át, holott úgyszólván határtalan sokaságúak.

c THEAITÉTOSZ

No, hát akkor, ha csakugyan így van, úgy látszik, teljes lehetetlenség a szofistát megfogni.

VENDÉG

Nos hát, akkor elernyedve felhagyjunk a kutatásával?

THEAITÉTOSZ

A magam részéről azt mondom, hogy nem szabad felhagynunk, ha egy kis eshetőségünk is van, hogy elfogjuk ezt az embert.

VENDÉG

Meg fogsz-e hát bocsátani és – mint mondod – meg leszel-e elégedve, ha csak egy kis eredményt is csikarunk ki egy ilyen kemény tételre vonatkozóan?

THEAITÉTOSZ

Hogyne bocsátanék meg?

d VENDÉG

Akkor hát egy még nagyobb kérésem is van hozzád.

THEAITÉTOSZ

Milyen kérésed?

VENDÉG

Hogy ne tarts apagyilkosnak!

THEAITÉTOSZ

Ugyan miért?

VENDÉG

Mert védekezésünk során meg kell vizsgálnunk apánk, Parmenidész tételét, és ki kell erőszakolnunk, hogy a nem létező bizonyos tekintetben létezik, és viszont: a létező bizonyos tekintetben nem létezik.

THEAITÉTOSZ

Világos, hogy valami ilyen küzdelmet kell megvívnunk érveléseink során.

VENDÉG

Már hogyne volna világos – a közmondás szerint még a vaknak is. Mert ha ezt nem cáfoljuk meg, és rá vonat-
e kozólag nem egyezünk meg, aligha lesz képes a nevetségességet elkerülni az, aki akár hamis képzetről, akár hamis beszédről, akár képekről, akár hasonmásokról, akár utánzatokról, akár látszatról beszél, akár az ezekkel foglalkozó mesterségekről, mert arra kényszerül, hogy ellentmondjon önmagának.

THEAITÉTOSZ

Színigaz!

242 a VENDÉG

Ezért tehát mindenesetre el kell szánnunk magunkat, hogy megtámadjuk az atyai tételt; vagy az egész dologgal fel kell hagynunk, ha valami aggály visszatart attól, hogy ezt tegyük.

THEAITÉTOSZ

Bennünket azonban semmi nem tarthat vissza ettől semmiképpen.

VENDÉG

Akkor még egy csekély harmadik kérésem is van.

THEAITÉTOSZ

Mondd csak!

VENDÉG

Az imént határozottan azt mondtam, hogy az erre vonatkozó cáfolat valahogy mindig meghaladta és ma is meghaladja erőmet.

THEAITÉTOSZ

Azt mondtad.

VENDÉG

S most félelem fog el szavaim miatt, nehogy eszeveb szettnek tűnjek fel előtted, mint aki lépten-nyomon erre meg arra változtatja a véleményét. Hiszen a te kedvedért vállalkozunk rá, hogy a parmenidészi tételt megcáfoljuk, ha ugyan megcáfolhatjuk.

THEAITÉTOSZ

Efelől nyugodtan fogj neki, mert én egyáltalán nem hiszem, hogy bármi hibát is elkövetnél, ha erre a bizonyításra és cáfolásra rászánod magad.

XXX. VENDÉG

Nos hát, ugyan hogyan kezdhetne hozzá az ember egy ilyen kockázatos bizonyításhoz? Azt hiszem, fiam, a legkényszerűbb útra kell térnünk.

THEAITÉTOSZ

Melyikre?

VENDÉG

c Meg kell vizsgálnunk először is azokat a dolgokat, amelyek jelenleg világosnak látszanak előttünk, hátha e téren zavarosak a nézeteink, és túl könnyedén állapodunk meg abban, hogy tisztában vagyunk velük.

THEAITÉTOSZ

Fejezd ki világosabban, amit mondani akarsz.

VENDÉG

Úgy tűnik fel előttem, hogy túlságosan kényelmesen beszélgetett velünk Parmenidész és mindenki, aki csak valaha annak eldöntéséhez fogott, hogy meghatározza: hány és milyen létező van.

THEAITÉTOSZ

Mennyiben?

VENDÉG

Az a benyomásom, hogy mindegyik afféle mesét mondott nekünk, mintha gyermekek volnánk; s egyik azt mesélte, hogy három létező van, s ezek közül egyik-
d másik olykor harcban áll egymással, máskor pedig barátságot köt, házasságra lép, gyermekeket szül és táplálja szülötteit; egy másik pedig két létezőről beszél, a nedvesről és a szárazról, vagy a melegről és a hidegről, és összehozza és összeházasítja őket; a mi eleai nemzetségünk pedig, Xenophanésztól, sőt még régebbtől kezdve, úgy adja elő a dolgot meséiben, hogy Egy Létező az, amit az emberek Mindennek neveznek. Végül az ión és
e később bizonyos szicíliai múzsák* úgy gondolták, hogy legbiztosabb lesz összefonni a kétféle nézetet és azt állítani, hogy a Létező: egy is és sok is, és gyűlölet és szeretet tartja össze. Mert éppen a széthúzó tart össze örökké, mondják a szigorúbb összhangzatú múzsák; a lágyabbak pedig lazítottak azon, hogy ez mindig így volna, és azt állítják, hogy felváltva: hol Egy a mindenség és barátság uralkodik benne Aphrodité hatalma ál-
243 a tal, hol pedig Sok és harcol önmagával valami Viszály ereje folytán. Mindezek között vajon melyik mondott

igazat és melyik nem, nehéz volna megmondani, és nem volna helyes ily súlyos szemrehányást tenni ily dicső és régi embereknek; azt azonban kijelenthetjük, anélkül, hogy megütközést keltenénk . . .

THEAITÉTOSZ
Mit?

VENDÉG
Hogy nagyon kevésbe vettek bennünket, sokaságot, és csak úgy elnéztek a fejünk fölött; mert úgy teszik közzé mondanivalójukat, hogy mit sem törődnek vele, vajon tudjuk-e követni őket, vagy pedig lemaradunk.

b THEAITÉTOSZ
Hogy érted ezt?

VENDÉG
Ha közülünk valaki kiejti ezt a szót, hogy: „van", vagy „lett", vagy „lesz" sok, vagy egy, vagy kettő, egy másik meg úgy beszél, hogy a meleg és a hideg összevegyül, s így „vegyülést" és „szétbomlást" tételez fel, mindabból, Theaitétosz, amit mondanak, ugyan – az istenekre! – mit értesz meg? Mert jómagam, mikor még ifjabb voltam, azt hittem, pontosan értem, ha valaki kiejti azt,
c amit illetőleg most olyan tanácstalanok vagyunk: a Nem Létezőt. S most látod, mekkora zavarban vagyunk miatta.

THEAITÉTOSZ
Látom.

VENDÉG
Nos hát, könnyen megeshetik, hogy a Létezőt illetőleg

is ugyanez esik meg velünk a lelkünkben: azt valljuk, hogy ebben már igazán nem szenvedünk hiányt, és értjük, ha valaki e szót kimondja, a másik meg nem – holott mindkettővel szemben hasonló a helyzetünk.

THEAITÉTOSZ
Meglehet.

VENDÉG
És az előbb említett egyéb fogalmakat illetőleg ugyanezt kell mondanunk.

THEAITÉTOSZ
Mindenesetre.

XXXI. VENDÉG
A többiek kérdésében ezután is folytathatunk vizsgálódást, ha úgy tetszik; most ellenben először a legfontosabb és alapvető fogalmat kell megvizsgálnunk.

d THEAITÉTOSZ
Melyikről beszélsz? Vagy kétségtelen, hogy azt állítod, hogy a Létezőt kell először megvizsgálnunk: mit akarnak kifejezni azok, akik ezt a szót alkalmazzák?

VENDÉG
Nyomon követtél, és megértettél, Theaitétosz. Azt mondom ugyanis, hogy úgy kell kutatnunk, mintha az ő jelenlétükben így kérdeznénk ki őket: „Nos, ti, akik azt állítjátok, hogy a Mindenség voltaképpen: meleg és
e hideg, vagy más ilyen két alkatrészből áll, ugyan mit mondtok mindkettőre vonatkozólag, mikor azt állítjátok, hogy mindketten, valamint külön-külön léteznek? Mit értsünk ezen a »léteznek« szón? Vajon egy harmadi-

kat ama kettő mellett, s így szerintetek a mindenséget többé ne kettőnek, hanem háromnak fogjuk fel? Talán csak nem azt állítjátok, hogy mindkettő egyaránt létezik, s hogy a kettő közül az egyiket nevezitek Létezőnek: mert ez esetben – bármelyiket tartanátok is Létezőnek – egy és nem két Létezővel volna dolgunk."

THEAITÉTOSZ
Igazad van.

VENDÉG
„De talán mindkettőt együtt akarjátok Létezőnek nevezni?"

THEAITÉTOSZ
Meglehet.

244 a VENDÉG
Erre pedig azt feleljük: „De, barátaim, ebben az esetben is a kettőt nyilvánvalóan egynek mondanátok."

THEAITÉTOSZ
Igen helyesen mondod.

VENDÉG
„Minthogy mi tehát ilyen zavarban vagyunk, ti derítsetek kellő világosságot erre, hogy mit is akartok kifejezni, amikor a »Létező«-t kimondjátok. Mert nyilvánvaló, hogy ti ezt réges-régen értitek, mi ellenben ezelőtt azt hittük, hogy értjük, most azonban teljes bizonytalanságba jutottunk. Tanítsatok meg hát először erre bennünket, hogy ne képzeljük azt, hogy értjük állításaitokat, holott valójában ennek épp ellenkezője áll fenn." Nos, fiam, vajon hibát követünk-e el, ha ezt mondjuk és

b

kérjük, mind ezektől, mind a többiektől, akik a Mindenséget egynél többnek mondják?

THEAITÉTOSZ
Egyáltalán nem!

XXXII. VENDÉG
De tovább: azoktól, akik egynek mondják a Mindenséget, nem kell-e a lehetőség határai között megtudakolnunk, hogy ugyan mit értenek a Létezőn?

THEAITÉTOSZ
Már hogyne kellene!

VENDÉG
Erre a kérdésre feleljenek tehát: „Azt állítjátok, hogy egyetlenegy az, ami létezik?" „Azt állítjuk bizony" – fogják felelni. Nemde?

THEAITÉTOSZ
Igen.

VENDÉG
„Nos, tovább: a »létezőn« értetek valamit?"

THEAITÉTOSZ
Igen.

VENDÉG
c „Vajon ugyanazt, amit az »egyen«, s így ugyanarra a dologra két nevet használtok, vagy hogy áll a dolog?"

THEAITÉTOSZ
Mi lehet erre a felelet, vendégünk?

VENDÉG

Világos, Theaitétosz, hogy annak, aki ilyen feltevésből indul ki, nem a legkönnyebb felelnie sem erre, sem más egyéb kérdésre.

THEAITÉTOSZ

Miért?

VENDÉG

Mert nyilván nevetséges két nevet elismernie annak, aki csak egyetlenegy létezőt tételez fel.

THEAITÉTOSZ

Igaz.

VENDÉG

d És számára ellenkezik a józan ésszel, hogy egyáltalán elfogadja azt az állítást, hogy van bármiféle név.

THEAITÉTOSZ

Miért?

VENDÉG

Mert ha azt tételezi fel, hogy a név az általa jelölt dolgoktól különböző, akkor két valamit ismer el.

THEAITÉTOSZ

Igen.

VENDÉG

Ha viszont a dologgal a nevét azonosnak tételezi fel, akkor vagy azt kényszerül állítani, hogy a semminek van neve; vagy pedig, ha azt állítja, hogy a név: valaminek a neve; ebből az következik, hogy a név: pusztán névnek, és semmi másnak, a neve.

THEAITÉTOSZ
Úgy van!

VENDÉG
Eszerint az egy is pusztán egynek az egysége, méghozzá egy puszta névnek az egysége!

THEAITÉTOSZ
Szükségképpen!

VENDÉG
Nos, tovább: hát az Egészet ettől az Egy Létezőtől különbözőnek, avagy vele azonosnak fogják-e állítani?

e THEAITÉTOSZ
Már hogyne mondanák azonosnak!

VENDÉG
Ha tehát a Létező: egész, miként Parmenidész is mondja:

Mint a kerekded, szép gömbnek tömege, közepétől
Minden irányban erős egyaránt, hisz nem lehet az, hogy
*Erre jobban létezzék, vagy amarra kevésbé.**

Ha tehát ilyen a Létező, akkor van közepe és széle, s ezzel szükségképpen vannak részei. Vagy hogyan gondolod?

THEAITÉTOSZ
Éppen így.

245 a VENDÉG
Semmi akadálya azonban annak, hogy az, ami részekre

oszlik, összes részein át az Egység sajátságával rendelkezzék, és ily módon, amellett, hogy minden és egész: egy is legyen.

THEAITÉTOSZ
Miért ne?

VENDÉG
Nemde lehetetlen viszont, hogy az, aminek ilyen tulajdonságai vannak, önmaga: maga az Egy legyen?

THEAITÉTOSZ
Miért?

VENDÉG
Mert a valóban egyet a helyes érvelés szerint teljesen oszthatatlannak kell mondani.

THEAITÉTOSZ
Kell bizony.

VENDÉG
b Márpedig az olyan Létező, amely sok részből áll, nincs összhangban ezzel az érveléssel.

THEAITÉTOSZ
Értem!

VENDÉG
Vajon tehát az a létező, mely az egység tulajdonságával rendelkezik, ily módon egy is és egész is lesz-e, vagy inkább egyáltalán ne mondjuk a létezőt egésznek?

THEAITÉTOSZ
Nehéz választás elé állítasz.

VENDÉG

Valóban igazad van. Mert ha csak tulajdonsága a Létezőnek az, hogy valamilyen vonatkozásban egy, akkor úgy látszik, hogy nem azonos a Létező az Eggyel, s ily módon a Mindenség: egynél több.

THEAITÉTOSZ

Igen.

VENDÉG

c Ha viszont a Létező nem egész, mert az egységet csupán tulajdonságaként kapta részül, az Egész azonban önmagában megvan: akkor az következik, hogy a Létező önmaga hiányában szenved.

THEAITÉTOSZ

Alighanem.

VENDÉG

S e szerint az érvelés szerint tehát a Létező, önmagától megfosztva, Nem Létezővé lesz.

THEAITÉTOSZ

Úgy van.

VENDÉG

S amellett a Mindenség ismét több lesz egynél; mert így mindkettő: a Létező is meg az Egész is saját külön jelleggel rendelkezik.

THEAITÉTOSZ

Igen.

VENDÉG

Ha viszont az Egész egyáltalán nem létezik, akkor ugyanezek a következmények állnak fenn a Létezőre
d vonatkozólag, s azonfelül, hogy nem létezik, még csak nem is jöhet létre.

THEAITÉTOSZ

Ugyan miért?

VENDÉG

Mert ami egyszer létrejött, az mindig mint egész jött létre. Úgyhogy sem a Létezést, sem a Keletkezést nem lehet létezőnek tartani, ha az Egyet vagy az Egészet nem számítjuk a létezők közé.

THEAITÉTOSZ

Mindenesetre úgy látszik, hogy így áll a dolog.

VENDÉG

Sőt ami nem egész, annak semmiféle mennyisége nem lehet: mert aminek akármekkora mennyisége is van, szükségképpen akkorának kell egészében lennie.

THEAITÉTOSZ

Természetesen.

VENDÉG

e És még számtalan egyéb akadály és nehézség merül fel az előtt, aki a létezőt akár kettőnek, akár csupán egynek mondja.

THEAITÉTOSZ

Ezt úgyszólván már a most futólag feltűnt nehézségek is megmutatták. Hiszen egyik a másikhoz kapcsolódik,

s mindig nagyobb és súlyosabb zavart árasztanak mindenre, amit csak előzőleg kijelentettünk.

XXXIII. VENDÉG

Ami azokat – ha nem is mindnyájukat – illeti, akik alaposan vizsgálgatják a Létező és Nem Létező kérdését, legyen elég ennyi; most viszont azokat kell megszemlélnünk, akik másképpen szólnak e kérdésről, hogy mindezek alapján belássuk, hogy semmivel sem könnyebb azt megmondani, hogy mi a Létező, mint azt, hogy mi a Nem Létező.

246 a

THEAITÉTOSZ

Ezek felé is el kell tehát indulnunk.

VENDÉG

És bizony úgy látszik, hogy közöttük gigászi harc dúl a Lét feletti nézeteltérésük folytán.

THEAITÉTOSZ

Hogyan?

VENDÉG

Az egyik fél az égből, a láthatatlan honából mindent lehúz a földre, kezével egyenesen átölelve a sziklákat és tölgyeket. S minden effélébe belekapaszkodva szilárdan állítja, hogy csak az létezik, ami ellenállást tanúsít és megérinthető, s a Testet és a Létet azonosnak határozza meg, s a többieket, ha valaki azt meri állítani, hogy valami testetlen is létezik, egyszerűen megveti, és egyáltalán semmi egyébről hallani sem akar.

b

THEAITÉTOSZ

Bizony félelmetes emberekről beszélsz! Mert jómagam is sok ilyen emberrel találkoztam már.

VENDÉG

Így hát ellenfeleik nagyon óvatosan valahonnan felülről, a Láthatatlanságból védekeznek, azt erőszakolva, hogy az igazi létezés szellemileg észlelhető és testetlen formák léte; amazoknak a testét pedig, tehát azt, amit amazok
c valóságnak mondanak, érveikkel apróra szétmorzsolják, és lét helyett valami mozgásban levő keletkezésnek nevezik. E két fél között, Theaitétosz, ebben a kérdésben örök idők óta véghetetlen harc dúl.

THEAITÉTOSZ

Valóban.

VENDÉG

Hallgassuk meg tehát sorban mindkét fél érvelését arról a létről, amelyet megállapítanak.

THEAITÉTOSZ

De hogyan jutunk hozzá?

VENDÉG

Könnyebb feleletet kapnunk azoktól, akik a létet az ideákba helyezik, mert ezek szelídebbek; azoktól azon-
d ban, akik erőszakkal mindent a testbe húznak le, jóval nehezebb, sőt talán csaknem lehetetlen. De, úgy látszik, így kell velük szemben eljárni.

THEAITÉTOSZ

Hogyan?

VENDÉG

Legjobb volna – ha egyáltalán lehetséges lenne – csakugyan jobbá tenni őket; ha azonban ez nem sikerül, tegyük ezt meg elméletben, és tételezzük fel, hogy haj-

landók volnának rendesebben felelni, mint ahogyan szoktak. Mert a különb emberek hozzájárulása többet nyom a latban, mint a hitványaké; egyébként nem is velük törődünk, hanem az igazságot keressük.

e THEAITÉTOSZ

Ez a helyes álláspont!

XXXIV. VENDÉG

Nos, hát bírd rá ezeket a megjavult embereket, hogy feleljenek neked, te pedig tolmácsold szavaikat.

THEAITÉTOSZ

Úgy lesz.

VENDÉG

Nos, ha halandó élőlényről beszélnek, vajon valami létezőt értenek-e rajta?

THEAITÉTOSZ

Igen.

VENDÉG

S nemde elismerik, hogy ez lelkes test?

THEAITÉTOSZ

Feltétlenül.

VENDÉG

S ezért a lelket a létezők közé számítják?

THEAITÉTOSZ

Igen.

247 a VENDÉG

Nos, tovább: nemde az egyik lelket igazságosnak, a másikat pedig igazságtalannak mondják, továbbá értelmesnek az egyiket, értelmetlennek a másikat?

THEAITÉTOSZ

Természetesen.

VENDÉG

S vajon nem az igazságosság birtoklása és jelenléte folytán lesz ilyen minden egyes lélek, viszont az ezzel ellentétes dolgok jelenléte folytán ellentétes minőségű?

THEAITÉTOSZ

Igen, ezzel is egyetértenek.

VENDÉG

b De bizonyára azt fogják állítani, hogy mindenesetre létezik az, ami képes valamihez hozzájárulni és attól elválni.

THEAITÉTOSZ

Bizonyára elismerik.

VENDÉG

Ha tehát létezik mind az igazságosság és a meggondolás és a többi erény, mind ezek ellentétei, és természetesen a lélek is, amelyben ezek megjelennek, vajon mondhatnak-e ezek közül valamit láthatónak és tapinthatónak, vagy pedig valamennyit láthatatlannak tartják?

THEAITÉTOSZ

Ezek közül bizony úgyszólván egy sem látható.

VENDÉG

Nos, ha ilyenek, akkor bármelyikükről is állítható-e, hogy teste van?

THEAITÉTOSZ

Erre már nem fognak általában egységes feleletet adni, hanem a lelket magát illetőleg azt fogják válaszolni, hogy annak szerintük van valami teste; a meggondolás
c és az egyes többi erényt illetőleg azonban, amelyekről kérdezősködtél, szégyenkezni fognak, hogy olyan vakmerőek legyenek, hogy akár azt ismerjék el, hogy ezek egyáltalán nem tartoznak a létezők közé, akár ahhoz az állításukhoz ragaszkodjanak, hogy minden test, ami csak létezik.

VENDÉG

Akkor már nyilván megjavultak, Theaitétosz, ezek az emberek; mert ezek közül egyet se szégyellnének állítani közülük azok, kik valóban elvettetvén a földből keltek ki,* hanem szüntelenül azt erősítenék, hogy egyáltalán semmi mindaz, amit nem képesek kezükkel összenyomni.

THEAITÉTOSZ

Körülbelül kifejezted, amit gondolnak.

VENDÉG

Kérdezzük tehát meg őket ismét: hiszen elég az is, ha
d hajlandók a létezők közül valamit, bármily kicsi legyen is, testetlennek elismerni. Mert azt kell megmondaniuk, hogy mi az, ami mind ezekben, mind amazokban a testtel bíró létezőkben azonos természetű, amire való tekintettel mondják mindkettőt létezőnek. Könnyen megeshetik azonban, hogy zavarba jönnek; s ha tényleg ez esne

meg velük, fontold meg, vajon hajlandók lennének-e elfogadni és elismerni, ha mi tennénk előterjesztést, hogy: íme, ilyesmi a létező.

THEAITÉTOSZ

Milyen hát? Mondd meg, s akkor hamarosan meglátjuk.

VENDÉG

Kimondom tehát, hogy mindaz, aminek bármilyen ké-
e pessége is van akár arra, hogy hatást gyakoroljon bármi másra, akár, hogy a legkisebb hatást is elszenvedje a legcsekélyebb dologtól is, csak egyetlenegyszer is – valósággal létezik. Azt a meghatározást állítom tehát fel, hogy a létezőket elhatároljam, hogy a lét nem egyéb, mint képesség.

THEAITÉTOSZ

Bizonyára elfogadják, hiszen jelenleg nem képesek ennél jobbat mondani.

VENDÉG

248 a Jó; hiszen később talán – akár nekünk, akár nekik – valami más ötlik eszünkbe. Jelenleg azonban maradjunk velük együtt e megállapodásunk mellett.

THEAITÉTOSZ

Maradjunk meg.

XXXV. VENDÉG

S most forduljunk a másik fél: az ideák barátai felé; s te tolmácsold az ő válaszaikat is.

THEAITÉTOSZ

Úgy lesz.

VENDÉG

Nemde a keletkezést és a létet szétválasztjátok egymástól nyilatkozataitokban?

THEAITÉTOSZ

Igen.

VENDÉG

És szerintetek testünk által az érzékelés segítségével a keletkezéssel van közösségünk, lelkünk által pedig a gondolkodás segítségével a valóságos léttel, amely utóbbiról azt állítjátok, hogy mindig azonos és változatlan, a keletkezés viszont egyszer ilyen, máskor másféle állapotban van.

b THEAITÉTOSZ

Valóban ezt állítjuk.

VENDÉG

De hát, kitűnő emberek, ami ezt a közösséget illeti, mit gondoljunk, mit értetek ezen, mikor mindkettőre alkalmazzátok? Vajon nem azt, amit az imént fogalmaztunk meg?

THEAITÉTOSZ

Mire gondolsz?

VENDÉG

Hogy ez a közösségben létel valami hatás vagy hatást szenvedés, bizonyos képességből kifolyólag, s az egymással való találkozásból jön létre. Ami pedig az ő erre adott válaszukat illeti, könnyen megeshetik, Theaitétoszom, hogy te nem fogod fel, én azonban talán igen, velük való érintkezésem folytán.

THEAITÉTOSZ

Mit fognak hát válaszolni?

VENDÉG

c Nem fogják elfogadni azt, amit az imént a földszülötteknek a létre vonatkozólag mondottunk.

THEAITÉTOSZ

Mit?

VENDÉG

Nemde a létezők elégséges meghatározásaként azt terjesztettük elő, hogy létezik valami, ha megvan benne a képesség arra nézve, hogy hatást szenvedjen vagy hatást gyakoroljon akár a legkisebb dologra is?

THEAITÉTOSZ

Igen.

VENDÉG

Erre tehát azt válaszolják, hogy a keletkezésnek igen is van része a szenvedés és hatás képességében, a létre ellenben ezek közül egyik képesség sem illik.

THEAITÉTOSZ

S nemde van valami abban, amit mondanak?

VENDÉG

Van benne valami, amire azt kell válaszolnunk, hogy még világosabban meg kell tudakolnunk tőlük, vajon
d elismerik-e, hogy a lélek megismer, a lét pedig megismertetik.

THEAITÉTOSZ

Ezt bizony elismerik.

VENDÉG

Nos, tovább: a megismerés vagy a megismertetés szerintetek cselekvés-e vagy szenvedés, vagy mindkettő? Vagy pedig az egyik szenvedés, a másik pedig cselekvés? Vagy pedig egyáltalán nem részesül egyik sem egyikben sem ezek közül?

THEAITÉTOSZ

Világos, hogy egyik sem egyikben sem; mert különben ellentmondanának előbbi állításaiknak.

VENDÉG

e Értem tehát: ha a megismerés cselekvés, akkor ebből szükségképpen következik, hogy a megismertetés szenvedés. Vagyis a lét – e szerint az okoskodás szerint – mikor megismertetik a megismerés által, amennyiben megismertetik, annyiban szenved, s ezáltal mozgásba jön: márpedig szerintünk ez nem történhetik meg azzal, ami nyugvó.

THEAITÉTOSZ

Helyes!

VENDÉG

Nos, Zeuszra, hát valóban oly könnyen ráhagyjuk magunkat beszélni arra, hogy mozgás, élet, lélek, meggon-
249 a dolás a tökéletes Létezőben valósággal nincs meg, s ő nem él és nem gondolkodik, hanem ünnepélyes és szent értelem nélkül, mozdulatlanul állva létezik?

THEAITÉTOSZ

Akkor bizony szörnyű tant fogadnánk el, vendégünk.

VENDÉG

De talán azt állítsuk, hogy értelem van benne, élet azonban nincs?

THEAITÉTOSZ

Hogy is lehetne ilyet állítani?

VENDÉG

Vagy talán azt mondjuk, hogy ezek mindketten megvannak benne, ellenben azt állítjuk, hogy nem lélekben birtokolja ezeket?

THEAITÉTOSZ

Ugyan hol másutt lehetnének meg ezek benne?

VENDÉG

De akkor bizonyára van belátása, élete és lelke, azonban teljesen mozdulatlanul áll, noha lelkes lény?

b THEAITÉTOSZ

Mindezek – előttem legalább – a józan ésszel ellentétesnek látszanak.

VENDÉG

Tehát akkor el kell ismernünk, hogy a mozgó és a mozgás: létezik.

THEAITÉTOSZ

Így van.

VENDÉG

S az előbbiekből az is következik, Theaitétosz, hogy ha a létezők mozdulatlanok volnának, akkor soha senkinek semmiről értelmes belátása nem volna.

THEAITÉTOSZ

Mindenesetre.

VENDÉG

Ha viszont azt ismernénk el, hogy minden mozgásban van és tovasiet, ezzel az állítással is ugyanazt küszöbölnénk ki a létezők sorából.

THEAITÉTOSZ

Hogyan?

VENDÉG

c Lehetséges-e szerinted az állapotnak, a módnak és a tárgynak az önmagával való azonossága nyugalom nélkül?

THEAITÉTOSZ

Semmi esetre sem.

VENDÉG

S ezek nélkül ugyan el tudod-e képzelni, hogy bármiről értelmes belátás létezhet vagy létrejöhet?

THEAITÉTOSZ

Egyáltalán nem.

VENDÉG

Márpedig minden érvvel harcolnunk kell az ellen, aki, noha a tudást vagy a belátást vagy az értelmet eltünteti, mégis így-úgy szilárdan állít valamit.

THEAITÉTOSZ

Mégpedig hevesen!

VENDÉG

Úgy látszik tehát, mindebből az következik teljes szükségszerűséggel a filozófus számára, aki ezeket az értékeket mindenekfölött tiszteli, hogy azoktól, akik az Egyet vagy a sok ideát vallják, ne fogadja el azt a tételt, hogy a Mindenség nyugalomban van; azokat viszont egyáltalán meg se hallgassa, akik a létezőt minden tekintetben mozgásba hozzák, hanem gyermekek módjára, akik mindazt kívánják, ami csak mozgó és mozdulatlan, ő is egyszerre mindkettőnek állítsa a Létezőt és a Mindenséget.

THEAITÉTOSZ

Teljesen igazad van!

XXXVI. VENDÉG

Nos, nem úgy tűnik-e fel, hogy kellőleg körülzártuk meghatározásunkkal a létezőt?

THEAITÉTOSZ

De teljesen!

VENDÉG

Ó, jaj, csakhogy én azt hiszem, Theaitétosz, most ismerjük fel a körülötte forgó vizsgálódásnak a teljes nehézségét.

THEAITÉTOSZ

Már megint mit mondtál és hogy érted ezt?

VENDÉG

Boldog halandó, hát nem veszed észre, hogy épp most vagyunk a legteljesebb tudatlanságban rá vonatkozólag, amikor az a benyomásunk, hogy mondtunk valami értelmeset?

THEAITETOSZ

Nekem legalábbis ez a benyomásom, s nem egészen értem, hogy már megint hogyan jutottunk észrevétlenül ilyen helyzetbe.

VENDÉG

Vizsgáld hát meg világosabban, hogy vajon az előbbi megállapodásunk folytán nem kérdezhetik-e joggal tő-
250 a lünk ugyanazt, amit mi kérdeztünk régebben azoktól, kik azt állították, hogy a Mindenség: Meleg és Hideg.

THEAITÉTOSZ

Mit is kérdeztünk tőlük? Emlékeztess rá.

VENDÉG

Szívesen; és ezt olyanformán próbálom megcselekedni, hogy úgy kérdezlek téged, mint akkor azokat, hogy ily módon egyúttal előre is haladjunk némileg.

THEAITÉTOSZ

Helyes!

VENDÉG

Nos hát nem azt állítod-e, hogy mozgás és nyugalom a lehető legellentétesebbek egymással?

THEAITÉTOSZ

Igen.

VENDÉG

De mindkettőről egyaránt azt állítod együttesen és külön-külön, hogy léteznek?

THEAITÉTOSZ

Bizony azt állítom.

b VENDÉG

S vajon mikor elismered, hogy léteznek, ezzel mindkettőről külön-külön és együttvéve azt állítod, hogy mozognak?

THEAITÉTOSZ

Semmi esetre sem.

VENDÉG

De talán azt fejezed ki, hogy nyugalmi állapotban vannak, midőn azt állítod róluk, hogy vannak?

THEAITÉTOSZ

Hogy is gondolhatsz ilyet?

VENDÉG

Akkor tehát a létet ezeken kívül egy harmadik valaminek számítod elmédben, s azért foglalod őket ezzel összse, mert mind a nyugvást, mind a mozgást magában foglalja, és azért mondtad mindkettőről, hogy létezik, mert figyelembe veszed a létezéssel való közösségüket?

c THEAITÉTOSZ

Valóban úgy látszik, hogy valami harmadiknak gyanítjuk a létet, azzal, hogy a mozgásról és nyugalomról azt állítjuk, hogy valóban léteznek.

VENDÉG

A lét tehát: nem mozgás és nyugalom együttvéve, hanem valami, ami ezektől különbözik.

THEAITÉTOSZ

Úgy látszik.

VENDÉG

A lét tehát saját természetéből kifolyólag se nem nyugszik, se nem mozog.

THEAITÉTOSZ

Körülbelül.

VENDÉG

Hát akkor merre kell fordítania elméjét annak, aki erről valami nyilvánvaló tulajdonságot óhajt magának szilárdan megállapítani?

THEAITÉTOSZ

Valóban merre?

VENDÉG

Azt hiszem, sehogy sem lesz valami könnyű. Mert ha valami nem mozog, hogy lehet az, hogy nincs nyugalomban? Vagy ami semmiképpen sem nyugvó, hogy
d lehet, hogy viszont nem mozog? Márpedig a létező úgy tűnt fel előttünk, mint ami kívül áll mindkettőn. Hát lehetséges-e ez?

THEAITÉTOSZ

Sőt a lehető leglehetetlenebb.

VENDÉG

Hát akkor méltányos, hogy ebből az alkalomból visszaemlékezzünk a következőre.

THEAITÉTOSZ

Mire?

VENDÉG

Hogy amikor azt kérdezték tőlünk: mire kell alkalmazni ezt a nevet: „Nem Létező", a legnagyobb zavarban sínylődtünk. Emlékszel?

THEAITÉTOSZ

Hogyne!

VENDÉG

S talán most kisebb zavarban vagyunk a Létezőt illetőleg?

e THEAITÉTOSZ

Előttem, kedves vendégünk, úgy tűnik fel, hogy ha lehetséges, még nagyobb zavarban vagyunk.

VENDÉG

Akkor hát álljon itt előttünk ez a jól megállapított zavar. S minthogy a Létező és a Nem Létező egyaránt részesül a zavarban, most már reményünk van rá, hogy amint az egyikük akár homályosabbnak, akár világosabbnak fog mutatkozni, a másik is ugyanígy fog feltűnni. S ha
251 a viszont egyiküket sem leszünk képesek meglátni, akkor legalább, amennyire tőlünk telik, illendően s egyszerre kövessük nyomon mindkettőnek a kifejtését.

THEAITÉTOSZ

Helyes.

XXXVII. VENDÉG

Fejtsük ki tehát, hogyan lehetséges az, hogy ugyanazt a szóban forgó dolgot sok névvel jelöljük meg.

THEAITÉTOSZ

Mire érted ezt? Mondj példát!

VENDÉG

Hiszen tudod, hogy beszélünk emberről, sok mindenféle elnevezést alkalmazva rá: színeket tulajdonítunk neki,
b különféle alakot és nagyságot, bűnöket és erényeket, s mindezek és számtalan egyebek által nemcsak embernek mondjuk, hanem jónak is, és számtalan egyébnek – és a többi dolgot is ugyanilyen módon mindegyiket egynek tételezzük fel, de sok névvel soknak is mondjuk.

THEAITÉTOSZ

Igazat szólsz.

VENDÉG

S ezzel – úgy gondolom – dús lakomát készítettünk ifjak és későn tanuló öregek számára; mert legott mindegyiknek kéznél van az ellenvetés, hogy lehetetlen az, hogy a Sok egy, és viszont az Egy sok legyen, és felettébb
c örülnek annak, hogy nem engedik az embert jónak mondani, hanem a jót csupán jónak, az embert viszont embernek. Hiszen úgy vélem, Theaitétosz, te is gyakran találkozhatsz olyanokkal, kik effélékben buzgólkodnak – olykor idősebb emberek ezek, akik az értelem kincsében való szegénységük folytán elcsodálkoznak az ilyesmin, sőt azt képzelik, hogy ezzel valami csodás bölcsességre bukkantak.

THEAITÉTOSZ

Bizonyára ezt képzelik.

d VENDÉG

Hogy tehát érvelésünk mindazokhoz szóljon, akik valaha is, bármiképpen is értekeztek a létre vonatkozólag, a most elmondandókat kérdés formájában intézzük mind ezekhez, mind a többiekhez, akikkel előzőleg beszélgettünk.

THEAITÉTOSZ

S mik lesznek e kérdések?

VENDÉG

Vajon se a létet ne illesszük hozzá a mozgáshoz és a nyugalomhoz, se semmi mást semmi máshoz, hanem fejtegetéseink közben úgy kezeljük őket, hogy össze nem vegyíthetők és képtelenek rá, hogy egymásban részesedjenek? Vagy pedig vegyítsük mindnyájukat együvé, mintha képesek volnának közösségre lépni egymással? Vagy pedig úgy fogjuk fel a dolgot, hogy némelyek közösségre léphetnek, mások viszont nem? Nos Theaitétosz, mit szóljunk: melyiket fogják az eshetőségek közül választani?

e THEAITÉTOSZ

Én ugyan az ő nevükben semmit sem tudok erre válaszolni.

VENDÉG

Miért nem próbáltad a dolgot úgy megvizsgálni, hogy egyenként felelsz arra, hogy mi következik minden egyes feltevésből?

THEAITÉTOSZ

Jól mondod.

VENDÉG

Tegyük hát fel, ha úgy tetszik, hogy először azt állítanák, hogy semminek sincs semmi képessége arra, hogy bármivel is, bármivégre közösségre lépjen. Nemde ily módon a mozgás és nyugalom semmiképp se részesülhetnek a létben?

THEAITÉTOSZ
Nem bizony.

252 a VENDÉG
Nos: létezhet-e bármelyik is kettőjük közül, ha nincs semmi köze a léthez?

THEAITÉTOSZ
Nem létezhet.

VENDÉG
E szerint a megállapodás szerint tehát máris megjött minden, úgy látszik: mind azoknak az álláspontja, kik a mindenséget mozgónak állítják, mind azoké, kik egynek mondják és így nyugvónak tartják, s végül azoké is, kik a létezőket mint formákat örökké azonosaknak és változatlanoknak állítják. Hiszen mindezek hozzájuk illesztik a létezés fogalmát, részben azt állítva, hogy valósággal mozognak, részben, hogy valósággal nyugvó állapotban vannak.

THEAITÉTOSZ
Így van.

b VENDÉG
Sőt azok is, akik egyszer egyesítik, másszor pedig szétválasztják a mindenséget, vagy úgy, hogy egybe foglalják és ebből az egyből határtalan sokat származtatnak, vagy úgy, hogy határozott számú elemekre választják szét, és ezekből rakják össze – akár azt tételezik fel, hogy ez felváltva megy végbe, akár azt, hogy állandóan –, mindezzel semmi értelmeset és igazat nem mondhatnak, ha egyszer semmiféle összevegyülés nincs.

THEAITÉTOSZ

Helyesen mondod.

VENDÉG

De akik a leginkább nevetségessé teszik saját életüket, azok éppen azok, akik semmit sem engednek meg – egy másik sajátságban való részesülés alapján – egy más dolog nevével illetni.

c THEAITÉTOSZ

Hogyan?

VENDÉG

Amennyiben minden egyes esetben arra kényszerülnek, hogy a „van", a „külön", a „többiektől", az „önmagában" és számtalan más kifejezést alkalmazzanak, s ezektől képtelenek lévén tartózkodni, és össze nem kapcsolni fejtegetéseikben, nincs szükségük arra, hogy más cáfolja meg őket, hanem a közmondás szerint házukban van az ellenség, aki szembeszálljon velük, s ezt saját belsőjükben hordozva, mint valami titokzatosan megszólaló, furcsa Eurüklészt, járnak-kelnek a világban.

THEAITÉTOSZ

Teljesen találó hasonlatot és igazat mondasz.

d VENDÉG

De vajon viszont megengedhetjük-e azt az állítást, hogy mindennek képessége van arra, hogy egymással közösségre lépjen?

THEAITÉTOSZ

Ezt már én magam is képes vagyok megoldani.

VENDÉG

Hogyan?

THEAITÉTOSZ

Úgy, hogy maga a mozgás is teljességgel megállna, és viszont a nyugalom maga mozgásba jönne, ha egymáshoz hozzájárulhatnának.

VENDÉG

Márpedig az teljességgel és szükségképpen lehetetlen, hogy a mozgás: álljon, és a nyugalom: mozogjon.

THEAITÉTOSZ

Így van.

XXXVIII. VENDÉG

Akkor hát csak a harmadik lehetőség marad hátra.

THEAITÉTOSZ

Igen.

e VENDÉG

De ezen állítások közül az egyik szükségképpen igaz: vagy minden hajlandó, vagy semmi sem hajlandó, vagy némely dolog hajlandó, némelyik pedig nem, egymással összevegyülni.

THEAITÉTOSZ

Igen.

VENDÉG

Márpedig közülük kettő lehetetlennek mutatkozott.

THEAITÉTOSZ

Igen.

VENDÉG

Tehát mindenki, aki helyesen akar válaszolni, azt fogja elfogadni, amelyik még hátravan a három közül.

THEAITÉTOSZ

Természetesen!

VENDÉG

Minthogy tehát némelyek hajlandók ezt tenni, mások
253 a viszont nem, körülbelül az történik velük, ami a betűkkel. Mert ezek közül is némelyek összeillenek egymással, némelyek pedig nem férnek össze.

THEAITÉTOSZ

Így van.

VENDÉG

S a többiek közül kiválnak a magánhangzók, mert ezek, mint valami kötelék, végigvonulnak az összes hangokon át, úgyhogy valamelyikük nélkül a többiek közül sem lehet egyiket a másikhoz illeszteni.

THEAITÉTOSZ

Teljesen így van.

VENDÉG

Nos, vajon mindenki tudja, hogy melyik hang melyikkel képes közösségre lépni, vagy szakértelemre van szüksége annak, aki helyesen akar e kérdésben cselekedni?

THEAITÉTOSZ

Szakértelemre.

VENDÉG

S milyen téren?

THEAITÉTOSZ

A nyelvtan terén.

VENDÉG

b De tovább: vajon nem így áll-e a dolog a magas és mély hangokat illetőleg is? Az, akinek megvan a szakértelme ahhoz, hogy felismerje: mely hangok vegyíthetők egymással és melyek nem, zeneértő; aki viszont nem ért ehhez, az nem az?

THEAITÉTOSZ

Így van.

VENDÉG

És ugyanilyen viszonyokkal találkozunk más téren is a szakértelmet és kontárságot illetőleg.

THEAITÉTOSZ

Igen.

VENDÉG

Nos tehát, minthogy elismertük, hogy a fajták is ilyen viszonyban vannak egymással vegyülésüket illetőleg, vajon nem bizonyos tudománnyal felszerelve kell-e gondolkodása során haladnia annak, aki helyesen akarja
c megmutatni, hogy milyen fajták milyenekkel vannak összhangzásban, és milyenek nem férnek meg egymással? Valamint azt is, vajon vannak-e olyanok, amelyek mindeneket áthatva, a többieket összekapcsolják, úgyhogy képesek egymással vegyülni, és viszont a szétválasztások során vajon az egészen végigvonulnak-e más olyanok, melyek a szétválasztásnak okai?

THEAITÉTOSZ

Már hogyne volna ehhez tudományra szükség, és talán a csaknem legnagyobbra?

XXXIX. VENDÉG

S minek nevezzük, Theaitétosz, ezt a tudományt? Vagy talán – Zeuszra – észrevétlenül a szabad lelkek tudományára bukkantunk, és úgy látszik, hogy míg a szofistát kerestük, előbb találtuk meg a filozófust?

THEAITÉTOSZ

Hogy érted ezt?

VENDÉG

Hát nem azt állítjuk-e, hogy a dialektika tudományának
d a dolga, hogy a dolgokat nemek szerint szétválassza, és se ugyanazt a fajtát ne tartsa különbözőnek, se azt, ami különböző, ne vélje ugyanannak?

THEAITÉTOSZ

De igen, ezt állítjuk.

VENDÉG

S nemde, aki ezt képes megtenni, az kellőleg észreveszi azt az egy formát, amely sok dolgon át – melyek mindegyike különáll – teljesen keresztülhúzódik, továbbá azt, hogy sok egymástól különböző formát egy övez kívülről, és egy megannyi többin át kapcsolódik össze ismét, sok viszont egymástól teljesen el van különítve. Ebben áll annak a tudománya, hogy nemek szerint meg tudjuk
e különböztetni, hogy az egyes dolgok mennyiben képesek egymással közösségre lépni, és mennyiben nem.

THEAITÉTOSZ

Teljesen így van.

VENDÉG

A dialektika adományát azonban – úgy vélem – nem fogod másnak adni, csak annak, aki tisztán és igazán filozofál.

THEAITÉTOSZ

Hogy is adhatná másnak az ember?

VENDÉG

A filozófust tehát valami ilyen helyen fogjuk megtalálni
254 a akár most, akár később, ha keressük; bár őt is nehéz dolog világosan megpillantani, csakhogy ez a nehézség más természetű, mint a szofista megtalálásáé.

THEAITÉTOSZ

Mennyiben?

VENDÉG

A szofista a Nem Létező sötétségébe menekül, fortélyosan alkalmazkodva hozzá, s a hely sötétsége miatt nehéz észrevenni; nemde?

THEAITÉTOSZ

Úgy látszik.

VENDÉG

A filozófust viszont, aki gondolatilag mindig a Létező formáján csügg, éppen a hely fényessége folytán nem könnyű megpillantani: mert a tömeg lelki szemei képte-
b lenek kitartóan az istenire tekinteni.

THEAITÉTOSZ

Az előbbinél nem kevésbé valószínű, hogy ez is így van.

VENDÉG

Nemde a filozófust illetőleg hamarosan világosabban vizsgálódhatunk, ha még akarjuk; ami azonban a szofistát illeti, világos, hogy nem szabad abbahagynunk a dolgot, mielőtt kellőleg szemügyre nem vehetjük.

THEAITÉTOSZ

Jól mondod!

XL. VENDÉG

Minthogy tehát megállapodtunk abban, hogy a nemek közül némelyek hajlandók közösségre lépni egymással, némelyek pedig nem, és egyesek csak kevesekkel, mások viszont sokakkal, végül némelyeket semmi sem akadá-
c lyoz abban, hogy mindeneket áthatva, mindegyikkel közösségre lépjenek – ezek után kövessük a gondolat menetét, a következőképp vizsgálódva: ne az összes ideára vonatkozólag végezzünk kutatást, nehogy a sok között összezavarodjunk, hanem a legnagyobbnak tartottak közül válasszunk ki egyeseket, s aztán nézzük meg először, hogy milyen mindegyikük, azután, hogy hogyan áll a dolog az egymással való közösségre irányuló képesség tekintetében, hogy így, ha nem tudjuk is teljes világossággal felfogni a Létezőt és a Nem Létezőt, legalább el ne mulasszunk semmiféle meggondolást rájuk vonatkozólag, már amennyire jelenlegi vizsgálódásunk módja megengedi – hátha sikerül károsodás nélkül szabadulnunk, noha ragaszkodunk ahhoz, hogy a Nem
d Létező valósággal létezik, mint Nem Létező.

THEAITÉTOSZ

Valóban ezt kell tennünk.

VENDÉG

Márpedig legnagyobbak a nemek közül azok, amiken az imént áthaladtunk: maga a Létező, továbbá a Nyugalom és a Mozgás.

THEAITÉTOSZ

Feltétlenül.

VENDÉG

S azt állítjuk, hogy közülük kettő nem vegyülhet egymással.

THEAITÉTOSZ

Semmi esetre sem vegyülhet.

VENDÉG

A Létező viszont mindkettővel vegyül: hiszen bizonyára mindketten léteznek.

THEAITÉTOSZ

Igen.

VENDÉG

S ezek összesen hárman vannak.

THEAITÉTOSZ

Nyilván.

VENDÉG

Nemde közülük mindegyik a másik kettőtől különböző, önmagával viszont azonos.

THEAITÉTOSZ

Úgy van.

e VENDÉG

S vajon mit mondtunk ki most az „Azonos" és a „Különböző" szavakkal? Vajon ezek is két külön nemet képeznek, melyek a többi háromtól különböznek, azokkal azonban szükségszerűen állandóan összevegyülnek, és így vizsgálódásunkat nem három, hanem öt nem felől kell végeznünk, melyek valamennyien léteznek – vagy pedig, mikor az „Azonos"-t és a „Különböző"-t kimondtuk, észrevétlenül csupán más névvel neveztük
255 a el valamelyiket az előbbi három közül?

THEAITÉTOSZ

Talán.

VENDÉG

Csakhogy a Mozgás és a Nyugvás semmi esetre sem egyenlő sem a Különbözővel, sem az Azonossal.

THEAITÉTOSZ

Hogyan?

VENDÉG

Mert bármit állítunk is közösen a mozgásról és nyugvásról, az közülük egyik sem lehet.

THEAITÉTOSZ

Miért?

VENDÉG

Mert akkor a mozgás megállna, és viszont a nyugalom mozgásba jönne; mert ha az egyiket – bármelyiket is a kettő közül – mindkettőről lehetne állítani, az a másikat arra kényszerítené, hogy saját természetének ellentétére változzék át, minthogy ellentétében részesült.

b THEAITÉTOSZ

Teljesen így van.

VENDÉG

Márpedig a mozgás és nyugvás mindketten részesedtek az Azonosban és a Különbözőben.

THEAITÉTOSZ

Igen.

VENDÉG

Tehát ne tartsuk se az „Azonos"-t, se a „Különböző"-t se mozgásnak, se pedig nyugalomnak.

THEAITÉTOSZ

Ne bizony!

VENDÉG

De talán a Létezőt és az Azonost kell egynek felfognunk?

THEAITÉTOSZ

Talán.

VENDÉG

Csakhogy ha a „Létező" és az „Azonos" semmi különbözőt nem fejezne ki, akkor – azt állítva a mozgásról és a nyugvásról, hogy mindketten léteznek – ezek után azt fogjuk állítani, hogy amennyiben létezők, azonosak is.

c THEAITÉTOSZ

Márpedig ez lehetetlen.

VENDÉG

Tehát lehetetlen, hogy az Azonos és a Létező egy legyen.

THEAITÉTOSZ

Úgyszólván lehetetlen.

VENDÉG

Tehát akkor az előző három ideához mint negyediket, az Azonost tegyük?

THEAITÉTOSZ

Mindenesetre.

VENDÉG

Nos, tovább: hát a Különbözőt vajon ötödiknek kell-e mondanunk? Vagy pedig úgy kell felfognunk, hogy ez és a Létező csak két név egy fogalom számára?

THEAITÉTOSZ

Könnyen meglehet.

VENDÉG

Azt hiszem azonban, hozzájárulsz ahhoz, hogy a létezők közül némelyekről önmagukban, másokról viszont mindig csak másokhoz viszonyítva beszéljünk.

THEAITÉTOSZ

Természetesen.

d VENDÉG

Mármost a Különbözőt mindig csak máshoz viszonyítva használjuk, nemde?

THEAITÉTOSZ
Úgy van!

VENDÉG
De nem így volna, ha a Létező és a Különböző nem különböznének teljesen és tökéletesen egymástól, hanem a Különböző is mindkét formában részt venne, akárcsak a Létező, akkor a „Különbözők" között olykor akadna olyan is, amelyik nem máshoz viszonyítva volna különböző; de egyszerűen az a helyzet, hogy ami csak különböző, az szükségképpen valami máshoz képest éppen az, ami.

THEAITÉTOSZ
Úgy beszélsz, ahogy áll a dolog.

VENDÉG
Ötödiknek tehát a Különböző természetét kell sorolnunk azok közé a formák közé, amelyeket kiválasztottunk.

e THEAITÉTOSZ
Igen.

VENDÉG
És azt állítjuk róla, hogy ez valamennyiükön átvonul: ugyanis mindegyikük különböző a többiektől, de nem saját természete, hanem a Különböző ideájában való részesülése folytán.

THEAITÉTOSZ
Teljesen így áll a dolog.

XLI. VENDÉG

A következőképpen szóljunk hát az öt formáról, egyenként véve elő őket.

THEAITÉTOSZ

Hogyan?

VENDÉG

Vegyük először is a Mozgást, s állapítsuk meg, hogy mindenesetre különbözik a Nyugalomtól. Vagy hogyan is mondjuk?

THEAITÉTOSZ

Így.

VENDÉG

Tehát a Mozgás nem Nyugalom.

THEAITÉTOSZ

Semmi esetre sem.

VENDÉG

De létezik a mozgás, minthogy részesedik a Létben.

THEAITÉTOSZ

Létezik.

256 a VENDÉG

Továbbá a Mozgás ismét különböző az Azonostól.

THEAITÉTOSZ

Minden bizonnyal.

VENDÉG

Tehát a Mozgás nem: „az Azonos".

THEAITÉTOSZ

Nem bizony.

VENDÉG

De mégiscsak megállapítottuk, hogy azonos önmagával, minthogy részesül az azonosságban.

THEAITÉTOSZ

Nagyon is.

VENDÉG

El kell ismerni tehát minden megütközés nélkül, hogy a Mozgás azonos is és nem is azonos. Mikor ugyanis azonosnak és mikor nem azonosnak állítjuk, nem ugyanazon értelemben szólunk róla, hanem mikor azonosnak mondjuk, azért mondjuk azonosnak, mert önmagához
b viszonyítva részesedik az Azonosságban, mikor viszont nem azonosnak mondjuk, a Különbözőséggel való közössége folytán mondjuk ilyennek, mert ezáltal megkülönböztetve és elkülönítve az Azonostól, nem azzá lett, hanem attól különbözővé, úgyhogy ismét helyesen mondjuk „nem azonos"-nak.

THEAITÉTOSZ

Teljesen így van.

VENDÉG

Ha tehát valamilyen tekintetben maga a Mozgás részesednék a Nyugalomban, semmi helytelen nem volna abban, ha nyugvónak neveznénk?

THEAITÉTOSZ

Nagyon is helyénvaló volna, ha hozzájárulunk ahhoz,

hogy a nemek közül némelyek hajlandók egymással vegyülni, mások pedig nem.

c VENDÉG

Mégpedig ennek a kimutatásához mostani fejtegetéseink előtt eljutottunk, és bebizonyítottuk, hogy természet szerint így áll a dolog.

THEAITÉTOSZ

Igaz.

VENDÉG

S most viszont állapítsuk meg ezt is: a Mozgás különböző a Különbözőségtől, miként az Azonosságtól és a Nyugalomtól is különböző volt.

THEAITÉTOSZ

Szükségképpen.

VENDÉG

A Mozgás tehát mostani fejtegetéseink alapján nem különböző is és különböző is bizonyos szempontból.

THEAITÉTOSZ

Igazad van.

VENDÉG

S mi következik ez után? Vajon a Mozgást csak ettől a háromtól mondjuk különbözőnek, a negyediktől (a Léttől) ellenben nem, noha elismertük, hogy öt forma az, amelyekről és amelyek körén belül elhatároztuk, hogy vizsgálódni fogunk?

d THEAITÉTOSZ

Hogy is volna ez lehetséges? Hiszen lehetetlen abba belemennünk, hogy számuk kisebb legyen annál, amely az imént önként megmutatkozott.

VENDÉG

Tehát aggály nélkül küzdhetünk amaz állítás mellett, hogy a Mozgás a Léttől is különböző?

THEAITÉTOSZ

Minden aggály nélkül.

VENDÉG

Ebből tehát nyilvánvaló, hogy a mozgás valóban nem létező és létező is, éppen mert részesül a Létben?

THEAITÉTOSZ

Nyilván.

VENDÉG

A nem létezőnek tehát szükségképpen van léte mind a mozgás esetében, mind az összes formák során végig. Mert a különbözőnek a természete mindvégig minden
e egyes formát a létezőtől különbözővé téve éppen nem létezővé tesz, s ily módon valamennyit joggal nevezhetjük nem létezőnek, viszont – minthogy részesülnek a Létben – azt is elmondhatjuk róluk, hogy léteznek és létezők.

THEAITÉTOSZ

Úgy látszik.

VENDÉG

Tehát minden egyes forma körül sok a létező, de határtalan mennyiségű a nem létező.

THEAITÉTOSZ
Úgy látszik.

257 a VENDÉG
De ugye a létezőt magát is a többiektől különbözőnek kell mondanunk?

THEAITÉTOSZ
Szükségképpen.

VENDÉG
Tehát akkor a létező maga, ahány egyéb dolog csak van, ugyanannyi szempontból nem létezik, mert nem lévén az, amik azok, csak egy szempontból: önmaga szempontjából létezik, a számtalan többi szempontból viszont nem létezik.

THEAITÉTOSZ
Körülbelül így van.

VENDÉG
Ezen sem szabad tehát megütközni, minthogy a fajták természete olyan, hogy egymással közösségük van. Ha pedig ezt nem fogadja el valaki, cáfolja meg előbbi érveléseinket, s úgy térjen rá a folytatásra.

THEAITÉTOSZ
Igazságos, amit mondasz.

b VENDÉG
Ám lássuk a következőt is.

THEAITÉTOSZ
Mit?

VENDÉG

Azt, hogy ha a nem létezőről szólunk – úgy látszik –, nem olyat fejezünk ki vele, ami a létezővel ellentétes, hanem csak olyat, ami különböző tőle.

THEAITÉTOSZ

Hogyan?

VENDÉG

Például, midőn valamit „nem nagy"-nak mondunk, akkor úgy tűnik fel előtted, hogy inkább a kicsit, mint az egyenlőt jelezzük ezzel a kifejezéssel?

THEAITÉTOSZ

Már hogyan?

VENDÉG

Ha tehát azt állítják, hogy a tagadás ellentétet jelöl, ezt nem fogadhatjuk el, csupán annyit, hogy a rájuk következő szók elébe tett „nem" szócska valami különbözőt c jelent ezektől a szavaktól, helyesebben azoktól a dolgoktól, amelyekre a tagadásra következő szavak vonatkoznak.

THEAITÉTOSZ

Teljesen így van.

XLII. VENDÉG

Most pedig ezt gondoljuk meg, ha neked is jónak látszik.

THEAITÉTOSZ

Mit?

VENDÉG

Nekem úgy tűnik fel, hogy a Különbözőnek a természete, akárcsak a tudomány, szétdarabolódik.

THEAITÉTOSZ

Hogyan?

VENDÉG

A tudomány is bizonyára egy, de mindegyik, valamely sajátos tárgyra vonatkozó része elkülönülve olyan nevet kap, mely sajátja neki; ezért sok művészetről és tudományról beszélünk.

d THEAITÉTOSZ

Teljesen így van.

VENDÉG

Nemde pontosan ugyanez történik a Különbözőség természetének a részeivel, noha az is egy?

THEAITÉTOSZ

Valószínűleg; de mire céloznak szavaid?

VENDÉG

Van-e a különbözőnek olyan része, mely a Széppel van szembeállítva?

THEAITÉTOSZ

Van.

VENDÉG

Névtelennek mondjuk ezt, vagy van valami elnevezése?

THEAITÉTOSZ

Van; mert amit minden egyes esetben „Nem Szépnek" mondunk, az semmi mástól nem különböző, mint éppen a Szépnek a természetétől.

VENDÉG

Nos, most pedig ezt mondd meg nekem!

THEAITÉTOSZ

Mit?

e VENDÉG

Az előbbiből, nemde, az következik, hogy a „nem szép" a Létezők egy fajtájából (a Különbözőből) van kiszakítva, s viszont a Létezők egy másik fajtájával (a Széppel) van szembeállítva?

THEAITÉTOSZ

Így van.

VENDÉG

Mindebből – úgy látszik – az következik, hogy a „nem szép": létezőnek a szembeállítása létezővel.

THEAITÉTOSZ

Nagyon helyes!

VENDÉG

Nos hát: ezen meggondolás alapján vajon a Szép inkább, s a Nem Szép kevésbé számít a Létezők közé?

THEAITÉTOSZ

Egyáltalán nem.

VENDÉG

258 a Tehát akkor a Nem Nagyot és magát a Nagyot egyaránt létezőnek kell mondani?

THEAITÉTOSZ

Egyaránt.

VENDÉG

S nemde az Igazságost is a Nem Igazságossal egy sorba kell állítani, abban a tekintetben, hogy semmivel sem inkább létezik egyik a másiknál?

THEAITÉTOSZ

Hogy is létezhetnék inkább!

VENDÉG

S így kell nyilatkoznunk a többi hasonló esetről is, minthogy a Különbözőnek a természete a Létezők közé tartozónak tűnt fel; márpedig, ha létezik, akkor a részeit is szükségképpen éppen úgy létezőknek kell felfognunk.

THEAITÉTOSZ

Természetesen.

VENDÉG

b Úgy látszik tehát, amidőn a Különböző természetének egy részét és a Létező természetének egy részét egymással szembeállítjuk, akkor az – ha szabad így szólni – semmivel sem kevésbé létezik, mint maga a Létező, mert nem annak ellentétét jelöli, hanem csak annyit, hogy különbözik attól.

THEAITÉTOSZ

Nyilvánvaló!

VENDÉG

Minek nevezzük hát ezt?

THEAITÉTOSZ

Világos, hogy éppen ez az a Nem Létező, amelyet a szofista miatt kerestünk.

VENDÉG

Vajon tehát, miként mondtad, a Nem Létező a többi
c dolog közül egynek se marad mögötte Lét dolgában, és most már bátran állíthatjuk, hogy a Nem Létező szilárdan létezik, s megvan a saját természete – miként a nagy: nagy volt, és a szép: szép volt, s a nem nagy: nem nagy, s a nem szép: nem szép –, éppen így és éppen ilyen joggal a Nem Létező is volt és van is: nem létező, egy külön forma, amely a sok létező között számot tesz? Vagy még mindig némi bizalmatlansággal viseltetünk iránta, Theaitétoszom?

THEAITÉTOSZ

Nem, már semmilyen bizalmatlansággal sem.

XLIII. VENDÉG

Tudod-e, hogy Parmenidész iránti engedetlenségünk túlvitt bennünket tilalma határain?

THEAITÉTOSZ

Mennyiben?

VENDÉG

Még tágasabb térre, mint amelynek kutatásától ő eltiltott, hatoltunk előre vizsgálódásunk során és így végeztük bizonyításunkat vele szemben.

d THEAITÉTOSZ
Hogyan?

VENDÉG
Ő ugyanis így szól valahol:

„Sohsem fogod kikényszeríteni azt, hogy a Nem-Létező létezzék,
épp ezért a kutatásnak ez útjáról tartsd távol elmédet."

THEAITÉTOSZ
Valóban így mondja.

VENDÉG
Mi pedig nemcsak azt bizonyítottuk be, hogy a nem létezők léteznek, hanem világosságot derítettünk arra a formára is, amely a Nem Létező lényegét alkotja: kimutattuk ugyanis, hogy a Különböző természete létezik és
e szét van darabolva az összes létezők között egymáshoz való viszonyukat illetőleg; és azt merészeltük állítani, hogy az a darabja, amely egy-egy létezővel szembe van állítva, éppen ez valósággal a Nem Létező.

THEAITÉTOSZ
És nekem úgy tűnik fel, vendégünk, hogy teljesen és tökéletesen igazat állítottunk.

VENDÉG
Ne mondja hát senki rólunk azt, hogy a Nem Létezőt a Létező ellentétének állítva be, mertük róla azt állítani, hogy: létezik. Mi ugyanis már régen búcsút mondtunk annak a kérdésnek, hogy a Létező ellentéte vajon léte-
259 a zik-e egyáltalán vagy nem, s van-e ennek értelme, vagy egyáltalán nincs semmi értelme. Ami pedig a Nem Lé-

tező létéről szóló mostani állításunkat illeti, vagy cáfoljon és győzzön meg valaki, hogy nem helyesen szólunk, vagy pedig, amíg erre nem képes, neki is azt kell állítania, amit mi állítottunk, hogy a nemek egymással összevegyülnek, és a Létező is meg a Különböző is átjárja valamennyit és egymást is kölcsönösen; s a Különböző, minthogy részesül a Létben, létezik éppen e részesedés folytán, de nem éppen az, amiben részesült, hanem Különböző, s a Létezőtől különböző lévén, világosan és szükségszerűen Nem Létezőnek kell lennie. A Létező
b viszont a Különbözőben részesülve, különbözik a többi fajtától, s – valamennyiüktől különböző lévén – sem külön-külön mindegyikükkel, sem a többi dolog összességével nem azonos a létben, csak önmagaként, úgyhogy a létező kétségtelenül számtalan vonatkozásban nem létezik, a többi nemek viszont mind külön-külön, mind összességükben sok vonatkozásban léteznek, sok vonatkozásban pedig nem léteznek.

THEAITÉTOSZ

Igaz.

VENDÉG

S ha valaki kételkedik ezekben a szembeállításokban, vizsgálódjon tovább és mondjon valami jobbat a most
c elhangzottaknál; ha azonban – mintha valami súlyos jelentőségű dolgot fedezett volna fel – abban gyönyörködik, hogy a beszédet majd erre, majd amarra csavarja, akkor olyasmivel fáradozik, ami nem érdemes sok fáradságra, mint a mostani érvelés mutatja. Mert ezt találni nem valami szellemes és nehéz feladat, amaz az eljárás azonban szép és nehéz.

THEAITÉTOSZ

Melyik?

VENDÉG

Amelyikről az előbb is beszéltünk: otthagyva a szócsa-
d varást, minthogy mindenki számára lehetséges. Inkább arra legyünk képesek, hogy lépésről lépésre vizsgálva kövessük a fejtegetéseket, ha valaki azt, ami különböző, bizonyos szempontból azonosnak mondja, s viszont azt, ami azonos, különbözőnek – aszerint, hogy milyen vonatkozásban és milyen szempontból állítja az illető valamelyik adottságot. Ellenben csak úgy vaktában az azonost különbözőnek bemutatni vagy a különbözőt azonosnak, s a nagyot kicsinek, a hasonlót különbözőnek, s abban gyönyörködni, hogy mindig ilyen ellentéteket mutatunk fel szavainkban – ez nem igazi vizsgálódás, hanem nyilván a valósággal való első érintkezés koraszülött gyümölcse.

e THEAITÉTOSZ

Feltétlenül.

XLIV. VENDÉG

Mert hiszen, derék barátom, az a kísérlet, hogy mindent mindentől elkülönítsünk, nemcsak hogy sérti a dolgok harmóniáját, hanem a múzsáktól s a filozófiától teljesen idegen emberre vall.

THEAITÉTOSZ

Miért?

VENDÉG

Minden értelmes beszéd tökéletes megsemmisítése az, ha minden egyes dolgot a többitől valamennyitől elszi-

getelünk: mert az értelmes beszéd éppen a formáknak egymással való összekapcsolása révén jött létre.

260 a THEAITÉTOSZ

Ez igaz.

VENDÉG

Vizsgáld meg tehát, hogy mennyire helyénvaló volt, hogy az imént megvívtuk a harcot az ilyen „szétválasztókkal", és arra kényszerítettük őket, hogy nyugodjanak bele, hogy az egyik forma vegyül a másikkal.

THEAITÉTOSZ

Mire volt ez jó?

VENDÉG

Hogy megőrizzük az értelmes beszédet mint a létező nemek egyikét. Mert ha ettől megfosztanának bennünket, végső soron a filozófiától fosztanának meg; továbbá jelenleg meg kell állapodnunk abban, hogy mi is a beszéd voltaképpen; márpedig, ha megfosztanának tőle azzal, hogy egyáltalán a létet is megtagadnák tőle, akkor
b többé semmiről se tudnánk beszélni. Márpedig megfosztanának bennünket a beszédtől, ha beleegyeznénk abba, hogy semmi sem vegyülhet semmivel.

THEAITÉTOSZ

Ez igaz; de nem értem, hogy miért kell most megállapodnunk a beszéd meghatározását illetőleg.

VENDÉG

De talán legkönnyebben meg fogod érteni, ha a következőket figyelemmel kíséred.

THEAITÉTOSZ
Miket?

VENDÉG
Ugyebár, a Nem Létező úgy tűnt fel előttünk, mint a többi létező között egy, szintén létező fajta, amely el van szórva végig az összes létezők mentén?

THEAITÉTOSZ
Valóban így.

VENDÉG
Nemde a következő lépés az, hogy megvizsgáljuk: vajon vegyül-e a véleménnyel és a beszéddel?

THEAITÉTOSZ
Miért?

VENDÉG
c Mert ha ezekkel nem vegyülne, akkor szükségképpen minden igaz lenne, ha ellenben vegyül velük, akkor igenis van hamis képzet és hamis beszéd, mert nem létezőket elképzelni vagy mondani: éppen ez a hamisság és tévedés mind a gondolkodásban, mind a beszédben.

THEAITÉTOSZ
Valóban így van.

VENDÉG
S ha létezik hamisság, akkor létezik csalás is.

THEAITÉTOSZ
Igen.

VENDÉG

Ha pedig van csalás, akkor szükségképpen minden telve van képekkel, hasonmásokkal és látszattal.

THEAITÉTOSZ

Már hogyne!

VENDÉG

S a szofistáról azt állítottuk, hogy valahová erre a tájra
d menekült, de tagadja, hogy egyáltalán volna hamisság, mert „a Nem Létezőt sem elgondolni, sem kimondani nem lehet: hiszen a Nem Létező a Létben semmiképp sem részesül".

THEAITÉTOSZ

Így volt.

VENDÉG

Most azonban kiderült, hogy a Nem Létező mégiscsak részesül a Létben, úgyhogy ezen az alapon talán nem harcolhat többé; de könnyen meglehet, hogy azt veti ellenünk: a formák közül némelyek részesednek a Nem Létezőben, mások viszont nem, s a beszéd és a vélemény azok közül való, melyek a Nem Létezőben nem részesednek, úgyhogy amellett kardoskodhat, hogy a képalkotó és benne a látszatra dolgozó művészet – márpedig
e azt mondtuk, hogy ez az ő tartózkodási helye – egyáltalán nem létezik, minthogy sem vélemény, sem beszéd nem lép közösségre a Nem Létezővel; márpedig hamisság egyáltalán nem létezik, ha ez a közösség nem áll össze. Ezért hát ki kell nyomoznunk először is azt, hogy mi is voltaképpen a beszéd, a vélemény és a látszat, hogy azután, ha ezek megvilágosodtak előttünk, a Nem Létezővel való közösségüket is megpillanthassuk, s ha ezt

261 a sikerült megpillantanunk, akkor a hamisság létét is mutassuk fel, s ezt kimutatva, itt tartsuk fogva a szofistát, ha csakugyan idetartozik – vagy pedig bocsássuk szabadon, és valami más nemben keressük.

THEAITÉTOSZ

Mindenesetre igaznak látszik, vendégünk, amit a szofistáról kezdetben mondtunk, hogy nehezen megkeríthető fajta. Mert úgy látszik, hogy rakva van védőművekkel, s ha ezek közül valamelyiket maga elé rakja, ezen kell előbb átküzdenünk magunkat, mielőtt őhozzá érkeznénk. Hiszen most is, alighogy áttörtük azt a védőmű-
b vét, mely szerint: „a Nem Létező nem létezik", egy másikat tolt maga elé, s így a hamisság és tévedés létét mind a beszédet, mind a képzetet illetőleg ki kell mutatnunk, s ezután talán még valami mást is, azután pedig megint valami mást: s úgy látszik, sohase tűnik fel e sor vége.

VENDÉG

Bátornak kell lennie, Theaitétosz, annak, aki csak egy keveset is előre tud célja felé haladni. Mert aki már ezek miatt elveszti kedvét, mi mást fog elérni a többi akadály előtt, mint azt, hogy vagy semmire se megy velük, vagy
c pedig ismét hátratántorodik? Az ilyen bizony – mint a közmondás tartja – aligha fog valaha várat bevenni. Most pedig, derék barátom, minthogy az általad említett bizonyítás be van fejezve, ezzel a legerősebb falat már bevettük, s a többi már kisebb és könnyebb lesz.

THEAITÉTOSZ

Jól mondod.

XLV. VENDÉG

Most tehát először is vegyük elő – mint az előbb mond-

tuk – a beszédet és a véleményt, hogy világosan megtárgyaljuk, vajon érintkezik-e velük a Nem Létező, vagy pedig mindketten feltétlenül igazak, és soha egyikük sem lehet hamis.

THEAITÉTOSZ

Helyes.

VENDÉG

d Nos hát, ahogyan a formáról és betűről szóltunk, ugyanúgy vizsgálódjunk e szavakról is. Mert így valahogy majd megvilágosodik, amit most keresünk.

THEAITÉTOSZ

Milyen kérdésre kell hát a szavakat illetőleg figyelnünk?

VENDÉG

Hogy vajon valamennyien egymáshoz illenek-e, vagy egyikük sem illik össze, vagy pedig némelyek hajlandók erre, mások viszont nem.

THEAITÉTOSZ

Az már csak világos, hogy némelyek hajlandók, mások viszont nem.

VENDÉG

Talán olyasmit akarsz mondani, hogy azok, amelyek egymáshoz fűzve jelentenek is valamit, összeillenek;
e azok viszont, amelyek összefűzésük ellenére se jelentenek semmit, nem illenek össze.

THEAITÉTOSZ

Mit akarsz ezzel mondani?

VENDÉG

Azt, amit – úgy véltem – te is értettél, mikor véleményemhez csatlakoztál. Azoknak az eszközöknek ugyanis, melyek a Létet hang segítségével fejezik ki, két fajtájuk van.

THEAITÉTOSZ

Melyek ezek?

VENDÉG

Az egyiket főnévnek, a másikat igének nevezzük.

262 a THEAITÉTOSZ

Magyarázd meg mindkettőjüket!

VENDÉG

Azt, amelyik cselekvést fejez ki, igének nevezzük.

THEAITÉTOSZ

Igen.

VENDÉG

Azt a hangbeli jelet pedig, melyet magukra a cselekvés végrehajtóira alkalmazunk, főnévnek nevezzük.

THEAITÉTOSZ

Helyesen.

VENDÉG

S nemde, ha csupa főneveket sorakoztatunk egymás mellé, vagy pedig igéket főnevek nélkül, ebből még sohase lesz értelmes beszéd.

THEAITÉTOSZ

Ezt nem értem.

VENDÉG

Most már világos, hogy az előbb valami másra gondol-
b tál, amikor véleményemhez csatlakoztál; minthogy én épp ezt akartam mondani, hogy ezek így egymáshoz fűzve nem alkotnak értelmes beszédet.

THEAITÉTOSZ

Hogyan?

VENDÉG

Hát így: „megy, fut, alszik", s ha még az összes többi igét, ami csak cselekvést jelent, egymás mellé sorakoztatná is az ember, ezek értelmes beszédet akkor se eredményeznének.

THEAITÉTOSZ

Hogy is tehetnék?

VENDÉG

S nemde, ha viszont így beszélnénk: „oroszlán, szarvas, ló", és hozzájuk fűznénk az összes főnevet, amelyekkel
c a cselekvés végrehajtóit elnevezzük, ebből az egymásutánból se kerekednék ki soha semmiféle értelmes beszéd: mert az így hangoztatott szavak sem az egyik, sem a másik esetben nem jelentenének semmit: se cselekvést, se nyugalmat, se akár létezőnek, akár nem létezőnek a Létét, mindaddig, míg csak az igéket a főnevekkel nem vegyítjük. Akkor aztán összeillik az egész és a legelső összefonódás tüstént beszéd, mégpedig a beszédek közül körülbelül ez az első és a legkisebb.

THEAITÉTOSZ

Hogy érted ezt?

VENDÉG

Ha valaki így szól: „az ember tanul", elismered, hogy ez az első és legkisebb beszéd (mondat)?

THEAITÉTOSZ

Igen.

d VENDÉG

Mert ez már kifejez valamit a létezőkre vagy keletkezőkre, vagy létrejöttekre, vagy leendőkre vonatkozólag, és nemcsak megnevez, hanem meg is állapít valamit, mikor az igét a főnévvel összefonja. Ezért azt mondjuk, hogy az illető nemcsak szavakat ejt ki, hanem mond is valamit, s épp ennek az összefűzésnek adjuk a „beszéd" nevet.

THEAITÉTOSZ

Helyes!

XLVI. VENDÉG

Így hát, miként a betűk is részben összeilleszthetőnek bizonyultak, részben pedig nem, éppígy hangbeli jeleik is részben nem illeszthetők össze, részben pedig egymáshoz illeszthetők, s akkor beszédet eredményeznek.

e THEAITÉTOSZ

Teljesen így van.

VENDÉG

Lássuk hát még ezt a csekélységet.

THEAITÉTOSZ

Melyiket?

VENDÉG

A beszéd, ha igazán az, szükséges, hogy valamiről szóljon, mert lehetetlen, hogy ne legyen valami, amiről szól.

THEAITÉTOSZ

Így van.

VENDÉG

S nemde valamely minőségének is kell lennie?

THEAITÉTOSZ

Igen.

VENDÉG

S most figyeljünk önmagunkra.

THEAITÉTOSZ

Tegyük ezt.

VENDÉG

Egy mondatot fogok hát mondani, főnév és ige segítségével összetéve egy dolgot egy cselekvéssel; s hogy miről szól a mondat, te mondd meg nekem.

263 a THEAITÉTOSZ

Tehetségemhez képest megteszem.

VENDÉG

„Theaitétosz ül." Nemde nem hosszú mondat?

THEAITÉTOSZ

Nem, hanem éppen megfelelő.

VENDÉG
A te dolgod megjelölni, hogy kiről szól.

THEAITÉTOSZ
Világos, hogy rólam szól és engem illet.

VENDÉG
Hát ez a másik?

THEAITÉTOSZ
Melyik?

VENDÉG
„Theaitétosz, akivel én most beszélgetek, repül."

THEAITÉTOSZ
Erről se mondhat az ember mást, mint hogy rólam szól és rám vonatkozik.

VENDÉG
De azt is mondtuk, hogy minden mondatnak valamilyen minőségének is kell lennie.

b THEAITÉTOSZ
Igen.

VENDÉG
S ezeket milyennek kell mondani?

THEAITÉTOSZ
Az egyiket hamisnak, a másikat pedig igaznak.

VENDÉG
Mármost közülük az igaz mondat a valót mondja rólad, úgy, ahogyan van.

THEAITÉTOSZ
Természetesen.

VENDÉG
A hamis pedig a valótól különbözőt állít.

THEAITÉTOSZ
Igen.

VENDÉG
Tehát a nem létezőt mint létezőt állítja.

THEAITÉTOSZ
Körülbelül.

VENDÉG
Felőled tehát oly dolgokat állít, amelyek különböznek létükben a valóságos léttől. Hiszen megmondtuk, hogy minden dolog körül sok a létező, de sok a nem létező is.

THEAITÉTOSZ
Így van.

VENDÉG
c Az a mondat tehát, melyet utóbb mondtam rólad, először is – annak alapján, ahogyan a beszédet meghatároztuk – szükségképpen egyike a legrövidebbeknek.

THEAITÉTOSZ
Mindenesetre így állapodtunk meg az előbb.

VENDÉG
Továbbá: valakiről szól.

THEAITÉTOSZ
Úgy van.

VENDÉG
S ha nem rólad, akkor senki másról nem szól.

THEAITÉTOSZ
Hogy is szólhatna?

VENDÉG
Ha senkiről sem szólna, akkor egyáltalán beszéd sem lehetne; mert kimutattuk, hogy a lehetelenségek közé tartozik, hogy egy beszéd semmiről se szóljon.

d THEAITÉTOSZ
Helyes megállapítás.

VENDÉG
Minthogy pedig rólad a Különbözőt, mint Azonost, s a nem létező dolgokat, mint létezőket állítja – mindenesetre úgy látszik, hogy az igékből és főnevekből létrejövő ilyen összetétel valósággal és igazán: hamis beszéd.

THEAITÉTOSZ
Színigaz!

XLVII. VENDÉG
Nos, tovább: hát a gondolat, a vélemény és a képzelet, vajon nem nyilvánvaló-e már, hogy mindezek is lelkünkben mind hamisakként, mind igazakként születhetnek meg?

THEAITÉTOSZ
Hogyan?

VENDÉG

e Könnyebben be fogod látni, ha először azt fogod fel, hogy micsoda mindegyikük, és miben különbözik egyik a másiktól.

THEAITÉTOSZ

Fejtsd hát ki!

VENDÉG

Nemde a gondolat és a beszéd azonos; csakhogy az egyik a léleknek bent, önmagával folytatott hangtalan beszélgetése: s ez az, amit gondolkodásnak nevezünk.

THEAITÉTOSZ

Feltétlenül.

VENDÉG

Az a folyam pedig, amely ebből kifolyólag a szájon át hang kíséretében halad, beszéd nevet visel?

THEAITÉTOSZ

Valóban.

VENDÉG

De azt is tudjuk, hogy a beszédeknek van még egy sajátsága . . .

THEAITÉTOSZ

Micsoda?

VENDÉG

Állítók és tagadók.

THEAITÉTOSZ

Tudjuk.

264 a VENDÉG

S mikor az állítás vagy a tagadás a lélekben csöndesen, gondolatban történik, tudnád-e ezt másnak, mint véleménynek nevezni?

THEAITÉTOSZ

Hogy tudnám?

VENDÉG

Ha pedig egy ilyen állapot nem önmagában, hanem az érzékelés közvetítésével áll be valakiben, lehet-e helyesen másnak, mint elképzelésnek nevezni?

THEAITÉTOSZ

Nem lehet.

VENDÉG

Bebizonyosodott tehát, hogy van igaz és hamis beszéd; a gondolkodás a lélek önmagával való beszélgetésének,
b a vélemény a gondolkodás lezárásának mutatkozott, az pedig, amit elképzelésnek nevezünk, az érzékelés és vélekedés összevegyülésének mutatkozik. Mindebből szükségképpen következik, hogy ezek közül is – minthogy rokonai a beszédnek – némelyek néha hamisak.

THEAITÉTOSZ

Így van.

VENDÉG

Veszed-e észre, hogy előbb tanultuk meg a hamis véleményt és beszédet, mintsem vártuk akkor, mikor az imént attól féltünk, hogy teljesíthetetlen feladatot veszünk magunkra, mikor ezt kutatjuk?

THEAITÉTOSZ

Veszem észre.

XLVIII. VENDÉG

Ne csüggedjünk hát azzal szemben sem, ami még hátravan. Minthogy tehát ezek a dolgok megvilágosodtak előttünk, emlékezzünk vissza előbbi, nemek szerint haladó felosztásunkra.

c THEAITÉTOSZ

Melyikre?

VENDÉG

A képalkotó művészetnek két fajtáját különböztettük meg: a másolót és a látszatra dolgozót.

THEAITÉTOSZ

Igen.

VENDÉG

És azt mondtuk, habozunk, hogy a szofistát melyikbe osszuk be a kettő közül.

THEAITÉTOSZ

Így volt.

VENDÉG

S míg tanácstalanságban voltunk, még sötétebb szédülés szakadt ránk, mikor az az érv tűnt fel, mely mindezekkel összeférhetetlen, hogy tudniillik egyáltalán
d nincs se kép, se hasonmás, se látszat, minthogy hamisság semmiképpen, sohasem és sehol sem létezhet.

THEAITÉTOSZ

Igazat mondasz.

VENDÉG

Most azonban, minthogy kitűnt, hogy igenis: létezik hamis beszéd és hamis vélemény, lehetséges immár, hogy a létező dolgok utánzatai is létezzenek, és az erre való képességből a csalódáskeltés művészete megszülethet.

THEAITÉTOSZ

Mindez valóban lehetséges.

VENDÉG

És abban már az előzők során megállapodtunk, hogy a szofista e kettő közül az egyikbe tartozik.

THEAITÉTOSZ

Igen.

VENDÉG

e Fogjunk tehát ismét munkához, és hasítsunk ketté minden elénk kerülő nemet, s mindig a kettévágott nem jobb oldali részéhez tartva magunkat, haladjunk előre a szofistával való közösségükhöz tartva magunkat, amíg
265 a csak eltávolítva mindazt, ami benne másokkal közös, csupán azt hagyjuk meg, ami az ő saját természete. Így tehetjük őt nyilvánvalóvá elsősorban önmagunk számára, másodsorban pedig azok számára, kik természetük szerint legközelebb állnak az ilyen módszerhez.

THEAITÉTOSZ

Helyes!

VENDÉG

Nemde akkor azzal kezdtük, hogy először is alkotó és szerző mesterségeket különböztettünk meg.

THEAITÉTOSZ

Igen.

VENDÉG

S a szofista a szerző mesterségnek vadászó, majd küzdő, majd pedig nagykereskedő és egyéb efféle fajtáiban tűnt elénk?

THEAITÉTOSZ

Pontosan így.

VENDÉG

Most pedig, minthogy az utánzó művészet zárta őt magába, világos, hogy először magát az alkotó művészetet
b kell kétfelé osztanunk. Hiszen az utánzás: valamilyen alkotás, de – azt állítjuk – nem maguknak az egyes dolgoknak, hanem képmásaiknak az alkotása. Nemde?

THEAITÉTOSZ

Tökéletesen így van.

VENDÉG

Az alkotó művészetnek először két része legyen.

THEAITÉTOSZ

Melyek ezek?

VENDÉG

Az egyik isteni, a másik emberi.

THEAITÉTOSZ

Még nem értem.

XLIX. Vendég

Alkotó – ha ugyan emlékszünk a kezdetben mondottakra – szerintünk minden olyan képesség, amely oka annak, hogy olyan dolgok, amelyek előbb még nem léteztek, később létrejöjjenek.

c Theaitétosz

Emlékszünk.

Vendég

Nos: az összes halandó élőlények, továbbá a növények, ahányan csak a földön magvakból és gyökerekből sarjadnak, továbbá mindaz az élettelen test, amely a földben képződik – olvadékony vagy nem –, vajon állíthatjuk-e, hogy másnak, mint istennek alkotásaiként jöttek létre előbbi nemlétük után? Vagy inkább a tömeg véleményéhez és szavajárásához alkalmazkodva . . .

Theaitétosz

Milyen szavajárásához?

Vendég

Amely szerint a Természet szülte őket egy önként és belátás nélkül működő okból kifolyólag, vagy mégis inkább értelemmel és isteni, istentől származó tudás segítségével?

d Theaitétosz

Én magam – talán korom folytán – gyakran ingadozom e két vélemény között. Most azonban, minthogy rád tekintek és úgy vélem: te azt gondolod, hogy isten működése folytán jönnek létre mindezek – magam is így hiszem.

VENDÉG

Jól van, Theaitétoszom. És ha azt hinnék rólad, hogy azok közül való vagy, akik később majd másképp fognak gondolkozni, most érveléssel és a szükségszerűség meg-
e győző erejével próbálnánk meg egyetértésre bírni: minthogy azonban ismerem a természetedet, hogy a mi érveink nélkül is magától arrafelé halad, ami felé most – úgy mondod – mi vonzunk, mellőzöm a bizonyítást: felesleges idő volna. Hanem egyszerűen megállapítom, hogy amiket a Természet műveinek mondanak, azokat isteni művészet alkotja meg; amiket pedig ezekből az emberek állítanak össze, azok emberi művészet folytán jönnek létre: e szerint az érvelés szerint tehát az alkotó művészetnek két fajtája van: az egyik emberi, a másik pedig isteni.

THEAITÉTOSZ

Helyes.

VENDÉG

S most e kettőt külön-külön ismét vágd kétfelé!

THEAITÉTOSZ

Hogyan?

266 a VENDÉG

Ahogyan akkor széltében vágtuk ketté az alkotó művészetet a maga egészében, most tegyük ezt hosszában.

THEAITÉTOSZ

Legyen!

VENDÉG

Így összesen négy részt kapunk belőle, kettő miránk tartozik: emberi, kettő az isteneket illeti: isteni.

THEAITÉTOSZ

Igen.

VENDÉG

Mármost, ami a másik úton létrejött felosztást illeti, mindegyik részből az egyik további rész a dolgokat magukat alkotja, a hátralevő két másik pedig leghelyesebben képalkotónak nevezhető; e szempontból is tehát az alkotó művészet ismét kétfelé van osztva.

THEAITÉTOSZ

b Mondd csak még egyszer, hogyan alakul ki mindegyik rész.

L. VENDÉG

Mi és a többi élőlény, s amikből mindezek keletkeznek: a tűz, víz és ezek testvérei, tudjuk, hogy valamennyien istentől származnak és az ő művei; vagy hogyan?

THEAITÉTOSZ

Így van.

VENDÉG

Mindezeket azonban a képmásaik kísérik, melyek már nem ők maguk, s ezek is isteni ügyesség folytán jöttek létre.

THEAITÉTOSZ

Melyek ezek?

VENDÉG

Álomban és nappal természetes úton létrejött tünemények: az árnyék, midőn homály támad a tűzfényben,
c továbbá midőn kettős – saját és idegen – fény, fényes és

sima felületeken egybeolvadva, oly képet eredményez, mely a különben megszokott látvánnyal ellentétes.

THEAITÉTOSZ

Valóban az isteni alkotótevékenységnek kétféle művei ezek: maga a tárgy és a képmás, mely minden egyes tárgyat kísér.

VENDÉG

S mit szóljunk a mi művészetünkről? Nemde azt kell mondanunk, hogy magát a házat az építészet alkotja, a festőművészet pedig egy másikat hoz létre, mintegy emberi kézzel készített álomképet az ébren levők számára?

d THEAITÉTOSZ

Teljesen így van.

VENDÉG

Nemde a mi alkotótevékenységünk többi műve is kettesével sorakozik fel és kétféle: magát a tárgyat állítja elő a dolgokat készítő, képmását pedig a képalkotó művészet.

THEAITÉTOSZ

Most már jobban megértettem, és megállapítom, hogy az alkotó művészetnek kétféleképpen van két fajtája: az egyik metszés szerint isteni és emberi; a másik metszés szerint pedig maguknak a dolgoknak és hasonmásaiknak a létrehozása.

LI. VENDÉG

Mármost emlékezzünk vissza, hogy a képalkotó tevékenységnek ismét két nemének kellett lennie: az egyik

e a másoló, a másik a látszatra dolgozó – feltéve, hogy kitűnik, miszerint a hamisság és valótlanság: valóban létező valótlanság, és a létezők egyik természetes fajtája.

THEAITÉTOSZ
Valóban ez volt az okoskodásunk.

VENDÉG
S nemde az kitűnt; ennélfogva ezeket kétségtelenül két fajtának fogjuk most már számítani?

THEAITÉTOSZ
Igen.

267 a VENDÉG
Nos hát, a látszatra dolgozó fajtát válasszuk ismét ketté.

THEAITÉTOSZ
Hogyan?

VENDÉG
Az egyik eszközök által történik, a másik pedig úgy, hogy a látszat előidézője önmagát alkalmazza eszközül.

THEAITÉTOSZ
Hogy érted ezt?

VENDÉG
Úgy gondolom, hogy midőn valaki a te külsődet a maga testével, vagy hangodat a maga hangjával igyekszik előidézni a látszatban, a látszatkeltés e nemét legtalálóbban utánzásnak lehet nevezni.

THEAITÉTOSZ
Igen.

VENDÉG

Különítsük hát el ezt a fajtát „utánzás" néven. Másik fajtáját pedig egészen mellőzzük, visszariadva a további
b erőfeszítéstől, és másnak engedjük át azt a feladatot, hogy egységbe foglalja és illő elnevezést alkalmazzon rá.

THEAITÉTOSZ

Amazt ilyen név alá osszuk be, emezt pedig hagyjuk.

VENDÉG

De az utánzás is megérdemli, hogy kettősnek tekintsük, Theaitétosz; s vizsgáld meg, hogy miért.

THEAITÉTOSZ

Mondd csak!

VENDÉG

Az utánzók egy része úgy jár el, hogy ismeri azt, amit utánoz; más része azonban nem ismeri. Márpedig lehet-e élesebb választóvonalat vonni, mint tudatlanság és tudás között?

THEAITÉTOSZ

Nem lehet.

VENDÉG

Nemde az előbb említett utánzás ismeret alapján történik? Mert a te alakodat és téged ismer az, aki utánzásodra vállalkozik.

c THEAITÉTOSZ

Igaz.

VENDÉG

De hogy áll a dolog az Igazságosság és általában az egész Erény utánzásával? Nemde sokan, akik nem ismerik az erényt, csak valami sejtelmük van róla, minden erejüket megfeszítik, hogy azt a látszatot keltsék, hogy valóban megvan bennük ez, amit ők erénynek vélnek, s evégből szóval és tettel minél jobban utánozni próbálják?

THEAITÉTOSZ

Bizony nagyon sokan akadnak ilyenek.

VENDÉG

S vajon mindnyájan kudarcot vallanak ebben a törekvésükben, hogy igazságosnak mutatkozzanak, noha egyáltalán nem azok? Vagy épp ellenkezőleg áll a dolog?

THEAITÉTOSZ

Épp ellenkezőleg.

VENDÉG

d Azt hiszem, e két utánzót: aki ismeret alapján és aki ismeret híján utánoz, egymástól különbözőnek kell mondani.

THEAITÉTOSZ

Igen.

LII. VENDÉG

De vajon honnan vegyünk mindegyikük számára megfelelő nevet? Hiszen világos, hogy nehéz dolog ez, minthogy a nemek és fajták szerinti megkülönböztetés dolgában – úgy látszik – ősrégi és minden meggondolás nélküli restség uralkodott elődeink között, úgyhogy meg se próbálták, hogy bármit is felosszanak; ennek aztán

szükségszerű következménye, hogy nemigen bővelkedünk elnevezésekben. De mégis, ha talán vakmerőség lesz is használandó kifejezésünk, a megkülönböztetés
e kedvéért a látszattudáson alapuló utánzást látszatutánzásnak, a tudáson alapulót ellenben szakértő utánzásnak nevezzük el.

THEAITÉTOSZ

Legyen!

VENDÉG

S most az előbbit kell alkalmaznunk: a szofista ugyanis az utánzók, de nem a biztos tudású utánzók között volt.

THEAITÉTOSZ

Egyáltalán nem.

VENDÉG

Tehát a látszattudás szerint utánzót vizsgáljuk meg, mint valami vasdarabot, hogy vajon ép-e, vagy valami repedést rejt-e még magában.

THEAITÉTOSZ

Vizsgáljuk meg.

VENDÉG

268 a Rejt bizony, mégpedig alapos repedést. Mert az egyik fajtája: együgyű ember, aki azt hiszi, hogy tudja azt, amiről csak sejtelme van; a másiknak a magatartása ellenben a vitákban való forgolódása folytán gyanúval és félelemmel teljes, hogy nem tudja azokat a dolgokat, amelyeket illetőleg mások előtt mint biztos tudású ember alakoskodik.

THEAITÉTOSZ

Mindenesetre mindkét fajta létezik úgy, ahogyan mondtad.

VENDÉG

Nemde az egyiket egyszerű és becsületes utánzónak, a másikat ellenben színlelő utánzónak fogjuk tartani.

THEAITÉTOSZ

Valószínűleg.

VENDÉG

S viszont ez utóbbinak a fajtáját egységesnek vagy ismét kettősnek mondjuk?

THEAITÉTOSZ

Gondold meg te!

b VENDÉG

Töprengek, és nekem kettősnek mutatkozik: úgy látom, hogy a nyilvánosság előtt és hosszú beszédekkel képes a színlelésre; a másik pedig magánkörben és rövid beszédekkel kényszeríti a vele beszélgető társát, hogy ellentmondjon önmagának.

THEAITÉTOSZ

Nagyon helyesen mondod.

VENDÉG

S minek nevezzük a hosszabb beszédűt? Vajon politikusnak vagy népszónoknak?

THEAITÉTOSZ

Népszónoknak.

VENDÉG

Hát a másikat minek mondjuk? Bölcsnek vagy szofistának?

THEAITÉTOSZ

c Bölcsnek bizony nem mondhatjuk, hiszen megállapítottuk róla, hogy tudatlan. Minthogy azonban a bölcsnek (*szophosz*-nak) az utánzója, világos, hogy valamely ebből származó elnevezést fog kapni, s immár körülbelül beláttam, hogy ezt kell valóban annak a keresett szofistának nevezni, a szó teljes és valódi értelmében.

VENDÉG

Nem kapcsolnánk itt össze az egészet, mint már előbb is, a végétől az eleje felé haladva, összefonva nevének alkatelemeit?

THEAITÉTOSZ

De igen.

VENDÉG

d Az ellentmondás művésze, a látszatutánzás színlelő fajtájából, aki nem az isteni, hanem az emberi képmásalkotás látszatra dolgozó neméből a szavakkal való szemfényvesztés osztályrészét sajátította ki magának: íme, aki e nemzetségből és vérből valónak mondja* a valódi szofistát, az – úgy látszik – teljesen igazat fog mondani.

THEAITÉTOSZ

Teljesen és tökéletesen.

SZÖVEGMAGYARÁZATOK

A BEVEZETŐKET FALUS RÓBERT,
A MAGYARÁZATOKAT MAYER GYULA (ÁLLAM)
ÉS NÉMETH GYÖRGY ÍRTA

A jegyzetekben csak a legszigorúbb értelemben vett tárgyi tudnivalókat adjuk meg.

A dialógusok szövege mellett a lapszéleken feltüntettük az úgynevezett Stephanus-számokat. Ezek a számok és a hozzájuk kapcsolt betűk egy ismert régi Platón-kiadás (Platonis Opera, ed. J. Stephanus, Paris 1573) oldalszámait és oldalrészeit jelölik; Platón műveit ugyanis mindig ezekkel a számokkal szokták idézni.

A Homérosz-idézeteket Devecseri Gábor fordításában közöljük, csak akkor nem, ha maga Platón nem szó szerint idézi Homéroszt. Az ilyen esetekre a jegyzetekben „eltérő szöveggel" megjegyzéssel hívjuk fel a figyelmet.

A csillaggal megjelölt szövegrészek magyarázatát a Szövegmagyarázatokban, a nevek magyarázatát a harmadik kötet végén, a Jegyzetszótárban találja meg az olvasó.

A Platón-művek sorrendjének meghatározásában A. Lesky: Geschichte der griechischen Literatur (3. kiad. Bern–München 1971) című könyvéhez igazodtunk. – Az újabb irodalomból megemlítendő H. Thesleff más következtetésekre jutó munkája: Studies in Platonic Chronology (Helsinki–Helsingfors 1982).

Az i. e. 370-es évek közepén írta legátfogóbb – erkölcsi, ismeretelméleti és politikai elveit összegező – munkáját Platón. A tíz könyvre való beosztás, amely többször is zavart keltően bontja meg a gondolatmenetet, még ókori kiadóktól származik, az alfejezetek címét pedig – az áttekintés megkönnyítése végett – újabb kori sajtó alá rendezők fogalmazták meg. Lehetséges, hogy az első könyvet (talán *Thraszümakhosz* címmel) még ifjúkorában írta Platón; a végső elrendezésben az igazán fontos vizsgálódások hangulati bevezetőjének tetszik.

A dialógus szereplői: Szókratész, Polemarkhosz – akinek a házában beszélgetnek –, apja, az idős Kephalosz – gazdag szürakuszai polgár, aki Periklész hívására költözött Athénba –, Thraszümakhosz, a híres szofista, és két kísérője, valamint Platón két fivére: Glaukón és Adeimantosz. Hallgatóként van még jelen Kephalosz két másik fia is.

Szókratész és Kephalosz beszélgetésével, az öregség örömeinek és bánatainak a vizsgálatával kezdődik az *Első könyv*. Csakhamar általánosabb téma – az erény, erkölcs, igazságosság – kerül szóba; Thraszümakhosz, más szofistákhoz (például: a *Gorgiasz*-beli Kalliklészhez) hasonlóan, amellett kardoskodik, hogy az igazságosság nem más, mint az erősebb jogának az érvényesítése; Szókratész viszont bebizonyítja, hogy az igazságos ember senkivel, még az ellenségével szemben sem tehet

rosszat, mert ezzel önmagának is ártana. A teljesebb tisztázás érdekében szegődik a thraszümakhoszi tétel védelmezőjéül Glaukón és Adeimantosz: azt bizonygatják, hogy az igazságosság elhitetése, nem tényleges gyakorlása teszi tekintélyessé és hatalmassá az embereket, mígnem Szókratész őket is meggyőzi a hamis látszat ártalmairól.

A *Második könyv* közepén fogalmazzák meg a szélesebb látószögű vizsgálat igényét: nem elég az egyes ember életének és alkatának szemügyre vételezése az igazságosság mibenlétének a tisztázásához – azt kell kutatni, hogy miképpen valósulhat meg az a közösség életében. Az állam keletkezése, a munkamegosztás és az igények fejlődése, a hadsereg szerepe, az állam vezetőinek a helyes kiválasztása és *(Harmadik könyv)* a hatékony nevelés módjainak a kutatása kerül a vizsgálódás középpontjába; a két lelkes fiatal – Glaukón és Adeimantosz – „dramaturgiai" szerepe valójában arra korlátozódik, hogy néhány szavas feleletekkel erősítsék meg Szókratészt a gondolatmenet felépítésében. A polgárok tekintsék testvéreknek egymást, de vegyük tudomásul azt is, hogy háromféle emberfajta létezik – eszerint kívánatos tehát elgondolni az eszményi állam rendjét és felépítését.

A *Negyedik könyv*-ben fejti ki Szókratész, hogy a három emberfajta adottságai alapján szükséges meghatározni a társadalom tagozását, mert lelkileg is, sajátosan jellemző erényük révén is különböző feladatok ellátására hivatottak és kötelesek – ilyen séma szerint:

Réteg	Lelki tulajdonság	Erény
I. Vezetők	Értelem	Bölcsesség
II. Őrök	Indulat	Férfias vitézség

Mélységesen különbözik a három réteg funkciója, a már-már kaszt jellegű tagozódás pedig csak kivételesen teszi lehetővé, hogy bárki is – akit képességei szerint valamelyik alsóbb csoportba osztottak be – feljebb emelkedjék. Azért helyes ez a rétegezés, hangsúlyozza Szókratész, mert ki-ki a maga adottságai és igényei szerint találja meg a helyét ebben az eszményi államban, a három réteg pedig harmonikusan, a közösség javára munkálkodik – főképpen azért, mert a negyedik erénynek, az igazságosságnak az egész társadalmat át kell hatnia. „Az igazságosság a lélek egészsége, az igazságtalanság a betegsége" – fogalmazza meg Szókratész azt az alapelvet, amely mind pedagógiai optimizmusának, mind államelméletének legsajátosabb ihletője.

Szókratész beszélgetőtársai is helyeslik ezt a gondolatot; egyetértésük alapján folytatódik a fejtegetés. Államrendi vonatkozásban a magántulajdon eltörlése és ennek sokféle következménye (asszony- és gyermekközösség, férfiak és nők egyenjogúsága) az *Ötödik könyv* témája. Még ugyanitt – a teljes műnek a középpontjában – fogalmazza meg Platón híres tételét: csak akkor diadalmaskodhat a „jó" az államban, ha filozófusok kezébe kerül a vezetés, vagy ha az uralkodók lesznek filozófusokká.

A filozófia legfőbb célja – részletezi tovább a *Hatodik könyv*-ben – a „jó" ideájának mint a szellemi lét forrásának a megismerése, ez ugyanis a többi idea fölé magasodik. Az érzéki tapasztalástól az igaz megismerésig vezető út fokozatain juthatunk el – a dialektika elsajátításával – az abszolútum világának belátásához.

A *Hetedik könyv*-et vezeti be a nagyszerű barlangha-

sonlat – az árnyképek csalóka látásától az igazi lényeg (az ideák) megpillantásáig kalauzoló tudatosodás illusztrációja. S nem is ez a végső állomás, hanem annak vállalása, hogy a barlangból visszatérő filozófus másokban is felkeltse az igazi tudás elsajátításának az igényét. Ennek hangsúlyozásával hidalja át Platón azt a szakadékot, amely az i. e. 5. sz.-ban mélyült el a szemlélődő és cselekvő életforma (vita contemplativa – vita activa) között.

Az eszményi állam rendjének taglalását követi a hibás – az igazságot megsértő, elfajult – államformák (a vagyoni különbségekre épülő timokrácia, a kevesek uralmát érvényesítő oligarchia, a tudatlan tömegeket szolgáló demokrácia és zsarnokság) bírálata. A társadalmi torzulások vetületeként vizsgálja Szókratész az egyes állampolgárok lelki-erkölcsi bajait *(Nyolcadik* és *Kilencedik könyv)*, hogy azután az élet legfőbb értékeinek – az erénynek és a bölcsességnek – megvalósítási módjára térjen vissza.

Az egész művet lezáró *Tizedik könyv* befejezésében tolmácsolja Szókratész a pamphüliai Ér túlvilági élményeit. A halálon túli *(eszkhatologikus)* mítosz – akárcsak a *Gorgiasz*-ban és a *Phaidón*-ban – a lélek halhatatlanságának költői köntösű, de mélységesen igazságigényű illusztrációja.

Az eredeti szövegben végig Szókratész beszél, számunkra ismeretlen közönségnek. A fordító 331 e-től párbeszéddé alakította az elbeszélést.

9. old. *költők* – Homérosz, Iliasz XXII 60; XXIV 487 és Hésziodosz, Munkák és napok 331.
11. old. *ha athéni lett volna* – az anekdota – csaknem

változatlan formában – Hérodotosznál (VIII 125) is olvasható.

13. old. . . . *kormányozza* – Pindarosz különben ismeretlen költeményéből.

32. old. *nagyra tartotta a maga hatalmát* – tenni amit akarunk nem valódi hatalom és szabadság, csak ha jót akarunk (vö. 577d).

33. old. *meg is némultam volna* – a hiedelem szerint aki farkassal találkozott, és először a farkas pillantotta meg, az megnémult, fordított esetben pedig megmenekült.

38. old. *ami az erősebb érdekét szolgálja* – Platón a Törvényekben (713–715) is hadakozik azon felfogás ellen, hogy az éppen uralkodó csoportnak saját hatalma megtartása érdekében hozott törvényei jelentik az igazságosság mércéjét.

86. old. *milyen hatást kelt* – (vö. 366e–367e) a választ csak nagy sokára adja meg Szókratész (588b–590c, 621b). Érdekes megfigyelni, hogy Platón hogyan tágítja-szűkíti a vizsgálódás horizontját. Az igazságosság kérdésének kiinduló (330d) és zárótétele (621b–d) az igazságosságot a lélekben, az igazságos isten és az ember viszonylatában tárgyalja. Közben, csak mintegy segédeszközként, tágítja a horizontot a közösség és az állam szintjére (368e, 434e, 590d).

88. old. *a lűd király ősének* – Gügésznek, Kroiszosz ősének (vö. Hérodotosz I 8–13).

90. old. *akárcsak egy isten* – ez éppoly kifacsart istenhez-hasonlóság, mint a türannoszé (568b), ezzel van szembeállítva az igazságos ember, aki az erényesség által hasonul az istenhez (613a).

91. old. „ . . . *az lenni vágyik*" – Heten Thébai ellen 592 (Jánosy István fordítása).

93. old. . . . *jósugallat sarjadoz* – az Aiszkhülosz-idézet folytatása (593–594)

95. old. . . . *leroskad a bárány* – Munkák és napok 233–234 (Trencsényi-Waldapfel Imre fordítása).
. . . *halat szolgáltat* – Odüsszeia XIX 109–113 (eltérő szöveggel).

97. old. . . . *izzadság árán visznek* – Hésziodosz, Munkák és napok 287–290 (Trencsényi-Waldapfel Imre fordítása).
. . . *vétkezik vagy hibázik* – Iliasz IX 497–501 (eltérő szöveggel

98. old. „ . . . *a magasabb toronyba*" – Pindarosz 213. töredéke.
a bölcsek – célzás a keószi Szimónidészre.
ravasz és kétszínű rókáját – vö. Arkhilokhosz 81. (Diehl) töredékét, ahol a róka mint a ravaszság mintaképe szerepel.

99. old. *istenfiak* – az említett Muszaiosz és Orpheusz.

103. old. *e derék férfiú* – Arisztón, Glaukón és Adeimantosz apja.
Glaukón szerelmese – talán Kritiasz, a hírhedt oligarcha és jeles költő.

132. old. *bosszút állt rajta* – Istenek születése 154–182.
malacáldozat – a misztériumokban a résztvevőknek disznót kellett áldozniuk.

133. old. *amit Homérosz megénekelt* – Héra bántalmazása: Iliasz I 586–594; az istenek harca: Iliasz XX 4–74; XXI 385–513.

134. old. *az isten lénye* – ebben és a következő (379a–c) szakaszokban komoly dolgokról van szó: Szókratész áttér az egyes számra. A költők viszont megint istenekről beszélnek (379d).

136. old. . . . *az isteni földön* – Iliasz XXIV 527–532 (eltérő szöveggel).
. . . *balsorsunk osztogatója* – ismeretlen költő.
137. old. *Athéné és Zeusz műve volt* – Homérosz, Iliasz IV 69 skk.
. . . *le akarja rontani* – 160. töredék.
141. old. . . . *vándorként városainkat* – Homérosz, Odüsszeia XVII 485–486.
Próteuszról – Homérosz, Odüsszeia IV 456–458.
Thetiszről – Pindarosz, 4. nemeai óda 62–65.
. . . *Inakhosz életadó gyermekeinek* – Aiszkhülosz egy elveszett tragédiájából.
146. old. *álmot bocsát Agamemnónra* – Iliasz II 1–40.
. . . *aki megölte gyermekemet* – Aiszkhülosz egy elveszett tragédiájából.
148. old. *a rabszolgaságot* – aki tisztességes életet élt, Platón szerint bizalommal tekinthet a halál elébe, a gonoszokra azonban nagy szenvedések várnak (vö. 615a–616a, Theaitétosz 176–177).
149. old. . . . *holt fejedelme maradjak* – Homérosz, Odüsszeia XI 489–491.
. . . *isteneink is utálnak* – Homérosz, Iliasz XX 64–65.
. . . *élete csöpp sem az árnynak* – Homérosz, Iliasz XXIII 103–104.
. . . *árny csak a többi* – Homérosz, Odüsszeia X 495.
150. old. . . . *erőt odahagyva* – Homérosz, Iliasz XVI 586–587
. . . *füstként szállt tova* – Homérosz, Iliasz XXIII 100–101.
. . . *így mentek surrogva azok* – Homérosz, Odüsszeia XXIV 6–9.

153. old. . . . *bánatosan föl-alá járt* – Iliasz XXIV 10–12.
. . . *szórta fejére vadul* – Iliasz XVIII 23–24.
154. old. . . . *külön-külön is valamennyit* – Iliasz XXII 414–415.
. . . *megszültem fiamat ragyogónak* – Iliasz XVIII 54–55.
. . . *sír bennem a lélek* – Iliasz XXII 168–169.
. . . *Menoitiadész keze által* – Iliasz XVI 433–434.
156. old. . . . *mint sürög és fúj* – Iliasz I 599–600.
157. old. . . . *vagy épít* – Homérosz, Odüsszeia XVII 383–384.
158. old. . . . *hajolj a szavamra* – Iliasz IV 412.
. . . *úgy félték a parancsnokokat* – Iliasz III 8 és IV 431.
. . . *és kutyaképű* – Homérosz Iliasz I 225.
159. old. . . . *s poharukba betölti* – Homérosz, Odüsszeia IX 8–10.
. . . *éhezve betölteni sorsunk* – Homérosz, Odüsszeia XII 342.
160. old. *„jó szüleik tudtán kívül"* – Homérosz, Iliasz XIV 296.
Héphaisztosz megkötözte – Homérosz, Odüsszeia VIII 266–369.
„. . . te kutyábbat is ennél . . ." – Homérosz, Odüsszeia XX 17–18.
. . . *a tekintélyes királyokat is* – egyesek szerint Hésziodosz-idézet.
161. old. *ne hagyjon föl haragjával* – Homérosz, Iliasz IX 515–518.
ajándékot fogadott el Agamemnóntól – Homérosz, Iliasz XIX 278–281.

nem volt rá kapható – Homérosz, Iliasz XXIV 502, 555, 594.

. . . csak volna erőm rá – Iliasz XXII 15, 20.

még harcba is szállni – Homérosz, Iliasz XXI 211–283.

. . . vigye sírba magával – Homérosz, Iliasz XXIII 151.

Patroklosz sírja körül való meghurcolását – Homérosz, Iliasz XXIV 14–18.

máglyán való leölését – Homérosz, Iliasz XXIII 175–176.

163. old. *. . . az istenek vére* – Aiszkhülosz elveszett Niobé című tragédiájából.

166. old. *. . . sarját a leginkább* – Iliasz I 15–16.

173. old. *elbízza magát* – célzás Aiszkhülosz Niobéjára.

200. old. *a gyógymódot előírta* – az Iliaszban valójában Nesztór és Makhaón issza ezt az italt (XI 611–615; 645–654), Eurüpüloszt viszont Patroklosz gyógyítja egy gyógynövény szétmorzsolt gyökerével (XI 822–848).

204. old. *. . . az enyhet-adóval* – Homérosz, Iliasz IV 218.

212. old. *puhadárdássá* – Homérosz, Iliasz XVII 588.

223. old. *őrködik fölötte* – a négy platóni rend mintha a varnák indiai rendszerével is mutatna hasonlóságot: aligha lehet azonban ennél határozottabban állást foglalni mindenféle kasztrendszer ellen és a társadalmi mobilitás mellett. Platónnál a mítosz – amit önironikusan hazugságnak nevez – mindig valami nagyon fontos és mély, azaz az ember legbensejét érintő igazságot fogalmaz meg. Az egész *Állam* ezen és a művet záró mítoszon nyugszik.

236. old. *ahogy a játékban* – sakk- vagy malomszerű játék, amelyben a tábla kockáit államnak nevezték. A játék célja az volt, hogy a játékosok bevegyék egymás államait.

239. old. „. . . *a dalnok ajkán*" – Homérosz, Odüsszeia I 351–352 (eltérő szöveggel).

245. old. *négy könyök magas* – körülbelül száznyolcvanöt centiméter.

247. old. *a földkerekség köldökén* – a delphoi Apollón-szentély egy márványtömbjén, amelyet a föld köldökének neveztek.

286. old. „. . . *a szivét korholta*" – Odüsszeia XX 17.

308. old. *később a lakedaimóniaknál* – a spártaiak vetkőztek le először testgyakorláshoz, és ők kenték be először magukat olajjal.

310. old. *egy delfinben reménykedünk* – mint Arión, a legendás költő, amikor a kalózok a tengerbe vetették (Hérodotosz I 24).

311. old. *az ellentmondás művészetének* – az erisztikának, ami a szofisták logikai játéka. Az álkövetkeztetések levonásával zavarták meg ellenfeleiket.

321. old. „. . . *gyümölcsét aratja*" – Pindarosz 209. töredéke.

325. old. *csak házasságot engedélyezünk* – Platón tehát még nem gondol a nők felszabadítására és a szabad promiszkuitásra.

345. old. „. . . *több, mint az egész*" – vö. Hésziodosz, Munkák és napok 4.

352. old. „. . . *háthúsokkal ajándékozták meg*" – Iliasz VII 321–322.
„. . . *teli pohárral*" – Iliasz VIII 162.

353. old. „. . . *őrzői a halandó embereknek*" – Munkák és napok 121–126 (eltérő szöveggel).

354. old. *a barbárok által való leigázás ellen* – az Antalkidasz-féle „királybéke" (i. e. 386) után Perzsia befolyása ismét növekedett, a kisázsiai görög városok feletti uralma megszilárdult.

369. old. *sem a falusiakról* – Dionüszosz tiszteletére több ünnepet is tartottak. A falusi Dionüszia a borsajtoláskor volt, decemberben és januárban, a legnagyobb városi ünnep, a „nagy Dionüszia" pedig március–áprilisban, ennek fénypontjaként tartották a drámai versenyeket.

382. old. *mivel és min dobta meg* – Klearkhosz találós kérdése szerint, amely a következő: „Mi az: egy férfiú, ki mégse férfiú / nem látva olyat, mi nem madár s madár / – amely egy fára ült, de mégse fára ült –, / s nem dobva dobja meg egy kővel, mely nem az" (Németh György fordítása). A megoldás: egy eunuch a sötétségben egy nádszálon ülő denevért, amelyet a homályban alig lát, megdob egy horzsakővel.

387. old. *az is meg ez is* – a lényeg ismerete és a tapasztalat.

406. old. *a szikláknak. . .a visszhangja* – az athéni népgyűlés helye, a Pnüx, a sziklák tövében feküdt.

411. old. *s hozzá még szép* – Alkibiadészra céloz.

419. old. *a hérakleitoszi nap* – amely mindennap új (Hérakleitosz 6. töredéke).

460. old. *„. . .egy nyomorultét"* – Homérosz, Odüsszeia XI 489–490.

469. old. *egyesek följutottak az istenekhez* – Héraklész, Aszklépiosz.

470. old. *játékcserép* – kis korong, amelynek egyik oldala fehér, a másik fekete. A mai fej vagy íráshoz hasonló játékot játszottak vele.

473. old. *tragédiákban való szereplése* – Aiszkhülosz, Szophoklész és Euripidész elveszett műveikben sok találmányt tulajdonítottak Palamédésznek, például az írást, számolást, csillagászatot, kockajátékot.

500. old. *Bizony kár* – ezután három romlott szövegű sor kimaradt, amelyben Glaukón kéri Szókratésztt, hogy magyarázza el pontosabban, mire gondol.

522. old. *tölgyfa vagy szikla hozta a világra* – Homérosz, Odüsszeia XIX 163.

524. old. *„. . . először a viszály"* – Iliasz I 6.

526. old. *Hésziodosznál* – Munkák és napok 109 skk.

533. old. *„. . . foglal helyet"* – vö. Heten Thébai ellen 451. és 570. sor.

569. old. *„. . . ami éppen a nyelvünkre jön"* – 334. töredék.

579. old. *„. . . nem szégyelli a gyávaságát"* – Hérodotosz I 55.

„teljes hosszában" – Homérosz, Iliasz XVI 775.

582. old. *meg nem tisztítja tőlük az államot* – Platón úgy véli, hogy a társadalom legnagyobb betegsége a protekcionizmus, a kontraszelekció és általában az állami adminisztráció erkölcsi züllése.

583. old. *idegenekkel* – az a legmegbízhatóbb hadsereg, amely nyelvében és kultúrájában idegen azoktól, akik ellen harcba viszik.

584. old. *„. . . a bölcsek társaságában"* – Szophoklész a *Lokrisi Aiasz* című tragédiából.

„istenekhez méltó" alkotásként – Euripidész, Trójai nők 1169.

598. old. *szabadul fel* – a rész (575a) arra példa, hogy így fér össze a türanniszban e két látszólag

ellentétes vonás: az egyszemélyi zsarnokság (monarchia) a fejetlenséggel (an-archia).

622. old. *a harmadik . . . Zeuszt illeti* – célzás arra a szólásra, amely lakoma utáni italáldozatokkor hangzott el: „a harmadik pohár a megmentőé".

648. old. *másét semmi esetre sem* – a nagyszabású politikai eszmefuttatás végül is visszanyeri eredeti szerepét: példa, mely nagy méreteinél fogva még jobban mutatja, hogy az embernek, ha van esze, a bensejét milyenné kell alakítania; függetlenül a kedvezőtlen külső körülményektől, a rendtevést itt és nem másokon kell elkezdeni.

663. old. *nevetségesebbnek mutatkozott* – a név jelentése: „húsivadék".

683. old. *ezernyi ilyenféle mondás* – amelyekkel a vígjátékírók a filozófusokat gúnyolták. Az itt szereplő idézetek elveszett komédiákból származnak.

695. old. *Gügész-gyűrűje . . . Hadész-sisakja* – láthatatlanná tévő gyűrű, illetve sisak (l. Homérosz, Iliasz V 845).

697. old. *korábbi hibája folytán* – tudniillik egy előző földi életben.

703. old. *Ananké orsója* – a világegyetem szerkezetének jelképe. A különböző színű lyukas korongok a tengely körül növekvő sorban helyezkednek el, és mindegyikük egy-egy égitest pályáját írja le. A tengely körül, amely helyzeténél fogva a Földnek felel meg, a következő égitestek keringenek: legbelül a Hold, aztán a Nap, Venus, Merkur, Mars, Jupiter, Saturnus, Állócsillagok.

709. old. *Amelész* – gondtalan.

Valószínűleg az *Állam* után, az i. e. 370-es évek második felében írt dialógus. A három beszéd (Lüsziasznak a szerelmet kárhoztató és Szókratésznak ezt logikusan megerősítő előadása, majd a „visszaéneklés", *palinódia,* amelyben Szókratész a szerelmet mint „szent őrületet" dicsőíti) rétegezése arra a „bizonyítás + cáfolat" képletű és ironikus kompozícióra emlékeztet, amelyet már ifjúkori műveiben (például a *Prótagorasz*-ban) alkalmazott Platón. – A lélek szárnyas fogatának a metaforája 5. századi hagyomány (Parmenidész, Pindarosz), sajátosan új értelmezéssel.

A lélek halhatatlansága, a visszaemlékezés, a csalfa elhitetésre törekvő szofisztika és ékesszólás kárhoztatása, a fogalmi meghatározás funkciója az igazságmegismerésben és módozatai, a kérdve kifejtő módszer – megannyi olyan gondolat, amelyet már előző dialógusaiban is elemzett Platón. Költői szépségű, lélektan és racionális megismerés kapcsolatát újszerűen összefoglaló rendszerezésével mintegy azokat a műveit készíti elő, amelyekben a fogalmak tagolásának és egységbe foglalásának a témája kerül a középpontba.

714. old. *Pindarosszal szólva* – l. Iszthmoszi óda 2. sor: „Édesanyám, aranypajzsú, isteni Thébа, nincs nekem a te ügyednél fontosabb."
717. old. *Agra szentélyéhez kelünk át* – a vadászó Artemisz szentélyéhez.
718. old. *Arész szirtjéről* – az Areioszpagoszról: sziklás domb az Akropolisz lábánál.
719. old. *szűzbokor* – lila virágú cserje.
727. old. *kilenc arkhón* – Athén vezetői, az arkhónok

megesküdtek hivatalba lépésükkor, hogy ha visszaélést követnek el, aranyszobrot állítanak Apollón szent helyén.

728. old. *„vigyázz arra, amit mondok"* – Pindarosz 105. töredéke.

730. old. *ligurok* – észak-itáliai néptörzs. A szójáték a „zengő hangúak" (görögül *ligeiai*) és a „ligurok" szó összecsengésében áll.

753. old. *Pterosznak* – szárnynak.

757. old. *a három igazi olümpiai küzdelemből* – a birkózásban háromszor kellett az ellenfelet a földre szorítani a győzelemhez.

768. old. *eleai Palamédészről* – Zénónról, Parmenidész tanítványáról.

776. old. . . . *nyugszik e földben* – a hét bölcs egyikének, Kleobulosznak epigrammája (Tamás Gáspár Miklós fordítása).

785. old. *brakhülogiáról* – tömörségről.

PARMENIDÉSZ

Platón egyik legsúlyosabb tartalmú, mind a későbbi filozófusok, mind az ókorkutatók által sokféle módon értelmezett dialógusa – egyúttal pedig középső és harmadik (utolsó) korszakának határköve is. Az idea-tan újfajta értelmezése alapozódik meg az első részben (a távolságtartást érzékelteti a kettős keretezés, valamint Szókratész fiatalságának a hangsúlyozása): az eleai iskola alaptételeinek – „(a létező) létezik" és „a nem létező nem létezik" – mint kizárólagos igazságoknak a vizsgálata módosíttatja Platón korábbi véleményét úgy, hogy az ideákat többé nem a dolgoktól elkülönült létezőkként,

hanem azokban benne foglalt erőkként szükséges értelmezni.

Az Egy, az Egy Létező mibenlétének a vizsgálata újabb problémákat vet fel. Ezek kerülnek sorra a dialógus második részének nyolc feltevésében – úgy, hogy az egyes állításokat (téziseket) ellentmondó állítások (antitézisek) teszik vitathatóvá. Az Egy és a Sok viszonyítása, az „Egy nem létezik" vagy a Mások létezésének bizonyíthatósága már-már abszurd következtetésekre vezet – olyan, önmagukban igaz állításokra, amelyek hasonlóan megkomponált más állításokkal kerülnek feloldhatatlan ellentmondásba.

Nem oktalan az a feltevés, hogy a második részt afféle elmepróbának szánta Platón, az ellentmondásosság logikai érvényének vagy érvénytelenségének vizsgálatára – anélkül, hogy egyértelmű válasszal zárná le az elemzéseket.

828. old. *a szerelem igájába* – Ibükosz töredéke pontosan így hangzik: „Ma megint szerelemmel igéz meg Erósz / epedő buja kék szeme: Küprisz erős / hálóiba ránt be csalóka varázsa, / s nincsen előle menekvés. / Már úgy remegek, ha felém közeleg, / mint diadalkoszorúsan a ló, ha kivénül, alig mer / iramló kocsival kirobogni a pálya felé" (Franyó Zoltán fordítása).

THEAITÉTOSZ

A thébaiak elleni csatában (i. e. 369) hősi halált halt Theaitétoszt a térmértan megalapozójának és az öt „platóni test" megfogalmazójának mondják az ókori források. Újabban kétségek merültek fel ezzel az értékeléssel

szemben, de bizonyos, hogy halála súlyos veszteséget jelentett az Akadémiának.

Ebben a dialógusban még mint Szókratész ifjú beszélgetőtársa szerepel, aki a kürénéi Theodórosz tanítványaként ismerkedik meg bizonyos matematikai eljárásokkal, többek között az „összemérhetőség" *(szümmetria)* problémáival; megtanulta, hogy bizonyos négyzeteknek csak a területe fejezhető ki egész számmal (s éppen ezért számszerűen összemérhetők), oldalaik hosszúsága azonban nem okvetlenül (s ezért összemérhetetlenek, mint például a két és három területegységű négyzet esetében).

Szókratész számára csak annak illusztrációja a mértani feladat, hogy lehet-e és miképpen lehet megragadni a vizuális konkrétumok sajátos lényegét. Innen vezet a kutatás útja magasabb szintre: az idea-tan ugyan nem kerül szóba, de a tudás lényegének és fokozatainak a vizsgálata – végső meghatározás nélkül is – az érzékeléstől a fogalmi meghatározás irányába mutat. Éppen az elvonatkoztatási igény és módszer soroltatja a dialógust a programatikus jelentőségű Platón-művek közé.

„Prótagorasz védőbeszéde" a híres szofista nézeteinek a megismerése szempontjából jelentős, bár természetesen vitatható értékű forrás.

897. old. *Korinthoszból, a táborból* – a thébai és athéni csapatok i. e. 369-ben Korinthosz alatt csaptak össze. Itt halt meg Theaitétosz.

910. old. *a te névrokonodnak* – Theaitétosz barátjáról, az ifjabb Szókratészről csak Az államférfi és A szofista című dialógusokban és a XI. levélben esik szó.

923. old. *a tragédiában Homérosz* – Iliasz XIV 201; XIV 302.

. . . *Téthüsz anyához* . . . – Iliasz XIV 201.

925. old. *mint a Napot* – Iliasz VIII 18–20.

928. old. *gondolkodásunk megcáfolható* – „Dajka: Fiam, ne szegd meg semmiképpen esküdet! Hippolütosz: Csak nyelvem esküdött, eszem nem volt vele" (Euripidész, Hippolütosz 611–612) (Trencsényi-Waldapfel Imre fordítása).

930. old. *Thaumasz lányának nevezte őt* – Hésziodosz, Istenek születése 780 – *Thaumazó* görögül azt jelenti: „csodálkozom".

944. old. *névadó ünnepet* – az ötnapos újszülöttet ünnepélyesen körbehordozták a ház tűzhelye körül.

945. old. *„Igazság"-a* – Prótagorasz elveszett műve.

966. old. *mondja Homérosz* – Odüsszeia XVI 121.

973. old. *Pindarosz szerint* – 292. töredék.

994. old. *„. . . féllek is egyben"* – Iliasz III 172.

1025. old. *a mindenekben bölcs költő* – Homérosz, Iliasz II 851; XVI 553. Szójáték a *kear* = szív és a *kérosz* = viasz szavakkal.

1060. old. *Hésziodosz is* – Munkák és napok 455–457 (Trencsényi-Waldapfel Imre fordítása).

1068. old. *titkosírásos pálca* – a spártai titkosírás lényege az volt, hogy a papirusz- vagy bőrcsíkot egy vastag pálcára tekerték, ráírták az üzenetet, majd letekerték a papíruszt. Az üzenetet csak az tudta elolvasni, aki ugyanolyan vastag pálcára tekerte föl a papíruszt.

1070. old. *ide jövünk újra* – Szókratész A szofista című dialógusában váltja be az ígéretét. A királycsarnok, az arkhón baszileusz székhelye, az agorán állt. Itt nyújtották be a gyilkossági és szentséggyalázási ügyekkel kapcsolatos vádakat.

A szofista és *Az államférfi* tematikailag folytatja a *Theaitétosz*-t. – Ebben a dialógusban a „szofista" igazi lényegének, valójának a kutatása a tárgy, módszerét pedig a *diaireszisz* (a kettéosztásos pontosítás) előtérbe állítása jellemzi.

Szókratész szerepe a vita irányítására redukálódik. Annál jelentősebb az „eleai vendég" bevonása a beszélgetésbe, aki Parmenidész lételméletét (a csupán értelmileg megragadható Egy és az érzékelésünk szerint változó világ szembeállítását) fejtegeti. Platón elutasította ugyan ennek az elméletnek a merevségét, de a *Parmenidész* megírása óta foglalkoztatta az a gondolat, hogy – az eleai tanok hasznosításával – miképpen fogalmazhatja meg az ideák viszonyát, s építheti be rendszerébe.

1073. old. *megállapodásunk értelmében* – amelyet a Theaitétosz című dialógus utolsó soraiban kötöttek.
Homérosz szava szerint – „Antinoosz, nem volt szép, hogy megdobtad a koldust; / mit tettél? Háthogyha egy égbeli isten a vándor" (Odüsszeia XVII 483–484).
az idegeneket védő isten – „. . . .mert az esengőt s vendéget vendégszerető Zeusz / védi, a tisztes vándort ő kíséri az útján" (Odüsszeia IX 270–271).

1074. old. *„bejárják a városokat"* – „Mert hisz az istenek is járják sokféle alakban / messze vidékről jött vándorként városainkat, / s vizsgálják, kik a dölyfösek és kik a jóra igyekvők" (Odüsszeia XVII 485–487).

1086. old. *nyerte azt a nevet* – a horgászat görög elnevezésének *(aszpalieutiké)* valódi eredetét nem

ismerjük. A vendég itt tréfásan az *ana* = felfelé és az *aszpaó* = húzok szavak összetételeként értelmezi.

valódi szofistának – vagyis bölcsnek, ahogy a szofista elnevezés sugallja. Aki bölcs, az nem lehet avatatlan.

1094. old. *múzsai művészet* – a művészetek és a tudományok összefoglaló elnevezése, amelyek a kilenc múzsa védnöksége alatt álltak. Nemcsak vándor bölcselkedők, hanem vándor festőművészek és vándor színészek is akadtak.

1095. old. *bemutató mesterségnek* – a vándor énekmondókra, vagy a képeiket pénzért mutogató festőművészekre gondolhatunk.

1101. old. *kártolásról* – a kócos, csomós nyersanyag fellazítása, szálakra bontása.

vetélésről – szövőszéken a vetülékfonal áthúzása a láncfonalak közt.

1115. old. *nemes szofisztikának* – a bölcselkedés ilyen elnevezésének eleinte nem volt semmiféle rosszízű mellékértelme, csak később tapadt hozzá a pénzhajhász álokoskodók tevékenysége folytán.

1131. old. . . . *kutató eszed, ember* – Parmenidész 7. töredéke.

1134. old. *Csak ne mondj még ilyen nagyot!* – tréfás idézet Szophoklész elveszett *Türó* című drámájából.

1148. old. *bizonyos szicíliai múzsák* – Empedoklészra céloz, aki a szicíliai Akragaszban tevékenykedett. A továbbiakban őt nevezi a vendég a lágyabb összhangzatú múzsának. A szigorúbb összhangzatú ión múzsa Hérakleitosz.

1154. old. . . . *amarra kevésbé* – Parmenidész 8. töredéke.

1162. old. *földből keltek ki* – **mint azok a harcosok, akik** Kadmosz sárkányfog-veteményéből jöttek világra.

1228. old. *és vérből valónak mondja* – „. . . lásd, dicsekedve e törzset, e vért mondom magaménak" (Homérosz, Iliasz VI 211).

TARTALOM

ÁLLAM *(Szabó Miklós fordítása)* 5
ELSŐ KÖNYV 7
MÁSODIK KÖNYV 84
HARMADIK KÖNYV 148
NEGYEDIK KÖNYV 228
ÖTÖDIK KÖNYV 300
HATODIK KÖNYV 385
HETEDIK KÖNYV 455
NYOLCADIK KÖNYV 519
KILENCEDIK KÖNYV 588
TIZEDIK KÖNYV 649
PHAIDROSZ *(Kövendi Dénes fordítása)* 711
PARMENIDÉSZ *(Kövendi Dénes fordítása)* 809
THEAITÉTOSZ *(Kárpáty Csilla fordítása)* 895
A SZOFISTA *(Kövendi Dénes fordítása)* 1071

SZÖVEGMAGYARÁZATOK 1229

BIBLIOTHECA

CLASSICA

Kiadta az Europa Konyvkiado A kiadasert az Europa Konyvkiado igazgatoja felel Szedte a Nyomdaiparı Fenyszedo Uzem Nyomta a Kossuth Nyomda A nyomdai rendeles torzsszama 83 1186 Felelos vezeto Bede Istvan vezerigazgato Keszult Budapesten, 1984-ben

A forditas es a szovegellenorzes alapjaul szolgalo kiadasok Platonis Opera, ed J Burnet, 5 vols , Oxford, elso kiadas 1899–1907, Platon Oeuvres Completes, Collection des Universites de France publiee sous le patronage de l'Association Guillaume Bude, Paris, Societe D'Edition „Les Belles Lettres" 13 kotet, 1920–1959

Felelos szerkeszto Zsolt Angela A forditast az eredetivel egybevetette Falus Robert, Joo Maria, Mayer Gyula, Nemeth Gyorgy, Ritook Zsigmond es Steiger Kornel A sorozatot Szanto Tibor tervezte Muszaki vezeto Miklosi Imre Keszult 20 000 peldanyban, 63,58 (A/5) iv terjedelemben
ISBN 963 07 3237 8
Ossz ISBN 963 07 2790 0